ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ

ΕΙΚΟΝΕΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑΙ ΥΠΟ

ΚΩΝ. Φ. ΣΚΟΚΟΥ

(ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑΝ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ"

ΜΑΪΣΝΕΡ ΚΑΙ Ν. ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ

1910

ΕΙΚΟΝΕC ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩC ΚΑΙ ΑΘΗΝΩΝ

20-
1156

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΟΥ

ΕΙΚΟΝΕΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑΙ ΥΠΟ

ΚΩΝ. Φ. ΣΚΟΚΟΥ

(ΕΙΣ ΚΟΙΝΗΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑΝ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,,
Κ. ΜΑΪΣΝΕΡ ΚΑΙ Ν. ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ
1910

ΕΘΝΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΠΟΣΤΕΛΛΕΤΑΙ
ἐλεύθερον ταχυδρομικῶν τελῶν
εἰς πάντα ἐμβάζοντα τὸ ἀντίτιμον
Πρὸς τὸν Κύριον
ΚΩΝ. Φ. ΣΚΟΚΟΝ
Ἀραχώβης 8 *Ἀθήνας*

ΕΙΣ ΤΗΝ Α. Θ. ΠΑΝΑΓΙΟΤΗΤΑ

ΤΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ ΠΡΩΙΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΤΟΝ Ε΄

ΠΟΛΛΗΣ ΕΥΛΑΒΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΤΙΜΗΣΕΩΣ

ΕΛΑΧΙΣΤΟΝ ΔΕΙΓΜΑ

SISMANOGLIO

ΠΩΛΕΙΤΑΙ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΦΡ. 4. — ΔΙΑ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ ΦΡ. 4.50

Διὰ δὲ τοὺς Συνδρομητὰς καὶ μόνον

τοῦ «Ἐθνικοῦ Ἡμερολογίου» πωλεῖται

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΦΡ. 2.50. — ΕΙΣ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ ΦΡ. 3.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Ἐπιστολὴ πρώτη. *Γενικαὶ σκέψεις. Διονύσιος Σολωμός. Τὰ δημοτικά μας τραγούδια. Ὁ Ἐθνικὸς ποιητής. Οἱ Μαλλιαροί. Ἡ τέχνη ἐξυψώνουσα τὴν γλῶσσαν. Ἡ ποίησις.*

Ἀλεξάνδρα Παπαδοπούλου. *Κατὰ τὴν ἀνέλιξιν τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας (Ἐπιμνημόσυνος μελέτη ἐν τῷ Ἑλλ. Φιλολογικῷ Συλλόγῳ).*

Ἐπιστολὴ δευτέρα. *Ἡ γλῶσσα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς. Ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα καὶ ἡ Κλασικομανία. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ρώμης. Ὁ Χριστιανισμὸς συνεχίζει τὴν Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ὑμνογραφία. Ρωμανὸς καὶ Δαμασκηνός. Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ χρονογράφοι καὶ συναξαρισταί.*

Ἐπιστολὴ τρίτη. *Οἱ χρόνοι τοῦ Μεσαίωνος. Οἱ Εἰκονομάχοι καὶ ἡ φιλολογικὴ πτῶσις. Ὁ Πατριάρχης Φώτιος καὶ ἡ ἀνάφλεξις. Τὰ μεσαιωνικὰ διηγήματα, τὰ τραγούδια καὶ οἱ*

μεσαιωνικοὶ ἔρωτες. Ἡ Ἑλληνικὴ δυναστεία τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἡ Φραγκοκρατία. Οἱ χρόνοι τῶν Παλαιολόγων. Ἡ πτῶσις τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπιστολὴ τετάρτη. Τὸ ἔθνος μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ 1453. Ἡ παιδεία καὶ ἡ Μεγάλη Σχολὴ τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ ἐπίδρασις τῶν ξένων καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία τῶν νησιῶν. Αἱ προπαγάνδαι συγχύζουσαι τὴν γλῶσσαν μας. Ἡ καθαρεύουσα.

Ἐπιστολὴ πέμπτη. Οἱ πρῶτοι δραγουμάνοι τῆς Πόρτας. Οἱ φαναριῶται ἡγεμόνες. Τὰ σχολεῖα τοῦ ἔθνους. Ἡ Φιλολογική του ἐξέλιξις. Ἡ Φαναριωτικὴ ποίησις. Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα.

Ἐπιστολὴ ἕκτη. Ἡ τέχνη εἰς τὴν Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ ἁγιογραφία καὶ ἡ Κοσμητική. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ Ἁγία Σοφία. Ἡ μουσικὴ τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν. Ἡ σύστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἐπίδρασις τῆς Τουρκικῆς μουσικῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τῶν ἡμερῶν μας.

Ἐπιστολὴ ἑβδόμη. Ἡ παιδεία ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Αἱ ἀνώτεραι σχολαὶ τῆς Πόλεως. Ἡ ποίησις καὶ ἡ δημοσιογραφία αὐτῆς. Ἡ γλῶσσα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Πόλεως. Ἡ Μεγάλη Σχολὴ ἁπλοῦν γυμνάσιον. Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος.

Ἐπιστολὴ ὀγδόη. Ἡ ἑπτανησιακὴ ποίησις καὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῆς. Ἡ ἀθηναϊκὴ ποίησις τῆς Φαναριωτικῆς Σχολῆς καὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῆς. Ἡ ἀθηναϊκὴ ποίησις τῶν ρωμαντικῶν καὶ τοῦ ἱστορικοῦ δράματος. Οἱ ποιηταί. Ἡ νέα ἀθηναϊκὴ λογοτεχνία εἰς τὴν ποίησιν καὶ εἰς τὸ διήγημα. Οἱ νέοι ποιηταί.

Σκίτσα Κωνσταντινουπόλεως

Τὰ τείχη τῆς Πόλεως.—Ὁ τάφος Κωνσταντίνου Παλαιολόγου.—Τὸ Φανάρι.—Ἡ στέψις τοῦ φαναριώτου ἡγεμόνος Γκίκα.—Αἱ κυράτσαι (τὰ μάγια των).—Ἡ προξενειά.—Ὁ σύγχρονος φαναριώτης.—Οἱ λουτροὶ τῆς Πόλεως.—Ὁ τεριακλῆς καφές.—Τὸ

ISMANOGLIO

τουρκικὸν θέατρον.—Ὁ Καραγκιόζης.—Ὁ τεμπελχανᾶς.— Οἱ ἄτακτοι πυροσβέσται.— Αἱ ἀποβάθραι τῆς Πόλεως.— Τὸ ναμάζι.— Οἱ σκύλοι τῆς Πόλεως.— Στὸν Κεατχανᾶ.— Στὰ μικροπούλια. (Τὸ ἁμάρτημά μου).— Τὸ Μανθέμι τῆς Πριγκήπου.— Στὸ Πηγάδι.— Ὁ Ἅϊ Γεώργης Κουδουνᾶς.— Ἀπὸ τὴν Πόλιν στὴν Κεφαλληνία.

Σκίτσα Ἀθηνῶν

Ἡ Φωταγώγησις τῆς Ἀκροπόλεως (κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας).— Αἱ Φυλακαὶ τοῦ Σωκράτους.—Ἡ Φιλημάτιον (τὸ κάτοπτρον τῆς ἑταίρας).—Ὁ ποιητὴς Γεώργιος Βιζυηνός.—Ἡ τρέλα τοῦ ποιητοῦ.— Σελίδες τοῦ Δρομοκαϊτείου.

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α΄

Εἰς Γεράσιμον Κομνηνὸν Βραΐλαν

(Γενικαὶ σκέψεις. Διονύσιος Σολωμός. Τὰ δημοτικά μας τραγούδια. Ὁ ἐθνικὸς ποιητής. Οἱ Μαλλιαροί. Ἡ τέχνη ἐξυψώνουσα τὴν γλῶσσαν. Ἡ ποίησις).

Ἀγαπητέ μου,

Ἐπέμενες λοιπὸν νὰ σοῦ στείλω τὴν φιλολογικήν μου μελέτην, τὴν ὁποίαν ἀπήγγειλα κατὰ τὸ μνημόσυνον τῆς Ἀλεξάνδρας Παπαδοπούλου. Σοῦ τὴν στέλλω. Προβάλλεις ὅμως συνάμα τόσα ἐρωτήματα, ὥστε πρέπει πρὸς εὐχαρίστησίν σου νὰ ἐξιστορήσω ὁλόκληρον τὴν φιλολογικὴν ἀνέλιξιν τοῦ ἔθνους μας. Ὁμολογῶ, φίλε, ὅτι διὰ τοιοῦτον ἔργον οὔτε τὰς ἀναγκαίας γνώσεις ἔχω, οὔτε τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν εἰμπορῶ νὰ διαθέσω. Θὰ λάβῃς λοιπὸν μερικὰς γενικὰς γραμμὰς καὶ αὐτοσχεδίους, ὅσας εἰμπόρεσα προχείρως νὰ χαράξω καὶ θὰ προσπαθήσῃς σὺ διὰ τῆς μελέτης νὰ συμπληρώσῃς ὅσα κενὰ ἀφῆκα.

Ἐνθυμεῖσαι τί σοῦ ἔλεγα εἰς τὴν Χάλκην τὴν ὡραίαν ἐκείνην πανσέληνον νύκτα, τὴν ὁποίαν παρ' ὀλίγον νὰ περάσωμεν

SISMANOGLIO

ὅλην συζητοῦντες διὰ τὴν νεωτέραν μας φιλολογίαν; Εἰς ἐκείνην τὴν εὔμορφη παραλίαν, ὅπου παίζει ἥσυχα τὸ κῦμα καὶ δροσολούζει ἡ πνοὴ — ὅλη ἄρωμα ἀπὸ τὰ πεῦκα — ἐκάθησε πολλάκις καὶ ὁ τυφλὸς τῆς νήσου ψάλτης. Ἐρρέμβασε χιλιάκις καὶ ἐκεῖνος τὴν ἀναγέννησιν τῆς συγχρόνου φιλολογίας τῆς Πόλεώς μας καὶ ἀνεστέναξε ποσάκις ἀρά γε, ὅταν ἄλλα ἠσθάνετο καὶ ἄλλα ἠναγκάζετο νὰ γράψῃ; Καὶ ὅμως πόσα τραγούδια του δὲν μᾶς γλυκαίνουν καὶ δὲν μᾶς ξεκαρδίζουν εἰς τὰ γέλια, ὡσὰν νὰ ἦτο δυνατὸν ἄνθρωπος στερημένος τὸ φῶς του νὰ εἶχε γέλιο!

Δι' αὐτὸ ὅ,τι ὡραῖον ἔγραψεν ὁ Τανταλίδης ἀνήκει εἰς τὴν νεότητά του. Τότε ἔγραψε τὰ «Παίγνιά» του, ὅταν ἀκόμη ἦτο εἰς τὴν Σμύρνην. Ὅταν ἦλθεν ἐδῶ, παρεσύρθη εἰς τὸν λογιωτατισμὸν καὶ μόλις ἔγραψε τὰ «Βακχικὰ» καὶ τὰ «Θαλασσινά» του. Εἰς αὐτὰ σκιρτᾷ ἀκόμη ἡ εἰκών, λάμπει ἡ χάρις καὶ μᾶς συναρπάζει ἡ εὐστροφία. Ἀλλ' εἰς τὴν Πόλιν μας ὁ Τανταλίδης ἦτο καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς καὶ ἐφημίζετο ὡς διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ καταγίνεται εἰς ἀρχαϊκὰ ἐπιγράμματα, νὰ στιχουργῇ εἰς τὰς κυρίας τῆς ἀριστοκρατίας, νὰ κάμνῃ ποιήματα σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς ἑορτὰς τῶν ἁγίων καὶ μόλις εἰς τὰ Σχολειακά του ἄσματα κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ κάπως τὰ βάρη τῆς βυζαντινῆς λογιότητος. Εἰς ὅλα τὰ ἄλλα σύρει ὁ ἀτυχὴς μὲ κόπον τὸν ῥυθμόν, χρωματίζει τὰ πρόσωπά του ὡς βυζαντινὸς ἁγιογράφος καὶ παρατάσσει ἀχωνεύτους λέξεις μέχρις ἀπελπισίας. Ὁ τροχὸς τῆς ἐποχῆς του περνᾷ βαρὺς ἀπ' ἐπάνω του.

Θὰ μὲ εἴπῃς: διατί νὰ πέσῃ κάτω ἀπὸ τὸν τροχόν; Ἁπλούστατα. Διότι δὲν ἦτο μεγαλοφυΐα. Μόνη αὐτή, ὅταν χαρίζῃ εἰς τὸν κόσμον Νέαν Ἰδέαν, συγκινεῖ καὶ συγκλονίζει. Ἡ φαντασία της εἶναι τόσον ἀπεριόριστος, ὥστε νὰ συλλαμβάνῃ τὰς νέας εἰκόνας μὲ διαύγειαν ἀντιλήψεως, ἡ ὁποία ἐκπλήττει καὶ μὲ σφρῖγος τῆς φράσεως, ἡ ὁποία ποτὲ δὲν γηράσκει. Μόνον αὐτὴ δὲν φοβεῖται τίποτε καὶ ποτέ. Ὁ Τανταλίδης ἦτο ἰδιοφυΐα. Καὶ ἡ ἰδιοφυΐα ἔχει δύο ἐχθρούς: τὸ περιβάλλον καὶ τὸ γῆρας. Τὸ πρῶτον ἐπηρεάζει τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν σταματᾷ· τὸ δὲ γῆρας στειρεύει τὴν γονιμότητα καὶ ἀπομυζᾷ τὸ σφρῖγος. Ὁ καλλιτέχνης τότε εἰμπορεῖ νὰ εἶναι σοφός· ἀλλὰ ποιητὴς ποτέ! Ποίησις εἶναι ἡ νεότης. Ὁ Τανταλίδης ἐπηρεάσθη καὶ ἀπὸ τὰ δύο.

Οἱ λογιώτατοι τῆς Πόλεώς μας ἐκυνήγουν τὰς φράσεις καὶ τὰς λέξεις εἰς τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων κλασικῶν καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Περιεφρόνουν κάθε λαϊκὴν ἐκδήλωσιν, κάθε λαϊκὴν ψυχήν, ἐπιζητοῦντες μόνον τίτλους καὶ ὀφφίκια τῆς παλαιᾶς βυζαντικῆς αὐλῆς καὶ τοῦ Πατριαρχείου! Ἐνετρύφων μέσα εἰς τὰ κοσμητικὰ ἐπίθετα καὶ εἰς τὰς πομπώδεις λέξεις, χωρὶς νὰ ἐννοοῦν, ὅτι ἔχαναν μέσα εἰς αὐτὰ τὴν σοβαρὰν πραγματολογικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὴν διαύγειαν τῆς ἰδέας. Δι' αὐτοὺς ἤρκουν αἱ λέξεις καὶ αἱ στρυφναὶ φράσεις. Αὐτὸ εἶναι τὸ ὕφος τῶν διδασκάλων καὶ τῶν ἱεροκηρύκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ὅμως, ἀγαπητέ μου, ἡ ἐποχὴ ἐκείνη δὲν παρήλλαξε πολύ. Ἡ Πόλις μένει τόσον ὀπίσω ἀκόμη, τόσον ὀπίσω!

Δὲν τὴν ἀδικῶ ὁλότελα. Ἀναγνωρίζω, ὅτι ἔπειτα ἀπὸ τόσην ἀναστάτωσιν δὲν ἦτο εὔκολος ἡ καλλιτεχνική της μόρφωσις. Οὔτε εἶχε καιρὸν καὶ τὰς ἀναλόγους δυνάμεις ἡ Ἐκκλησία νὰ κοσκινίσῃ τοὺς θησαυρούς, τοὺς ὁποίους μὲ αὐστηρὰν συντηρητικότητα καὶ μὲ μεγάλας θυσίας ἐφύλαξεν. Ὁλόκληρον παρελθόν, ποτισμένον μὲ στεγνὸν σχολαστικισμὸν καὶ μὲ ἐπιδεικτικὴν κλασικομανίαν, δὲν εἶναι εὔκολον ν' ἀναμορφωθῇ.

Ἀλλ' ἡ γνῶσις ἐπληθύνθη σήμερα. Ὅλαι αἱ φιλολογίαι τῶν ξένων ἐθνῶν μᾶς διδάσκουν τὴν πορείαν τῆς ἀνελίξεώς των καὶ ἡ γλωσσολογία ἔθεσε νόμους ἀπαραβάτους εἰς τὴν διαμόρφωσιν κάθε γλώσσης. Καὶ λοιπόν; Δὲν εἶνε ἁμαρτία νὰ ἀφήσωμεν τὴν νεωτέραν φιλολογίαν μας εἰς τὸν κατήφορον τῆς ψευδοῦς ποιήσεως, τοῦ ψευδοῦς αἰσθήματος καὶ τῆς ψευδοῦς γλώσσης; Ἡ ξένη τεχνοτροπία καὶ ἡ τεχνητὴ γλῶσσα πότε ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Πόλιν μας καλῶς θὰ μελετηθῇ καὶ καλῶς θὰ νοηθῇ; Κανεὶς ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς πολίτας, ὅταν γράφῃ, δὲν σκέπτεται τὸν ἑαυτόν του. Ὅλοι νομίζουν, ὅτι πρέπει νὰ σκεπτώμεθα τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ ποιητάς. Νὰ ἀρνηθῶμεν δηλαδὴ τὴν σύγχρονον ζωήν μας καὶ κάθε ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος. Κανεὶς δὲν ἐσκέφθη, ὅτι

SISMANOGLIO MEGARON

ὁ ποιητὴς εἶναι προωρισμένος νὰ προοδεύῃ, νὰ ἀνυψώνῃ, νὰ πλουτίζῃ καὶ νὰ λαξεύῃ ὁλονὲν τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Διότι ὁ ἔρως τοῦ λαοῦ εἶνε, ὅπως ὁ Τολστόη λέγει, ἡ πηγὴ τῶν ἐμπνεύσεων. Ἀλλ' ἐὰν τὸ ἔθνος διεκδικῇ σφρῖγος καὶ ζωὴν καὶ ἐὰν ὑπόσχεται κάτι εἰς τὸν κόσμον, τότε πόθεν θὰ ἐμπνευσθῇ ἀλλαχόθεν παρὰ ἀπὸ τὴν καρδιά του καὶ πῶς θὰ ὁμιλήσῃ ἄλλως παρὰ μὲ τὴν γλῶσσάν του;

Εὐτυχῶς ὅμως ὅτι ἡ σύγχρονος φιλολογία τῶν Ἀθηνῶν κατενόησε τὸν προορισμόν της. Καὶ σήμερα ἡ τραγῳδία, τὸ δρᾶμα, ἡ κωμῳδία, τὸ εἰδύλλιον καὶ τὸ μυθιστόρημα ἐμπνέονται ἀπὸ τὸν βίον τοῦ ζῶντος ἔθνους καὶ προοδεύουν τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Τὸ ἐξύπνημα τοῦτο εἰς τὴν φιλολογίαν μας ἐσιγολάλησαν πρὸ πολλοῦ τὰ δημοτικά μας τραγούδια, ἐκήρυξαν οἱ ποιηταὶ τῆς Ἑπτανήσου καὶ μόλις ἐσχάτως, ὅταν ἐβαρύνθη ὁ κόσμος τὸ ψεῦδος, ἔστρεψε τὸ αὐτὶ εἰς τὸ γλυκολάλημά του. Καὶ ἀναγάλλιασε!

Ὅταν ὁ Γεώργιος Βιζυηνὸς ἔστρεψε τὴν ψυχολόγον ἠθογραφίαν του εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ ἔθνους μας, τότε ἔγραψε τὸ «Ἁμάρτημα τῆς μητρός του» καὶ «Ποῖος ἦτο ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ του». Ὁ Παπαδιαμάντης τὸν ἠκολούθησε. Τότε ὁ Κώστας Κρυστάλλης μᾶς ἐπανέφερε τὰ ὄνειρα τοῦ Βαλαωρίτου εἰς τὰ τραγούδια τοῦ «Χωριοῦ καὶ τῆς Στάνης». Καὶ ὁ Παλαμᾶς ἤρχισε νὰ συνάζῃ τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη καὶ νὰ ἐμπνέῃ τὴν μοῦσάν του. Ὁ δρόμος κάπως ἐχαράζετο. Ὁ διδασκαλισμὸς ἐσείσθη σύρριζα. Ἀπὸ τότε εἰμποροῦμεν νὰ ἐλπίζωμεν ἀληθινὸν τοῦ λόγου καλλιτέχνην.

Ἡ τέχνη λέγει, ὅτι ὁ καλλιτέχνης πρέπει νὰ ἔχῃ φαντασίαν τόσον ἰσχυρὰν καὶ τόσον λαϊκήν, ὥστε νὰ κινῇ ἐκεῖνα τὰ αἰσθήματα καὶ ἐκείνας τὰς ἐντυπώσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας σκιρτᾷ ὁλόκληρος ὁ λαός. Ἀλλ' οἱ διδάσκαλοι ἔκριναν, ὅτι ὁ λαὸς εἶνε κάτι χυδαῖον. Ἀκόμη δὲ αὐτὰ τὰ ὀλίγα συντρίμματα τοῦ ἐθνικοῦ ἰδανικοῦ μας, ὅσα διέσωσαν τὰ δημοτικὰ τραγούδια του, τὰ ὁποῖα ἐθαύμασεν ὁ πολιτισμένος κόσμος, ἐκεῖνοι δὲν τὰ ἐξετίμησαν. Ἀντὶ νὰ θερμάνουν τὸν λαόν, νὰ πολλαπλασιάσουν τοὺς δεσμοὺς τῆς ὑπάρξεώς του καὶ νὰ καλλιεργήσουν τὴν φύσιν του, ἐκεῖνοι ἐπάγωναν τὴν ζωήν

του μὲ τὴν μεγαλητέραν ἀστοργίαν. Ἀπορεῖς λοιπὸν διατί δὲν ἔχομεν φιλολογίαν; Ἀπορεῖς διατί εἰς τὸ ἔθνος μας δὲν ὑπάρχει κοινὸν ἰδανικὸν πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον, πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμάς, τὸ ὁποῖον νὰ λικνίζῃ τὸ βρέφος, νὰ ἀνάπτῃ τὴν νεότητα, νὰ δυναμώνῃ τὸν ἄνδρα καὶ νὰ παρηγορῇ τὸν γέροντα; Ἀπορεῖς; Τόρα κάθε τόπος καὶ ἴσως ὁ καθεὶς ἀπὸ ἡμᾶς ἔχει ἰδανικὸν ἰδιαίτερον. Πόθεν λοιπὸν νὰ ἐμπνευσθῇ καὶ τί νὰ ψάλῃ ὁ ἐθνικὸς ποιητής;

Ἀνέγνωσες, φίλε, εἰς τὰ «Παναθήναια» κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1905 τὴν μελέτην τοῦ Ἀριστοτέλους Κουρτίδου διὰ τὴν «Μηλιὰ» τοῦ Βιζυηνοῦ; Δικαίως γράφει, ὅτι κατὰ τὸ 1885, ὁπόταν ὅλοι ἔγραφον τὴν καθαρεύουσαν μὲ τὰ σίδερα τῶν ἀπαρεμφάτων καὶ τῶν μέσων ἀορίστων, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ πολλὰ σημερινὰ πρωτοπαλλήκαρα τῶν μαλλιαρῶν, ὁ Βιζυηνὸς ἐδημοσίευσεν ἕνα γλωσσολογικὸν διηγηματάκι: «Διατί ἡ μηλιὰ δὲν ἔγινε μηλέα». Τὸ φιλοσοφικώτατον ἐκεῖνο διήγημα διδάσκει, ὅτι πρέπει οἱ ἄνθρωποι νὰ μανθάνουν τὰ πράγματα μὲ τὰ γνωστά των ὀνόματα καὶ ὄχι ἄγνωστα πράγματα μὲ ἀγνώστους λέξεις. Καὶ δεύτερον, ὅτι εἰς τὸν αἰσθητικὸν κόσμον ἡ λέξις δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν, ὅταν κοπῇ ὁ δεσμός της ἀπὸ τὴν ψυχήν. Τὸ ἴδιον ὅπως καὶ ὁ κλάδος δὲν ἐνδιαφέρει τὸν βοτανικόν, ὅταν κοπῇ ἀπὸ τὸ δένδρον. Ἐνδιαφέρονται καὶ οἱ δύο τότε μόνον ἐνόσῳ ὁ χυμὸς τῆς ζωῆς φθάνει μέχρις αὐτῶν. Τί ἄλλο εἶνε λοιπὸν αἱ λέξεις τῆς ἀρχαϊζούσης, τὰς ὁποίας μανθάνουν εἰς τὰ παιδιά μας διὰ πραγματογνωσίαν παρὰ κομμένοι κλάδοι, ἀφοῦ κανένα δεσμὸν δὲν ἔχουν μὲ τὴν ψυχήν των; Εἰς τὴν τελευταίαν δὲ ἐπιμνημόσυνον μελέτην μου ἀνέπτυξα εἰς ὀλίγας γραμμὰς πῶς ἐμορφώθη εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ἀκμάζον σήμερα Ἑλληνικὸν διήγημα καὶ πῶς τὴν πρωτοπορείαν εἰς τοῦτο ἔχει ὁ Βιζυηνός. Νομίζεις, ὅτι εἶνε εὔκολον νὰ ἀναπτύξῃς εἰς τὴν Πόλιν μας τὰ γεγονότα ταῦτα τῆς φιλολογικῆς συγχρόνου ἐξελίξεώς μας; Ἀπόδειξις εἶναι ὅσα κακόβουλα εἰς τὴν δημοσιογραφίαν ἤκουσα ἐπὶ ἑβδομάδας ὅλας μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ὁμιλίαν μου. Ἐπειδὴ ὅμως σκοπεύω εἰς ἄλλας ἐπιστολάς μου νὰ ἀναλύσω τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν λογοτε-

χνίαν, δὲν θὰ θελήσω ἰδιαιτέρως νὰ ἐπεκταθῶ σήμερα εἰς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης.

Χρειάζεται, ἀγαπητέ μου, πολλὴ ἀνάπτυξις διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ εἰς τὰς μεταβατικὰς ἐποχὰς ἀνάμεσα εἰς ἐμπαθεῖς καὶ παρελκυστικὰς μερίδας ἡ φιλολογικὴ ἐκείνη μορφή, ἡ ὁποία καθιερώνει εἰς τὸ ἔθνος τὴν γλῶσσάν του. Χίλιαι ἐμπάθειαι, διδασκαλικὰ συμφέροντα καὶ μακραὶ συνήθειαι συγχύζουν τὸν ἀληθινὸν δρόμον. Εἰς τὴν ἐπιμνημόσυνον μελέτην μου θὰ ἴδῃς ὅσα ὁ Ροΐδης καὶ ὁ Βαλαωρίτης ἐκοπίασαν διὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς γλώσσης μας. Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ὅμως δὲν εἶχε τὸ δίκαιον ἀπολύτως, ὅταν ἐζήτει παντοιοτρόπως τὸν πλέον ἀφελῆ καὶ ἀγροτικὸν τύπον μακρὰν πάσης πνευματικωτέρας ἐκφράσεως, τὴν ὁποίαν πλάττει ἡ προοδεύουσα συνείδησις τῆς φωτισμένης κοινωνίας. Οὔτε ὁ Ροΐδης εἰμπόρεσε νὰ μᾶς δώσῃ ἕνα παράδειγμα τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ὠνειρεύετο. Ἐξ ἄλλου οἱ ἀρχαϊσταὶ ἐπροσπάθουν νὰ ἀποκλείσουν τὸ δημῶδες στοιχεῖον καὶ νὰ ἀντικαταστήσουν αὐτὸ εἰ δυνατὸν ὁλόκληρον μὲ τὸ ἀρχαῖον.

Μόνον ἡ μεγάλη διάνοια τοῦ Σολωμοῦ κατώρθωσε νὰ ἀντικρύσῃ τὴν ἔδραν τῆς τέχνης καὶ νὰ πλάσῃ τὴν γλῶσσάν του διαφανῆ καὶ εὐγενῆ ἔκφρασιν ὑψηλῶν ἰδεῶν, σφοδρῶν παθῶν καὶ ἐκλεκτῶν αἰσθημάτων. Ἦτο μέγα ἀτύχημα ὅτι ὁ Σολωμὸς δὲν ἐσπούδασε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐκ νεότητος. Ἀργότερον, ὅσον τὴν ἐμάνθανε, τόσον τὴν ἐτελειοποίει καὶ τὴν προώδευεν. Ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ «Κρητικοῦ» καὶ τοῦ «Λάμπρου» ἀνέρχεται εἰς ἀνωτέραν ποιητικὴν σφαῖραν καὶ βαπτίζει, ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε, τὸ δημοτικὸν ἰδίωμα εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς φαντασίας, ἐκλέγων τὸ καθαρώτατον ἄνθος, ὑποτάσσων τὴν ὕλην εἰς τὴν ἁρμονίαν καὶ ἐμβολιάζων εἰς αὐτὸ παλαιότερα στοιχεῖα, χωρὶς νὰ παραμορφωθῇ ἡ ἐσωτερικὴ φύσις τῆς δημοτικῆς. «Παρακολούθησε, φωνάζει ὁ Παλαμᾶς, τοὺς λαχταρίζοντας δεκαπεντασυλλάβους τοῦ «Κρητικοῦ» εἰς «πλάτος κυματιστὸ καὶ εἰς μουσικὴν λεπτότητα οὐρανίαν» καὶ ἀνάβα κατόπιν εἰς τὸν θρίαμβον τῆς τέχνης τοῦ «Πόρφυρα» καὶ τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων». Ὁ σοφὸς δὲ κριτικὸς καὶ ἐμπνευσμένος

τοῦ Σαιξπήρου μεταφραστὴς Ἰάκωβος Πολυλᾶς πρῶτος ἐξ ὅλων ἀνέλυσε μὲ λαμπρὰν ἐργασίαν τοῦ Σολωμοῦ τὸ ἔργον. Κατέδειξε τὴν ἀδιάκοπον πρόοδον τῆς ποιήσεως καὶ τῆς γλώσσης καὶ ἐπρόβαλε τὸ ἀπόσπασμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐγίνετο κατὰ τὸν τύπον τοῦ Carmen Seculare τοῦ Ὁρατίου, ὡς τὴν ἀνωτάτην δύναμιν τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ, καὶ ἀπὸ γλωσσοπλαστικῆς ἀπόψεως, ὡς τὸν ἀνώτατον τύπον γλωσσικῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς φυσικῆς καταστάσεως εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ πνεύματος. Τὸ ἔργον τοῦ Σολωμοῦ ἐπεδίωξε μέχρι τινὸς ὁ κεφαλλὴν Ἰούλιος Τυπάλδος καὶ ἐπιτυχέστερον ὁ κερκυραῖος Γεράσιμος Μαρκορᾶς. Πολὺ δὲ τελειότερον κατώρθωσεν ὁ Ἰάκωβος Πολυλᾶς νὰ προχωρήσῃ ἀπὸ τῆς μεταφράσεως τῆς Ὀδυσσείας καὶ τῆς τρικυμίας τοῦ Σαιξπήρου μέχρι τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀμλέτου εἰς ἀκατάπαυστον γλωσσοπλαστικὴν πρόοδον, ὅπως ἀπέδειξεν ὁ Καλοσγοῦρος. Εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Πολυλᾶ αἰσθανόμεθα ὅλην τὴν αὔραν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας, ὅλον τὸ γλυκὺ καὶ ἀνατολικὸν αἴσθημα τῶν Κρητῶν ποιητῶν, ὅλην τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου καὶ ὅλην τὴν σεμνότητα καὶ διαφάνειαν τοῦ ἀρχαίου κάλλους. Εἰς δὲ τὴν Μετρικὴν κατώρθωσε νὰ συνδυάσῃ τὰς δημοτικὰς ἁρμονίας μουσικώτατα μὲ τὰς στιχουργίας τῆς νεωτέρας τέχνης. Ὁ Πολυλᾶς, πολὺ περισσότερον ἐγκρατὴς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τὸν Σολωμόν, συνέλαβεν εὐρύτερον τὴν γλωσσικὴν διασκευήν, συμπληρόνων τοὺς πτωχοὺς τύπους τῆς δημοτικῆς καὶ τὰς ἀτελείας, τὰς ὁποίας ἐζήτησε νὰ συμπληρώσῃ ὁ Σολωμὸς εἰς τοὺς «Ἐλευθέρους Πολιορκημένους».

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους ποιητάς μας θὰ προσήγγιζεν εἰς τὴν γλωσσικὴν ἀλήθειαν ἰδίᾳ ὁ Χριστόπουλος, ἐὰν εἶχε τὴν φυσικὴν δύναμιν νὰ πραγματευθῇ θέματα ὑψηλότερα. Ἠδίκησε δὲ φοβερὰ τὸ φυσικόν του τάλαντον ὁ Ζαλοκώστας, ὅταν ἐννοήσας τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς Δημοτικῆς, ἐζήτησεν εἰς τὰ περισσότερα ποιήματά του νὰ περιορίσῃ αὐτὴν εἰς τοὺς τύπους, διὰ νὰ μὴ χάσῃ τὴν εὔνοιαν τῶν ὀπαδῶν τῆς Ἀρχαϊζούσης.

Ἀλλὰ καὶ ἀντιθέτως, φίλε μου, ἡ ὑπέρμετρος ἀγάπη μερι-

κῶν Δημοτικιστῶν πρὸς τὴν ἀφέλειαν τῶν ποιητικῶν πλασμάτων τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἀπέχθειά των πρὸς πᾶσαν ἀνωτέραν τεχνικὴν διαμόρφωσιν τῆς γλώσσης, ὄχι μόνον ἐπέτεινε τὴν ἀντίδρασιν, ἀλλὰ καὶ ἀφῆκε τὴν γλωσσικὴν προσπάθειαν πτωχὴν καὶ στάσιμον. Ὅταν μάλιστα ἐξ ἀντιδράσεως ἐνηγκαλίσθη αὕτη τὰ ἰδιώματα καὶ τὰς διαφθορὰς τῶν χωρίων καὶ τῶν ἀπολιτίστων μερῶν καὶ ἐπρόβαλεν αὐτὰ ὡς ὑποδείγματα λόγου, ἀπὸ τότε ἔχασεν ὅλον τὸ ἔδαφος τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποίαν ἕως τότε κατεῖχεν. Ἡ ἐργασία τοῦ Ψυχάρη καὶ τῶν Μαλλιαρῶν, εὑρίσκουσα τοὺς φωνολογικοὺς καὶ γραμματικοὺς νόμους τῆς γλώσσης, ὅπως εὑρίσκονται εἰς τὰ τραγούδια καὶ εἰς τὴν λαλιὰν τοῦ λαοῦ καὶ ὁρίζουσα τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον τὰς ἐμψυχώνει, ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν ἀνταξίαν εὐγνωμοσύνης. Ἀλλ' ὅταν αὕτη ἐξῆλθεν ἀπὸ τὸν προορισμόν της καὶ ἐζήτει εἰς τὰ ἐξαγόμενά της νὰ δώσῃ γενικὸν κῦρος φιλολογικῆς γλώσσης, ὦ! εἰσῆλθε βέβαια ἀπὸ τότε εἰς τὸν δρόμον τῆς πλάνης. Διότι ἐπὶ τέλους ζητεῖ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ ἔθνος τὴν ὀχλαγωγίαν καὶ νὰ καταρρίψῃ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν κάθε ἐξευγένισιν καὶ κάθε τέχνην.

Ἀνέγνωσες, ἀγαπητέ μου, τὸν «Δωδεκάλογον τοῦ Γύφτου» τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ; Εἶδες τὰς μεγάλας ἰδέας, τὴν εὐρεῖαν φαντασίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ποιητοῦ; Εἶδες τὴν γλωσσοπλαστικήν του δύναμιν, τὴν μουσικὴν τοῦ στίχου του καὶ τὴν μεγάλην ῥυθμικήν του; Εἶναι κατ' ἐμὲ τὸ δυνατώτερον ἔργον του. Ἀλλ' ἐνῷ ἐξευγενίζει τὴν γλῶσσαν καὶ ὑψώνει τὰς ἐννοίας, εἶναι ἀνάγκη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀκράτου δημοτικῆς νὰ κολοβώνῃ τοὺς φωνολογικοὺς καὶ γραμματικούς της τύπους, νὰ παρεμβάλλῃ χωρὶς λόγον ξένας λέξεις, χωρὶς αὗται νὰ ἀπεκρυσταλλώθησαν ἤδη εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ ὁλοκλήρου, καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ φανερὰ πλέον κάθε χαρακτῆρα τοπικισμοῦ;

Ὅταν ἐκήρυξα τὰς ἀληθείας αὐτὰς ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, κατηγορήθην καὶ ἐγὼ ὡς μαλλιαρός. Δὲν γελᾷς; Καὶ τοῦτο, ἐνῷ ἔγραψα καὶ ἐξακολουθῶ νὰ γράφω, ὥστε νὰ παρέχω συχνὰ δείγματα τῶν σκέψεών μου ἐπὶ τῆς γλώσσης. Ὁμολογῶ λοιπόν, ὅτι καταδικάζω

τόσον τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Ἀρχαΐζούσης γλώσσης ὅσον καὶ τοὺς μαλλιαρούς. Δι' ἐμὲ καὶ οἱ δύο εἶναι μακρὰν τῆς ἀληθείας· καὶ οἱ δύο ὑποπίπτουν ἐξ ἀντιθέτου εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα. Λεξιθηροῦν εἰς τοὺς ἀρχαϊσμοὺς οἱ μέν, λεξιθηροῦν εἰς τοὺς χωρικοὺς τοπικισμοὺς οἱ ἄλλοι. Ἂν συμπαθῶ περισσότερον πρὸς τοὺς μαλλιαροὺς καὶ συχαίνομαι τοὺς ἀρχαϊστάς, κρίνω, ὅπως ἐλέχθη ὀρθότατα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλήν, ὅτι οἱ μαλλιαροὶ ὠφελοῦντες τὸ Ἔθνος διὰ τῆς ἀντιδράσεώς των αὐτοκτονοῦν μόνοι των, ἐνῷ οἱ ἀρχαϊσταὶ ἐξήραναν καὶ ξηραίνουν ὅλην τὴν ἰκμάδα τῆς συγχρόνου φιλολογικῆς παραγωγῆς τοῦ ἔθνους μας. Διότι εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ μεταγγισθῇ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἡ ἀνεξάντλητος ἐκείνη ζωὴ τῶν φράσεων, τῶν σχημάτων καὶ τῶν ἀνωμαλιῶν, αἱ ὁποῖαι διέκοπτον τὴν κανονικότητα τῆς γλώσσης, ὅπως τὰ κύματα διακόπτουν τὴν θάλασσαν καὶ κατώπτριζον τὴν περισσὴν σοφίαν τοῦ ἀρχαίου ὀργανισμοῦ, ὥστε νὰ προβάλλῃ ἡ γλῶσσα ἐκείνη Θαῦμα Θαυμάτων; Τί ἄλλο θὰ ἦτο μία μίμησις αὐτῆς κατόπιν χιλίων ἐτῶν μὲ ἄλλας συνθήκας, μὲ ἄλλας γνώσεις καὶ μὲ ἄλλας ἀρχὰς παρά, ὅπως ἐκφραστικὰ λέγει ὁ Καλοσγοῦρος, γλῶσσα τῶν σκιῶν;

Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι εἰς τὴν Πόλιν μας, εἰς τὴν καθέδραν τοῦ Ἀρχαϊσμοῦ, ἐφυτεύθη ἐπιτυχῶς καὶ ηὐξήθη σύντομα ὁ μαλλιαρισμός, μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ κακὸν τοῦ σχολαστικισμοῦ ἔφθασεν ἐδῶ εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Καὶ ἔφθασε. Πνίγεται κανεὶς εἰς τὴν Πόλιν μας μέσα εἰς τοὺς πτωματικοὺς τίτλους, εἰς τὴν σκελετώδη φρασεολογίαν καὶ εἰς τὰς φοβερὰς προτάσεις τῆς σχολαστικότητος. Μία πομπώδης λεξιθηρία καὶ μία στρυφνότης ἰδεῶν σκοτίζει τοὺς γραμματισμένους τῆς Πόλεως. Καὶ ἡ ἀντίδρασις ἐπῆλθεν. Οἱ μαλλιαροὶ εἶνε οἱ ἀντάρται τῆς γλώσσης αὐτῆς. Καταρρίπτουν τὰ εἴδωλα, συντρίβουν τὰ δεσμὰ τῆς γραμματικῆς, ἀναποδογυρίζουν τὰ παλαιὰ ἱερὰ βάθρα, ἀλλ' ἐπὶ τέλους καθαρίζουν τὸ ἔδαφος. Καὶ εἶνε βέβαιον, ὅτι σύμφωνα πρὸς τοὺς γλωσσολογικοὺς νόμους αὐτοὶ κατέχουν τὴν ἀληθινὴν βάσιν. Ἀδιάφορον ἂν παρεκκλίνουν κατόπιν εἰς τὸ χάος.

Ἀλλ' ἡ ἀνταρσία δὲν εἶναι ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ πολι-

τισμοῦ. Ἡ κολόβωσις, ὁ παραγραμματισμὸς καὶ ἡ ἐξάρθρωσις τῶν λέξεων, εἰμπορεῖ νὰ εἶνε ἰδιωτισμὸς τοῦ τάδε τόπου εἴτε προϊὸν ἀμαθείας τοῦ τάδε ἀτόμου. Ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε κανονικὴ μορφὴ οὔτε γλωσσικὴ ἀνάπτυξις. Ἡ ὑπαγωγὴ αὐτῶν εἰς σύστημα δὲν θὰ διέφερε τίποτε ἀπὸ τὴν ἀποβαρβάρωσιν τῆς γλώσσης. Διότι λαὸς δὲν εἶναι μόνον οἱ ἀγράμματοι καὶ οἱ χωριᾶται. Οὔτε ἡ γενομένη γλωσσικὴ ἐργασία διὰ τῶν σχολείων μας πρέπει καὶ εἰμπορεῖ νὰ πεταχθῇ. Ἡ τέχνη πρέπει νὰ δεσπόζῃ εἰς κάθε κοινωνίαν πολιτισμένην καὶ κάθε τέχνη ἐκδηλοῦται μὲ κανόνας. Ἀρκεῖ αὐτὴ νὰ τεχνολογῇ ὅ,τι κατέχει ὁ λαὸς καὶ ὄχι ὅ,τι δὲν κατέχει. Ἐννοεῖς λοιπὸν ποία πρέπει νὰ εἶνε ἡ δημοτική;

Προηγουμένως ὅμως ὠνόμασα τὴν ποίησιν τέχνην. Ξεύρεις διατί; Διότι μόνη ἡ τέχνη καλλιεργεῖ τὸ ὡραῖον. Θέλεις δὲ νὰ εἶσαι τεχνίτης τοῦ Ὡραίου; Ὁ Ταὶν λέγει: Νὰ ἔχῃς αἴσθημα βαθύ, νὰ ἔχῃς πάθος καὶ νὰ σκεφθῇς συνάμα νὰ ἐκφράσῃς τὸ πρᾶγμα ὅπως εἶναι, χωρὶς ἀμφιβολίαν καὶ ἐπιφύλαξιν. Τότε θὰ εἰμπορέσῃς, ἂν εἶσαι εἰλικρινὴς καὶ κύριος τῆς ἐκτελέσεως, νὰ παραγάγῃς τι ὡραῖον. Δηλαδὴ νὰ εἶσαι ἀληθινός. Τότε κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ῥάσκιν, ὅσον περισσότερον λαὸν ὁ τεχνίτης ἐγκλείει εἰς τὸ ἔργον του, τόσον μεγαλήτερον θὰ εἶναι καὶ τὸ ἀριστούργημά του. Κατὰ τὰς ἀρχὰς λοιπὸν αὐτὰς ἐκεῖ μόνον θὰ ὑπάρχῃ τὸ ὡραῖον, ὅπου ὑπάρχει καὶ τὸ ἀληθινόν. Γλῶσσα δὲ εἴτε ποίησις, ἡ ὁποία δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τὸν λαόν, καὶ ἡ ὁποία δὲν ἐκφράζει τὰ ἀληθινὰ ἰδανικὰ τοῦ ἔθνους, δὲν εἰμπορεῖ ποτὲ νὰ εἶνε ὡραία, διότι δὲν εἶνε ἀληθινή.

Μίαν ὅμως παρατήρησιν. Ὅταν ἐζήτησα τὸ ὡραῖον εἰς τὴν ἀλήθειαν, δὲν ἐζήτησα μόνον τὴν ἀληθινὴν αἴσθησιν τοῦ πράγματος. Ὄχι. Ἡ καθαρὰ φυσιολογία καὶ ἡ πραγματολογικὴ ὄψις θὰ εἶχε μόνον σκελετοὺς καὶ κινήσεις. Τίποτε ἄλλο. Ὁ Charles Morice ὥρισε δι' αὐτὸ τὴν δημιουργικὴν λογοτεχνίαν «ὡς ὄνειρον τοῦ ἀληθινοῦ». Καὶ ὁ Παλαμᾶς προσθέτει, ὅτι τὸ ἔξοχον γνώρισμα τῆς νέας ποιήσεως εἶνε ἡ ἀγάπη της πρὸς τὰ ὄνειρα αὐτά. «Εἴμαστε ὑφασμένοι ἀπὸ ὀνείρατα καὶ τὴ φτωχὴ ζωή μας ἕνας ὕπνος τὴν περικυκλώνει». Σύμφωνα δὲ πρὸς αὐτὰ καὶ ὁ Reinach ὑπεστήριξεν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα μας ἡ Καλλιτεχνία θὰ καταντήσῃ ὑπονοητική, ἰδεολογικὴ καὶ συμβολική. Πάντοτε ἡ ἀλήθεια ὅμως θὰ θεμελιώσῃ τὸ παλάτι τῆς φαντασίας.

Ὡς τέχνη δὲ ἡ ποίησις καὶ ἡ λογογραφία ἀκολουθοῦν τοὺς γενικοὺς νόμους τῆς αἰσθητικῆς. Κανὼν θὰ εἶνε νὰ ἐπιτύχῃ τις τὸ ὡραῖον μὲ μόνας τὰς ἀναγκαίας γραμμὰς τῆς παραστάσεως τοῦ ἀντικειμένου. Ἑπομένως κάθε κοσμητικὴ λέξις, ἡ ὁποία δὲν ἐκφράζει κάτι ἰδιαίτερον ἐπὶ τῆς οὐσίας, εἴτε δὲν προσθαφαιρεῖ τι ἐκ τοῦ ὅλου—εἶνε περιττή. Αἱ φρασεολογίαι, τὰ κοσμητικὰ καὶ αἱ περιφράσεις ἔχουν τὸν ἴδιον λόγον, τὸν ὁποῖον ἔχει τὸ φῶς μὲ τὰς πτυχὰς καὶ μὲ τὰς φωτοσκιάσεις. Ἡ τέχνη τοῦ λόγου εἶνε καλλιτεχνία. Κάθε δὲ προσπάθεια καὶ κάθε περιττὴ προσθήκη εἶνε ἀπόδειξις ἀνικανότητος τοῦ συγγραφέως. Ὁσάκις μόνη της δὲν σκιρτᾷ ἡ εἰκὼν νὰ φωτίσῃ τὴν ἰδέαν, ὁσάκις ὁ συγγραφεὺς κοπιάζει νὰ συνάξῃ τὰς ἐννοίας καὶ ὀκνὰ τὰς καταστρώνει, ὦ! ἔχασε πρὸ πολλοῦ τὸ κάλλος. Διότι κάλλος εἶνε ἡ ἁπλότης, ἡ δὲ προσπάθεια καὶ τὸ σκότος εἶνε εἰς τὴν Καλλιτεχνίαν σύντροφοι ἀχώριστοι.

Ἀλλ' ἡ γλῶσσα, ἀγαπητέ μου, ὁμιλουμένη ὑπάγεται κατ' ἀνάγκην εἰς τοὺς νόμους τῆς ἀκουστικῆς. Ἡ ἀκουστικὴ τῆς γλώσσης εἶναι ἡ μουσικὴ αὐτῆς. Μουσικὴ ὅμως ἐθνική, ὅπως τὴν διαμορφώνουν αἱ κλιματολογικαὶ καὶ βιολογικαὶ συνθῆκαι τῆς πατρίδος. Δι' αὐτὸ κάθε ἔθνος ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του θὰ δώσῃ ῥυθμὸν εἰς τὴν γλῶσσάν του καὶ κάθε γλῶσσα εἰς τὴν μουσικήν της ἔκφρασιν θὰ καθρεπτίζῃ ὅλον τὸν ἐθνικόν της χαρακτῆρα. Ὁ βαθμὸς δὲ τῆς μουσικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως τῆς γλώσσης εἶνε ἀνάλογος μὲ τὸν βαθμὸν τῆς ἐκπολιτίσεως τῶν λαῶν. Διότι, ὅπως ὀρθὰ ὁ Βούντ λέγει, δὲν πρέπει νὰ ψυχολογῶμεν τοὺς λαοὺς εἰς τὴν γλῶσσάν των, ἀλλὰ εἰς τὴν ψυχολογίαν τῶν λαῶν νὰ σπουδάζωμεν τὴν γλῶσσάν των. Καὶ ἡ γλῶσσά μας ἑπομένως πρέπει νὰ εἶναι ἡ ψυχολογία τοῦ ἔθνους μας. Ἡ ἀπαγγελία της θὰ ἔχῃ τὴν μουσικήν, ἡ ὁποία ἐμορφώθη εἰς τὸ κλίμα μας, καὶ ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸ ἔθνος ὅλον. Οὐδεμία λέξις ἀπὸ τὸν σχηματισμόν της εἶνε εὐγενὴς καὶ οὐδεμία ἀγενής. Ὁποιαδήποτε ἐκφράζει πιστῶς

τὸ πρᾶγμα καὶ εἰς τὸν ἀκούοντα δίδει ἀμέσως πιστὴν τὴν παράστασιν τοῦ πράγματος, εἶνε ἡ ἰδανικὴ λέξις.

Ἡ ἐξευγένισις τῆς λέξεως κεῖται εἰς τὸ ἰδιαίτερον χρῶμα τῆς ἐννοίας, τὸ ὁποῖον εἰς αὐτὴν θέτει ὁ ποιητής. Ἡ ἐνάρθρωσις δὲ τῆς λέξεως εἶνε σύμφωνος μὲ τὴν διάπλασιν τοῦ λάρυγγος καὶ μὲ τὴν ἐξευγένισιν τῆς κοινῆς ἀκοῆς. Ποῖος λοιπὸν ἄλλος θὰ διαπλάσῃ τὸν καλλιτεχνικὸν λόγον εἰς τὴν μουσικὴν παραστατικήν του παρὰ ὁ μορφωμένος κόσμος; Αὐτὸς παίρνει ἀκατάπαυστα ἀπὸ τὸν λαὸν τὸ ὑλικόν του καὶ τὸ κατεργάζεται εἰς καλλιτεχνικοὺς σταλακτίτας. Οἱ μεγάλοι ποιηταὶ καὶ οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ἐξευγενίζουν καὶ τελειοποιοῦν τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ.

Ἀλλὰ γνωρίζεις ποία ὀνομάζεται ὑψηλὴ γλῶσσα εἰς τὰς φιλολογίας τῶν ἐθνῶν; Πολλοὶ νομίζουν ὅτι πρόκειται περὶ τύπων κλασικῶν καὶ περὶ ποιητικῶν ἐπιθέτων. Ἀπατῶνται. Ὑψηλὴ γλῶσσα εἶνε ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ἀνύψωσεν ἡ τέχνη! Ἡ δὲ τέχνη δὲν μεταχειρίζεται τὴν γλῶσσαν εἰς σκοποὺς ἀποκλειστικῶς γλωσσικούς, ἀλλ' ἔχει ἐκείνη ἰδικούς της σκοποὺς ὑψηλούς, ἵνα παραστήσῃ τὸν ἑαυτόν της εἰς τὴν φύσιν. Ἡ τέχνη δὲν εἶνε ποτὲ λεξιθηρία. Τὸ δρᾶμα ὁμιλεῖ, ὅπως ὁμιλοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι συνήθως. Ἀλλὰ σιγὰ-σιγὰ ὑψώνει τὸ ἀκροατήριον εἰς τὰς ἰδέας, ἐκλέγει λέξεις, πλέκει φράσεις, τὰς μεταθέτει ἐνίοτε καὶ ἄλλοτε τὰς ὑψώνει ἀποτόμως εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔπους καὶ τοῦ μέλους. Εἰς ὅλα δὲ τὰ ψυχολογικὰ αὐτὰ σημεῖα, ἡ τέχνη εἰμπορεῖ νὰ παρεμβάλῃ ἰδίους λεκτικοὺς τύπους καὶ ἐκφράσεις ὅσας νομίζει, ὅτι ἐξευγενίζει ἢ ὅτι ἐξηυγένισε προγενεστέρα μεγαλοφυΐα. Ὁ συγκερασμὸς αὐτὸς εἰς τὸν δημῴδη λόγον, ἰδὲ πῶς γίνεται θαυμασίως εἰς τοὺς ἀρχαίους τραγικούς, τοὺς ὁποίους κωμῳδεῖ ὁ Ἀριφράδης εἰς τὴν ποιητικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους! Φράσεις καὶ τύποι εἶνε παρμένοι ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ἀνακατωμένοι ὁμαλώτατα εἰς φυσικὴν πλαστικότητα μὲ τὸν παλαιὸν λόγον. Οἱ ἀνόητοι νομίζουν τὸ τοιοῦτον Μακαρονισμὸν καὶ εἶνε — ὦ δυστυχία τους — ἡ ἐντέλεια τῆς τέχνης. Ἀρκεῖ ὅλος αὐτὸς ὁ πλοῦτος νὰ γεννᾶται αὐτομάτως ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ῥίζαν τοῦ πράγματος.

Ἔλαβα, ἀγαπητέ μου, τὸ δρᾶμα ὡς παράδειγμα τῆς τέχνης, διότι τὸ δρᾶμα ἀσχολεῖται εἰς περιβάλλον περισσότερον αἰσθητὸν καὶ ἑπομένως πλησιάζει περισσότερον εἰς τὸν λαόν. Ἐξ ἄλλου δὲ συγχωνεύει τὴν λύραν καὶ τὸ ἔπος. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὴν μεγαλειτέραν τελειοποίησιν εἰς τὴν γλῶσσαν δίδουσιν οἱ λυρικοὶ ποιηταί· διότι αὐτῶν αἱ εἰκόνες ἀκτινοβολοῦν ἀκαταπαύστως, αὐτῶν οἱ ῥυθμοὶ καὶ αἱ στροφαὶ ἀποκρυσταλλώνονται εἰς ἐκμαγεῖα διὰ παντὸς ἀθάνατα. Ἀλλὰ ἀπὸ ἀπόψεως διεθνοῦς οἱ λυρισμοὶ εἶνε θησαυρὸς ἀγνώριστος. Οἱ λυρικοὶ ἀκριβῶς δι' αὐτὸ οὔτε μεταφράζονται. Ὁ Πίνδαρος, ὁ Ὁράτιος, ὁ Χάϋνε εἶνε ποιηταὶ τοῦ ἔθνους των μόνον. Ποῖος ἀγνοῶν τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἐγνώριζε τὸν Ζωζὲ Καρδούτση ἐσχάτως βραβευθέντα εἰς τὸ βραβεῖον Νόμπελ; Ἐνῷ οἱ ἥρωες τῶν ἐπικῶν, τῶν τραγικῶν καὶ τῶν ῥωμαντικῶν συγγραφέων ταξειδεύουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀπὸ ἔθνους εἰς ἔθνος καὶ διαβιβάζουν κάτι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Δημιουργοῦ; Οἱ ὁμηρικοὶ ἥρωες, ὁ Αἰνείας, ὁ Ἄμλετ, ὁ Δὸν Κιχῶτος, ὁ Φάουστ εἶνε ἥρωες τῆς διεθνοῦς φιλολογίας.

Παρετήρησες, ἀγαπητέ μου, ὅτι ἔχω πάντοτε ὑπ' ὄψιν μου τὴν γλῶσσαν τῆς ποιήσεως; Ἁπλουστάτη εἶνε ἡ αἰτία. Διότι αὐτὴ διαπλάττει κυρίως τὴν πεζήν. Αὐτὴ πλουτίζεται καθ' ἡμέραν δι' αὐθορμήτων θησαυρῶν τῆς λαϊκῆς ἐμπνεύσεως, τοὺς ὁποίους τελειοποιεῖ καὶ ἐξευγενίζει ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ῥαψῳδοῦ. Αὐτὴ ἔχει τὰς ἰδιαιτέρας στροφάς της, τὰς ἰδιαιτέρας λέξεις καὶ τὴν παράδοξον ζωτικότητα νὰ εἶνε συνάμα γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ γλῶσσα τῶν σοφῶν. Αὐτὴ πλάττει καὶ ἀφομοιώνει ἀκατάπαυστα τὴν ζῶσαν γλῶσσαν. Τὸ ἔργον της τοῦτο ποτὲ δὲν σταματᾷ, ἐνόσῳ εἰς τὴν ζωὴν καὶ ὁ λαὸς δὲν σταματᾷ. Ὁ Δάντης ἐξιδανίκευσε τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ ἐκείνη δὲν ἐσταμάτησεν ἀπὸ τότε. Τί πλοῦτον καὶ τί ἐλαστικότητα δὲν ἀπέκτησε καὶ δὲν ἀποκτᾷ καθημερινῶς. Ὅλοι οἱ ἄνδρες τοῦ πνεύματος ἐργάζονται ὁρμεμφύτως εἰς τοῦτο.

Ἀλλὰ καὶ ἡ πεζὴ γλῶσσα, ὅταν μάλιστα ἔχῃ ἰδιοφυΐαν εἰς τοῦτο, δύναται νὰ τελειοποιηθῇ ἀπ' εὐθείας. Ἐὰν ἡ Ἰταλικὴ

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΙΣΜΑΝΟΓΛΕΙΟ

γλῶσσα πλουτίζεται καὶ ἐξευγενίζεται ἀπὸ τὴν ποίησιν, ἡ γαλλικὴ ὅμως τῶν πεζῶν γλῶσσα ἐντελῶς ἀφ' ἑαυτῆς εἶνε τελεία, πλουσία καὶ περισσότερον σαφής. Ὁ Ἰταλὸς μόλις ἐνθουσιασθῇ γίνεται ποιητής. Ἀλλ' οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας ἐδοξάσθησαν εἰς τὸν πεζὸν λόγον. Εἰς αὐτὸν ἔγραψε τοὺς «Ἀθλίους» ὁ Οὐγκώ, τοὺς «Γερονδίνους» ὁ Λαμαρτῖνος καὶ αὐτὸν ἐπλούτισεν ὁ Ῥενάν, ὅταν μετέφραζε τὴν ποίησιν τῶν Ἑβραίων.

Ποίαν — σὲ ἐρωτῶ — γλῶσσαν ἐπλούτισαν οἱ νεώτεροι Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ ποιηταί; Αὐτοὶ ἐζήτησαν τὴν δόξαν των εἰς τὴν μίμησιν τῆς παλαιᾶς γλώσσης. Καὶ ὅταν ἠναγκάσθησαν νὰ διδάξωσι τὸν λαόν, ἀπετάθησαν πάλιν εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Εἴτε ἐστοχάσθησαν νὰ πλάσουν τοιαύτην κατὰ τοὺς ἀρχαίους τύπους. Μόνον ἀπὸ τὸν λαὸν δὲν ἐζήτησαν τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος ὡμίλει! Πῶς λοιπὸν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἀνεπτυγμένην τὴν γλῶσσάν του τὸ δύστηνον ἔθνος μας; Εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἐὰν ὁ Θεὸς κατήρχετο εἰς Ἀθήνας, θὰ ὡμίλει βέβαια τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος. Ἐὰν σήμερον καταβῇ, ποίαν γλῶσσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας θὰ λαλήσῃ;

Πρέπει ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἐνδεχομένην αὐτὴν περίστασιν, τοὐλάχιστον μέχρις ὅτου ἀναφανῇ καὶ εἰς ἡμᾶς ποιητικὴ μεγαλοφυΐα. Ἀλλὰ μὲ τοιοῦτον περιβάλλον πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ φανῇ, πόθεν νὰ ἐμπνευσθῇ καὶ τί ἰδανικὸν νὰ ψάλῃ; Ἡ θεωρία τοῦ Ταὶν περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ περιβάλλοντος παρουσιάζει ἐδῶ ἀπόλυτον τὸ κῦρός της. Καὶ ἐλπίζεις ἀκόμη; Ἡ παρηγορία εἶνε πάντοτε γλυκὺ φάρμακον. Καὶ διὰ αὐτὸ οἱ νεώτεροι Ἀθηναῖοι ἐβάπτισαν πλείστους ποιητὰς ὡς ἐθνικοὺς καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν Πόλιν ἐτιτλοφορήσαμεν ἄλλους τόσους Καθηγητὰς ὡς διδασκάλους τοῦ Γένους. Πῶς ὄχι; Λάβε καὶ σὺ τὸ γλυκὸ αὐτὸ καταπότιον καὶ παρηγορήσου.

Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως 1907.

Σὸς

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΜΕΛΕΤΗ*

Πανιερώτατε δέσποτα,
Ἐξοχώτατε πρεσβευτὰ τῆς Ἑλλάδος,
Κυρίαι καὶ Κύριοι!

Ἐὰν ἄλλοτε θὰ ἐνόμιζα τόλμην νὰ ὁμιλήσω περὶ νεοελληνικῆς φιλολογίας τῆς Κων/πόλεως, τὴν στιγμὴν ὅμως ταύτην θεωρῶ τοῦτο δικαίωμα καὶ καθῆκόν μου. Δικαίωμα, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐπιβάλλει ἡ φιλολογικὴ φυσιογνωμία τῆς Ἀλεξάνδρας Παπαδοπούλου· καὶ καθῆκον, τὸ ὁποῖον μοῦ ἀνέθεσεν ὁ εὐλαβὴς πόθος τῶν φίλων της ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἀδελφωσύνην τῶν γραμμάτων τιμῶσι κάθε ξεχωριστὴν ἰδιοφυΐαν. Ἔχω δὲ τὴν πλέον εὐχάριστον ἀφορμὴν εἰς τὴν φιλολογικὴν ἀναζύμωσιν, ἡ ὁποία ἤρχισεν εἰς τὴν Πόλιν μας, νὰ σκεφθῶ, ὅτι ἀπὸ τώρα καὶ ἐὰν ὁ Θεὸς θελήσῃ εἰς τὸ ἑξῆς, θὰ εἰμποροῦμεν νὰ ὁμιλῶμεν καὶ περὶ νεοελληνικῆς Φιλολογίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Βέβαια οἱ χρόνοι μας αὐτοὶ εἶναι χρόνοι χαραυγῆς ἀκόμη, ἡ ὁποία μόλις γλυκοχαράζει. Ἀλλ' ἔχω — ἐγὼ τοὐλάχιστον — ὅλον τὸν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὰς πρώτας αὐτὰς φωτεινὰς ἀκτῖνας, τὸν ὁποῖον θὰ εἶχα, ἐὰν ἔψαλλα τὴν ἐμφάνισιν νέου φωτεινοῦ μεγάλου ἀστέρος. Ὅσοι μάλιστα αἰσθάνονται περισσότερον τὴν ἀπελπιστικὴν στείρωσιν τῆς Πόλεώς μας καὶ ἐνδιαφέρονναι διὰ τὴν σημερινὴν ζωὴν τοῦ Ἔθνους μας, ἐννοοῦν βαθύτερα τὸν ἐνθουσιασμόν μου. Καὶ διὰ αὐτὸ ἐχαμογέλασα, ὅταν μερικοὶ ἐνθουσιάσθησαν ὑπερβολικὰ διὰ τὸ φιλολογικὸν αὐτὸ μνημόσυνον· καὶ πάλιν ἐχαμογέλασα, ὅταν ἄλλοι ἀποροῦντες ἠρώτων «πρὸς τί ὅλος αὐτὸς ὁ θόρυβος;»

Θὰ προσπαθήσω σήμερον νὰ ἐξηγήσω τὸ χαμόγελο, τὸ ὁποῖον δύο διάφορα συναισθήματα ἀνεβίβασαν εἰς τὰ χείλη

---

* ΣΗΜ. — Ἀπηγγέλθη εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ φιλολογικὸν Μνημόσυνον τῆς Ἀλεξάνδρας Παπαδοπούλου.

μου. Καὶ ἐὰν κατορθώσω νὰ ἀποδείξω πόσος πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν μὲν καὶ ποῖος εἶναι ὁ ἀληθινὸς δρόμος τῆς νεοελληνικῆς Φιλολογίας, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἐννοήσουν οἱ ἄλλοι, τότε νομίζω, ὅτι θὰ ἔπλεκα τὸν καλλίτερον στέφανον τῆς Ἀλεξάνδρας. Ἀρκεῖ νὰ μὴ ὑπάρξῃ προκατάληψις καμμία. Δι' αὐτὸ ἐπικαλοῦμαι ὡς θεὰν φωτοβόλον, ὡς θεὰν ἡ ὁποία κρατεῖ τὴν λαμπάδα πάσης προόδου, τὴν θεὰν Εἰλικρίνειαν. Αὐτὴ ἂς φέγγῃ τὰς σκέψεις μας!

Ἡ νεοελληνικὴ γραμματολογία τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι πρώτιστα ἀπὸ κάθε ἄλλην συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν. Ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία, συμμαζεύσασα ὑπὸ τὰς πτέρυγάς της τὸ Ἔθνος, ἐτροφοδότει αὐτὸ μὲ τὸ γάλα τῆς πίστεως καὶ τῆς προπατορικῆς σοφίας, μὲ ὅλον τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον τὴν διέκρινεν ἐξόχως. Ἐφύλαττε τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ τὴν ἑλληνικὴν γραμματολογίαν ὡσὰν παλλάδιον, τὸ ὁποῖον ἐκληρονόμησε ἀπὸ τὴν δόξαν τοῦ ἀρχαίου κλασικισμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν δόξαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ τὰ δύο ἦσαν σφικτοὶ κρῖκοι καὶ ἀσάλευτοι, μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ἐκκλησία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου συνέδεε τὴν ὕπαρξίν της. Κατώρθωσε δὲ ἐν μέσῳ πελάγους ὁλοκλήρου νὰ διατηρήσῃ ἀκοίμητον τὴν κανδήλαν τῆς Θρησκείας καὶ τῶν γραμμάτων σώζουσα τὰ ἰδανικὰ τοῦ ἔθνους. Δι' αὐτὸ ἡ εὐγνωμοσύνη του πρὸς Αὐτὴν ποτὲ δὲν ἐξοφλεῖται.

Μὲ τὸν ζῆλον ὅμως τῆς συντηρητικότητός της ἐκράτησε καὶ ὅσην σκωρίαν οἱ περασμένοι χρόνοι ἐκ λόγων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν εἶχον καθιερώσει. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ πρὸ πάντων γλῶσσα ἀπετέλεσεν ἰδιαίτερον τύπον καὶ ἰδιαιτέραν μορφήν. Ἡ γλῶσσα αὕτη ἔχει κάτι τὸ βυζαντινὸν τοῦ παλατίου, κάτι τὸ πατρολογικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματολογίας καὶ κάτι τὸ γραικοβάρβαρον μὲ τύπους ἀρχαϊκούς. Ἦτο τὸ ὕφος τῆς ἐκκλησίας τῆς Κων/πόλεως. Λείπει ἀπὸ αὐτὴν κάθε ἁπλοῦν, κάθε ὡραῖον, κάθε διαυγὲς καὶ κάθε ὁμοιόμορφον. Ἦτο δὲ γνωστὴ εἰς τὸν ἀνώτερον κλῆρον, εἰς τοὺς καθηγητὰς καὶ διδασκάλους, εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς αὐθέντας τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀξιωμάτων, εἰς τοὺς ῥήτορας τοῦ ἄμβωνος καὶ εἰς τὰ Πατριαρχικὰ πιττάκια καὶ σιγίλλια. Ἡ Πατριαρχικὴ Μεγάλη Σχολὴ ἐκληρονόμησε τὸ ἀρχαϊκὸν αὐτὸ πνεῦμα καὶ ἐκαλλιέργει τόσον εὐχαρίστως, ὅσον καὶ ἀνέφερε δικαίως τὴν διαδοχήν της εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων.

Κανένα ἄλλον δὲν ἀπέβλεπεν ἡ παίδευσις αὕτη. Καὶ διὰ τὸν λαόν, διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους μας, δὲν ἐφρόντιζε κανείς. Κρῖμα μόνον ὅτι ἀπὸ τὸν ὁρίζοντα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπέρασεν ὡς μετέωρον ὁ Ἠλίας Μηνιάτης καὶ μὲ τόσην φαντασίαν, μὲ τόσην ποίησιν καὶ μὲ τοιαύτην ζωντανὴν γλῶσσαν ἐκήρυξε τὰ λόγια τοῦ Κυρίου. Κρῖμα ὅτι ὁ Ἀθανάσιος Χρηστόπουλος ἐγλυκολάλησεν εἰς φαναριωτικὰς αὐλὰς τοὺς μαγευμένους στίχους του. Καὶ κρῖμα ἀκόμη ὅτι ὁ Φωριὲλ ἐθαύμασεν ἐνωρὶς καὶ διεσάλπισε εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον, ὅτι ζῇ ὁ λαός μας, ὅτι ἀποκρυσταλλώνει θαυμαοίως καὶ πάλιν τοὺς πόθους καὶ τὰ ἰδανικά του εἰς δημώδη τραγούδια. Ὅλα κρῖμα! Ὁ γραμματισμένος κόσμος τῆς πόλεώς μας δὲν τὰ ἠσθάνθη. Τὰ δημοτικὰ τραγούδια μας ἐπέρασαν ἐνώπιόν του, ὅπως περνᾷ ὡραία χωρικὴ κόρη ἀνὰ μέσον μεγάλων κυριῶν τοῦ συρμοῦ καὶ ψιμμυθιωμένων. Αἱ κυρίαι θὰ δεχθῶσι τὴν ἐντύπωσιν τοῦ ὡραίου πρὸς στιγμὴν καὶ κατόπιν χα χα χά! θὰ ῥήξουν γέλωτας.

Εὑρισκόμεθα, κύριοι, εἰς τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος. Τὰ φαναριωτικὰ τραγούδια τῶν λογιωτάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὰς παλαιὰς Ἀνθολογίας. Ὁ καλλίτερος τότε φαναριώτης ποιητὴς ἦτο ὁ Κάλφογλους. Σᾶς παραθέτω μίαν ἀπὸ τὰς καλλιτέρας στροφάς του, ἡ ὁποία ἀποτείνεται εἰς τὴν ἐλπὶ μιᾶς φαναριωτίσσης ἡγεμονίδος:

Ἡ μυρωδάτη σου ἐλπὶ
μὲ κεκρυμμένη μαργιολιὰ
καὶ ἀσκητὰς ἀπ' τὰ κελιὰ
ἐβγάζει εἰς τὴν μέση
διὰ νὰ τοὺς πλανέσῃ.

Ἀλλαχοῦ πάλιν ἡ φαναριωτικὴ ποίησις ξενίζει μὲ τὸν πλέον κακόζηλον τρόπον. Ἰδοὺ π. χ. ἄλλη στροφὴ ἐκ τοῦ ποιήματος ἡ «Σφαῖρα»:

Σφαῖρα, δὲν γυρίζεις καὶ σὲ μένα μιὰ φορά,
νὰ χαρίσῃς ἀντὶ πάθη εὐτυχία καὶ χαρὰ
. . . . . .
Νά, ποῦ πλειὰ ἀποφασίζω
στὸ ἑξῆς νὰ ἐγλεντίζω,
ν' ἀφεθῶ ἀπὸ τὰ δέρτια
νὰ πηγαίνω σὲ σοχπέτια κτλ.

Τότε εἶχεν ἀναπτυχθῇ τὸ σύστημα τῶν ἐπῳδῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν μονόστροφα τραγούδια προσηρμοσμένα εἰς τουρκικοὺς ἀμανέδες. Ὅσα ἐξ αὐτῶν δὲν ἦσαν ἔργα τῶν λογιωτάτων, εἰμποροῦν νὰ παρουσιάσουν κάποιαν πλαστικὴν εἰκόνα ἢ λαϊκὴν ψυχὴν ἀποκρυσταλλωμένην. Ἀλλ' οἱ συνήθεις ποιηταὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἦσαν οἱ διδάσκαλοι, οἱ ἱεροψάλται καὶ ποῦ καί που μερικοὶ ἀνώνυμοι εἰς λεύκωμα καμμιᾶς φαναριωτίσσης. Αἱ ψαλτικαὶ Ἀνθολογίαι διὰ τὰ ἐξωτερικὰ μέλη τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς περιέχουσι πλείστας στιχουργίας τοιαύτας, τὰς ὁποίας ἐμελοποίησε — κατ' ἀξίαν βέβαια — νοθευμένη Βυζαντινὴ μουσικὴ ἐνθυμίζουσα ἄλλοτε τουρκικὴν μελῳδίαν, ἄλλοτε ἑνετικὸ μοτίβο καὶ ἄλλοτε τίποτε. Μόλις ὁ Ἰακωβάκης ὁ Νερουλός, ὁ ὑπέροχος κατὰ τὴν μόρφωσιν Φαναριώτης, μᾶς παρέχει σχετικὴν ἰδιοφυΐαν εἰς τὰ «Κορακιστικά» του, καὶ ὁ φυγὰς φαναριώτης Στέφανος Κανέλος κατώρθωσε νὰ μᾶς ἀφήσῃ μερικὰς στιχουργίας μὲ ὀλίγην ἀξίαν.

Ὅταν ἀργότερον συνηθροίσθησαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη οἱ λόγιοι εἰς τὰς Ἀθήνας, ἤρχισεν ἐκεῖ μία μεγάλη φιλολογικὴ ἀναζύμωσις. Ὑπῆρχε κατὰ τόπους ἀρκετὸν ὑλικὸν συμμαζευμένον. Τὰ ἐρωτικὰ τραγούδια τῆς Ῥόδου καὶ τῆς Κύπρου, τὰ πολυάριθμα ἔργα τῆς κρητικῆς φιλολογίας καὶ μάλιστα ὁ «Ἐρωτόκριτος» ἦσαν στοιχεῖα πρώτης δυνάμεως διὰ τὴν ἀναζύμωσιν. Οἱ ἑπτανήσιοι πρὸ πάντων ἦσαν πολὺ ἐνωρίτερον προηγμένοι εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν διαμόρφωσιν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους. Ἐὰν δὲ ὁ Οὔγος Φώσκολος, ὁ ποιητὴς τῶν «Τάφων», ἀφιερώθη εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ Σολωμὸς ὅμως ἐζήτησε νὰ ἀναμετρήσῃ τὴν πνευματικήν του μεγαλοφυΐαν εἰς τὴν ἁπλαστον ἀκόμη καὶ

ἀκατασκεύαστον γλῶσσάν μας. Καὶ μᾶς ἐχάρισεν ἐκτὸς ἄλλων τὸν «Ὕμνον» του. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, μὲ ἅγιον ἐνθουσιασμὸν καὶ μὲ ἀδάμαστον φαντασίαν, ἐνεπνεύσθη καὶ παρηκολούθησε τὰ δημώδη τραγούδια μας. Ἀφίνω τὸν Κάλβον, τὸν Μαρκορᾶν, τὸν Τυπάλδον, τὸν Ζαμπέλιον καὶ τὴν ἄλλην ἐπίλεκτον ἑπτανησιακὴν χορείαν τῶν ποιητῶν.

Εἰς τὴν σύγχυσιν ὅμως ἐκείνην τῆς φιλολογικῆς ἀναπλάσεως φυσικὸν ἦτο νὰ ὑπερισχύσῃ τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαιολατρείας, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλεῖτο σωτὴρ καὶ ἀπῄτει εὐγνωμοσύνην. Ὅπως δὲ κατὰ τὸν 18 αἰῶνα ὁ Βῆλανδ καὶ ὁ Ἕδερ ἐζήτησαν νὰ ἀναζωογονήσωσι τοὺς ἀρχαίους γερμανικοὺς τύπους καὶ τὰς παλαιὰς γοτθικὰς λέξεις δίχως εὐλάβειαν εἰς τὴν μορφολογίαν τῆς ἐποχῆς, οὕτως ἀνεσκαλεύθησαν τότε τὰ λεξικὰ καὶ ἐζητήθησαν ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ ἰδιωτισμοὶ τῆς ἀρχαίας φθογγολογίας καὶ ἐτυμολογίας. Ἀδιάφορον ἂν κατεστρέφετο τοιουτοτρόπως κάθε σοβαρὰ ἀντίληψις τῆς ἀντικειμενικότητος καὶ ἀδιάφορον ἂν ἐδημιουργεῖτο ψευδὴς εὐχαρίστησις εἰς κενὰς φράσεις καὶ εἰς χειμάρρους λέξεων πομπώδεις.

Ὅλοι τότε οἱ ἑπτανήσιοι ποιηταὶ ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς ἀνισόρροποι καὶ δὲν ἐξῃρέθη οὔτε αὐτὸς ὁ Σολωμός. Καὶ τί λέγω; Δὲν ἐξῃρέθησαν οὔτε αὐτὰ τὰ δημώδη τραγούδια, αὐταὶ αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις, αὐτὰ τὰ παραμύθια καὶ ἡ ἄγραφος ἐθνικὴ ἱστορία ὅσα ἀπετέλουν τὸ ἰδανικὸν καὶ τὸ πολιτικὸν εὐαγγέλιον τῆς φυλῆς. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς ὅλα ταῦτα εἰσῆχθη ἡ ἀντίληψις τῆς εὐρωπαϊκῆς γραμματολογίας καὶ ἐχαράχθη ψευδὴς καὶ νόθος δρόμος εἰς τὴν ἐθνικὴν ποίησιν. Κάθε πόθος, κάθε χαρά, κάθε ἀναστεναγμὸς καὶ κάθε ὄνειρον τοῦ Ἔθνους ἐξερριζώθη. Ἀπὸ τί λοιπὸν θὰ ἐνεπνέετο ὁ ἐθνικὸς ποιητής;

Ἐάν, κύριοι, ἀναγνώσετε εἰς τὴν Πανδώραν τὰς εἰσηγήσεις τῶν ποιητικῶν διαγωνισμῶν, πανταχοῦ θὰ εὕρετε, ὅτι σημειόνεται ἀπεριόριστος λυρισμὸς καὶ ῥωμαντισμός. Οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο εἶνε βέβαια ἐλάττωμα. Ὁ λυρισμὸς π. χ. εἶναι ἀνωτέρα μορφὴ τῆς τέχνης, ἡ ὁποία μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ἄπειρον ποικιλίαν τῶν αἰσθήσεων καὶ αἰσθη-

μάτων μας καὶ συνάμα νὰ προσθέσωμεν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ λογικοῦ καὶ εἰς τὴν λεπτότητα τῆς ἀναλύσεως ὅλον τὸ θέλγητρον τῆς συγκινήσεως, καὶ ἡ ὁποία μᾶς ἐπιτρέπει ὑπὸ κοινὸν τύπον καὶ γόητα νὰ συνδυάσωμεν ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς ἰδέας μας. Ἀλλ' ἂν ὁ λυρισμὸς αὐτὸς εἶναι νόθος; ἂν δὲν πηγάζῃ ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ Ἔθνους; Τί ἀξίζει ὁ ψευδαδάμας ἔστω καὶ ὡραῖα τοποθετημένος;

Εἰς τὴν Εὐρώπην τοῦ 18 αἰῶνος ἡ τεχνοτροπία τοῦ ρωμαντισμοῦ ἦτο φυσική, ἐφευρεθεῖσα ἐναντίον τοῦ κλασικισμοῦ. Ὁ Λέσιγκ ἐξεφώνησε τὸ διάσημον ἐκεῖνο: Ποῖος θὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ῥωμαίους; Καὶ μὲ τὴν «Αἰμιλίαν Γαλότ τη» κατὰ τὸ 1772 ἵδρυσε εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίσου ἰδεώδους τὸ σύγχρονον γερμανικὸν ἰδεῶδες. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὡσαύτως τὸ ἔργον τοῦ Ῥίχαρδσον συνεπλήρωσεν ὁ Βύρων καὶ ὁ Σέλλεϋ καὶ ἀργότερον εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ Γκαῖτε καὶ ὁ Σίλλερ ἔδωκαν τὰ ὑποδείγματα τοῦ «Γουλιέλμου Τέλλου» καὶ τοῦ «Ἄσματος τῆς καμπάνας». Ὁ ρωμαντισμὸς ηὐνόει παρὰ πάντα ἄλλον τὸν λυρισμόν, διότι ἀνέλυε κυρίως τὸ ἐσωτερικὸν ἐγὼ τοῦ ποιητοῦ. Ὅταν δὲ μετεδόθη εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τοῦ Διδερότου καὶ τοῦ Σατωβριάνδου, παρουσιάσθη τότε ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ, ἡ ὁποία εἰς τὰς «Ὠδάς» της ἀπεκρυστάλλωσε τὸν ρωμαντισμὸν καὶ κατέστησεν αὐτὸν παγκόσμιον.

Παρεσύρθη λοιπὸν καὶ ἡ νεολληνικὴ φιλολογία ἀπὸ τὸν ξένον μαγνήτην. Καὶ ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος περιπλανᾷ τὸν *Ὁδοιπόρον* του, ὁ Δημήτριος Παπαρηγόπουλος ἀφίνει μελῳδικοὺς στεναγμούς, ὁ Σπυρίδων Βασιλειάδης ρυθμίζει μίαν ὡραίαν ποίησιν εἰς καλλιτεχνικὰς στροφὰς καὶ ὑπεράνω ὅλων αὐτῶν στέκεται περιφανὴς ρωμαντικός μας ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος. Μόνος ὁ Βαλαωρίτης ἐνόησε τοῦ Σολωμοῦ τὸν ἐθνικὸν δρόμον καὶ ὁ Ζαλοκώστας ἠκολούθησε πολλάκις τὰ ἴχνη του. Εἰς τὰς Ἀθήνας τότε ὁ Ῥαγκαβῆς ἐδέσποζε μὲ τὴν θαυμαστὴν πολυγνωσίαν του· ὁ Ἄγγελος Βλάχος ὑπεχώρει μὲν εἰς τὰς ποιήσεις, ἀλλ' ἐζήτει νὰ ἐπιβληθῇ ἡ πολυμάθειά του καὶ μόνος ὁ φοβερὸς κριτικὸς καταπέλτης τοῦ Ἐμμανουὴλ Ροΐδου κατεκερμάτιζε τὰς φιλοδοξίας ὅλων τούτων.

Ὁ Ῥαγκαβῆς μετέφρασε τότε τὴν Ὀδύσσειαν μεταφέρων τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον εἰς τὴν νέαν γλῶσσαν καὶ ὁ Βικέλας μετέφρασε τὸ γράμμα Ζ, ἵνα δείξῃ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἐπῶν τοῦ Ὁμήρου πρὸς τὰ δημώδη ᾄσματα. Συνετελέσθη δὲ τότε μὲ ὁμολογουμένως καλλιτεχνικὴν ἰδιοφυΐαν ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα μὲ ὡραίαν μουσικὴν καὶ μὲ ὡραῖον ῥυθμόν, ὅστις ἔθελξε καὶ θέλγει ἀκόμη τὰς ἀκοάς μας. Ἀλλ' ἡ βαρεῖα μορφή της ἡ δύσπλαστος καὶ ὁ δεσμευμένος τεχνικὸς τύπος δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τοῦ λαοῦ τὰ σπλάγχνα. Ὁ καταπέλτης τοῦ Ῥοΐδου ἔπιπτε καὶ πάλιν. Πῶς εἶναι καλλιτέχνημα, ἔλεγεν, ὅταν ἡ ψυχὴ τοῦ καλλιτέχνου κατὰ τὴν ὥραν τῆς συλλήψεως δὲν συνενοῦται πληρέστατα μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ πλήθους, ὅταν τὸ θαυμάζῃ; Ποῦ εἶναι ἡ διαφάνεια τῆς γλώσσης, ὥστε νὰ χάνεται πᾶσα λέξις καὶ νὰ φαίνεται γυμνὸν καὶ ζωντανὸν τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον κρύπτει: Καὶ εἶχε δίκαιον! Ποτὲ ὁ ὑγιὴς στόμαχος, οἱ ὑγιεῖς νεφροὶ δὲν ἐνθυμίζουν τὴν ὕπαρξίν των. Καὶ ποτὲ ἡ λέξις δὲν πρέπει νὰ εἶναι αἰσθητὴ καὶ ἡ φράσις νὰ σταματᾷ τὴν εἰκόνα. Τὸ μάρμαρον πρέπει νὰ χάνῃ τὴν ὕπαρξίν του, ὅταν γίνεται Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους καὶ ἡ γλῶσσα πρέπει νὰ παριστάνῃ μόνον χωρὶς νὰ παρίσταται.

Τὸ ἐθνικὸν δρᾶμα ἐπεζητήθη ἰδιαιτέρως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Οἱ ποιητικοὶ διαγωνισμοὶ ἐφερον εἰς φῶς σειρὰν δραμάτων, τὰ ὁποῖα καθρεπτίζουν ἄλλοτε σαιξπηρισμὸν καὶ ἄλλοτε ρωμαντισμὸν μὲ ὅλην τὴν ἀδυναμίαν τῆς δραματουργίας του. Ἡ ξενικὴ μίμησις ἐματαίωνε κάθε φιλοπάτριδα πόθον. Καὶ προῆλθον εἰς τὸ μέσον ὁ *Στράτος* ὁ *Καλοπίχειρος* τοῦ Κουμανούδη, οἱ *Κυψελίδαι* καὶ ἡ *Μερόπη* τοῦ Βερναρδάκη, τὸ *Τίρι — Λίρι* καὶ ἡ *Χίος* τοῦ Ὀρφανίδου, ἡ *Γαλάτεια* τοῦ Βασιλειάδου, ἡ *Παραμονὴ* τοῦ Ῥαγκαβῆ καὶ ἄλλα ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ὡραῖα ἔργα. Ἀλλ' ὁ σαρκασμὸς τοῦ Ῥοΐδου ἐξενεύριζε ὅλας αὐτὰς τὰς προσπαθείας. Εἰς ὅλους ἐφώναζε δυνατά, ὅτι δὲν λέγουν τὴν ἀλήθειαν, ὅτι τὰ ἔργα των δὲν εἶναι ἀληθινά!

Καὶ εἶχεν αὖθις δίκαιον. Ἡ τέχνη, κύριοι, ἔχει μίαν ἀπὸ τὰς βάσεις της τὴν ἀλήθειαν. Διὰ νὰ εἶναι τὸ ἔργον ὡραῖον, πρέπει νὰ εἶναι ἀληθινόν. Πρέπει δηλ. ἡ τέχνη νὰ ἐπιζητήσῃ

καὶ νὰ εὕρῃ ὅλας ἐκείνας τὰς ἀληθείας, αἱ ὁποῖαι διεγείρουσι τὸ ὡραῖον. Διότι κάθε ὡραῖον σπινθηροβολεῖ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ καθῆκον τοῦ καλλιτέχνου εἶναι νὰ ἀκολουθῇ μὲ πάθος τὰ ἴχνη τῆς φύσεως καὶ νὰ ἀντιγράφῃ τὸν δάκτυλον τοῦ Θεοῦ μέχρι τῆς ἐσωτάτης σφραγῖδος, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἐχάραξεν εἰς τὴν φύσιν. Ὅ,τι ἔκαμεν ὁ Θεὸς εἶναι ὡραῖον καὶ ὅ,τι διδάσκει ἡ φύσις εἶνε ἀληθινόν. Παραβάλετε τώρα τὰς ποιήσεις τῶν ποιητῶν μας πρὸς τὰς γενικὰς αὐτὰς ἀρχὰς καὶ ὁμολογήσατε, ὅτι ὅλοι οἱ ὡραῖοι ἐκεῖνοι στίχοι τῶν ποιητῶν μας, ὅλος ἐκεῖνος ὁ ἁρμονικὸς ρυθμὸς τῆς παραστάσεώς των ἦτο ξένος. Δὲν ἦτο διόλου ὁ καθρέπτης τοῦ γένους των, οὔτε ἡ χαρά του, οὔτε ὁ στεναγμός του, οὔτε τὰ ὄνειρά του. Ἦτο ξένος. Φαντάζεσθε ἕνα μικρὸ παιδάκι νὰ σᾶς ὁμιλῇ μελάγχολα καὶ νὰ πλάττῃ μαύρας καὶ ἀπατηλὰς ἐλπίδας καὶ πόθους ἀγνώστους, τοὺς ὁποίους δὲν εἰμπορεῖ νὰ συλλάβῃ; Τοιαύτην ἡλικίαν εἶχε τὸ ἔθνος καὶ τοιαῦτα ἔψαλλον οἱ ποιηταί του. Πῶς λοιπὸν ἦσαν ἐθνικοὶ καὶ πῶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὸ ᾄσμα των ἦτο ἡ ψυχὴ τοῦ ἔθνους εἰς μικρογραφίαν;

Ἐνόσῳ ἐγίνοντο ταῦτα, μικρὰ ἀναμόρφωσις ἤρχισε νὰ γίνεται καὶ εἰς τὴν Πόλιν μας. Εὑρέθη μάλιστα ἐδῶ μία ποιητικὴ φύσις ἀληθινὰ καλλιτέχνις, ποτισμένη μὲ ὅλην τὴν ἑλληνομάθειαν καὶ ζηλοῦσα τὴν ἀναμόρφωσιν τῶν γραμμάτων τῆς Πόλεως. Εἰς τὴν δροσερὰν Χάλκην, τὴν ὁποίαν μᾶς περιέγραψεν ὁ φίλος Μούντζουφλος, εὑρέθη ὁ ἀλησμόνητος Ἠλίας Ταντολίδης. Ἐπάλαισεν ὅσον εἰμποροῦσε κρυφὰ τὸν σχολαστικισμὸν καὶ ἐὰν ἔγραψε ποιήματα διὰ τοὺς ἁγίους τοῦ ἑορτολογίου καὶ «Ἰδιωτικὰ» διὰ τὰς κυρίας τῆς ἀριστοκρατίας, ἐκελάδησεν ὅμως ἀμίμητα τὰ «Παίγνιά» του καὶ τὰ «Θαλασσινά» του. Ὁ Ταντολίδης ἐβάθυνεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ καὶ ἐζήτει νὰ ἐμψυχώσῃ τὰς ἐθνικὰς παροιμίας εἰς λαϊκὰς ποιήσεις, τὰς ὁποίας ἔστελλεν εἰς Ἀθήνας εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς *Ἑστίας*. Ἐσκέφθη δὲ μετὰ τῆς ὀνομαστῆς τότε λογίας κυρίας Λουκίας Καραθεοδωρῆ, νὰ ἀναπλάσῃ τὸ μουσικὸν αἴσθημα τῆς πόλεώς μας καὶ ἐξέδωκε ποιήματα ρυθμισμένα εἰς κλασικὰς μελῳδίας τοῦ Σοῦμπερτ. Διὰ πρώτην φορὰν θὰ

ἔπαυον τότε τὰ ᾄσματα τῶν ψαλτῶν καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων θὰ ἤκουον μουσικήν.

Τὸ σπουδαιότερον τότε φιλολογικὸν γεγονὸς τῆς Πόλεώς μας ἦτο ἡ ἵδρυσις τοῦ μεγαλωνύμου αὐτοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος αὐτοῦ ἠκούετο ἡ σοφὴ εὐρυμάθεια τοῦ Ἡροκλέους Βασιάδου, ἡ στωμυλία τοῦ Καλλιάρχου, ἡ μελέτη τοῦ Μαυρογένους, ἡ κριτικὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Καραθεοδωρῆ καὶ ὅλων τῶν τότε λογίων ἡ δεινότης. Τὴν πλέον δὲ ἀττικὴν καὶ ὠφέλιμον ἐργασίαν παρέσχεν ὁ Σύλλογος ἐκδίδων τὰ «ζῶντα μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ».

Ὅλη ἡ ἄλλη φιλολογία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξωδεύετο τότε εἰς ῥωμαντικὰ ἄψυχα στιχουργήματα καὶ εἰς μεταφράσεις μυθιστορημάτων. Ὁ καλλίτερος στιχουργὸς εἶναι ὁ Σαμαρτζίδης, οἱ καλλίτεροι δὲ λογογράφοι μὲ ἀθηναϊκὸν ὕφος εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Σύμπαντος* Ῥαπτάρχης καὶ τελευταῖος ὁ Γεώργιος Ἀποστολίδης. Ὅσον δὲ καὶ ἂν τὸ ὕφος τῆς ἐποχῆς ἐχωρίσθη ἀπὸ τὴν θεοκρατίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Φιλολογίας, ἐν τούτοις ἡ σκωρία τῆς στρυφνότητος, τῶν μακαρονισμῶν καὶ τῶν μακροσκελῶν φράσεων ἐξηκολούθει νὰ παραμένῃ ἄρρητος. Ἡ δημοσιογραφία, ἡ ὁποία ἐπηγγέλθη νὰ διαπλάσῃ τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένη ἀπὸ αὐτὰς τὰς κακίας. Εἰς τὸ Φανάρι οἱ καθηγηταὶ Καλλίφρων, Φιλαλήθης καὶ Φωτιάδης, ἐξέδιδον τὸν «Ἀνατολικὸν Ἀστέρα», ὁ Ξένος τὴν «Βυζαντίδα» ὁ Σταῦρος Βουτυρᾶς μετὰ τοῦ Βρετοῦ καὶ Βαφειάδου τὸν «Νεολόγον» καὶ ὁ Δημήτριος Νικολαΐδης τὴν «Ἑπτάλοφον». Διεκρίνοντο δὲ καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Βλάση Γαβριηλίδου, τοῦ Π. Θωμᾶ, τοῦ Πληθωνίδου καὶ τοῦ Καρύδου. Εἰς τὸ αὐτὸ καὶ ἀκόμη ἀρχαϊκώτερον ὕφος ὁ Ἀλέξανδρος Καραθεοδωρῆς πασᾶς μετέφραζε τοὺς Τούρκους ποιητὰς καὶ ὁ Μουσοῦρος πασᾶς μετέφρασε τὴν «Κόλασιν» τοῦ Δάντη. Καὶ ὅμως ὑπάρχουσι μέχρι σήμερον λόγιοι, οἱ ὁποῖοι παρὰ τὴν σημερινὴν φανερὰν καλλιτέρευσιν τῆς δημοσιογραφικῆς φιλολογίας, ἐνθυμοῦνται ἀκόμη τὴν γλῶσσαν τοῦ παλαιοῦ «Νεολόγου».

Εὐτύχημα ὅμως ὅτι εἰς τὴν Εὐρώπην ἤρχισεν ὁ παντοκράτωρ ρωμαντισμὸς νὰ παρακμάζῃ. Ματαίως ὁ Λεκὸντ Δελίλ, ὁ Γκωτιέ, ὁ Ἐρεδιά, ὁ Τένυσον, ὁ Ῥοβέρτος Βράσυνιγκ καὶ ὁ ἀρχηγὸς Σουλλὺ Προυδὼμμ ἐζήτησαν τὴν διοργάνωσιν τοῦ Ῥωμαντισμοῦ εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ εἰς νέον ρυθμικὸν πλοῦτον ἀνεκτίμητον. Ἡ σχολὴ αὕτη τῶν Παρνασιακῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ. Ὁ κόσμος ἐβαρύνθη τοὺς ῥεμβασμοὺς καὶ τὰ δάκρυα, τὸ δὲ νεώτερον πνεῦμα, ἔκπληκτον ἀπὸ τὰς φυσιολογικὰς προόδους τῶν καθημερινῶν πειραμάτων, ἐζήτει πλέον τὸν θετικισμόν. Ὁ Φλωμπὲρ καὶ ἰδίως ὁ Βαλζὰκ ἤνοιξαν τὸ στάδιον τῆς πραγματικῆς εἴτε φυσιολογικῆς σχολῆς. Ὅταν δὲ ὁ Ἱππόλυτος Ταὶν ἀνέλυσε μὲ μίαν θαυμασίαν φιλοσοφικὴν σμίλην τὸν Βαλζάκ, ἡ πραγματικὴ σχολὴ ἐκυριάρχησε πλέον.

Τότε καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξεθύμανε ὁ ρωμαντισμός. Μία ψυχροτέρα σκέψις ἤρχισε νὰ δίδῃ δίκαιον εἰς τὸν Βαλαωρίτην, νὰ ἐννοῇ τοὺς ἑπτανησιακοὺς ποιητὰς καὶ νὰ θαυμάζῃ τὸν Σολωμόν. Ὁ Πολυλᾶς καὶ ὁ Καλοσγοῦρος προσείλκυσαν τὴν γενικὴν προσοχὴν καὶ ἡ Ἀθηναϊκὴ ποίησις ἀνέδειξε τὸν Σουρῆν, τὸν Δροσίνην καὶ τέλος τὸν μεγαλείτερον - τὸν Κωστῆν Παλαμᾶν. Εἰς τὸ δρᾶμα ὁ Βερναρδάκης ἐξηκολούθει τοὺς θριάμβους τῆς ἐποχῆς του καὶ ὁ Βικέλας ἐξηκολούθει νὰ μεταφράζῃ τὰ ξένα κλασικὰ ἔργα, ὅπως ὁ Ἰσίδωρος Σκυλίτσης καὶ ὁ Βλάχος. Ὅ,τι ὅμως ἐπεδίωξεν εἰς τὴν ποίησιν ὁ Βαλαωρίτης, ἀνέλαβε διὰ τὴν ἁπλαστον νεοελληνικὴν λογογραφίαν νὰ ἀνορθώσῃ ὁ Γεώργιος Βιζυηνός. Τὸ φιλοσοφικὸν του πνεῦμα ἐγκαίρως κατανοεῖ, ὅτι ἡ ψυχολογία, ἡ ἀληθινὴ περιγραφὴ καὶ ἡ πραγματικὴ ἐθνικὴ συγκίνησις εἶναι ὁ ἀληθινὸς δρόμος τοῦ Ἑλληνικοῦ διηγήματος καὶ τῆς λογογραφίας. Καὶ τὸ διήγημά του «Τὸ ἁμάρτημα τῆς μητρός μου», τὸ ὁποῖον διεφημίσθη εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔγινεν ἡ πρώτη βάσις τῆς νεοελληνικῆς λογογραφίας. Ὁ Παπαδιαμάντης συνεχίζει ἔκτοτε τὸ ἔργον ἐκείνου καὶ σήμερον ἡ ἑλληνικὴ διηγηματογραφία μὲ τὸν Μωραϊτίδην, μὲ τὸν Χριστοβασίλην, μὲ τὸν Ξενόπουλον, μὲ τὸν Νιρβάναν καὶ μὲ τὸν Καρκαβίτσαν ἀποκρυσταλλώνει τόσον φυσικὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους μας.

Καὶ τώρα, κύριοι, ἔχετε εἰς γενικὰς γραμμὰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ τὴν θέσιν τῆς φιλολογίας αὐτῆς εἰς τὴν Πόλιν μας. Τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν ἐνόησε βαθειὰ καὶ ἐμελέτησε κάλλιστα ἡ Ἀλεξάνδρα Παπαδοπούλου. Εἰς τὰ πρῶτα βήματά της ἀκολουθεῖ καὶ ἐκείνη τὸν συνειθισμένον δρόμον καὶ οὔτε τὸ «Ἡμερολόγιον τῆς δεσποινίδος Λεσβίου», οὔτε τὸ «Ἡμερολόγιον τῶν Κυριῶν» παρουσιάζει ἐξαίρεσίν τινα πραγματικήν. Μία μόνον ἠθογραφικὴ δύναμις τὴν διακρίνει καὶ ἕνα βαθὺ αἴσθημα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἰμπορέσῃ νὰ δώσῃ μορφὴν ἀνάλογον. Εἶναι ρωμαντικὴ καὶ περιγράφει τὸ αἰσθηματικὸν ἐγώ της μὲ μίαν φαντασίαν ἀσύλληπτον, ἡ ὁποία ζητεῖ πανταχοῦ τὸ ἰδανικὸν καὶ ἀποφεύγει κάθε ψυχρότητα τοῦ ἀντικειμένου. Ἐνίοτε ζητεῖ νὰ ζωγραφίσῃ, ἀλλὰ χάνεται εἰς τοὺς λυρισμούς, οἱ ὁποῖοι εἰμπορεῖ νὰ εἶνε ὡραῖοι, ἀλλὰ δὲν εἶνε φυσικοί. Ἡ φαντασία της τὴν σπρώχνει ἀκόμη περισσότερον. Καὶ ῥίπτεται ἀγωνιῶσα εἰς ἕνα κόσμον ὀνείρων, εἰς μίαν γλυκειὰ αἰσθηματολογίαν, χωρὶς καὶ ἐκείνη νὰ γνωρίζῃ τί ζητεῖ καὶ τί θέλει νὰ συλλάβῃ. Αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν κάμινουν καὶ ὅσα ἔργα κατεχώρισε εἰς τὴν Φιλολογικὴν *Ἠχώ*, εἰς τὴν ὁποίαν συνεργάζετο.

Ἡ τελευταία ἑπταετία, κύριοι, παρουσιάζει τὴν Ἀλεξάνδραν Παπαδοπούλου ἐντελῶς διάφορον. Τὰ περισσότερα ἔργα της ἀποστέλλει πλέον εἰς Ἀθήνας καὶ προσπαθεῖ νὰ ἠθογραφήσῃ τὴν πατρίδα της. Τοῦτο εἶνε τὸ ξεχωριστὸν μνημόσυνον τοῦ ἔργου της. Βλέπει τὸ κάθε τι μὲ πολὺ παράξενον τρόπον καὶ ζητεῖ νὰ κυττάξῃ πολὺ βαθειὰ εἰς τὴν ζωήν του. Συλλαμβάνει πολλάκις πρωτότυπον τὴν μορφήν, ἀλλὰ δὲν ἔχει καὶ τόσας δυνάμεις ὥστε νὰ μεγαλουργήσῃ. Τὰ διηγήματά της εἶνε ἀκαθόριστα ἀκόμη, βεβιασμένα καὶ ἀψυχολόγητα. Εἶνε σκίτσα τῆς στιγμῆς. Ἔχουν ὅμως πολλὴν παρατηρητικότητα, μεγάλην ἠθογραφικὴν δύναμιν καὶ θησαυροὺς αἰσθήματος.

Ἡ Ἀλεξάνδρα ἀρχίζει τὸ νέον ἔργον της ἀπὸ τὰ «Παραμύθια». Εἶνε εὔμορφο ἀλληγορικὸ παραμῦθι ἡ «Σκλάβα», ἀλλ' ἔχει καὶ πολλὰς ἀτελείας. Πολὺ τελειότερο εἶνε τὸ «Ξερὸ

ῥαβδί», τὸ ὁποῖον ἐχάρισεν ἡ Μοῖρα εἰς ἕνα βασιλόπουλο. Μὲ αὐτὸ εἰμπορεῖ νὰ κάμῃ ὅ,τι καλὸ καὶ ὅ,τι κακὸ θελήσει, καὶ μόνον ὅταν ἐκεῖνο ἀνθίσῃ, θὰ πάρῃ τὸ βασιλόπουλο τὴν εὔμορφη βασιλοπούλα ποῦ ἦτον κρυμμένη σ' ἕνα κρυστάλλινο πύργο. Ἔρχονται δυστυχισμένοι χρόνοι καὶ τὸ βασιλόπουλο χάνει τὸν θρόνον του, φεύγει εἰς τὰ ξένα, πίπτει εἰς κακούργων χέρια καὶ πληγόνεται βαρειά. Ὁ ἀρχιληστὴς παίρνει τὸ βασιλικὸ δακτυλίδι καὶ κάθεται στὸν θρόνον. Ὅταν ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς χρόνους ἐπιστρέφῃ τὸ βασιλόπουλο εἰς τὸ βασίλειόν του καὶ ἕξαλλος ὁ λαὸς πίπτῃ καὶ τὸν προσκυνῇ, ἐκεῖνο δὲν ἐκδικεῖται. Ἰατρεύει μάλιστα τὴν πληγὴν τοῦ ἅρπαγος ἐχθροῦ, ὅταν ἠθέλησε νὰ αὐτοκτονήσῃ. Καὶ τότε τὸ ξερὸ ῥαβδὶ ἀνθίζει, ἡ κόρη τοῦ κρυσταλλίνου πύργου πίπτει εἰς τὴν ἀγκαλιά του καὶ τὸ ὅλον παραμῦθι φανερὰ δηλώνει, ὅτι κερδίζει ἐκείνη ἡ ἀρετή, ἡ ὁποία κάμνει τὸ καλὸν ὄχι ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ διότι εἶνε αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καλόν, ἀδιάφορον ἂν θὰ πάθῃ διὰ τοῦτο.

Σᾶς ἀνέλυσα, κύριοι, τὸ παραμῦθι αὐτὸ διὰ νὰ λάβετε μερικὰς γραμμὰς τῆς τεχνοτροπίας τῶν παραμυθιῶν τῆς Ἀλεξάνδρας. Τὰ παραμύθια δὲν εἶνε εὔκολος λογοτεχνία. Ἀνελίσσεται εἰς αὐτὰ ἡ παιδικὴ ψυχὴ μὲ ὅλα τὰ ἀθῶα αἰσθήματά της, μὲ τὰς λύπας της, μὲ τὰς χαράς της, χωρὶς πονηρίαν, χωρὶς κακίαν καὶ χωρὶς μῖσος. Ὁ Ἄνδερσεν ἐχαρακτήριζε τὰ παραμύθια του ὡς ἑξῆς: «Μίαν ἰδέαν, λέγει, ποῦ συνέλαβα διὰ μεγάλους, τὴν διηγοῦμαι εἰς μικροὺς μὲ παιδικὸ φόρεμα, ἀλλὰ καὶ δὲν λησμονῶ, ὅτι μὲ ἀκούουν ὁ πατέρας, ἡ μητέρα καὶ ἡ γιαγιὰ καὶ ὅτι πρέπει ὅλους αὐτοὺς νὰ τοὺς δίδω ἀφορμὴν εἰς σκέψιν». Καὶ ὅμως τὰ πρῶτα του παραμύθια κατεκρίθησαν, ὅτι ἦσαν ἀτελῆ κατὰ τὴν μορφήν· καὶ μόνον, ὅταν ἐδημοσίευσε τὸν «Αὐτοσχέδιον ποιητήν», ἐστερεώθη τοῦ μεγάλου Δανοῦ ἡ ὑπόληψις. Κάθε παραμῦθι εἰμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἰδιαίτερον θέμα. Εἰμπορεῖ νὰ εἶνε τραγικὸν ὅπως ἡ «Καμπάνα» καὶ «ἡ ἱστορία μιᾶς μητέρας». Εἰμπορεῖ νὰ εἶνε εὔθυμον, ὅπως ὁ «Χοιροβοσκὸς» καὶ εἰμπορεῖ νὰ εἶνε σατυρικὸν ὅπως «ἡ Πριγκήπισσα καὶ τὸ Μπιζέλι». Ὁ Ἄνδερσεν μᾶς ἔδωκε ὅλους αὐτοὺς τοὺς τύπους, ἀλλ' ἔζησε

τόσον ὀλίγον ἡ Ἀλεξάνδρα, ὥστε δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἀναπτύξῃ ὅλον τὸ πλάτος τῆς ἰδιοφυΐας της.

Περισσότερον ἐπιτυχῆ καὶ περισσότερον μελετημένα ἔργα τῆς Ἀλεξάνδρας Παπαδοπούλου εἶνε τὰ Βυζαντινὰ διηγήματα. Ὅσοι παρὰ τὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὴν Πρίγκηπον εἴδατε τὸν ἀπότομον μέσα εἰς τὴν θάλασσαν βράχον, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουν Καλογρηά, ἔχετε πλέον αἰσθητὸν τὸ θέμα τοῦ διηγήματος τῆς «Καλογρηᾶς» τῆς Ἀλεξάνδρας. Ἡ πέτρα ἐκείνη εἶνε πετρωμένο σῶμα μοναχῆς, ἡ ὁποία προσηύχετο καὶ συνάμα ἐπλάνα τὴν φαντασίαν της εἰς τὰ ὁλόχρυσα καὶ ἀξέχαστα καλὰ τοῦ κόσμου. Ἡ ψυχολογία τῆς Καλογρηᾶς, ὅταν πίπτῃ ἀπὸ τὸν Θρόνον καὶ εὑρίσκεται πάλιν εἰς τὸ μοναστῆρι, εἶνε ἕνα μικρὸ ἀριστουργηματάκι. Ἀλλ' ἡ βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ ὁ θεοκρατικὸς βίος τῶν μοναστηρίων της δὲν εἶνε εὔκολον νὰ μελετηθῇ ἀπὸ ἕνα πνεῦμα, τὸ ὁποῖον τόσον ἄτακτα εἰργάζετο, ὅπως τῆς Ἀλεξάνδρας. Χρειάζεται πολλὴ ἐξοικείωσις καὶ πολλὴ μελέτη τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου, διὰ νὰ προσεγγίσῃ κανεὶς τὴν περιγραφήν, τὴν ὁποίαν ὁ Οὐγκὼ δίδει εἰς τοὺς «Ἀθλίους» του διὰ τὰς ἀδελφὰς τοῦ μοναστηρίου. Ὅλοι γνωρίζετε τὴν «Σκλήραινα», τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ Ῥῶσσος Ἀλέξιος Σμυρνώφ, καὶ ὅλοι ᾐσθάνθητε τὰς ἀτελείας τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, τὴν ἐπιπόλαιον μελέτην καὶ τὸν ἀνούσιον σλαβωνισμόν, τὰ ὁποῖα προδίδουν τὰς δυσκολίας τῆς βυζαντινῆς θεματογραφίας.

Τὸ καλλίτερον βυζαντινὸν διήγημα τῆς Ἀλεξάνδρας εἶνε τὸ τιτλοφορούμενον «Στὸ μοναστῆρι», τὸ ὁποῖον ὡραῖα εἰκονογράφησεν ἡ Θάλεια Φλωρᾶ καὶ κατεχώρησαν τὰ «Παναθήναια». Εἶνε τὸ πλέον μελετημένον, τὸ πλέον τέλειον καὶ τὸ πλέον ὡραῖον διήγημά της. Ἡ Ζωή, ἡ ὀνομαστὴ ἐρωμένη τοῦ Βάρδα, χάνει εἰς τὸν διαγωνισμὸν τῆς εὐμορφιᾶς μὲ τὴν ποιήτριαν Κασσιανὴν καὶ μὲ ἄλλας.

Ἡ Θεοδώρα ἐκλέγεται βασίλισσα εἰς τὸ παλάτι τοῦ Θεοφίλου. Ἀλλ' ἐκείνη μένει ἐκεῖ καὶ ὑποδαυλίζει τοῦ Βάρδα τὸν ἐγωϊσμὸν καὶ τὴν ἔχθραν, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν Θεοδώραν. Καὶ εὔχεται εἰς τὴν Παναγίαν νὰ τὴν

ἀξιώσῃ νὰ ἐκδικηθῇ καὶ τότε θὰ γίνῃ καλογρηά της εἰς τὸ μοναστῆρι: «Παναγία μου, ὅταν ἔβγαινσ ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο περιφρονεμένη καὶ ἀπαντοῦσα τὸ περιπαικτικὸ τῶν πατρικίων χαμόγελο, πῆγα στὴν Ἐκκλησία καὶ προσευχήθηκα καὶ ζήτησα τὴν ἰδική σου προστασία γιὰ νὰ ἐκδικηθῶ. Καὶ ἡ ἐκδίκησις ὡριμάζει μὲ τὴν βοήθειάν σου, Παναγία μου. Ἔκαμα τάξιμο ν' ἀφιερωθῶ σ' ἐσένα».

Εἴκοσι περίπου χρόνια ἀργότερον εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ζωῆς δίδεται ἐσπερὶς εἰς τὴν χρυσῆν ἀριστοκρατίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Ζωὴ ἔχουσα εἰς τὸν βραχίονα τὴν παρακόρην της Εὐδοκίαν, γυρίζει τοὺς κύκλους τῶν προσκεκλημένων ἀνταλλάσσουσα φιλοφρονήσεις καὶ χαριεντισμούς.

Ἐκεῖ γνωρίζουσι μίαν ξένην φυσιογνωμίαν, ἡ ὁποία περίσκεπτος φαίνεται ὡς νὰ πυκνώνῃ σκέψεις καὶ συλλογισμούς. Ἐρωτοῦν τί σκέπτεται καὶ ὁ ξένος στενάζει δι' ὅσα βλέπει χρυσᾶ καὶ ὑποκλίσεις καὶ συμπόσια, ὅταν ἡ πατρὶς ζητῇ βοήθειαν καὶ ἄνδρας. Ἡ Ζωὴ ἀκούει ὅλα αὐτὰ καὶ σκέπτεται: Ηὗρα τὸν ἄνθρωπον!

Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἡ παρακόρη Εὐδοκία ἔρχεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ ξένου καὶ προτείνει συμμαχίαν. Δὲν κινδυνεύει ἡ πατρίς; Τὰ πάντα λοιπὸν θὰ μετέλθουν νὰ τὴν σώσουν.

— Ἄκουσε! τοῦ λέγει ἡ Εὐδοκία. Ζήτησε τὴν θέσιν «παρακοιμωμένου» καὶ ὁ Βασιλεὺς θὰ σοῦ τὴν δώσῃ. Θὰ φροντίσουν δι' αὐτὸ ἡ Ζωὴ καὶ ὁ Βάρδας. Κατόπιν .... ἡ ἑταίρα ἐκοκκίνησε. Μέσα στὰ θεοσκότεινα ὀμμάτια της κάτι ἔλαμπε σὰν φῶς κανδήλας.

— Κατόπιν ἄκουσε! Ἡ Ζωὴ ἔχει τάξιμο νὰ κλεισθῇ στὸ μοναστῆρι. Ὁ αὐτοκράτωρ τὴν μισεῖ καὶ θέλει νὰ ἑορτάσῃ μὲ παράξενον τρόπον τὴν ἀπαλλαγήν του. Θὰ μὲ νυμφεύσῃ καὶ θὰ ἀναγορεύσῃ τὸν σύζυγόν μου συμβασιλέα. Μοῦ ἀφίνεις ἐλευθέραν τὴν ἐκλογήν; Δέχεσαι;...

Ὁ ξένος ὠπισθοδρόμησε.

— Παίζεις κωμῳδίαν; ἐρωτᾷ.

— Κωμῳδίαν παίζω καθημερινῶς, ἀλλὰ τραγῳδίαν δὲν ἔπαιξα ἀκόμη καὶ θαρρῶ πῶς τώρα παίζω. Ἴσως νομίζεις πῶς φιλοδοξῶ νὰ γίνω σύζυγος τιμίου ἀνθρώπου... Συχαίνεσαι τὰ ὅπλα τοῦ συμμάχου σου... Συλλογίσου ὅμως τὴν πατρίδα!

Ἐπέρασαν ἄλλα τόσα χρόνια καὶ ἡ τελευταία πρᾶξις λύεται στὸ μοναστῆρι. Τὸ σχέδιον ἐπιτυγχάνει καὶ ὁ ξένος ἐκεῖνος γίνεται αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Μακεδών. Ἀλλ' ἡ παρακόρη Εὐδοκία δὲν θέλει νὰ μολύνῃ μὲ τὴν παρουσίαν της τὸν Βασιλικὸν Θρόνον καὶ παραχωρεῖ τὴν θέσιν της εἰς τὴν Εὐδοκίαν Ἰγγερίνην.

Καὶ εἰς τὸ μοναστῆρι τῆς ἡγουμένης Κασσιανῆς προσέρχονται ἀνὰ μία-μία ἡ Θεοδώρα, ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Εὐδοκία, τὸ ὁποῖον τὰς ἐξαγνίζει.

Αὐτὸ εἶνε τὸ τελευταῖον ἔργον τῆς Ἀλεξάνδρας, διότι δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐκδώσῃ τὴν «Ἄνναν τὴν Κομνηνήν», τὴν ὁποίαν ἡτοίμαζε διὰ τὸ θέατρον. Εἰς τοῦτο δεικνύει προφανῶς, ὅτι ἐχώνευσε περισσότερον τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν καὶ τὴν ἀντίληψιν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀλλ' ἔχει καὶ τὰς ἐλλείψεις. Ἡ φαντασία της ἐξήγνισεν ἀπιστεύτως τὴν ἑταίραν, ἔδωσε πολὺν λυρισμὸν εἰς τὸν πατριωτισμὸν καὶ δὲν ἐχρωμάτισε τὸ θεοκρατικὸν πνεῦμα, δὲν προέβαλε τὴν χαῦνον δυσκινησίαν οὔτε τοῦ παλατίου οὔτε τῆς μοναχικῆς ζωῆς. Ἔπειτα ἡ ὅλη μορφὴ τῆς ὑποθέσεως εἶνε πολὺ ξενότροπος καὶ ἐὰν ἡ λύσις δὲν ἐγνωστοποιεῖτο μὲ ἐπιστολήν, θὰ ἐδείκνυε περισσοτέραν τελειότητα τὸ ἔργον. Ἡ ὅλη ὅμως ἀνέλιξις τοῦ πνεύματός της, ἡ δροσερὰ καὶ φυσικὴ γλῶσσα καὶ ἡ τελειοτέρα μορφή, τὴν ὁποίαν ἤρχισε τὸ πνεῦμά της ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ συλλαμβάνῃ, διεκόπη ἀπὸ βάσκανον δαίμονα ἀμέσως. Καὶ ἡμεῖς ὅλοι ἐκλαύσαμεν τὴν πρόωρον ἁρπαγὴν ψυχῆς χαριτωμένης καὶ διανοίας πολὺ καλλιτεχνικῆς.

Ὑπεσχέθην, κύριοι, νὰ ἐξηγήσω τὸ χαμόγελό μου καὶ νομίζω, ὅτι τὸ ἐξήγησα. Ὁ ἀπεριόριστος ἐνθουσιασμὸς τῶν μὲν διὰ τὸ φιλολογικὸν αὐτὸ μνημόσυνον ἐξήρχετο ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς μετριοπαθείας, καὶ ἡ ἀσυγχώρητος ἀπορία τῶν ἄλλων ἀπεδείκνυε πικρὰν ἀλήθειαν, ὅτι δὲν παρακολουθοῦμεν τὴν ἀνέλιξιν τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους μας. Ἡ Πόλις μας μόλις ἀπὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐκαλλιτέρευσε τὴν καλαισθησίαν της καὶ συνῃσθάνθη περισσότερον τὴν μελέτην τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος.

Μόνη ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη καὶ μόνη ἡ ἀπόλαυσις τῆς κλασικῆς ἐποχῆς διόλου δὲν ἀρκεῖ. Οὔτε προωρίσθημεν νὰ εἴμεθα εἰς τὸν κόσμον ἁπλοῖ θαυμασταὶ τοῦ πατρικοῦ καὶ τοῦ ξένου φιλολογικοῦ θησαυροῦ. Ἐὰν ζῶμεν, πρέπει νὰ παρέχωμεν δείγματα τῆς ἰδικῆς μας ζωῆς, τῆς ἰδικῆς μας ὑπάρξεως. Εἰς τὴν ἀντίληψιν δὲ αὐτὴν ἡ Ἀλέξανδρα Παπαδοπούλου διὰ τὴν Πόλιν μας ἔχει τὴν πρωτοπορείαν. Εἰμπορεῖ βέβαια νὰ μὴ εἶνε κανὲν μεγάλο ἄνθος, ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα αἰχμαλωτίζουν τὸ βλέμμα καὶ ἀφαρπάζουν τὸν νοῦν καὶ τὰς αἰσθήσεις μας. Ἀλλ' εἶνε τόσον φαλακρὸς ἀπὸ φυσικὰ ἄνθη ὁ φιλολογικὸς κῆπος τῆς Πόλεώς μας, ὥστε νὰ ἔχῃ δικαιολογημένην λατρείαν ἕνα εὔμορφο μικρὸ ἀληθινὸ λουλοῦδι του.

Δι' αὐτὸ καὶ οἱ συμπολῖταί της τιμῶσι σήμερον μὲ τὸ μνημόσυνον αὐτὸ τὴν ἀξέχαστον φυσιογνωμίαν της.

Ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β΄

Εἰς Γεράσιμον Κομνηνὸν Βραΐλαν

(Ἡ γλῶσσα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς.—Ἡ καθομιλουμένη γλῶσσα καὶ ἡ Κλασικομανία.—Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ρώμης.—Ὁ Χριστιανισμὸς συνεχίζει τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν.—Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία.—Ρωμανὸς καὶ Δαμασκηνός.—Ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. — Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ χρονογράφοι καὶ Συναξαρισταί).

Ἀγαπητέ μου,

Θὰ σὲ ὑπενθυμίσω τὰ κύρια μόνον σημεῖα τῆς ἀρχαίας, μέσης καὶ νεωτέρας λογοτεχνίας, ὅσα σχετίζονται πρὸ παντὸς μὲ τὴν σημερινὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν μας. Ὦ, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα! Καμμία γλῶσσα εἰς τὸν κόσμον καὶ καμμία φιλολογία δὲν διέτρεξε τόσων αἰώνων βίον καὶ δὲν ἐχάρισεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τόσα στοιχεῖα πολιτισμοῦ καὶ εὐγενείας. Ὁ μακρὸς αὐτῆς βίος ἔχει βέβαια περιόδους ὑπεροχῆς καὶ καταπτώσεως, ὅπως κάθε ἀνθρώπινος βίος. Πάντοτε ὅμως, ἂν σπουδασθῇ μὲ τὰς πολιτικὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι τὸν συνδέουν, ἐπιδεικνύει τὴν εὐγενῆ καταγωγήν, τὸν ὁρμέμφυτον ἐκπολιτιστικὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ὑπέροχον τάσιν, τὴν ὁποίαν ἀποπνέει, νὰ ἀναβιβάσῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς τὸν ἀρχικὸν σκοπὸν τοῦ Δημιουργοῦ.

Πόσοι ὅμως γνωρίζουν τὴν συνέχειάν της;

Εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἂν θὰ σὲ ἠρώτων διὰ τὰς παραμικρὰς λεπτομερείας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ἂν θὰ σὲ ἠρώτων διὰ τὰς μαντείας τοῦ Κάλχαντος καὶ τοῦ Τειρεσίου, ὅπως καὶ διὰ κάθε ἄλλο πρόσωπον τῆς κλασικῆς ἐποχῆς τῆς Ἑλλάδος, θὰ εἶχον ἀμέσως τὴν ἀπάντησιν. Ἂν ὅμως σὲ ἠρώτων διὰ σπουδαῖα γεγονότα τῶν μέσων ἑλληνικῶν χρόνων, διὰ κανένα βυζαντινὸν αὐτοκράτορα, εἴτε διὰ κανένα ὀνομαστὸν Πατριάρχην, εἴτε διδάσκαλον τοῦ Γένους τῶν τελευταίων αἰώνων, ὑποθέτω, ὅτι πολὺ θὰ ἐδυσκολεύεσο νὰ μὲ ἀπαντήσῃς. Καὶ δὲν πταίεις σύ. Πταίει τὸ ἄσκεπτον πνεῦμα τῆς ἐθνικῆς μας μορφώσεως, τὸ ὁποῖον ἀπὸ πολλῶν αἰώνων μᾶς ἐξαντλεῖ, καὶ τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ νὰ ἀφοσιούμεθα ὁλόψυχα εἰς μίαν μόνον ἐποχὴν τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου, διότι αὐτὴ εἶνε ἡ λαμπροτέρα σελὶς τῆς ἱστορίας, τὴν ὁποίαν ὁ κόσμος ὅλος ἀποθαυμάζει. Αὐτὸ δὲ τὸ σφάλμα ἐστέγνωσε τὴν σύγχρονον φιλολογικὴν προαγωγήν μας, ἐτάραξε καὶ ἐστροφογύρισεν εἰς τὰ ὀπίσω τὴν φυσικὴν ῥοὴν τῆς γλώσσης μας ἀπὸ τοὺς πολὺ προγενεστέρους χρόνους μέχρι τῶν σημερινῶν.

Εἶνε ἀνάγκη νὰ σὲ εἴπω, ὅτι εἶμαι ἀχόρταστος θαυμαστὴς τῆς ἀρχαίας κλασικῆς ποιήσεως καὶ λογοτεχνίας; Νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἡ σπουδή της μᾶς εἶνε φυσικῶς ἀναπόφευκτος καὶ ὅτι παντοτεινὰ πρέπει αὐτὴ νὰ μᾶς ὁδηγῇ εἰς τὴν πνευματικήν μας ἐξέλιξιν; Εἶνε βέβαια περιττόν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει δι' αὐτὸ τὸ ἔθνος νὰ χρεωκοπήσῃ τὸ μέλλον του, καὶ νὰ ἐξοφλήσῃ κάθε παραγωγήν του. Διότι τότε — ὦ, τῆς βλασφημίας — θὰ ἦτο περιττὸν καὶ νὰ ὑπάρξῃ!

Καὶ ὅμως τί συνέβη;

Εἰς πολὺ παλαιοὺς ἀκόμη χρόνους ὁ ἐνθουσιώδης θαυμασμὸς τῶν μεταγενεστέρων πρὸς τὴν κλασικὴν ἐποχήν, ὅστις ἤρχισεν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἐπέφερε τὴν ἀτομικὴν ἀποθάρρυνσιν εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ πνεύματος. Ὁ Ὅμηρος, τὰ δράματα τῶν μεγάλων τραγικῶν, αἱ πνευματώδεις Κωμῳδίαι τοῦ Ἀριστοφάνους, οἱ ἔξοχοι λυρισμοὶ τοῦ Πινδάρου, ἡ καλλιτέχνις γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος, ἡ εὔρωστος στωμυλία τοῦ Δημοσθένους, καὶ ἡ διηγηματογράφος τοῦ Ξενοφῶντος, ὅλη ἐν γένει ἡ ἀρχαία κλασικὴ Γραμματολογία εἶχεν ἀποκρυσταλλωθῇ εἰς τοσοῦτον ὕψος, ὥστε αἱ κατόπιν γενεαὶ ἐνόμιζον ἀρκετὸν κατόρθωμά των, ἐὰν εἰσήρχοντο εἰς τὰ ἄδυτα τῆς φιλολογίας αὐτῆς. Δι' αὐτὸ καὶ ἀνεφάνησαν τότε οἱ σχολιασταὶ καὶ οἱ γραμματικοὶ τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Ὅλοι δὲ ἠρέσκοντο νὰ μιμοῦνται καὶ νὰ παρῳδοῦν τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα κατὰ τὴν ἰδίαν ἀντίληψιν καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς των. Ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς ἀρχίζει ἡ κλασικομανία.

Σκέψου ὅμως τώρα ἀντιθέτως. Ὅταν ἡ διανοητικὴ ἐκείνη ἀκμὴ ἀπεκρυστάλλωσε τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν εἰς τοὺς σταλακτίτας ὑπερόχου φιλολογικῆς μορφῆς, ἐσκέφθης ἆρά γε τί χάσμα ἤνοιξε μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ; Ὁ καθηγητὴς Χατζιδάκης ἔγραφε κατὰ τὸ 1889 εἰς τὸν ἰδικόν μας Φιλολογικὸν Σύλλογον, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς χρονολογεῖται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Δι' αὐτὸ πολλοὶ ἀδίκως νομίζουν ὡς ἀρχὴν αὐτῆς τοὺς χρόνους τοῦ Γλυκᾶ καὶ τοῦ Πτωχοπροδρόμου τῶν βυζαντινῶν. Τότε δὲν ἤρχισεν, ἀλλὰ συνετελέσθη πλέον ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα. Ἐὰν δὲ προσέξῃς εἰς τὰς Κωμῳδίας τοῦ Ἀριστοφάνους, θὰ ἴδῃς, ὅτι αἱ χωρικαὶ γυναῖκες ὁμιλοῦν διαφορετικά. Ὁ δὲ Πλούταρχος ἀργότερον παραπονεῖται, ὅτι οἱ νέοι τῆς ἐποχῆς του δὲν σπουδάζουν τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὁμιλοῦν. Ὁ Πλάτων πολὺ ἐνωρίτερον ἀκόμη, βλέπων τὰ συμπτώματα τῆς γλωσσικῆς αὐτῆς διαφορᾶς, ἐζήτησεν αὐστηροὺς νόμους κατὰ τῶν Μετοίκων. Ἡ διαφορὰ ὅμως αὐτὴ δὲν ἐσήμαινε τότε. Διότι ὁ συγγραφεύς, εἴτε ὁ ποιητής, εἴτε ὁ ῥήτωρ δὲν ἐμιμοῦντο. Ἐπαιρναν ἀκατάπαυστα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν πηγήν, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ ἔπλαττον τὴν γλῶσσάν των. Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ προήγετο καὶ ἡ γλῶσσα τῶν συγγραφέων ἀπεκρυσταλλοῦτο. Πάντοτε μεταξύ των ὑπῆρχε μητρότης καὶ ἀναλογία.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους ὅμως τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἡ κλασικὴ ἐκείνη φιλολογία καὶ γλῶσσα διεχύθη καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Ἀσίαν. Πανταχοῦ ἔβλεπες Σύρους καὶ Αἰγυπτίους καὶ Καππαδόκας καὶ Παφλαγόνας καὶ Μακεδόνας

καὶ Θρᾷκας ἑλληνιστὶ νὰ συνεννοοῦνται. Εἰς τὰ πλήθη αὐτὰ ἡ ἀνάλυσις τοῦ λόγου, ἡ ἀνακρίβεια τοῦ τύπου, ἡ ἀνάμιξις ξένων λέξεων, ἡ ἀνεκτικότης φθόγγων ξενοτρόπων καὶ ἡ διαφθορὰ τῆς ἀκοῆς ἦσαν ἀναπόφευκτα. Περισσότερον ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τότε ἤκμαζεν ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Ῥόδος καὶ ἡ Ἔφεσος. Φαντάζεσαι τί θὰ ἐγένετο ἡ λαλουμένη γλῶσσα; Ποία διαφθορὰ καὶ παράλυσις; Ποία ἀναλογία θὰ ἐτηρεῖτο μεταξὺ τῆς λαλουμένης καὶ τῆς κλασικῆς γλώσσης;

Ἡ γλῶσσα δὲν εἰμποροῦσε νὰ μείνῃ ὁμοιόμορφος καὶ ἀμετάβλητος, ὅπως τὰ νεκρὰ καλλιτεχνήματα, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται εἰς τὰ Μουσεῖα. Ἡ γλῶσσα ζῇ μὲ τὸν λαόν. Ἔχει δὲ ἀνάγκην ἀκατάπαυστα ἀπὸ μεγάλους συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι νὰ ἐκμεταλλεύωνται τοὺς θησαυρούς της, νὰ τὴν καθαρίζουν καὶ νὰ τὴν ἐξυψώνουν. Ὅλοι λέγουν, ὅτι τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα εἶχεν ἐξαντληθῇ. Ὁ Πλούταρχος, ὁ Λουκιανὸς καὶ ὁ Μουσαῖος εἶνε τελευταῖαι ἀναλαμπαὶ τῆς πρωτοτυπίας του. Πῶς ἦτο δυνατὸν λοιπὸν αὐτὸ νὰ κανονίσῃ τὴν νέαν ζωήν; Πῶς ἦτο δυνατὸν ἡ φιλολογικὴ ζωὴ νὰ ἔχῃ πνοὴν καὶ δύναμιν, ὅταν μέσα της δὲν ἐκυκλοφόρει τὸ σύγχρονον αἷμα; Ἰδοὺ διατὶ ἐστείρευσεν ἡ φιλολογικὴ ζωὴ καὶ κατέπεσεν ἡ Ἀλεξανδρινὴ γλῶσσα καὶ περισσότερον ἀκόμη ἡ βυζαντινὴ γλῶσσα.

Μὴ λησμονήσῃς ὅμως τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἴδομεν, ὅτι ἔχει ὁ ὅρος ***κατάπτωσις*** καὶ ***ἐξύψωσις*** μιᾶς γλώσσης. Μὴ ἀπατηθῇς καὶ νομίσῃς, ὅτι πρόκειται περὶ γραμματικῶν τύπων διαφόρων καὶ περὶ συντάξεως μὴ ἀττικῆς. Καμμίαν σχέσιν δὲν ἔχουσιν αὐτὰ πρὸς τὴν ζωήν, πρὸς τὴν ἐξευγένισιν, πρὸς τὴν ῥυθμικὴν καὶ πρὸς τὸ ὕψος τῆς γλώσσης.

Εἰς τὴν ἱστορικὴν δὲ ἀνέλιξιν τοῦ χρόνου ὁ κατήφορος τῆς ὁμιλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης χειροτερεύει περισσότερον, ὅταν νέος παράγων παρουσιάσθῃ: ἡ ῥωμαιοκρατία. Ἡ Ῥώμη ἐπιβάλλει νέαν Νομοθεσίαν, νέαν δικαστικὴν νομολογίαν καὶ νέαν στρατιωτικὴν ὀνοματολογίαν μὲ χιλίας ἄλλας λέξεις καὶ ὅρους. Ἐξ αὐτῶν ἄλλοι ἦσαν ἀσχημάτιστοι καὶ ἄλλοι ἀμόρφωτοι, κατάλληλοι μόνον διὰ τὰς νέας ἀνάγκας. Ἐξ ἄλλου δὲ τὸ σύστημα τῶν στρατιωτικῶν ἀποικιῶν ἐπέφερε νέαν ξενηλασίαν, ἡ ὁποία θὰ ἐβάρυνε πολὺ τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν.

Ὁ Χριστιανισμὸς θέτει τέρμα ἐν μέρει εἰς τὸν κατήφορον αὐτὸν καὶ μάλιστα διὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ θέτει σωτήριον τέρμα. Ἐπέδρασεν ὄχι βέβαια διὰ τῆς μεγάλης φιλολογικῆς του γλώσσης, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς του. Εἰς ἐποχὴν μάλιστα, ὁπότε ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων ἦτο ἀκατανόητος, ὅπως ἐννοεῖται εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐκινδύνευε βεβαίως μετὰ τῆς γλώσσης καὶ ἡ ὕπαρξις τοῦ ἔθνους. Ποῖος ἄλλος θὰ συνέδεε τὴν γλῶσσαν τῶν λογίων καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ παρὰ αὐτὴ ἡ γλῶσσα τῆς θρησκείας, ἡ ὁποία ἐξισώνει καὶ συνδέει ἀμφοτέρους; Τὸ Εὐαγγέλιον ἐγράφη ἑλληνιστί· οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ Πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἔγραφον καὶ ὡμίλουν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὅσον λοιπὸν ὁ Χριστιανισμὸς ἐδίδασκε καὶ ἐφανάτιζε τὸν λαόν, τόσον ἡ γλῶσσα τῆς θρησκείας, ἀποστηθιζομένη εἰς τὰς προσευχὰς καὶ εἰς τὰς λειτουργίας, ἀπεκρυσταλλοῦτο εἰς τοὺς γραμματικοὺς τύπους, εἰς τὰς λέξεις, εἰς τὰς φράσεις. Βεβαίως ἡ φιλολογικὴ παρακμὴ καὶ αἱ νέαι ἰδέαι τοῦ χριστιανισμοῦ ἔδωκαν νέαν μορφὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ τὰ θρησκευτικὰ κείμενα, προωρισμένα νὰ ἀποστηθίζωνται καὶ τυπικῶς νὰ ἐπαναλαμβάνωνται, ἦσαν μέχρι τινὸς χαλινοὶ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσάν του. Ἡ ἀρχαία φιλοσοφία καὶ ἡ λογογραφία ἀπὸ ἀντιζηλίαν κἄπως ἐκινήθησαν τότε. Ξεύρεις πότε;

Ἀπὸ τὸν δεύτερον αἰῶνα ἐπαναλαμβάνονται αἱ Μυθιστορίαι ἐπὶ ἄλλης τεχνικῆς βάσεως. Ἀντὶ τῆς δραματικῆς ἀρχαιότητος, ὅπου ὁ ἀτομικὸς χαρακτὴρ καὶ ἡ τέχνη δένουσι καὶ λύνουσι τὴν ὑπόθεσιν, εἰσέρχεται ἡ νέα ἐποχὴ τῶν περιπετειῶν καὶ τῆς ῥωμαντικῆς ἐξελίξεως, ἡ ὁποία λύνεται ἀπὸ τὴν τύχην εἴτε ἀπὸ βοηθητικὰ πρόσωπα φίλων. Ἡ παρθενία καὶ ἡ ἀθωότης τῆς ἡρωΐδος πλέκουσι τὰ ἠθικὰ στοιχεῖα τοῦ διηγήματος, εἰς τὸ ὁποῖον διεκρίθη κυρίως ὁ Ἡλιόδωρος. Εἰς δὲ τὴν φιλοσοφίαν ἡ νεοπλατωνικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν, παραλαβοῦσα ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν μερικὰ στοιχεῖα τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τῆς Θεοσοφίας, ἐζήτησε νὰ ἀντιμετρηθῇ πρὸς τοὺς μεγάλους πατέρας τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἀνώφελα ὅμως. Τὸ διάταγμα τοῦ 529 ἐξήλειψε τὰς τελευταίας ὠχρὰς ἀνταυγείας του, καὶ ἡ ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν ἐκλείσθη.

Πῶς λοιπὸν ἀνεπτύχθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία;

Τὸ ἄτολμον πνεῦμα τῶν λογίων, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποθαρρυνθῇ ἀπὸ τὴν κλασικὴν λάμψιν τῶν Ἑλλήνων, ἠδύνθη εἰς τὸν χριστιανισμὸν νέον δρόμον. Εἰς αὐτὸν θὰ ἐπτερύγιζε καὶ θὰ ἀνέπτυσσε τὴν δύναμίν του χωρὶς νὰ φοβῆται σύγκρισιν πρὸς τὴν ἀρχαιότητα. Αἱ νέαι ὑψηλαὶ ἰδέαι τοῦ χριστιανισμοῦ θὰ ἐγονιμοποίουν τὴν φύσιν του. Οὕτως ἱδρύθη ἀντὶ τῆς κλασικῆς ποιήσεως ἡ χριστιανικὴ ὑμνογραφία καὶ ἀντὶ τοῦ δικαστικοῦ βήματος ὁ ἄμβων τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥητορικὴ παρέχει ἀπὸ τότε θαυμάσια λογοτεχνικὰ μνημεῖα καὶ ἡ ῥητορικὴ αὐτὴ ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Ἐπισκόπους ἀπὸ τὴν Σύνοδον τῆς Τρούλλου. Οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Χρυσόστομοι εἶχον λάμψῃ διὰ τὴν κλασικήν των μόρφωσιν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βυζαντίου ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὁμιλία ἦτο τακτικὴ καὶ πολλάκις ὁμιλητὴς ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ. Οἱ περισσότεροι ἱεροκήρυκες ὡμίλουν κατὰ τὰ δείγματα τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ μόνον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἠρέσκοντο νὰ ἀνατρέχωσι καὶ εἰς τοὺς κλασικοὺς τῆς ἀρχαιότητος. Ἡ πεζὴ λοιπὸν γλῶσσα ἦτο ἐκκλησιαστική.

Περισσότερον ὅμως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία εἶχε τὰ ὑποδείγματά της προσλάβῃ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ποίησιν. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα προσεπάθησε νὰ τηρήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν προσῳδίαν. Ὁ ἀλεξανδρεὺς Κλήμης στιχουργεῖ εἰς μονόμετρα καὶ δίμετρα ἀναπαιστικά, ὁ Ναζιανζινὸς Γρηγόριος εἰς δακτυλικὰ ἑξάμετρα, εἰς τετράμετρα τροχαϊκὰ καὶ εἰς ἰαμβικὰ τρίμετρα. Ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν ἐνόει τὴν μετρικὴν αὐτὴν καὶ ὁ τονικὸς ῥυθμὸς ἐπεκράτησεν ὁριστικῶς. Μόνον ὁ Ρωμανὸς συνέθεσε τὰ Κοντάκιά του εἰς ἀρχαῖα μέτρα, ἐνῷ οἱ Κανόνες Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης, Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Ἱεροσολυμίτου Κοσμᾶ ἀκολουθοῦν τὸν τόνον. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο ᾄσματολόγιον ἀνήκει εἰς σύρους ἑλληνιστάς· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος παραλαμβάνει καὶ συμπληρώνει αὐτὸ ἡ σχολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μάλιστα ἡ μονὴ τοῦ Στουδίτου. Τὰ τελευταῖα τροπάρια γράφει ὁ Βυζαντινὸς Θρόνος. Εἶνε τὰ Ἐξαποστειλάρια Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τὰ Ἑωθινὰ Λέοντος τοῦ σοφοῦ. Κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα ἡ χριστιανικὴ ᾄσματολογία εἶνε πλήρης.

Ἀλλά, φίλε, θὰ σταματήσω ὀλίγον εἰς τοὺς δύο μεγάλους ὑμνογράφους τῆς ἐκκλησίας μας. Εἰς τὸν Ῥωμανὸν καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνόν. Μεγάλη βέβαια ἀπόστασις χρόνου τοὺς χωρίζει, διότι ὁ πρῶτος ἔζησεν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ καὶ ὁ δεύτερος εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ ὀγδόου αἰῶνος. Τοὺς συνδέει ὅμως ὁ ἴδιος δογματικὸς χαρακτὴρ τῆς Ὑμνογραφίας. Εἰς τὰς στροφὰς αὐτῶν δὲν ψάλλει ἡ Ἀνθρωπότης τὴν Μητέρα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ὀρθόδοξος χριστιανὸς δοξάζει τὴν Ἁγίαν Παρθένον. Ὁ Δαμασκηνὸς πρὸ πάντων, ἀντίπαλος τῶν Εἰκονολαστῶν, κατώρθωσε νὰ στιχουργῇ ἀληθινὴν δογματικὴν ἑρμηνείαν.

Ἀλλὰ ποία διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο. Εἰς κανὲν Ἔθνος καὶ εἰς καμμίαν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν δὲν ἀνεφάνη ὡσὰν τὸν Ῥωμανὸν ἐκκλησιαστικὸς καλλιτέχνης, ὅστις νὰ ἐκφράζῃ τόσον βαθὺ θρησκευτικὸν αἴσθημα μὲ τόσην ἀληθινὴν εἰλικρίνειαν. Ὠνομάσθη ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους ὁ Πίνδαρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Ψάλλει τὸ μεγαλεῖον τῆς Θεότητος καὶ τοὺς ἁγίους τῆς Πίστεως, ὡσὰν νὰ διηγῆται ἐξόχους ἰδέας καὶ παρατάσσει μεγαλοπρεπεῖς εἰκόνας πάντοτε ἀπὸ τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Διαθήκην. Ἐξ ἄλλου, ποτισμένος μὲ τὴν ἑλληνικὴν κλασικὴν ποίησιν, δὲν παραθέτει ἀτομικότητα εἰς τοὺς χαρακτῆρας οὔτε εἰς τὰ γεγονότα. Ἀλλὰ μὲ μεγάλην φαντασίαν δραματοποιεῖ τὰ γεγονότα, συνάπτει τοὺς διαλόγους καὶ συνθέτει μὲ ἀλλεπάλληλον ἐφευρετικότητα τὰς εἰκόνας του. Εἰς πολλὰ μέρη ὁ λυρισμός του εἶνε ἄφθαστος. Δι' αὐτὸ ἡ γλῶσσά του ἔχει ὕφος καὶ τύπους τῆς λαλουμένης γλώσσης. Μόνον ἡ σοφιστικὴ ῥητορεία σκοντάπτει πολλάκις, ἐλάττωμα εἰς κάθε Ἕλληνα. Καὶ ὁ Ῥωμανὸς παίζει μὲ τὰς λέξεις, μὲ τὰς ἐννοίας καὶ ζητεῖ τὰ σύνηχα, τὰ ἀντίθετα καὶ τὰ ἑτερόσημα.

Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἀναφαίνεται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡρακλείου, ὅταν τὰ γράμματα εἶχον καταπέσει πλέον. Δὲν εἶνε βέβαια διόλου πρωτότυπον καὶ δημιουργὸν πνεῦμα.

Ἀλλ' εἶνε πολυγνώστης καὶ γνωρίζει νὰ συστηματοποιῇ τὰς γνώσεις του. Ὡς θεολόγος δι' αὐτὸ ἔχει πολλὴν σημασίαν, καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ σχολαστικὴ θεολογία τῆς Δύσεως. Ὡσαύτως ὡς μουσικὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μας μουσικῆς ἔχει τὰ πρωτεῖα. Ἀλλ' εἶνε περισσότερον δογματικὸς στιχουργὸς πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς μελῳδίας παρὰ ποιητής. Καὶ δι' αὐτὸ παντοῦ εἶνε τεχνικός. Οὔτε ἡ ὑμνογραφία του εἶνε ἁπλῆ οὔτε ἡ γλῶσσά του εἶνε κοινή. Ἐπιμένει εἰς τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν προσῳδίαν πολὺ πλέον ἀργὰ καὶ ζητεῖ διάφορα τεχνικὰ στολίδια εἰς τὴν ποίησίν του. Οἱ Βυζαντινοὶ ηὐχαριστοῦντο ἀπὸ τὴν ἐπίδειξιν αὐτὴν τῆς σοφίας, ἀλλὰ τὸ δραματικὸν μέρος, τὸ ὁποῖον ἐθαυμάσαμεν εἰς τὸν Ῥωμανόν, εἶνε ὁλότελα ξένον ἀπὸ τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνόν.

Ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὑμνογραφία ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιον κατήφορον τῆς τεχνικῆς γλώσσης. Καὶ ὁ Δαμασκηνὸς εἶνε πολὺ χειρότερος καὶ δυσκολώτερος ἀπὸ τὸν Ῥωμανόν. Ἀλλὰ τὸ κακὸν εἰς τὴν ὑμνογραφίαν εἶνε ὀλιγώτερον σημαντικόν. Διότι ἡ μουσικὴ συνεπλήρωσε πανταχοῦ τὴν ἔννοιαν καὶ ἐχρωμάτιζε πανταχοῦ αὐτήν. Ὁ λαὸς ἑπομένως ἐννόει τὴν ἔννοιαν, ἐνῷ ἡ γλῶσσα τῶν θεολόγων εἶνε ἀξία ἀληθινῆς μομφῆς. Οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας μας τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος συγκρινόμενοι πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους εἶνε ἀφελέστεροι καὶ ἁπλούστεροι, πλησιάζοντες πολὺ εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐνῷ οἱ θεολόγοι τῶν τελευταίων χρόνων ὑπερέβησαν κάθε ὅριον εἰς τὴν ἐπίδειξιν καὶ εἰς τὴν ἀρχαιομανίαν. Δὲν σημαίνει τοῦτο, φίλε, ὅτι ἠγάπων ὀλιγώτερον τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὅτι εἶχον ὀλιγωτέραν ἀγάπην τοῦ λαοῦ;

Ἤκουσα, φίλε μου, πολλάκις τὴν ἄδικον μομφήν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἐχαλάρωσε τὴν ἐθνικὴν ἀντίληψιν καὶ ἐγέννησε κοσμοπολιτικὰς ἰδέας, περιορίσας τὰ πάντα εἰς τὸ αἴσθημα τῆς θρησκείας. Καὶ βεβαίως εἰς τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς χρόνους ὁ ἀσκητισμὸς καὶ ἡ θρησκομανία ἐσκότισαν κάθε αἴσθημα ἐθνισμοῦ καὶ ἀπερρόφησαν πᾶσαν ἄλλην ἐθνικὴν δρᾶσιν. Λησμονεῖς ὅμως, ὅτι τοῦτο εἶνε κατάχρησις καὶ λοξοδρομία τοῦ παρακμάζοντος ἔθνους; Λησμονεῖς ὅτι αὐτὸ εἶνε

ἀποτέλεσμα καὶ ὄχι αἰτία; Δὲν εὑρίσκεις τὰ ἴδια εἰς τοὺς Ἕλληνας τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων;

Ἂς ῥίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὴν ἐποχήν, ὁπότε ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐκλέγει τὴν νέαν πρωτεύουσάν του, τὴν Κων/πολιν, καὶ προσκαλεῖ ἀπὸ τὴν δυσηρεστημένην Ῥώμην μέλη τῆς ἀριστοκρατίας, ἵνα συγκροτήσῃ Σύγκλητον καὶ Ὑπατείαν. Ἦλθον οἱ respectabiles, οἱ clarissimi, καὶ οἱ eminantissimi, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν οἱ πατέρες τοῦ νέου Βυζαντινοῦ κράτους. Ἀλλὰ μὲ αὐτοὺς ἦλθον καὶ τὰ Ἱπποδρόμια, τὰ θηρία τῶν ἀγώνων, οἱ μῖμοι, οἱ γελωτοποιοί, τὰ ῥωμαϊκὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ ὅλος ὁ ἐκφυλισμὸς τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς. Ἀπετελέσθη δὲ ἀπὸ τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα ἄλλο ἀρχοντολόγιον τῶν Σεβαστῶν, τῶν Πανυπερσεβάστων, τῶν Σπαθαροκανδηδάτων, τῶν Παρακοιμωμένων, τῶν Προκαθημένων, τῶν Πρωτοβεσταρίων καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Παλατίου ἦτο ἡ ῥωμαϊκή. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος εἰς αὐτὴν τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τῆς Νικαίας (328) λατινιστὶ προσεφώνησε τοὺς Πατέρας. Ὁ Θεοδόσιος γράφει λατινιστὶ τὸν Κώδηκά του καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς αὐτὸς ἀρέσκεται νὰ καλῆται ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ καὶ λατινιστὶ γράφει τὴν νομοθεσίαν του. Ἡ γλῶσσα τῆς ἀριστοκρατίας εἶνε ἀνακατωμένη ἑλληνικὴ καὶ ῥωμαϊκή, ἐνῷ τὸ κράτος ὅλον ὡμίλει τὴν παρεφθαρμένην ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὅμως εἰσέδυσε τόσον εἰς τὴν πολιτείαν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς ἔγραψεν ἐπὶ τέλους τὰς «Νεαράς» του ἑλληνιστί.

Τὸ νέον λοιπὸν κράτος τῆς Κων/πόλεως παρουσιάζεται ὁλονὲν καθαρῶς ἑλληνικὸν καὶ φέρει τὸν τίτλον: Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Μεγάλη ἀκαδημία μὲ εἴκοσι ὀκτὼ καθηγητὰς ἱδρύεται εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ὡς βάσις τίθεται ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία. Ὅταν δὲ ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ἐζήτησε νὰ εὕρῃ σφικτὸν δεσμὸν νὰ συσσωματώσῃ τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐνόμισεν, ὅτι θὰ εὕρισκε τὸν δεσμὸν αὐτὸν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ψυχήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θρησκείαν, ἡ ὁποία ἐξεθρονίσθη. Οἰκτρὰ πλάνη! Ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε κηρυχθῇ καὶ ἐγκαθιδρυθῇ πλέον ὡς φυσικὸς κληρονόμος τοῦ ἀρχαίου Ὀλύμπου.

ΜΕΛΙΣΣΑΝΟΓΙΟ

Ματαίως ὁ Ἰουλιανὸς ἀπηγόρευσε τὴν παράστασιν τῶν ἀρχαίων δραμάτων διὰ νὰ γίνῃ αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψις τοῦ ἐθνισμοῦ. Οἱ δύο Ἀπολινάριοι τότε συνέθεσαν δράματα καὶ διαλόγους ἐπὶ θεμάτων τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα ἦτο φυσικὸς γόνος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Αὐτὸ ἀκόμη τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον εἰς σειρὰν δραμάτων καὶ κωμῳδιῶν ἐνέπαιξε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ὅπως βλέπομεν εἰς τὰ Συναξάρια, ἐν τούτοις δὲν κατατρέχεται πάντοτε ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Οἱ πατέρες κατακρίνουν μόνον τὴν ἠθικήν, ἡ ὁποία ἐκλύεται εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ θεάτρου. Τοὐναντίον δὲ ἀπὸ τὸ θέατρον λαμβάνουν τὰ τεχνικὰ στοιχεῖα τῆς παραστάσεώς των ὅλαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι. Ἡ Λειτουργικὴ καὶ τὸ Τυπικὸν εἶναι τεχνικῶς ἐξηγμένα ἀπὸ τὴν Θυμέλην. Παράδειγμα αἱ ἱεραὶ λειτουργίαι τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου. Διὰ τοὺς ἰδίους ἠθικοὺς λόγους, ἡ ἐν Τρούλλῳ οἰκουμενικὴ Σύνοδος, καταργεῖ τὴν ἑλληνικὴν πανήγυριν τῇ πρώτης Μαρτίου, ἡ ὁποία ἑωρτάζετο διὰ τὴν εὐκρασίαν τῶν ὡρῶν καὶ τοῦ ἀέρος. Ἀλλὰ βέβαια μία τοιαύτη ἀναμόρφωσις κόσμου ὅλου παρὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἔπρεπε νὰ διατρέξῃ καταλλήλους περιόδους. Καὶ τότε μόνον αὐτὴ διετύπωσε καθαρὸν τὸ πνεῦμα της, ὅταν ἐμπεδώθη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος. Τότε ἐδόθη πλήρης ἐλευθερία, ὅταν ὁ Ὠριγένης, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Βασίλειος, ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος, ὁ Ἀπολλινάριος, ὁ ταρσεὺς Διόδωρος, ὁ Χρυσόστομος, ὁ Θεοδώρητος καὶ οἱ ἄλλοι ἐκυριάρχησαν ῥιζικῶς τῶν σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων τοῦ ἐθνισμοῦ.

Τὸ ὀλέθριον λοιπὸν κακὸν ἔκειτο, φίλε μου, εἰς τὴν ῥωμαΐζουσαν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν, εἰς τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ Παλατίου, ξένα ὅλα πρὸς τὸν λαόν, ξένα πρὸς τὰς παραδόσεις του, καὶ εἰς τὸν ἐκφυλισμὸν κάθε βασιλικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἰδανικοῦ. Μόνον ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου τὸ κράτος παρουσιάσθη ἐξελληνισμένον καὶ ὁ λαὸς ἐνόησε τὸ ἰδανικὸν τοῦ θρόνου. Ὅταν οἱ γυναικάδελφοι τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου, μὲ πολλοὺς ἄλλους τῶν Ἀθηνῶν φιλοσόφους, ἐπισκέπτωνται τὴν Κων/πολιν, συμβολίζουν εἰς τοὺς λόγους των μίαν ἐσωτερικὴν περιφρόνησιν διὰ κάθε τι, τὸ ὁποῖον

βλέπουν εἰς τὴν μεγάλην πρωτεύουσαν. Τίποτε τὸ κοινόν, τίποτε τὸ ἰδεῶδες καὶ τίποτε τὸ αὐτούσιον δὲν διέκρινε τὴν βασιλείαν καὶ τὸν λαόν της. Τοὐναντίον μάλιστα. Ὁ λαὸς ἔμεινε πάντοτε ὕποπτος, ξένος καὶ αὐθάδης πρὸς τὸν θρόνον.

Καὶ εἰς τὴν ἀκαταστασίαν αὐτὴν ἡ αὐλὴ εἶχεν ἰδιαιτέραν γλῶσσαν ἑλληνορωμαϊκήν· ἡ ἀριστοκρατία ἐβασίζετο ἐπὶ τοῦ πλούτου καὶ σπανιώτατα ἐπὶ τοῦ πνεύματος· οἱ γραμματισμένοι ἐζήτουν περγαμηνὰς σοφίας εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ὁ λαὸς ἔμεινε κατάμονος εἰς τὴν τύχην του. Ἡ ἔλλειψις λοιπὸν ἐθνικῆς βασιλείας, ἡ ἔλλειψις ἐθνικῆς μορφώσεως, ἡ ἔλλειψις ἐθνικῆς γλώσσης — ἰδού τὰ μεγάλα κακὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μόνος ὁ Νόνος εἰμπορεῖ δικαίως νὰ ὀνομασθῇ ποιητὴς καλλιτέχνης. Ἀδιάφορον ἂν ἡ φαντασία του εἶνε ἀχαλίνωτος καὶ οἱ στίχοι του δὲν ἔχουν χυμὸν καὶ σφρῖγος. Εἰς δὲ τὴν ἱστορίαν ἀπὸ πολλῶν χρόνων μὲ τὸν Δίωνα Κάσσιον ἐχάθη ἡ παλαιὰ ἱστορικὴ μορφή. Ὅπως ὁ Πολύβιος μὲ τὴν ἱστορίαν του μᾶς μεταφέρει εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἑλληνικοὺς χρόνους, τοιουτοτρόπως τώρα ὁ Προκόπιος μᾶς εἰσάγει εἰς τὸν βυζαντινὸν μεσαίωνα. Καὶ ἀπὸ τόρα καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἡ ἱστορία ἀκολουθεῖ δύο δρόμους. Ἢ τὸν κλασικόν, ὅστις ἦτο ἀκατανόητος εἰς τὸν λαὸν καὶ ἔφερε ἀρχαῖα ὀνόματα εἰς νέας ἰδέας μὲ ἀρχαϊκοὺς τύπους· ἢ τὸν δημώδη, ὅστις παρέχει πλάτος εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ἑκάστου ἰδιοφυΐαν. Ὁ πρῶτος εἶχε ματαιότητα, ἀνειλικρίνειαν καὶ ἀνομοιότητα εἰς τὸ ὅλον του. Ὁ δεύτερος εἶχε σκληρίαν, ἀδεξιότητα καὶ πτωχείαν πνεύματος. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς ἐστέγνωσε τὴν Βυζαντινὴν φιλολογίαν καὶ ἀνέδειξε ἀφ' ἑνὸς μὲν μεσαιωνικοὺς ἱστορικούς, ἐξ ἄλλου δὲ χρονογράφους. Ὁ Προκόπιος ἀνοίγει τὴν σειρὰν τῶν ἱστορικῶν τοῦ 6ου αἰῶνος καὶ εἶνε ἀπὸ ὅλους ὁ σπουδαιότερος. Χρηματίσας γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου, ἐγνώριζε ὅλην τὴν μυστικὴν πολιτικὴν καὶ τὰς λεπτομερείας τῶν πολιτικῶν γεγονότων. Ἐζήτησε νὰ μιμηθῇ τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Ἡρόδοτον μέχρι τοῦ σημείου νὰ θυσιάσῃ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του χάριν τῆς κλασικῆς μορφῆς. Ἐψυχολόγησε δὲ τὰ γεγο-

νότα μὲ ἀρκετὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ εἰς τοὺς διαλόγους τῶν προσώπων εἶνε ἀρκετὰ ῥητορικός. Ἀλλὰ μὲ ὅλην τὴν ἐπιστημονικὴν κατάταξιν τῆς ἱστορίας του ἐπὶ τῶν πολέμων κατὰ τῶν Περσῶν, κατὰ τῶν Βανδάλων καὶ κατὰ τῶν Γότθων, κρίνεται αὐστηρῶς ὁ καισαρεὺς ἱστορικὸς διὰ τὸν εὐλύγιστον καὶ κόλακα χαρακτῆρά του. Ἔγραψε τὴν μεγάλην ἱστορίαν του φιλικῶς πρὸς τὸν βασιλέα καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας. Ἔγραψε κατόπιν τὰ Μυστικὰ αἴτια, ὅπου ἐξέθεσε τὰς ἐλεεινότητας αὐτῶν, καὶ τελευταῖον συνέγραψε Πανηγυρικὸν ὅλον ὑπὲρ τῶν βασιλέων. Πότε ἔγραφε δίκαια καὶ πότε ἄδικα; Εἰς τὰ μέσα τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἀναφαίνεται ἕτερος σημαντικὸς ἱστορικός: ὁ Θεοφύλακτος. Ζῶν εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἠκολούθησε χειρότερον κατήφορον εἰς τὴν ἱστορίαν. Ζητεῖ τὴν ῥητορικὴν πολλάκις ἐπὶ βλάβῃ καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποίαν συχνὰ διαστρέφει. Καὶ παρατάσσει φρασεολογίας, φλυαρεῖ ἐπὶ φιλοσοφικῶν σκέψεων, εἴτε ἐπὶ φυσιογνωσίας πυλλάκις κατὰ γελοῖον τρόπον. Δὲν ἔχει οὔτε τὴν μόρφωσιν τῆς κλασικῆς φιλολογίας, οὔτε τὰ προτερήματα, εἰς τὰ ὁποῖα διεκρίνετο ὁ Προκόπιος. Καὶ οἱ δύο ὅμως, γράψαντες εἰς γλῶσσαν ξένην διὰ τὸν λαόν, δὲν ὠφέλησαν διόλου τὸ ἔθνος των. Κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο πολὺ χρησιμώτερος ὑπῆρξε ὁ χρονογράφος Ἰω. Μαλαλᾶς. Μὲ ὅλας τὰς ἀσυναρτησίας περὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν θεῶν, περὶ τῶν προσώπων τῆς Ἰουδαϊκῆς ἱστορίας καὶ περὶ ἄλλων, ἡ ἱστορία του ἀπετέλεσε ἀνάγνωσμα γενικὸν ἐπὶ ὁλοκλήρους ἑκατονταετηρίδας. Οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ οὔτε ἐνοοῦντο οὔτε ἦσαν γνωστοὶ εἰς τὸν βυζαντινὸν λαόν. Ποῖος λοιπὸν ἄλλος θὰ ἀνέπτυσσε καὶ θὰ διετήρει τὴν λαϊκὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν φιλολογίαν;

Μόνη ἡ θρησκεία συνεκράτει τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία ἐχρησίμευσε περισσότερον ἀκόμη εἰς τὴν χριστιανικὴν φιλολογικὴν ἀνάπτυξίν του. Ὁ ἄμβων τῆς Ἐκκλησίας ἀκατάπαυστα ἐδίδασκεν. Οἱ χοροὶ τῶν ψαλτῶν ἐτόνιζον ᾄσματα κατὰ τὰ λαϊκὰ μέλη καὶ κατὰ τὰς μελῳδίας τῆς ἀρχαίας Θυμέλης. Οἱ αἱρετικοὶ μάλιστα ἔγραψαν ὁλόκληρον θεατρικὸν σύστημα, ἵνα προσελκύουν τὰ πλήθη εἰς τὰς ἐκκλησίας των. Τοιοῦτον δρᾶμα εἶνε τὸ σωζόμενον «ὁ Χριστὸς πάσχων». Ὅπως ἀναφέρει ὁ Σάθας, πρὸ παντὸς ὁ Ἄρειος διεκρίθη εἰς τὴν τοιαύτην μόρφωσίν του. Αἱ αἱρέσεις ἐτάραξαν βέβαια τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν· ἀλλὰ τὰ θρησκευτικὰ αὐτὰ προβλήματα ἦσαν ἀναπόφευκτα εἰς ἔθνος, τοῦ ὁποίου ὁ βίος ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνας διέτρεχε φιλοσοφικὴν ἀνέλιξιν καὶ τάσιν πρὸς ἀκατάπαυστον ζήτησιν καὶ ἔρευναν τῆς ἀληθείας. Οἱ χριστιανοὶ Ἕλληνες ἐφιλοσόφουν ὡς νεοπυθαγόρειοι καὶ ὡς νεοπλατωνικοί.

Ἀπὸ τόρα καὶ εἰς τὸ ἑξῆς διὰ τὸν λαὸν θὰ ὑπάρχῃ διαδεδομένη ἡ χρονογραφία. Μὲ αὐτὴν ἱστοροῦνται τὰ γεγονότα, ὅπως τὰ ἄτομα τὴν ἐξελίσσουν καὶ ἐκτίθενται ἐκεῖναι αἱ λεπτομέρειαι, ὅσαι κολακεύουν τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὴν περιέργειαν τοῦ πλήθους. Μὲ αὐτὴν δὲν ἐκτιμῶνται ἀπὸ περιωπῆς τὰ γεγονότα, οὔτε κρίνονται, οὔτε ψυχολογοῦνται. Εἰς τὸν σῦρον ἑλληνιστὴν χρονογράφον Μαλαλᾶ θὰ εὕρῃς τὸν ἀληθινώτερον τύπον τοῦ χρονογράφου. Εἶνε ὁ ἱστορικὸς τοῦ λαοῦ. Καὶ δι' αὐτὸ ἡ γλῶσσά του εἶνε πολύτιμον γλωσσολογικὸν μνημεῖον τῶν μέσων τοῦ ἕκτου αἰῶνος, ὅπως ὡμιλεῖτο τότε ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν. Εἶνε ὅμως δυνατὸν νὰ περιμένῃς τελειοποίησιν καὶ ἐξευγενισμὸν τῆς δημοτικῆς γλώσσης ἀπὸ τοιαύτην ἁπλοϊκὴν μυθιστορίαν, ὅπως εἶνε ἡ χρονογραφία;

Τὴν ἰδίαν μορφὴν ἔλαβον καὶ τὰ Συναξάρια. Τίποτε δὲν διαφέρει ὁ χρονογράφος ἀπὸ τὸν Συναξαριστὴν εἰς τὴν καθόλου λογοτεχνίαν. Τὰ συναξάρια διηγοῦνται μαρτύρια ἁγίων, ἀποκρύφους πράξεις τῶν ἀποστόλων καὶ ἐκθέτουν ὀπτασίας καὶ ὄνειρα, ὑπὸ τὰ ὁποῖα συχνὰ κρύπτονται ἐθνικοὶ μῦθοι. Ὁ Συναξαριστὴς σκοπεύει νὰ κινήσῃ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα τοῦ λαοῦ καὶ νὰ διεγείρῃ συμπάθειαν εἰς τὸν ἀσκητισμόν. Πολλάκις ὅμως οἱ βίοι αὐτοὶ τῶν ἁγίων εἶνε ῥητορικῶς γραμμένοι καὶ μὲ περισσοτέραν ἐπιμέλειαν. Τότε λέγονται *ἐγκώμια*, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν εἰς τὰ Συναξάρια Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ. Ἐνῷ εἰς τὰ κοινὰ Συναξάρια διακρίνεται ὁ ἐπίσκοπος Νεαπόλεως τῆς Κύπρου Λεόντιος.

Τελειόνω λοιπὸν τὴν ἐπιστολήν μου αὐτὴν εἰς τὸ ἔτος 550. Εἶνε αἱ ἀρχαὶ τοῦ Μεσαίωνος. Ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἀπὸ

τοὺς κλασικοὺς χρόνους μετέπεσεν εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς καὶ κατόπιν εἰς τοὺς βυζαντινούς. Μόνη ἡ Ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία δύναται νὰ ἐπιδείξῃ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πνεῦμα εἰς τὴν ποίησιν καὶ εἰς τὴν ἄλλην λογοτεχνίαν. Αὐτὴ ἀκόμη ἡ ἱστορία καταντᾷ χρονογραφία. Ἡ παρακμὴ αὐτὴ καθρεπτίζεται εἰς τὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία ὁλονὲν ἁπλοποιεῖται εἰς τὸν μηχανισμόν της καὶ ἐκλαϊκεύεται εἰς τὴν μορφήν της.

Ἀλλὰ μέχρι τοῦ 550 μ. Χ. ὁ λαὸς ἐννοεῖ τοὺς γραμματισμένους. Καὶ μεταξὺ τῆς γλώσσης τῶν λογίων καὶ τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ ὑφίσταται ἡ μητρότης καὶ ἡ ἀναλογία ἐκείνη — ἔστω καὶ ἀσθενὴς — τὴν ὁποίαν εἴδομεν, ὅτι ὑφίστατο εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἀπὸ τὸ 550 καὶ ἐντεῦθεν ἡ πτῶσις γίνεται περισσότερον ἀπότομος. Ὁ διχασμὸς λοιπὸν τῶν λογίων καὶ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν γλῶσσαν θὰ εἶνε ἀπὸ τόρα καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τέλειος. Αὐτὸν θὰ ἐξετάσω εἰς τὴν προσεχῆ ἐπιστολήν μου.

Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως 1907.

Σὸς
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ΄

Εἰς Ἱεράσιμον Κομνηνὸν Βραΐλαν

(Οἱ χρόνοι τοῦ Μεσαίωνος.— Οἱ Εἰκονομάχοι καὶ ἡ φιλολογικὴ πτῶσις.— Ὁ Πατριάρχης Φώτιος καὶ ἡ ἀνάφλεξις.— Τὰ μεσαιωνικὰ διηγήματα, τὰ τραγούδια καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ ἥρωες.— Ἡ Ἑλληνικὴ δυναστεία τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν.— Ἡ Φραγκοκρατία.— Οἱ χρόνοι τῶν Παλαιολόγων καὶ ἡ πτῶσις τοῦ Βυζαντίου.

Ἀγαπητέ μου,

Ἡ ἀκαταστασία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐκτίθεται τοιουτοτρόπως εἰς τὰ μεγάλα κύματα τοῦ Μεσαίωνος. Τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος τῆς δύσεως, ὅπως προεῖδεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, κατεστράφη καὶ ἡ λατινικὴ φιλολογία ἐξεψύχησε. Ὅλα τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης καὶ ὅλα τὰ ἔθνη τῆς Ἀσίας κινοῦνται ἐναντίον ἀλλήλων. Ἀμάθεια καὶ τυραννία βασιλεύει. Τὰ ὀλίγα γράμματα τῆς Εὐρώπης στεροῦνται κάθε μορφωτικῆς δυνάμεως καὶ κάθε πνευματικῆς ζωῆς. Εἶνε σχολαστικά. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ τιμᾷ τοὺς σιδηροφοροῦντας ἱππότας καὶ τὴν μορφὴν τοῦ ῥωμαντισμοῦ. Ὁ ἱππότης ἐπιδιώκει κινδύνους καὶ ἀγωνιώδεις περιπετείας χάριν τοῦ Ἁγίου Τάφου, εἴτε χάριν τῆς ἐρωμένης του. Αὐτοὶ εἶνε οἱ ἥρωες τῶν ἐθνῶν ὅλων.

Οἱ βασιλεῖς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐπολεμήθησαν τότε πανταχόθεν. Πῶς ἔπρεπε νὰ προφυλάξουν λαόν, ἀπὸ τὸν

ὁποῖον ἔλειπε τὸ ἐθνικὸν ἰδεῶδες καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν θρόνον; Ὁ λαὸς αὐτὸς ἐθερμαίνετο καὶ ἐζωογονεῖτο μόνον ἀπὸ τὴν θρησκείαν του, ἐμορφώνετο καὶ ἐδιδάσκετο τὴν γλῶσσαν του μόνον εἰς τὰς ἐκκλησίας του. Δὲν ἦτο λοιπὸν φυσικὸν ὁ λαὸς τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐρεύνης τοῦ λόγου ν' ἀφιερωθῇ εἰς δογματικὰς ἔριδας τῆς ἀργοσχολίας, νὰ περισσεύσῃ τὸν κλῆρον καὶ νὰ καταφεύγῃ εἰς τὰ μοναστήρια;

Καὶ ὅμως τὸ κράτος αὐτὸ εἶχε σώσει καὶ ἐξυψώσει ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος. Οἱ παλαιοὶ ἐχθροί, οἱ Πέρσαι, ἐνικήθησαν κατὰ κράτος. Εἰς τοὺς διαδόχους ὅμως αὐτοκράτορας ἡ παλαιὰ ἀκαταστασία ἐπανῆλθε πάλιν καὶ ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἐφαίνετο ἕτοιμη νὰ πέσῃ. Τότε ἀνέλαβε τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χαλινοὺς (τὸ 717) ὁ λαμπρὸς στρατηγὸς Λέων ὁ Ἴσαυρος καὶ ἐζήτησε μὲ μέγα πρόγραμμα νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κράτος. Αὐτὸς ἵδρυσε τὰ στρατιωτικὰ σώματα εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους, ἔδωκε στρατιωτικὸν φρόνημα εἰς τὸν λαὸν καὶ μὲ θριάμβους νίκης ἐτίμησε τὸ στέμμα του. Ὅταν δὲ διέγνωσε, ὅτι τὸ κράτος θὰ πάθῃ ἀπὸ λειψανδρίαν, διότι ὁ ἀρσενικὸς πληθυσμὸς καταπλημμυρεῖ τὰ μοναστήρια καὶ ὅταν ἐνόησε, ὅτι ὁ λαὸς περιμένων ἀπὸ τοὺς ἁγίους καὶ ἀπὸ τὰ ἁγιάσματα βοήθειαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν του, ἔχανε τὴν αὐτοπεποίθησίν του καὶ τὴν ἰδέαν τῆς εὐθύνης καὶ τῆς δράσεως, ἐζήτησε νὰ κτυπήσῃ σύρριζα τὴν θρησκομανίαν. Δυστυχῶς ἡ ἐκτίμησις τοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἦτο καιρία. Ἀντὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, ἐπολέμησε τὸν τύπον τῆς θρησκείας του, ὅστις κατήντησε δι' αὐτὸν ἡ ζωή του. Ἐπολεμήθησαν αἱ εἰκόνες τῆς ἐκκλησίας του. Καὶ τότε τὸν μεγαλεπήβολον αὐτὸν βασιλέα, ὁ λαὸς ὑπὸ τὴν προκήρυξιν τῶν μοναχῶν καὶ τῶν ἱερέων του ὠνόμασε τέρας καὶ αἱρετικόν. Τόσην δὲ περιφρόνησιν καὶ μῖσος συνέλαβε ἐναντίον τῶν εἰκονοκλαστῶν, ὥστε ὁ λαὸς ὠνόμασεν ἄλλον γενναῖον καὶ καλὸν βασιλέα Κωνσταντῖνον τὸν Ε' κοπρώνυμον.

Ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ διαμάχη τῆς εἰκονοκλασίας, ἡ ὁποία ἀδυνάτησε τὸ κράτος καὶ κατέστρεψε τὴν φιλολογίαν, εἶνε πολὺ σημαντικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπὸ τὸ 635 οἱ Τοῦρκοι κυριεύσαντες τὴν Δαμασκὸν παρουσιάζονται τόρα ὡς νέοι παράγοντες ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Κωνσταντῖνος ὁ Ε' ἐνίκησε καλὴν νίκην τοὺς Ἄραβας, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ πληθύνονται καὶ ἀπὸ βορρᾶν. Τὸ δὲ 747 πολυπληθέσταται σλαβικαὶ φυλαὶ ὁρμῶσι εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ προχωροῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα μέχρις αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου. Ἡ λαλουμένη γλῶσσα τοῦ ἐντοπίου λαοῦ, μὴ εὑρίσκουσα βάσιν εἰς λαϊκοὺς συγγραφεῖς καὶ εἰς λαϊκοὺς ποιητάς, ὑποχωρεῖ τότε καὶ διαφθείρεται ὅσον ἄλλοτε οὐδέποτε. Ἀπὸ τότε εὑρίσκονται σλαβόφωνα χωρία εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τότε ὁ Φαλμεράϊερ ἐκήρυξεν ὅτι ἔπαυσε νὰ ὑπάρχῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Οἱ αἰῶνες αὐτοὶ εἶνε αἰῶνες νάρκης διὰ τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ αἰῶνες νάρκης διὰ τὴν φιλολογίαν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 867 τὸν θρόνον ἀναλαμβάνει ἐντελῶς ἑλληνικὴ δυναστεία διὰ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Τὸ κράτος σώζεται καὶ πάλιν ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ ἀνανεώνεται ἡ αἴγλη τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ παντοῦ ὅπου ἡ σημαία του κυματίζει. Εἶνε ἡ νεκρανάστασις τοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλολογία καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ δὲν ἦτο ὀλιγώτερον πεθαμμένη. Ξεύρεις ποίαν πτῶσιν ἔπεσε;

Σὲ προτρέπω νὰ ἀναγνώσῃς Κωνσταντῖνον τὸν Ἑρμονιακόν, ὅταν διηγῆται τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, διὰ νὰ ἐννοήσῃς τὴν ἀμάθειαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Δὲν ὁμιλῶ διὰ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, διότι ἡ μεσαιωνικὴ αὐτὴ ἐποχὴ σημειώνει τὴν ἐσχάτην ἀποβαρβάρωσίν της. Φαντάσου, ὅτι οἱ Φράγκοι ἐνόμιζον τὸν Ὅμηρον σύγχρονόν των καὶ τὸν Βιργίλιον μέγαν θεατρῖνον. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐφέροντο Ὁμηρικὰ ἔπη ἀνακατωμένα μὲ ξένα ᾄσματα καὶ μὲ ὀνόματα ἱπποτῶν. Ὁμιλῶ διὰ τὴν ἀνατολήν, διὰ τὸ βυζαντινόν μας κράτος. Αὐτὸ ποτὲ δὲν ἐγνώρισε τὰ αἴσχη τοῦ μεσαιῶνος καὶ ποτὲ δὲν ἐσκεπάσθη ἀπὸ τὰ σκότη του. Ἀλλ' ἀνάμεσα τῶν γραμματισμένων ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ λαοῦ ἐξ ἄλλου ἐδημιουργήθη ὁλόκληρον βάραθρον γλώσσης, τὸ ὁποῖον τοὺς ἐχώρισε διὰ παντός.

Εἶχε ναρκωθῇ ἡ ἐθνικὴ λογοτεχνία καὶ αἱ ἑλληνικαὶ παραδόσεις ἤρχισαν νὰ ἐκλείπουν. Τὸν λαὸν ἐτροφοδότουν διηγήσεις, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ἥρωες τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου συναναμ-

στρέφονται μὲ τὸν ῥωμαῖον Κάτωνα καὶ μὲ πρόσωπα τῆς Ἑβραϊκῆς ἱστορίας. Ἡ δὲ ἐπιμιξία τῶν Φράγκων μετέφερε τὰ ἱπποτικὰ ἐκεῖνα διηγήματα τῶν Γαλατῶν, τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Γενουηνσίων εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπὸ τότε ὁ Ἡρακλῆς ἔγινεν Ἔρκουλες καὶ ἡ Ἀνδρομάχη Ἀνδρομέδα. Τί ἔπταιεν ὁ λαὸς ὅταν οἱ λόγιοι ἀπεμάκρυναν κάθε καθαρὰν πηγὴν καὶ ἐκεῖνος εὗρισκε μόνον τὰ θολωμένα αὐτὰ νερὰ διὰ τὴν πνευματικήν του δίψαν; Βλέπεις τὰ ἀποτελέσματα τῆς παραλόγου κλασικομανίας;

Ὅταν μάλιστα, φίλε μου, ἡ ἀμάθεια τῆς Εὐρώπης ἐπέδρασεν ὡς ὕπνωτικὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν γραμματισμένων καὶ ἡ εἰκονομαχία ἐξ ἄλλου κατεπίεζε τὴν χριστιανικὴν φιλολογίαν τοῦ Βυζαντίου, ἐπηκολούθησε τότε γενικὴ ἔκλυσις τοῦ πνεύματος. Μόνον ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία δὲν ἐσκιάσθη ὁλότελα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Καὶ ἀνέδειξε τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνόν, τὸν Ἱεροσολυμίτην Κοσμᾶν καὶ ἀργότερον τὸν Ἀνδρέαν τὸν Κρήτης. Τὸ βυζαντινὸν κράτος διατρέχει τοὺς χειροτέρους χρόνους τοῦ Μεσαίωνος. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν φιλολογίαν οἱ βυζαντινοὶ ὅλοι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος θαυμάζουν τὸν Πισίδην, ὁ δὲ λαὸς καὶ οἱ μοναχοὶ τὸν διάσημον θρησκευτικὸν μυθιστοριογράφον Μόσχον. Εἰς τὸν Πνευματικὸν λειμῶνα τοῦ καλογήρου τούτου ἀντανακλᾶται ὅλη ἡ θρησκοληψία, ὁ ἀσκητισμὸς καὶ τὸ στεγνὸν λαϊκὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ Μόσχος περιηγηθεὶς τὰ μοναστήρια τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου ἐξέθηκε τὸν βίον, τοὺς λόγους καὶ τὰς σκέψεις τῶν ἐρημιτῶν καὶ καλογήρων μὲ παιδαριώδη θρησκοληψίαν ἀλλὰ μὲ γλῶσσαν καταληπτὴν ἀπὸ τὸν λαόν. Καὶ δι' αὐτὸ διεδόθη πανταχοῦ τὸ βιβλίον τοῦτο καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ Μόσχος καὶ ὁ Ἑρμονιακὸς εἶνε οἱ δύο λαϊκοὶ συγγραφεῖς τῶν αἰώνων ἐκείνων.

Καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑρμονιακοῦ δὲν εἶνε ἡ χειροτέρα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς γλῶσσα. Ἐὰν εἶδες τὰ Προλεγόμενα τῶν Δημοτικῶν ᾀσμάτων τοῦ Ζαμπελίου, θὰ παρέβαλες τὰ δίστιχα καὶ τὰ τετράστιχα ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ἐκεῖνος, ἵνα δείξῃ τὰς μεταπτώσεις τῆς λαλουμένης γλώσσης. Τὰ τραγούδια αὐτὰ εἶνε βεβαίως ἡ καθαρὰ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ἐνθυμεῖσαι τὰ τραγούδια τῆς ἀρχαιότητος; Ὁ Ἀθήναιος μᾶς διέσωσεν ἕνα τῆς Ῥόδου, τὸ ὁποῖον ἔψαλλον κατὰ τὸν μῆνα Βοηδρομιῶνα οἱ χελιδονισταὶ παῖδες εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν χελιδονίων. Πολλὰ τοιαῦτα τραγούδια ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος κατ' ἀπομίμησιν τῶν παλαιῶν σκολίων καὶ γεφυρισμῶν. Ὅλα ὅμως ἦσαν ἄψυχα καὶ χωρὶς καμμίαν χάριν. Διότι ὄχι μόνον τὸ ποίημα, ἀλλὰ καὶ ἡ λαλουμένη γλῶσσα ἦτο ἄχαρις καὶ διεφθαρμένη.

Ἡ ἑλληνικὴ δυναστεία τοῦ Βασιλείου Μακεδόνος ἐζωογόνησε τότε καὶ ἀνέπτυξε τὴν δύναμιν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Εὐτυχῶς δὲ εἰς τὴν ἀναγέννησιν αὐτὴν παρουσιάζεται καὶ ὁ μέγας ἀναμορφωτὴς τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἔθνους, ὁ Πατριάρχης Φώτιος. Ἡ βλάστησις τῆς ἀνοίξεως μετὰ τὴν νάρκην τοῦ χειμῶνος. Ἡ ἐκκλησία ὀφείλει εἰς αὐτὸν τὸν πατριάρχην τὸ ἀσάλευτον τῆς πίστεως, τὸ δὲ ἔθνος καὶ αὐτὴν ἴσως τὴν διάσωσιν τῆς αὐθυπαρξίας του. Μεγάλη πολυμάθεια καὶ ἀκαταπόνητος ἐργασία μαρτυρεῖ τὸ μεγαλεῖον τοῦ Πατριάρχου τούτου, ὅστις ἀνερρίπισε τὴν φλόγα τῆς μαθήσεως εἰς τὴν εὐγενῆ τάξιν καὶ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τῶν πατέρων εἰς τὸν κοινὸν λαόν. Δὲν ἦτο βέβαια πρωτότυπος εἰς τὰς συγγραφάς του, ἀλλὰ κατέστη πηγὴ γνώσεων εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Εἰς τὴν «Μυριόβιβλόν» του κρίνει 280 συγγράμματα μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν γλώσσης καὶ μὲ βαθύτητα κρίσεως. Ἐξώδευε ἄφθονα χρήματα χάριν τῆς πλουσιωτάτης βιβλιοθήκης του καὶ ἔγραψε πλείστας θεολογικὰς συγγραφὰς καὶ λεξικὸν τῆς γλώσσης. Ἀδιάφορον ἂν δὲν εἰμποροῦσε νὰ συστηματοποιήσῃ τὰς γνώσεις του, ὅσας θαυμάζομεν σήμερον εἰς τὰς συγγραφάς του. Εἶχε ὅλην τὴν φλόγα ἄσβεστον νὰ διαδώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὴν διέδωκε. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἡ ἀγάπη τοῦ Φωτίου ἐστράφη εἰς τὸν Πλάτωνα. Ἴσως δὲ ἐξ αὐτῆς ἐγεννήθη ἡ χριστιανοπλατωνικὴ φιλοσοφία, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἀντιπροσωπεύει ὁ Ψελλὸς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἁλώσεως ὁ Γεμιστὸς ἀντιπροσωπεύει τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους. Δυστυχῶς ἡ παλαιὰ τάσις τῆς μιμήσεως τῶν ἀρχαίων κλασικῶν συγγραφέων ἐπανῆλθεν αὖθις, καὶ ὅλη

ἡ ἀναρρίπισις αὐτὴ περιωρίσθη εἰς τὴν ἀρχαίαν λογοτεχνίαν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν.

Κατόπιν τοῦ Πατριάρχου Φωτίου ἄρχεται σειρὰ ὅλη σπουδαίων ἐργατῶν τῆς παιδείας, ἡ ὁποία ἀπησχόλει πλέον αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καταρτίζει συλλογὰς εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς κλασικῆς λογοτεχνίας, καὶ ὁ Κεφαλᾶς κάμνει συλλογὴν ἀρχαίων ἐπιγραμμάτων. Τότε κατηρτίσθησαν αἱ ἐγκυκλοπαιδικαὶ καὶ φιλολογικαὶ ἐργασίαι ἐπὶ τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ ἀνεφάνησαν τὰ σχόλια τοῦ Ἀρέθα, τὰ Ἐτυμολογικὰ καὶ τὸ Λεξικὸν τοῦ Σουΐδα.

Τότε ἀνερριπίσθη ὀλίγον τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα ἀπὸ τὴν πνοὴν τοῦ μεγάλου ἐκείνου Πατριάρχου καὶ ἀνεδείχθησαν ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια λαϊκοὶ ἥρωες. Ὁ Πορφύριος, ὁ Ἀμάραντος καὶ ὁ Γιάννης Μονόγιαννος ἔχουσιν ἰδιαίτερα, λαϊκὰ τραγούδια. Ἰδιαίτερον ὅμως μοναδικὸν μνημεῖον τῆς μεσαιωνικῆς λογοτεχνίας μας καὶ γλώσσης ἀποτελεῖ ἡ ἐποποιΐα τοῦ ἥρωος Διγενῆ Ἀκρίτα. Ὁ ποιητὴς εἶνε σύγχρονος τοῦ ἥρωος κατὰ τὸ ἔτος 950 καὶ φαίνεται, ὅτι συνήνωσε πλεῖστα δημώδη τραγούδια, ἵνα ἐξυμνήσῃ τὸν ἥρωά του. Ἡ κατασκευὴ τοῦ στίχου εἶνε δημώδης. Κάθε στίχος περιέχει τελείαν ἔννοιαν ἢ τοὐλάχιστον τελείαν φράσιν. Εἰς τὸν στίχον τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον ἀναπτύσσει τὴν ἔννοιαν τοῦ πρώτου. Ἐκ τῶν ἰδιοτήτων δὲ αὐτῶν ἡ πρώτη ἀνήκει εἰς τοὺς πολιτικοὺς στίχους, ἡ δὲ δευτέρα εἰς τὰ δημώδη τραγούδια. Ὁλόκληρα ᾄσματα λεγόμενα **ἀκριτικὰ** ἀφιέρωσεν ὁ λαὸς εἰς τὸν Διγενῆ Ἀκρίτα, τὰ ὁποῖα ἔψαλλεν εἰς τὸν Πόντον, εἰς τὴν Βιθυνίαν, εἰς τὴν Ῥόδον καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Τὴν ἐποποιΐαν αὐτὴν συνέλεξαν ἀπὸ διαφόρους βιβλιοθήκας καὶ ἐξέδωκαν ὁ Σπῦρος Λάμπρος καὶ ὁ Λεγράντ, τελευταῖον δὲ ὁ Ἰωαννίδης ἀπὸ τὴν μονὴν Σουμελᾶ.

Ἀλλὰ ποῖος εἶνε ὁ Διγενῆς Ἀκρίτας; Εἶνε υἱὸς ἐντοπίου εὐγενοῦς κατοικοῦντος παρὰ τὸν ποταμὸν Εὐφράτην καὶ ἑλληνίδος μητρὸς συγγενοῦς τοῦ βυζαντινοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας τὸ παιδίον διέπρεπε εἰς τὴν δύναμιν τοῦ σώματος καὶ εἰς τὰς μεγάλας ψυχικὰς ἀρετάς. Ὅταν ἐμεγάλωσε καὶ ἔγινεν ἡγεμὼν παρὰ τὸν Εὐφράτην, ἔμεινε φίλος καὶ ὑποτελὴς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Τὰ κατορθώματά του ὡς κυνηγοῦ, ὡς πολεμιστοῦ καὶ ὡς ἠρωϊκοῦ συμμάχου, ὅπως καὶ οἱ ἔρωτές του εἶνε γεμᾶτοι ἀπὸ λυρισμὸν καὶ ἑρμηνεύονται εἰς ζωηροὺς στίχους τῆς ἐποποιΐας ταύτης. Πρὸ πάντων οἱ σπαρακτικοὶ ἀποχαιρετισμοί του εἰς τὴν ἀποθνήσκουσαν γυναῖκά του δεικνύουν ὅλην· τὴν ἀρχαίαν εἰκόνα τῶν ὀλοφυρμῶν εἰς τοὺς πεθαμμένους. Ἐὰν μάλιστα προσέξῃ κανείς, ὅτι διόλου δὲν ἐκφράζεται μῖσος ἄσπονδον ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους σαρακηνῶν, οὔτε θεωρεῖ αὐτοὺς ἐχθροὺς αἱμοβόρους, ὅπως θεωροῦν αὐτοὺς κατόπιν τὰ νεώτερα κλέφτικα τραγούδια, ἐννοεῖ τότε τὴν σιγανὴν καὶ καλὴν πολιτικὴν δεξιότητα τῶν ἀράβων καὶ τούρκων, οἱ ὁποῖοι κολακεύοντες καὶ περιποιούμενοι τοὺς μικρασιάτας λαοὺς ἐκέρδιζον ὁλονὲν τὴν εὔνοιάν των. Εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτὴν ὀφείλεται ἡ ταχεῖα ἐξάπλωσίς των.

Ἀπὸ γλωσσικῆς ἀπόψεως τὸ ἔπος τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα εἶνε πολύτιμον. Μᾶς ἔδειξε πῶς ὡμίλει ὁ λαὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὅτι ὡμίλει πολὺ καλλίτερα ἀπὸ πολλοὺς γραμματισμένους. Ὁ κ. Λάμπρος, ἐκδίδων τὴν μεσαιωνικὴν ἐποποιΐαν τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, ἐξέδωκε συγχρόνως καὶ ἄλλας πολυτίμους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μυθιστορίας: τὸν Καλλίμαχον καὶ τὴν Χρυσορρόην, ὅπως καὶ τὸν Ἐμπείριον καὶ τὴν Μαργερώνην. Θέλεις νὰ παραβάλῃς τὰς μεσαιωνικὰς αὐτὰς μυθιστορίας μὲ τὴν γλῶσσαν τῶν κλασικομανῶν; Ὁ Κάρολος Γίδελ ἔγραψεν, ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ Καλλιμάχου καὶ τῆς Χρυσορρόης ἔχει εἰς τὴν πτωχείαν της μεγάλην εὐκαμψίαν, ὅτι ἔχει κύματα, τὰ ὁποῖα χωρὶς κόπον ἀκολουθοῦν τὸ πνεῦμα καὶ πρὸ παντὸς ὅτι ἔχει σαφήνειαν. Σοφοὶ τύποι δὲν ὑπάρχουν. Ἡ κλίσις τῶν πτωτικῶν ἔχασε τὰς καταλήξεις, αἱ προθέσεις ἐχαλάρωσαν τὴν δύναμίν των καὶ τὰ ῥήματα δὲν κλίνονται μὲ τὴν αὐστηρὰν γραμματικήν. Νομίζει κανείς, ὅτι αἱ φράσεις εἶνε λυμέναι καὶ βλέπεις, ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ τύποι παντοῦ ὑπερίσχυσαν. Ἐν τούτοις ἡ γλῶσσα αὐτὴ ἔχει νεαρὸν αἷμα, τὸ ὁποῖον σφύζει μέσα της, ὡς νὰ λέγῃ «διερμηνεύω τὰς σκέψεις τοῦ λαοῦ μου».

Θὰ σὲ ἀναφέρω ἕνα τετράστιχον ἀπὸ τὴν συλλογὴν τοῦ

Ἀκρίτα, διὰ νὰ ἴδῃς πόσον ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἐξέπεσεν ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἀλλὰ καὶ συνάμα πόσον αὐτὴ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα διετηρεῖτο ἀκόμη ἀρκετὰ καθαρὰ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἑπομένους αἰῶνας μετὰ τὴν φραγκοκρατίαν. Διότι ἀπὸ τότε ἡ ἀρχαιομανία τῶν γραμματισμένων τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν καὶ μάλιστα τῶν Παλαιολόγων ἀφῆκε ὁλότελα τὸν λαὸν νὰ καταπέσῃ εἰς ἀπίστευτον χάος.

Ὦ ἔρως δυνάστα φοβερὲ χρυσοπτερυγοφόρε,
ὅπου ἔχεις δύναμιν πολλὴν καὶ σύρεις τὰς καρδίας,
τρέμω τὴν ἐξουσίαν σου, φοβοῦμαι τὴν ὀργήν σου
καὶ τὴν ἰσχύν σου τὴν φρικτὴν οὐ δύναμαι βαστάζειν.

Ὅταν κατὰ τὴν πανήγυριν τοῦ ἐδῶ Φιλολόγικοῦ μας Συλλόγου διὰ τὴν εἰκοσιπενταετηρίδα του ἠκούσθησαν αἱ κρίσεις αὐταί, κανεὶς ἀπὸ τοὺς λογίους μας δὲν ἐπρόσεξε. Νὰ ὑποθέσω ἆρά γε ὅτι δὲν ἐνόησαν τὸν γλῶσσαν αὐτὴν ἢ ὅτι τὴν περιεφρόνησαν; Καὶ ὅμως αὐτὸ εἶνε τὸ σφρῖγος τῆς γλώσσης, τὸ ὁποῖον ἀργότερα, ὅταν δυστυχέστεροι ἦλθαν καιροί, ἔφυγεν εἰς τὰ ὑψηλὰ βουνά, διετήρησε τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος. μετεπλάσθη εἰς νέαν μορφήν, ἀνέπτυξεν εἰς τὴν ἀμάθειαν αὐθόρμητον τὴν μεγάλην ἐθνικὴν δύναμιν καὶ κατῆλθεν ἀπὸ τὰ ὄρη διὰ νὰ φυσήσῃ τὴν ἐλευθερίαν. Εἶνε τὰ δημοτικά μας τραγούδια, τὰ ὁποῖα ἐξέδωκε ὁ Φωριὲλ καὶ ἔκπληκτος τὰ ἐθαύμασεν ἡ Εὐρώπη.

Τί ἔχουν οἱ ἀρχαιομανεῖς; Αὐτοί, ὅσον ζοῦν εἰς ἀδόξους χρόνους καὶ ὅσον εὑρίσκονται μακρότερον ἀπὸ τὸ παρελθόν, τόσον προσελκύονται ἀπὸ τὴν λάμψιν του, πέριξ τῆς ὁποίας πετοῦν ὡς μυῖαι. Λησμονοῦντες τὸ βάθος προσκολλῶνται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς λεπτομερείας. Ἀπαισιόδοξοι καὶ ἀποθαρρημένοι εἰς ὅ,τι αἰσθάνονται, δὲν παρακολουθοῦν τὴν γλωσσοπλαστικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐποχῆς των, ἀλλὰ προσπαθοῦν νὰ ὑποκριθοῦν χαρακτῆρα ψευδῆ καὶ ξένον. Δι' αὐτὸ ἀντιγράφουν τὰ πάντα καὶ ἐπαναλαμβάνουν γραμματικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἔγινεν εἰς παλαιοὺς αἰῶνας καὶ ἀπὸ ἄλλας βλέψεις. Αὐτὴ ἡ ὀρθογραφία, ἡ ὁποία εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ἤχων τόσον ἠλλοιώθη καὶ ἐπλατύνθη, ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς

παλαιοὺς τύπους χωρὶς λόγον καὶ χωρὶς πραγματικὴν ἀνάγκην. Ἀδιάφορον ἂν ἡ ἐργασία αὐτὴ ἦτο θανάσιμος διὰ τὸ πνεῦμα.

Ἐξ ἄλλου διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου καὶ διὰ τὸν ῥυθμὸν καμμία προσοχὴ δὲν ἐδόθη, οὔτε ἔγινε καμμία ἐργασία. Βεβαίως οἱ πεζοὶ συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ὅπως καὶ οἱ ποιηταὶ ἐρρύθμιζον τὰς συλλαβὰς τοῦ λόγου των. Ἐπειδὴ δὲ κατόπιν ἡ προσῳδία ἀνεπληρώθη ἀπὸ τὸν τόνον, ἔπρεπε οἱ ποιηταὶ νὰ μετροῦν τὸν χρονικὸν ῥυθμὸν ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ τόνου. Πῶς λοιπὸν θὰ ἐκανονίζετο ἡ Μετρικὴ ἀπὸ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ πῶς πλέον θὰ εἰμποροῦσε τὸ αὐτὶ νὰ κανονίσῃ τὴν Μετρικήν; Ἀπ' ἐδῶ θὰ ἐξηγήσῃς, φίλε, τὰ γελοῖα συστήματα τῆς μετρικῆς τέχνης τῶν ἀκροστιχίδων, τῶν συνηχούντων γραμμάτων, τῆς αὐτῆς ἀναγνώσεως ἀριστερᾷ καὶ δεξιᾷ, ὅπως καὶ τὰ ποικίλα ἐκεῖνα σχήματα τοῦ χωρισμοῦ τῶν στίχων. Εἰς αὐτὰ κατεγίνετο τότε ὁ βυζαντινὸς σχολαστικισμὸς τοῦ μεσαίωνος.

Τόρα, φίλε μου, ἔχεις τὴν ἰδέαν, ὅτι αὐτὰ ὅλα εἶνε φιλολογία καὶ γλῶσσα ζῶντος λαοῦ καὶ ἀκμάζοντος; Καὶ δὲν εἶνε καλλιτέρα, δὲν εἶνε ζῶσα καὶ δὲν ἔχει ψυχὴν μέσα της ἡ γλῶσσα ἐκείνη τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα καὶ τῆς Μαργαρώνας; Ὅταν ἐδῶ εἰς τὴν πόλιν μας ἐγνώσθησαν αἱ μεσαιωνικαὶ αὐταὶ ἐποποιΐαι, κανεὶς δὲν ἔδωκε προσοχὴν ἀπὸ τοὺς λογίους μας. Πολλοὶ λέγουν, ὅτι τὴν περιεφρόνησαν. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν παραδέχομαι ἀσέβειαν τοιαύτην πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀνέλιξιν τῆς φιλολογίας μας καὶ νομίζω, ὅτι δὲν τὴν ἐξετίμησαν.

Ἀλλ' ἐπὶ τέλους, φίλε, διατί ἡ περιφρόνησις; Κάθε γλῶσσα λαμβάνει ὁλονὲν ἄλλας μορφὰς ἀναλόγως μὲ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ μὲ τοὺς φωνολογικοὺς νόμους κάθε τόπου καὶ κάθε χώρας. Ὁ τύπος τῆς λέξεως περνᾷ ἀδιακόπως ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τρέχῃ, ἕως ὅτου εὑρεθῇ συγγραφεὺς ἢ ποιητὴς ἱκανὸς νὰ τὸν σταματήσῃ. Τότε ἡ γλῶσσα στέκει κάτω ἀπὸ τὴν σφύραν καὶ σφυροκοπεῖται. Αἱ κλίσεις τελειοποιοῦνται, αἱ συζυγίαι τελειοποιοῦνται καὶ ὅλα αὐτὰ ῥιζοῦνται μὲ τὰ κλασικὰ ἔργα εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων.

Ἀλλὰ μὴ νομίσῃς πάλιν, ὅτι ἐτελείωσε τὸ ἔργον; Ποτέ!

Ἡ γλῶσσα εἶνε ζωή, τὴν ὁποίαν ὁ ζῶν ἄνθρωπος δίδει. Ἐνόσῳ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἔχει ποίησιν ἐντός του, θὰ δίδῃ ἀκατάπαυστα νέαν ποίησιν καὶ νέαν ζωὴν εἰς τὰς λέξεις του. Μόνον ὁ λαός, ὅστις δὲν ἔχει ποίησιν καὶ φαντασίαν, καὶ ὅστις δὲν πλάττει νέας εἰκόνας, μόνον αὐτὸς ἔχει αἰωνίως τὰς ἰδίας λέξεις.

Μήπως, ἀγαπητέ μου, καὶ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τοὺς προομηρικοὺς χρόνους δὲν ἠκολούθησε τὸν ἴδιον δρόμον; Δὲν εὕρισκε ὁλοένα συναιρέσεις, ἀποβολάς, ἀναλογίας καὶ συντομεύσεις, εἴτε δὲν μετέρριπτε τὰς λέξεις ἀπὸ τὴν μίαν σημασίαν εἰς τὴν ἄλλην; Ἐνόσῳ ἡ φαντασία ἀλλάζει τὰς εἰκόνας, θὰ μεταμορφώνῃ καὶ θὰ ἀναπλάττῃ τὰς λέξεις. Ὁ ποιητὴς θὰ πλάττῃ παντοτεινὰ τὸ ὑλικόν του διὰ νὰ κτίσῃ τὸ παλάτι του.

Ἡ ἀκμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος ἦτο πολὺ σύντομος. Οἱ διάδοχοί του Λέων ὁ σοφὸς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἦσαν ἄνθρωποι προστατεύοντες μὲν μὲ πᾶσαν θυσίαν τὴν σχολαστικὴν κλασικομανίαν, ἀλλ' ὡς κυβερνῆται ἦσαν μικροῦ λόγου ἄξιοι. Εὐτυχῶς ὅτι ὁ καλὸς δαίμων τῆς αὐτοκρατορίας ἔφερεν εἰς τὸν θρόνον τὸν ἄριστον στρατηγὸν Νικηφόρον Φωκᾶν καὶ τὸ 976 τὸν διάσημον Βουλγαροκτόνον Βασίλειον. Εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ λαὸς συνεσωματώθη περὶ τὸν θρόνον. Τότε μόνον κατόπιν τόσων αἰώνων ἡ βασιλεία ἠγαπήθη καὶ ἐνομιμοποιήθη εἰς τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ της. Δυστυχῶς οἱ διάδοχοι τοῦ Βουλγαροκτόνου Βασιλείου ἦσαν ἀνάξιοι τοῦ θρόνου καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτὴ ἔγινεν ἐπισημοτέρα, ὅταν τὸ 1054 ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Πάπας τῆς Ῥώμης ἀλληλοαφωρίσθησαν. Ὁ χωρισμὸς αὐτός, ὅσον καὶ ἂν ἐβάρυνε εἰς τὴν τύχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο φυσικὸς καὶ ἀναπόφευκτος ἀπὸ πολλοῦ. Κακῶς δὲ νομίζουν πολλοὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο ἡ αἰτία τῶν κατόπιν δεινῶν. Πολὺ περισσότερον δὲν θὰ ἦτο δυνατόν, καὶ ἂν θὰ ἐγίνετο εἰλικρινὴς προσέγγισις, νὰ προλάβῃ τὴν μεγάλην τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἅλωσιν. Ἡ μοιραία αὐτῆς πτῶσις εἶχε εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κράτος τὰς μεγάλας καὶ πολλὰς αἰτίας. Καὶ ἔπεσε. Ξεύρεις πόσον γρήγορα;

Ἀπὸ τὸ 1057 ἀρχίζει ἡ βασιλεία τῶν Κομνηνῶν. Κάθε στρατιωτικὴ ἰδέα εἶνε ξένη εἰς τὰς σκέψεις τῶν ἡγεμόνων τοῦ Βυζαντίου καὶ μόνον ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἔπειτα ἀπὸ 50 ἔτη ἐσκέφθη περὶ στρατιωτικῆς διοργανώσεως. Εἰς τὰ ὀλίγα ὅμως αὐτὰ χρόνια τὸ κράτος ἐκολοβώθη κατὰ τὸ ἥμισυ. Οἱ Σελδζοῦκοι κατέλαβον ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ Νορμανδοὶ καὶ οἱ Βούλγαροι κατέλαβον πολλὰς ἐπαρχίας. Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς διεκρίθη εἰς τὴν πολιτικὴν δεξιότητα καὶ κατώρθωσε πολλάκις νὰ ἐκμεταλλεύεται τοὺς ἐχθρούς του ἐναντίον ἄλλων. Δι' αὐτὸ οἱ φράγκοι πολιτικοὶ τὸν ἀπεκάλεσαν δόλιον καὶ ἄλλοι ἐπλαστογράφησαν φανταστικὰς ἐπιστολὰς καὶ συνθήκας του. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἦτο ἔξυπνος πολιτικὸς κυβερνῶν καταρρέον κράτος ἐν μέσῳ ἐχθρῶν ἐπιβούλων. Ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν ναυτικὴν βοήθειαν τῶν δύο ἰταλικῶν Μητροπόλεων: τῆς Ἐνετίας καὶ τῆς Γενούης. Εἰς ἀντάλλαγμα ἀφῆκεν εἰς αὐτοὺς τριάντα ἐλευθέρους λιμένας ἀνὰ τὸ κράτος, εἰς τοὺς ὁποίους αὐτοὶ δὲν θὰ ἐπλήρωνον οὔτε φόρους οὔτε τελωνεῖα. Διὰ τῶν παραχωρήσεων αὐτῶν ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου ἔγινεν ὑποχείριος εἰς τοὺς φράγκους οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς.

Ἡ ἐποχὴ αὕτη τῶν Κομνηνῶν βασιλέων διακρίνεται ἰδιαιτέρως διὰ τὴν κλασικὴν φιλολογικήν της μόρφωσιν καὶ πρόοδον. Οἱ σοφοὶ τοῦ Βυζαντίου ἔχουν ἀπείρους γνώσεις καὶ γράφουν ἄπειρα συγγράμματα. Ἀλλὰ δὲν ἔχουν ἐλευθερίαν σκέψεως. Λείπει κάθε σκεπτικὸς νοῦς, ὅστις θέτων τὰ πάντα εἰς ἀμφιβολίαν ἀρχίζει μὲ βάθος νὰ ἐξετάζῃ τὰ πράγματα. Εἰς αὐτοὺς κυριαρχεῖ ὁ συμβολισμός, ὅστις πίπτει συχνὰ εἰς τὸν μυστικισμόν. Δι' αὐτὸ καὶ παρημέλησαν τὰς φυσικομαθηματικὰς θεωρίας τοῦ Πυθαγόρα καὶ τοῦ Εὐκλείδου, τὰς ὁποίας παρέλαβον καὶ ἀνέπτυξαν οἱ Ἄραβες. Φαντάσου, φίλε μου, τοὺς Βυζαντινοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀκόμη τῆς θαλασσοκρατίας των, νὰ προσέχουν εἰς τὰς ναυτικὰς ὁδηγίας καὶ περιγραφάς, μήπως ὑπερβοῦν τὰ ὅρια τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν περιγραφήν. Διατί; Μήπως προσκρούσουν εἴτε ἀντιλέξουν εἰς κανὲν χωρίον τῆς Γραφῆς! Τόση τυπικότης!

Διάσημοι σοφοὶ εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶνε Μιχαὴλ ὁ Ψελ-

λός. Ἀσθενὴς καθ' ὅλα χαρακτὴρ καὶ μάταιος, ἐμάζευε πάντοτε ἠχηρὰς φράσεις καὶ συμβολικὰς ἐννοίας, χωρὶς αὐταὶ νὰ εἶνε οὔτε ἀληθεῖς καὶ ἐνίοτε οὔτε κόσμιαι. Ἂν καὶ ἔλεγε τὸν ἑαυτόν του μαθητὴν τοῦ Πλάτωνος, ποτὲ δὲν ἔγραφεν ὅπως ἐσκέπτετο, οὔτε εἶχεν ὁ λόγος του ἑνότητα ὕλης καὶ μορφῆς. Εἶχε τεχνικὴν μόνον κομψότητα καὶ ἠγάπα πάντοτε τὰ λεκτικὰ καὶ ῥητορικὰ στολίδια τῶν ἀρχαίων. Εἰς τὰς γνώσεις του ὅμως ἦτο πράγματι σοφὸς καὶ ἡ φιλοσοφία του παρέκλινε πάντοτε εἰς πλατωνικὰς θεωρίας.

Ἡ θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Ἄννα ἡ Κομνηνὴ εἶνε ὀνομαστὴ εἰς τὴν φιλολογίαν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Δὲν ἔχει βέβαια πολυμάθειαν οὔτε βαθύτητα εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ὁποίαν ἐπιτηδεύεται. Τοὐναντίον, χωρὶς καλαισθησίαν καὶ πάντοτε ἀλαζονευομένη, ζητεῖ ῥητορείαν τέχνης εἰς μακρὰς φρασεολογίας καὶ εἰς κενὰς φράσεις. Καὶ ὅμως χαρακτηρίζει ἱστορικῶς τὰ γεγονότα μὲ πολλὴν εὐφυΐαν, ἡ ὁποία ἐξυψώνει πολὺ τὴν «Ἀλεξιάδα». Ὅσα δὲ προσεπάθησε νὰ ἐπιτύχῃ ὑπὲρ τοῦ ἀνδρός της, δεικνύουν, ὅτι ἡ γυναῖκα αὐτὴ ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν χειραφετημένων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὸ δῶρον τῆς δράσεως μᾶλλον παρὰ τῆς διανοητικῆς εὐγενείας.

Ἐπιστημονικώτερον κρίνει καὶ γράφει τὰ γεγονότα εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὁ Χαλκοκονδύλης, ἁπλούστερον δὲ καὶ καλλίτερον ἔγραψεν ὁ Δούκας. Ἰδιαιτέραν μόνον σελίδα φυλάσσω διὰ τὸν ὀνομαστὸν φιλολόγον τὸν Θεσσαλονίκης μητροπολίτην Εὐστάθιον. Αἱ κριτικαί του παρατηρήσεις καὶ τὰ σχόλια ἀναγινώσκονται καὶ σήμερον ἀκόμη μὲ ὠφέλειαν.

Ὅλων ὅμως τῶν σοφῶν αὐτῶν ἡ γλῶσσα εἶνε ξηρὰ καὶ ἐπιδεικτική. Ἡ πλοκὴ τοῦ λόγου εἶνε στρυφνὴ καὶ αἱ παρεμπίπτουσαι ἐξ ἀνάγκης δημώδεις λέξεις μένουν ἀχώνευτοι. Καμμία φράσις δὲν σπινθηροβολεῖ, ἐνῷ ὁ κόπος τοῦ συγγραφέως σᾶς ἱδρώνει. «Ἡ τέχνη τοῦ νὰ θέτῃ τὰς λέξεις τὸν μαγεύει», ἔλεγεν ὁ μεγαλείτερος σοφὸς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς Μιχαὴλ ὁ Ψελλός. Καὶ ἔπαιζον λοιπὸν ὅλοι οἱ σοφοὶ αὐτοὶ μὲ τὰς λέξεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠσθάνοντο. Διὰ τὸν λαὸν δὲν ἐφρόντιζε κανείς. Ἀδιάφορον ἂν διεφθείρετο καὶ ἔπιπτεν ἡ γλῶσσα ὁλονὲν εἰς τὸ χειρότερον. Τὸ μόνον ποίημα, τὸ ὁποῖον

ἐγράφη εἰς δημώδη γλῶσσαν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς, εἶνε τὸ ποίημα τοῦ Σπανέα. Εἰς αὐτὸ ὁ ποιητὴς δίδει συμβουλὰς εἰς τὸν υἱόν του μὲ πολλὴν εὐφυΐαν· καὶ δι' αὐτὸ τὸ βιβλίον κατήντησε πασίγνωστον εἰς τοὺς Βυζαντινούς. Τὰ ὀλίγα αὐτὰ ψίχουλα ἦσαν ἡ μόνη πνευματικὴ τροφὴ τοῦ λαοῦ.

Εἰς τοιαύτην περιφρόνησιν καὶ ἀστοργίαν εἶχε ῥιφθῇ ὁ λαὸς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὅταν οἱ ξένοι ἐπολλαπλασιάσθησαν πρὸ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐξ ἄλλου αἱ Ἰταλικαὶ δημοκρατίαι τῆς Γενούης καὶ τῆς Ἐνετίας ἐπεξέτειναν εἰς τὰς νήσους τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς κατακτήσεις των. Πολλὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἔγιναν πολεμικὰ ἢ ἐμπορικὰ ὁρμητήρια τῶν Φράγκων τούτων. Τότε δὲ ὁ μοναχὸς Πέτρος ἐρημίτης ὡδήγησε διὰ μέσου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς πρώτους σταυροφόρους εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἐβασίλευε τότε εἰς τὴν Κων/πολιν Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς καὶ ἡ διάβασις τῶν φανατικῶν ἐκείνων τοῦ Χριστοῦ στρατιωτῶν, ἀφῆκεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς λυπηρὰς ἀναμνήσεις. Ἀπὸ τότε ἐκορυφώθη τὸ μῖσος πρὸς τοὺς Φράγκους. Τὸ κράτος ἄψυχον καὶ παραλυμένον δὲν εἰμπορεῖ ν' ἀντιδράσῃ. Οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί του καθ' ἡμέραν ἐπληθύνοντο ἀπ' ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ δυσμάς, ἀπὸ βορρᾶν καὶ ἀπὸ νότον. Οἱ σταυροφόροι ἦσαν οἱ χειρότεροι ἐχθροί του. Καὶ λοιπόν;

Κατὰ τὸ ἔτος 1204 ὁ Δάνδαλος ὁδηγῶν τοὺς σταυροφόρους κατὰ τῆς Συρίας μετεμελήθη. Ἐνόμισεν, ὅτι θὰ ἦτο καλλίτερον νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς κατὰ τῆς Κων/πόλεως. Τὸ θρησκευτικὸν μῖσος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φωτίου ἐχώριζε τοὺς ἀνατολικοὺς ἀπὸ τῶν δυτικῶν, εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῇ. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατελήφθη καὶ τὰ ὄργια τῶν δυτικῶν ἦσαν ἀκατονόμαστα. Ἡ Πόλις ἐλεηλατήθη ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ αὐτοκράτωρ ὠνομάσθη ὁ Βωδουΐνος τῆς Φλάνδρας. Αὐτὰ τὰ γράμματα τότε φοβερὰ κατεδιώχθησαν. Αἱ βιβλιοθῆκαι ἐκάησαν, τὰ μοναστήρια ἐκλάπησαν καὶ ὁ φανατισμὸς τῶν στρατιωτῶν τοῦ Χριστοῦ ἔχασε τότε κάθε χαλινόν. Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶνε πολὺ φωτεινὸς καθρέπτης. Ἐνθυμεῖσαι ποίαν ἔμπνευσιν καὶ ποίαν γλῶσσαν εἶχον τὰ δημοτικὰ τραγούδια; Τώρα τὰ χρονικὰ

τοῦ Μωρέως, γραμμένα τὴν δεκάτην τρίτην ἑκατονταετηρίδα, ἰδοὺ πῶς γράφουσι:

« Κι' ἀφότου τὸν ἐστέψασιν κ' ἔπηκαν βασιλέα
τὰ κάστρα του ἐσιτάρχησε κ' ἐρρόγευσε φουσάτα » κτλ.

Ὁ δὲ Κώδιξ τῶν Γραικῶν Code de la Bourgeoisie εἰς τὸ τρίτον ἄρθρον του λέγει· «Οἱ ἅγιες Ἐκκλησίαις νὰ ἔνη τιμημέναις ἀπὸ πολλὰ προβιλέτζια, τοὐτέστι συγκήλια καὶ μεστονὰ περισέματα, τοὐτέστιν ἀβαντάτζια» κτλ.

Βλέπεις, φίλε, τί διαφορὰν ἔχει ἡ γλῶσσα αὐτὴ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα; Βλέπεις, ὅτι ὅλη ἡ λογιωτατοσύνη τόσων σπουδαίων διδασκάλων τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν, εἰς τίποτε δὲν ὠφέλησε καὶ ὅτι ἦτο νεκρὰ καὶ ἄψυχος χωρὶς καμμίαν νὰ ἔχῃ μὲ τὸν λαὸν σχέσιν;

Καὶ προχώρησε τόρα, ἀγαπητέ μου, εἰς τοὺς κατόπιν τῆς Φραγκοκρατίας χρόνους. Ἰδὲ τοὺς λογίους εἰς τὸν ψευδῆ αὐτὸν δρόμον ν' ἀλληλοσπρώχνωνται. Εἶνε ἡ ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων. Ὅλοι εἶνε διδάσκαλοι τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς καὶ ὅλοι μὲ τὸν κλασικὸν τρίβωνα εἰς τὴν ῥάχιν. Μεταξὺ λαοῦ καὶ διδασκάλων, μεταξὺ γλώσσης τῶν συγγραφέων καὶ γλώσσης τοῦ λαοῦ πλήρης διάστασις. Καμμίαν σχέσιν μὲ τὸν λαὸν δὲν εἶχε τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ μόρφωσις. Ἐλειτούργει ἡ Ἀκαδημία εἰς τὴν Πόλιν — εἶνε ἀλήθεια, ἀλλὰ διὰ τοὺς σοφούς. Κατ' αὐτὴν τὴν δεκάτην τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἀκμάζει πρῶτος ὅλων ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς. Καὶ κατόπιν διαπρέπουν ὁ Βησσαρίων, ὁ Μάρκος Εὐγενικός, ὁ Λουκᾶς Νοταρᾶς καὶ Θεόδωρος ὁ Καρυστηνός. Ἡ ἀρχαία φιλοσοφία τόσον εἶχε σαγηνεύσει τὰ πνεύματα, ὥστε πολλοὶ χριστιανοὶ ἠσπάζοντο νεοπλατωνικὰς ἀρχάς. Καὶ τοιοῦτος εἶνε ὁ Γεώργιος Γεμιστός, ὁ διάσημος σύμβουλος τῶν δεσποτάτων τῆς Πελοποννήσου. Πλῆθος ὁλόκληρον φιλολόγων καὶ φιλοσόφων, οἵτινες ταυτοχρόνως καὶ ἐθεολόγουν, περιδιάβαζον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν εἶχε καμμίαν ἐθνικὴν μόρφωσιν, κανὲν ἰδανικόν. Δὲν εἶχε οὔτε γλῶσσαν κἄν.

Τὸ κράτος δὲ αὐτό, μόλις ἐλευθερωθὲν ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ἐδείκνυε πάλιν σημεῖα ἀγωνίας καὶ θανάτου. Ἡ βασιλικὴ

αὐλὴ ἀπὸ καθαρὸν ἑλληνικὸν αἷμα μὲ πολλὴν πολιτικὴν δεξιότητα προσεπάθει νὰ ἐξοικονομῇ τὰς περιστάσεις. Ἀλλ' ἦσαν τόσα τὰ δεινά, ὥστε οὔτε αὐτὴ εἶξευρε τί πρῶτον νὰ συγκρατήσῃ. Τὸν θρόνον ἔχουν τόρα οἱ Παλαιολόγοι μὲ καλὴν θέλησιν καὶ μὲ ἀρκετὸν πατριωτισμόν. Ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ἐκολόβωσαν τὸ κράτος καὶ περιεκύκλωσαν αὐτὸ πανταχόθεν. Ὁ πρῶτος Παλαιολόγος, στρέφων τὸ βλέμμα δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, μόνον ἀπὸ τὸν Πάπαν ἐνόμισεν, ὅτι εἰμποροῦσε νὰ ἐλπίσῃ βοήθειαν. Ὑπεσχέθη λοιπὸν ὑποταγὴν καὶ παρεδέχθη τὴν δογματικὴν διαφορὰν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Φαντάσου ὅμως, φίλε μου, τί σκληρὰς ἐντυπώσεις καὶ τί τρόμον ἀφῆκαν οἱ Φράγκοι, ὥστε οἱ χριστιανοὶ ἠσθάνθησαν ρίγη καὶ φρικίασιν εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς Ἑνώσεως καὶ ἀνεκήρυξαν αἱρετικὸν τὸν βασιλέα. Δὲν ἦτο δὲ ὁ φανατισμὸς μόνον, ὅστις ὡδήγει τὰ πλήθη καὶ τοὺς γραμματισμένους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἦτο πικρὰ ἡ ἀνάμνησις τῆς φραγκικῆς κατοχῆς καὶ ἡ πλήρης ἀντίθεσις τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ βίου.

Κατὰ τὸ 1439 ἄλλος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου διὰ τῆς ψευδοσυνόδου τῆς Φλωρεντίας ἐζήτησε μὲ πᾶσαν θυσίαν τὴν ἕνωσιν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες Μητροπολῖται μετὰ τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ κατεδίκασαν τὰ γενόμενα. Καὶ μόνος ὁ ἄλλως πατριώτης, ὁ σοφὸς ἕλλην μητροπολίτης Βησσαρίων, ὅστις κατόπιν ἔγινε καρδινάλιος, ἤλπιζεν ἀκόμη, ὅτι θὰ ἔσωζε τὸ κράτος μὲ τὴν ἕνωσιν.

Καὶ κατὰ τὸ 1453 τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἔσβυσεν ὁλότελα μὲ τὸν γενναῖον αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον, ὅστις πολεμῶν ἐφονεύθη ἐπάνω εἰς τὰ τείχη τῆς Πόλεως.

Ἀλλά, φίλε, ἀπὸ φιλολογικῆς ἀπόψεως ἡ ἐποχὴ αὐτὴ τῶν Παλαιολόγων εἶνε ἀκόμη περισσότερον στεγνὴ καὶ κλασικομανὴς ἀφ' ὅ,τι ἦτο ἡ ἐποχὴ τῶν Κομνηνῶν. Εἶνε ἀλήθεια, ὅτι ἐπολλαπλασιάσθησαν οἱ σοφοὶ καὶ ἐκτὸς τοῦ διασήμου φιλοσόφου Γεμιστοῦ διακρίνομεν τὸν Καναβόν, τὸν Κατακουζηνόν, τὸν Φραντζῆν, τὸν Σχολάριον καὶ ἄλλους. Τί κέρδος ὅμως; Οὔτε ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀναγεννωμένης Δύσεως ὠφελήθη ἡ Βυζαντινὴ φιλολογία. Ξεύρεις ποία ἦτο ὅλη ἡ

ἐπίδρασις; Ὅταν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος ὁ Κυδώνιος μετέφραζε τὸν Αὐγουστῖνον καὶ τὸν Θωμᾶν Ἀκινάτην, τότε ἡ δημώδης φιλολογία ἐπηρεάσθη ἀπὸ τὸν δυτικὸν ρωμαντισμόν, ὅπως δεικνύουν αἱ μεταφράσεις τοῦ Flor καὶ Blanchflor, αἱ μεσαιωνικαὶ μυθιστορίαι, ὁ Βέλτανδρος καὶ ἡ Χρυσάντζα, καὶ ἄλλα. Εἰς ὅλα ταῦτα ὁ ρωμαντισμὸς παίζει τὸ κυριώτερον πρόσωπον καὶ τὰ λαϊκὰ τραγούδια πλέκουν τοὺς ἔρωτας τοῦ Λοβίστρου καὶ τῆς Ῥοδάμνης, ὅπως καὶ τὰ ἐρωτικὰ παράπονα τοῦ Βελτάνδρου καὶ τῆς Χρυσάντζας. Εἰς τὴν βυζαντινὴν ὅμως σοβαρὰν φιλολογίαν ὁ ψευδαττικισμὸς καὶ ὁ σχολαστικισμὸς ἐμάραναν τὸ πνεῦμα τῶν λογίων καὶ ἀφῆκαν τὸν λαὸν ἐλεεινὸν καὶ ἀξιοδάκρυτον εἰς τὴν τύχην του.

Εἶδες τὴν λαϊκὴν μόρφωσιν ἐπὶ φραγκοκρατίας; Τώρα μετὰ τοὺς Παλαιολόγους τὰ συντρίμματα ἔγιναν χειρότερα, Καὶ τὰ παραδείγματα κινοῦν οἶκτον καὶ δάκρυα διὰ τὴν πλάνην τόσων σοφῶν καὶ τόσων λογίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Πλάνην, τὴν ὁποίαν χρεωστεῖ τὸ ἔθνος νὰ μελετήσῃ. Ἐπὶ ἑνὸς δηλ. λαοῦ ἀμαθοῦς, τὸν ὁποῖον μόνον συνδέει ἀνεπίγνωτος θρησκεία, ἐσχηματίσθη τάξις διδασκάλων, οἱ ὁποῖοι ἠσχολοῦντο εἰς τὴν ἀρχαίαν σοφίαν. Γλῶσσα κοινὴ δὲν ἐκοινώνει τοὺς δύο τούτους. Παραδόσεις, πόθοι καὶ ἰδανικὰ κοινὰ δὲν τοὺς ἤνωναν. Πλήρης διάστασις ἀναμεταξύ των.

Καὶ τότε ἦλθε τὸ φοβερὸν ἔτος 1453. Ἀπορεῖς διατί ἐσαρώθησαν ὅλα; Διότι τίποτε δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ βάθος. Ἔφυγον οἱ ὀλίγοι σοφοὶ καὶ ἀφῆκαν ἐθνικὰ συντρίμματα ὄπισθέν των. Ὠφέλησαν μόνον τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ πολιτίζεται ἀπὸ καιροῦ ὀλίγου. Καὶ διὰ τῆς μορφώσεώς των καὶ μὲ τὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα ἐκεῖ διέδωκαν, ἔκλεισαν τὴν ἀμάθειαν τοῦ Μεσαίωνος. Τί ὠφελήθη ὅμως τὸ ἔθνος των;

Τοὐναντίον ἴσως. Ἔχασε κάτι ἐκ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας. Καὶ τὸ κάτι αὐτὸ θὰ ἐξετάσω εἰς τὴν προσεχῆ ἐπιστολήν μου.

Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως 1907.

Σὸς
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Δ΄

Εἰς Γεράσιμον Κομνηνὸν Βραΐλαν

(Τὸ ἔθνος μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ 1453.—Ἡ παιδεία καὶ ἡ Μεγάλη σχολὴ τοῦ Πατριαρχείου.—Ἡ ἐπίδρασις τῶν ξένων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Φιλολογία τῶν νησιῶν.—Αἱ προπαγάνδαι συγχύζουσαι τὴν γλῶσσάν μας.—Ἡ καθαρεύουσα).

Ἀγαπητέ μου,

Ἀπὸ τὴν ἅλωσιν τῆς Πόλεως τοῦ ἔτους 1453, ἀλλάσσει ἡ σκηνογραφία τοῦ κόσμου ὅλου. Σβύνει ἡ ἀνατολὴ καὶ ἀνάπτει ἡ δύσις.

Ὅταν οἱ λόγιοι τῆς Πόλεως ἔφυγαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀλλοῦ, τότε κατεδείχθη ἡ ἐλαχίστη ἐπίδρασις τῆς παλαιᾶς κλασικῆς γραμματολογίας ἐπὶ τῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους. Ἐφάνη ἡλίου φαεινότερον, ὅτι κάθε ἀνάπτυξις τοῦ ἔθνους σημαίνει τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὴν τελειοποίησιν τῆς ἰδικῆς του γλώσσης, τῶν ἰδικῶν του ἠθῶν καὶ τῶν ἰδικῶν του βλέψεων· ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς προγονικῆς φιλολογίας ἐμπνέει μὲν καὶ καθοδηγεῖ τὴν πορείαν τοῦ μέλλοντος, ἀλλὰ δὲν ζυμώνει καὶ δὲν ζωογονεῖ τὴν μάζαν τοῦ λαοῦ, ὅταν ἐκείνη μείνῃ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τεχνητὴ καὶ γνῶσις ἁπλῆ. Ἔφυγαν οἱ σοφοὶ ἀπὸ τὴν Πόλιν καὶ τὸ ἔθνος ἐφάνη γυμνόν, ὅπως ἦτο γυμνὸν καὶ πρὶν ἐκεῖνοι φύγουν. Ἐλεεινὴ ἡ γλῶσσά του, ἐλεεινοτέρα ἡ ἀμάθειά του. Οἱ προσκληθέντες τότε ὑπὸ τῶν

σουλτάνων ἕλληνες γραμματικοὶ διὰ τὰς αὐτοκρατορικὰς ἀνταποκρίσεις, γράφουν ἐπιστολὰς εἰς τερατώδη ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Καὶ οἱ κατακτηταὶ προσέλαβον γραμματικοὺς πολωνοὺς καὶ οὔγγρους. Μόλις μετὰ δύο αἰῶνας ἀναφαίνονται εἰς τὰ ὑπουργήματα αὐτὰ οἱ πρῶτοι φαναριῶται.

Καὶ ὅμως τότε ὁ Θεόδωρος Γαζῆς προσέφερεν εἰς τὸν Πάπα Σίξτον μετάφρασιν τῆς περὶ Ζώων ἱστορίας τοῦ Ἀριστοτέλους· ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος ἐδίδασκεν εἰς Βενετίαν· ὁ Ἀργυρόπουλος εἰς Φλωρεντίαν· ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις εἰς Μιλᾶνον· ὁ Χαλκοκονδύλης παντοῦ θαυμάζεται· ὁ Ἑρμώνυμος διδάσκει εἰς Παρισίους καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, ὅπως ὁ Μοσχόπουλος, ὁ Σεκουνδηνός, ὁ Φραντζῆς, ὁ Ἀποστόλης, ὁ Μουσοῦρος καὶ ὁ Τομάνος διδάσκουσι τὰ γράμματα εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ τί ἐκέρδισε τὸ ἔθνος; Τίποτε. Ἡ εὐγνωμοσύνη σπανιώτατα ἐχαρακτήρισε τὴν συμφεροντολόγον πολιτικὴν τῶν ἐθνῶν. Τὸ μόνον κέρδος ἦτο τοῦτο, ὅτι ἀργότερον, ὅταν ἀνεπτύχθη ἡ Εὐρώπη καὶ ἐφωτίσθη καὶ προήχθη, τότε ἰδιωτικῶς ἐνθυμεῖται πότε καὶ πότε τοὺς πρώτους διδασκάλους της. Τὸ αἴσθημα αὐτὸ — ὀφείλω νὰ τὸ ὁμολογήσω — ἀνεπτύχθη ἐνωρὶς τὸ πρῶτον εἰς τοὺς κατακτητὰς Ἑνετοὺς καὶ Γενουησίους. Εἰς αὐτὸ δὲ ὀφείλει ἡ νησιωτικὴ φιλολογία τὴν ἀληθινὴν προαγωγήν της καὶ εἰς αὐτὸ ὀφείλεται ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἀγάπη τῶν Εὐρωπαίων σοφῶν εἰς τὴν γλῶσσάν μας.

Ἀλλὰ τὸ ἔθνος μας, φίλε, μετὰ τὸ μέγα ἱστορικόν του δρᾶμα ἔπρεπε νὰ συμμαζευθῇ. Οἱ κατακτηταὶ πρὸς πολιτικὸν συμφέρον των ἐσεβάσθησαν τὴν ἱστορίαν του. Ὁ Πατριάρχης ὡς θρησκευτικὸς ἀρχηγός του θὰ ἐλάμβανεν ἤδη καὶ ἔλαβε δικαιώματα ἐθνάρχου. Ἀνεγνωρίσθησαν παρὰ τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ ὄχι μόνον θρησκευτικὰ δικαιώματα καὶ ἡ ἄλλη βυζαντινὴ πομπὴ τοῦ ἀξιώματός του, ἀλλ' ἐδόθησαν συνάμα προνόμια πολιτικά, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς ἐδικάζετο καὶ ἐκυβερνᾶτο κατὰ κοινότητας. Τὰ προνόμια ταῦτα ἐδόθησαν μὲν ἕνεκα τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς κατακτητοῦ καὶ κατακτηθέντος, ἀλλὰ συνέτειναν καὶ εἰς τὴν εἰρήνευσιν τοῦ δευτέρου, διότι οἱ Ἕλληνες ἐπροτίμων τὴν κατάστασιν αὐτὴν

ἀπὸ πᾶσαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν βοήθειαν τῶν φράγκων μὲ ἀντάλλαγμα τῆς θρησκείας των.

Ὁ Πατριάρχης λοιπὸν μὲ τοὺς Μητροπολίτας ἀρχιερεῖς τῶν ἐπαρχιῶν ἐκυβέρνα τὸ ἔθνος. Καὶ πρῶτος Πατριάρχης ὁ σοφὸς Γεννάδιος ὁ Σχολάριος ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι αἱ καλογηρικαὶ ἁμαρτίαι, οὔτε εἰς αὐτοὺς τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνους λείπουν. Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης εἰς τὰ «Ἐκκλησιαστικὰ καὶ Πολιτικά» του, ὅπως καὶ ὁ Μ. Γεδεὼν εἰς τοὺς «Πατριαρχικούς του Πίνακας» ἀναφέρουν ἀρκετὰς λυπηρὰς εἰκόνας. Ἀλλ' ὅλαι αὐταὶ εἶνε μεμονωμέναι. Τὸ ἔθνος ὅλον συσπειροῦται γύρῳ τοῦ θρησκευτικοῦ ἀρχηγοῦ του.

Εἰς τὴν Κωνταντινούπολιν ὁ Πατριάρχης προσκαλεῖ μερικοὺς ἐκ τῶν γεροντοτέρων ἀρχιερέων καὶ καταρτίζει Σύνοδον, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπιβλέπει ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς τῶν ἐπαρχιῶν καὶ σκέπτεται διὰ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Τὸ σύστημα τοῦτο ὠνομάσθη Γεροντισμὸς ἀπὸ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν μερικοὶ ἐκ τῶν γερόντων ἀρχιερέων, ὡς πολύπειροι καὶ διαπρέποντες, ἔμενον διαρκῶς πλησίον τοῦ Πατριάρχου διὰ τὴν κυβέρνησιν τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἦσαν οἱ Γέροντες. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Πατριαρχεῖον ἐσκέπτετο καὶ διὰ ζητήματα καθαρῶς πολιτικά, κατηρτίσθη διὰ τοῦτο καὶ δεύτερον Συμβούλιον ἀπὸ τοὺς πλουσιωτέρους καὶ λογιωτέρους πολίτας, οἵτινες ἦσαν οἱ ἄρχοντες. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἀπετελέσθη καὶ ἓν εἶδος λαϊκοῦ κλήρου, ὅστις ἔφερε διὰ Πατριαρχικῆς χειροθεσίας ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ὅπως τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Οἰκονόμου, τοῦ Μ. Λογοθέτου, τοῦ Μ. Σκευοφύλακος, τοῦ Νομοφύλακος, τοῦ Δικαιοφύλακος, τοῦ Πρωτονοταρίου, τοῦ Μ. Ρήτορος, τοῦ Πρωτοαποστολαρίου καὶ ἄλλων τινῶν. Ἐξ αὐτῶν ὅπως καὶ ἐκ τῶν κατεχόντων ὑψηλὰς κυβερνητικὰς θέσεις καὶ ἐκ τῶν Ἀρχόντων ἀπετελεῖτο τὸ Συμβούλιον, τὸ ὁποῖον μετὰ τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου ἐκυβέρνα, ἐδίκαζε καὶ προΐστατο τοῦ ἔθνους.

Τόρα, ἀγαπητέ μου, θέλεις νὰ σὲ χαρακτηρίσω τὴν πορείαν τοῦ νέου ἐθνικοῦ βίου μας; Ὁ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ ἦτο πλέον ἀπ' αὐτοῦ ἀναπόσπαστος ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀνάγκης

τῶν περιστάσεων. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς συνεστήθη ἡ Μεγάλη Σχολὴ ὡς Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία κατὰ τὸ πρόγραμμα τῆς Οἰκουμενικῆς Σχολῆς τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. Ἀντεγράφη δηλαδὴ τὸ ἴδιον σφάλμα. Ὅσοι ἐμορφώνοντο διδάσκαλοι, ἐζήτουν νὰ διδάξουν μόνον τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ ὁ λαὸς πάλιν διόλου δὲν ἐδιδάσκετο τὴν γλῶσσάν του. Ἐμάνθανε μόνον ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον συνέτεινεν ὅπως φωτισθῇ ἡ συνείδησίς του, ἦτο ἡ θρησκευτικὴ ὕλη τῆς ἀναγνώσεώς του. Ὁ λαὸς ἐμάντευε σχεδὸν τὴν ἔννοιαν τῆς θρησκείας του, τὰς προσευχάς του καὶ τὰς ψαλμῳδίας τῆς ἐκκλησίας του. Συνείθισεν ὅμως οὕτω καὶ εἰς κάθε πραγματογνωσίαν. Ἡ ἀσαφὴς δὲ καὶ ἐλαφρὰ αὐτὴ ἀντίληψις παντὸς ἀντικειμένου ἐξηκολούθει νὰ κρατῇ τὸ ἔθνος εἰς συνείδησιν ναρκωμένην, εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ κάθε θετικισμὸν καὶ ἐνίοτε εἰς ἕνα φανατισμὸν εἴτε εἰς μίαν ἐπίδειξιν πρὸς τὸ θεαθῆναι. Ὁπωσδήποτε ὅμως τὰ διδασκόμενα βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ θαυμασμοῦ πρὸς τοὺς ἀρχαίους προγόνους, διετήρουν τὴν φλόγα τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ μας δεσμοῦ πρὸς τὴν δόξαν τοῦ παρελθόντος, ὡσὰν ἄσβεστος κανδήλα.

Δι' αὐτό, φίλε μου, δὲν εἰμπορῶ νὰ ὀνομάσω καὶ ἐγὼ τὴν Μεγάλην τοῦ Πατριαρχείου Ἀκαδημίαν ὡς τὴν μόνην φωτοβόλον ἑστίαν τοῦ ἔθνους μας. Διότι πρῶτα πρῶτα δὲν ἐδέχθησαν ἀκτῖνας τὰ λαϊκὰ στρώματα. Οὔτε ὅσοι ἐξ αὐτῆς ἐξῆλθον ἱεροκήρυκες, ὡμίλουν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διὰ τὸν λαόν. Ἀλλὰ πάλιν μὲ τὴν κρίσιν μου αὐτὴν δὲν σκοπεύω νὰ παραγνωρίσω τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων τῆς Σχολῆς αὐτῆς, οὔτε νὰ διαμφισβητήσω — ἄπαγε — τὸν ἱερὸν καὶ ἅγιον ζῆλον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐδίδασκον. Ἦσαν θύματα τοῦ παλαιοῦ βυζαντινοῦ συστήματος. Κατὰ τὰ ἄλλα ἦσαν σοφοὶ διδάσκαλοι μὲ μεγάλην ἑλληνομάθειαν καὶ μὲ ἄσβεστον ζῆλον διὰ τὸ καλὸν τοῦ ἔθνους μας.

Εἰς αὐτὴν τὴν Πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν ἐδίδαξαν Ματθαῖος ὁ Κουμαριώτης, Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος, Ἰωάννης καὶ Θεοδόσιος οἱ Ζυγομαλάδες καὶ Φραγκίσκος ὁ Κόσκος, ὅλοι διάσημοι διδάσκαλοι τῶν χρόνων ἐκείνων. Καὶ πρῶτος, ὁ διάσημος

Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς κατὰ τὸ ἔτος 1620 ἐδίδαξε νεώτερα φιλοσοφικὰ συστήματα.

Πολὺ βαθύτερον καὶ πολὺ ἐλευθεριώτερον ὅμως ἐμορφώθη τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Ἐνετοὶ καὶ οἱ Γενουήνσιοι, κατακτήσαντες τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου Πελάγους, ἔδειξαν πολλάκις πατρικὴν προστασίαν εἰς τοὺς ὑπηκόους των. Δὲν ἦσαν τὰ παλαιὰ φανατικὰ ἐκεῖνα συμμαζεύματα τῶν σταυροφόρων, τὰ ὁποῖα κατέστρεφαν κάθε ἄνθος τῆς παιδείας. Ἦσαν οἱ δόγαι, οἱ δοῦκες, οἱ κόμητες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ φεουδαλισμοῦ μεταφυτευμένοι εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὴν Ἐνετίαν μάλιστα ὑπῆρχεν ἀπὸ τὸ 1593 μεγάλη σχολή, ὅπου ἐξεπαιδεύθησαν καὶ ἐδίδαξαν οἱ διδάσκαλοι Πόρτος ὁ Κορυδαλεύς, ὁ Σοφιανός, ὁ Μητροφάνης Κριτόπουλος, ὁ Σκοῦφος καὶ ὁ Μηνιάτης. Ἡ σχολὴ αὐτὴ ἐκλείσθη τὸ 1701, διότι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1664 εἶχεν ἀνοίξει ἄλλο φροντιστήριον τοῦ καρδιναλίου Φλαγγίνη εἴτε τῆς Κοινότητος, ὅπως ἐλέγετο.

Θὰ εἶδες βέβαια, φίλε, τὸν Χρονογράφον, τὸν ὁποῖον ἔγραψεν εἰς δημώδη γλῶσσαν Δωρόθεος ὁ Μονεμβασίας. Εἶνε τὸ μόνον βιβλίον, τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐδίδαξε τὸν λαὸν τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. Ἀρχίζει ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ τελειώνει εἰς τὸ ἔτος 1629, ὁπότε ἀπέθανεν ὁ δοὺξ τῶν Ἐνετῶν Ἰωάννης ὁ Κορνάρος. Ὑπὸ τὴν ξένην δὲ ἐκείνην ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως ὠπισθοχώρησεν ὀλίγον εἰς τὰς νήσους ὁ σχολαστικισμός. Εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1550 διδάσκει ὁ Παχώμιος Ῥουσάνος καὶ καταγίνεται πρῶτος εἰς τὴν συγκριτικὴν ἔρευναν τῶν ἰδιωμάτων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὅπως εἰς τὸν Ἑλληνομνήμονα γράφει ὁ Μουστοξύδης, εἶνε ἡ πρώτη ἑλληνικὴ φιλολογικὴ ἐργασία. Ὁ λαὸς ἐλαμβάνετο διὰ πρώτην φορὰν ὑπ' ὄψιν. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1600 ὑπάρχει μεγάλη σχολή, ὅπου διδάσκει ὁ Παχώμιος Δοξαρᾶς, ὁ Βικέντιος Δαμῳδὸς καὶ ὁ Νικόλαος Σοφιανός. Πρῶτος ὁ Σοφιανὸς κατανοεῖ τὴν σημασίαν τῆς κοινῆς γλώσσης, ζητεῖ νὰ ὑπαγάγῃ αὐτὴν ὑπὸ γραμματικοὺς κανόνας καὶ παραφράζει τοῦ Πλουτάρχου τὸ περὶ «παίδων ἀγωγῆς». Εἰς τὴν Κέρκυραν στιχουργεῖ κατὰ τὸ ἔτος 1577 ὁ ποιητὴς Ἰάκω-

βος Τριβόλης, καὶ τὸ 1656 ἱδρύεται ἡ Ἀκαδημία Degli Assigurati κατὰ τριάκοντα μόνον ἔτη ἀργότερον τῆς Παρισινῆς Ἀκαδημίας τοῦ Richelieu. Ἐπὶ ταύτης δὲ ἱδρύεται τῷ 1808 ἡ Ἰονικὴ ἀκαδημία, καὶ τὸ 1824 ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία τοῦ φιλέλληνος Γυΐλφορδ, ὁπόθεν ἐξῆλθον οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τοῦ νέου βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν Χίον οἱ Γενουήνσιοι ἐπροστάτευσαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα μετὰ θέρμης. Ἀπὸ τοῦ 1530 ἀναφαίνονται οἱ Μινδόνιοι, ὁ Σεβαστόπουλος, ὁ Γλυζώνιος, ὁ σοφὸς ἔλλην καθολικὸς Λέων Ἀλλάτιος, ὁ Κορέσιος, ὅστις ἔγραψε περὶ Ἑλληνικῶν ἐθίμων, ὁ Ἀργέντης καὶ ὁ ποιητὴς Ῥοδοκανάκης. Τὸ δὲ 1790 ἱδρύθη τὸ Γυμνάσιον τῆς Χίου, ὅπου ἀκμάζουσιν ὁ Κορωνιός, ὁ Χρυσοβελώνης, ὁ Δωρόθεος Πρώϊος καὶ πολὺ τελευταίως ὁ Νεόφυτος Βάμβας, ὁ Βαρδαλάχος, ὁ Κοκκινάκης καὶ ὁ Ἀντώνιος. Εἰς τὴν Πάτμον ἀπὸ τοῦ 1580 ἐφημίζετο ἡ Σχολὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, διατηρουμένη ὑπὸ τῆς συντεχνίας τῶν γουναράδων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὴν Κύπρον ἀπὸ τοῦ 1650 ἀκμάζει ἑλληνικὴ σχολὴ ὑπὸ τὸν Ματθαῖον Κιγόλλαν. Εἰς τὴν Ῥόδον ὑπάρχει ἑλληνικὴ σχολὴ ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος. Ῥόδιος εἶνε ὁ Γεωργαλᾶς, ὅστις ἔγραψε τὸν «Θρῆνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως». Ἡ ἑλληνικὴ ποίησις τῶν βυζαντινῶν χρόνων σώζεται εἰς πλεῖστα δημώδη τῆς Ῥόδου ᾄσματα καὶ δίστιχα βυζαντινά. Ἐδῶ ἀκμάζουσιν οἱ ποιηταὶ Γεώργιος ὁ ἱερεύς, ὁ ῥόδιος Θωμᾶς, ὁ ἱεροκῆρυξ Λίνδιος καὶ ὁ παραφραστὴς τοῦ Σοφοκλέους Παναγιώτης Γεωργίου.

Ἡ Κύπρος μάλιστα διέσωσε πολλὰ ἀρχαϊκὰ τοῦ λαοῦ τραγούδια καὶ ἡ μεσαιωνικὴ φιλολογία τῆς νήσου ταύτης εἶνε σημαντικωτάτη. Εἰς τὴν νησιωτικὴν αὐτὴν φιλολογίαν ἀνήκει τοῦ Τζάνε Κορωναίου τὸ ἔπος τοῦ Μπούα καὶ αἱ μεταφράσεις τῆς Ἰλιάδος ἀπὸ τὸν Λουκάνην καὶ τῆς Βατραχομυομαχίας ἀπὸ τὸν Ζάνον. Εἰς τὴν Σίφνον ἀκμάζει ἡ ἑλληνικὴ σχολὴ λεγομένη τοῦ Παναγίου Τάφου ἀπὸ τοῦ 1687. Ἐξ ὅλων ὅμως τῶν νήσων τούτων διαπρέπει ἡ Κρήτη. Εἰς αὐτὴν τὰ γράμματα ἀνθοῦσιν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1500 ἔτους καὶ ἐνωρίτερα. Κατὰ δὲ τὸ 1590 ἤκμαζεν ὁ διάσημος ἀνὰ τὴν Εὐρώπην σοφὸς

Μάξιμος Μαργούνιος καὶ κατὰ τὸ 1627 ὁ ποιητὴς Νικόλαος Δημητρίου ἔγραφε τὴν «Εὔμορφη Βοσκοπούλα». Κρητικὸς δὲ ἦτο ὁ Μελέτιος Πηγᾶς, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ὅστις διετήρει λαμπρὰν βιβλιοθήκην.

Ἔρριψες, φίλε, βλέμμα εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν τῶν χρόνων τούτων τῆς δυστυχίας μας; Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὅλη ἡ ποίησις τοῦ ἔθνους ἀντεπροσωπεύετο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ τὴν κρητικὴν ποίησιν. Ὁ Γεώργιος Χορτάτσης ἀφιερώνει τὴν «Ἐρωφίλην» εἰς τὸν συμπατριώτην του Ἰωάννην Μούρμουραν εἰς γλῶσσαν τὴν ἑξῆς. Μονολογεῖ ὁ Χάρος:

Ἡ ἄγρια ἡ ἀνελύπητη ἡ σκοτεινὴ θωρειά μου
καὶ τὸ δρεπὰν ὁποῦ βαστῶ καὶ τοῦτα τὰ γυμνά μου
κόκκαλα, κ' ἡ πολλαὶς βρονταὶς κ' ἡ ἀστραπαὶς ὁμάδι
ὅπου τὴν γῆν ἀνοίξασι κ' ἐβγῆκ' ἀπὸ τὸν Ἅδη κτλ.

Ἕτερος ποιητὴς ὁ Μποσνιελῆς γράφει τὸν θρῆνον τῆς Κρήτης εἰς τὸ αὐτὸ κρητικὸν ἰδίωμα, ὡς ἑξῆς:

Ὄφου, ποιὸς νᾶταν ἀφορμὴ ποιὰ τύχη ἀσβολωμένη
γ' ἢ ποιὸ τυφλὸ μελούμενο, ποιὰ τύχη τυφλωμένη κτλ.

Ὅλους ὅμως τοὺς πατριώτας του ὑπερβάλλει ὁ σπουδαιότερος ποιητὴς Κορνάρος ὁ γράψας τὸν «Ἐρωτόκριτον». Ἡ γλῶσσα του εἶνε πλέον καθαρά, οἱ στίχοι του πλέον ὁμαλοί, αἱ εἰκόνες του πλέον πλαστικαὶ καὶ ἡ ἰδέα πλέον τρυφερά. Εἶνε εἰς τοῦτον συναγμένα πάμπολλα ἐθνικὰ τραγούδια καὶ λεκτικὸν γνησιώτατον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Καὶ ὅμως ποσάκις δὲν κατηγορήθη ὡς χυδαῖος, ὡς βάρβαρος καὶ ὡς χωρὶς ἀξίαν. Ὁ Ἐρωτόκριτος ἐν τούτοις ἐγλύκανε τοὺς πόνους τοῦ ἔθνους, ἐνανούρισε τὰς ἐρωτικὰς ψυχὰς καὶ ἔβρεξε μὲ ἄφθονα δάκρυα τὴν ἀρετὴν τῆς Ἀρετούσης.

Εἰς τὰς νήσους λοιπόν, φίλε μου, εἶχον ἀληθινωτέραν προκοπὴν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ἐδῶ ἐξετιμήθη ἡ λαϊκὴ γλῶσσα καὶ ἤρχισε νὰ λουλουδίζῃ κάποια ποίησις ἀληθινή. Ἀλλαχοῦ αἱ σχολαὶ εἶνε πολὺ ἀραιωμέναι. Μόλις τὸ 1690 ὁ μοναχὸς Ἀγάπιος διδάσκει εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Ἁγίου Ὄρους,

ὅπου τὸ 1750 ἱδρύεται ἡ Ἀθωνιὰς Ἀκαδημία καὶ διδάσκουσι Εὐγένιος ὁ Βούλγαρης, Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβήτης καὶ Παναγιώτης ὁ Παλαμᾶς. Πολὺ δὲ ἐνωρὶς ἤδη ἀπὸ τοῦ 1550 ὑπάρχει μεγάλη σχολὴ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει. Διακρίνονται ὅμως αἱ σχολαὶ τῶν Ἰωαννίνων καὶ μάλιστα ἀργότερα ἡ τοῦ Καπλάνη καὶ ἡ τῶν Ζωσιμαδῶν. Αὐτὴ εἶνε ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ ἔθνους, ἥτις ἐπετελεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Δὲν σοῦ ἀρέσκει, φίλε μου, αὐτὴ ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ ἔθνους μας ἀνὰ τὰς νήσους καὶ ἀνὰ τὰς μεγαλοπόλεις, τὰς ὁποίας σοῦ ἀνέφερα; Καὶ πῶς εἰμπορῶ νὰ ὀνομάσω μόνον τὴν Πατριαρχικὴν Μεγάλην Σχολὴν ὡς μόνην φωτοβόλον ἑστίαν τοῦ ἔθνους μας; Ἐγὼ ἐξ ὅλης τῆς ἐργασίας τῶν διδασκάλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναγνωρίζω περισσότερον θετικὴν καὶ ἐθνωφελῆ, ὅσα γλωσσικὰ ἰδιώματα καὶ δημώδεις λέξεις ἀπέστειλαν οἱ διδάσκαλοι Καβάσιλας καὶ Ζυγομαλᾶς πρὸς τὸν διάσημον ἑλληνιστὴν Κρούσιον κατ' ἀπαίτησίν του. Ὁ σοφὸς οὗτος γερμανὸς εἶνε ἄξιος ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης διά τε τὴν συγγραφὴν τῆς Τουρκογκρέτσιας καὶ διὰ τὸν ζῆλον, μὲ τὸν ὁποῖον διέδωκεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἄλλως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ αὐτὴ παλαιὰ διδασκαλία, ἡ αὐτὴ τεχνητὴ μόρφωσις ἐγένετο, καὶ τίποτε περιπλέον. Ὁ φιλέλλην Γέρλαχ ἀναφέρει, ὅτι οἱ σύγχρονοί του ἱεροκήρυκες διϊσχυρίζοντο, ὅτι ἔγραφον καὶ ὡμίλουν εὐκολώτερον τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν παρὰ τὴν δημώδη. Καὶ δὲν ἐψεύδετο. Εἰς τὰς ἐκκλησίας ἠκούοντο λόγοι καὶ ἑρμηνεῖαι, ἀπὸ τὰς ὁποίας τίποτε δὲν ἐννόει ὁ λαὸς καὶ βεβαίως πολλοὶ ἐκ τοῦ κλήρου. Οἱ λόγιοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως λαϊκοὶ συνέγραφον ἀρχαϊκὰ ἐπιγράμματα καὶ οἱ κληρικοὶ ἐκήρυττον ἀρχαϊκοὺς λόγους. Ἰδού ἡ πνευματικὴ των κίνησις.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἐχειροτέρευε περισσότερον. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀστοργίας ἐγίνοντο περισσότερον αἰσθητὰ καὶ ἐφάνησαν, ὅταν ἡ ἐκκλησία μας ἐδέχθη τὰ κτυπήματα τῶν καθολικῶν καὶ τῶν πρωτεσταντῶν. Ἡ προσβολὴ ἐγένετο εἰς τὸ καίριον καὶ εἰς τὸ εὐαισθητότερον σημεῖον. Ἡ ἀνάγκη τῆς δημοτικῆς ἀνεγνωρίσθη. Ἐπειράχθη ἡ θρησκεία. Οἱ ἑτερόδοξοι παρέφρασαν τὴν Γραφὴν καὶ τὰ θρησκευτικὰ βιβλία εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἄξιοι. Ἦσαν ἀμαθεῖς φραγκοπαπάδες, οἵτινες ἐπέφεραν γενικὴν σύγχυσιν εἰς τὴν γλῶσσάν μας. Ὅταν ἡ Ῥώμη ἱδρύουσα σχολὰς ἑλληνικὰς χάριν (ὡς ἔλεγε) τῶν δυστυχῶν τῆς Ἀνατολῆς σχισματικῶν, ἔβλεπεν, ὅτι δὲν ἐπετύγχανε τοῦ σκοποῦ της, καὶ δὲν ἐπέτυχε οὔτε ὅταν τὸ 1581 συνίστα ἐντὸς τῆς Ῥώμης τὸ ἑλληνικὸν γυμνάσιον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τότε ἤλλαξεν ὅπλα καὶ ἀνέλαβε τὴν συγγραφὴν ἑλληνικῶν βιβλίων. Ἡ παπικὴ προπαγάνδα καθ' ἑκάστην διέδιδε βιβλία εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ γλῶσσά των ἦτο ἀνάμικτος μὲ λατινισμοὺς καὶ μὲ λατινικὰς λέξεις, ὅσας ἀφῆκαν οἱ σταυροφόροι καὶ μετέδωκαν οἱ ἄρχοντες τῆς Γένουας καὶ Βενετίας. Διὰ αὐτὸ ἡ γλῶσσα αὐτὴ ὠνομάσθη φραγκορωμέϊκη. Ὁ Καποῦτσινος μάλιστα Θωμᾶς ἐδημοσίευσε «Μέθοδον» πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῆς, εἰς τὴν ὁποίαν οὕτω προλογίζεται: «Ἐτοῦτο εἶνε τὸ πλειὸ ὠφέλιμο ὁποῦ ποτὲ δὲν ἐφάνηκε τετοίας λογῆς ἔργον. Ἐξόδευσε καὶ εὐκαίρωσε κόπον καὶ πόθον σαράντα χρόνων». Ἄλλος δὲ πάλιν φραγκισκανός, ὁ Μερκάδος, ἐξέδωκε γραμματικὴν μὲ ἠθικὰ παραγγέλματα, ἐκ τῶν ὁποίων σοῦ ἀναγράφω τὸν ἑξῆς μαργαρίτην: «Ἐὰν ἐπεθύμησε νὰ κριματήσῃ κανεὶς μὲ τῆς γυναῖκες, εἶνε κρατούμενος νὰ εἰπῇ ταὶς βαρειαὶς περίστασες:» κτλ. Τοιουτοτρόπως οἱ Ἰησουῖται ἐπεβουλεύοντο ὄχι μόνον τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ δὲ 1670 ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν Δυτικῶν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Ἀλεξάνδρου τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ κύπριος Ἀθανάσιος, ὅστις περιελθὼν τὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἄθωνος καὶ τῶν Μετεώρων, ἠγόρασε παρὰ τῶν ἀγραμμάτων καλογήρων πολύτιμα συγγράμματα ὡς ἐμπόρευμα χάρτου.

Βέβαια ἡ δημώδης ἐκείνη γλῶσσα δὲν ἦτο γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ἦτο νόθος. Οὔτε ἦτο ἐκείνη, τὴν ὁποίαν περιμένει τὸ ἔθνος νὰ ἀναπτύξῃ. Ἡ γλῶσσα ἐκείνη θὰ ἦτο ἄλλος βόθρος, εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἔπιπτεν ἡ ἐθνικὴ συνείδησις.

Ἡ θεία Πρόνοια ὅμως ἔταξε τότε φρουρὸν ἀδάμαστον καὶ

φωτισμένον εἰς τὸ ἔθνος μας, τὸν Πατριάρχην Κύριλλον τὸν Λούκαριν. Αὐτὸς ἀντετάχθη κατὰ τῶν λατίνων. Ἡ δρᾶσίς του εἶνε ἀγὼν μάρτυρος. Ὁ Λούκαρις μετεκάλεσε τὸν κεφαλλῆνα Μεταξᾶν μὲ τὸ τυπογραφεῖόν του εἰς Κων/πολιν, ἵνα ἐκδίδῃ ὑγιεινὴν πνευματικὴν τροφὴν εἰς τὸν λαόν του καὶ ἐμποδίσῃ πᾶσαν θρησκευτικὴν ἀποπλάνησιν.

Μόνοι οἱ διαμαρτυρόμενοι ἦσαν ἠπιώτεροι καὶ μετριοφρονέστεροι. Ἐξέδωκαν τρεῖς κυρίως τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς μεταφράσεις. Τὸ 1638 ἀπὸ τὸν Καλλιπολίτην Μάξιμον, τὸ 1710 ἀπὸ τὸν μακεδόνα Ἀναστάσιον καὶ τὸ 1714 ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Ἑλλάδιον. Ἡ σοφία τοῦ τελευταίου τούτου μεταφραστοῦ διεφημίζετο εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἔγραψε δὲ μεταξὺ ἄλλων τὸ Γλωσσάριον τῆς Καθομιλουμένης καὶ περὶ τῆς κατὰ τόπους διαφορᾶς τῆς ὁμιλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης. Οἱ Εὐρωπαῖοι διεξεδίκουν τότε τίτλους ἑλληνομαθείας. Ἐνόμισαν μάλιστα, ὅτι τοὺς παρείχετο εὐκαιρία νὰ καταστῶσιν ἀναμορφωταὶ τῆς γλώσσης μας. Καὶ ὁ Ἔρασμος διέδωκε τὴν θεωρίαν του περὶ τῆς προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὁ δὲ Λάγγ ἔγραφε ὅ,τι ἤθελε περὶ τῆς Γραικοβαρβάρου φιλολογίας. Ἡ μητρική μας γλῶσσα δὲν ἦτο δυνατὸν βέβαια νὰ διαρρυθμισθῇ ἀπὸ ξένους. Ὁ Κάλεμβεργ ἐξέδωκε γραμματικὴν αὐτῆς, ἰδού μὲ ποῖον ξενικὸν ὕφος: «Ὁ τύπος τῆς θρησκείας μ' ὅλα τὰ μέρη καὶ ἀκόλουθά της συναγμένα καὶ μὲ τάξιν ὀρδινιασμένα, δείχνεται ἐδῶ μέσα εἰς ἕνα καθρέπτην καθάρια κτλ.».

Ὀπισθόβουλοι θρησκευτικοὶ σκοποί, ἀγαπητέ μου, καὶ ξενικὸν ἀμαθὲς πνεῦμα, συνέτειναν εἰς τὸ νὰ καταπνίξωσι μᾶλλον παρὰ νὰ ἀναπτύξωσι τὴν μητρικήν μας γλῶσσαν. Ἐδῶ εἶνε δίκαιον αὖθις νὰ ἐξαιρέσω δύο εὐσυνειδήτους ἑλληνομαθεῖς ξένους, πρὸς τοὺς ὁποίους τὸ ἔθνος μας ὀφείλει εἰλικρινῆ εὐγνωμοσύνην. Τὸν Δουκάγγιον καὶ τὸν ὁλλανδὸν Ἰωάννην Μεσύρσιον. Ὁ Δουκάγγιος συνέλεξε γλωσσικὸν ὑλικὸν ἀπό τε τοὺς βυζαντινοὺς καὶ ἀπὸ ξένους μὲ τοιαύτην ἰδιοφυΐαν, ὥστε νὰ κινῇ καὶ σήμερον ἀκόμη τὸν θαυμασμόν μας· ὁ δὲ Μεσύρσιος διὰ τοῦ Γραικοβαρβάρου Γλωσσαρίου ἐπλούτισεν ἔτι περισσότερον τὸ ὑλικὸν τοῦτο. Ἀμφότεροι δὲ διὰ

τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ τῆς λογισμένης μελέτης των ἐδείκνυον σαφῶς εἰς τοὺς λογίους ἕλληνας τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσωσιν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας μας.

Ἀλλὰ τὸ νομίζεις, φίλε μου, ὅτι ἐμελετήθησαν; Τίποτε. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ καρδιὰ τοῦ ἔθνους, ἐκυκλοφόρει μόνον παλαιὸν αἷμα παγωμένον. Καμμία πρόοδος φιλολογικὴ μέσα εἰς ὅλους τοὺς ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν εὐγενεῖς ἱδρῶτας τῶν τότε λογίων μας. Παρῆλθον γενεαὶ ὅλαι ἄνευ φιλολογικῆς παραγωγῆς καὶ ἄνευ γλωσσοπλαστικῆς προόδου. Ἐπί τινας χρόνους μάλιστα εἶχεν ἐκλείψει καὶ αὐτὴ ἡ Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου, ἡ ὁποία ὁπωσδήποτε ἐμόρφωνε τὸν κλῆρον καὶ διετήρει τὸ ἰδανικὸν τοῦ λαοῦ. Τότε δὲ ἡ καταστροφὴ θὰ ἦτο μεγάλη. Διότι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ποτὲ δὲν ὤφειλε νὰ παύσῃ διδασκομένη, ὅπως ποτὲ δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπορροφήσῃ ὅλην τὴν μορφωτικὴν ἰκμάδα εἰς βλάβην τῆς συγχρόνου ἀναπτύξεως. Εὐτυχῶς ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1691 ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κύριλλος, διὰ τοῦ ὀνομαστοῦ Συνοδικοῦ γράμματός του, ἀνασυνιστᾷ καὶ διοργανώνει τὸ Φροντιστήριον τοῦτο τοῦ Γένους.

Ὡς γνωρίζεις, φίλε μου, ὡρίσθησαν τότε δύο σχολικὰ τμήματα. Τὸ Κυκλοπαιδικόν, ὅπου ἐδιδάσκετο ἡ γραμματικὴ καὶ ἡ σύνταξις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πεζῶν καὶ ποιητῶν· καὶ τὸ Ἐπιστημονικόν, ὅπου ἐδιδάσκοντο τὰ Μεταφυσικά, τὰ Φιλοσοφικὰ καὶ τὰ Θεολογικά. Ἡ σχολὴ ἐπροικίσθη οἰκονομικῶς δι' ἀφιερώματος τοῦ ἀειμνήστου ἄρχοντος Μανουὴλ καὶ διὰ τῶν Ἐμβατοικίων τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Παναγίας τῆς Γοργοεπηκόου εἰς Ἔξ Μάρμαρα καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου εἰς Ὑψωμαθεῖα. Οὕτως ἐξηκολούθησεν αὖθις τὸ σύστημα τῆς ἐποχῆς τῶν Βυζαντινῶν Παλαιολόγων.

Ἐξ ἄλλου ὅμως, ἡ ἑπτανησιακὴ φιλολογία ἐμπνευσθεῖσα ἀπὸ τὴν φιλολογίαν τῆς Κρήτης, ἤρχισε πλέον νὰ παράγῃ πρωτότυπα ἔργα ἀγνοῦ καὶ ἀληθινοῦ αἰσθήματος. Κατὰ τὸ 1681 ὁ διδάσκαλος τῆς σχολῆς τῆς Βενετίας Σκοῦφος, γράφων τὴν τέχνην τῆς Ῥητορικῆς, ἰδού πῶς περιέγραφε τὸ ταξεῖδι τοῦ ἁγίου Νικολάου: Ἄκουε τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ

ὑπὸ τὴν δύναμιν τῶν διδασκάλων: «***Ἦτο γαληνόμορφος ὁ οὐρανός, ἐγέλα ἀνέφελος ὁ ἀέρας, ἔπνεε πρᾷος καὶ φιλικὸς ὁ ζέφυρος, κῦμα δὲν ἐφούσκωνε, ἀφρὸς δὲν ἐφαίνετο καὶ τὸ πέλαγος ὅλο ταπεινὸν ἔδειχνε τὴν εὐλάβειαν ὅπου ἔφερνε πρὸς τὸν ἅγιον***». Μαθητὴς τοῦ Σκούφου εἶνε ὁ διάσημος κεφαλλὴν Ἡλίας ὁ Μηνιάτης, ὅστις προσεκλήθη διδάσκαλος καὶ εἰς τὴν Μεγάλην Σχολὴν τῶν Πατριαρχείων. Ἀλλ' εἰς τὴν σχολαστικὴν λογιότητα τῆς Πόλεως, ἦτο ἀδύνατον νὰ ζήσῃ ἡ καλλιτεχνικὴ ἐκείνη ζωή. Ἡ φαντασία του, ἡ πλαστικότης τοῦ λόγου καὶ ἡ σφριγῶσα ζωὴ τῶν φράσεων καὶ τῶν εἰκόνων ἦσαν διὰ τὴν Πόλιν ξένα.

Καὶ ἔφυγε! Ἰδού τί ἔλεγεν εἰς τοὺς χριστιανούς του: «***Ἐγὼ δὲν ψηφῶ δάκρυα ὁπoῦ δὲν γεννῶνται ἀπὸ τὴν καρδίαν, ὅπου δὲν εἶνε τέκνα τῆς κατανύξεως· ἂς κρατοῦσι τὰ δάκρυά τους οἱ χριστιανοὶ διὰ νὰ κλαίωσι ἢ τὴν ζημίαν τοῦ πράγματος ἢ τὸν θάνατον τῶν συγγενῶν ἢ τὸ καλὸν τοῦ πλησίον. Δὲν χρειάζεται ἀπὸ τέτοια δάκρυα ὁ Ἰησοῦς μου***». Καὶ ὁ Ἡλίας Μηνιάτης δὲν ἐχρειάζετο γράμματα νόθα!

Τὸ ζήτημα, ἀγαπητέ, τῆς γλώσσης, μετὰ τὰ παραδείγματα αὐτὰ τῆς προόδου τῆς Δημοτικῆς, καὶ μάλιστα ἐὰν ἐνωρίτερον θὰ διεδίδοντο τὰ δημοτικά μας τραγούδια, θὰ ἔβαινε πρὸς τὴν λύσιν του, ἐὰν δὲν ἐπρόβαλλε νέα θεωρία τῆς καθαρευούσης γλώσσης.

Ἡ θεωρία αὐτὴ δὲν λαμβάνει διόλου ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ γλῶσσα βασίζεται κυρίως εἰς τὸ τυπικὸν αὐτῆς καὶ εἰς τὸ συνθετικὸν μέρος· ὅτι μόλις χύσῃς τὴν γνωστὴν λέξιν εἰς ἄλλην μορφήν, καταντᾷ εἰς τὸν λαὸν ἀκατανόητος, ἐνῷ τοὐναντίον χωνεύει ὁ λαὸς τὴν συνειθιζομένην ξένην λέξιν, ὅταν τὴν μορφώσῃ εἰς τὸ ἰδικόν του τυπικόν. Δὲν γνωρίζει τὴν γλωσσικὴν ἀφομοίωσιν, ἡ ὁποία ἐπιτελεῖται καὶ ὅτι διακρίνει αὐτὴ κυρίως τὰς διαφόρους συγγενεῖς γλώσσας ἑνὸς εὐρωπαϊκοῦ κορμοῦ. Ὡσαύτως δὲ ἡ θεωρία τῆς καθαρευούσης γλώσσης δὲν γνωρίζει, ὅτι ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι εἰς κάθε λαὸν εἶνε ἰδιαίτερος καὶ σεβαστός. Ἑπομένως ὅτι τὸ συνθετικὸν τῆς γλώσσης ἀνήκει εἰς τὸν σημερινὸν λαὸν καὶ ὄχι εἰς τοὺς προπάτοράς του. Δι' αὐτὸ δὲν ἔλαβε τὴν σύνθεσιν ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ λαοῦ,

δὲν ἐσφυρηλάτησε τὴν ζωήν. Ἀλλὰ μετεσχημάτισε τὴν ἀρχαιότητα. Καὶ λοιπόν; Ἔβαλε καταλήξεις καὶ κλίσεις καὶ τύπους, αἱ ὁποῖαι ἀπεξένιζαν ἀπὸ τὸν λαὸν τὴν λέξιν καὶ συνέθετε τὰς φράσεις ὄχι μὲ τὸ ἰδικόν του πνεῦμα. Τί λοιπὸν ἐσήμαινε, ἐὰν ὁ λαὸς εὕρισκεν εἰς τὴν καθαρεύουσαν τὰς λέξεις του, ἀλλὰ δὲν τὰς ἀνεγνώριζε πλέον;

Τὸ σύστημα τοῦτο εἶχεν ἐφεύρει ὁ κλῆρος εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά του ἔγγραφα ἤδη ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, χωρὶς νὰ ἐννοῇ, ὅτι ἦτο ζωντανὴ διαμαρτυρία τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας του. Διότι ἦτο ἠναγκασμένος καὶ τὰς ἀρχαϊκὰς παραδόσεις νὰ κρατῇ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν λαὸν νὰ συνεννοῆται. Δι' αὐτὸ τὸ λεκτικὸν ἦτο ἄμορφον κατασκεύασμα καθαρῶς τεχνικόν.

Τί λοιπὸν συνέβη; Ἡ καθαρεύουσα, θελήσασα νὰ παρέμβῃ, διεκδικεῖ καὶ αὐτὴ ἐπικράτησιν. Αἱ γλῶσσαι γίνονται τρεῖς. Ἡ ἀρχαία, ἡ δημώδης καὶ ἡ καθαρεύουσα. Οἱ περισσότεροι λόγιοι τῆς ἀρχαίας, βλέποντες ὅτι χάνουν ἔδαφος, παρεδέχθησαν τὴν Καθαρεύουσαν καὶ ὁ ἀγὼν πλέον συνάπτεται μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς δημώδους.

Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως 1907.

Ὑμέτερος
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ε΄

Εἰς Γεράσιμον Κομνηνὸν Βραΐλαν

(Οἱ πρῶτοι δραγουμάνοι τῆς Πόρτας.— Οἱ φαναριῶται ἡγεμόνες.— Τὰ σχολεῖα τοῦ ἔθνους.— Ἡ φιλολογική του ἐξέλιξις.— Ἡ φαναριωτικὴ ποίησις.— Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα).

Ἀγαπητέ μου,

Ὅταν τὸ ἔθνος συνεμορφώθη πρὸς τὰς νέας συνθήκας τοῦ βίου, τὰς ὁποίας ἐπέβαλε τὸ ἔτος 1453, ἤρχισεν ἡ πνευματικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ ἔθνους ν' ἀναπτύσσεται εἰς τὰ γράμματα καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον. Δύο αἰῶνας μετὰ τὴν ἅλωσιν εὑρίσκομεν ἑλληνικὸν ἐμπόριον εἰς πολλὰς μεγαλοπόλεις τῆς Εὐρώπης. Ἄλλοι δὲ πάλιν ζῶντες εἰς τὰς μεγαλοπόλεις τοῦ Τουρκικοῦ κράτους διεκρίνοντο εἰς τὴν παιδείαν, εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ εἰς τὰς τέχνας. Οἱ κατακτηταὶ δὲν ἤργησαν δι' αὐτὸ ἐγκαίρως νὰ χρησιμοποιοῦν εἰς τὰς διοικητικὰς τοῦ κράτους ἀνάγκας τοὺς ὑπηκόους των. Τὸ Πατριαρχεῖον εἶχεν εἰς τὸν κοσμικὸν αὐτοῦ κλῆρον ἀρκετὰ διακεκριμένους πολίτας. Οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Κατακουζηνοί, οἱ Ἀβάναι, οἱ Ῥάλλαι, οἱ Ξενάκαι καὶ οἱ Γαβράδεις διεκρίνοντο μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων. Πολλοὶ δὲ αὐτῶν ἀνήγαγον τὴν γενεαλογίαν των εἰς βασιλικοὺς κλάδους τῶν βυζαντινῶν βασιλέων. Εἰς τὰς συντεχνίας διέπρεπον τότε οἱ γουναράδες ἐμπορευόμενοι εἰς τὴν

Ῥωσσίαν, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἐξαιρετικὴν θέσιν κατέχει ὁ Μανωλάκης ἀπὸ τὴν Καστορίαν. Ὅταν δὲ ἀπὸ τοῦ 1600 καὶ καὶ κατόπιν τὸ Πατριαρχεῖον μας ὁριστικῶς ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Φανάρι, τότε καὶ ὁ τίτλος τοῦ Φαναριώτου ἐσήμαινε τὸν ἄρχοντα τοῦ ἔθνους.

Ἀπὸ τὰς φαναριωτικὰς αὐτὰς οἰκογενείας κατώρθωναν πολλοὶ νέοι νὰ προτιμῶνται εἰς πολλὰς δημοσίας θέσεις ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν. Ἰδιαιτέρως μάλιστα ἐπροτιμήθησαν αὐτοὶ ὡς διερμηνεῖς τοῦ ταξειδεύοντος στόλου καὶ τῶν ξένων πρεσβευτῶν μετὰ τῆς Πόρτας. Οἱ νέοι διερμηνεῖς ἐσπούδαζον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὴν Μεγάλην Σχολὴν τῶν Πατριαρχείων καὶ κατόπιν ἐστέλλοντο εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γαλλικῆς. Ἐγνώριζον δὲ τόσον καλὰ καὶ τὴν τουρκικήν, ὥστε διεκρίνοντο μεταξὺ τῶν λογιωτέρων τούρκων. Ὅταν μάλιστα ὁ Παναγιωτάκης Νικούσης, υἱὸς γουναρεμπόρου καὶ μαθητὴς τοῦ διδασκάλου Μελετίου Συρίγου, ὠνομάσθη ἀπὸ τὴν Πόρταν Δραγουμάνος, αὐτὸς ἀνεβίβασε τὸ ἀξίωμα εἰς μεγάλην ὑπεροχήν. Ἔκτοτε οἱ δραγουμάνοι διευθύνουν εἰς πολλὰ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Τουρκίας καὶ ὁ Παναγιωτάκης Νικούσης κλείει τὴν συνθήκην τοῦ Κάρλοβιτς καὶ ὀνομάζεται πρίγκηψ ἀπὸ τὸν Λεοπόλδον τῆς Γερμανίας. Διάδοχός του εἶνε ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος ὁ ἐξ ἀπορρήτων, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχὰς ἐδίδαξε εἰς τὴν Μεγάλην Σχολὴν πρῶτος αὐτὸς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν. Μητέρα του εἶνε ἡ διάσημος εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Ῥωξάνη, ἡ ὀνομαστὴ μαθήτρια τοῦ Ἰωάννου Καρυοφύλλη, τὴν ὁποίαν ὠνόμαζαν δευτέραν Ὑπατίαν. Ὁ δὲ πατὴρ τῆς Ῥωξάνης εἶνε ὁ τσελεπῆς Σκαρλάτος, προμηθευτὴς κρεάτων εἰς τὰ Ἀνάκτορα, ὁ ὁποῖος ἀφῆκε τὸν τίτλον τσελεπῆς ὡς τίτλον εὐγενείας.

Ὅταν κατόπιν, φίλε μου, συστηματικῶς ἡ Πόρτα ἐξέλεγε ἀπὸ τὰς ἐξεχούσας φαναριωτικὰς οἰκογενείας πολλοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους της, τότε ἦτο διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην φυσικὸν νὰ ἀναπτυχθῇ μεταξύ των μέχρι ἀθλιότητος ὁ συναγωνισμός. Πανταχόθεν ἀπὸ τὸ κράτος ἤρχοντο πλούσιαι ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ προτιμηθοῦν ἀπὸ τὴν Πόρταν. Ἡ Χίος δίδει τοὺς Μαυροκορδάτους, ἡ Ἤπειρος

τοὺς Γκίκας καὶ τοὺς Σούτσους, τὰ Ἄγραφα τοὺς Καρατζάδες, ἡ Μολδάβα τοὺς Καλλιμάχας καὶ τοὺς Ῥακοβίτσας, ἡ Τραπεζοῦς τοὺς Ὑψηλάντας καὶ τοὺς Μουρούζας, ἡ Θεσσαλονίκη τοὺς Ἀργυροπούλους καὶ ἡ Ἀρμενία τοὺς Ἀριστάρχας. Ἦτο φυσικὸν νὰ ἀναπτυχθῇ ἀντιζηλία μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν καὶ ἡ ἄμορφος διοίκησις, τὸ πολιτικὸν σύστημα τῶν κρατούντων καὶ ἡ δωροδοκία νὰ χαλαρώσῃ τὸν χαρακτῆρά των.

Ὅταν μάλιστα τὸ 1693 συνήφθη συνθήκη, καθ' ἣν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη θὰ διώριζε τοὺς ἡγεμόνας τῆς Μολδάβας καὶ τῆς Ῥουμανίας, τότε ἡ ἀντιζηλία ἀκόμη περισσότερον ἐπερίσσευσε. Πρῶτος ἡγεμὼν τότε διωρίσθη ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος, υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ ἡγεμὼν ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Ὁσποδάρου καὶ ἐκυβέρνα τὴν ἡγεμονίαν διὰ τῶν ἐντοπίων εὐγενῶν τῶν βογιάρων καὶ δι' ἄλλων μικροτέρων ἀρχόντων, ὅπως τῶν σπαθάρων καὶ τῶν ποστελνίκων.

Ἰδιαίτεραι βλέψεις τῶν ἐντοπίων, πλειοδοτήσεις ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς ἡγεμονίας, ἐπιρροαὶ τῶν τούρκων ἀρχόντων καὶ ὑπουργῶν καὶ ἐξωτερικαὶ ἐπιδράσεις μετέθετον ἀκαταπαύστως τοὺς ἡγεμόνας τούτους καὶ ἐπέτεινον τῶν μνηστήρων τὰς νομίμους καὶ ἀνόμους προσπαθείας. Ὅταν, φίλε, ἀναγνώσῃς τοῦ Φωτεινοῦ τὴν ἱστορίαν τῆς Βλαχίας, θὰ ἰδῇς τὰ φοβερὰ ἔξοδα τοῦ διορισμοῦ τῶν ἡγεμόνων καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ὑπαλληλίας καὶ τῆς φρουρᾶς των, διὰ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι ἔπρεπε νὰ ἀρκέσωσι. Ὁ πόθος τῆς φιλοχρηματίας ἦτο φυσικὸς ἐκεῖ, ὅπου ἐξηρτᾶτο ἀπὸ αὐτὴν ἡ πρόοδός των. Εἰς παλαιὰν ἐποχὴν μάλιστα ἐφάνησαν μερικοί, ἴσως καὶ οἱ περισσότεροι, ἐντελῶς ἀνάξιοι τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς μορφώσεώς των. Ἡ ἐποχὴ αὕτη, ὅπως εἶνε νεκρὰ εἰς τὴν ἀληθινὴν μόρφωσιν, εἶνε νεκρὰ καὶ εἰς τὴν ἀληθινὴν εὐλάβειαν. Οἱ φαναριῶται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τυπικῶς μόνον ἦσαν προῦχοντες τοῦ γένους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ὁ καθεὶς των ἐφρόντιζε νὰ γίνῃ κατ' ἀξίωμα κληρικὸς καὶ ὀφφικιάλος τῆς ἐκκλησίας, μὲ σκοπὸν νὰ πλουτίζεται ἀπὸ αὐτὴν περισσότερον παρὰ νὰ ὑπηρετῇ αὐτήν. Ὁ φαναριώτης ἄρχων ἐφρόντιζε νὰ προστατεύεται παρά τινος ὑπουργοῦ εἴτε μεγιστᾶνος Τούρκου,

πολλάκις ἵνα πιέζῃ τὸ Πατριαρχεῖον καὶ διορίζῃ συγγενεῖς του ἀρχιερεῖς, εἴτε διὰ νὰ ἐκμεταλλεύεται διάφορα ἀξιώματα τῆς ἐκκλησίας. Ἐνίοτε αὐτοὶ κατέρριπταν Πατριάρχας, διώριζαν ἀρχιερεῖς καὶ διηύθυναν τὰ μοναστήρια. Τὸ ἀξίωμα τοῦ καποῦ-κεχαγιᾶ, ὡς μεσάζον μεταξὺ τῶν Πατριαρχείων καὶ τῆς Ὑψηλῆς Πόρτας, κατέστη διάσημον καὶ φοβερὸν συνάμα. Ὁ Σταυράκογλους π. χ. ἦτο ὁ τρόμος τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας, τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων. Ὁ Καισάριος Δαπόντες, διὰ νὰ δείξῃ πῶς ὁ τσελεμπῆ Γεωργάκης Σταυράκογλους ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀνῆλθε εἰς τόσον πλοῦτον καὶ εἰς τόσην δύναμιν, γράφει:

πριχοῦ τόσο ν' ἁπλώσῃ
ἀκόμη ἦτο χαμηλὰ δὲν εἶχεν ὑψηλώσῃ
ἀκόμη συντυχαίνονταν καὶ ἀπὸ Καισαρίους
καὶ ἀπὸ ἄλλους ταπεινοὺς μ' ἐμένα παρομοίους.

Κατόπιν ὁ Δαπόντες περιγράφει τὸν πλοῦτον τοῦ οἴκου του, πρωτοφανῆ εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην:

Καρέκλες ἀσημένιες καὶ ἄλλαις σεντεφένιες
στὴν Βενετίαν ἤτανε ὅλαις ἐκεῖ φθιασμέναις
. . . . . .
καθρέπται ὡραιότατοι γύρω περβαζομένοι
μὲ τόσα ζαριφλίκια μὲ μάλαμα φθιασμένοι.
. . . . . .
καὶ τὰ καφὲ ἐμπρίκια ὅλ' ἦταν ἀσημένια
καὶ τὰ καφὲ φλυτζάνια ὅλ' ἦταν φαρφουρένια.
. . . . . .
αὐτὸ ποῦ δίδουν τὸ γλυκὸ εἶχε πετράδια πάνω
τολμῶ εἰπεῖν δέκα πουγγιά, ἀκόμη καὶ παράνω.

Σπουδαῖον μάλιστα ῥόλον ἔπαιξαν καὶ αἱ ἀρχόντισσαι τοῦ Φαναρίου εἰς τὴν διακυβέρνησιν τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐκκλησίας. Πρώτη αὐτὴ ἡ σύζυγος τοῦ μεγάλου διερμηνέως Παναγιώτη Νικούση κατατρέχει καὶ ῥίπτει ἀπὸ τοῦ θρόνου τὸν Πατριάρχην. Φαντάσου τῶν ἄλλων φαναριωτισσῶν τὰς ἀντιζηλίας, τὴν πονηρίαν καὶ τὸν συναγωνισμὸν εἰς τὴν πολιτικήν. Οἱ χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς δύο μόνον ὀνόματα γυναικῶν

μᾶς διεφύλαξαν τιμητὰ ὡς ὑποδείγματα: τὴν μητέρα τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων Ῥωξάνην καὶ τὴν σύζυγόν του Σουλτάναν ἐκ τῆς οἰκογενείας Χρυσοσκουλαίων. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων δὲν ἦσαν ὀλίγοι οἱ ἄξιοι τιμῆς καὶ σεβασμοῦ. Ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος ἀφιερώνει τὸν οἰκογενειακόν του ναὸν εἰς τὴν Χῖον μὲ τὰ κτήματά του εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου Αἰκατερίνα κτίζει ξενῶνα καὶ χαρίζει αὐτὸν εἰς τὸ Ὄρος Σινᾶ. Καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες ἀφιερώνουσι μὲ χρυσόβουλα δωρεὰς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἀλλαχοῦ. Ἔξω δὲ τοῦ Βουκουρεστίου κτίζει ὁ Μαυρογένης ναὸν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ ὁ μέγας λογοθέτης Ἰωάννης Τζανέτος γράφει εἰς αὐτὸν ποίημα, κατὰ τὴν Φαναριωτικὴν σχολὴν τῶν λογιωτάτων, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξυμνεῖ ὅ,τι ἔκαμε:

κρῆναι καὶ πτωχοτροφεῖα
κ' ἄλλα ὀρφανοτροφεῖα
καὶ κοιναὶ οἰκοδομαὶ
διδασκάλων ἐξ ἰδίας
τῆς ἁδρᾶς ἀντιμισθίας
μαθητῶν τε πληρωμαί.

Σὲ παραπέμπω εἰς αὐτά, ἀγαπητέ μου, εἰς ὅσα ἔγραψεν ὁ φίλος Γεδεὼν εἰς τὸ Περιοδικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου διὰ τὴν Φαναριωτικὴν κοινωνίαν τοῦ 17 αἰῶνος, καὶ ὅσα ἀργότερα ἔγραψε διὰ τοὺς Φαναριώτας τοῦ τέλους τοῦ 18ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ὅλη ἡ κοινωνία τοῦ Φαναρίου τότε ἀπησχολεῖτο περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ τὰ ἐθνικά μας ζητήματα. Διεκρίνοντο αἱ οἰκογένειαι τῶν Ἰουλιανῶν, τῶν Διπλοβατάτσιδων, τῶν Χρυσοσκουλαίων, τῶν Βλαστῶν, τῶν Καρυοφυλλῶν, τῶν Μαμωνάδων, τῶν Εὐπραγιωτῶν, τῶν Μοσσελίμηδων, τῶν Τζουκίδων, τῶν Κονταράτων, τῶν Ῥεμιδόνιδων, τῶν Φραγκοπούλων καὶ ἄλλαι τινές.

Μὲ τὸν χρόνον ὅμως, ὅσον ἔσβυνε τὸ πνεῦμα τοῦ φεουδαλισμοῦ, αἱ φαναριωτικαὶ αὐταὶ οἰκογένειαι ἀποβαλοῦσαι πολλὰ τῶν ἐλαττώματα, ἐξεπολιτίσθησαν τελείως κατὰ τὴν καρδίαν

καὶ ἀργότερον διαπρέπουν εἰς βαθμὸν νὰ κινῶσι τὸν θαυμασμὸν τῶν ξένων.

Οἱ Φαναριῶται, λήγοντος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, εἶνε ἐντελῶς διάφοροι κατὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ κατὰ τὸ αἴσθημα. Θὰ σοῦ ἀναφέρω παραδείγματα τινὰ κατόπιν. Εἶνε δὲ ἄδικος μομφὴ καὶ κριτικὴ ἀβασάνιστος τῶν πολιτικῶν περιστάσεων ἡ τάσις τοῦ νὰ ῥίπτεται κακοήθης χαρακτηρισμὸς εἰς τὴν μνήμην τῶν φαναριωτῶν, τὴν ὁποίαν ἐκληροδότησαν ὁ καθολικὸς κλῆρος καὶ μερικοὶ ἀντιπρόσωποι ξένων δυνάμεων, εὑρίσκοντες αὐτοὺς ἐμπόδια τῶν πολιτικῶν σκοπῶν των. Οἱ Φαναριῶται ἡγεμόνες τοῦ τελευταίου μάλιστα αἰῶνος εἶνε πρότυπα ἀρχόντων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς των. Εἰς τὰς φαναριωτικὰς αὐτὰς οἰκογενείας προσετέθησαν αἱ οἰκογένειαι Σκαναβῆ, Πολίτου, Ῥίζου, Ῥωσσέτου, Μαυρογένους καὶ Μάνου. Παντοτεινὴν ὅμως εὐγένειαν πνεύματος καὶ ἀνατροφῆς ἐπιδεικνύουν τὰ ὀνόματα τῶν Μαυροκορδάτων, τῶν Ὑψηλαντῶν καὶ τῶν Σούτσων.

Ἀλλὰ τότε, ἀγαπητέ μου, ὄχι μόνον οἱ φαναριῶται, ἀλλὰ ὅλον τὸ ἔθνος προσεπάθει νὰ μορφωθῇ εἰς τὰ γράμματα. Πρωτοφανὴς ζῆλος κατέλαβεν ὅλους. Ἡ εὐδοκίμησις εἰς τὰς κυβερνητικὰς θέσεις, ἡ εὐδοκίμησις εἰς τὸ ἐμπόριον ἀνέφλεξαν τὴν φυσικὴν κλίσιν τοῦ ἕλληνος.

Συγκινητικώτερον ἀπὸ ὅλους περιγράφει ὁ σοφὸς Ἑλλάδιος εἰς Εὐρώπην τὴν ἀφύπνισιν τοῦ Γένους του εἰς τὴν παιδείαν. Διηγεῖται πῶς κατὰ δεκάδας οἱ νέοι καὶ οἱ παῖδες συνηθροίζοντο εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν μὲ τὴν τροφὴν τῆς μεσημβρίας εἰς τὸ καλάθι καὶ μὲ τὰς Πινακίδας ἀνὰ χεῖρας· πῶς ἄλλοι ἐσυνάζοντο εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ διδασκάλου σταυροποδητεὶ καθήμενοι καὶ πῶς ὁ ἱερεὺς πολλάκις ἐδίδασκε δωρεὰν τὰ τέκνα τῆς συνοικίας του, καὶ διὰ νὰ κερδίζῃ τὸν ἄρτον του, εἰργάζετο συνάμα μὲ τὴν βελόνην. Αἱ πινακίδες δὲ αὗται ἦσαν δερματοδεμένα τετράδια, εἰς τὰς σελίδας τῶν ὁποίων ἐγράφοντο τὸ ἀλφάβητον καὶ αἱ συλλαβαί, ἡ Καλλιγραφία καὶ ἡ λογαριθμητική. Αἱ μεγάλαι Πινακίδες εἶχον εἰς τὰς σελίδας των Ὀκτώηχον, Ψαλτῆρι, Ἀπόστολον καὶ Μηναῖα. Ποῖος, φίλε μου, δὲν δακρύζει εἰς τὸ

παράδειγμα τοῦ ἱερέως Πεζάρου, ὁ ὁποῖος ἐλειτούργει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Τυρνόβου, ἐκυβέρνα ὡς προϊστάμενος τὴν ἐνορίαν του, καὶ συνάμα ἐδίδασκε Ἕλληνας κλασικούς, Γεωμετρίαν, Φιλοσοφίαν, Μαθηματικὰ καὶ Θεολογίαν; Ὢ χρόνοι ἀλησμόνητοι! εἶσθε γεμᾶτοι ἀπὸ ἱερότητα!

Οἱ μαθηταί, ἀγαπητέ μου, ἤρχιζον τὰ μαθήματα μὲ προσοχὴν ἐπικαλούμενοι εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ὡς βοηθὸν τὸν σταυρόν: «Σταυρὲ βοήθει μοι!» Πρὸ μεσημβρίας ἐμάνθανον ἑλληνικὰ καὶ μετὰ μεσημβρίαν Γραφὴν καὶ λογαριθμητικήν. Ὅταν παρεξετρέποντο, ἐτιμωροῦντο μὲ νηστείαν καὶ μὲ «φάλαγγα». Ὁ δὲ φάλαγγας ἐσήμαινε τὸ δέσιμον τῶν ποδῶν, τὴν φόρτωσιν τοῦ ἐνόχου ἐπὶ τῆς ῥάχεως ἄλλου μαθητοῦ καὶ τὴν μαστίγωσιν εἰς τὰ νῶτα. Ὅταν οἱ μαθηταὶ ἐτελείωναν τὴν Κοινὴν Παίδευσιν μὲ τὰ Μηναῖα, τότε μετέβαινον εἰς τὰ γυμνάσια. Ἐκεῖ ἐδιδάσκοντο Γραμματικὴν τοῦ Λασκάρεως, Χρηστομάθειαν Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου, ἀρχαίους πεζοὺς καὶ ποιητάς, ῥητορικήν, φιλοσοφίαν, μαθηματικά, ἱστορίαν καὶ θεολογίαν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1750 ἐδιδάσκοντο τὰ φιλοσοφικὰ ἐκ τοῦ Κορυδαλέως καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων.

Τὰ ἑλληνικὰ ἐδιδάσκοντο ψυχαγωγικῶς, ὅπως ἔλεγεν ὁ Μπαλάνος. Ἐγράφετο δηλ. μὲ κυρτὰ γράμματα ἡ λέξις τοῦ κειμένου καὶ ἠκολούθουν τὰ συνώνυμα καὶ ἡ ἑρμηνεία της. Ἀργότερον ὅμως ὁ μαθητὴς τοῦ Μελεμβράχ Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης εἰσήγαγε τὴν μέθοδον τῆς ἐξηγήσεως δι' ὀλίγων λέξεων κάτωθι τοῦ κειμένου καὶ ἐθέσπισε τὰ θέματα καὶ τὴν ἐπιστολογραφίαν. Ἐξεδόθησαν δὲ τότε ἡ Λογικὴ τοῦ Σουγδουρῆ, ἡ Θεολογία Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, ἡ Γεωγραφία τοῦ Θεοτόκη καὶ τὰ Μαθηματικὰ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως.

Θέλεις νὰ μάθῃς καὶ τὸ νέον Πρόγραμμα τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας; Αὐτὴ εἶχε δύο τμήματα: τὸ Ἐπιστημονικὸν καὶ τὸ Κυκλοπαιδικόν. Ὁ διδάσκαλος τῶν ἐπιστημῶν εἶχε δύο τάξεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐδίδασκε, ἐξήταζε καὶ ἔλυε τὰς ἀπορίας τῶν μαθητῶν. Τὸ σάββατον ἐγίνετο φροντιστήριον, ὅπου ἠσκοῦντο οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ μαθήματα τῆς ἑβδομάδος. Ὁ δὲ διδάσκαλος τῆς Κυκλοπαιδείας ἐδίδασκεν εἰς μὲν τὴν πρώτην τάξιν πεζοὺς συγγραφεῖς, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ποιητάς. Αἱ ἀσκήσεις εἰς τὴν Γραμματικὴν καὶ εἰς τὴν Σύνταξιν ἦσαν ἀκατάπαυστοι. Ἀντὶ δὲ τῆς Μετρικῆς καὶ τῆς Καλλιγραφίας, τὰς ὁποίας εἶχε τὸ Πρόγραμμα τοῦ Ἀνθρακίτου, ἡ Μεγάλη Σχολὴ ἀνέγραφε λόγους καὶ ἐγκώμια εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἑορτάς, τὰ ὁποῖα θὰ ἔκαμνον οἱ μαθηταὶ «***ὡς καρπόν τινα τῶν πόνων αὐτῶν***». Ὡς βλέπεις, ἡ Σχολὴ αὐτὴ ἀπερροφᾶτο ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὴν τυπικὴν μάθησιν τῆς κλασικῆς γλώσσης καὶ Θεολογίας. Ὁ Σχολάρχης Σέργιος ὁ Μακραῖος ἐκδίδει τὸν «Ὀρθόδοξον Ὑμνῳδὸν» εἰς Πινδαρικὰ μέτρα, καὶ ὁ διάσημος Ἀνανίας γράφει ὑπὸ τὸν τίτλον «Σπλάγχνον γραμματικῆς» ὁλόκληρον βιβλίον διὰ τὰ μόρια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὅλοι εἰς τὴν Πόλιν εἶνε ἀρχαϊσταί. Ὁ διάσημος μεγαλοσχολίτης Λογάδης, παραφράζει ἀπὸ τὴν δημώδη εἰς τὴν ἀρχαίαν τὸ «Παράλληλον Φιλοσοφίας καὶ Χριστιανισμοῦ» τοῦ Κανταρτζῆ, διότι — λέγει — θαυμάζει μὲν τὸ βιβλίον, ἀλλ' ἐλεεινολογεῖ τὴν γλῶσσαν.

Ὅταν οἱ Φαναριῶται ἀνέβησαν τοὺς θρόνους τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδάβας, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα μετὰ τῶν λατινικῶν ἤνθουν εἰς τὰς χώρας τοῦ Δουνάβεως, περισσότερον προήχθησαν. Εἰς τὸ Ἰάσιον κατὰ τὸ 1690 διδάσκει ὁ διάσημος Θεόδωρος ὁ Τραπεζούντιος καὶ ἀργότερον Νέοφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης, ὁ Μανασσῆς, ὁ Κωνσταντᾶς, ὁ περίπυστος Λάμπρος Φωτιάδης καὶ ὁ Νεόφυτος Δούκας.

Ὅταν δὲ ἡ σχολὴ μετετράπη τὸ 1818 εἰς Ἀκαδημίαν, εὑρίσκομεν διδασκάλους Βενιαμὶν τὸν Λέσβιον, Κωνσταντῖνον τὸν Βαρδαλάχον, Στέφανον τὸν Κανέλλον καὶ τὸν διάσημον τοῦ γένους διδάσκαλον Γεώργιον τὸν Γεννάδιον. Οἱ φαναριῶται ἐπιδεικνύουν λαμπρὰς σελίδας ἡγεμονίας, θαυμασμοῦ, ἀξίας. Τὸ 1690 ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος Μαυροκορδάτος, ἐκδίδει τὰ «Πάρεργα Φιλοθέου», καὶ τὸ 1776 ἐκδίδεται πατριαρχικὸν γράμμα καὶ συνοδικόν, τὸ ὁποῖον ἐπικυρώνει τὸ χρυσόβουλλον Ἀλεξάνδρου τοῦ Ὑψηλάντου, διὰ τοῦ ὁποίου ἱδρύετο Γυμνάσιον εἰς τὸ Βουκουρέστι καὶ κατώτερα ἐκπαιδευτήρια εἰς τὴν Κραγιόβα καὶ εἰς τὸ Μπουζαῖο. Ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Λατινικὴ φιλολογία ἐδιδάσκοντο παραλλήλως. Τὸ χρυσό-

ARCHIVE http://Archivio.gr

βουλλον αὐτὸ εἶνε χρυσοῦν φίμωτρον διὰ πάντα ἐχθρὸν τῆς νεωτέρας φαναριωτικῆς ἡγεμονίας.

Ὅλαι ὅμως, φίλε μου, αἱ μεγάλαι σχολαὶ αὗται ἐπρόσκοψαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης. Εἰς αὐτὰς ἡ ἀρχαία γλῶσσα ἀπερρόφα πᾶσαν ἄλλην σκέψιν καὶ αἰχμαλωτίζουσα τὸ πνεῦμα, ἄφινεν ἐντελῶς ἀμόρφωτον τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους. Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ἀπὸ τὸν Ἄθω διελαλεῖτο τότε ὡς μέγας διδάσκαλος ἀρχαϊστής. Ὁ σοφὸς καγκελάριος τοῦ ἡγεμόνος Σούτσου Παναγιώτης Κοδρητᾶς, ὁ Κομμητᾶς Στέφανος καὶ ὁ Νεόφυτος Δούκας, ἔγραφον ἀκαταπαύστως ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ ἡ σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν ἐψήφισε νόμον, κατὰ τὸν ὁποῖον «***ἐπιμελεῖσθαι δεῖ ἕκαστον ἑλληνιστὶ συνδιαλέγεσθαι, ὃς δ' ἂν μὴ ἐθέλῃ τοῦτο, σελίδα ὁμηρικὴν ἀπαγγέλλειν ἀποτισάτω τίμημα***».

Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ἐξ ἄλλου ἐπρόκοπτε καὶ ἐκείνη εἰς τὸν πεισματώδη αὐτὸν συναγωνισμόν. Ἐὰν οἱ ἀρχαϊσταὶ ἐδείκνυον ἀρχαιομάθειαν ἄγονον, ἐν τούτοις οἱ δημοτικισταὶ εἶχον νὰ ἐπιδείξουν ποιάν τινα πρωτότυπον ἐργασίαν. Ὁ Μάνθος Ἰωάννου ἐξέδωκε τὸ 1715 τὴν «Συμφορὰν καὶ ἅλωσιν τοῦ Μορέως», ὁ Καισάριος Δαπόντες στιχουργεῖ τὸν Καθρέπτην τῶν γυναικῶν, ὁ Ἀντώνιος στρατηγὸς μεταφράζει τὴν Βατραχομυομαχίαν καὶ ὁ Βικέντιος Δαμωδὸς γράφει τὴν Λογικήν. Ὁλονὲν δὲ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα σχετικῶς παράγει ἔργα οὐσιαστικώτερα. Ὁ Νικόλαος Μαυρομμάτης γράφει «τὸν πνιγμὸν τῆς Φροσύνης», ὁ Γουζέλης μεταφράζει τὴν «Ἱερουσαλὴμ» τοῦ Τάσσου, καὶ ὁ κατόπιν ἐθνομάρτυς Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄ μεταφράζει τοὺς περὶ «Ἱερωσύνης» λόγους τοῦ Χρυσοστόμου.

Ἡ ἐν γένει ὅμως νεοελληνικὴ λογοτεχνία τῶν χρόνων αὐτῶν εἶνε ἐλεεινή, ἐκνευριστική, καὶ φορεῖ κακόμορφον καλογηρικὸν μανδύαν, εἴτε εἰς ἀρχαΐζουσαν, εἴτε εἰς δημώδη ὄψιν. Ὁρμαθὸς λέξεων, χωρὶς καμμίαν ἔκφρασιν, χωρὶς καμμίαν ζωὴν καὶ μὲ πνεῦμα χαμηλόν, τὸ ὁποῖον σοῦ κινεῖ τὸν οἶκτον. Ἐνθυμεῖσαι τοὺς στίχους τοῦ Δαπόντε καὶ τοὺς στίχους τοῦ Μάνθου, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα εἰς τὸν ἐπιμνημόσυνον λόγον μου;

Ὁ λογιωτατισμὸς τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως, φαίνεται ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὰ τὰ δημώδη τραγούδια. Ἕνα Ἀνακρεόντειον τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος ἀναφέρω διὰ νὰ παραβληθῇ μὲ τὰ παροίνια τοῦ Χριστοπούλου. Τὸ μέτρον εἶνε πολιτικὸν Ἀνακρεόντειον:

Πίνουν οἱ νέοι τὸ νερὸν
καὶ λαλοῦν καὶ τραγῳδοῦν
μὲ τὸν νοῦν τὸν καθαρὸν
καὶ χορεύουν καὶ πηδοῦν.
Ὁ δὲ γέρων τὸ μισεῖ
ὅτι βλάπτει ὡς ψυχρὸν
καὶ ὀρέγεται κρασὶ
ἄκρατον μαῦρον πικρὸν κτλ. κτλ. κτλ.

Ἐνῷ εἰς τὰ νησιὰ πρὸ παντός, ὅπου ἡ ἑνετικὴ ἐπίδρασις ἦτο μεγάλη, ἐκεῖ προφανῶς ἀφῆκεν ἐλευθεριώτερον τὸ πνεῦμα καὶ φυσικωτέραν τὴν ἔμπνευσιν. Ἰδού τὸ γνωστὸ τραγοῦδι τοῦ ἁγίου Βασιλείου πῶς τραγουδεῖται κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους εἰς τὰς Κυκλάδας νήσους:

Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται
ἀπὸ τὴν Καισαρεία
βαστᾷ εἰκόνα καὶ χαρτὶ
χαρτὶ καὶ καλαμάρι.

Ἀρχίζει δηλ. μὲ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἀρχαίου χελιδονίσματος:

Ἦλθε ἦλθε χελιδὼν
καλὰς ὥρας ἄγουσα
καλοὺς ἡμῖν ἐνιαυτοὺς
ἐπὶ γαστέρα λευκὰ
ἐπὶ νῶτά τε μέλαινα.

Καὶ ἐὰν ὁ χελιδονιστὴς ζητῇ ἀπὸ τὰ σπίτια, εἰς τὰ ὁποῖα ψάλλει, σῦκα ξηρὰ καὶ ζυμαρικὰ μελάτα,

παλάθαν οὐ προκυκλεῖς
ἐκ πίονος οἴκου οἴνου
δέπαστρον τυροῦ τε
κάνιστρον καὶ πυρῶν,

τὸ παιδί, ποῦ ψάλλει τὰ κάλαντα τοῦ Ἀϊβασίλη, λέγει:

Ἂν ἔχτε κόρη εὔμορφη
βάλτε νὰ μᾶς κεράσῃ
δότε μας καὶ λουκάνικα
αὐγὰ καθαρισμένα
καὶ πανεράκι κάστανα
καὶ σῦκα φουρνισμένα.

Καὶ ὡς ἐπρωθὴν τὰ κάλλανδα στρέφονται εἰς τὴν φιλοδωρίαν: «Τραγῳδοῦν τ' ἀφέντη, τραγῳδοῦν καὶ τῆς κυρᾶς, λέν' καὶ τῆς καλῆς τῆς κόρης». Ἀλλ' ὁ ἀρχαῖος χελιδονιστὴς ἦτο ἀπαιτητικώτερος. Ἐὰν δὲν μᾶς δώσῃς, ἔλεγον, θὰ σοῦ πάρωμε στὸν ὦμο τὴν πόρτα καὶ τὴν ἀφέντισσα μαζί:

Εἰ μέν τι δώσῃς ἡμῖν
εἰ δὲ μὴ οὐκ ἐάσομες
ἢ τὴν θύραν φέρομες
ἢ θ' ὑπέρθυρον ἢ τὴν γυναῖκα.

Ἰδοὺ πῶς τὰ νησιωτικὰ δημοτικὰ τραγούδια, ὅπως καὶ ἡ ὅλη ποίησις καὶ ἡ ὅλη λογοτεχνία, ἦτο περισσότερον ἐθνικὴ καὶ περισσότερον γνησία. Ἐνῷ ἡ βυζαντινὴ λογιωτατοσύνη ἀπερρόφησε κάθε χάριν καὶ ἀπὸ τὰ δημώδη ἀκόμη τραγούδια. Ποῖος πταίει;

Ἔπειτα ἀπὸ τόσην διδασκαλίαν τῶν κλασικῶν ἔργων, ἔπειτα ἀπὸ τόσους σοφοὺς διδασκάλους καὶ ἀπὸ τόσα σχολεῖα, ἔπειτα ἀπὸ τόσην ἀκάθεκτον ἐθνικὴν δίψαν εἰς τὰ γράμματα, ποῖος πταίει; Ποῖος ἐκράτησε τυπικὰς ὅλας αὐτὰς τὰς γνώσεις, ποῖος παρεσκεύαζε σοφὰς μὲν κεφαλάς, ψυχὰς ὅμως στείρας;

Ἐγώ, φίλε μου, εὑρίσκω τὴν ἰδίαν ἀφορμήν. Τὴν ἀρχαϊκὴν γλῶσσαν. Διότι αὐτὴ ἐξερρίζωσε ἀπὸ τὴν διάνοιαν κάθε ὑετικὴν ἀντίληψιν τοῦ πράγματος, καὶ ἐκράτει τὴν ψυχὴν εἰς παντοτεινὸν ἡμίφως. Αὐτὴ ἄφινε τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον πάντοτε καλλιτεχνικῶς ἀμόρφωτον, διότι οὔτε τὸν διέπλαττε οὔτε τὸν διώρθωνε. Καὶ εἰς τὸν περίεργον αὐτὸν δυϊσμὸν τῆς ἀναπτύξεως εὕρισκες ἀνθρώπους νὰ γνωρίζουν θαυμάσια τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ποίησιν, νὰ τὴν ἀπαγγέλλουν ἐκ στήθους καὶ κατόπιν νὰ ἀρέσκωνται εἰς ἐκνευριστικὰ στιχουργήματα

τῆς σχολαστικότητος. Ὅταν δὲ παρουσιάσθη ἡ Καθαρεύουσα γλῶσσα, διαιώνισε περισσότερον τὴν ἀμφιβολίαν αὐτὴν καὶ ἔδωκε ὑπεκφυγὰς εἰς ἀμφότερα τὰ κόμματα. Ὄπισθέν της ἐμάχοντο καὶ τὰ δύο. Ἡ δὲ ἰδία καθαρῶς τεχνικὴ δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων.

Ὁ τεχνητὸς συμβιβασμὸς τῆς Καθαρευούσης γλώσσης μεταξὺ τῶν ἀρχαϊστῶν καὶ τῶν δημοτικιστῶν ἀνεπτύχθη τελειως ἀπὸ τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην. Αὐτὸς τὸ 1736 ἐξέδωκε τὸ Κυριακοδρόμιόν του καὶ κατὰ πρώτην φορὰν ἁρμονία καὶ ἀναλογία ἐφάνησαν συντροφιασμέναι εἰς τὴν Καθαρεύουσαν. Ὁ τύπος δὲ αὐτὸς τόσον ἐπεβλήθη, ὥστε ἔγινε παράδειγμα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἰώσηπον Μοισιόδακα, ὅταν ἐξέδωκε τὸ «περὶ παίδων ἀγωγῆς». Ἀρκεταὶ γραμματικαὶ ἤρχισαν νὰ κανονίζουν τὸ νέον αὐτὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐσκόπει καὶ τοὺς ἀρχαϊστὰς νὰ κολακεύσῃ καὶ τὸν λαὸν νὰ ὠφελήσῃ. Ἀλλ' ὁ Καταρτζῆς ἀπήντα μὲ εἰρωνείαν: «Ἡ γλῶσσά σας εἶνε μικτὸν τέρας, τὸ ὁποῖον, ἂν τὸ διαβάσῃ ἕνας καθαρὸς Ἕλληνας καὶ ἕνας καθαρὸς ῥωμηός, μήτε ὁ ἕνας μήτε ὁ ἄλλος θὰ γνωρίσουν τί γλῶσσα εἶνε». Ἀκόμη δὲ καθαρώτερον διετύπωσε γλωσσολογικῶς τὴν πρότασίν του ὁ Κωνσταντᾶς, ὅταν εἶπε: «Γραμματικὴ ποῦ κανονίζει ἐκεῖνα ποῦ δὲν ἔχει ἡ γλῶσσα, δὲν εἶνε γραμματικὴ τῆς γλώσσης».

Τὴν ἐργασίαν ὅμως αὐτὴν τῆς καθαρευούσης γλώσσης ἐζήτησε περισσότερον νὰ τελειοποιήσῃ ὁ Πατριάρχης τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γραμματολογίας, Ἀδαμάντιος ὁ Κοραῆς. Ὁ σοφὸς τῆς Χίου πολίτης ἦτο καθαρὸς δημοτικιστής. Ἔθεσεν ὡς βάσιν τὴν δημώδη, ἀπέδειξε τὴν συνέχειάν της ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς χρόνους καὶ ἐζήτησε νὰ καθαρίσῃ αὐτήν. Ἐζήτησεν ὅμως εἰς τὴν δημώδη αὐτὴν γλῶσσαν νὰ ἐφαρμόσῃ ἀκέραιον τὸ ἀρχαῖον τυπικόν, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν λαϊκὸν τύπον. Τοῦτο ἦτο γλωσσολογικὸν σφάλμα ἀναπόφευκτον διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Δυστυχῶς οὔτε ἡ βάσις αὐτὴ ἤρεσεν εἰς τοὺς ἀρχαϊστάς, οἵτινες ἀπεκήρυξαν ἀμέσως τὸ ἔργον τοῦ Κοραῆ. Ὁ ὄγκος ὅμως τοῦ ὀνόματός του καὶ ἡ ἀνεγνωρισμένη ἀπὸ τὴν Εὐρώπην ὅλην φιλολογικὴ φυσιογνωμία του ἐπεβλήθησαν ἐπὶ τέλους. Τὸ 1806 ὁ Δημήτριος Δάρβαρις

ἐκδίδει ἁπλοελληνικὴν γραμματικὴν σύμφωνα πρὸς τὰς θεωρίας τοῦ Κοραῆ. Τὰς αὐτὰς διαδίδει ἀπὸ τὴν Βιέννην τὸ ὀνομαστὸν περιοδικὸν «*Λόγιος Ἑρμῆς*» τοῦ Κοκκινάκη καὶ τοῦ Φαρμακίδου. Καὶ ἡ νέα θεωρία τοῦ Κοραῆ ὁλονὲν ὑπερισχύει. Ὁ Κούμας εἰς τὴν Σμύρνην, ὁ Δωρόθεος Πρώϊος καὶ ὁ Τσελεπῆς εἰς τὴν Χίον, ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἄθιμος Γαζῆς, ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης, ὁ Στέφανος Δούγκας, ὁ ἐν Παρισίοις Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς Ῥητορικῆς Νεόφυτος ὁ Βάμβας, ὅλοι αὐτοί, ἀνεγνωρισμένοι τοῦ Γένους διδάσκαλοι, παρεδέχθησαν τὴν θεωρίαν τοῦ Κοραῆ. Καὶ ἐπειδὴ σημειώνω τοὺς διδασκάλους τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὀφείλω νὰ σοῦ εἴπω, ὅτι τὴν πλέον κριτικὴν καὶ τὴν πλέον θετικὴν ἐργασίαν, κατόπιν τοῦ σοφοῦ Κοραῆ, παρέσχεν εἰς τὰ γράμματα ὁ κερκυραῖος Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ὅστις μεταξὺ ἄλλων ἐξέδωκε τὸν Ἑλληνομνήμονα, ὅπου ἐθησαύρισε πραγματικοὺς θησαυροὺς τῆς μεσαιωνικῆς. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ πρότασις τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας νὰ κηρυχθῇ διαγώνισμα: «Ποῖοι ἦσαν οἱ γραμματισμένοι γραικοὶ καὶ ποῖα τὰ ἔργα των ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως μέχρι σήμερον».

Ἡ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Κοραῆ θὰ ἵδρυε ὁριστικῶς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐὰν αὐτὴ ἐξελίσσετο φυσικῶς. Ἀλλὰ δὲν ἀνεπτύχθη οὔτε ἐνεστερνίσθησαν οἱ μεταγενέστεροι λόγιοι τὴν βάσιν αὐτῆς, τὴν δημοτικήν. Εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ γλωσσολογία μόλις εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξηγῇ καὶ νὰ κανονίζῃ τὴν πρόοδον τῶν γλωσσῶν, καὶ ἡ θεωρία τοῦ Κοραῆ ἦτο ἡ πρώτη βάσις. Δυστυχῶς τὸ ἀρχαϊκὸν πνεῦμα τῶν σχολῶν ὅλων τῶν λογίων μετέθετεν ὁλονὲν τὴν βάσιν τῆς γλώσσης ἀπὸ τῆς δημώδους εἰς τὴν ἀρχαίαν. Περιωρισμέναι ἰδέαι καὶ προλήψεις ἀρχαιοτάτων χρόνων δὲν ἐκριζώνονται διὰ μιᾶς. Ὁλονὲν ἀναχαιτίζουσι τὴν σοβαρὰν ἐργασίαν. Αὐτὴ εἶνε, ἀγαπητέ μου, ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ γραμματολογία κατὰ τὴν ἐποχήν, καθ' ἣν τὸ ἔθνος ἀλλάσσει τὸ 1821 πολιτικὴν κατάστασιν. Ἀπὸ τότε ἄρχεται νέα ἐποχή, τὴν ὁποίαν συνεχίζουν αἱ ἡμέραι μας.

Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως 1907.

Ὑμέτερος
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤ΄

Εἰς Γεράσιμον Κομνηνὸν Βραΐλαν

(Ἡ τέχνη εἰς τὴν Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν.—Ἡ Ἁγιογραφία καὶ ἡ Κοσμητική.—Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ Ἁγία Σοφία.—Ἡ μουσικὴ τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν.—Ἡ σύστασις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.—Ἐπίδρασις τῆς τουρκικῆς μουσικῆς.—Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τῶν ἡμερῶν μας).

Ἀγαπητέ μου,

Δὲν θὰ φθάσω εἰς τὴν φιλολογικὴν ἀνέλιξιν τῶν ἡμερῶν μας πρὶν ὁμιλήσω περὶ Τέχνης. Νομίζω, ὅτι οἱαδήποτε ἐπισκόπησις τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας μας θὰ ἦτο ἐλλιπής, χωρὶς νὰ ἐξετασθῇ συνάμα καὶ ἡ Τέχνη. Διότι ἡ τέχνη εἶνε ἀδελφὴ τῆς γλώσσης εἰς κάθε λαὸν καὶ καθρέπτης δεύτερος τοῦ πολιτισμοῦ του. Φαντάσου ὅμως εἰς τί πέλαγος θὰ ἀνηγόμην, ἂν ἤθελον νὰ δώσω ἔστω καὶ γενικὰς γραμμὰς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Τέχνης. Δι' αὐτὸ καὶ οὔτε ψαύω κἂν αὐτήν. Σὲ παραπέμπω μόνον ἐκ τῶν πολλῶν διασήμων κριτικῶν νὰ μελετήσῃς τὰς σοφὰς παρατηρήσεις ἑνὸς γάλλου καὶ ἑνὸς γερμανοῦ: τοῦ Ταὶν καὶ τοῦ Βίγκελμαν.

Ἀπὸ τὴν Χριστιανικὴν τέχνην θὰ ῥίψω πολὺ ὀλίγας γραμμὰς εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ εἰς τὴν Ζωγραφικήν, περισ-

σοτέρας δὲ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν. Ἡ Γλυπτική, κατὰ τὰς πρώτας μάλιστα περιόδους τοῦ χριστιανισμοῦ, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἔπειτα ἀπὸ τόσον ἀγῶνα ἐναντίον τῶν εἰδώλων. Ἀλλ' ἡ Γλυπτικὴ ἐπὶ τοῦ ἐλεφαντόδοντος, ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἐπὶ ἄλλων εὐγενῶν μετάλλων ἐπετράπη. Εἰς δὲ τὰ ἐξώφυλλα τῶν ἱερῶν βιβλίων πολλάκις ἀφῆκε ὡραῖα στολίδια. Ἡ Γλυπτικὴ δηλαδὴ ἐβοήθησε τὴν Κοσμητικήν. Μόνον κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπετράπη ἡ Γλυπτικὴ ἐπὶ μαρμάρου καὶ ἐστόλισε τὰς Μητροπολιτικὰς ἐκκλησίας τῆς Δύσεως. Ἡ Ἀνατολὴ δὲν τὰ ἐσυγχώρησε ποτέ. Οὔτε εἶνε δυνατὸν νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ἐπὶ εὐγενῶν μετάλλων νινία τῆς ἐποχῆς τῆς Βυζαντινῆς Εἰκονομαχίας, τὰ ὁποῖα κρυφίως ἐφύλαττον οἱ εἰκονολάτραι. Εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τόσον τὰ μικρὰ αὐτὰ ἀγαλμάτια διαφόρων ἁγίων, ὅπως καὶ πᾶσα μικρογραφία εἴτε ψιλογραφία εἶχε πραγματικῶς προοδεύσῃ.

Δὲν εἶξεύρω, φίλε μου, ἂν εἶδες εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βιέννης δύο χειρόγραφα μὲ ἀρχαίας βυζαντινὰς μικρογραφίας. Τὸ ἓν εἰκονογραφεῖ μέρη τῆς Γενέσεως καὶ τὸ ἄλλο εἶνε εἰκονογραφημένον κείμενον τοῦ Διοσκουρίδου ἀφιερούμενον εἰς βυζαντινὴν πριγκήπισσαν τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ὅλαι αὐταὶ αἱ εἰκόνες ἔχουν ῥεαλισμὸν πραγματικόν, ἀλλ' ἰδιαιτέρως βλέπει κανείς, ὅτι ὁ καλλιτέχνης δὲν προσέχει εἰς τὴν γεωμετρικὴν σχέσιν τῶν γραμμῶν αὐτῶν καθ' ἑαυτάς, ἀλλὰ προσέχει εἰς τὸ σύνολον νὰ ὑποτυπώσῃ χαρακτῆρα, ὅπως ἐκεῖνος τὸν ἀντιλαμβάνεται. Δι' αὐτὸ δὲν θέτει ποτὲ θεὰ εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῶν γεγονότων σημεῖον κύριον. Ἀφίνει νὰ ζωγραφίζεται τοῦτο μόνον του ἀπὸ τὴν ὅλην ἀνέλιξιν. Ἴσως ὅμως ὁ διηγηματικὸς αὐτὸς τύπος προέκυψε καὶ ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῶν εἰκόνων τούτων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐστόλιζον κυλίνδρους καὶ περγαμηνάς.

Εἰς τὴν Σινώπην εὑρέθη Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου γραφὲν τὸν 6ον αἰῶνα. Εἰς τὰς μικρογραφίας του εἶνε πραγματικῶς πλουσιώτατον. Ὁ χάρτης εἶνε γαλάζιος, τὰ γράμματα χρυσᾶ καὶ ὁλόχρυσαι μικρογραφίαι προσδίδουν πολλὴν μεγαλοπρέπειαν. Αἱ μικρογραφίαι τοῦ κειμένου σκοπεύουν νὰ ἐπισύρουν τὴν προσοχήν μας εἰς τὰ οὐσιωδέστερα μέρη ἢ νὰ ἐντείνουν τὴν ἐντύπωσιν αὐτῶν. Εἰς τὰ βιβλία τῶν ψαλμῶν ἀπαντοῦν συχνὰ μικρογραφίαι παριστῶσαι συμβολικὰς ἐκφράσεις τοῦ κειμένου. Τὸ ψαλτῆρι τῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ἔχει ὁλοσελίδους τοιαύτας μικρογραφίας. Εἶνε ἡ ἀλήθεια, ὅτι ἀπολύτως δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ ὡραῖον εἰς αὐτὴν τὴν τέχνην. Ὅλα ὅμως τὰ αἰσθήματα, τὰ πάθη καὶ ἡ δρᾶσις προσωποποιοῦνται, ὅπως εἰς τὰ ἀνάγλυφα τῶν ἀρχαίων ἀγγείων. Τὸ ἰδανικὸν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης εἶνε ἡ κλασικὴ μορφὴ καὶ ἡ χριστιανικὴ ἔμπνευσις.

Ἀπὸ αὐτὰ ὅλα ἐννοεῖς, φίλε, ὅτι οἱ χριστιανοὶ γλύπται εἰργάσθησαν μόνον εἰς τὴν βοηθὸν τέχνην, τὴν Κοσμητικήν. Ὑπῆρξαν μάλιστα ἔξοχοι εἰς αὐτήν. Καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους νὰ σπουδασθῇ καὶ νὰ προβληθῇ ἡ φυσικὴ ὡραιότης τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὁπόταν ὁ χριστιανισμὸς ἐζήτει νὰ ἀπορροφήσῃ κάθε προσοχὴν καὶ ἀξίαν διὰ τὴν ψυχὴν καὶ διὰ τὸν ἄλλον κόσμον. Ἐὰν ἀνεπτύχθη ἡ Κοσμητική, ὤφειλε τοῦτο εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἐξ ἄλλου. Αἱ μικρογραφίαι, τὰς ὁποίας εἴδομεν καὶ τοῦ Ναοῦ ὁ νάρθηξ, ὁ τροῦλος καὶ τὸ ἱερόν, ἦσαν τὰ ἀντικείμενα τῆς σπουδῆς τοῦ χριστιανοῦ τεχνίτου.

Εἰς τὴν Κοσμητικὴν ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ τεχνίτου ἦτο τὸ πλούσιον καὶ μεγαλοπρεπὲς τῆς ἀνατολικῆς ἀντιλήψεως. Πολύτιμοι λίθοι, χρυσὸς καὶ διαδήματα ἐχρησιμοποιήθησαν ἐντέχνως εἰς τοῦτο. Ἡ βασιλικὴ αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου ἔδωκε πρότυπα πλούτου καὶ μεγαλοπρεπείας εἰς τὰς ἐπισήμους στολάς της. Πολλαὶ εἶνε αἱ παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας εἰκονίζεται ὁ αὐτοκράτωρ μὲ τοὺς αὐλικοὺς καὶ μὲ τὴν ἀκολουθίαν του, προσερχόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ προσφέρων δῶρα. Κατάστικτα εἶνε τὰ φορέματα τοῦ βασιλέως ἀπὸ πολύτιμα πετράδια καὶ ἀπὸ χρυσάφι. Κεντημένα στολίδια δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ στολίζουν τὸν μανδύαν του ἕως εἰς τὰ πόδια, καὶ γύρῳ τοῦ λαιμοῦ μέχρι τῶν ὤμων πίπτουν ὁλόκληροι σειραὶ ἀπὸ μαργαριτάρια. Ὅσα ἡ Ἀσία ἐφεῦρε καὶ ἡ ἑλληνικὴ τέχνη εὐμόρφαινε διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ διὰ τὸν πλοῦτον, ἡ βυζαντινὴ αὐλὴ τὰ ἀπεθησαύρισεν εἰς τὸ τυπικόν της.

Πολὺ ὅμως περισσότερον ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἀνέπτυξε τὴν ζωγραφικήν. Αὐτὸς ὁ ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ Λουκᾶς, λέγεται, ὅτι ἦτο ἁγιογράφος. Ἀλλὰ τῆς χριστιανικῆς αὐτῆς τέχνης τὸ πνεῦμα διέφερε πολὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἀντίληψιν καὶ πλαστικήν.

Εἶνε, φίλε, συνειθισμένη ἡ παρατήρησις, ὅτι ἡ ἀρχαία Τέχνη ἐζήτει, ὅπως εἰς τὸν Δεσμώτην Προμηθέα, ν' ἀναβιβάσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ὅταν ἐσμίλευον τὸν Ἑρμῆν τοῦ Πραξιτέλους καὶ τὴν Ἀφροδίτην τῆς Μήλου, ἐζήτουν νὰ ἐξιδανικεύσουν τὰς συμμετρίας τῆς ὕλης καὶ τὴν ὕλην εἰς τὴν ἁρμονίαν τοῦ Παρθενῶνος. Ἡ χριστιανικὴ ὅμως τέχνη ἐζήτησε νὰ καταβιβάσῃ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν. Τὸν σκοπὸν αὐτὸν συμβολίζει τὸ σπήλαιον τῆς Βηθλεέμ. Δι' αὐτὸ ἡ χριστιανικὴ τέχνη ζητεῖ νὰ διαγράψῃ τὸν οὐρανόν, ὅταν ὑψώνῃ ἄνωθεν τῆς ἐκκλησίας τὸν θόλον· ζητεῖ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἀγάπην τῆς ὕλης, ὅταν διδάσκῃ αὐταπάρνησιν ἀπὸ τὸν ἄμβωνα καὶ ὥρισεν ὡς βάσιν τῆς ἁγιογραφίας τὴν ἀποτύπωσιν τῶν ἀρετῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ χριστιανικὴ τέχνη ὤφειλε εἰς τὴν ὕλην νὰ παραστήσῃ τὴν ἠθικήν. Τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται καὶ μέχρι σήμερον. Ὁ τεχνοκρίτης Ράσκιν ζητεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὴν ἠθικὴν ἀπὸ κάθε ὡραίαν τέχνην.

Εἰς τὴν χριστιανικὴν λοιπὸν ἁγιογραφίαν, φίλε μου, τοῦτο μόνον θὰ ζητήσῃς: πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἐξεγείρῃ ἰδέαν ἠθικήν. Ἡ ἀντίληψις τῆς παλαιᾶς φυσιολατρείας καὶ ὁ ἔρως πρὸς τὸ Καλὸν καὶ πρὸς τὴν Φύσιν παρῆλθον πλέον. Ἡ χριστιανικὴ τέχνη περιφρονεῖ τὴν φύσιν σύμφωνα πρὸς τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς μελλούσης ζωῆς. Δι' αὐτὸ δὲν μορφώνει οὔτε διαπλάττει. Διδάσκει μόνον. Εἰς τὴν ἁγιογραφίαν δὲν θὰ εὕρῃς ἀκόμη οὔτε αὐτὴν τὴν φυσικὴν ὡραιότητα τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὰς ἀποχρώσεις καὶ μὲ τὰ νέφη του. Ἀντ' αὐτοῦ θὰ εὕρῃς τὸν φωτοστέφανον τῆς ἁγιωσύνης, ὅστις θὰ σοῦ ὑπενθυμίζῃ τὸ βραβεῖον τῆς ἀρετῆς. Θὰ εὕρῃς πολυτίμους λίθους, διὰ νὰ μάθῃς τί ἀφοσίωσιν πρέπει νὰ ἔχῃς εἰς τὴν εἰκόνα. Ὅταν δὲ παρήκμασεν ἡ χριστιανικὴ τέχνη εἰς ἀμάθειαν καὶ εἰς φανατισμόν, τότε πλέον στεγνὸς ἀσκητισμὸς τὴν ἀντεπροσώπευσε.

Πανταχόθεν ἐζητεῖτο ἡ περιφρόνησις τοῦ σώματος, ἡ περιφρόνησις τοῦ Καλοῦ καὶ ἡ ἐκμηδένισις τῆς παρούσης ζωῆς, ἥτις εἶνε πρόσκαιρος καὶ ματαία, χάριν τῆς αἰωνίας μακαριότητος. Καὶ οὕτως ἐσφυροκοπήθησαν εἰς τὴν παρακμάζουσαν χριστιανικὴν ἁγιογραφίαν δεσμὰ παραδόσεως καὶ ἀκαλαίσθητοι προλήψεις δογματικῆς παραστάσεως, τὰς ὁποίας εἰς τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως διέσπασαν οἱ μεγάλοι τεχνῖται τῆς Ἰταλίας.

Ἡ χριστιανικὴ λοιπὸν ἁγιογραφία τῶν φωτισμένων τεχνιτῶν της, ἐπιζητεῖ εἰς τὴν ἁρμονίαν νὰ παραστήσῃ τὸν Οὐρανόν, καὶ εἰς τὰς γραμμάς της τὰς ἰδέας τῆς ἠθικῆς.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ πρὸ πάντων τῶν χριστιανῶν τοῦ Βυζαντίου κατώρθωσε νὰ ἀναδείξῃ μεγάλας εὐγενεῖς γραμμάς, ὅσας καμμία ἄλλη ἀπὸ τὰς καλὰς Τέχνας τῆς χριστιανωσύνης. Τὸ ρωμαϊκὸν Πάνθεον μένει πολὺ χαμηλά, ἂν συγκριθῇ μὲ τὸν βυζαντινὸν ναόν, καὶ μόνον αἱ τελευταῖαι ἀνασκαφαὶ τῆς Δαμασκοῦ καὶ τῆς Ἀντιοχείας μᾶς ἐξηγοῦν τὰς ἀρχὰς τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἡ ὁποία τόσα ἀριστουργήματα μᾶς παρουσίασε. Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς αὐτὰς εὑρίσκομεν ἐρείπια τῶν πρώτων ἀρχιτεκτονικῶν ἐπινοήσεων τοῦ θόλου ἐπὶ ὀρθογωνίου βάσεως καὶ τέχνην μεγάλου πολιτισμοῦ.

Ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ περιωρίζετο εἰς τὸ νὰ συμβολίζῃ. Προσπαθοῦσα ν' ἀποφύγῃ κάθε ἐνθύμισιν εἰδωλολατρικοῦ ναοῦ, περιέπεσεν εἰς χαρακτῆρα μελαγχολικὸν καὶ βαρύν. Ὅταν ὅμως ὁ χριστιανισμὸς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐλευθέρα θρησκεία τοῦ Κράτους καὶ ἐθριάμβευσε, τότε ἀνέθαλεν ἡ τέχνη καὶ γεμάτη ἀπὸ χαρὰν ψάλλει τὴν νίκην. Νίκην χριστιανισμοῦ καὶ νίκην δογματικήν. Πάντοτε ὅμως ἡ ἔμπνευσις εἰς τὴν ἀντίληψιν, εἰς τὰς κινήσεις καὶ εἰς τοὺς τρόπους εἶνε πραγματολογική. Αὐτὸς εἶνε ὁ κύριος ἀληθινὸς χαρακτήρ της.

Ἡ Ἁγία Σοφία εἶνε ἡ σπουδαιοτάτη οἰκοδομὴ τῶν Βυζαντινῶν. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν της ἐπανέρχεται ἡ ἀρχαία κλασικότης τῶν γραμμῶν, ὁ δὲ ὑπολογισμὸς ρυθμίζει τὴν ἀνάγκην μὲ τὸ ὡραῖον εἰς ὅλα μέχρι τῆς παραμικροτέρας λεπτομερείας. Οἱ θόλοι της συνδέονται αἰσθητικῶς τόσον

ἁρμονικὰ μὲ τὰς ἀψῖδας καὶ μὲ τοὺς στύλους, ὥστε τὸ ὅλον προβάλλει ἁρμονικὸν καὶ τέλειον. Εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν εὐγένεια βασιλεύει εἰς πᾶσαν γραμμὴν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ δὲ μεγαλεῖον τῆς οἰκοδομῆς ἐπιδρᾷ μὲ δυνατὴν ἐπιβολὴν εἰς τὸν προσευχόμενον χριστιανόν.

Ἀπ' ἔξω τίποτε δὲν ἐπιδεικνύει τὰς σημαντικὰς γραμμὰς τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὅλη ἡ τέχνη ἀποβλέπει τὸ ἐσωτερικόν, ὅπου ὁ ἱερεὺς ἐστραμμένος πρὸς ἀνατολὰς ἐπιτελεῖ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν, ἐνῷ ὁ ναὸς τῶν εἰδωλολατρῶν ἐσυγκέντρωνε περισσοτέραν ὡραιότητα εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, διότι πρὸ αὐτῆς ὁ ἱερεὺς ἐθυσίαζε. Τέσσαρες μεγάλοι στύλοι εἰς τὸ μέσον τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶνε συνδεδεμένοι μὲ μεγάλας καμπυλογράμμους ἀψῖδας, ἐπὶ τῶν ὁποίων φέρεται ὁ τροῦλος. Τί μεγαλεῖον δὲ ἐμπνέει ὅλος αὐτὸς ὁ χῶρος τοῦ ναοῦ! Εἶνε ἀληθὲς ὅτι σήμερον ἔλειψε τὸ θυσιαστήριον, ὅτι ἀφῃρέθη ἡ ἐπίπλωσις καὶ ὅτι ἀπηλείφθη ὁ πλούσιος στολισμὸς τῶν τοίχων καὶ τοῦ ἐδάφους. Καὶ ὅμως πόσον ἀκόμη συγκρατεῖ εἰς σεβασμὸν τὴν ψυχήν μας! Σήμερον ὁ προσερχόμενος γονατίζει καὶ προσεύχεται εἰς τὸ ἀνώτατον Ὄν, τὸ ὁποῖον δὲν εἰκονίζει οὔτε εἰκὼν οὔτε σύμβολον.

Ἄλλοτε πρὸ τοῦ Ἱεροῦ οἱ τοῖχοι τοῦ λεγομένου τέμπλου ἦσαν ἀπὸ μάρμαρον πολύχρωμον. Ἀφιερώματα πίστεως καὶ λατρείας ἦσαν κρεμασμένα. Μὲ μωσαϊκὰ δὲ χρυσᾶ ἢ βαθυγάλανα ἐξήστραπτον ἀπὸ παντοῦ τῆς Πίστεως αἱ εἰκόνες. Τόρα ὁ χρόνος ἐσκοτείνιασε τοὺς τοίχους καὶ μυστικὴ σιωπή, αὐστηρὰ ἁπλότης παντοῦ βασιλεύει.

Ἄλλοτε, μόλις εἰσήρχεσο, ἔβλεπες τὸν Λυτρωτὴν πρὸ τῆς εἰσόδου μὲ κατάλευκον μετάξινον μανδύαν νὰ κάθηται ἐπὶ θρόνου καὶ νὰ ὑψώνῃ τὸν δάκτυλον πρὸς τὸν ὑπέρτατον Λόγον. Εἰς τοὺς πόδας του γονατισμένος προσηύχετο ὁ βασιλεύς. Μέσα μαρμάρινος μὲ ἀσημένιον γῦρον ἔλαμπεν ὁ ἄμβων καὶ ὁ θρόνος μὲ τὸν ἀετὸν τὸν δικέφαλον. Σειραὶ πολυελαίων ἀπὸ ἀργυροδεμένα κρύσταλλα συνήνωναν τοὺς στύλους, τὸν ἕνα μὲ τὸν ἄλλον, καὶ ἐφώτιζαν μὲ τὰς σειρὰς τῶν φώτων των. Ἀντίκρυ δὲ ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ἔλαμπαν ὁ χρυσὸς καὶ τὰ πολύτιμα πετράδια. Αὐτὴ ἦτο ἡ ἐσωτερικὴ ἄποψις

τῆς Ἁγίας Σοφίας. Καὶ δι' αὐτὴν καὶ διὰ τὰς παραστάσεις τῶν μωσαϊκῶν της ὑπῆρχον τὰ πολλὰ παράθυρα τοῦ θόλου, τοῦ τρούλου καὶ τῶν ἀψίδων, διὰ νὰ φωτίζωνται τὰ πάντα. Καὶ ἐδῶ διεγράφετο ὅ,τι ἁρμονικὸν καὶ ὡραῖον συνεκράτει τὴν ψυχὴν τοῦ χριστιανοῦ εἰς προσευχὴν καὶ εἰς ἔκστασιν.

Αὐτὸς εἶνε ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Ποία ἦτο ἡ μουσική;

Τὸ ἴδιον πνεῦμα τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν μέλλουσαν ζωὴν γεννᾷ καὶ εἰς τὴν μουσικὴν τὸν μελαγχολικὸν ἐκεῖνον χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον εἴδομεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν. Εἰς τοῦτο μὴ λησμονήσῃς, ὅτι πρώτη κοιτὶς τοῦ χριστιανισμοῦ εἶνε ἡ Ἀνατολή, ὅπου τὰ πάντα διαπνέει ἡ μελαγχολία καὶ ἡ ταπείνωσις τοῦ πνεύματος· ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ μελῳδία ἐστέναζε τὴν Σιὼν παρὰ τὸν ποταμὸν τῆς Βαβυλῶνος· καὶ ὅτι ὁ θρῆνος εἶνε ὁ γενικὸς χαρακτὴρ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν.

Ἡ χριστιανικὴ λοιπὸν ἐκκλησία, σχηματισθεῖσα κατὰ πρῶτον ἀπὸ Ἑβραίους καὶ ἀπὸ Σύρους, εἶχε φυσικὰ ἑβραϊκὰς καὶ συριακὰς μελῳδίας. Εἰς αὐτὰς ἐψάλλοντο οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαβίδ, αἱ ᾠδαὶ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῆς προφήτιδος Μαριάμ, ἡ εὐλογία τοῦ Ἰωνᾶ καὶ ὁ ὕμνος εἰς τὸν Χριστόν, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Πλίνιος.

Τὰ μέλη τῆς μουσικῆς αὐτῆς δὲν διέφερον βεβαίως ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς. Ὅταν ὅμως ἀνεπτύχθησαν περισσότερον αἱ ἐκκλησίαι καὶ νεώτερα στοιχεῖα εἰσῆλθον εἰς αὐτάς, τότε ἀπετελέσθησαν οἱ χοροὶ τῶν ψαλτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνταπεκρίνοντο μὲ τὸ ἐκκλησίασμα· δηλαδή, ἤρχιζε τὸ ἐκκλησίασμα ἐπιτροχάδην μίαν ᾠδὴν τοῦ Δαβὶδ καὶ κατόπιν ὁ χορὸς ἔψαλλε τὸ νέον τροπάριον. Εἰς τὸ τέλος συνῴδευε πάλιν τὸ ἐκκλησίασμα μὲ ἐπῳδὸν «Ἀμήν», εἴτε «Ἀλληλούϊα», εἴτε «Κύριε ἐλέησον».

Τότε συνετάχθησαν αἱ πρῶται δοξολογίαι τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου καὶ οἱ ὕμνοι τῆς Θεοτόκου. Ἡ ποίησις αὐτῶν ἦτο πτωχὴ βέβαια εἰς τὸν ῥυθμόν, καὶ ἡ μουσικὴ ἀνάλογος πρὸς τοῦτον. Τὰ ῥυθμικὰ μέτρα τῶν Ἑβραίων περιωρίζοντο εἰς τὰς ἀντιθέσεις τῶν περιόδων εἴτε εἰς τοὺς διαπλατυσμοὺς αὐτῶν. Ἀργὰ καὶ βαρέα συροεβραϊκὰ μέλη διέτρεχον τὰς

ποιητικὰς αὐτὰς περιόδους, τῶν ὁποίων μικρὰν ἔννοιαν μᾶς δίδει τὸ «Φῶς ἱλαρόν», τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν εἴσοδον ψάλλουσι καὶ σήμερον οἱ ἱερεῖς εἰς τὰς ἐκκλησίας μας.

Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ὅμως ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἶχε συνενώσῃ ἤδη τὰ ἔθνη τῆς Ἀνατολῆς εἰς διεθνῆ ἐπικοινωνίαν. Τὰ νεώτερα χριστιανικὰ στοιχεῖα, συνειθισμένα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γοργὴν ῥυθμικὴν τῆς ποιήσεως, δὲν ὑπέφερον τὴν ἀργὴν ἑβραϊκὴν μονοτονίαν. Ὁ χριστιανισμὸς εἶχεν ἐξαπλωθῇ πλέον κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, παρέχουσα τὸν ἑαυτόν της εἰς τὸν χριστιανισμόν, ἔδωκε ταὐτοχρόνως καὶ τὰ ῥυθμικὰ τῆς ποιήσεως μέτρα. Τότε ἐγένοντο οἱ ἀντίφωνοι χοροὶ καὶ οἱ ὕμνοι ἐπὶ ἑλληνικῶν μέτρων. Καὶ ἀργότερον οἱ ἀναπαιστικοὶ μονόμετροι καὶ δίμετροι Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, τὰ ἑξάμετρα καὶ τὰ τροχαϊκὰ τρίμετρα τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τὰ ποιήματα τοῦ Συνεσίου καὶ οἱ μεταφρασθέντες ἑξαμετρικοὶ ψαλμοὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου. Ἀλλ' ἡ μουσικὴ ἐξηκολούθει ἡ ἰδία. Ἡ ἑλληνικὴ μετρικὴ δὲν συνεβιβάζετο μὲ τὰς ἑβραϊκὰς καὶ συριακὰς μελῳδίας. Δι' αὐτὸ καὶ ἀνεγινώσκοντο μόνον τὰ νέα ποιήματα τῆς ὑμνογραφίας εἰς ἀντιφωνίαν ὑπὸ τῶν χορῶν.

Ἀλλ' ὅταν κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως πλέον, καὶ ὅταν ἡ ἑλληνικὴ παίδευσις ἐστόλιζε ζηλευτῶς τοὺς μεγάλους πατέρας τῆς ἐκκλησίας, τότε δὲν ὑπῆρχε λόγος ἀντιθέσεως καὶ πολεμικῆς μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας. Μοιραίως θὰ εἰσήρχετο τότε καὶ ἡ ἑλληνικὴ μουσική. Ὅπως δὲ ἡ ἑλληνικὴ ποίησις ἐπλημμύρισεν εἰς τὴν χριστιανικὴν ποίησιν, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ θὰ ἐπλημμύριζεν εἰς τὰς χριστιανικὰς μελῳδίας. Τὴν ἀφορμὴν ἔδωκαν οἱ αἱρετικοί. Ὅταν αὐτοὶ συνέθεσαν αἱρετικοὺς ὕμνους εἰς ἑλληνικὰ μέτρα καὶ εἰς ἑλληνικὰς μελῳδίας, τότε καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἔπραξαν τὸ αὐτό. Ἡ ἐκκλησία λοιπὸν εἶχεν ἀργὰ συροεβραϊκὰ μέλη, τὰ λεγόμενα παπαδικὰ καὶ σύντομα μέλη τῆς ἑλληνικῆς μελῳδίας, τὰ ὁποῖα λέγονται Εἱρμολογικὰ καὶ Στιχηραρικά. Εἰς ὅλην τότε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον εἶχε διαδοθῇ ἡ ἑλληνικὴ μουσική. Οἱ ἄραβες πρὸ πάντων,

ὅπως παρέλαβον καὶ προώδευσαν τὰ μαθηματικὰ παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἔτσι παρέλαβον καὶ τὴν μουσικὴν αὐτῶν.

Ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ ἐφέρετο γενικῶς εἰς ὅλων τὰ στόματα. Τότε δὲ οἱ ἑλληνομαθεῖς σῦροι ποιηταὶ καὶ μουσικοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων προεξάρχει ὁ ἱερὸς Δαμασκηνός, ἔγραφον καὶ ἐτόνιζον τὰς χριστιανικὰς ποιήσεις εἰς ἕνα κρᾶμα μουσικῆς ἀνατολικῆς, τῆς ὁποίας εἰς τὰ σύντομα μέλη ἡ βάσις ἦτο ἡ ἑλληνικὴ μουσική.

Ἰδού δύο λέξεις δι' αὐτήν.

Ἡ ἑλληνικὴ μουσική, ἀγαπητέ μου, εἶχε τρία γένη κατὰ τὴν ἀνάλογον διαίρεσιν τοῦ τετραχόρδου. Δηλαδὴ ἢ τὴν φυσικὴν διάτονον κλίμακα, ἡ ὁποία διέρχεται διὰ τῶν φυσικῶν τόνων τῆς φωνῆς τοῦ ἀνθρώπου· ἢ τὴν χρωματικὴν κλίμακα, ἡ ὁποία προκύπτει ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν τόνων, ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν φυσικὴν βάσιν, ἡ ὁποία κατεβιβάσθη κατὰ ἡμίτονον, καὶ τότε ἀκολουθοῦν οἱ ἄλλοι τόνοι χρωματισμένοι· ἢ τοὐναντίον, τὴν ἐναρμόνιον κλίμακα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεβιβάσθη ἡ ἀρχικὴ βάσις κατὰ ἡμίτονον καὶ οἱ τόνοι ἠκολούθουν πάλιν χρωματισμένοι, τόρα ὅμως κατὰ δύο τετράχορδα ἐναρμονίως συνεζευγμένα. Τόρα κάθε ἦχος εἰς τοὺς ἀρχαίους δύναται νὰ ψαλῇ καὶ εἰς τὰ τρία αὐτὰ γένη. Ὥστε ὑπάρχει δώριος διατονικός, δώριος χρωματικὸς καὶ δώριος ἐναρμόνιος. Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ὡσαύτως ἔχει πρῶτον ἦχον διατονικόν, πρῶτον χρωματικόν, καὶ πρῶτον ἐναρμόνιον. Ἀδιάφορον ἂν ἤλλαξεν ἡ ὀνομασία, εἴτε ἐὰν ἀπὸ τεχνικὴν δυσκολίαν μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἐλησμονήθησαν καὶ περιωρίσθησαν κατὰ τὴν ὑπόδειξιν τῶν σημαδοφώνων εἰς ὀλίγας γραμμάς. Τὰς αὐτὰς βάσεις ἔχει καὶ ἡ ἀραβικὴ μουσική. Αὐτὴ μάλιστα δύναται νὰ μᾶς ὑπενθυμίσῃ μερικοὺς δυσκόλους ἤχους ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἔμειναν μερικὰ μόνον σημαδόφωνα μὲ ἀραβικὸν ὄνομα.

Ἀλλά, φίλε μου, εἰμποροῦμεν νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαία μουσικὴ σώζεται ὁλόκληρος εἰς τὴν σημερινὴν Βυζαντινὴν μουσικὴν τῆς ἐκκλησίας μας; Ὅτι εὑρίσκονται πολλαὶ ὁλόκληροι μελῳδίαι καὶ μάλιστα σύντομοι,

εἴτε ἄλλαι μουσικαὶ περίοδοι κατεσπαρμέναι, ὅτι εὑρίσκονται εἰς αὐτὴν πολλοὶ ὕμνοι καὶ σκόλια τῆς θεατρικῆς θυμέλης, καὶ ὅτι πολλὰ δημοτικὰ τῆς ἀρχαιότητος τραγούδια σώζονται εἰς τὰς μελῳδίας τῆς ἐκκλησίας μιας, δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία. Πῶς εἶνε ὅμως δυνατὴ ἡ διαλογή; Διότι καθαρὰ ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ μουσικὴ ποτὲ δὲν ἀντεπροσώπευσε τὴν ὅλην μουσικὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν μας. Τὰ ἀργὰ παπαδικὰ μέλη διετήρησαν πάντοτε τὴν συροεβραϊκὴν μελῳδίαν. Ἔπειτα δὲ ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἀνεπτύχθη τοιαύτη διεθνὴς ἐπικοινωνία τῶν λαῶν, ὥστε τίποτε δὲν ἔμεινεν ἀμιγὲς κτῆμα τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἔθνους. Εἰς ὅλων τὰ στόματα ἐφέροντο ἑλληνικαί, ἀραβικαί, συριακαῖ καὶ παντοῖαι μελῳδίαι. Οἱ χριστιανοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀληθινοὶ κοσμοπολῖται, ἠρέσκοντο μᾶλλον εἰς ἕνα μωσαϊκὸν μουσικῆς παρὰ εἰς ὡρισμένον σύστημα, τὸ ὁποῖον διὰ τοὺς ἄλλους θὰ ἦτο ξένον.

Εἰς τὸ Περιοδικὸν τοῦ ἐδῶ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου τὸ 1900 ἀνέπτυξα πόθεν προῆλθεν ἐκ τῶν διεθνῶν αὐτῶν μελῳδιῶν καὶ ἐκ τῆς διεθνοῦς μουσικῆς ἡ τεχνικῶς ἀκατανόητος πολυρρυθμία, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ δημώδης μελῳδία καὶ ἡ ἐκκλησιαστική μας μουσική. Τὴν πολυρρυθμίαν αὐτὴν ἔχουν τόσον καλῶς χωνευμένην καὶ ἐξισωμένην, λέγει ὁ Decondray, ὥστε καταντᾷ ἀδύνατος ἡ ὑπαγωγὴ τοῦ μέλους εἰς ῥυθμὸν ἕνα, χωρὶς νὰ καταστραφῇ τὸ κάλλος τοῦ ὅλου. Ἐκεῖ δὲ ἀνέφερα ποιητικοὺς καὶ μελικοὺς ῥυθμοὺς τῆς ἑλληνικῆς, τῆς συριακῆς καὶ τῆς ἀραβικῆς, ἵνα δείξω τὴν συγγένειαν καὶ τὴν ἐπιμιξίαν αὐτῶν. Τότε οἱ ἐκκλησιαστικοὶ μελῳδοὶ ἐλάμβανον τεμάχια ὅλα ἐκ τῆς διεθνοῦς ἐκείνης ποικίλης μελῳδίας, τὰ ὁποῖα συνήρμοζον περισσότερον κατὰ κανόνα τῆς ἀκοῆς παρὰ κατὰ κανόνα ῥυθμικῆς. Δι' αὐτὸ μὲ ἕνα σημαδόφωνον ἐσήμαινον ὁλόκληρον μουσικὴν γραμμὴν ἢ motive ὁλόκληρον.

Βεβαίως ἡ πολυρρυθμία αὐτὴ ἦτο σχετικὴ καὶ θὰ εἶχε ὡρισμένας περιστάσεις ῥυθμικῆς εἴτε μουσικῆς ἀναλογίας, τὰς ὁποίας ἡ ἀμάθεια κατόπιν ἐσκότισεν. Ἀλλὰ ποῖος ἐμελέτησε τὰ ζητήματα αὐτά; Μόνον, ὅταν ἐλησμονοῦντο ὁλονὲν αἱ μουσικαὶ ἐκεῖναι γραμμαί, τότε ἠναγκάσθησαν οἱ μεταγενέστεροι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὁλονὲν νὰ ἀναλύουν τὰ ἁπλᾶ ἐκεῖνα ἑκάστης μελῳδίας σημαδόφωνα δι' ἀναλυτικῶν σημείων μέχρι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε οἱ τρεῖς μουσικοδιδάσκαλοι ἐφεῦρον τὸ σημερινὸν ἀναλυτικὸν σύστημα.

Ὅταν μετὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ ἐκκλησιαστική μας μουσικὴ ἦλθεν εἰς στενὴν σχέσιν μὲ τὰς τουρκικὰς μελῳδίας, τότε νέος παράγων διεμόρφωσεν αὐτήν, σύμφωνα πρὸς τὸ περιβάλλον καὶ σύμφωνα πρὸς τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον μόνην παρηγορίαν εὗρισκεν εἰς τὴν θρησκείαν του. Ἡ τουρκικὴ μελῳδία, ἀργὴ καὶ παθητική, εἶχε μὲν ἀναπτυχθῇ ἀπὸ τὴν ἀραβικήν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον πολὺ διάφορον ἐκείνης, ἥτις διετήρησε πάντοτε ἔξοχον χαρακτηριστικὸν τὴν ῥυθμικήν της. Ὅταν δὲ εἰσεχώρησαν εἰς τὸ ἔθνος μας αἱ μοναστηριακαὶ ἀργαὶ ἀκολουθίαι εἰς κοινὴν χρῆσιν καὶ αἱ ὁλονύκτιοι παρακλήσεις κατὰ τὰ τυπικὰ τῶν καλογήρων, τότε εὐκολώτερον ἀνεμίχθησαν καὶ εἰσῆλθον αἱ ἀργαὶ καὶ παιγνιώδεις τουρκικαὶ μελῳδίαι. Τὰ παλαιὰ ῥυθμικὰ μέλη τῶν Εἱρμολογιῶν καὶ Στιχηραρικῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀντεπροσωπεύετο ἡ ἐπίδρασις τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἦσαν σύντομα καὶ ὠλιγόστευαν ὁλονέν. Ἡ φιλολογικὴ δὲ ἀμάθεια τῶν ψαλτῶν καὶ τοῦ κλήρου ἐπεζογράφησεν ἀπὸ πολλοῦ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑμνογραφίαν καὶ ἀφῆκεν ἐλευθερώτερον στάδιον εἰς ἀμαθῆ μελοποίησιν κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς τουρκικῆς μουσικῆς.

Κατὰ τὸ 1765 ὁ διάσημος μουσικοδιδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας Πέτρος ὁ Λαμπαδάριος, κατὰ τὸ παράδειγμα δύο ἄλλων προγενεστέρων του, ἀνέλυσεν ἁπλούστερον τὴν παλαιὰν γραφὴν τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ διέσωσεν ἀρκετὰς ἀρχαίας μελῳδίας. Ἐγνώριζε δὲ τόσον καλὰ καὶ τὴν τουρκικὴν μουσικήν, ὥστε ἐμελοποίησε τουρκικὰ μέλη κατὰ τὰ μακάμια καὶ τοὺς ῥυθμοὺς τῶν ὀθωμανῶν, παρὰ τῶν ὁποίων ὠνομάζετο Χότζας. Πολὺ ἀργότερον μόλις κατὰ τὸ 1815 ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ ΣΤ′ συνέστησε πρῶτος ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σχολήν, ὅπου ἐδιδάσκοντο οἱ μαθηταὶ τὴν νέαν ἐξηγητικὴν μέθοδον τῶν τριῶν μουσικοδιδασκάλων. Δυστυχῶς ἡ σχολὴ ἐκείνη δὲν διήρκεσε πολύ, ὅσον καὶ ἂν τότε αἱ ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες

τῆς Βιέννης «Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος» καὶ «Λόγιος Ἑρμῆς» ἐπεκρότησαν εἰς τὴν σύστασίν της.

Ἀλλ' ἡ πνευματικὴ ἐξέργεσις τοῦ ἔθνους ἐζήτει ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καλλιτέραν μουσικήν. Εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς Εὐρώπης κατηρτίσθη καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Βιέννην ἰδιαίτερον σύστημα τετραφώνου, τὸ ὁποῖον ἐζήτησε ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν τῶν ἐκκλησιῶν μας. Τὸ Πατριαρχεῖον Κων/πόλεως ἀντέστη τότε. Ὁ Πατριάρχης Ἄνθιμος τὸ 1846 κατεδίκασε τὴν καινοτομίαν καὶ τὸ 1870 ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ΄ συνιστᾷ νέαν μουσικὴν σχολὴν καὶ διώρισεν ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία εἰς τὴν «Μουσικὴν Βιβλιοθήκην» θὰ κατεχώριζεν ὅσα μέλη πρέπει νὰ ψάλλωνται εἰς τὰς ἐκκλησίας μας.

Νομίζεις, φίλε, ὅτι δὲν ἦτο δικαία ἡ ἀντίδρασις; Πολὺ μάλιστα. Εἶναι μεγάλη ἀπώλεια νὰ πετάξῃ κανεὶς μουσικὴν τόσον πλουσίαν εἰς τὰ γένη καὶ εἰς τοὺς ἤχους της, ὅσον οὐδεμία ἄλλη. Δι' ἡμᾶς δὲ ἡ ἀπώλεια εἶνε ἐθνική, ν' ἀρνηθῶμεν μουσικήν, ἡ ὁποία ἐπὶ ὁλοκλήρους αἰῶνας διέπλασσε τὸ ἔθνος μας καὶ κατοπτρίζει ὅλας τὰς τύχας του. Διατί; Μόνον καὶ μόνον διότι ἄλλη μουσικὴ εἶχεν εὐκαιρίαν νὰ καλλιεργηθῇ ἀπὸ ἐξόχους μουσικοὺς καὶ ἀπὸ ἐκλεκτὰς μεγαλοφυΐας, ὥστε νὰ καταστῇ θεῖον ἄκουσμα ἡ σημερινὴ εὐρωπαϊκὴ μουσική. Τὸ ἔθνος ἔχει μέλλον ἀπεριόριστον καὶ οἱ θησαυροὶ τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς κεῖνται ἐνώπιόν του. Δὲν πειράζει, ἂν εἶνε σκωριασμένοι, ἂν εἶνε ἄτακτοι καὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα μεμιγμένοι. Δὲν εἶνε βλασφημία νὰ προεξοφλήσῃ κανεὶς κάθε ἐλπίδα τοῦ μέλλοντος ἀπὸ τὸ ἔθνος του;

Ἀλλ', ἀγαπητέ μου, οὔτε ἡ σημερινὴ τῶν ψαλτῶν μας σκοτεινὴ προσκόλλησις δῆθεν εἰς τὰ πάτρια, οὔτε ἡ ἄγνοια κάθε μαθηματικοῦ νόμου τῆς ἀκουστικῆς συμβαδίζουν πλέον μὲ τὸ νεώτερον πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἁρμονίας καὶ τῆς ἐκφράσεως μουσικῶν ἰδεῶν εἶνε ζητήματα πλέον πολιτισμοῦ. Χρειάζεται πολὺς παραλογισμὸς νὰ ἀποτινάξῃ κανεὶς τὰς νεωτέρας ἀνακαλύψεις, μόνον καὶ μόνον διότι δὲν ἐγνώριζαν αὐτὰς οἱ προπάτορές του. Ἡ θεωρία τῆς μουσικῆς εἶνε μαθηματικὴ ἀλήθεια, ἡ ὁποία πρέπει νὰ

ὑπάρξῃ ὡς βάσις εἰς κάθε μουσικήν. Καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐσυζητεῖτο ποτὲ τὸ τεταρτημόριον τοῦ τόνου καὶ ἡ ἀτάσθαλος ἀκοὴ ἐδυσκολεύετο νὰ ὑποταχθῇ εἰς τοὺς νόμους τῆς ἀκουστικῆς. Ὑπεχώρησεν ὅμως, ὅταν ἀπεμακρύνθη ἡ ἐμπάθεια καὶ ἡ ἀμάθεια.

Εἰς ἡμᾶς ἡ πρώτη ἀπόπειρα συστηματικῆς διορθώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἔγινεν ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄, ὁπόταν διωρίσθη ἐπιτροπή, — εἰς τὴν ὁποίαν προεξῆρχεν ὁ Ἀνδρέας Σπαθάρης — νὰ κανονίσῃ τὴν Κλίμακα καὶ κατεσκεύασεν ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτῆς τὸ μουσικὸν ὄργανον «ψαλτήριον». Κατόπιν δὲ ὁ μουσικὸς καὶ λογιώτατος πατριάρχης Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄ ἐζήτησε νὰ θέσῃ βαθύτερα θεμέλια τῆς συστηματοποιήσεως καὶ τῆς ἐρεύνης τόσον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας, ὅσον καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ κατήρτισε Μουσικὸν Σύλλογον καὶ Μουσικὴν σχολήν, προσδώσας εἰς ἀμφότερα συνοδικὸν καὶ ἀνεγνωρισμένον κῦρος καὶ διερρύθμισε τὸ μουσικὸν ὄργανον «ψαλτήριον» προσφυέστερον, ἵνα κανονισθῶσιν ἅπαξ διὰ παντὸς τὰ ἐκκλησιαστικά μας μέλη ἐπὶ ὡρισμένων ὀρθῶν τόνων. Καὶ πρὸ παντὸς ἐζήτησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν σκοτισθεῖσαν μετρικὴν τῆς Ὀκτωήχου καὶ ὅλης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς γνωρίζεις, φίλε, ἤρχισεν ὁ Pitra, ὁ Christ, ὁ Ἔρμαν, ὁ Βότσφαλ, ὁ Βοήχιος, ὁ Παρανίκας, ὁ Στέβενσων καὶ ὁ Κρουμβάχερ. Ἔχει δὲ πολλὴν καὶ μεγάλην σημασίαν. Ὅταν ἀποκατασταθῇ ἡ ῥυθμικὴ στιχουργία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνογραφίας, θὰ τεθῇ τέρμα εἰς τὴν ἀτάσθαλον νεωτέραν μελοποίησιν παντὸς ψάλτου, καὶ θὰ δοθῇ βοήθεια εἰς τὴν ῥυθμικὴν μελῳδίαν ἀπὸ τὴν ῥυθμικὴν τῆς ποιήσεως. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄ κατέθηκεν ἐξ ἰδίων ἑκατοντάλιρον βραβεῖον ὡς ἔπαθλον πρὸς πάντα, ὅστις θὰ ἐρρύθμιζε, ὅπως ἦτο ἄλλοτε, ἡ ποίησις τῆς Ὀκτωήχου.

Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὗται εἶνε νέαι τῶν ἡμερῶν μας. Δυστυχῶς δὲ ἀπὸ τοὺς ψάλτας μας λείπει ἡ μόρφωσις καὶ ἡ ἰδιοφυΐα καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους λείπει ἡ ἀνεπηρέαστος ἐκτίμησις. Δι' αὐτὸ ἐπικρατεῖ πάλιν ἡ ἀκαταστασία, τὸ ἄτακτον καὶ

τὸ ξενικὸν μὲ ὅλας τὰς χαλαρὰς καὶ γαργαλιστικὰς μελῳδίας τῆς ἀνατολικῆς μουσικῆς. Δυστυχῶς δὲ ἄλλοτε ἡ μουσικὴ αὐτὴ ἐδέσποζεν ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Εἶχε μάλιστα ἐξ αὐτῆς μορφωθῇ ἕνα νόθον εἶδος τεχνικῶς ἀκατανόητον, τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰσαχθῇ εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰς κοινωνικὰς σχέσεις.

Ἦτο τοῦτο ἐλεεινὸν εἶδος, τοῦ ὁποίου τὴν σχολαστικὴν ποίησιν ἀνελάμβανον οἱ τότε λόγιοι καὶ κληρικοί, τὴν δὲ μελῳδίαν οἱ ψάλται τῶν ἐκκλησιῶν μας. Ἂν ἀνοίξῃς τὰς Ἀνθολογίας, τὰς Σειρῆνας καὶ τοὺς Πανδέκτας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, θὰ εὕρῃς πλῆθος τοιούτων ἀνατολικῶν τραγουδιῶν καὶ ᾀσμάτων.

Πρῶτος, ὅστις ἐζήτησε νὰ ἀποτινάξῃ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, ἦτο ὁ Ἠλίας Τανταλίδης. Αὐτὸς ἔδωκεν εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν σχολείων ἰδικάς του ποιήσεις, εἰς μελῳδίας τοῦ Σοῦμπερτ καὶ τοῦ Μένδελσων, ἵνα παύσουν οἱ ἀνατολικοὶ ῥινολαρυγγισμοί.

Καὶ εἰς τοῦτο ἐβοηθήθη ἀπὸ τὴν λογίαν σύζυγον τοῦ Στεφάνου Καραθεοδωρῆ, τὴν Λουκίαν. Αὐτὸς δὲ μεταξὺ τῶν πρώτων κατέγινε νὰ ἀνεύρῃ ἀρχαίας ἑλληνικὰς μελῳδίας μέσα εἰς τοῦ λαοῦ τὰ τραγούδια.

Τοιαύτη ἦτο ἡ μουσικὴ μόρφωσις τοῦ ἔθνους καὶ τοιαύτη ἡ καλλιτεχνική του διάπλασις εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ εἰς τὴν μουσικήν. Ἡ ἔλλειψις πρωτοτύπου ἐθνικῆς παραγωγῆς καὶ ἡ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας μακρὰ μετὰ ξένων ἐπιμιξία ἀφῄρεσαν κάθε χαρακτῆρα καὶ κάθε ἐθνικὴν σφραγῖδα ἀπὸ ἀμφότερα. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐξήσκησαν, οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξασκήσουν ἐπίδρασιν εἰς τὸν πνευματικόν του βίον. Τὸ ἔθνος λοιπὸν οὔτε ἀπὸ τὴν τέχνην ἤλπιζε τίποτε.

Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως.

Σὲ φιλῶ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ζ΄

Εἰς Γ'εράσιμον Κομνηνὸν
Βραΐλαν

(Ἡ παιδεία ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.— Αἱ ἀνώτεραι σχολαὶ τῆς Πόλεως.—Ἡ ποίησις καὶ ἡ δημοσιογραφία αὐτῆς.—Ἡ γλῶσσα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Πόλεως.—Ἡ Μεγάλη Σχολὴ ἁπλοῦν γυμνάσιον.—Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος).

Ἀγαπητέ μου,

Σήμερον εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ 19 αἰῶνος. Ἡ Πόλις μας παρουσιάζει εὐρεῖαν πλέον τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας. Τὸ Φανάρι εἶνε τὸ κέντρον τῆς παιδεύσεως. Σχολεῖα ὅμως λειτουργοῦν εἰς ὅλας τὰς συνοικίας. Διακρίνονται ὡς διδάσκαλοι οἱ ἀδελφοὶ Γεράσιμος καὶ Φραγκούλης Γουλιμῆς, οἱ ἀδελφοὶ Νικόλαος καὶ Φραγκούλης Καρμπούνης, οἱ ἀδελφοὶ Βασίλειος καὶ Κωνσταντῖνος Ψωμάκης, ὁ Δημήτριος Βενδραμῆς, ὁ Παντολέων Βάλβης, ὁ ἱερεὺς Μπεκαούτσης, ὁ Μακάριος Καββαδίας καὶ ἄλλοι. Οἱ ἰατροὶ πρὸ παντὸς εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐφημίζοντο καὶ ὡς λόγιοι. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρω τὸν Παῦλον Σιδέρην, τὸν Δημήτριον Ῥαζῆν, τὸν Ἀναστάσιον Παπάζογλου, τὸν Δημήτριον Ἀγκύραμον, τὸν Κηρῦκον Χαιρέτην καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Καλογερᾶν. Γενικὴ προθυμία ἦτο νὰ φωτισθῇ πλέον καὶ νὰ παιδευθῇ τὸ ἔθνος.

Οἱ Φαναριῶται ἡγεμόνες καταγίνονται περισσότερον καὶ προστατεύουν τὰ γράμματα. Ἕνεκα πολιτικῶν περιστάσεων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὸ 1690 καὶ ἐντεῦθεν, ἀφῆκαν πλέον τὸ Φανάρι καὶ μετῴκησαν εἰς τὸ Νηχῶρι, εἰς τὴν Ξηροκρήνην καὶ εἰς τὸ Μέγα Ῥεῦμα τοῦ Βοσπόρου. Ἀρχοντικὰ σπίτια ἔκτισαν τότε ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Βοσπόρου. Ἐκεῖ δὲ εἰς τὴν Ξηροκρήνην μετέφεραν ἀργότερον τὴν Πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν κατὰ τὸ 1804, χάρις εἰς τὴν φροντίδα τοῦ Δημητρίου Μουρούζη. Οἱ μαθηταὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ ἀρχοντικὸ σπίτι τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου καὶ τὴν σχολαρχίαν εἶχεν ὁ Δωρόθεος Πρώϊος. Ἡ σχολὴ ἐλειτούργει τόσον καλῶς, ὥστε ἀρκεῖ νὰ λεχθῇ, ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ 1797 εἶχεν εἰς τὰ ἀνώτερα μαθήματα ἓξ διδασκάλους. Διὰ πρώτην δὲ φορὰν τὸ βαθὺ καὶ μεταρρυθμιστικὸν πνεῦμα τοῦ Πρωΐου εἰσάγει, εἰς τὴν μελέτην τῶν διδασκάλων τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, τὴν σύνταξιν Λεξικοῦ τῆς ἀρχαίας εἰς ὅλα τὰ ἰδιώματα τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης. Δυστυχῶς τὸ ἔργον ἔμεινε σχεδιασμένον μόνον.

Ἦσαν ὀνομασταὶ τότε καὶ πλούσιαι αἱ βιβλιοθῆκαι τοῦ Δημητρίου Μάνου καὶ τοῦ πρίγκηπος Κωστάκη Μουρούζη. Εἰς τὴν Βιέννην, τὸ ἔτος 1792, ἐξεδόθησαν δημώδη τραγούδια πρὸς εὐθυμίαν τῶν νέων ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἔρωτος ἀποτελέσματα». Καὶ τὸ 1817 ὁ Μιχαὴλ Γκίκας μεταφράζει τὸ Γεωγραφικὸν Λεξικὸν τοῦ Vosgier. Εἰς τὸν Λόγιον Ἑρμῆν, ὁ ἡγεμὼν Σκαρλᾶτος Γκίκας δημοσιεύει ἡρωελεγεῖα κατὰ τὸ σύστημα τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀναχρονιστικὴ ποίησις καὶ γλῶσσα ἐντελῶς ἀναχρονιστική. Μήπως ἡ καθαρεύουσα ἦτο γλῶσσα καλλιτέρα; Ἰδού πῶς ὁ Ζαχαρίας Μαυρουδῆς στιχουργεῖ τὸ Ὄνειρον εἰς τὸν θάνατον τῆς Μαρίας Γκίκα:

Ἀλλὰ φεῦ! καὶ πάλιν μένει ἡ χαρὰ Μουσῶν νεκρά,
τῆς νεότητος τὸ ἄνθος νέα εἰκοσαετής.
Φεῦ! πρὸ ἔτους εἰς παστάδα κ' εἰς τὸν τάφον ἐξ αὐτῆς.
Ὦ ψυχή, ψυχὴ ἁγία· εὐγενείας ἡ εἰκὼν
ὦ Μουσῶν καὶ τῶν χαρίτων ἀγλαόμορφ' Ἑλικών.

Αὐτὸς εἶνε ὁ βυζαντισμὸς τῆς ποιήσεως καὶ τῆς γλώσσης μας. Οὔτε ὁ φαναριώτης ποιητὴς Γεώργιος Σοῦτσος ὁ Δραγομεσίτης ἦτο καλλίτερος, ὅταν τὸ 1805 ἐξέδωκε τὸ «Ἄσυλον τοῦ φθόνου». Ἀνεκοίνωσε μόνον τὰς φιλονεικίας τῶν φαναριωτικῶν οἰκογενειῶν μὲ τὸν πλέον ἄτεχνον τρόπον. Οὔτε ὁ ἄλλος φαναριώτης ποιητὴς ὁ Κωνσταντῖνος Μάνος ἦτο εὐτυχέστερος, ὅταν τὸ 1802 ἐξέδωκε τὰ κατὰ «Κλεάνθην καὶ Ἀβροκόμην» καὶ μετέφρασε τοῦ Βαρτελεμῆ τὸν «Νέον Ἀνάχαρσιν».

Καὶ ὅμως πλούσιοι καὶ πτωχοὶ τότε ἀριστοκράται καὶ νέοι τοῦ λαοῦ εἶχον ἅγιον ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀγάπην εἰς τὰ γράμματα. Ὁ ὑποκόμης Marcellus τὸ 1819 γράφει εἰς τὰς Souvenirs αὐτοῦ, ὅτι ἡ δεσποινὶς Εὐφροσύνη τοῦ πρίγκηπος Χαντζερῆ, εἰργάζετο μὲ ζῆλον εἰς τὸ νησὶ τῆς Ἀντιγόνης καὶ διώρθωνε μερικὰ ἄρθρα τοῦ λεξικοῦ τῆς Κιβωτοῦ. Ἐὰν μάλιστα πιστεύσω τὸν κ. Γεδεών, εἰς αὐτὸ τὸ Φανάρι κατὰ τὸ 1818 ἐδόθη θεατρικὴ παράστασις τῶν Περσῶν τοῦ Αἰσχύλου. Ἡ κόρη τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ἡ Ῥαλλοῦ, μεταφράζει τὰς παραινέσεις τῆς Δελαμπέρ, μητρὸς πρὸς θυγατέρα, καὶ ἡ Αἰκατερίνη Σούτσου μεταφράζει τοῦ Μαβλῆ τοὺς Διαλόγους τοῦ Φωκίωνος. Ἄλλη κόρη, ἡ Ῥαλλοῦ Καρατζᾶ, μεταφράζει τὴν Παιδικὴν Εἰκονολογίαν καὶ ἀποσπᾷ τοὺς ἐπαίνους τοῦ Νερουλοῦ. Ὅλοι ἐζήτουν νὰ βοηθήσουν τὸ ἔθνος εἰς τὴν ἀφύπνισίν του ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν. Καὶ ὅλοι εἰργάζοντο.

Τὸ ἔτος 1821 εἶχε δυνατὸν ἀντίκτυπον εἰς τὴν Πόλιν μας. Ἔφυγον οἱ περισσότεροι φαναριῶται, ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία τὸ 1825 μετέφερε τὴν Σχολὴν τοῦ Γένους εἰς τὸ Φανάρι καὶ πολλοὶ τῶν λογίων της ἔφυγον κατόπιν εἰς Ἀθήνας. Τότε τὴν Μεγάλην σχολὴν τοῦ Γένους διηύθυνεν ὁ ἱερομόναχος Σαμουὴλ καὶ ὡς καθηγητὴς τῶν ἑλληνικῶν ἐφημίζετο ὁ λεξικογράφος τῆς Κιβωτοῦ Νικόλαος Λογάδης. Θεῖος ζῆλος ἐνέπνεε τοὺς διδασκάλους αὐτούς.

Ὅταν κατόπιν ἡ ἠρεμία διεδέχθη τὰ πολιτικὰ γεγονότα, ἡ Πατριαρχικὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ μετηνέχθη πάλιν εἰς τὴν Ξηροκρήνην. Ἐκεῖ διηγεῖται ὁ μαθητεύων Σκαρλᾶτος

Βυζάντιος ὅτι «οἱ μαθηταὶ διῆγον φιλοσοφοῦντες εἰς τὰ ἄλση καὶ παρὰ τὸν φλοῖσβον». Ἀλλὰ καὶ μικρότεραι ἄλλαι σχολαὶ ἐλειτούργουν κάλλιστα εἰς τὸν Βόσπορον. Εἰς τὰ Θεραπειὰ ὑπῆρχεν ἀπὸ πολλοῦ πλήρης ἑλληνικὴ σχολή, ὅπου ἐμαθήτευσαν ὁ Ἰακωβάκης Νερουλός, ὁ Σωτήριος Βαλλιάδης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ῥαγκαβῆς. Εἰς Βογιατζήκιοϊ ἐδίδασκε Γρηγόριος ὁ σίφνιος, ἀφοῦ ἐπανῆλθεν ἀπὸ τὰς Ἰνδίας.

Ἡ ἰδέα τῆς μορφώσεως θεολόγων διὰ τὸν ἀνώτερον κλῆρον ἐθεωρήθη ὡς ἀνάγκη ἐπιτακτική. Δὲν ἤρκει μόνον τῆς Πατριαρχικῆς Μεγάλης Σχολῆς ἡ μόρφωσις, ὅσον καὶ ἂν τὸ πρόγραμμά της περιεῖχεν ἀρκετὰ θεολογικὰ μαθήματα. Τὸ 1839 ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ' ἐδοκίμασε νὰ ἱδρύσῃ θεολογικὴν σχολὴν εἰς τὴν Χάλκην καὶ διώρισε διευθυντὴν αὐτῆς τὸν Βαρθολομαῖον Κουτλουμουσιανόν, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ ἱδρύεται ἐπὶ στερρῶν βάσεων τὸ 1844 εἰς τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ σχολάρχης αὐτῆς κατὰ σύστασιν τοῦ Οἰκονόμου ἐξ Οἰκονόμων διορίζεται προσκληθεὶς ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν Γυΐλφορδ ὁ κατόπιν Σταυρουπόλεως ἐπίσκοπος Τυπάλδος. Τότε προσελήφθη εἰς τὴν Θεολογικὴν σχολὴν ὡς καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν ὁ ἀλησμόνητος Ταντταλίδης. Εἰς τὴν Χάλκην τότε ἱδρύθη τὸ 1831 καὶ ἐμπορικὴ σχολή, τὴν ὁποίαν εἶχε προικοδοτήσει ὁ Ἀλέξ. Ὑψηλάντης.

Ἔτρεξα ὅμως πολύ, φίλε μου. Πρέπει νὰ ἀναφερθῶ εἰς πολὺ προγενεστέραν ἐποχήν. Πρέπει νὰ ἀνατρέξω εἰς τὴν πατριαρχεῖαν τοῦ λαμπροῦ φαναριώτου Πατριάρχου Σαμουὴλ τοῦ Χαντσερῆ κατὰ τὸ 1765, ὁπότε συνεστήθησαν αἱ πρῶται ἐνοριακαὶ σχολαὶ εἰς τὴν Πόλιν μας, ὅπως καὶ εἰς μερικὰς ἐπαρχίας ἄλλας. Νὰ μὴ λησμονήσω δέ, ὅτι ἐκεῖνος ὅστις ἐρρύθμισε τὴν σχολειακὴν διδασκαλίαν διὰ τῆς μεθόδου, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Ἀλληλοδιδακτική, καὶ ὁ ὁποῖος συνέστησεν εἰς τὸ Φανάρι πρότυπον σχολὴν τοιαύτην, ἦτο ὁ ἀπὸ Σιναίου Κωνσταντινουπολίτης Πατριάρχης Κωνστάντιος. Ὁ φωτισμένος αὐτὸς ἱεράρχης, ἀφοῦ ἐμαθήτευσεν εἰς τὴν Πατριαρχικὴν ἀκαδημίαν, ἐσπούδασε κατόπιν εἰς τὸ Ἰάσι καὶ εἰς τὸ Κίεβον. Εἶχεν ὅλην τὴν φλόγα πατρὸς νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους του, καὶ ὅταν ἦτο ἀκόμη ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ, προσείλκυσεν

εἰς τὸ Σιναϊτικὸν μετόχι τοὺς καλλιτέρους ἄνδρας ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ ἐκ τοῦ κλήρου. Μεταξὺ τῶν συγγραφῶν του ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχει ἡ ἀρχαιολογική του μελέτη περὶ Κων/πόλεως.

Τὸν θαυμασμὸν ὅμως τοῦ ἔθνους καὶ τὴν πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὰ γράμματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κατεῖχεν ὁ μέγας ῥήτωρ τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, διατελέσας καθηγητὴς τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Αὐτὸς ἔδωκε τὰ δείγματα τοῦ ῥητορικοῦ λόγου εἰς τὴν καθαρεύουσαν γλῶσσαν. Ὁ θαυμάσιος ἐπικήδειός του εἰς Γρηγόριον τὸν Ε' ἀξίζει νὰ καταλάβῃ ξεχωριστὴν θέσιν. Ὅσον δὲ καὶ ἂν κατεξωδεύθη εἰς τὸ περὶ προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κοπιαστικώτατον ἔργον του, ἐν τούτοις ἀπὸ τὰς μεταφράσεις του, καὶ ἀκόμη ἀπὸ αὐτὰ τὰ Πινδαρικὰ ἐπιγράμματά του, λάμπει μεγάλη ἰδιοφυΐα. Αὐτὸς ἔδωκε τὸν τύπον τῆς καθαρευούσης γλώσσης, τὸν ὁποῖον οἱ κατόπιν ποιηταὶ καὶ λογογράφοι τῶν Ἀθηνῶν ἐπεξειργάσθησαν καὶ ἀνέπτυξαν. Ἡ ἀναχώρησίς του εἰς Ἀθήνας ὠφέλησε μὲν αὐτάς, ἔβλαψεν ὅμως τὴν φιλολογικὴν μόρφωσιν τῆς πόλεώς μας.

Ἀλλά, φίλε μου, πόσον δὲν ἐστέρησε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἄλλου διδασκάλου τοῦ Γένους, τοῦ φλογεροῦ πατριώτου Γεωργίου τοῦ Γενναδίου; Διότι ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἦτο Θεσσαλός, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος ὅμως ἦτο ἀπὸ τὴν Σηλυβρίαν. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ κανονικωτέρα Γραμματικὴ τῆς Καθαρευούσης γλώσσης.

Καὶ μετὰ τοὺς διδασκάλους αὐτοὺς ἂν ἐξετάσω, φίλε μου, ἐν γένει τὴν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν, ἰδιαιτέρως μάλιστα εἰς τὴν Πόλιν μας, δὲν ἔχω τίποτε νὰ σημειώσω. Διότι κατὰ βάθος εἰς τὴν μόρφωσίν της τίποτε δὲν διαμορφώνει τὴν σύγχρονον τεχνοτροπίαν καὶ τίποτε δὲν διαπλάττει τὴν σύγχρονον ζωήν. Ὅλοι οἱ ποιηταί της εἶνε σχολαστικοὶ εἴτε ψάλται στιχουργοί. Ὅσοι ἄλλοι ἔχουν πλέον ἀνεξάρτητον πνεῦμα, φεύγουν μακρὰν ἀπὸ αὐτήν. Ὁ Ἰάκωβος Ἀργυρόπουλος ἐξελέγχει ἀπὸ μακρὰν τὸν διδασκαλισμὸν αὐτὸν καὶ ὁ συμπατριώτης του φαναριώτης Στέφανος ὁ Κανέλος ἀπὸ μακρὰν ψάλλει τὸ «λιγυρὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου».

Ἡ Πόλις μας διατηρεῖ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἱεροκρατίας

καὶ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ. Ἡ σημειωθεῖσα μάλιστα κίνησις τῶν γραμμάτων ὑψώνει ἀκόμη περισσότερον τὸν ἀρχαϊκὸν τύπον.

Ἐάν, ἀγαπητέ μου, ἀνοίξῃς τὸ ἔγγραφον τοῦ Πατριάρχου Θεοδοσίου τοῦ Β′, τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνεν εἰς τοὺς χριστιανούς του κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1772, καὶ τὸ ὁποῖον διεσώθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Σινᾶ, θὰ ἴδῃς, ὅτι ἔχει πολὺ ἁπλουστέραν καὶ ὁμαλωτέραν γλῶσσαν ἀπὸ παρόμοιόν του ἔγγραφον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ὅπου ὁ χριστιανὸς ζαλισμένος εἰς ἀπαρέμφατα, εἰς μετοχὰς καὶ εἰς ἀπέραντον κοσμητικὴν φρασεολογίαν, μόλις κατορθώνει νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ὁ Πατριάρχης συμβουλεύει τοὺς χριστιανοὺς νὰ μὴ πυροβολῶσι κατὰ τὸ Πάσχα. Ἡ διάδοσις ὅμως τῆς παιδείας ἐκέντησεν ὁπωσδήποτε τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Ἕως τότε μόνον τὸ σατυρικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς διέλαμπεν εἰς μερικὰς παραδόσεις καὶ εἰς λογοπαίγνια τοῦ πλήθους. Εἰς κάθε ἄλλην ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ ἐπεκράτει ἀποστροφή. Οὔτε αὐτὸς ὁ ἀναπτυχθεὶς ἀρχαϊστὴς πανηγυρικὸς ἐκκλησιαστικὸς λόγος εἰς τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα ἐξήσκησεν ἄμεσον ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐπίδρασιν ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως.

Ἀπὸ τοῦ 19ου ὅμως αἰῶνος αἱ αὐλαὶ τῶν φαναριωτῶν θερμαίνουν τὰς Μούσας. Ἡ δὲ διδακτικὴ ποίησις, ἡ ἐρωτικὴ καὶ ἡ σατυρική, ἤρχισαν σπουδαίως ν' ἀναφαίνωνται. Καὶ ἀναφαίνεται ὁ Χριστόπουλος. Τὸ σατυρικὸν πνεῦμα τοῦ Ἀθανασίου Χριστοπούλου καὶ ἡ ποίησις λαμβάνει τότε διὰ πρώτην φορὰν στοιχεῖον θετικόν. Εἶνε ἀλήθεια, ὅτι πνεῦμα Ἐπικούρειον καὶ ἀπόλαυσις χαρακτηρίζουσι τὴν ποίησιν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁλόκληρος αὐτὴ εἶνε ἐρωτικὴ εἴτε βακχική. Ἀλλὰ ὑπάρχει βαθεῖα γνῶσις τοῦ θέματος καὶ συμβολισμὸς ὅλης τῆς κοινωνίας κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πλούτου. Μήπως δὲν ὑπηρετεῖ πάντοτε ἡ σάτυρα τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη καὶ δὲν προαλείφει τὸ πνεῦμα εἰς τὸ νὰ συντρίψῃ τὰ δεσμά του. Δικαίως δι' αὐτὸ ὠνομάσθη ὁ Χριστόπουλος νέος Ἀνακρέων. Καὶ τὰ τραγούδια του διεδόθησαν ἀπὸ τὰς αὐλὰς τῶν φαναριωτῶν ἡγεμόνων εἰς ὅλους τοὺς ἀπανταχοῦ ἕλληνας.

Τὸ πατριωτικὸν στοιχεῖον ἐπέπρωτο νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν ποίησιν ἀπὸ πατριώτην μεγάλης μὲν καρδίας, μικρᾶς ὅμως

ποιητικῆς δυνάμεως. Ἀπὸ τὸν Ῥήγαν Φεραῖον. Αὐτὸς ἀνέκρουσε τὴν Μασσαλιώτιδα καὶ ἀγκάλιασε τὸν λαόν. «Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων». Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις αὐτὸν ἔχει νέον τοῦ ἀγῶνος Τυρταῖον.

Τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Χριστοπούλου ἐζήτησε νὰ μιμηθῇ ὁ Ἰακωβάκης Ῥίζος Νερουλός. Περισσότερον ἐκείνου πεπαιδευμένος, ἐζήτησε νὰ μιμηθῇ τὸν Βοαλὼ εἰς τὴν «Ἁρπαγὴν τοῦ Κούρκου», τὴν ὁποίαν ἐξέδωκε τὸ 1816. Δὲν εἶχεν ὅμως τὰ χαρίσματα τοῦ Χριστοπούλου, οὔτε εἰμπόρεσε τὸ πατριωτικὸν στοιχεῖον νὰ ἐκμεταλλευθῇ, ὅπως κατόπιν τὸ ἐξεμεταλλεύθη ὁ Σολωμός. Καὶ ἐστράφη εἰς τὴν σάτυραν τῆς γλώσσης, γράψας εἰς ἔπος τὰ «Κορακίστικά του». Τὸ ἔθνος εἰς τὸν Νερουλὸν ὀφείλει πολλὰ δι' ὅσα ἐδίδαξε καὶ δι' ὅσα τὴν Εὐρώπην περὶ τοῦ ἔθνους του πατριωτικώτατα ἐφώτισεν. Εἰς τὴν ποίησιν ὅμως δὲν ἐπέτυχεν, οὔτε ὅταν κατὰ τὸν Ἀλφιέρην ἔγραψε τὴν Πολυξένην καὶ τὴν Ἀσπασίαν.

Τὴν ἰδίαν σατυρικὴν τάσιν εὑρίσκομεν ἀργότερον εἰς τὸν σοφὸν λεξικογράφον Σκαρλᾶτον τὸν Βυζάντιον. Πολλὴν εὐφυΐαν, περισσοτέραν πολυμάθειαν, ἀλλὰ καμμίαν ἔμπνευσιν.

Μόνος ὁ ἠπειρώτης Ἰωάννης Βηλαρᾶς εἰμπορεῖ νὰ διακριθῇ κάπως χωριστὰ εἰς τὰς σφαίρας τῆς ποιήσεως. Τὴν σάτυραν ἀντελήφθη πολὺ ἐξυπνότερα καὶ ἐπραγματεύθη αὐτὴν καλαισθητικώτερα ὑπὸ μορφὴν μύθου. Ἡ φαντασία του εἰς αὐτὴν ἀφῆκεν ἔξυπνα πτερυγίσματα. Αὐτὸς ἔψαλε τὸ «πουλάκι ξένο ξενιτευμένο», καὶ αὐτὸς ἐνόησεν ἐπιστημονικώτερον τὴν διάπλασιν τῆς νεοελληνικῆς μας γλώσσης, ὅσον καὶ ἂν ἀπεπλανήθη ἄνευ χαλινοῦ εἰς πολλὰ σημεῖα.

Δὲν ὁμιλῶ διὰ τὸν Περδικάρην, διότι αὐτός, ζητήσας εἰς τὸν Δημοκριτοηράκλειτόν του νὰ μιμηθῇ τὸν Λουκιανόν, δὲν εἶχε τὴν ἀναγκαιοῦσαν πνευματικὴν δύναμιν καὶ χάριν.

Καὶ ἡ Δημοσιογραφία!

Αὐτὴ μόλις τότε ἤρχισε νὰ ἀναφαίνεται κατὰ πᾶν σάββατον. Πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερὶς ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν μας τὸ 1793 ὁ «Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος» τῆς Βιέννης, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἡγεμὼν Σκαρλάτος Καλλιμάχης ἀφίνει ἐπιχορήγησιν 200 γρ. κατ' ἔτος, καὶ κατόπιν ἀπὸ τὸ 1816 ὁ «Λόγιος Ἑρμῆς».

Ἀργότερον ἐφάνη ἐγχώριον φύλλον εἰς τὴν Κων/πολιν, ὁ «Ὀθωμανικὸς Μηνύτωρ», ὅστις δὲν ηὐδοκίμησεν. Ἀμέσως ὅμως κατόπιν ἐπέτυχεν ὁ Βρετὸς νὰ ἐκδώσῃ ἡμερήσιον φύλλον, τὴν «Ὁμόνοιαν», ὁ Ξένης τὴν «Βυζαντίδα» καὶ ὁ Ῥαπτάρχης τὸ περιοδικὸν τῆς «Ἑπταλόφου». Τυπογραφεῖα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπῆρχον δύο. Τοῦ Κορομηλᾶ καὶ τοῦ Λαζαρίδου. Ὡς περιοδικὰ δὲ ἡ «Κασταλία», ἄλλα ὀλιγόβια περιοδικὰ καὶ πολὺ τελευταῖον ὁ «Κόσμος», ἦλθον ἐπιτυχῶς εἰς φῶς. Ἡ ἐποχὴ αὕτη παρήγαγε τοὺς περισσοτέρους δημοσιογράφους. Τὴν «Ἑπτάλοφον» ἀνέλαβεν ἀργότερον ὁ Δημήτριος Νικολαΐδης μετὰ τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ Βλάσση Γαβριηλίδου. Ὁ Σταῦρος Βουτυρᾶς, μετὰ τοῦ Βαφειάδου καὶ μετὰ τοῦ Βρετοῦ, ἀνέλαβον τὴν ἔκδοσιν τοῦ «Νεολόγου», καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, Καλλίφρων, Φιλαλήθης καὶ Φωτιάδης, ἀνέλαβον τὴν ἑβδομαδιαίαν ἔκδοσιν τοῦ «Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος». Ἀπὸ αὐτοὺς μόνον ἡ γλῶσσα τοῦ Ῥαπτάρχου παρουσιάζει τὸν διακριτικὸν χαρακτῆρα τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς Καθαρευούσης, ὅπως διέπλασεν αὐτὴν ἡ Ἀθηναϊκὴ λογοτεχνία ἀπὸ τοῦ Οἰκονόμου καὶ ἐντεῦθεν. Ἡ ἐπίλοιπος βυζαντινὴ δημοσιογραφία ἔχει ὅλην τὴν στρυφνήν, τὴν βαρεῖαν καὶ ἀκαλαίσθητον γλῶσσαν τοῦ βυζαντινισμοῦ.

Καὶ δυστυχῶς, ὅσον οἱ λογιώτεροι ἄνδρες τῆς Πόλεως φεύγουσι πλέον εἰς τὰς Ἀθήνας, τόσον ὀλιγοστεύει καὶ αὐτὴ ἡ βαθύτης τῆς ἀρχαιομαθείας. Ἀλλ᾽ οὔτε ἡ Πατριαρχικὴ Σχολὴ εἰμπορεῖ νὰ τηρήσῃ πλέον τὸν τύπον Ἀκαδημίας. Κατὰ τὸ ἔτος 1848, ὅταν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις κατέστησεν ὑπεύθυνον τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν σχολείων της, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν, τότε εἰς τὴν ἐφορίαν τῆς τελευταίας αὐτῆς εὑρίσκομεν τέσσαρας ἀρχιερεῖς ὡς μέλη: τὸν Καισαρείας, τὸν Κιζύκου, τὸν Δέρκων καὶ τὸν Σερρῶν. Μετ᾽ αὐτοῦ δὲ συνειργάζοντο οἱ ποστέλνικοι Σωτήριος Καλλιάδης καὶ Ἀλέξανδρος Φωτιάδης, μετὰ τῶν ἰατρῶν Στεφάνου καὶ Κωνσταντίνου Καραθεοδωρῆ. Δύο ἔτη ἀργότερον μετατίθεται ἡ σχολὴ αὕτη ὁριστικῶς εἰς τὸ Φανάρι, εἰς τὸ σπίτι τοῦ Χατζῆ Πανανοῦ ὑπὸ

ἐνοίκιον. Ἀπὸ τότε σειρὰ μεταρρυθμίσεων γίνεται εἰς τὸ Πρόγραμμα τῶν μαθημάτων της, ἀλλὰ καὶ καμμία εἰς τὴν διδασκαλίαν της. Μεταξὺ τῶν ἐφόρων της ἀναγινώσκομεν τὰ ὀνόματα τοῦ Μαυρογένους, τοῦ Ἀρχιγένους, τοῦ Καραπάνου, τοῦ Πασπάτη, τοῦ Νικολαΐδου καὶ ἄλλων.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1861 δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὴν σχολὴν αὐτὴν καθαρὸν γυμνάσιον μετὰ μιᾶς τάξεως φιλολογικῆς ἀκαδημίας. Ἡ ἐφορία τῆς σχολῆς συντάσσει τὸν νέον Κανονισμόν, κατὰ τὸν ὁποῖον Πρόεδρος τῆς Ἐφορίας θὰ εἶνε πάντοτε συνοδικὸς ἀρχιερεύς, καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς σχολῆς δὲν θὰ εἶνε ὀλιγώτεροι τῶν ἐννέα. Διὰ νὰ ἐννοήσῃς δὲ τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσῃς τὸν ἐγερθέντα θόρυβον εἰς τὴν δημοσιογραφίαν, ὅταν σχολαρχοῦντος τοῦ Βρυεννίου ἀφῃρέθησαν τὰ καθαρῶς θεολογικὰ μαθήματα ἀπὸ τὸ Πρόγραμμα τῆς σχολῆς, καὶ πόσον ἡ ἀπάλειψις αὐτὴ ἐθεωρήθη βεβήλωσις εἰς τὴν ἐθνικὴν μόρφωσιν!

Δυστυχῶς, φίλε μου, ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ πίπτῃ καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς σχολῆς. Ἄλλα πλέον καθήκοντα αὐτενεργείας καὶ πραγματολογικῆς μεταρρυθμίσεως εἰς αὐτὴν ἐπεβάλλοντο. Ἐνόσῳ ἡ ἐθνικὴ ὑπόστασις ἐκλυδωνίζετο, πᾶσα στερρὰ προσκόλλησις εἰς τὴν θρησκείαν καὶ εἰς τὴν αἴγλην τῆς προγονικῆς κλασικότητος συνεσφίγγετο περισσότερον μὲ τὸν φανατισμὸν καὶ μὲ τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τῶν παραδόσεων. Ὁ κλύδων ὅμως ἔπαυσε κατόπιν. Ἡ ἐθνικὴ ὑπόστασις ἐξησφαλίσθη. Εἰς τὴν Πρόοδον λοιπόν! Ἐμπρός! Διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν νέαν σταδιοδρομίαν του ἐπὶ τῆς γῆς δὲν ὤφειλε τὸ ἔθνος νὰ δώσῃ δείγματα ζωῆς καὶ δράσεως ἰδικά του; Ζωὴ εἶνε μόνον τὸ ζῶν ἔθνος. Αὐτὸ παράγει, αὐτὸ αἰσθάνεται καὶ αὐτὸ ζῇ. Καὶ ὅμως οἱ λόγιοι τῆς Πόλεώς μας,— ἀλλοίμονον — ἐτράπησαν εἰς τὴν μίμησιν τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ ἐζήτησαν τὴν εὐγένειαν τῆς γλώσσης εἰς τὰς ἀρχαίας λέξεις. Δὲν ἐνόησαν, ὅτι ἡ εὐγένεια κεῖται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ποιητοῦ καὶ ὅτι αἱ λέξεις δὲν ἔχουν ἄλλην ζωήν, δὲν ἔχουν ἄλλην ποίησιν παρὰ ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ὁ ποιητὴς μέσα του ἔχει. Δὲν ἐνόησαν, ὅτι ὁ νοῦς ζωντανεύει τὴν

γραμματικήν. Δὲν ἐνόησαν, ὅτι πρὸ παντὸς πρέπει ἡ ἰδέα νὰ ἀναβλύζῃ ἐντὸς τοῦ ποιητοῦ, ἡ καρδιά του νὰ τρέμῃ, καὶ ὅτι ἀμέσως ἡ γλῶσσα θὰ χύσῃ λουλούδια καὶ κάθε λέξις θὰ λάμπῃ ὡς ἄστρον. Δὲν ἐνόησαν, ὅτι ὅλη ἡ ποίησις καὶ ὅλη ἡ εὐγένεια ἀνήκει εἰς τὸν ποιητήν. Οἱ πολῖται ἐσκέπτοντο νὰ γράψουν κατὰ τοὺς ἀρχαίους!

Δυστυχῶς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν καὶ τὴν λεξιθηρίαν δὲν εὑρίσκομεν μόνον εἰς τὴν Πόλιν μας. Ἐσχηματίσθη μάλιστα εἰς τὰς Ἀθήνας τάξις γραμματισμένων, καὶ μεταξὺ τῶν τελευταίων ἀναφέρομεν τὰ ὀνόματα τοῦ Κόντου, τοῦ Λιβαδᾶ καὶ τοῦ Θερειανοῦ, οἱ ὁποῖοι νομίζουν, ὅτι ὡρισμένος ὁρίζων πρέπει νὰ περιβάλλῃ τὴν μόρφωσίν μας. Ὅτι ἀρκοῦσι διὰ τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν τοῦ μέλλοντος καὶ ὅλας τὰς νέας της ἀνάγκας αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις, ὅσαι ἀπαντοῦν εἰς τοὺς δοκίμους ἀττικούς. Καὶ εὑρέθησαν αἱ λέξεις ἀττικαί, ἀνάττικοι, μεταγενέστεραι, σόλοικοι κτλ. Ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ τὸ αἴσθημα, τὸ ὁποῖον διέλαμψεν εἰς τοὺς κλασικούς, εἶνε χῶρος πολὺ ἀρκετὰ διαθέσιμος διὰ τοὺς ἀπογόνους των. Καὶ ἐπροχώρησαν ἀκόμη περισσότερον. Ὅτι οἱ κατόπιν χρόνοι εἶνε χρόνοι παρακμῆς καὶ τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἔθνους μας πρέπει νὰ εἶνε ἡ συνταύτισις τῆς ψυχῆς του μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀρχαίου Ἀθηναίου. Αἱ ἰδέαι αὐταί, κόπτουσαι κάθε ἱστορικὸν νῆμα τοῦ ἔθνους, ἀψυχολογήτως ἀπορφανίζουσι τὸ Γένος μας ἀπὸ ὁλόκληρον ἱστορικὸν παρελθὸν καὶ ἀνατρέπουσι τὸν φυσικὸν δρόμον τοῦ μέλλοντος.

Καθαρώτατον τύπον τῆς ἀρχαϊκῆς αὐτῆς θεωρίας μᾶς παρέσχεν εἰς τὸ ὕφος του μόνος ὁ διαφωτιστὴς τῶν Λοκρικῶν ἐπιγραφῶν Ἰωάννης Οἰκονομίδης. Ἀλλὰ κυρίως ἐκεῖνος ἔγραψεν ἀρχαίαν ὕλην καὶ ἀρχαῖον αἴσθημα. Παντοῦ ὅμως ἀλλοῦ τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἐπολέμησαν καὶ ἐστηλίτευσαν ὁ Βερναρδάκης εἰς τὸν «Ἔλεγχον τοῦ Ψευδαττικισμοῦ» του, κατόπιν εἰς τὰς «Μελέτας» του ὁ Χατζηδάκις καὶ ὁ Ῥοΐδης εἰς τὰ «Εἴδωλα».

Ἀλλὰ πάλιν καὶ ἡ Καθαρεύουσα γλῶσσα, τὴν ὁποίαν μὲ τοὺς ἀθανάτους λογοτέχνας ἐζήτησε καὶ ὁ Βερναρδάκης νὰ πλουτίσῃ καὶ νὰ τελειοποιήσῃ, δὲν εἶνε συνθηματική; Καὶ

αὐτὴ εἰμπορεῖ νὰ ἀπέκτησε πλοῦτον, ἁρμονίαν, ῥυθμὸν καὶ μουσικὴν καὶ ὅσην ἄλλην θέλετε σοφίαν, ἀλλὰ μένει πάντα γλῶσσα τεχνητή. Μὲ τὸν λαὸν δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν. Καὶ ὅπως ἔγραψα εἰς τὴν «Πρόοδον» κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Δημητρίου Βερναρδάκη, μὴ λησμονῶμεν τοῦ ξένου σοφοῦ τὸ λόγιον «Ὅσον σοφὴ καὶ ἂν εἶνε ἡ σοφία, ποτὲ δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἁλυσσοδέσῃ τὴν ζωήν».

Ξεύρεις, φίλε μου, τί ἔκαμαν ἄλλοι σύγχρονοί μας καὶ ἐμεγαλούργησαν;

Ὅταν τὸ 1814 ἡ Νορβηγία ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν Δανίαν, ὅλοι τότε οἱ φιλοπάτριδες ἄνδρες εἰργάσθησαν διὰ τὸ ἰδανικὸν τῆς Νορβηγίας καὶ ὅλοι ἐψυχολόγησαν καὶ ἐπρόσεξαν ὁ καθεὶς μὲ ἰδιαιτέραν ἰδιοφυΐαν εἰς τὸν λαόν της. Πηγὴ ἐμπνεύσεως δι' ὅλους ἦτο ὁ Νορβηγὸς λαός. Καὶ ὁ Βελχόβεν ἔψαλλε τὰ ἰδεώδη του, ὁ ζωολόγος Ἄσμπερζον καὶ ὁ ἐπίσκοπος φὸν Κριστιὰν ἐξέδωκαν νορβηγικοὺς μύθους, ὁ ἐπίσκοπος Λάνστατ καὶ ὁ Μπουὰγκ συνέλεγον τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τοῦ νορβηγοῦ λαοῦ, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπλούτισε τὸν ἐθνικόν του βίον. Τότε ὁ Μπγέρσον καὶ ὁ Ἴψεν ἐδιάλεξαν τὰ εὐγενέστερα καὶ κυριώτερα στοιχεῖα τῆς νορβηγῆς διαλέκτου, ἐσυνδύασαν αὐτὰ μὲ τὸ νεώτερον πνεῦμα καὶ μὲ δημοτικὴν ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν δανικὴν γλῶσσαν τόσον ποιητικά, τόσον ἔξοχα καὶ τόσον ὁμοιόμορφα ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῆς σημερινῆς νορβηγῆς φιλοσόφου γλώσσης.

Τί ἐγένετο, ἀγαπητέ μου, εἰς τὸ ἔθνος μας;

Μόλις κατῆλθεν ὁ Ὄθων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐπιτροπὴ τῶν σοφῶν διδασκάλων, ἀντὶ νὰ στραφῇ εἰς τὸν λαόν, ἐστράφη εἰς τοὺς προγόνους. Ὠνομάτισε τοὺς ὅρους τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς θαλάσσης μὲ λέξεις ἐντελῶς ἀκατανοήτους, ἔθεσεν ὅρους κοινωνιολογικοὺς καὶ δικαστικοὺς χωρὶς νὰ τοὺς ἀφομοιώσῃ πρὸς τὸ νεώτερον πνεῦμα. Καὶ τὸ θέατρόν του, ἡ ποίησίς του εἶχε γλῶσσαν ἐστραμμένην πρὸς τοὺς ἀρχαίους προγόνους.

Εἰς τὴν πόλιν μας μάλιστα οὔτε αὐτὸ τὸ τεχνικὸν τῆς καλλιλογίας ἠδυνήθη ν' ἀναπτυχθῇ, ὅπως εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐδῶ ἐπρωτοστάτει ἡ ἀρχαΐζουσα. Κατὰ τὰς παραδόσεις δὲ τοῦ Βυζαντινοῦ ὕφους τῶν Πατριαρχείων καὶ τῆς λιποψύχου κλα-

σικῆς μιμήσεως ἀνεπτύχθη ἀπὸ τοὺς νεωτέρους καθηγητὰς τῆς Πόλεώς μας ἀφόρητος σχολαστικισμὸς καὶ νεκρὰ ξένου πολιτισμοῦ μόρφωσις. Ἡ ὅλη μόρφωσις εἶνε περίεργος. Οἱ μαθηταὶ διδάσκονται τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν, προσπαθοῦν νὰ γράψουν τὴν καθαρεύουσαν, τὴν ὁποίαν εἰδικῶς δὲν διδάκονται, καὶ ὁμιλοῦν τὴν μητρικήν των δημώδη, τὴν ὁποίαν ἔμαθον νὰ περιφρονοῦν. Τὰ γυμνάσματα καὶ ἡ θεματογραφία των περιορίζεται εἰς τὰ Ἐπιγράμματα καὶ εἰς ἐλεγεῖα, τὰ ὁποῖα κατεχώριζε τότε ὁ «Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ» τοῦ καθηγητοῦ Καλλίφρονος. Δι' αὐτὸ ἑκατομμύρια ἐξωδεύθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τὴν Θρᾴκην καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας καὶ ὑπὸ τῶν Συλλόγων. Τὸ ἑλληνικὸν αἴσθημα διεδόθη καὶ ὅμως οἱ ἐνθουσιώδεις Ἕλληνες ὁμιλοῦσιν εἰς τὰ σπίτια των βουλγαρικὰ εἴτε βλαχικά. Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ἔμαθον εἰς τὰ σχολεῖα, ἦτο νεκρά, εἴτε τεχνητή, ἡ ὁποία δὲν συνταυτίζεται μὲ τὴν ψυχήν των. Εἰς δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν συνάμα καὶ σχολαστική.

Δὲν θέλω, φίλε μου, ν' ἀποδώσω τὸν σχολαστικισμὸν αὐτὸν τῆς πόλεώς μας εἰς τὴν στενὴν ἀντίληψιν τοῦ διδασκαλικοῦ ἐπαγγέλματος. Παραδέχομαι μᾶλλον μίαν ψύχωσιν, ἡ ὁποία κατέλαβεν ὅλην τὴν φιλολογικὴν ἀτμόσφαιραν τῆς πόλεώς μας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπνίγη ὁ ἀτυχὴς ποιητὴς Τανταλίδης, καὶ ἂν δὲν ἔφευγε, θὰ ἐπνίγετο καὶ ὁ Βιζυηνός. Ἐκλεκταὶ δὲ σύγχρονοι ἰδιοφυΐαι ἦσαν ὁ ποιητὴς Σαμαρτσίδης, ὁ ἀρχιμανδρίτης Γερμανὸς Ἀφθονίδης μουσικὸς καὶ ποιητής, καὶ ὁ Ξενοφῶν Ζωγράφος μὲ τὴν ῥητορικήν του.

Ὅλη ἡ ἄλλη κίνησις τῶν διδασκάλων καὶ τῶν κληρικῶν τῆς πόλεώς μας εἰς τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶνε ἀσήμαντος. Πιθανῶς μεταξύ των νὰ εὕρῃς σοφὰς κεφαλάς, ἀλλ' ὅταν θὰ ζυγίσῃς θὰ εὕρῃς ἀκεραίαν τὴν βυζαντινὴν χειροθεσίαν. Θὰ ἰδῇς πῶς ἐξοδεύει ὁ ποιητὴς τὸ πνεῦμά του ἕως ὅτου εὕρῃ λέξεις καὶ πῶς κορδόνεται εἰς ἕνα τεχνητὸν θόρυβον χωρὶς καμμίαν πραγματικὴν οὐσίαν. Ἐξ ἄλλου ἡ ῥητορικὴ τῆς ἐκκλησίας περιπατεῖ εἰς τὸν αὐτὸν ἐναέριον καὶ ἀόριστον δρόμον, τὸν ὁποῖον νομίζει, ὅτι χαράττει μὲ τὰς ἀφῃρημένας ἰδέας καὶ μὲ τὰς ἀρχαϊκὰς λέξεις καὶ προτάσεις. Καμμία ζωὴ

δὲν βλαστάνει οὔτε εἰς τὸν ἕνα οὔτε εἰς τὸν ἄλλον. Ἀκόμη καὶ ὅπου ὑπάρχει αἴσθημα καὶ ἀρκετὴ φαντασία πάλιν πνίγεται εἰς τὴν ἀτελῆ καὶ ψευδῆ ἐπίγνωσιν τῆς πραγματικότητος. Παντοῦ ὅπου ὁ Τανταλίδης ἀφῆκε τὴν πραγματογνωσίαν καὶ ἐξήρθη εἰς ἀντικείμενα θεωρητικῆς σφαίρας, ἔπεσεν εἰς ῥητορικὰς ἐπιδείξεις· ὅπου μάλιστα ἐγένετο θρησκευτικὸς ὑμνῳδός, δὲν ἀναγνωρίζεται οὔτε τὸ πνεῦμά του οὔτε ἡ καλαισθησία του. Καὶ ὅμως ἀνέγνωσες εὔμορφα τὰ Κάλαντά του εἰς τὴν «Ἑστίαν;» Δὲν ἀναγνωρίζεις ἂν εἶνε ὁ ἴδιος. Τὰ ἴδια παθαίνει εἰς τὴν Σμύρνην ὁ γλυκὺς Καρασούτσας μὲ ὅλην τὴν ποιητικὴν λεπτότητα καὶ τὴν αἰσθηματολογίαν του. Ἀκόμη δὲ ὅσοι κατέγιναν εἰς μεταφράσεις ξένων ἀριστουργημάτων, πάλιν χάνονται εἰς τὴν ἰδίαν κολυμβήθραν. Ἂν ἀφήσω τὴν Αἰκατερίνην Δοσίου τὴν μεταφράστριαν τοῦ Βύρωνος, βλέπω, ὅτι αὐτὸς ὁ Ἰσίδωρος Σκυλίτσης ἀδικεῖ τὸν ἑαυτόν του μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ τῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀντιμετωπίσῃ. Τί δὲ νὰ εἴπω διὰ τὰς χιλίας ἄλλας στιχουργίας καὶ τὰς μεταφράσεις τόσων Βυζαντινῶν συμπολιτῶν μου, τῶν ὁποίων οἱ ῥωμαντικοὶ κατάψυχροι σπαραγμοί, εἶνε σπαραγμοὶ οὐχὶ μόνον τοῦ αἰσθήματος, ἀλλὰ καὶ τῆς καλαισθησίας; Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐζέστανε τίποτε τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν, καὶ οἱ περισσότεροι πολῖται ἐγένοντο ξενολάτραι ἢ κοσμοπολῖται. Ποῖον δὲ ῥήτορα ἄξιον τοῦ ὀνόματός του ἀνέδειξεν ἡ Μ. Ἐκκλησία ἔπειτα ἀπὸ τόσους θεολόγους, τοὺς ὁποίους ἐδίδαξεν ἡ θεολογικὴ σχολὴ τῆς Χάλκης; Ποῖος ἐπλησίασε κἂν τὸν θαυμάσιον Κωνσταντῖνον Οἰκονόμου τὸν ἐξ Οἰκονόμων; Ὀλίγον ὁ ἀρχιμανδρίτης Γῶγος διακρίνεται εἰς τοὺς λόγους του καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον ὁ Κλεόβουλος, μητροπολίτης Καισαρείας, ὅστις οὔτε κατὰ τὰς ἰδέας οὔτε κατὰ τὴν μορφὴν ὑπῆρξε ῥήτωρ. Μόνος διακρίνεται εἰς τοὺς σημερινοὺς χρόνους ὁ μητροπολίτης Δράμας Χρυσόστομος, καὶ ὁ ἑλληνομαθέστατος καλλιτέχνης τοῦ λόγου μητροπολίτης Πελαγωνίας Βασίλειος Γεωργιάδης.

Καὶ ὅμως τὴν γυμνότητα τῆς θετικῆς μορφώσεως καὶ τὴν χαλάρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος, ὅλοι ἀνεγνώρισαν καὶ ἰδιαιτέρως ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος, ὅτι ἔγκειται εἰς τὴν

ἀτελῆ καὶ ἐλεεινὴν κατωτέραν καὶ μέσην παίδευσιν. Ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος τὸ 1886 ἔθεσε τὸ ζήτημα «ποία εἶνε καὶ ποία ὤφειλε νὰ εἶνε ἡ πρώτη καὶ μέση παίδευσις». Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο μηδαμινόν. Οὐδὲ προσοχὴ κἂν ἐδόθη εἰς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης. Νομίζεις, φίλε, ὅτι δὲν τὸ ἐννοοῦν; Κατὰ τὸ 1894 ὁ καθηγητὴς Μοστράτος, εἰσηγούμενος τὸν Ζωγράφειον ἀγῶνα δὲν ἐκήρυξεν, ὅτι «οἱ μεγάλοι ποιηταὶ ἀντλοῦσι τὴν γλῶσσαν ἐκεῖθεν, ὅπου μυριάδες λαοῦ εἶχον ἐργασθῇ;» ὅτι ἐνόσῳ ὑπάρχουσι λαοί, συνυπάρχει καὶ ἡ δημιουργικὴ αὐτῶν δύναμις, συναλλοιοῦται δ' αὐτοῖς ἐνόσῳ καὶ αὐτοὶ ἀλλοιοῦνται; Καὶ ὅτι «ὁ λαὸς ζῇ καὶ κινεῖται ἐν τῇ ἑαυτοῦ γλώσσῃ καὶ ἀνεπαισθήτως πάντοτε αὐτὴν διαπλάττει;» Καὶ χθὲς ἀκόμη, ὁ καθηγητὴς Αὐθεντόπουλος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς τοῦ ἔτους 1907 δὲν ἐκήρυξε μεγαλοφώνως τὰς γλωσσικὰς ἀρχὰς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ψυχικὸν συναίσθημα, ἀρχὰς ὑγιεῖς καὶ στερεάς, αἱ ὁποῖαι ἱδρύουσι τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ὡς βάσιν τῆς μορφώσεώς μας; Ἀλλ' οὔτε ὁ εἷς οὔτε ὁ ἄλλος ἐφήρμοσαν τὰς σκέψεις των.

Ἐάν, ἀγαπητέ μου, παραβάλωμεν τὴν φιλολογικὴν ἐξέλιξιν τῆς Πόλεώς μας πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν ἀρχαΐζουσαν λογοτεχνίαν, βλέπομεν πάλιν, ὅτι εἰς τὴν Πόλιν κανεὶς δὲν ἐπιτυγχάνει τὰ «Ἐπιγράμματα» τοῦ Φιλίππου Ἰωάννου, οὔτε κανονίζει τὴν γλῶσσαν ὅπως τὸ Συντακτικὸν τοῦ Ἀσωπίου. Ἀφίνω τὸν ὑπέροχον εἰς τὰ γραμματικὰ Κόντον. Ἐκεῖ ὁ Ῥαγκαβῆς μεταφράζει τὴν Ὀδύσσειαν, ἵνα δείξῃ, ὅτι εἶνε καὶ παρ' ἡμῖν δυνατὸν τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον· ὁ δὲ Βικέλας μεταφράζει εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας ἀπὸ τὸν Ὅμηρον τὸ γράμμα Ζ, ἵνα δείξῃ πόσον ὅμοια εἶνε τῆς Ἰλιάδος τὰ ἔπη μὲ τὰ δημώδη ᾄσματα. Ἐδῶ ποῖος ἐξήγησεν εἰς τὸν λαόν μας τὸν Ὅμηρον; Ἡ πρώτη μετάφρασις τοῦ Ὁμήρου ἀπὸ τὸν Νικόλαον Λουκάνον ἔγινε τὸ 1526 εἰς τὴν Βενετίαν, καὶ τὸ 1817 ὁ Γεώργιος Ῥουσάνος μετέφρασε πάλιν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Καὶ τῶν δύο τούτων ἡ γλῶσσα δὲν εἶνε βέβαια ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν. Τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ὁρίζει καὶ θέτει εἰς τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τῆς προόδου της τὸ 1875 ὁ Ἰάκωβος Πολυλᾶς. Εἶδες, φίλε, τὴν μετάφρασιν

αὐτήν; Μία προσπάθεια ἐπὶ βάσεως τῆς δημώδους νὰ ἀναβῇ κατὰ τὴν ἰδέαν καὶ τὴν μορφὴν εἰς ἀνωτέρας σφαίρας χαρακτηρίζει τὴν γλωσσοπλαστικὴν τέχνην τοῦ ἑπτανησίου σοφοῦ. Παραβλέπομεν μερικὰ ἑπτανησιακὰ ἰδιώματα καὶ ἀτελείας ἐπὶ μέρους. Ἡ μετάφρασις ὅμως αὐτὴ τοῦ Ὁμήρου εἶνε ἔργον κολοσσιαῖον. Φαντάσου, φίλε, ποῖον ἀνεπτυγμένον πολιτισμὸν καὶ ποίαν πολυχρόνιον πνευματικὴν καὶ διαμορφωτικὴν ἐργασίαν προϋποθέτει ἡ τελεία ἐκείνη γλῶσσα, ἥτις θὰ κατοπτρίσῃ ὅλον τὸ πνευματικὸν ὕψος, ἀλλὰ καὶ ὅλην τὴν ἀφέλειαν καὶ τὴν φυσικότητα τοῦ Ὁμήρου! Ἐσκέφθης, ὅτι καμμίαν προπαρασκευαστικὴν ὁμοίαν ἐργασίαν δὲν εἶχεν ὁ μεταφραστής, ἐνῷ συγχρόνως ἔχει μεγάλην ἀπόστασιν χρόνου καὶ ἔχει πολλὴν ἀρχαίαν ὕλην νὰ ἀποδώσῃ πιστῶς πρὸς τὴν ζῶσαν μὲ ὅλην τὴν ἑνότητα, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ γνῶσις τῆς ἀρχαίας, τῆς ἐκκλησιαστικῆς, τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς δημώδους; Δι' αὐτὸ καὶ ἡ αἰσθητικὴ μελέτη τοῦ Πολυλᾶ εἰς τὴν Τρικυμίαν τοῦ Σαιξπήρου καὶ τὰ προλεγόμενα εἰς τὸν Σολωμὸν κρίνω, ὅτι εἶνε αἱ πρῶται ἐπιτυχεῖς προσπάθειαι τῆς ἐκφράσεως μεγάλων ἰδεῶν εἰς τὸν γραμματικὸν τύπον τῆς δημώδους. Πρὸς τὴν μετάφρασιν αὐτὴν τοῦ Ὁμήρου ὑπὸ τοῦ Πολυλᾶ ὑστερεῖ πολὺ βέβαια καὶ ἐκτοπίζεται ἡ ὑπερδημώδης μετάφρασις τοῦ Πάλλη, τὴν ὁποίαν περιφέρουν οἱ μαλλιαροί.

Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν Πόλιν μας περισσότερον καὶ βαθύτερον ἐπέδρασε τὸ ἀρχαῖον τυπικὸν καὶ ὁ τεχνικὸς χαρακτήρ, δι' αὐτὸ προῆλθε καὶ ἄλλο κακόν. Ἀπωλέσθη τὸ μέγα πλῆθος τῶν τύπων τῆς δημοτικῆς γλώσσης. Εἰς τὴν γλῶσσάν μας δέ, ἐκτὸς τῶν ξενισμῶν, εἰσῆλθε καὶ μέγα πλῆθος ἀρχαίας ὕλης, χωρὶς ὁ τύπος της νὰ τροπολογηθῇ, χωρὶς νὰ συγκερασθῇ πρὸς τὴν νεωτέραν ζωήν μας. Καὶ δι' αὐτό, ὅστις θελήσει μὲ τὸ σύστημα τοῦτο νὰ ἐκφράσῃ ἰδέας ὑψηλοτέρας καὶ σοβαροτέρας, χάνεται εἰς τὰ ὅρια τῆς φρασεολογίας, τὴν ὁποίαν οὔτε τὸ νεώτερον πνεῦμα, οὔτε ἡ σημερινὴ κοινωνία μας εἰμπορεῖ νὰ συμβιβάσῃ. Μερικοὶ θὰ χαροῦν δι' αὐτὸ καὶ θὰ κροτήσουν τὰ χέρια πῶς ἐγένοντο κοινοὶ οἱ ἀρχαϊσμοὶ αὐτοί. Ἂς μὴ ἀμφιβάλλουν, ὅτι χειροκροτοῦν μπαλώματα καὶ τίποτε περιπλέον.

Εὐτυχῶς ὅτι μετὰ τὴν Μεγάλην Σχολήν, περιορισθεῖσαν εἰς Γυμνάσιον, ἀνεφάνη εἰς τὴν Πόλιν μας νέα ἑστία τῶν γραμμάτων καὶ τῶν λογίων μας. Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Ὁ Κανονισμὸς αὐτοῦ ψηφισθεὶς κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1861 σκοπὸν ἀνέγραψε «τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων ἐν γένει καὶ μάλιστα φιλολογικῶν ζητημάτων». Ἡ δὲ πρώτη ἀνακοίνωσις ἐγένετο παρὰ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου Στεφάνου Καραθεοδωρῆ περὶ τοῦ Ἀλφαβήτου. Ἡ μελέτη αὐτή, ὅσον καὶ ἂν δεικνύει περισσὴν σοφίαν, δεικνύει ὅμως τὸ ἴδιον πνεῦμα καὶ τὸν ἴδιον ἀρχαϊσμὸν τῆς Πόλεως. Ἡ γλῶσσα μάλιστα τοῦ ἀντιπροέδρου Σπυριδωνος Μαυρογένους εἰμπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ τύπον τοῦ βυζαντινοῦ σχολαστικισμοῦ. Εἶνε ἀληθές, ὅτι εἰς τὰς πρώτας ἀκόμη ἀνακοινώσεις ὁ Δελλαπόρτας ἐζήτησε νὰ κάμῃ εἰσαγωγὴν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ δὲν ἠκούσθη εὐχαρίστως. Ὅταν δὲ κατόπιν ἀμέσως ὁ Ὀδυσσεὺς Δημητράκος ἐζήτησε νὰ ἱδρύσῃ ποιητικὸν διαγωνισμὸν προσφέρων πεντακισχίλια γρόσια, ἡ προσφορά του ἀπερρίφθη. Οἱ λόγιοι τῆς Πόλεως ἤθελαν ἀρχαίαν κλασσικὴν παιδείαν καὶ ἔπεισαν τὸν Χρηστάκη Ἐφένδην Ζωγράφον νὰ ἐξοδεύσῃ κολοσιαῖον ποσὸν πρὸς ἰδιαιτέραν ἔκδοσιν ὑπὸ τοῦ «Συλλόγου» τῶν ἑλλήνων συγγραφέων!

Ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος τῆς Πόλεώς μας ἐκέρδησε παντοτεινὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην ἀπὸ τοῦ 1872, ὁπότε δι' ἐξόδων τοῦ ἰδίου γεναιόφρονος χορηγοῦ Χρηστάκη Ἐφένδη Ζωγράφου ἐκήρυξε συνεχῆ διαγωνίσματα πρὸς συλλογὴν ζώντων Μνημείων εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ συλλεγεῖσα ὕλη εἰς λέξεις, εἰς παραμύθια, εἰς ᾄσματα, εἰς μοιρολόγια καὶ εἰς ὀνόματα ἀνὰ τὰς ἐκτεταμένας χώρας τοῦ ἑλληνισμοῦ, εἶνε σπουδαιοτάτη. Τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἀνέλαβεν ὡσαύτως καὶ ὁ Σύλλογος «Παρνασσὸς» τῶν Ἀθηνῶν μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας. Τόσον δὲ ἀνεπτύσσετο ἡ ἐθνικὴ αὐτὴ ἰδέα τῆς περισώσεως τοῦ ἐθνικοῦ μας γλωσσικοῦ θησαυροῦ, ὥστε πανταχόθεν οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ λόγιοι περιέτρεχον νὰ συλλέξουν τὸ ὑλικόν των. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Νικόλαος Πολίτης, ὁ Γεώργιος Ζηκίδης, ὁ

Βαλαβάνης, ὁ Γεώργιος Δροσίνης, διεκρίνοντο εἰς τὴν πρώτην γραμμήν. Ὁ δὲ Πούσιος ἀποστέλλει συλλογὴν λέξεων, παραμυθίων καὶ ᾀσμάτων τοῦ Ζαγορίου. Ἡ ἰδέα ὡριμάζει ὁλονέν, ὅταν ὁ Παρχαρίδης ἀποστέλλει εἰς τὸν Σύλλογον Γραμματικὴν μὲ ὅλας τὰς ποικιλίας καὶ λεπτότητας τῆς διαλέκτου τῆς Τραπεζοῦντος. Αὐτὸς δὲ ὁ Σύλλογος μισθοδοτεῖ τὸν Α. Παπαδόπουλον Κεραμέα νὰ περιγράψῃ εἰς ἀκριβεῖς καταλόγους ὅλα τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ σωζόμενα συγγράμματα εἰς τὰς ἑκασταχοῦ βιβλιοθήκας. Καὶ κηρύσσονται παλαιογραφικαὶ καὶ φιλολογικαὶ ἔρευναι διὰ τὴν Μαυρογορδάτειον βιβλιοθήκην. Ὁμολογῶ δὲ ὅτι εἰς τὰς μελέτας αὐτὰς διεκρίθησαν κατόπιν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίνου τοῦ ἀπὸ Σιναίου ὁ Σκαρλᾶτος Βυζάντιος, ὁ Πασπάτης, ὁ Μανουὴλ Γεδεών, καὶ ὁ Ματθαῖος Παρανίκας. Μακρὰν δὲ τῆς Πόλεώς μας διεκρίθησαν ὁ ἔξοχος καὶ σοφὸς μελετητὴς τῆς μέσης καὶ νέας Ἱστορίας μας Κ. Σάθας, ὅπως καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀνδρόνικος Δημητρακόπουλος.

Τὰ μαθήματα τοῦ Συλλόγου προσείλκυον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὅλην τὴν κοινωνίαν τῆς Πόλεως. Σπανιώτατα ἄλλοτε ὁ κερδῷος καὶ ὁ λόγιος Ἑρμῆς ἦλθον εἰς τόσην συμπάθειαν καὶ ἐπικοινωνίαν. Ὁ Ἡροκλῆς Βασιάδης, ὁ σοφὸς τοῦ Συλλόγου πρόεδρος, ἀνεδείχθη ἡ ψυχὴ τῆς ὅλης αὐτῆς πνευματικῆς κινήσεως. Ἡ πολυσχιδὴς μάθησίς του καὶ ἰδιαιτέρως αἱ βαθεῖαι φιλολογικαί του γνώσεις κινοῦν ἀμέριστον τὸν θαυμασμόν μας. Τὸ 1881 ὡμίλησεν εἰς τρεῖς συνεδρίας περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ παιδείας κατὰ τρόπον ἀξιοθαύμαστον δι' ἕνα ἰατρόν. Συνέλαβε δὲ μετὰ τοῦ πατριώτου του Γ. Χασιώτου τὸ ἐθνωφελὲς σχέδιον, διὰ τῆς συμπληρώσεως τῶν γλωσσικῶν μας μνημείων, νὰ συνταχθῇ Μέγα Λεξικὸν τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσης ὅλων τῶν κατὰ τόπους ἰδιωμάτων, τοῦ ὁποίου τὴν δαπάνην ἀνεδέχθη ἡ φιλογένεια τοῦ Χρηστάκη Ἐφένδη. Εἶνε μέγα ἀτύχημα, ὅτι τὸ ἔργον ἐκεῖνο, παρ' ὅλην τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν τοῦ κ. Χασιώτου, δὲν ἀπετελέσθη. Μεγάλο κρῖμα!

Αὐτὴ εἶνε, ἀγαπητέ μου, ἡ μεγάλη δρᾶσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὰς γενι-

κὰς γραμμάς της. Ἀντελαμβάνετο δὲ αὐτὸς κατ' ἀρχὰς τόσον εὐρέως καὶ τόσον ἐλευθέρως τῶν ἑκάστοτε συζητήσεων, ὥστε εὐχαρίστως ἐπέτρεψε τὴν ἀνάγνωσιν καὶ καταχώρησιν εἰς τὸ «Περιοδικόν» του κατὰ τὸ 1886 τῆς γλωσσολογικῆς μελέτης τοῦ ἐκ Παρισίων τότε ἐλθόντος κ. Ψυχάρη ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱστορικὰ καὶ Γλωσσολογικὰ ζητήματα». Εἰς τὴν μελέτην δὲ ἐκείνην πρωτοφανῆ εἰς τὴν Πόλιν μας ἐτίθεντο μὲν πολλαὶ ὑγιεῖς ἀρχαὶ τῆς νεωτέρας γλωσσολογίας, ἀλλ' ἡ τάσις τοῦ νὰ γενικεύωνται οἱ τοπικιστικοὶ κανόνες ἔθετεν αὐτὴν εἰς περιθώριον ἀπάτης. Καὶ δυστυχῶς ἡ ἀπατηλὴ αὕτη ἄποψις, ἡ καλλιεργηθεῖσα ἐπὶ βάσεως ὀρθῆς τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ἀλλὰ μὲ τοπικισμοὺς καὶ τάσιν μὴ ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῶν κανόνων καὶ τεχνικῆς μορφῆς, ἐγέννησε τὸ σύστημα τοῦ μαλλιαρισμοῦ. Ἄλλο κρῖμα! Ἀπόδειξις ὅτι ὁ ἐσχάτως ἐκδοθεὶς «Ταμπουρᾶς καὶ Κόπανος» τοῦ Πάλλη εἰμπορεῖ νὰ ἔχῃ μερικὰς ἰδέας, ἀλλὰ οὔτε καλαισθητικῶς οὔτε πραγματικῶς εἶνε δημοτικὴ ἡ γλῶσσά του. Εἶνε ὑπερδημοτική. Καὶ ὁ ὑπερδημοτικισμὸς εἶνε ὀχλαγωγία, ὅπου ποτὲ δὲν εἰμπορεῖ νὰ σταθῇ ἡ τέχνη. Οἱ μαλλιαροὶ εἶνε οἱ ἀντάρται τῆς γλώσσης μας. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι αὐτοὶ κατέρριψαν τὰ τεχνητὰ εἴδωλα τῶν διδασκάλων καὶ ἐλευθέρωσαν τὸ πνεῦμα. Ἔμειναν ὅμως ἀχαλίνωτοι ἀντάρται. Τί νὰ γίνῃ! Οἱ ἄνθρωποι πάντοτε κλίνουν εἰς τὰς ἀκρότητας.

Καὶ ἦτο φυσικὸν εἰς τὴν Πόλιν μας, ἔπειτα ἀπὸ τόσον στεῖρον λογιωτατισμὸν καὶ σχολαστικὴν βυζαντινοσύνην, νὰ ἐξεγερθῇ ἡ ἀντίδρασις διὰ τοῦ μαλλιαρισμοῦ. Καὶ ἐξηγέρθη. Ὁ ἰατρὸς Φώτης Φωτιάδης ἀνέπτυξεν εὐρεῖαν πολυμάθειαν καὶ πολλὴν κρίσιν εἰς τὴν γλωσσικὴν μελέτην του. Τὰ συμπεράσματά του ψυχολογικῶς καὶ γλωσσολογικῶς εἶνε ὀρθὰ μόνον ἀπὸ ἀρνητικῆς ἀπόψεως. Θετικῶς παραφέρονται εἰς τὸ ἀντίθετον ἄκρον, ἀλλάζουσι τὴν μορφολογίαν τῆς γλώσσης ἀσχέτως πρὸς τὸ μέγα παρελθόν της καὶ δημιουργοῦν ὀχλαγωγίαν μακρὰν πάσης γραμματικῆς λογοτεχνίας, ἥτις ἔγινε μέχρι σήμερον. Τοιουτοτρόπως, μὲ τὸ νέον αὐτὸ σύστημα τοῦ Ψυχάρη καὶ τοῦ Φωτιάδου, τίποτε κοινὸν δὲν ἔχει ἡ καλλιτεχνία καὶ ὁ ἐξευγενισμός. Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης

ἔγραψε τὰ δράματά του εἰς τὴν Πόλιν μας ὁ Ζαχαρίας Φυτίλης. Ἴσως δὲ εἰς πολλὰ εἶνε ἀπὸ ἐκείνους συντηρητικώτερος καὶ καλλιτεχνικώτερος. Τὰ ἔργα τοῦ Φυτίλη διακρίνονται εἰς τὴν ἔξυπνη ἀντίληψιν, τὴν ὁποίαν βλέπει τις εἰς πολλὰ ἐπεισόδια καὶ εἰς διαλόγους. Τὸ «Ἔκθετο» εἶνε τὸ καλλίτερόν του. Ἀλλ' ἡ σκηνοπλοκὴ εἶνε ἀτελὴς καὶ ἡ κυριαρχοῦσα ἰδέα ἔχει μὲν ρεαλισμὸν καὶ παρατηρικότητα, ἀλλὰ χωρὶς αὐτὴ νὰ ἐξευγενίζεται εἰς ὑπερτέραν ἀντίληψιν καὶ εἰς συμβολισμὸν τοῦ βάθους. Πολὺ αἰσθηματικωτέρους καὶ περισσότερον καλλιτεχνικοὺς στίχους γράφει ὁ Ἄγγελος Σημηριώτης. Τὰ «Μαῦρα κρῖνα» του περιέχουν πολλάκις ἀληθινὴν εὐωδίαν. Ἐνῷ συντηρητικὸς ἀκόμη, ἀλλὰ καλλιτέχνης καὶ μὲ εὐρεῖαν μόρφωσιν, γράφει μὲ φιλόσοφον καὶ σαρκαστικὸν πνεῦμα ὁ λογογράφος Γ. Ἀποστολίδης. Θὰ ἦτο δὲ ἄδικον νὰ λησμονήσω τὴν χάριν, μὲ τὴν ὁποίαν γράφει τὰς ποιήσεις του ὁ Δημήτριος Ταντολίδης, καὶ τὰ αἰσθηματικὰ διηγήματα τῆς δεσποινίδος Μαρίας Παπαριστείδου. Ἡ ἀκρότης ὅμως τῶν ἄλλων μαλλιαρῶν, κατέστησεν ὕποπτα τὰ πνεύματα τῶν συμπολιτῶν μου καὶ ἀφῆκε πάλιν εὔκολον τὸ στάδιον εἰς τὴν σχολαστικὴν ἀγυρτείαν.

Ὁ χρόνος λοιπόν, φίλε μου, θὰ διορθώσῃ, θὰ συνάξῃ καὶ θὰ καταρτίσῃ τὴν ἐθνικὴν γλῶσσάν μας. Τὸ ἔργον αὐτὸ γίνεται ἀνεπαισθήτως καὶ προχωρεῖ. Θὰ ζυμωθοῦν ὅλα τὰ λογοτεχνικὰ στοιχεῖα καὶ ἀπὸ τὴν μεγάλην μάζαν τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τοὺς γραμματισμένους καὶ ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, θὰ καταρτισθῇ ἡ ζωντανὴ καὶ καλλιτέρα γλῶσσά του. Ἐπ' αὐτῆς ὀφείλει νὰ κατεργασθῇ ἡ Τέχνη τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος.

Ποία ὅμως εἶνε ἡ ἀθηναϊκὴ ποίησις καὶ λογογραφία; Αὐτὴν θὰ ἐξετάσω εἰς τὴν ἑπομένην καὶ τελευταίαν ἐπιστολήν μου.

Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως 1908.

Σὲ φιλῶ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Η΄

Εἰς Γεράσιμον Κομνηνὸν Βραΐλαν

(Ἡ ἑπτανησιακὴ ποίησις καὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῆς.— Ἡ Ἀθηναϊκὴ ποίησις τῆς Φαναριωτικῆς σχολῆς καὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῆς.— Ἡ Ἀθηναϊκὴ ποίησις τῶν ῥωμαντικῶν καὶ τοῦ Ἱστορικοῦ δράματος.— Οἱ ποιηταί.— Ἡ νέα Ἀθηναϊκὴ λογοτεχνία εἰς τὴν ποίησιν καὶ εἰς τὸ διήγημα.— Οἱ νέοι ποιηταί).

Φίλε μου,

Ὅταν ἀφήσαμεν τοὺς παλαιοὺς σοφοὺς τῆς πόλεώς μας νὰ συνεχίζουν τὰς παλαιὰς τῆς ἀρχαιομανίας παραδόσεις, εὕρομεν εἰς τὰ νησιωτικὰ κέντρα ἐλευθεριωτέραν μόρφωσιν καὶ πλέον θετικήν. Εἰς ταῦτα δὲ διεμορφώθη ἰδιαιτέρα λαϊκὴ φιλολογία σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα, μὲ τὰς παραδόσεις καὶ μὲ τὰ ἔθιμά των. Ἡ Ῥόδος, ἡ Κύπρος, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ Κρήτη εἶνε αἱ πρωτεύουσαι μεταξύ των.

Ὅταν ἤρχισεν ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἰταλίας, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἤνθισαν ἐκεῖ πάρα ποτε. Τὰ Ἑπτάνησα ἦσαν πλησιέστατα τῆς Ἰταλίας καὶ ἠμπόρεσαν νὰ ἐπικοινωνήσουν περισσότερον πρὸς τὸν νέον πολιτισμόν. Δι' αὐτὸ οἱ Ἑπτανήσιοι προήχθησαν πρῶτοι καὶ πολὺ ἀνάμεσα ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.

Ἡ Ζάκυνθος, ἐὰν ἔχασεν ἕνα ἐκλεκτὸ παιδί της τὸν Οὖγο Φώσκολο, ἀφιερωθέντα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ' ἔσωσε διὰ τὴν

ἑλληνικὴν ποίησιν τὸν Διονύσιον Σολωμόν. Εἶνε ὁ μέγιστος ποιητὴς ἀπὸ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἔθνους μας. Ὁ Σολωμὸς εἶνε Ἕλλην τὸ πνεῦμα καὶ Ἰταλὸς κατὰ τὴν μόρφωσιν. Μετέφερε τὰ ἰταλικὰ μέτρα εἰς τὴν νεοελληνικὴν καὶ ἐλάτρευσε τὰ κλέφτικα τραγούδια, ὅπου διέβλεπε τὸ ἀτίθασσον πνεῦμα τῆς φυλῆς καὶ τὸ ἄρωμα τοῦ λυρισμοῦ τῆς ἀρχαίας ἐλευθερίας. Ἦτο ἰδεολογιστής, ὅστις ἔθεσεν αὐτὸ ὡς βάσιν τῆς φιλοσοφικῆς του σκέψεως καὶ ἔδωκε μορφὴν τὴν νεωτέραν αἰσθητικὴν εἰς μέγα καὶ πλούσιον πλάτος. Ὅταν ὁ Μόντης τοῦ εἶπε πῶς πρέπει ὀλιγώτερον νὰ σκέπτεται καὶ περισσότερον νὰ αἰσθάνεται, ἐκεῖνος ἀπήντησεν: «Ὁ ἀληθινὸς ἄνθρωπος αἰσθάνεται μόνον ὅ,τι ὁ νοῦς του ἐσκέφθη». Εἶχε φίλους τὸν Μόντη, τὸν Τομαζέο καὶ τὸν Μαντζώνη. Ποτὲ δὲ δὲν ἐθυσίασε τὴν ὕλην εἰς τὴν μορφήν. Ὁ στίχος του δὲν κουδουνίζει μόνον, ἀλλὰ καὶ δημιουργεῖ. Διὰ νὰ πεισθῇς, μελέτησε τὰς δέκα ἓξ στροφὰς τοῦ «Λάμπρου» καὶ κατόπιν ἰδὲ εἰς τοὺς «Ἐλευθέρους Πολιορκημένους» καὶ εἰς τὸν «Πόρφυρον» πόσον φιλοσοφικὰ καὶ μὲ πόσην ὑπέροχον τέχνην ὑποτυπώνει τὴν Φύσιν καὶ τὸν Ἄνθρωπον, ὅπως διεξήγαγε τὸ μέγα αὐτὸ θέμα ἡ λαϊκὴ ἔμπνευσις τῆς ἀρχαιότητος.

Ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος ἠκολούθησε, μὲ ἀρκετὸν λυρισμὸν καὶ μὲ αἴσθημα πλούσιον, τὸν δρόμον τοῦ Σολωμοῦ. Δὲν ἔχει βέβαια τὸ πνεῦμα ἐκείνου, ἀλλὰ μέσα εἰς τοὺς κομψοὺς καὶ περιπαθεῖς στίχους του ἐπανθεῖ ἐλαφρὸς μυστικισμὸς πολλῆς γοητείας. Ἐδιάβασες τὸν «Θάνατο τῆς Χάμκως;»

Ὁ Τερτζέτης δὲν εἰμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κυρίως ποιητής. Ἐξέδωκεν ἐπικολυρικὰ ποιήματα «τὴν Κόρινναν καὶ τὸν Πίνδαρον», τοὺς «Γάμους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου» καὶ τὸ «Φίλημα» μὲ πολλὴν τέχνην. Εἶχε μεγάλην μόρφωσιν καὶ πολλὴν καλαισθησίαν, ἀλλὰ δὲν εἶχε ποιητικὰς δυνάμεις νὰ μεταγγίσῃ, ὅπως ἐζήτησε, τὴν ἀρχαίαν ποίησιν εἰς τὴν νεωτέραν. Καλλίτερα δὲ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶνε ὅσα δράματα ἔγραψεν εἰς ἰταλικὴν γλῶσσαν. Τὸ αὐτὸ ἔπαθε καὶ ὁ κριτικὸς δραματικὸς ποιητὴς Παρώδης, τοῦ ὁποίου τὰ δράματα διδαχθέντα εἰς Παρισίους ἤρεσαν.

Πολὺ καλλίτερος, περισσότερον ἐμπνευσμένος καὶ γλυκύ-

τερος ποιητὴς εἶνε ὁ Ἀνδρέας Κάλβος. Αἱ «ᾠδαί του» ἔχουν ὅλην τὴν ἀρχαίαν πλαστικότητα καὶ πολλὴν γλωσσικὴν ἁρμονίαν. Ἀδιάφορον ἂν παρεγνωρίσθη ἀπὸ τὸ στενὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του. Παντοῦ εἶνε πολὺ δυναταὶ αἱ εἰκόνες, καὶ ἡ φαντασία του παντοτεινὰ σᾶς θέλγει.

Ἀλλ' ὑπέροχος εἶνε ὁ Γ. Μαρκορᾶς. Αὐτὸς κατώρθωσε ν' ἀκολουθήσῃ κατὰ πόδας καὶ νὰ μιμηθῇ μέχρι τινὸς τὸν Σολωμόν. Παράδειγμα ἔστω τὸ ἔπος του ὁ «Ὅρκος». Δὲν ἔχει τὴν μεγάλην φαντασίαν ἐκείνου, ἀλλ' εἶνε πάντοτε ἁρμονικὸς καὶ χαριτωμένος, αἱ δὲ περιγραφαί του ἔχουν θαυμάσιον πλοῦτον. Μὲ τί δύναμιν καὶ μὲ πόσην τέχνην ἀνελίσσει τὰ δραματικὰ ἐπεισόδια τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος. Πόσον συγκινητικά, λέγει ὁ Δύτεριχ, περιγράφει τὸν θάνατον τοῦ Σουλιώτου, καὶ τί παράπονον δὲν ἐκσπάνει ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν στῆθος τοῦ πεθαμμένου!

Ἐκεῖνος ὅμως, ὅστις ἐμιμήθη τὸν Σολωμὸν καὶ κατώρθωσε συνάμα νὰ γίνῃ θετικὸς ποιητής, εἶνε ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Ὅλην τὴν πλουσιωτάτην φαντασίαν του ἀφιερώνει εἰς τὴν λατρείαν τοῦ λαοῦ καὶ εἰς τοὺς πολεμιστὰς τῶν ὀρέων. Παντοῦ φέρει τὸν ἐθνικὸν δαυλὸν καὶ ἐξάπτει καὶ τονώνει τὸ αἴσθημα. Αὐτὸς καὶ ὁ Σολωμὸς ἵδρυσαν τὸν ἐθνικὸν λῦρον. Ὁ Βαλαωρίτης δὲν φιλοσοφεῖ ὅπως ὁ Σολωμός, οὔτε ἐξιδανικεύει τὰ πρόσωπά του ὅπως ἐκεῖνος. Ἐνσαρκώνει ὅμως εἰς τὴν μορφὴν τῆς ποιήσεώς του τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Ἐδιάβασες τὸν «Ἀστραπόγιαννο» καὶ τὸν «Θανάση Βάγια;» Ἀγαπᾷ, ὅπως ὁ Βίκτωρ Οὐγκώ, τὰς ἀντιθέσεις καὶ ἀφίνει τὴν φαντασίαν του νὰ τρέχῃ ἀχαλίνωτα, ὅπου ἂν θέλῃ. Ὁ «Ἀθανάσιος Διάκος» καὶ ὁ «Φωτεινὸς» εἶνε ἔργα ἐθνικὰ πρώτης δυνάμεως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δραματικῆς πλοκῆς. Τὸ ἴδιον θὰ ἔλεγε κανεὶς καὶ διὰ τὴν «Φροσύνη», τῆς ὁποίας οἱ μελοδραματικοὶ διάλογοι ἔχουν παροξυσμοὺς δυνατοὺς ἀνταξίους τοῦ Βύρωνος. Εἶδες πόσον ἀριστουργηματικὰ μετέφρασε τὴν «Λίμνην» τοῦ Λαμαρτίνου;

Ὁ Ζαμπέλιος δὲν εἶνε βέβαια λυρικὸς ὅπως ὁ Βαλαωρίτης. Τὸ αἴσθημά του δὲν εἶχεν ἐλευθερίαν εἰς τὴν διάπλασιν, μὲ ὅλην δὲ τὴν φιλολογικήν του μόρφωσιν ἡ γλωσσικὴ μορφὴ τὸν

ἔδενεν. Ἐξέδωκε τὰ «δημοτικὰ τραγούδια» μὲ ἐνθουσιασμένα ὡραῖα *προλεγόμενα*. Ἐν τούτοις δὲν ἐπέτυχεν οὔτε εἰς τὸν «Διάκον» οὔτε εἰς τὸν «Ῥήγαν» οὔτε εἰς τὸν «Βότσαρην».

Ἕνα καθαρῶς τοπικιστὴν ἀλλὰ λαμπρὸν σατυρικὸν ποιητὴν τῆς Κεφαλληνίας δὲν πρέπει νὰ σιωπήσω. Τὸν Λασκαρᾶτον. Εἶνε πνευματώδης σατυρικός, ὁ ὁποῖος θὰ ἐτίμα τὴν φιλολογίαν κάθε ἔθνους. Περιέγραψεν ἀμίμητα τὰ «Μυστήρια» τῆς πατρίδος του καὶ μὲ ἐξυπνάδα πραγματικὴν ἐσατύρισε τὴν πολιτικὴν ἀτασθαλίαν τοῦ ἔθνους του. Ὁ γλωσσικὸς ἰδιωτισμὸς ὅμως ἀπέκρυψε ἀπὸ τοὺς πολλοὺς τὴν ἐκλεκτὴν αὐτὴν ἰδιοφυΐαν.

Ποῖος ὅμως ἀνέλυσε σοφώτατα καὶ πρῶτος τὸν Σολωμόν, ποῖος ἐπρόβαλε τὴν παραγνωρισθεῖσαν αὐτὴν φυσιογνωμίαν μὲ ὅλον τὸ μέγα κῦρος τῆς κριτικῆς του, μὲ τὴν λεπτὴν εὐαισθησίαν του καὶ μὲ τὴν σοφὴν πολυμάθειάν του παρὰ ὁ Ἰάκωβος Πολυλᾶς; Ὅταν μετέφραζε τὸν Ὅμηρον, τί διανοητικὰ πλεονεκτήματα δὲν ἀνέπτυξε καὶ πόσον γλωσσοπλαστικῶς δὲν εἰργάσθη εἰς τὰς μεταφράσεις τοῦ Σαιξπήρου.

Καὶ μεταξὺ τῶν δοκίμων μαθητῶν του δὲν πρέπει νὰ λησμονήσω τὸν Καλοσγοῦρον, τοῦ ὁποίου μερικαὶ μεταφράσεις τῶν Εἰδυλλίων τοῦ Θεοκρίτου θὰ μένουν πρότυπα τοῦ εἴδους των. Σὲ συμβουλεύω ν' ἀναγνώσῃς τὴν κριτικὴν μελέτην του εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Ἀμλέτ, ὑπὸ τοῦ Πολυλᾶ.

Αὐτὴ εἶνε ἡ ἑπτανησιακὴ ποίησις καὶ φιλολογία τῆς παρελθούσης γενεᾶς.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὅμως συνέρρεον πανταχόθεν οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους μας. Τὸ Πανεπιστήμιον ἱδρυθὲν τὸ 1832 συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν πνευματικὴν κίνησιν τῶν λογίων καὶ ἡ συνταγματικὴ Βουλὴ ἐτρόχισε τὴν ἀπὸ προγόνων ῥητορεύουσαν γλῶσσαν. Ἐξ ἄλλου τὰ γεγονότα τῆς ἡμέρας καὶ ἡ σύγχρονος ζωὴ ἐνέπνεον τὴν πολιτικὴν ποίησιν. Οἱ Φαναριῶται τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔχοντες μόρφωσιν πνευματικὴν ἀνωτέραν τῶν Στερεο-ελλαδιτῶν καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν διακριθεῖσαν εἰς παλαιοὺς χρόνους, διεκρίθησαν ἀμέσως εἰς τὸ νέον βασίλειον.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ῥίζος Ῥαγκαβῆς εἶνε ἡ κορυφὴ τῶν σοφῶν

τοῦ Φαναρίου, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν, ἐποδηγέτησεν, ἔψαλε καὶ ἐτίμησε τὸ νέον ἔθνος. Θαυμασμὸς καὶ εὐγνωμοσύνη θὰ παρακολουθῇ ἀπαύστως τὴν μνήμην του. Ὁ Ῥαγκαβῆς μετέφραζε τοὺς ἀρχαίους τραγικοὺς καὶ συγχρόνως τὸν Δάντη, τὸν Λέσιγκ, τὸν Γκαῖτε καὶ τὸν Σίλλερ. Εἶχε τοιαύτην ἰδιοφυΐαν, ὥστε εὐρύτατα ἐνόει τὰ πάντα καὶ τὰ ἀπέδιδεν ἀμέσως μὲ ἐξυπνάδα, μὲ χάριν καὶ μὲ ἱστορικὴν πανσοφίαν. Βέβαια δὲν ἦτο πρωτότυπος, οὔτε εἶχε δημιουργὸν πνεῦμα. Ἀλλ' ἦτο φοβερὰ ἐγκυκλοπαιδικὸς καὶ ἐσυνδύαζεν ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ ὅλα τὰ συστήματα εἰς κάτι τι ὡραῖον, εἰς κάτι τι μωσαϊκὸν τοῦ Βυζαντίου μὲ τέχνην καὶ μὲ σοφίαν. Ἀλλὰ τὸ ἔργον του δὲν εἶχε ζωήν, οὔτε ἦτο ὠργανωμένον. Ἀφελὴς μονοτονία καὶ πτωχὴ σύλληψις χωρὶς δρᾶσιν πάντοτε τὸ διακρίνει. Ὑπεράνω τῆς κυρίας Ἰδέας ἡ βυζαντινὴ ῥητορικὴ ἐξοδεύει τὰς λέξεις της, καὶ αἱ διηγήσεις του, τὰ αἰσθήματά του ἔχουν μὲν πάθος, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ζωγραφίζουν ἀληθινοὺς χαρακτῆρας. Ὁ Ῥαγκαβῆς ἔψαυσεν ὅλας τὰς ἐποχάς. Τὴν ἀρχαίαν εἰς τοὺς «Τριάκοντα», τὴν μέσην εἰς τὸν «Δούκαν» καὶ τὴν σημερινὴν εἰς τὴν «Παραμονήν». Ἔγραψεν ἔπη, δράματα, λύρους, διηγήματα, καὶ ἀκατάπαυστα ἐμόχθει πῶς νὰ ὠφελήσῃ τὸ ἔθνος του. Ἐξέδωκε τὸν «Δῆμον καὶ τὴν Ἑλένην», τὸν «Λαοπλάνον», τὸν «Γοργὸν Ἱέρακα» καὶ τὴν «Ταξειδεύτριαν». Ἔγραψε κωμῳδίας «τὸν Μνηστῆρα τῆς Ἀρχοντούλας», τὴν «Διὸς ἐπίσκεψιν» καὶ μετέφρασε τὸ Α τῆς Ὀδυσσείας, τοὺς «Πέρσας» τοῦ Αἰσχύλου, τὴν «Ἀντιγόνην» τοῦ Σοφοκλέους, τὰς «Νεφέλας» τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅπως καὶ τὰς «Ὄρνιθας» καὶ τὴν «Εἰρήνην». Καὶ ἀπὸ ξένας φιλολογίας μετέφρασε τὴν «Κόλασιν» τοῦ Δάντου, τὴν «Ἱερουσαλὴμ» τοῦ Τάσου, τὸν «Καίσαρα» τοῦ Σαιξπήρου καὶ τὴν Ἰφιγένειαν τοῦ Ρκαῖτε. Ὅλα τὰ δράματά του εἶνε εἰς ἀνομοιοκαταλήκτους τριμέτρους ἰαμβικούς, εἴτε εἰς δακτυλικοὺς ἑξαμέτρους. Μόνον ἡ «Φροσύνη» εἶνε γραμμένη εἰς ὁμοιοκαταλήκτους δεκαπεντασυλλάβους. Τὸ κάλλιστον ὅμως ἔργον του εἶνε ὁ «πλοῦς τοῦ Διονύσου», δεῖγμα μεγίστης ἀρχαιομαθείας καὶ ὁ «γάμος τοῦ Κουτρούλη» δεῖγμα τῆς σατυρικῆς ἰδιοφυΐας του. Πλὴν εἰς κανένα του διήγημα δὲν εἶνε θετικός. Δὲν ψυχολογεῖ τὴν

ἑλληνικὴν φύσιν, οὔτε ζωγραφίζει τὴν ἑλληνικὴν γῆν. Ὁ «δοὺξ τοῦ Μωρέως» εἶνε τὸ καλλίτερον διήγημά του.

Πολὺ ὀλιγωτέρας ἰδιοφυΐας ποιητὴς εἶνε ὁ καθηγητὴς τῆς Βοτανικῆς Ὀρφανίδης. Εἶχε πατριωτισμὸν καὶ αἰσθηματολογίαν, τὰ ὁποῖα συγκινοῦν πάντοτε εἰς τὴν «Χίον δούλην» καὶ εἰς τὸν «Πύργον τῆς Πέτρας». Ἀλλὰ πρωτοτυπίαν ἔδειξε μόνον εἰς τὴν ἡρωϊκοκωμικὴν ἐποποιΐαν «Τίρι λίρι». Εἰς αὐτὴν ἀπέδειξεν ἔξυπνην σάτυραν καὶ ῥυθμικὴν στιχουργίαν. Ἐκ τῶν ἄλλων του ἔργων εἶνε κατώτερος ὁ «Ἰώτας» καὶ μετρίας ἀξίας εἶνε αἱ σάτυραι του ἡ «Μενιππαία» καὶ ὁ «Τοξότης». Τὸ ἔπος του ὁ «Ἄπατρις» ὑπενθυμίζει τὸν Ὀδοιπόρον τοῦ Σούτσου καὶ χάνεται εἰς ῥωμαντισμὸν ξενότροπον.

Σατυρικὸν ποίημα πολλῆς βαθύτητος εἶνε καὶ ὁ «Στράτης Καλοπίχειρος» τοῦ διασήμου φιλολόγου μας Στεφάνου τοῦ Κουμανούδη. Ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ χάρις εἰς αὐτὸ παντοῦ διαλάμπουν, ἀλλὰ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδοθῇ περισσότερα ποιητικὴ ἀξία εἰς τὸν συγγραφέα του.

Δύο νέοι ῥωμαντικοὶ ποιηταὶ ἀνεφάνησαν ἀργότερον εἰς τὴν νέαν Ἑλλάδα. Ὁ Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος καὶ ὁ Σπῦρος Βασιλειάδης. Καὶ οἱ δύο, ἐνῷ εἶνε ῥωμαντικοὶ μιμηταὶ τοῦ Ἀλφρέδου Μυσέ, προσπαθοῦν ἐν τούτοις σύμφωνα πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Ῥαγκαβῆ νὰ δώσουν εἰς τὰς ποιήσεις των μορφὴν κλασικήν. Καὶ δι' αὐτὸ ἔγραψαν μὲν ὑποθέσεις ἀρχαίας, ἀνέπτυξαν ὅμως ἰδέας καὶ αἰσθήματα σύγχρονα. Οὔτε ὁ εἷς οὔτε ὁ ἄλλος ἦτο ἀληθινός. Περισσοτέραν φιλοσοφίαν εἶχεν ὁ εἷς, περισσότερον πάθος εἶχεν ὁ ἄλλος. Ἡ «Ἀγορὰ» εἶνε τὸ καλλίτερον ἔργον τοῦ Παπαρρηγοπούλου καὶ ἡ «Γαλάτεια» τὸ καλλίτερον ἔργον τοῦ Βασιλειάδου.

Ὅ,τι εἶνε ὁ Ῥαγκαβῆς εἰς τὴν σοβαρὰν ποίησιν, τοῦτ' αὐτὸ εἰς τὴν Πολιτικὴν ποίησιν εἶνε ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος. Καὶ ἐδῶ τὴν ἀρχηγίαν ἔχει φαναριώτης. Ὁ Σοῦτσος ἔχει φλογερὸν πάθος ἀδάμαστον. Καυτηριάζει δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ, καταρρίπτει κάθε εἴδωλον καὶ μὲ δύναμιν ῥωμαντισμοῦ ψάλλει τὰ ἔπη του. Μιμεῖται τὸν Μολιέρον, τὸν Βερανζέρον καὶ τὸν Βαρτελεμῆ, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ψυχολογῇ τὸ θέμα του. Ἔχει πολὺν βυζαντινισμὸν εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ εἰς τὴν

ἁρμονίαν, ὅπως διαπλάττῃ τὸ ὑλικόν του. Ἡ δὲ φαντασία του δὲν ὑψώνεται ὥστε νὰ βλέπῃ ἀπὸ περιωπῆς τὰ πράγματα. Ἐκ τῶν τεσσάρων κωμῳδιῶν του καὶ αὐτὴ ἡ καλλιτέρα ὁ «Ἄσωτος» δὲν παρουσιάζει μεγάλας ἀρετὰς ἐκτὸς τῆς σατύρας καὶ τοῦ καυστικοῦ σαρκασμοῦ. Καλλίτεραι εἶνε αἱ τέσσαρες ῥαψῳδίαι του ὑπὸ τὸν τίτλον ὁ «Περιπλανώμενος» χωρὶς ὅμως νὰ ἔχουν τεχνικὴν μεγάλην πλοκήν. Ἡ «Τουρκομάχος Ἑλλὰς» εἶνε τὸ καλλίτερον ἔργον του.

Ὀλιγώτερον σατυρικὸς καὶ ὀλιγώτερον φλογερὸς εἶνε ὁ ἀδελφός του Παναγιώτης Σοῦτσος. Ἔχει ὅμως περισσοτέραν ἁρμονίαν καὶ περισσότερον αἰσθηματικὸν λῦρον. Ἐμιμήθη εἰς τὰ ἔργα του κυρίως τὸν Λαμαρτῖνον καὶ τὸν Βύρωνα. Ἀλλ' ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως ὑστέρησεν ὁ «Μεσσίας», ὁ «Βλαχάβας» καὶ ὁ «Καραϊσκάκης». Τὸ καλλίτερον ἔργον του εἶνε ὁ «Ὁδοιπόρος», ὁ ὁποῖος εἰς μερικὰς στροφὰς ἔχει θαυμάσιον λῦρον.

Ἡ νέα ὅμως ζωή, ἡ ὁποία ἐφυσήθη εἰς τὸ ἔθνος, παρεῖχεν ἀκατάπαυστα ἐκδηλώσεις σφρίγους καὶ ὁρμῆς. Εἴδομεν δὲ πῶς ἡ Φαναριωτικὴ καὶ πανεπιστημιακὴ ποίησις ἀντετάχθη ὑπερήφανος μὲ τὴν κλασικὴν περικεφαλαίαν της κατὰ πάσης ἐντοπίου εἰκόνος καὶ ἐμπνεύσεως. Εἰς τὰς Ἀθήνας τότε ἦσαν ὅλοι πρὸς ἐκείνην ἐστραμμένοι. Ἀπερροφημένοι ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἀπὸ τὴν ξένην λάμψιν, περιεφρόνουν τὸ παρὸν καὶ ἔβλεπον τὴν ἑπτανησιακὴν ποίησιν μὲ αἴσθημα οἴκτου. Πρῶτος, ὅστις ἐζήτησε νὰ συμβιβάσῃ τὰς δύο αὐτὰς ὄψεις καὶ ἀκριβῶς ἠδικήθη ἀπὸ τὴν πρόθεσίν του αὐτήν, εἶνε ὁ Γεώργιος Ζαλοκώστας.

Ἦτο ὁ Ζαλοκώστας ἀληθινὸς λυρικὸς ποιητής. Ὁ «Φῶτος καὶ ἡ Φρόσω» θὰ λάμπουν παντοτεινὰ εἰς τὴν νεοελληνικήν μας ποίησιν διὰ τὸ αἴσθημα καὶ διὰ τὸν λῦρόν των. Τὸ «Χάνι τῆς Γραβιᾶς» εἶνε προωρισμένον νὰ διεγείρῃ πάντοτε τὸ στρατιωτικὸν μένος τοῦ ἔθνους. Καὶ ἡ «Βοσκοποῦλα ἡ ἐρωτευμένη» θὰ συγκινῇ μὲ τὴν ἀφέλειάν της καὶ θὰ παρέλκῃ μὲ τὴν χάριν της ἀκατάπαυστα τὴν λαϊκὴν φαντασίαν. Ὁ Ζαλοκώστας θὰ ἔφθανεν ὑψηλότερα πολὺ καὶ θὰ ἀπεκρυστάλλωνε εἰς τὰ ἔργα του πολὺ περισσότερον ἐθνικὸν

ἰδανικόν, ἂν ἐπεριφρονοῦσε τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐποχῆς του. Ἐξωδεύετο ὅπου δὲν ἔπρεπε καὶ γλωσσικῶς ἔδενεν ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν του. Ἦτο ἐκλεκτὴ ἰδιοφυΐα, ἡ ὁποία ὅσον καὶ ἂν δὲν ἔφθασε ἐκεῖ ὅπου ἦτο προωρισμένη, ἐν τούτοις τιμᾷ καὶ λαμπρύνει τὴν νεωτέραν ἐθνικὴν φιλολογίαν.

Ὁ ψευδὴς δρόμος αὐτὸς τῆς τεχνητῆς φιλολογίας, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλλον οἱ Φαναριῶται καὶ οἱ λογιώτατοι τῶν Ἀθηνῶν, εὐνοήθη κατὰ σύμπτωσιν ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς ξένης εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας. Ἡ νεωτέρα ἑλληνικὴ τέχνη ἐξετροχιάσθη ὁλότελα ἀπὸ τὴν ξένην ἔμπνευσιν καὶ ἡ τεχνητὴ γλῶσσα τοῦ λογιωτατισμοῦ ἐχρησίμευσεν ὡς ἀφορμὴ ἀκόμη περισσότερον νὰ ξενίσῃ ἡ λογοτεχνία μας.

Δεσπόζει λοιπὸν ὁ διδασκαλισμὸς εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ ἡ μίμησις εἰς τὴν τέχνην. Καὶ λησμονεῖται ἡ δημοτικὴ βάσις τοῦ Κοραῆ, λησμονοῦνται τὰ δημοτικά μας τραγούδια, περιφρονοῦνται τὰ ἐρωτικὰ τῆς Ῥόδου, τῆς Κύπρου καὶ ὅλη ἡ φιλολογία τῆς Κρήτης. Καὶ λησμονεῖται ὁ μέγας νόμος τῆς Τέχνης, ὁ νόμος τῆς ἀληθείας. Ἡ νεωτέρα μάλιστα αἰσθητικὴ θεωρία τῆς τέχνης l' art pour l' art, ἡ ὁποία ἀφορᾷ ἐλαφρὰ ἔργα, γενικεύεται εἰς ἀξίωμα. Ἂν ἀνέγνωσες, φίλε μου, τὸν Ῥάσκιν θὰ ἐνθυμεῖσαι πῶς ἐκήρυξεν, ὅτι πληγώνεται χειρότερα ὁ ἐγωϊσμός του, ὅταν τὸν ὀνομάζουν κομψὸν συγγραφέα καὶ ὅταν τὸν ἀποκαλοῦν ζωγράφον τῶν λέξεων. Ἔπρεπε νὰ τὸν ὀνομάζουν ζωγράφον τῶν σκέψεων. Διότι ἔλεγεν ὁ Ῥάσκιν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀπαιτεῖ ἀκρίβειαν εἰς τὴν παρατήρησιν, ἔντασιν εἰς τὴν εὐαισθησίαν καὶ εἰλικρίνειαν εἰς τὴν συγκίνησιν. Ἡ δὲ γλῶσσα ἀπαιτεῖ ἀκρίβειαν εἰς τὸ ἐπίθετον, ζωὴν εἰς τὰς λέξεις καὶ ἑνότητα εἰς τὴν περίοδον. Αὐτὰ εἶνε τὰ ἀληθινὰ προϊόντα τῆς ζωῆς. Τί ἀπὸ αὐτὰ εἶχεν ἡ ποίησις τῶν λογιωτάτων;

Κατ' ἐμέ, διὰ νὰ εἰμπορέσῃ κανεὶς νὰ γράψῃ μερικὰ ἔργα τῆς λογοτεχνίας, πρέπει ὄχι μόνον νὰ εἶνε πλούσια μορφωμένος εἰς τὰ ἄφθαστα κάλλη τῆς κλασικῆς φιλολογίας, ὄχι μόνον νὰ ἔχῃ μελετήσῃ τὴν νεωτέραν λογοτεχνίαν καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς νεωτέρας φιλολογίας, ἀλλὰ νὰ σπουδάσῃ τὴν κριτικὴν αὐτῶν. Αὐτὴ θὰ ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς νὰ βλέπουν,

καὶ αὐτὴ θὰ κινήσῃ τὴν καρδίαν νὰ αἰσθάνεται βαθέως τῶν ἀριστουργημάτων τὸ ἀθάνατον κάλλος. Καὶ ὡς παράδειγμα θὰ σοῦ ἀναφέρω τὸν ἴδιον διάσημον τεχνοκρίτην Ῥάσκιν. Ἀνέγνωσες τὸ ταξειδί του εἰς τὴν Βενετίαν καὶ εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ὅπου περιγράφει τὰς τοιχογραφίας τῆς Ἁγίας Μαρίνας καὶ τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ἁγίου Μάρκου; Ὁ κριτικὸς μελετᾷ ἰδιαιτέρως ἓν ἕκαστον ἀπὸ τὰ δεκατέσσαρα πρόσωπα τῶν ἐπιγείων καὶ οὐρανίων μουσῶν κατά τε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Ἐξηγεῖ καὶ δικαιολογεῖ τὴν μικροτέραν πτυχὴν τοῦ χιτῶνος, τὴν ἐλαφροτέραν ῥυτίδα τῆς φυσιογνωμίας μὲ ὀξὺ βλέμμα καὶ μὲ πλοῦτον εὐαισθησίας. Μᾶς προσελκύει τὴν προσοχὴν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ χρώματος, εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ σχεδίου, εἰς τὸ εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα τῆς ἀκτῖνος τοῦ φωτός. Καὶ γυμνασμένοι οἱ θεαταὶ ἀπὸ τὸ βλέμμα ἐκείνου βλέπουν καλλίτερα καὶ ὑγιέστερα. Ἡ ὑγιεινὴ τῆς καλαισθησίας ἀποκτᾶται ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν κριτικὴν τῆς κλασικῆς τέχνης. Διʼ αὐτὸ καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν πρέπει νὰ ὑπάρξῃ ὑγιὴς κριτικὴ καὶ βαθεῖα μελέτη αὐτῆς πρὸς ἐκτίμησιν καὶ σπουδὴν τῶν νεωτέρων γενεῶν. Καὶ δυστυχῶς τοιαύτη μελέτη, λείψασα ἀπὸ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν, ἀφῆκε τόσας πλάνας καὶ τόσας κακὰς μιμήσεις εἰς τοὺς νέους ποιητάς μας. Εἴδομεν δὲ ποῦ μᾶς ὡδήγησε ὁ ἀκατάσχετος κατήφορος τοῦ ῥωμαντισμοῦ.

Καὶ ἡ ἑλληνική, φίλε μου, νεότης δὲν εἶξευρε τί νὰ ἐκλέξῃ. Δὲν εἶχεν ἐθνικὴν κίνησιν εἰς τὴν φιλολογίαν, εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὸ θέατρόν του. Ὁ Ραγκαβῆς μὲ ὅλην τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε νὰ γράψῃ κατὰ τοὺς κλασικοὺς στίχους, ἐν τούτοις κατὰ τὴν ὕλην ἦτο ῥωμαντικὸς ἰδεολόγος.

Ὁ εὐφυέστερος, ὁ παθητικώτερος καὶ ὁ καλλίτερος ἀντιπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς ῥωμαντικῆς λογοτεχνίας εἶνε ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος. Ἡ ποίησίς του ἐπεκράτησεν ὁλόκληρον πεντηκονταετίαν. Εἶχεν ὁ στίχος του ἰδιαιτέραν εὐκαμψίαν, μορφὴν πλέον καλλιτεχνικὴν καὶ πάθος ἰσχυρότατον. Ἡ ἐπίδρασις τοὺ Βαλαωρίτου ὑπῆρξε μεγάλη ἐπʼ αὐτοῦ. Καὶ πλέον ἀληθινὴ φύσις ἀπὸ τοὺς συντρόφους τῆς σχολῆς του ἐπρόσεξε καὶ ἠγάπησε περισσότερον τὰς λαϊκὰς ἐμπνεύσεις. Καὶ

τὰς ἠγάπησε μὲ ὅσον αἴσθημα ὁ ἀδελφός του Γεώργιος Παράσχος ἔψαλε τὰ πατριωτικὰ τραγούδια του, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐκείνου τὴν ὑψηλὴν διάνοιαν. Καὶ ἐμπνέεται μὲν ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἀπὸ ἀληθινὸν αἴσθημα, ἀλλὰ πίπτει εἰς πάθος ψευδές, ὅπου τοῦ διαφεύγει ἡ πραγματικὴ δρᾶσις καὶ ὑποκαθιστᾷ αὐτὴν μὲ ῥητορικὰς λέξεις. Δὲν ἀποκρυσταλλώνει τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἔθνους εἰς ἑλληνικὴν μορφὴν καὶ εἰς ἑλληνικὴν ὄψιν, ἀλλʼ εἰς πρότυπον ξένον. Διʼ αὐτὸ ἐν συνόλῳ δὲν ὑπάρχει ἁρμονία ὕλης οὔτε ἁρμονία μορφῆς. Πετᾷ ὅμως ἡ φαντασία του καὶ τὸ πάθος τραβᾷ, συγκλονίζει. Τὰ λυρικά του θὰ μείνουν πάντοτε ὡς ὡραῖαι ποιήσεις τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας μας. Ὁ Παράσχος ἀγαπᾷ καὶ μιμεῖται τὸν Οὐγκώ, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ Βολαωρίτου νὰ παραθέτῃ τὰς ἀντιθέσεις εἰς πρωτότυπον μορφήν. Καὶ ὅταν εἰς τὸν Ἀλφρέδον μιμῆται τὸν Βύρωνα, δὲν εἰμπορεῖ νὰ διατυπώσῃ εἰς ἑλληνικὴν ἰδίαν μορφὴν τὸ ἰδανικόν του. Ποτὲ δὲ τὸ ἔπος του δὲν ἐξήρθη εἰς τὸ σημεῖον τοῦ λυρισμοῦ του. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς ἐλλείψεις αὐτὰς ὁ Παράσχος θὰ μείνῃ ὡς ὁ καλλίτερος ῥωμαντικὸς ποιητὴς τῆς παρελθούσης γενεᾶς μας.

Ὡς ἐπιτυχέστερος δὲ ῥωμαντικὸς μυθιστοριογράφος τῆς παρελθούσης νεοελληνικῆς λογοτεχνίας εἰμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ὁ Στέφανος Ξένος. Δὲν ἔχει οὔτε τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴν σοφίαν τοῦ Ῥαγκαβῆ, οὔτε τὴν φαντασίαν τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου. Καὶ ἑπομένως δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ οὔτε καθʼ ὕλην οὔτε κατὰ μορφὴν τίποτε ἀντάξιον ἐκείνων. Ὁ Ξένος ἐζήτησε νὰ μιμηθῇ κυρίως τὸν Δουμᾶ. Ἐπραγματεύθη τὰς περιπετείας τῶν θεμάτων του δεξιῶς ἔστω μὲ ψευδεῖς χαρακτῆρας. Τὸ καλλίτερον ἔργον του εἶνε ὁ «Διάβολος ἐν Τουρκίᾳ».

Ἀλλʼ ὅταν, φίλε μου, ἤρχισε νὰ ἐξατμίζεται ὁ ῥωμαντισμὸς εἰς τὴν Εὐρώπην, τότε ἐνόησαν οἱ λογοτέχναι μας, ὅτι πραγματικῶς εἶνε ἀνυπόφορος ἡ ξενότροπος καὶ μάλιστα ἡ φαντασιοκὴ ψευδαισθησία. Ἤδη πρὸ πολλοῦ, ἂν ἀναγνώσῃς τὰς εἰσηγήσεις τῶν ποιητικῶν διαγωνισμῶν εἰς τὴν «Πανδώραν», θὰ ἀνεύρῃς τὸν δισταγμὸν τῶν κριτῶν καὶ τὰ παράπονά των διὰ τὴν γενικὴν ῥοπὴν αὐτήν. Ἀλλὰ τότε οὔτε οἱ κριταὶ ἦσαν περισσότερον θετικοί, οὔτε αὐτοὶ ἐνόουν τὴν ἐθνικὴν βάσιν, ἡ

ὁποία διέφευγε κάτω ἀπὸ ῥητορικοὺς πατριωτισμοὺς καὶ ἀπὸ κλασικὰ εἴδωλα τῆς προγονικῆς μας εὐκλείας. Καὶ δι' αὐτὸ ἐπεζήτησαν αὐτοὶ ἱστορικὰ δράματα.

Ὁ Δημήτριος Βερναρδάκης ἀντιπροσωπεύει τὸ ἱστορικὸν δρᾶμα ἀνελισσόμενον ἐπὶ τεχνοτροπίας ξένης. Κατ' ἀρχὰς ἤρχισε τὸν συνήθη δρόμον τῆς σατύρας καὶ ἔγραψε τὴν «Γραομυομαχίαν» καὶ τὸν «Περίδρομον». Κατόπιν παρωρμήθη ἀπὸ τὸν «Περιπλανώμενον» τοῦ Σούτσου καὶ ἔγραψε μὲ πολὺ περισσοτέραν ἔμπνευσιν καὶ καλλιτεχνίαν τὸν «Πλάνητα». Κατέληξε δὲ εἰς τὴν ἱστορικὴν ὑπόθεσιν γράψας τὴν «Εἰκασίαν», τῆς ὁποίας ἡ βυζαντινὴ σκηνή, ἀνελισσομένη εἰς ποιητικὸν ὕψος δυνατόν, προσείλκυσε τὸν ἀμέριστον ἔπαινον τοῦ φιλολογικοῦ κόσμου. Ὁ Βερναρδάκης κυμαίνεται μεταξὺ κλασικισμοῦ καὶ βυζαντινισμοῦ εἰς τὴν διάπλασιν. Ἔχει ἀπέραντον ἑλληνομάθειαν, κλασικὴν καλαισθησίαν καὶ σπανίαν μόρφωσιν. Ἐπιθυμεῖ νὰ καταστῇ εἰς τὴν νεοελληνικὴν δραματουργίαν ὁ νέος πρωτοπόρος, ὅπως εἶνε εἰς τὴν γερμανικὴν ὁ Λέσσιγκ. Ἀλλ' οἱ τεχνικοὶ κανόνες τῆς «Μαρίας Δοξαπατρῆ» μυρίζουν Σαίξπηρ εἰς βαθμὸν κατάφωρον. Καὶ τὸ ἐνόησεν ὁ ἴδιος ἐπιζητήσας ὁμαλωτέραν πλοκὴν εἰς τὴν «Μερόπην». Δὲν εἶχεν ὅμως τὰ μεγάλα πνευματικὰ προσόντα τοῦ δραματουργοῦ καὶ πίπτει ἡ δρᾶσις συχνὰ πρὸς ὄφελος λυρικῶν ἐπεισοδίων καὶ παθητικοῦ πατριωτισμοῦ. Εἰς τοὺς «Κυψελίδας» προσπαθεῖ ἀκόμη μίαν φορὰν νὰ ὑποκλέψῃ τὸν Σαιξπῆρον, ἀλλ' ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως περισσότερον φαίνεται ἡ μιμητικὴ προσπάθεια. Κατὰ τὸ παράδειγμα δὲ τοῦ Ῥαγκαβῆ ὁ Βερναρδάκης ἔψαυσε καὶ τὰς τρεῖς ἐποχὰς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας μὲ τὴν αὐτὴν πολυμάθειαν, μὲ τὴν αὐτὴν πλουσιωτάτην ἀρχαιολογικὴν καὶ ἱστορικὴν μόρφωσιν ὅσην καὶ τῆς ξένης φιλολογίας. Καὶ εἰς τὴν δραματουργίαν τὸν ὑπερέβη βέβαια. Πλανᾶται ὅμως εἰς τὰς ἰδίας πλάνας ἐκείνου, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ὑπολείπεται εἰς τὸν λῦρον. Ἀντίληψις δὲ τοιαύτη ἀφιερωμένη εἰς πρότυπα κλασικά, ὀνειροπόλος φαντασία τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ ἔμμεσος περιφρόνησις τοῦ παρόντος καὶ τοῦ πραγματικοῦ, ἀνέπτυξαν εἰς τὸ πνεῦμά του τὰς ἰδίας ἀρχὰς τοῦ λογιωτατισμοῦ, τοῦ

ὁποίου ἦτο τρόφιμος. Εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς θεατρικῆς σκηνῆς ἡ γλῶσσά του μὲ ὅλην τὴν κομψότητα, τὴν καθαρὰν διαύγειαν καὶ τὴν εὐφωνίαν της, περνᾷ κουραστικὴ καὶ μονότονος, δύσκολη εἰς τὴν ἀντίληψιν, βαρεῖα εἰς τὴν μορφὴν καὶ εἰς κάθε ἄλλο προωρισμένη παρὰ εἰς φυσικοὺς διαλόγους τοῦ θεάτρου. Ὁ Βερναρδάκης ἐνόησε τὸ λᾶθος. Καὶ εἰς τὴν «Φαῦσταν», ἡ ὁποία εἶνε τὸ τεχνικώτερον ἔργον του, καὶ εἰς τὴν «Φροσύνην» ὅπου ἠναγκάσθη νὰ ψαύσῃ τὴν σημερινὴν πραγματικότητα, κατέβη ἀπὸ τὰ λεκτικὰ ἐκεῖνα εἴδωλα καὶ ὡμίλησεν ἀρκετὰ ἁπλούστερα καὶ φυσικώτερα. Ἔψαλε μάλιστα τὸ ὄνειρο τῆς «Πέρδικας» εἰς δημοτικὸν στίχον καὶ εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἀρνηθῇ τὸ παρελθόν του, νὰ καλλιεργήσῃ τὸν δημοτικὸν πλοῦτον καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ θετικῶς ὅσα ἔγραψεν ὁ ἴδιος εἰς τὸν «Ἔλεγχον τοῦ ψευδαττικισμοῦ». Δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ περιβάλῃ τὰς ἰδέας του μὲ τὴν σάρκα καὶ μὲ τὸ αἷμα τοῦ ζῶντος ἑλληνισμοῦ. Τοὐναντίον μάλιστα. Ὅταν ἐσχάτως ἀκόμη ἔστελλεν εἰς τὸ Βασιλικὸν θέατρον τῶν Ἀθηνῶν τὸ τελευταῖον δρᾶμά του «Νικηφόρος Φωκᾶς», ἐξεφράσθη περιφρονητικὰ διὰ τὸ νέον ἀριστούργημα τῆς γερμανικῆς φιλολογίας «τὸν Ἁμαξᾶ Ἔνσελ». Διατί; Διότι βασίζεται εἰς τὸν πραγματικισμόν, τὸν ὁποῖον ἐκεῖνος δὲν ἐννοεῖ. Θὰ κάμω μίαν παρέκβασιν.

Ἀνέγνωσες, φίλε μου, τὸ ἔργον αὐτό; Ἀνταποκρίνεται εἰς ὅλον τὸν πόθον τῶν φυσιολογιστῶν, καὶ ὅσα πράγματα ἀληθινὰ σχεδιάζει, γίνονται σύμβολα διὰ βαθύτερα φιλοσοφικὰ προβλήματα. Ὁ Χάουπτμαν εἰς τὸν «Ἁμαξᾶ Ἔνσελ» δὲν ζωγραφίζει μόνον, δὲν καταζητεῖ τὰς λέξεις, ἀλλὰ ζητεῖ τὸ βάθος τοῦ πράγματος καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἐμπνέεται καὶ ἀπὸ αὐτὸ παθαίνεται εἰς τὰς σκέψεις καὶ εἰς τὰ αἰσθήματά του. Θὰ ἦτο λοιπὸν ἀδύνατον νὰ πλάσῃ τὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς του μὲ ὑλικὸν τεχνικὸν καὶ ξένον. Ἀλλ' ὁ Βερναρδάκης εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ἔβλεπε μόνον τὰ λάχανα τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ τῆς γυναικὸς τὴν σκάφην. Δὲν ἔβλεπεν, ὅτι ἦτο ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὰ ὁλόγυρά μας πράγματα, ἐμψυχωμένον ἀπὸ τὴν σκοτεινὴν καὶ ἁπλοϊκὴν ψυχὴν τῶν λαϊκῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι

βοηθεῖ τὸ ἐξύπνημα τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς εἰς τὸ εὐγενὲς δρᾶμα τῆς ψυχῆς ἑνὸς ἀνθρώπου. Ὁ Βερναρδάκης περιεφρόνει τὸν πραγματικισμὸν καὶ τὸν λαόν· περιεφρόνει καὶ τὸν «Ἀμαξᾶ Ἔνσελ».

Καὶ ξεύρεις, τί τοῦ ἀπήντησεν ὁ Παλαμᾶς; — «Ποτὲ δὲν μοῦ πέρασε ἀπὸ τὸν νοῦ, πῶς φιλολογία καὶ τέχνη ἑνὸς ἔθνους εἶνε κάτι τι ἀόριστο καὶ ἀχαρακτήριστο, κοσμοπολιτικὸ καὶ ἀξεχώριστο ἀπὸ τὴν σκέψη καὶ τὸ αἴσθημα τῶν ξένων ἐθνῶν. Κάτι τι ποῦ δὲν ἐκφράζει τὰ πιὸ ἰδιαίτερα καὶ τὰ πιὸ ἀποκλειστικὰ καὶ τὰ πιὸ βαθιὰ γνωρίσματα τῆς φυλῆς, τῆς κοινωνίας, τῆς ἱστορίας, τῆς ἐποχῆς, τῆς γλώσσης καὶ ὅλα τὰ σημάδια ποῦ παρουσιάζει ὅ,τι λέγεται ἐθνικὴ ψυχή».—«Μέσα στὰ ἔξοχα καὶ ἄρτια ἔργα δύο ψυχὲς ἀποτελοῦν πάντα τὴν μουσικὴ συμφωνία ποῦ μαγεύει καὶ ἀθάνατη στέκει. Ἡ ἐθνικὴ ψυχή, ποῦ πλάθεται ἀπὸ τὰ σημάδια τὰ ξεχωριστὰ ποῦ εἴπαμε, καὶ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ ποῦ γίνεται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τὰ κοινότατα καὶ γενικώτατα, ποῦ δὲν ἔχουν πατρίδα καὶ ἐποχὴ καὶ βρίσκονται σὲ κάθε τόπο καὶ σὲ κάθε ὥρα».

Ἔτσι ὥρισεν ὁ Παλαμᾶς τὴν ἐθνικὴ ψυχὴ καὶ τὸ ἐθνικὸν ἔργον. Ἰδού αἱ ρίζαι τοῦ πραγματικισμοῦ.

Ἐνθυμεῖσαι τόρα πῶς προέκυψεν ἡ πραγματικὴ καὶ φυσιολογικὴ σχολὴ εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν φιλολογίαν; Ἐνθυμεῖσαι πῶς ἡ ἀλήθεια εἶνε ἡ πρώτη βάσις τῆς τέχνης; Ἀλλὰ μὴ νομίσῃς, ὅτι ὁ πραγματικισμὸς ἁπλῶς ἀντιγράφει τὴν φύσιν καὶ πειραματίζεται ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς τῆς προσωπικότητός του. Οὔτε ὅτι ἀκολουθεῖ μοιραίως τοὺς νόμους τῆς κληρονομικότητος. Ποτέ! Διότι αὐτὸ θὰ ἦτο ἄρνησις τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας.

Καὶ ἐνθυμεῖσαι τὸν προορισμὸν τῆς τέχνης; Αὐτὴ σκοπεύει νὰ δώσῃ ὡς σκοπὸν τὸ ὡραῖον, ὡς κυριαρχίαν τὰ αἰσθήματα καὶ ὡς μέσον τὴν φαντασίαν, μὲ παντοτεινὴν τάσιν νὰ διεγείρῃ τὴν ἰδιαιτέραν αἴσθησιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὸ βαθὺ συναίσθημα φωτεινότερον καὶ τελειότερον, παρ' ὅσον αὐτὴ ἡ πραγματικότης διεγείρει.

Εἰς τὴν τέχνην λοιπὸν καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν ποτὲ δὲν

ἐννοοῦμεν τὸν μηχανικὸν ῥεαλισμόν, ὁ ὁποῖος εἶνε προωρισμένος διὰ ψυχὰς χυδαίας. Ποτέ! Εἰς τὴν τέχνην τὰ πράγματα γίνονται παντοτεινὰ σύμβολα διὰ βαθύτερα φιλοσοφικὰ προβλήματα. Εἶνε ὁ νατουραλισμὸς καὶ ὁ συμβολισμός.

Θέλεις νὰ πεισθῇς; Σπούδασε αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ νατουραλισμοῦ, τὸν Ζολᾶ. Παντοῦ εἶνε ἰδανιστής. Εἰς αὐτὸν οἱ ἦχοι, αἱ λέξεις, αἱ φράσεις καὶ αἱ ἰδέαι ἀποκαλύπτουν μίαν εἰκόνα, ἀποκαλύπτουν ἕνα σύμβολον. Ὁ Νίτσε ὀρθῶς λέγει δι' αὐτόν, ὅτι παραμελεῖ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, ἵνα εἰσδύσῃ εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων καὶ ἵνα ἐξυψώσῃ τὸ κρυμμένον σύμβολον καὶ τὴν μητρικὴν ἰδέαν. Καὶ ἀνάγει πᾶσαν λαγνείαν τῆς Νανᾶ, πᾶσαν βρωμερότητα τοῦ Ἀσομοὰρ καὶ πᾶσαν καταστροφὴν τοῦ Ζερμινὰλ μέχρις ἀποκαθάρσεως, ὅτι πάντα εἶνε δυνάμεις καὶ ἐκφάνσεις τῆς μητέρας Φύσεως. Αἱ ἀνηθικότητες τοῦ Ζολᾶ εἶνε ἡ εἰκὼν τῆς κολάσεως τοῦ Δάντη. Καὶ ὁ Δίκενς εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ὁ Τουργένιεφ εἰς τὴν Ῥωσσίαν ζητοῦν διὰ τοῦ φυσιολογισμοῦ νὰ διαπλάσουν ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον τὸν σύγχρονον πολιτισμόν. Μήπως αὐτὴ ἡ ἀρχαία Τέχνη δὲν εἶνε πραγματικὴ καὶ δι' αὐτὸ δὲν εἶνε αἰωνία; Μήπως ὁ φυσιολογισμός, ὅταν ἀναχθῇ εἰς τὰς μυστηριώδεις ἀρχάς του, δὲν εἶνε συμβολισμός; «Εἴμεθα, λέγει ὁ Παλαμᾶς, ὑφασμένοι ἀπὸ ὄνειρα» καὶ «ἡ ἀληθινὴ λογοτεχνία, λέγει ὁ Morice, εἶνε ὄνειρον τοῦ ἀληθινοῦ». Καὶ μετὰ τὴν παρέκβασιν αὐτὴν ἐξακολουθῶ τὸ θέμα μου.

Ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς εἰς τὸν θετικισμὸν καὶ ἡ σύγχρονος ἰδέα τοῦ ἐθνισμοῦ, ἡ ὁποία συσφίγγει τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασιν καὶ φωτοβολεῖ τὴν συνείδησίν της, δὲν ἐξετιμήθησαν ἀπὸ τοὺς ὀνειροπόλους τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀναχρονιστὰς τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Καὶ κάθε ἰδέα των, ὁσονδήποτε σοφὴ καὶ φωτισμένη ἂν εἶνε, περιπατεῖ ἔξω ἀπὸ τὴν τροχιὰν τῆς ἐποχῆς μας εἰς δρόμον ψευδῆ, ἀόριστον καὶ ἐκτροχιασμένον.

Εἰς αὐτὸν περιπατεῖ καὶ ὁ ἄλλος πολυμαθὴς τοῦ λόγου καλλιτέχνης, ὁ Ἄγγελος Βλάχος. Ἡ κλασικὴ ἐποχὴ μὲ τὰ κάλλη της ἀνελίσσεται εἰς τὸ διήγημά του «Φειδίας καὶ Περικλῆς» καὶ ῥωμαντικὸς λῦρος εἰς τὰς ποιήσεις του. Ἀλλὰ δὲν

ἔχει βέβαια φαντασίαν μεγάλην οὔτε βλέμμα θετικὸν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων. Ἔχει ὅλην τὴν κλασικὴν μόρφωσιν καὶ τὴν τεχνητὴν ἁρμονίαν τῆς γλώσσης εἰς ὅ,τι ἔγραψε εἴτε μετέφρασεν. Οἱ στίχοι του δὲν στεροῦνται τῆς χάριτος καὶ τῆς καλλιεπείας καὶ σήμερον δι' αὐτὸ θεωρεῖται ὡς ὁ ἐπιζῶν ἀρχηγὸς τῆς παλαιᾶς σχολῆς.

Πολὺ ὀλιγωτέραν ἀξίαν ἀπὸ τὸν Βλάχον, ἔχει ὁ Κλέων Ῥαγκαβῆς. Τὰ ποιήματά του γλωσσικῶς εἶνε δεμένα εἰς χειροπέδας, ὡς κατάδικοι, καὶ κάθε λῦρος εἴτε αἴσθημα, τὸ ὁποῖον πραγματικῶς λάμπει ποὺ καὶ ποὺ εἰς τὰ Λυρικά του, καταντᾷ νὰ περνᾷ ἀδιάφορα. Εἰς τὰ δράματά του ὁ «Ἰουλιανός», ὁ «Ἡράκλειος» καὶ ἡ «Θεοδώρα», δεικνύει πολλὴν βυζαντινομάθειαν καὶ σχετικῶς πλοκὴν καλλιτέραν. Ἀλλὰ δὲν εἶνε προωρισμένα οὔτε εἰς τὴν σκηνὴν νὰ ζήσουν, οὔτε εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ νὰ συντελέσουν. Εἶνε ψυχρὰ ἀγάλματα.

Πλαστικώτερος ποιητὴς καὶ ἐθνικώτερος, θὰ ἐφαίνετο ὁ Ἀλέξανδρος Βυζάντιος, ἂν ἐξηκολούθει τὸ ποιητικόν του στάδιον καὶ δὲν ἀπερροφᾶτο ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τῆς «Τεργεσταίας Ἡμέρας». Ἀπόδειξις εἶνε τὸ ὡραῖον ἔργον του «Σωκράτης καὶ Ἀριστοφάνης», ὅπου τόσον ὡραῖα χρωματίζει τὰ πρόσωπα τῆς ἐποχῆς καὶ εἰς τόσας μελῳδικὰς στροφὰς ἀναπτύσσει τοὺς στίχους του.

Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν εὐτυχέστερος ὑπῆρξεν ὁ Βικέλας. Ἡ μεγάλη καλλιτεχνικὴ μόρφωσις καὶ ἡ γλωσσομάθειά του, ὠφέλησαν πρώτιστα τὸ ἀρτιγέννητον ἑλληνικὸν θέατρον, ἰδίως διὰ τὰς μεταφράσεις τοῦ Σαιξπήρου. Τὰ δὲ λυρικά του ποιήματα προδίδουν μεγάλην ἀντίληψιν καὶ καλλιέπειαν ἐλκυστικήν. Ὁ «Λουκῆς Λάρας» εἶνε τὸ καλλίτερον διήγημά του καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ Ζ τῆς Ἰλιάδος εἶνε πολὺ ἐπιτυχής.

Οὔτε ὁ Ῥοΐδης, ὅστις ἐσατύρισε καὶ κατεκρεούργησε μὲ τοὺς σαρκασμούς του τὸν διδασκαλισμόν, εἰμπόρεσε νὰ δημιουργήσῃ κἄτι τι θετικόν. Ἀνέτρεψε μὲν μὲ τὰ «Εἴδωλά» του τὴν ψευδῆ λατρείαν τῶν λογιωτάτων καὶ κατειρωνεύθη τὴν ψευδῆ λογοτεχνίαν, ἀλλὰ μόνον μέχρις αὐτοῦ τοῦ ἀρνητικοῦ σημείου. Περαιτέρω τίποτε. Ἡ πολυμάθειά του καὶ ἡ

καλλιτέχνις γλῶσσά του δὲν ἐχρησίμευσαν εἰς τίποτε θετικόν. Τὸ καλλίτερον ἔργον του εἶνε ἡ «Πάπισσα Ἰωάννα», ἡ ὁποία πραγματικῶς ἀξίζει νὰ θαυμασθῇ.

Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις ἐπρωτοπόρησεν εἰς τὸν πραγματικισμὸν καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀντίληψιν τῆς νεοελληνικῆς τῶν Ἀθηνῶν λογοτεχνίας, εἶνε ὁ Γεώργιος Βιζυηνὸς ἀπὸ τὴν Βιζὼ τῆς Θρᾴκης. Τὸ ἑλληνικὸν διήγημα αὐτὸν ἔχει Πατέρα. Εἰς τὸ «Ἁμάρτημα τῆς μητρός μου», μελετᾷ ὡς Βαλζὰκ τὴν ψυχὴν τῶν γυναικῶν τῆς πατρίδος του, ἀναλύει τὰ ἔθιμά των, ζωγραφίζει τὴν θρησκοληψίαν καὶ μᾶς εἰκονίζει τὴν ἑλληνίδα τῆς Θρᾴκης. Ὅπως εἰς τὸν Λέοντα Μελᾶν χρεωστοῦμεν τὸ μεγάλον βιβλίον τῆς σπουδαζούσης νεολαίας, τὸν Γεροστάθην, ἔτσι καὶ εἰς τὸν Βιζυηνὸν χρεωστοῦμεν τὰ ἐθνικὰ διηγήματα τῆς οἰκογενείας μας.

Ὁ Βιζυηνὸς εἶνε καλλιτεχνικὴ ἰδιοφυΐα μὲ πολλὴν μόρφωσιν, μὲ πολλὴν ψυχολογίαν καὶ μὲ πολλὴν κριτικήν. Ἡ μελέτη του εἰς τὰ «διεθνῆ βαλλίσματα», δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν «Ἑστίαν», εἶνε θαυμασμοῦ ἀξία δι' ὅσα κρίνει καὶ δι' ὅσα ποιήματα μεταφράζει ἐκτάκτως ὡραῖα ἀπὸ τὴν διεθνῆ φιλολογίαν τῆς Εὐρώπης. Δυστυχῶς αἱ ποιήσεις του δὲν ἔχουν τὰς μεγάλας πρωτοτύπους συλλήψεις καὶ τὴν ἐλευθέραν διάπλασιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἁπλώνεται ἡ μεγαλοφυΐα. Μερικὰ μάλιστα μυρίζουν βυζαντινισμὸν καὶ μικρολογίαν.

Εἰς τὴν τάσιν δὲ αὐτὴν πρὸς τὸ ἐθνικὸν καὶ θετικὸν στοιχεῖον, διεκρίθη τότε νέος παράγων: ὁ Κώστας Κρυστάλλης. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι δὲν εἶχε μόρφωσιν μεγάλην, ἀλλ' εἶχε καλαισθησίαν ἐκλεκτὴν καὶ ἀγάπην εἰς τὸν λαὸν ζωντανὴν νὰ ψάλλῃ τοὺς πόθους καὶ τὰ ὄνειρά του. «Τὰ τραγούδια τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς στάνης», ἐπανέφεραν τότε εἰς τὴν μνήμην τῆς ἀθηναϊκῆς λογογραφίας ὅλον τὸ κάλλος, τὴν ζωὴν καὶ τὴν γλυκύτητα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν μας. Ἀλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν διὰ νὰ μὴ ξεχασθοῦν.

Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἀνεφάνη νὰ τὰ συγκρατήσῃ μὲ τὴν εὐαίσθητον ἀλλὰ δυνατὴν κριτικήν του, ὅπως καὶ μὲ τὸν πρώτης τάξεως λυρισμόν του. Εἰς αὐτὸν δὲ ὀφείλομεν κατὰ πολὺ τὴν ἀνάπλασιν τῆς συγχρόνου ἀθηναϊκῆς λογοτεχνίας

μας. Ἔχει βαθύτατον αἴσθημα ὅσον καὶ ἰδανισμὸν νὰ εἰσδύῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἰδέαν τοῦ ἀντικειμένου διὰ νὰ τὴν συμβολίσῃ. Ὁ Κωστῆς Παλαμᾶς ἐμελέτησε βαθειὰ τὴν γαλλικὴν σχολὴν τῶν Παρνασσιδῶν καὶ ἐμιμήθη ὅσον εἰμπόρεσε τὸν Λεκόντ Δελίλ, τὸν ἀριστοτέχνην τῶν «Ἀθηναϊκῶν» καὶ τῶν «Βαρβαρικῶν» ποιημάτων. Ἀπόδειξις εἶνε οἱ «τάφοι τοῦ Κεραμεικοῦ», ἡ «Νιόβη» καὶ τὰ ἄλλα ὡραῖα ποιήματά του ἀπὸ τὴν συλλογὴν τὰ «Μάτια τῆς ψυχῆς μου». Τί πλαστικότητα στίχου καὶ τί πλούσιον χρωματισμὸν δὲν καθρεφτίζουν οἱ «ἀρχαῖοι Θεοὶ» καὶ ὁ θαυμάσιος τῆς «Ἀθηνᾶς Ὕμνος». Ἡ μεγάλη του φαντασία ἐπροχώρησεν ἀκράτητος κατόπιν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἐπισκόπησιν τῶν ἀνθρωπίνων προβλημάτων, ὅταν ἐνόησε τὸν Σουλλὺ Προυδώμ. Καὶ ἔκτοτε ἐζήτησε νὰ ἀναλύσῃ τὸν ἑαυτόν του εἰς τοὺς πόνους καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς ὁποίας νὰ ψάλῃ τὸν ἀληθινὸν στεναγμὸν τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς. Ἀλλ' εἰς τὴν τάσιν του αὐτήν, ἐξετάζων κατὰ βάθος τὸν φυσιολογισμόν, ἀπέβη κατ' ἀνάγκην συμβολιστὴς καὶ ἔδωκε δύναμιν εἰς τὸν συμβολισμόν του, ὡς γλυκὺς προφήτης τοῦ πόνου καὶ τῆς ἀληθείας. Ἴσως δὲ ἡ τάσις του αὐτὴ τοῦ νὰ περιλάβῃ ἐντός του ὅλον τὸ ἔθνος του, εἰ δυνατόν, συνέτεινεν εἰς τὸ νὰ καταστῇ ἄκρατος ὑπερδημοτικιστὴς καὶ νὰ χαλαρώσῃ τὸ γλωσσικόν του συναίσθημα. Εἰς τὸ τελευταῖον ἔργον του τὸν «Δεκάλογον τοῦ Γύφτου», ἀποτυπώνει λυρικώτατα τὰ ἐθνικὰ ἰδανικὰ εἰς ῥυθμικοὺς στίχους πλουσιωτάτους, εἰς ἰδέας μεγάλας καὶ πλουσίας.

Ἀλλ' εἰς τὸ διήγημα ὁ Παπαδιαμάντης συνεχίζει καὶ προάγει εἰς μέγα πλάτος τὸ ἔργον τοῦ Βιζυηνοῦ. Ἔγραψε δὲ τόσα πολλὰ μὲ θετικισμὸν ἀπὸ τὸ ἄρωμα τῆς ἑλληνικῆς γῆς, μὲ τὸ χρῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ καὶ μὲ τὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς συγχρόνου ψυχῆς, ὥστε εἰμπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν ὀνομάσῃ ἀρχηγὸν τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος. Καὶ τὰ ἀληθινὰ αὐτὰ τῆς ζωῆς μας ἴχνη ἀνέλαβε σήμερον νὰ ζωγραφίσῃ ὁλόκληρος σειρὰ λογογράφων, οἱ ὁποῖοι ἀνεβίβασαν τὸ ἑλληνικὸν διήγημα εἰς περιωπὴν ἀληθινὰ μεγάλην. Ὁ Ξενόπουλος, ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, ὁ Ἀλέξανδρος Μωραϊτίδης, ὁ Καρκαβίτσας, ὁ Χρηστοβασίλης, ὁ Μελᾶς, ὁ Νιρβάνας, ὁ Τανάγρας, ὁ Ἐπισκοπόπουλος καὶ ὁ Δημητρακόπουλος, ὅπως καὶ ὁ κερκυραῖος Θεοτόκης, διακρίνονται εἰς τὴν πρώτην γραμμήν. Δὲν θὰ χαρακτηρίσω ὅμως ἕνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, διότι ἀποτελοῦν τὴν σύγχρονον νεωτέραν γενεάν.

Ἐπανέρχομαι μόνον, φίλε μου, εἰς τὴν ποίησιν διὰ νὰ ἐξάρω τὸν ἔξοχον σατυρικὸν τῆς πολιτικῆς λεγομένης ποιήσεως, τὸν Γεώργιον Σουρῆν. Εἰμπορεῖς νὰ συγκρίνῃς τὴν μονότονον μὲ ὅλον τὸ πάθος καὶ τὴν ὁρμήν της πολιτικὴν ποίησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου πρὸς τὴν ἤρεμον, τὴν εὐφυεστάτην, τὴν βλέπουσαν ἀπὸ περιωπῆς, ἀλλὰ δηκτικὴν καὶ γαργαλιστικὴν στιχοπλοκὴν τοῦ Σουρῆ; Ὁ «Ρωμηὸς» του ζωγραφίζει θετικὰ τὸν σύγχρονον Ῥωμηὸν μὲ τὰς ἀρετάς του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς παιδαριώδεις ἀτασθαλίας του. Ζωγραφίζει τὴν γάγγραιναν τῆς πολιτικῆς του μὲ ὅλα τὰ ἐλαφροφάνταστα ὄνειρα, τὰ ὁποῖα εἰς τὸν ἐνθουσιασμὸν συλλαμβάνει σήμερα καὶ ἀποχαιρετᾷ τὴν ἐπαύριον. Τί εὔροια στιχοπλοκῆς, τί ποικιλία μέτρων καὶ τί ῥυθμὸς καὶ γαργαλίζουσα ἐξυπνάδα. Ὁ «Φασουλῆς Φιλόσοφος» ἐξ ἄλλου εἶνε ποίημα ἰσχυρᾶς συλλήψεως, πολλῆς φαντασίας καὶ ἀληθινοῦ μυστικισμοῦ. Ὁ Γεώργιος Σουρῆς πρωτεύει εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν σάτυραν.

Ἀλλ' εἰς τὴν θετικὴν ποίησιν τοῦ Παλαμᾶ σύντροφος ἀχώριστος στέκεται ὁ Γεώργιος Δροσίνης. Ἐμελέτησε καὶ μιμεῖται τὸν Κοππὲ καὶ τὸν Λεκὸν Δελίλ, χωρὶς νὰ προδίδῃ τὰ πρότυπά του. Δημιουργεῖ τὰ θέματά του ἀπὸ τὰς προλήψεις καὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ λαοῦ. Ὅταν δὲ περιγράφῃ τὸν ἑλληνικὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φύσιν εἶνε ἀληθινὰ ἀριστοτέχνης. Ἀλλ' ἡ φαντασία του δὲν ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ Παλαμᾶ καὶ περιορίζεται ἡ ἔμπνευσίς του εἰς τὴν καθαρὰν Παρνασσιακὴν ἀντίληψιν τοῦ κομψοῦ καὶ τοῦ αἰσθηματικοῦ. Ἡ χάρις ὅμως, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ γλυκύτης παντοῦ παρακολουθοῦν τὸν λαξευμένον στίχον του. Δὲν εἰξεύρω ἂν ἀνέγνωσες τὸ τελευταῖόν του ἔργον τὴν «Γαλήνην». Ἀλλ' ἀπὸ τὰς διηγήσεις του «ἡ Ἀμαρυλλίς», καὶ ἀπὸ τὰς ποιήσεις του «τὰ Εἰδύλλια», εἶνε τὰ ὡραιότερα ἔργα του.

Καὶ ἀκολουθοῦν δύο ἄλλοι ποιηταὶ ὁ Προβελέγγιος καὶ ὁ Πολέμης. Ἡ ἔμπνευσίς των καὶ ἡ βαθύτης τοῦ αἰσθήματος ὑπολείπονται βέβαια ἀπὸ τοὺς δύο πρώτους. Ἀμφότεροι δὲν ἔχουν τὸ βαθὺ αἴσθημα καὶ τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας τοῦ Παλαμᾶ, οὔτε ἔχουν τὴν τρυφερότητα τοῦ Δροσίνη. Ἀλλ' οἱ στίχοι των εἶνε πλασμένοι μὲ ἀρκετὴν καλαισθησίαν καὶ αἱ εἰκόνες των ἔχουν ἰσχυρὰν ἔκφρασιν μὲ ζωηρὰ χρώματα.

Καὶ τώρα, φίλε μου, παύω τὸν λόγον περαιτέρω. Ἡ σύγχρονος ποίησις ἐξακολουθεῖ, ἀλλὰ δὲν ἔδωκεν ἀκόμη ὡρισμένον χαρακτῆρα. Ἐγὼ εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐπιστολὰς προσεπάθησα νὰ δώσω σύντομον σκιαγραφίαν καὶ κριτικὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μέχρι τῆς σήμερον. Δὲν εἶχα βέβαια καμμίαν ἀξίωσιν καὶ καμμίαν προπαρασκευαστικὴν μελέτην. Ἁπλῶς σὲ ἐσημείωσα τὰς προσωπικὰς ἰδέας μου.

Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως 1908.

Σὲ φιλῶ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΣΚΙΤΣΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

SISMANOGLIO

ΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

I

Ἀπὸ τὴ γωνία τοῦ Ἑπταπυργίου, ἐκίνησα σήμερα πρωῒ νὰ κάμω τὸν γῦρο τῶν τειχῶν τῆς Πόλεως. Γῦρο μὲ ἄλογο.

Ἑπτὰ μεγάλοι πύργοι ὀνοματίζουν ἐδῶ τὰ τείχη τοῦ Ἑπταπυργίου, ὅπου ἄλλοτε ἦτο τὸ Κυκλόβιον. Καὶ εἰς τὸ μέσον ἦτο θριαμβευτικὴ πόρτα, ἡ Χρυσόπορτα, ποῦ μόλις τόρα διακρίνεται κλειστὴ καὶ σκουριασμένη.

Εἰς τοὺς παλαιοὺς καιρούς, ἕνα λαμπρὸ τόξο ἐστεφάνωνε τὴν Χρυσόπορτα, καὶ ἀπὸ τὰ πλάγια δύο ἄλλαι πόρται τὴν ἐστόλιζαν κοσμημέναι μὲ κορινθιακὸν ῥυθμὸ καὶ μὲ ἀνάγλυφα. Εἰς τὴν κορυφὴ ἦτο κατάχρυσο τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης.

Εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ Νικητοῦ, ποσάκις δὲν ἐπέρασε ἀπὸ τὴν Χρυσόπορτα ἡ ἀκολουθία τῆς νίκης, λαμποκοποῦσα στὸ μετάξι καὶ στὸ χρυσοκέντημα. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης, ἀφοῦ ὑπέταξε τοὺς βουλγάρους καὶ ἐνίκησε τοὺς ῥώσσους, ἀπ' ἐδῶ εἰσῆλθε τροπαιοῦχος εἰς τὴν βασίλισσαν πόλιν. Ἡ Χρυσόπορτα ἦτο στολισμένη μὲ στεφάνια δάφνης, μυρσίνης καὶ ἀνθέων. Ὁ Πατριάρχης μὲ τὴν χορείαν τῶν ἀρχιερέων, ἐδῶ περιέμενε καὶ ηὐλόγησε τὸν νικητήν, ὅταν ὁ λαὸς τοῦ Βυζαντίου πανταχόθεν ἔρραινε λουλούδια. Πλήθη αἰχμαλώτων ἠκολούθουν τοῦ βασιλέως τὴν εἴσοδον καὶ μεταξύ των ἀνεγνώριζες εὐκόλως ἀπὸ τὰ κόκκινα πέδιλα τὸν βούλγαρον βασιλόπαιδα Βόριν. Ὑψωμένα λάβαρα, θυμιατὰ μοσχοβο-

λοῦντα, κατάχρυσα ἐξαπτέρυγα καὶ χρυσοφορεμένος κλῆρος ὡδήγουν τὴν θαυματουργὸν Παναγίαν τῶν βουλγάρων καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ προστάτου ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος. Κενὸν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἅρμα φέρει τὰ λάφυρα τῆς νίκης καὶ αἰχμάλωτα τὰ βασιλικὰ ἐμβλήματα τῆς Βουλγαρίας. Ἀμέσως δὲ ἀκολουθεῖ ἔφιππος ὁ νικητὴς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας καὶ τὰ δάκρυα τοῦ πλήθους. Ὁ αὐτοκρατορικὸς χορὸς ψάλλει τὸν πολυχρονισμὸν τοῦ αὐτοκράτορος: «Πολλὰ τὰ ἔτη» καὶ οἱ ψάλται ψάλλουν τὰ νικητήρια εἰς τὴν Παναγίαν: «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια».

Μὲ τοιαύτην παράταξιν ἐμβῆκε ἀπὸ τὴν Χρυσόπορτα ὁ Φωκᾶς, ὁ Βασίλειος, ὁ Ἡράκλειος. Καὶ ὅταν ὁ Στρατηγόπουλος ἐλευθέρωσε τὴν Πόλιν ἀπὸ τοὺς Λατίνους, τότε διὰ τελευταίαν φορὰν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐδόξασε τὴν Χρυσόπορτα μὲ τὴν πανήγυριν τῆς νίκης. Σήμερα τί μένει ἀπὸ ὅλα αὐτά; Τὸ ἑπταπύργιον ἐκτίσθη διὰ νὰ σκεπάσῃ τὴν παλαιὰν δόξαν καὶ ἡ Χρυσόπορτα μόλις φαίνεται κατασκουριασμένη.

Κάτω στὴν ἀκρογιαλιὰ τοῦ Ἑπταπυργίου ἁπλώνονται ἥσυχα τὰ νερὰ τῆς Προποντίδος. Ἀρωματισμένο τὸ θαλασσινὸ ἀγέρι φυσᾷ τόσον μαλακά, ποῦ μόλις ρυτιδώνει τὸ νερὸ ποῦ ἀκτινοβολεῖ. Καὶ τὸ κῦμα σπάνει στὰ ὁλόασπρα χαλίκια σὰν νἄρχεται νὰ τὰ φιλήσῃ. Ὦ, ἡ πρωϊνὴ ὥρα στὴν ἀκρογιαλιὰ τῆς Προποντίδος! Τί ὡραῖος ὁλογάλανος καὶ καθάριος οὐρανός!

Ξεύρεις πόσον εἶνε ἀβαθὴς ἡ παραλία; Ἄκουσε! Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν οἱ τοῦρκοι κυριεύσουν τὴν Πόλιν, ἕνα ἑλληνικὸ πλοῖο ὑπὸ τὸν Φλαντανέλλα καὶ τρία ἄλλα τῆς Γενούης ἤρχοντο εἰς βοήθειαν. Ὁ καπετὰν πασᾶς προλαμβάνει νὰ τὰ σταματήσῃ ἐδῶ εἰς τὴν παραλίαν Σεϊτοὺν-μπουρνοῦ καὶ ἡ μάχη ἀρχίζει. Ὦ Θεέ μου εἰς τὰ βέλη, εἰς τὰ συντρίμματα καὶ εἰς τὸν πεισματώδη ἀγῶνα! Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ λαὸς μὲ δάκρυα ἔβλεπαν ἀπὸ τὰ τείχη. Καὶ ὅταν τὸ ἑλληνικὸ πλοῖο ἤρχισε νὰ ῥίπτῃ τὸ ὑγρὸ πῦρ μετέδιδε τεραστίας φλόγας εἰς τὰς τουρκικὰς τριήρεις. Ἡ μάχη ἐν τούτοις ἐξηκολούθει. Τέσσαρα πλοῖα ἀπ' ἐδῶ καὶ στόλος ὁλόκληρος ἀπὸ ἐκεῖ. Ὁ σουλτὰν Μωάμεθ τόσον ἐξωργίσθη, ὥστε ὥρμησεν ἀκάθεκτος καβάλλα εἰς τὴν θάλασσα καὶ ἐπροχώρησεν ἕως ἑκατὸν μέτρα. Τίποτε! ἡ νίκη ἐστεφάνωσε τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀμμώδης θάλασσα δὲν ἔπνιξε τὸν σουλτάνον.

Κατάντικρυ στὸ πέλαγος εἶδες πῶς θαμβὰ μαυρίζουν τῶν Πριγκηπονήσων τὰ νησιά; Νομίζεις στὸ καμάρι των πῶς εἶνε κύκνοι ἐπάνω στ' ἀργυρᾶ νερὰ καὶ κολυμβοῦν. Καὶ πέρα ἀκόμη εἰς τὸ βάθος σβύνουν τὰ βουνὰ τῆς Βιθυνίας, ὡσὰν νὰ σχηματίζουν ζωγραφισμένο πλαίσιο ὁλόγυρα εἰς τὴν ὑγρὰ λεκάνη χρώματος θσμβοῦ σκοτεινιασμένου.

Πόσον θέλω νὰ σταθῶ ἐδῶ. Ἡ φαντασία μὲ πλανᾷ εἰς ταξεῖδι παληοῦ καιροῦ. Εἰς ἐκεῖνα τὰ μοσχοβολημένα νησιά, τὰ πευκωμένα, διακρίνω ἀκόμη τοὺς ἄσπρους τοίχους τῶν μοναστηριῶν, ὅπου τόσοι ἐκαλογήρευσαν ἄρχοντες καὶ βασιλεῖς. Ἀφῆκαν κορώνα καὶ πορφύρα διὰ νὰ σώσουν τὴν ψυχήν των μὲ θυμίαμα, μὲ μετάνοια καὶ μὲ λιτανεῖες. Σ' αὐτὰ ἐγήρασαν βασιλικὲς παρθένες, ποῦ ἐφόρεσαν τρίχινο ράσο, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀνθρώπινη φαυλότητα. Ὤ, τόποι! Φαντάζομαι τὴν ἐποχή σας ἐκείνη μὲ γλυκειὰ περιπάθεια, ἀλλὰ καὶ μὲ θυμὸν καὶ μὲ πίκρα στὴν ψυχήν μου. Τί πταίετε! Εἴσθε ἔνοχοι καὶ δὲν εἴσθε. Σᾶς ἐξιλεώνει τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς σας!

II

Τρρρρά!... τάρα - τάρα.... τρρρρά! Ἀκούω ὄπισθέν μου σάλπισμα στρατιώτου.

Τούτου - τούτου - τούτου! ττττούτου! τούτου - τούτου.... σαλπίζει ἄλλος παρέκει καὶ οἱ στρατιῶται γυμνάζονται στὴν σάλπιγγα.

Τρρρρά!:... τάρα - τάρα.... τρρρρά!

Πολεμικὴ μανία ἐνόμισα πῶς ἐχύθη στὸν ἀέρα. Οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι ὄγκοι τῶν τειχῶν τῆς Πόλεως ὡσὰν νὰ ἐμψυχώθησαν. Ἐνόμιζες, ὅτι σκιρτοῦν οἱ πύργοι, ὅτι βουτοῦν εἰς σύννεφα καπνοῦ κουρελιασμένα, ἄ! ἦτο πάχνη ποῦ ἐσκόρπιζεν ὁ Ἥλιος. Τὰ τείχη εἶνε ἄψυχα πλέον καὶ ποῖον ἐνδιαφέρουν τὰ πτώματα!

Πρέπει νὰ προχωρήσω. Ἐμπρός!

Ἀφίνω τοὺς πύργους τοῦ Ἑπταπυργίου καὶ παίρνω τὴν χερσαία γραμμὴ ποῦ εἶνε τὰ μεγάλα τείχη τῆς Πόλεως. Γκαλόπ!

Ἑκατὸν εἴκοσι δύο πύργοι προβάλλουν ἀπὸ αὐτὰ τὰ μεγάλα κάστρα. Πόσον εἶνε ἐλεεινὸ τὸ μεγαλεῖον των! Φοβεροὶ ὄγκοι κατάστηθα σπασμένοι. Ἄλλοι ραγισμένοι ὡς νὰ κλαίουν καὶ παρέκει κολοβώματα τοῦ κάστρου σπασμένα καὶ ὁλόμονα, λείψανα τῆς συμφορᾶς ἄλυωτα. Κάπου - κᾶπου καμμιὰ ἄγρια συκηὰ πλαγιάζει τὸν ἴσκιο της στὸ κάστρο. Καμμιὰ ἄσπρη μαργαρίτα, κανὲν ἀγριολούλουδο ζητεῖ νὰ στολίσῃ σὰν νεκράνθεμο τοῦ πύργου τὸ κεφάλι. Καὶ ἡ ὄψις σᾶς κινεῖ τὸ δάκρυ. Ἐμπρὸς στὰ χείλη τοῦ κάστρου κατὰ μῆκος χάσκουν μεγάλοι τάφροι, ποῦ ἄλλοτε ἐγέμιζαν ἀπὸ νερὸ καὶ ἐφύλατταν τὴν Πόλιν. Ἕνας - δύο - τρεῖς . . . οἱ τάφροι στὴν γραμμή.

Τρρρρρά! ράρα - ράρα - ράρα! ρααααα ραααρά . . . . σβύνουν αἱ τελευταῖαι ἀπηχήσεις τῆς σάλπιγγος.

Καὶ προχωρῶ. Ἀπ' ἐδῶ ἀπέραντοι λαχανόκηποι καὶ μνήματα νεκροταφείου. Ἀπ' ἐκεῖ ξετυλίσσεται ἡ Πόλις. Ὁ Ἥλιος ἀρχίζει νὰ ἀκτινοβολῇ. Τὰ πολύχρωμα καὶ πολύρρυθμα σπίτια, τὰ τζαμιὰ μὲ τοὺς ἄσπρους μιναρέδες, αὐτὸ ὅλο τὸ ἀκανόνιστο καὶ περίεργο εἰς χρῶμα καὶ εἰς σχῆμα τῆς ἀνατολικῆς καλαισθησίας, ὅλο ξετυλίσσεται εἰς κλιμακωτὰς ὄψεις, εἰς χλιαρὰν ἀτμόσφαιραν ποῦ σᾶς φέρει τὴν νάρκην, τὸν ὕπνον.

Πρώτη συναντῶ τὴν πόρτα τοῦ Ῥηγίου, κατάντικρυ στὰ ἐθνικὰ νοσοκομεῖα μας. Καὶ ἀμέσως εὑρίσκω τὴν πόρτα τῶν Πηγῶν, ἀντίκρυ στὸ ἁγίασμα τοῦ Βαλουκλῆ. Ἀπὸ τὴν πόρτα αὐτὴ τοῦ Σηλύβρι κάπου ἔρχεται ὁ κόσμος νὰ προσκυνήσῃ τὸ ἁγίασμα τῆς Βαλουκλιώτισσας. Ἐδῶ ζοῦν ἀκόμη τὰ χρυσᾶ ψάρια τῆς Παναγίας ποῦ περιμένουν στὸ ἁγίασμα. Τὰ γνωρίζεις;

Ἐπολέμουν οἱ τοῦρκοι τρία ἡμερόνυχτα, ὅταν ἔφθασεν ἡ εἴδησις στὸ μοναστῆρι πῶς ἀπὸ μίαν πόρτα ἐμβῆκαν εἰς τὴν Πόλιν. Ὁ ἡγούμενος τῆς Παναγίας δὲν ἐπίστευσε.

— Ἂν εἶνε ἀλήθεια — εἶπε — τόρα ποῦ τηγανίζω αὐτὰ τὰ ψάρια, εὐθὺς νὰ πεταχθοῦν. Νὰ περιμένουν ζωντανὰ στὸ ἁγίασμά σου, Παναγία μου, ἕως οὗ νὰ λειτουργηθῇ χριστιανὴ ἡ Πόλις!

Καὶ τὰ ψάρια ἐπέταξαν. Καὶ περιμένουν ἀκόμη τῆς Βαλουκλιώτισσας τὸ θαῦμα, ἕως ὅτου λυθοῦν αἱ ἁμαρτίαι μας.

Προχωρῶν στὸ κάστρο, συναντῶ τὴν Μέση πόρτα τοῦ Μεμβλεχανὲ καὶ ὁλονὲν ἀνήφορον φθάνω, ἐνενῆντα μέτρα ὑψηλὰ ἀπὸ τὴν θάλασσα, στοῦ Ῥωμανοῦ τὴν μεγάλη πόρτα. Ὅλος αὐτὸς ἐδῶ ὁ κάμπος λέγεται τοῦ Λύκου. Ἐδῶ κατὰ τὴν Ἅλωσιν ἔγιναν αἱ σφοδρότεραι μάχαι. Ἐδῶ ἔπεσαν χιλιάδες τὰ κεφάλια, ποῦ τόρα βλαστάνουν κολοκύθια. Ἐδῶ ποῦ καμπυλώνει ὁ δρόμος εἰς τὸ βάθος καὶ ἀνέρχεται ἀνήφορον ὡσὰν εἰς κύκλον τεχνητόν, ἐδῶ ἔγινε ὁ μεγάλος χαλασμὸς τούρκων καὶ Ἑλλήνων. Εἰς τὸν λόφον αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ Μάλτεπε εἶχε στήσει ὁ οὐγγαρέζος Οὐρβανὸς τὸ τρομερὸ κανόνι του, ποῦ ἔσειε καὶ ἐκομμάτιαζε τὰ κάστρα. Ἑκατὸν εἴκοσι τὸ ἔσυραν βώδια καὶ διακόσιοι ἄνδρες. Πλάγι του ἦσαν τρία ἄλλα μικρότερα κανόνια καὶ δεκατέσσαρες τηλεβολοστοιχίαι. Ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ μὲ δεκαπέντε χιλιάδες γενιτσάρων ἐδῶ εἶχε τὸ ἀρχηγεῖο του. Καὶ ἀπὸ τὸ ἀντικρυνὸ κάστρο ἐπολέμει ὁ ἴδιος Κωνσταντῖνος. Εἶχε τὸν ἀρχιστράτηγον Ἰουστιανὸν ἐκ δεξιῶν εἰς τοῦ Ῥωμανοῦ τὴν πόρτα καὶ τὸν Θεόδωρον Καρύστιον εἰς τὴν πόρτα τὴν Χερσίαν εἴτε Καλλιγαρίαν ὅπως τὴν ὠνόμαζαν. Καπνός, φωτιὰ καὶ πόλεμος ἀπὸ παντοῦ. Καὶ τὴν νύκτα τῆς 22 Μαΐου 1453 ἡ πανσέληνος ἔτσι ἐξαφνικὰ ἔκρυψε τὴν ὄψιν της. Τετέλεσται! Ἀπὸ χρόνους παλαιοὺς εἶχε δοθῇ ἀπαίσιος χρησμὸς εἰς τέτοια ἔκλειψιν σελήνης.

Ὦ ἐνθύμησι! Ποῦ μὲ φέρνεις στὴν μεγάλη Ἅλωσιν τῆς Πόλεως! Μέσα στὴν ὁρμὴ καὶ στὸ αἱματοκύλισμα τῆς μάχης φοβερὰ ἠκούσθη ἡ φωνή:

— Ἐπάρθη ἡ πόλις!

Ὁ καβαλλάρης βασιλέας, μὲ τὸν δικέφαλον ἀετὸν στὰ πόδια καὶ μὲ σπαθὶ στὸ χέρι, ἐπολέμει ἐδῶ, στοῦ Ῥωμανοῦ τὴν πόρτα, τὴν ὥρα ἐκείνη. Ἔξω σὰν μυρμήγκια ἔβραζαν οἱ Τοῦρκοι στὴν ὁρμή, στὸ ξεφωνητὸ καὶ στὴν ἐπίθεσιν. Ἄλλοι ἔστηναν μεγάλες μηχανὲς καὶ ὑψηλές, ποῦ νὰ πατοῦν καὶ νὰ φθάνουν ὑψηλὰ εἰς τὴν κορυφὴ τῶν πύργων. Ἔβαζαν ἄλλοι σκάλες ν' ἀναβοῦν καὶ ἄλλοι ἄνοιγαν ὑπὸ τὴν γῆ μεγάλας

ὑπονόμους νὰ ξερριζώσουν τὰ κάστρα. Ἕνα ἀλλάχ! ἠκούετο μὲ ἀγρίαν φωνὴ καὶ νέα ἐπίθεσις στρατιωτῶν, σοφτάδων, γενιτσάρων ἐπήρχετο ὡς κῦμα. Καὶ τὰ κανόνια ἔσειαν τὰ τείχη. Τί βοὴ καὶ κρότος καὶ ἀλληλοσπαραγμός, Θεέ μου!

— Συστρατιῶται ἀδελφοί, ἐφώναζεν ὁ αὐτοκράτωρ. Στῆτε ἀνδρείως διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ!

Οἱ παπάδες κάμνουν λιτανείας, τὰ γυναικόπαιδα προσεύχονται εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ οἱ καλόγηροι ἐπερίμενον τὸν ἄγγελον Κυρίου μὲ τὴν Ἀποκάλυψιν στὸ χέρι. Ἡ παράδοσις ἔλεγε:

— Θὰ πλεονάσῃ τὸ κακὸν εἰς τρόμον καὶ εἰς αἷμα. Καὶ ὅταν ἔλθῃ ἡ στιγμὴ ἰδού! ὁ ἄγγελος Κυρίου μὲ πύρινο σπαθὶ στὸ χέρι θὰ συντρίψῃ τὸ θηρίο τῆς Ἀποκαλύψεως.

Γονατισμένος ὁ λαός, ἀποκατηντημένος στὴν προσευχὴ καὶ στὴ νηστεία, ἐπερίμενε στῆς Μεγάλης ἐκκλησίας τὸν πορφυροῦν στῦλον. Πότε θἄλθῃ, πότε;

Μέσα σ' ὅλη τοῦ πολέμου τὴν ἀντήχησιν ὁ Παλαιολόγος Κωνσταντῖνος τελευταῖος ἤκουσε τὴν φωνὴν ὦ φρίκη! πῶς ἐπάρθη ἡ Πόλις. Καὶ δὲν ἐπίστευσε. Ὅταν ἐγύρισεν ὀπίσω καὶ εἶδε τὴν ἀλήθεια, ὤ! τοῦ ἐπάγωσε τὸ αἷμα.

— Δὲν εὑρίσκεται ἕνας χριστιανὸς νὰ μοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι;

Εἶπε. Καὶ ἐνῷ ἐπολέμει μὲ μανία, κάποιος ἁράπης ἀπ' ὀπίσω τοῦ κόπτει τὸ κεφάλι.

Εἰς τὴν Πόλιν ἐμβῆκαν πλέον οἱ τοῦρκοι. Ἤὑραν ἀνοικτή, παρὰ τὴν Λοξὴ πύλη τοῦ Ἐγρῆ-καποῦ, χαμηλὴ πόρτα τὴν Ξυλόκερον καὶ ἐκεῖθεν κατέλαβον τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων. Τὸ αἷμα τῆς σφαγῆς ἤρχισε νὰ χύνεται παντοῦ. Ἐκδίκησις καὶ τρόμος παντοῦ ἐχύθη. Ὤ, σεῖς, ποῦ τότε ἐμαρτυρήσατε καὶ τόρα νανουρίζετε τοὺς πεθαμμένους, κυπαρίσσια! Δόστε γαλήνη περισσότερη σ' αὐτοὺς ἐδῶ, ποῦ ἀδελφώθησαν στὸν θάνατον, ἐχθροὺς καὶ φίλους. Νὰ ἡμερώσῃ τὸ ἄγριο πνεῦμα ποὺ ρυτιδώνει κάθε κορμὶ ὅταν στὸν ἴσκιο σας ξανασαίνῃ. Ἀσύλληπτο πνεῦμα ποῦ βογγᾷς βαθειὰ-βαθειὰ καὶ δὲν ἀκούεσαι!

Ἀπὸ ὅλη τὴν ἐνθύμησιν αὐτή, ποῦ βλέπω ὁλοζώντανη ἐμπρός μου, ἔχω τὸ κεφάλι βαρημένο. Καὶ ὅμως πρέπει νὰ προχωρήσω. Κτυπῶ τὸ ἄλογο. Γκαλόπ!

Ὡραῖος κατήφορος καὶ καμπυλωμένος ἀνήφορος ἀνοίγεται ἐμπρός μου. Μετὰ δέκα λεπτὰ φθάνω τρία μέτρα ὑψηλότερα εἰς τὴν πόρτα Πολύανδρον τοῦ Ἐδιρνέ-καπου. Τὰ ἴδια τείχη, οἱ ἴδιοι πύργοι, οἱ ἴδιοι τάφροι καὶ τὰ ἴδια κυπαρίσσια. Μόνον τὰ βραχνόφωνα πουλιά, οἱ κόρακες, περιμένουν λαίμαργα ἐδῶ τὰ φρόκαλα καὶ τὰ σκουπίδια. Σκουπίδια ποῦ γεμίζουν τόρα τῆς Πόλεως τοὺς τάφρους.

Ἀλλὰ τί ὡραία εἶνε ἡ Πολύανδρος αὐτὴ πόρτα Ἐδιρνέ-καπου! Ἔχει μεγαλεῖο, ποῦ ἐπιβάλλει, καὶ ὀπίσω της ἕνα τζαμὶ πολὺ ὡραῖο. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πόρτα ἐμβῆκε διὰ πρώτη φορὰ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν Ἅλωσιν ὁ πολιορκητὴς σουλτάνος εἰς τὴν Πόλιν. Καὶ ἔκτοτε κάθε νέος σουλτάνος ζωσμένος τὸ σπαθί του στὸ Ἐγιοὺπ ἔρχεται ἐκεῖθεν μὲ παράταξιν καὶ ἐμβαίνει ἀπ' αὐτὴ τὴν πόρτα εἰς τὴν Πόλιν.

Ὅλος ἐδῶ ὁ ὁρίζων εἶνε μεγάλος στὴν ἐντύπωσιν. Ἡ γῆ ὑποχωρεῖ εἰς κλιμακωτὰς πρασίνους ἀπόψεις καὶ ὁ μυχὸς τοῦ κερατίου κόλπου γλυκαίνει μὲ στροφὰς φειδιοῦ τὸ βλέμμα. Ζητῶ νὰ ἰδῶ τὰ μεγάλα τείχη, πρὶν χαθοῦν εἰς τὸν κατήφορον, ἅπαξ ἀκόμη. Μὲ τί δαιμόνιο πνεῦμα εἰργάσθησαν δι' αὐτὰ τόσοι αὐτοκράτορες. Ὁ Μιχαήλ, ὁ Θεόφιλος, ὁ Βασίλειος, ὁ Ῥωμανός, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Λέων καὶ πρὸ παντὸς ὁ Θεοδόσιος. Διπλᾶ τείχη, διπλαῖ πόρται, δυνατοὶ πύργοι καὶ μεγάλαι τάφροι. Μὲ τὰ τείχη αὐτὰ ἐμεγάλωσεν ἡ Πόλις. Ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου ἔφθανε μέχρι Δαοὺτ-πασᾶ, ὅπου ἦτο ἡ πόρτα Αἰμιλιανοῦ καὶ μέχρις Ἓξ Μαρμάρων. Ἦτο πενταλοφος. Ἀλλὰ τόρα ἰσχυρὰ καὶ ἀπόρθητος ἐμεγάλωσε στὴν ἔκτασιν καὶ ἔγινε Ἑπτάλοφος. Ὅλα δὲ αὐτὰ τὰ τείχη ἐδιόρθωσεν εἴκοσι χρόνια πρὸ τῆς Ἁλώσεως Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, προμαντεύων τὴν Ἅλωσιν.

III

Δέκα πέντε μέτρα ὕψος καὶ περισσότερον ἀπὸ ἕνα μέτρο πάχος ἔχουν τὰ φοβερὰ αὐτὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἐκτίζοντο κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τοῦ ἐννάτου καὶ δεκάτου αἰῶνος διπλᾶ, εἰς δύο γραμμὰς παραλλήλους, ἀνάμεσα τῶν ὁποίων

ὑπάρχει ἄδειος τόπος, ὁ περίβολος. Τόσος, ὅσος φθάνει διὰ νὰ πολεμοῦν οἱ στρατιῶται. Εἰς κάθε μικρὰ ἀπόστασιν κάποτε τὸ ἐσωτερικὸν τεῖχος καὶ κάποτε τὸ ἐξωτερικὸν ἔχει μεγάλον πύργον ὑψηλόν, ὁπόθεν ἐπολέμει ὁ στρατὸς καὶ τὴν νύκτα ἐκοιμᾶτο. Πλάγι στοὺς πύργους εἶνε αἱ μεγάλαι πόρται μέσα καὶ ἔξω εἰς τὰ τείχη, αἱ ὁποῖαι μόνον εἰς καιρὸν εἰρήνης ἦσαν ἀνοικταί.

Αὐτὰ τὰ φοβερὰ τείχη εὕρισκαν τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας οἱ βάρβαροι λαοί, ὅταν ἤρχοντο κατὰ τῆς Πόλεως. Αὐτὰ ἐσκέφθησαν ὁ Ἀττίλας καὶ οἱ Γότθοι, ὅταν ἐπέπεσαν κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ἀφῆκαν ἥσυχο τὸ Ἀνατολικὸ κράτος.

Στὴν ὀχυρωματικὴ αὐτὴ τῶν τειχῶν τῆς Πόλεως ἐβοήθησε μὲ μεγάλη μαθηματικὴ ἀξία ἡ Ὑδραυλική. Πέρα ἕως πέρα πλαγίως εἰς αὐτὰ τὰ μεγάλα τείχη ἦσαν τάφροι ἀνοιγμένοι πλάτους εἴκοσι μέτρων καὶ σαράντα βημάτων βάθους. Ἤρχιζαν ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ Ἑπταπυργίου καὶ ἐτελείωναν εἰς τὸ παλάτι τοῦ Ἑβδόμου. Κάθε τάφρος εἶχεν ἀπ' ἐμπρὸς τεῖχος τὸν ταφρόκρημνον καὶ ἀπέναντι τὸν ἀντιταφρόκρημνον. Σ' αὐτοὺς τοὺς τάφρους ἤρχοντο ἀπὸ μυστικὸν δρόμον τὰ νερὰ καὶ εἰς καιρὸν πολιορκίας ἐγέμιζαν ὁλόγυρα στὰ τείχη. Ἡ Πόλις ἐγίνετο πελαγία. Ἐξ ἄλλου δὲ τεράστιαι δεξαμεναὶ καὶ κιστέρναι ἦσαν κτισμέναι ὑπογείως καὶ νερὸ γεμάται, διὰ νὰ μὴ διψάσῃ ἐπὶ μῆνας πολλοὺς ἡ Πόλις. Καὶ τὰ νερὰ ἤρχοντο ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Σουλοῦ κουλέ, ἀπὸ τὸν ποταμὸν τὸν Λύκον. Μὰ δὲν ἔβλεπες πῶς ἤρχοντο καὶ ἀπὸ ποῦ. Χίλια παραμύθια ἔπλατταν ἐχθροὶ καὶ φίλοι δι' αὐτὰ τὰ θαύματα τῆς Πόλεως. Καὶ δι' αὐτὸ ἦταν φημισμένη σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύσιν ἡ μάγισσα Πόλις.

IV

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὕψος τῆς πόρτας Ἐδιρνὲ-καποῦ ἡ Πόλις καταβαίνει τὸν θεαματικὸν κατήφορον πρὸς τὴν θάλασσα τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὰ τείχη ἐξακολουθοῦν καὶ ἐδῶ νὰ εἶνε φοβερὰ πρὸς τὴν Λοξὴ πόρτα τοῦ Ἐγρὶ-καποῦ. Ἀπὸ μέσα προβάλλει ὑπερήφανα τοὺς νεκρωμένους στύλους τὸ

παλάτι τοῦ Βελισσαρίου ἢ τὰ Κύρου, ὅπως ἔλεγαν τότε. Ἀλλὰ δὲν φαίνονται τὰ δεσμωτήρια τοῦ Ἀνεμᾶ, οὔτε ὁ πύργος τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου.

Ὀλίγον παρακάτω ἦτο ἄλλοτε τὸ μεγάλο ἐξοχικὸ παλάτι τῶν Βλαχερνῶν. Τὸ ὀνομαστὸ παλάτι τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ποῦ εἶχε ἀλογάριαστα πλούτη μαζευμένα. Κάποιος αὐτοκράτωρ ἔκαμε μὲ αὐτὰ ἐπίδειξιν εἰς τοὺς πρώτους σταυροφόρους. Καὶ ἀπὸ τότε ἡ ζήλεια καὶ τὰ ὄνειρα τῶν φράγκων ἐστράφησαν κατὰ τῆς Πόλεως. Σήμερα οὔτε φαίνεται κἂν τῶν Βλαχερνῶν τὸ παλάτι.

Πλάγι στὸ παλάτι ἦτο τὸ ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν. Ἡ θαυματουργὸς τῶν Βλαχερνῶν Παναγία ποῦ ἄλλοτε ἀπὸ τοὺς Πέρσας καὶ ἄραβας ἔσωσε τὴν Πόλιν, ὅταν αὐτοὶ ἑνωμένοι μὲ τοὺς σλαύους κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου ἦλθαν καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν Πόλιν. Οἱ χριστιανοὶ ἀπελπισθέντες τότε παρεκάλουν ὁλόνυχτα τὴν Παναγία καὶ ὤ, τοῦ θαύματος! Ἄνεμος, βροχὴ καὶ τρικυμία ἐξαπελύθησαν μὲ τόση ὁρμὴ καὶ λύσσα, ὥστε κατεστράφησαν τὰ ἐχθρικὰ καράβια. Ἡ Πόλις ἠλευθερώθη καὶ ἐτονίσθη ὁ ἀκάθιστος ὕμνος: «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια».

Ἀλλὰ τὸ τεῖχος ἐδῶ εἶνε κατεστραμμένο, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε περιέβαλλε τὸ ἁγίασμα καὶ ἔφθανε ἕως εἰς τὴν θάλασσα ποῦ εἶνε τόρα τὸ Ἀϊβὰν σεράϊ, τοῦ Κυνηγοῦ ἡ πόρτα. Τὸ ἁγίασμα ἐφυλάχθη ἀπὸ τὴν εὐσέβεια τῶν χριστιανῶν. Πάντα ὅμως τὰ ἄλλα οὔτε κἂν ἀναγνωρίζονται. Ἔτσι τελειώνουν τὰ μεγάλα χερσαῖα τείχη.

Ἀπ' ἐδῶ τόρα ἀρχίζει ἡ παραλία τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὸ τεῖχος ἐδῶ ἦτο ἁπλοῦν, κτισθὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου μὲ πολλοὺς πύργους καὶ ἰσχυρό. Κατὰ δὲ τὴν ἅλωσιν ὑπερήσπιζεν αὐτὸ ὁ διάσημος ἐκεῖνος μέγας δοὺξ Νοταρᾶς, ὁ ὁποῖος κατόπιν τόσον ἐλεεινὰ ἐπλήρωσε τὴν ζωή του καὶ τὴν τιμὴ τῆς οἰκογενείας του.

Εἰς ὅλη αὐτὴ τὴν γραμμὴ τῶν τειχῶν τοῦ Κερατίου κόλπου τὰ κάστρα ἄλλοῦ εἶνε σύρριζα πεσμένα καὶ ἀλλοῦ ἔγιναν θεμέλια σπιτιῶν. Ἡ συνοικία τοῦ Παλατίου εἶνε σήμερον ἑβραϊκὴ καὶ καλεῖται Βαλατᾶς, ἡ δὲ συνοικία τοῦ ἁγίου

Δημητρίου τοῦ Κανάβη μετωνομάσθη τῆς Ξυλόπορτας. Ὅλοι οἱ δερβίσαι, οἱ μολάδες καὶ οἱ ἄτακτοι τοῦρκοι ἐθελονταὶ ἀπὸ τὴν ἀντικρυνὴ παραλία τοῦ Κερατίου, ὅπου σήμερα εἶνε τὸ Πέραν, ἐπολέμουν ἐναντίον των. Ὅταν δὲ τὰ τουρκικὰ πλοῖα ὑπεράνω τοῦ Γαλατᾶ μετεβιβάσθησαν ἀπὸ τὸ Βεσήκτασι εἰς τὸν κόλπον τοῦ Κερατίου καὶ ὁ Σαγανὸς πασᾶς διέταξε πῦρ κατὰ τῆς Πόλεως, ἐδῶ ἤναψε σφοδρῶς ὁ φανατισμὸς τοῦ πλήθους. Ὁ Τιμοὺρ τὰς ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Ἐγιούπ, ὁ μολᾶ Μπουλὰτ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ξυλοπόρτας καὶ ὁ μολᾶ Φαναρῆς ἀντίκρυ στὸ Φανάρι, διηύθυναν τὴν ἔφοδον. Καὶ μόλις ἀπέκαμναν, ἐπανελάμβαναν ἄλλοι τὴν πολιορκία.

Καὶ τόρα νά! τὸ Φανάρι. Ὀλίγα μόνον κάστρα μένουν ἀκέραια ἀκόμη καὶ μόνον αἱ πόρται ποὺ καὶ ποὺ παραμένουν. Τὸ μέρος αὐτὸ μετὰ τὴν Ἅλωσιν ἐφιλοξένησε σκλάβο καὶ ἐνανούρισε τὸ γένος μας. Τὸ Πατριαρχεῖον ὅταν ἀπὸ τὴν Ἁγία Σοφία περιεπλανήθη εἰς ἄλλας ἐκκλησίας, ἐδῶ κατήντησεν εἰς τὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἐδῶ ἐκάθηντο οἱ δραγουμάνοι τῆς Πόρτας, οἱ ἄρχοντες ὁσποδάροι καὶ ποστέλνικοι, ὅπως καὶ οἱ τσελεμπῆδες τοῦ ἔθνους μας. Ἐδῶ ἐκάθηντο οἱ γέροντες ἀρχιερεῖς τῆς Συνόδου καὶ οἱ ὀφφικιάλοι, οἱ ὁποῖοι πότε μὲ βυζαντινισμὸν καὶ μὲ κακία, ἀλλὰ καὶ πότε μὲ θαυμαστὴν διπλωματία ἐκυβέρνησαν τὸ γένος μας. Ἐδῶ ἐμαρτύρησεν, ἐλαττωματικὸς εἰς πολλά, ἀλλ' εἰς τὰς κρισίμους στιγμὰς πάντοτε προτάξας θυσίας, ὁ κλῆρος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Στὸ Φανάρι πλάγι εἶνε τὸ Πετρῆ-καπου, ὅπου ἔφθανεν ἄλλοτε ἡ πόλις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Ἕνα γυναικεῖο μοναστῆρι ἦτο εἰς τὴν γωνία, τὸ ὁποῖον σήμερα δὲν σώζεται. Ἀπ' ἐδῶ ἤρχιζε τὸ Δζουμπαλὶ μὲ τὴν ὡραία ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας εἴτε Γκιοὺλ τζαμί. Τὰ κάστρα καὶ ἐδῶ κάπου φαίνονται καὶ κάπου λείπουν. Αἱ πόρται ὀνοματίζουν τὰς συνοικίας.

Προχωρῶ ἐπὶ τῆς λεωφόρου αὐτῆς τῆς παραλίας, περνῶ τὸ Μονοπώλιο τῶν καπνῶν, περνῶ τὴν κάτω ξύλινη γέφυρα καὶ φθάνω εἰς τὰς ἀγοράς. Τὰ τείχη οὔτε φαίνονται πλέον. Ἐσκεπάσθησαν ἀπὸ πλῆθος μικρῶν καταστημάτων. Καὶ κατὰ

σειρὰν ἐδῶ πωλοῦνται τὰ τοῦβλα, τὰ ξύλα τῶν οἰκοδομῶν, τὰ ξηρὰ φροῦτα, τὰ τυριά, τὰ βούτυρα καὶ τὰ χαβιάρια ἕως εἰς τὴν πλατεῖα τῆς μεγάλης γεφύρας, ὅπου εἶνε μεγάλο κέντρον. Ἀντίκρυ εἶνε ὁ Γαλατᾶς πρὸς τὸ Πέραν, καὶ ἐδῶ εἰς τὴν Σταμπούλ τὸ Γενῆ-τζαμί. Ὅπου τόρα ἡ γέφυρα κλείει τὴν εἴσοδον εἰς τὸν Κεράτιον, ὑπῆρχε τότε ἡ μεγάλη σιδερένια ἁλυσσίδα φράζουσα τὴν εἴσοδον. Αὐτὴ ἐμπόδισε τὸν τουρκικὸν στόλον νὰ εἰσέλθῃ καὶ ἦτο τόσον δυνατή, ὥστε ὁ σουλτάνος ἐπροτίμησε νὰ φέρῃ τὰ καράβια του εἰς τὸν Κεράτιον ἐπάνω ἀπὸ τὴν ξηρά, ποῦ ἔστρωσε μὲ γλυστερὰ σανίδια, μὲ πίσσα καὶ μὲ λίπος. Ὁ Γαλατᾶς ἦτο τότε ἀποικία τῶν Γενουηνσίων, οἱ ὁποῖοι συνεμάχουν μὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ κρυφίως συνεννοοῦντο μὲ τοὺς Τούρκους. Αὐτοὶ ἐπρόδωσαν τὸ ἑλληνικὸν σχέδιον νὰ καῇ ὁ τουρκικὸς στόλος καὶ ἀπέτυχεν ὁ Κόκος.

Ἀπὸ τὴν μεγάλη αὐτὴ γέφυρα, ὅπου σήμερα εἶνε τὸ Μπαχτσὲ-καποῦ, ἐπολέμησαν ἀνδρείως οἱ κρητικοὶ ναῦται, ποῦ κατὰ τὴν Ἅλωσιν ἦσαν εἰς τὰ τρία κρητικὰ πλοῖα. Τὸ ἀρχηγεῖον των ἦτο εἰς τὸν πύργον καὶ εἰς τὴν Πόρταν τοῦ Νεωρίου. Ἀπ' ἐδῶ ἀκριβῶς ἀρχίζει ἡ εὔμορφη καμπὴ καὶ ὁ γῦρος τοῦ παλαιοῦ Βυζαντίου. Ὦ, ἡ παλαιὰ κωμόπολις, ἡ Ἀκρόπολις τοῦ Βυζαντίου!

Περισσότερα ἀπὸ δύο χιλιάδες χρόνια ἐπέρασαν, ποῦ ἦλθαν ἀπὸ τὰ Μέγαρα οἱ πρῶτοι κάτοικοί σου. Καὶ εἰς τὸ ἀναμεταξὺ πόσους ἐχθροὺς δὲν εἶδες, πόσας πολιορκίας καὶ πόσας δόξας. Τὰ τείχη σου μὲ δυσκολίαν εἶχε κυριεύσῃ ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας, καὶ κατόπιν ἕνα μάτι ῥωμαίου αὐτοκράτορος, ἀπελπισμένου ἀπὸ τὴν λιπόψυχον Ῥώμην, εὗρε νὰ σὲ δημιουργήσῃ εἰς πόλιν πρωτεύουσαν τῆς Ἀνατολῆς, ποῦ ἔμελλες νὰ κρατήσῃς ὁλόμονη εἰς τὸν κόσμον ἕνα ἀδικηθέντα πολιτισμὸν καὶ νὰ ἀνιδρύσῃς εἰς δευτέραν περίοδον τὴν ἑλληνικὴν δόξαν! Καὶ ἐκτίσθης, ὦ Κωνσταντινούπολις!

Εἰς τὸ Βυζάντιον ἐδῶ ἦτο ἡ Ἀκρόπολις, ὅπου σήμερον εἶνε τὸ Σεράγι. Κατὰ τὴν Ἅλωσιν ἐδῶ ἐμάχετο ὁ Ὀρχὰν μὲ τοὺς ὀπαδούς του τούρκους. Ἀλλὰ τὰ τείχη οὔτε φαίνονται. Ἐδῶ ἦτο τὸ χειμερινὸ παλάτι τὸ μεγάλο τῶν Βυζαντινῶν

αὐτοκρατόρων, ἑνωμένο μὲ τρία ἄλλα μικρότερα παλάτια. Καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτά, ὡσὰν νὰ ἦσαν ὅλα ἑνωμένα, ἦσαν τρίκλινα, ἦσαν πύργοι, ἦσαν ἐκκλησίδια, ἦσαν μοναστήρια. Ὑγδοῆντα αὐτοκράτορες ἔζησαν σ' αὐτὰ τὰ βασιλικὰ κειμήλια, ποῦ ὁλοένα ἔσβυνεν ὁ ῥωμαϊκὸς ἀετὸς καὶ ἀνέθορε ἑλληνικὴ πολιτεία μὲ τὸν σταυρὸν στὸ μέτωπο. Ἐνίκα ἡ ἠθικὴ δύναμις τῆς φυλῆς. Ἐνίκα ὁ πολιτισμός.

Ὁ τόπος εἶνε κλασικὸς καὶ σήμερα. Ἐδῶ εἶνε τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ σουλτάνου μὲ τὰ βυζαντινὰ κειμήλια. Παραπλεύρως εἶνε τὸ Μουσεῖον καὶ ἡ Βιβλιοθήκη. Μοναδικὴ εἶνε ἡ θέα τῆς καμπυλωμένης αὐτῆς γωνίας. Ἀλλὰ δὲν κάθεται κανεὶς ἐδῶ. Παλαιὸς χρησμὸς προμαντεύει κακὰ εἰς τὸν σουλτάνον, ὅστις ἐδῶ θὰ καθήσῃ. Καὶ ὁ τόπος μένει ἔρημος. Ἐδῶ ἄλλοτε ὑπῆρχαν οἱ ἑπτὰ πύργοι, ποῦ ὁ καθεὶς των ἀντηχοῦσε τῆς ἐποχῆς τὸν ἄνεμον. Χίλια παραμύθια εἶχε πλάσῃ ὁ λαὸς ἀπὸ τοὺς πύργους ποῦ ἀντήχουν. Καὶ τόρα ἐχάθησαν οἱ πύργοι, ἐχάθησαν τὰ παραμύθια.

V

Εἶνε καιρὸς νὰ ἀφήσω τὸ ἄλογο. Ἐδῶ ὁ γῦρος γίνεται ἀπὸ τὴν θάλασσα, τὴν πολυκύμαντη καὶ ὁρμητικὴ θάλασσα τοῦ Σιρκεδζῆ. Τί ὡραῖα καὶ καμπύλη εἶνε ἡ γραμμὴ τῆς παραλίας καὶ τὸ ρεῦμα τῆς θαλάσσης πῶς ἔρχεται μὲ ἀφρισμένα πηδήματα καὶ κτυπᾷ στὴν προκυμαία. Τὸ καΐκι δὲν προχωρεῖ μὲ τὸ κουπί, ἂν δὲν τὸ τραβήξουν μὲ σχοινὶ ἀπὸ τὴν παραλία. Τὸ ρεῦμα θὰ τὸ παρασύρῃ.

Τὰ ἐρείπια τῆς προκυμαίας δὲν μοῦ φανερώνουν οὔτε τὰ πρῶτα τείχη τοῦ Μ. Κωνσταντίνου οὔτε τὰ ἰσχυρότερα τοῦ Θεοφίλου, τὰ ὁποῖα ἐπεσκεύασαν πολλάκις οἱ Παλαιολόγοι καὶ μετέπειτα οἱ τοῦρκοι. Ἡ σκαπάνη τοῦ σιδηροδρόμου δὲν ἀφῆκε τίποτε. Τὰ τείχη ἐδῶ ἦσαν ἁπλᾶ χωρὶς τάφρον, ἀλλ' εἶχον πολλοὺς πύργους. Ποῦ ὅμως εἶνε οἱ ναύσταθμοι καὶ ποῦ τὰ λιμάνια τῶν βυζαντινῶν;

Πρὶν θαλασσοκρατήσουν ἡ Γένουα καὶ ἡ Βενετία, ἐθαλασσοκράτει εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον τὸ Βυζάντιον. Τὸ ἐμπόριον

ἦτο εἰς τὰς χεῖρας του καὶ τὰ πολεμικά του πλοῖα ἐκυριάρχουν στὴν Συρία, στὴν Αἴγυπτον καὶ στοὺς κόλπους τῆς Γαλλίας. Καὶ τί ἔγειναν ἐδῶ οἱ ναύσταθμοι; Ζητῶ τὰς ἀποβάθρας, ποῦ ἔμεναν τὰ καΐκια τῶν αὐτοκρατόρων. Ζητῶ τὰς παλαιὰς προκυμαίας, αἱ ὁποῖαι κάτω ἀπὸ τὰ μεγαλοπρεπῆ παλάτια ἔλαμπαν στὰ κάτασπρα μάρμαρα. Ποῦ εἶνε; Μόνον τὸ κῦμα, ὁρμητικὸ καὶ ἀφρισμένο, μένει τὸ ἴδιο ποῦ στέλλει ὁ βορρᾶς ἀπὸ τὸν Βόσπορον στὰ πόδια τῆς Προποντίδος.

Μὰ κάτι βλέπω! Μέσα στὰ ἐρείπια νά! τὸ μεγάλο ὑπόγειο, ποῦ ἤρχιζεν ἀπὸ τὸ δεσμωτήριον τοῦ Βουκουλέοντος καὶ ἔφθανε ἕως στὴν θάλασσα. Ἐσώθη τὸ σημάδι αὐτὸ νὰ μαρτυρήσῃ μία κηλῖδα! Πόσοι κατάδικοι πολιτικοὶ δὲν ἐρρίφθησαν ἀπ' ἐδῶ στὴν θάλασσα, ὅταν στοὺς μεσαιωνικοὺς ἐκείνους χρόνους ἐτυραννεῖτο ὁ λαὸς καὶ αἱ συνωμοσίαι ἤλλαζαν τὰς βασιλείας. Κάπου ἐδῶ ὑπῆρχε τὸ ἄγαλμα τοῦ παλαιστοῦ λέοντος καὶ κάπου παρέκει τὸ ἄσυλον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου.

Προχωρῶ παρέκει καὶ ἡ ξηρὰ μόνη, χωσμένη μὲ χώματα, σκεπάζει τὰ παλαιὰ μεγάλα λιμάνια. Τὸ λιμάνι τοῦ Ἐλευθερίου μόλις φαίνεται καὶ τὸ σημερινὸ Κάτεργα-λιμὰν δεικνύει τὸ λιμάνι τῶν Σοφιανῶν, ὅπου ἦτο ἀραγμένος ὁ στόλος τοῦ Κωνσταντίνου Πωγωνάτου. Καὶ ὅπου ἄλλοτε ἦσαν ναύσταθμοι, δεξαμεναὶ καὶ ἄραξε ἡ βυζαντινὴ πολυάσχολος ναυτιλία, τώρα κηπουροὶ φυτεύουν λάχανα!

Τὰ τείχη καὶ πάλιν μόλις φαίνονται. Ἀλλοῦ εἶνε πεσμένα σύρριζα, ἀλλοῦ εἶνε θεμέλια σπιτιῶν. Φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν Ἅλωσιν τὰ τείχη αὐτὰ δὲν εἶχον ἀνάγκην μεγάλης προστασίας καὶ τὰ ἐφύλατταν καλόγηροι καὶ ὑποτακτικοί. Ἀλλ' ὅλη ἡ θέα αὐτὴ φαίνεται καλλιτέρα ἀπὸ μακρὰν ἐκ τῆς θαλάσσης. Παίρνω ἕνα καΐκι καὶ ἀκολουθῶ τὴν παραλίαν.

Ὑψηλὰ ξετυλίσσεται εἰς ὡραῖο πανόραμα ἡ πλευρὰ αὐτὴ τοῦ νότου τῆς Πόλεως. Ὁ Ἥλιος δύει μέσα σὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυροκόκκινα σύννεφα. Κατήντησε βράδυ. Καὶ ἐμπρός μου, μέσα σὲ τόσα τζαμιά, σὲ τόσα κτίρια, προβάλλει ἤρεμη, ὡσὰν νὰ κρύψῃ τὸ φάσμα της, ἡ Ἁγία Σοφία. Ὦ σὺ ἐκκλησία, ποῦ καθρεπτίζεις τὸν Νοῦν τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ τῆς χριστια-

νωσύνης. Εἰς τοιαύτην ἁπλότητα ὄψεως τί μεγαλεῖο κρύπτεις ἐντός σου! Ὁ μέγας τροῦλος σου, οἱ μεγαλοπρεπεῖς στῦλοι, αἱ θαυμάσιαι ἀψῖδες καὶ ὁ περίσσιος ὄγκος τοῦ κενοῦ, ποῦ ἀκτινοβολεῖ ἀπὸ τὰ μωσαϊκὰ καὶ ἀπὸ τὰ φῶτα. Δὲν ἐνοχλεῖ τώρα κανεὶς τὴν ἠρεμίαν σου.

Πρέπει ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἅγιο κτίριο νὰ σηκώσω τὸ κεφάλι. Μακρύτερα διακρίνω τὸν Ἱππόδρομον. Ἀλλὰ τὸ στάδιον τῆς ἁρματοδρομίας παρῆλθε. Οὔτε Πράσινοι οὔτε Βένετοι πλέον ἁμιλλῶνται. Χρώματα διάσπαρτα, γραμμαὶ συγχυσμέναι μὲ ἱστορικὰς ἀναμνήσεις μὲ θαμβώνουν. Ὤ, αὐτὸ τὸ πλούσιο τὸ μαγεμμένο, τὸ μοναδικὸ στὸν κόσμον ἀμφιθέατρο τῆς Πόλεως!

Προχωρῶ καὶ στὴν γωνία τῆς Πόλεως νά! τὰ κάστρα πάλιν τοῦ Ἑπταπυργίου! Καταβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ ὑψηλὰ ὡσὰν γίγαντες δεμένοι. Καὶ ἡ ἑσπέρα ἁπλώνει τὴν σκιάν της εἰς τὴν βασίλισσαν Πόλιν.

Μέσα ἀπὸ τὴν ἄκρα τῆς θαλάσσης ἀνέβη τόρα κατάλευκος ὁ δίσκος τῆς Σελήνης. Ἀνέβη, καὶ τὰ σύννεφα ἐπῆραν ἀκόμη μία φορὰ χρωματισμόν, ποῦ συγκινεῖ τὸ μάτι. Σ' αὐτὴ τὴν θέσιν ἡ Σελήνη ἀκίνητος ἂν δὲν σταθῇ, δὲν θὰ προχωρήσῃ. Ἂν πᾶς ἐκεῖ, θὰ ἰδῇς τί θαῦμα γίνεται. Κύτταξε! Πάρε τὰ σημάδια τοῦ γιαλοῦ σ' ἑνὸς σταυροῦ τὸ σχῆμα καὶ πάρε σημάδι τὸν Ἀποσπερίτη. Εἶδες; Βαθειὰ-βαθειὰ αὐτὸ ποῦ λάμπει σᾶν διαμάντι, σᾶν μαργαριτάρι, εἶνε τὸ φῶς ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Τράπεζα. Τὴν ἔκλεψαν ἀπὸ τὴν Ἁγιὰ Σοφιὰ ἑβραῖοι κ' ἐπήγαιναν νὰ τὴν πωλήσουν. Ἕνας σεισμὸς ἔγινε καὶ τὸ τίμιο κειμήλιον εὑρέθη ἐδῶ ποῦ φαίνεται μόνον στὴν ἀστροφεγγιά. Κύτταξε!

Ἡ νύκτα ἔφθασε πλέον. Τὰ τείχη οὔτε φαίνονται. Ὤ τί σημασία ἔχουν! Ἡ Σπάρτη ἐκήρυξε ποτὲ ὅτι δὲν θέλει τείχη, ὅταν ἔχῃ ἄνδρας. Καὶ δὲν ἔκτισε. Ἡ Πόλις εἶχε τείχη καὶ δὲν εἶχεν ἄνδρας. Τί εἶχε τότε παρὰ πτώματα!

[Ἔτος 1907.]

Ο ΤΑΦΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

I

Τὴν 29ην Μαΐου 1453 ἔπεσεν ἡ Πόλις. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐλεηλάτει τὰ πλούτη καὶ τὰ ἀγαθά της. Τὸ αἷμα ἄχνιζε παντοῦ καὶ ἐπλημμύρει τὸν τόπον.

Τὴν τρίτη ἡμέρα εἰσῆλθε μεγαλοπρεπῶς ὁ κατακτητής. Μωάμεθ. Καβάλλα σὲ ὡραῖο ἄλογο καὶ ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸ ἐπιτελεῖο του, ἀπὸ ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ ἀπὸ ἱερωμένους, ἐμβῆκε ἀπὸ τὴν πόρτα Ἐδιρνέ-καπου καὶ ἐσταμάτησε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Τὸ πρῶτο λάφυρο, ποῦ ἐζήτησεν, ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος. Ποῦ ἦτο; Κανεὶς δὲν ἀπήντα.

Ἔστειλε καὶ ἐζήτησε παντοῦ. Εἰς τὸ παλάτι τῶν Βλαχερνῶν, εἰς τὸ παλάτι τοῦ Ἑβδόμου, εἰς τὸ μεγάλο παλάτι τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰ μεγάλα ὑπόγεια τῆς Πόλεως, ὅπου ὑπώπτευε τὴν παρουσίαν του.

Τίποτε!

Ἀνέκρινε τοὺς ἐπισήμους Ἕλληνας: τὴν τελευταία ὥρα ποῦ τὸν εἶδαν. Ὅλοι ἐνθυμοῦντο, ὅτι τὴν προτεραίαν ἀκόμη ὁ αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἐπεθεώρησε τοὺς στρατιώτας, ἐλειτουργήθη βράδυ εἰς τὴν ἁγία Σοφία ὅπου μετέλαβε καὶ ἐζήτησε συγχώρησιν ἀπὸ τὰ πλήθη διὰ τὴν τελευταία θυσία. Ἀπ' ἐκεῖ ἐπῆγεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, ἐξεδύθη τὴν βασιλική του στολή, ἀπεχαιρέτησε τοὺς συγγενεῖς του καὶ ὡς ἁπλοῦς πολεμάρχης ἔτρεξε εἰς τοῦ Ῥωμανοῦ τὴν πόρτα. Μερικοὶ ἐνθυμοῦντο ἀκόμη τὴν στιγμὴ ἐκείνη, ὅταν ἀκριβῶς ἡ φρουρὰ

τῆς Πόρτας ἤρχισεν ὑποχωροῦσα καὶ ὁ αὐτοκράτωρ φθάσας ἐνέπνευσε τόσην μανίαν, ὥστε ἀμέσως οἱ γενίτσαροι μὲ τὸν γίγαντα Χασάνη ἐκρημνίσθησαν ἀπὸ τὰ τείχη. Ἀλλὰ κατόπιν τί ἔγινεν ὁ αὐτοκράτωρ;

Ὁ Σουλτάνος ἐσκέπτετο, ὅτι θὰ κατώρθωσε νὰ φύγῃ μὲ βενετικὸ πλοῖο, καὶ ὅτι θὰ ἀφῆκε τὴν Πόλιν, ὅταν ἔχασε πᾶσαν ἐλπίδα. Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ τὸν διαψεύσουν. Εἰς τὴν φαντασίαν των ὁ αὐτοκράτωρ ἔμενε ζωντανὸς πολεμάρχης, ἐνθαρρύνων, διατάσσων, τρέχων παντοῦ, μαχόμενος. Φυγάς; Ποτέ!

Ἕνα μόνον ὑπελείπετο. Νὰ ἐξετασθοῦν ἕνας-ἕνας οἱ νεκροί, ὅσοι κατὰ στρώματα μεγάλα ἔκειντο μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη. Καὶ ἐξητάσθησαν.

Ὅταν ἔπλυναν τὰ πτώματα τῆς πόρτας τοῦ Ῥωμανοῦ, ἕνα διεκρίνετο ἀπὸ τὰ ἄλλα. Εἶχε μορφὴ ὅσον ἐξευγενισμένη τόσον ἀγριεμμένον μορφασμὸν στὴν ὄψιν. Ἡ στολή του δὲν ἦτο βασιλέως, ἀλλ' εἰς τὰς περικνημῖδας του εἶχε κεντημένους ἀετοὺς ἀπὸ χρυσάφι καὶ ἐφόρει κόκκινα ὑποδήματα. Ποῖος νὰ ἦτο;

Τὸ πτῶμα ἐφέρθη ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου. Ὁ μέγας δοὺξ Λουκᾶς ὁ Νοταρᾶς ἐκλήθη νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃ. Ὅταν ἔρριψε βλέμμα εἰς τὸ πτῶμα, ἐκλονίσθη σύσσωμος, ἐγονάτισε, ἐλύθη εἰς δάκρυα καὶ τὸ ἠσπάσθη.

— Αὐθέντα μου, εἶπε. Ἀλλοίμονον πῶς σὲ βλέπω!

Οἱ χριστιανοὶ ἀνεγνώρισαν τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ ἀπὸ ἐνθύμισιν εἰς ἐνθύμισιν εὑρέθη ποῖος ἦτο ὁ μανιώδης πολεμιστὴς ποῦ ὥρμησε μὲ τὸ σπαθὶ γυμνὸ ἀκράτητος νὰ σφάζῃ, ὅταν προσεβλήθη ἐκ τῶν νώτων τοῦ Ῥωμανοῦ ἡ πόρτα. Εὑρέθη καὶ ὁ ἁράπης ποῦ ἐπρόφθασε νὰ τοῦ πάρῃ τὸ κεφάλι. Μὰ ὁ σουλτάνος διέταξεν εἰς ἀμοιβὴν νὰ σφαγῇ καὶ ὁ ἁράπης. Ὁ Κωσταντῖνος ἔπρεπε νὰ συλληφθῇ ζωντανός!

II

Ἡ χαρὰ τοῦ σουλτάνου ἦτο μεγάλη. Ἀπέθανεν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ διάδοχος πλέον τοῦ θρόνου τῆς Ἀνατολῆς ἦτο ἐκεῖνος. Ἔπρεπε νὰ τὸ μάθῃ ἡ Περσία, ἡ Ἀραβία, ὅλη ἡ Ἀνατολή. Καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος περιεφέρετο παντοῦ ἐπὶ μῆνας ὁλοκλήρους. Ἕνα ὄνειρο τοῦ Ἰσλὰμ ἐξεπληρώθη. Ἐκεῖ, ὅπου ἀπέθανε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ Ἐγιούπ, ὁ σημαιοφόρος τοῦ Προφήτου, βασιλεύει πλέον ὁ διάδοχος ἐκείνου. Καὶ τὸ μνῆμα αὐτὸ θὰ εὐλογῇ εἰς τὸ μέλλον κάθε νέον σουλτάνον, ὅταν ζώνεται τὴν σπάθη. Ὤ, ἡ χαρὰ τοῦ σουλτάνου! τοῦ Ἰσλὰμ ἡ δόξα!

III

Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε χηρευμένος, χωρὶς κἂν νὰ εὐκαιρήσῃ νὰ ἑορτάσῃ τὴν βασιλικήν του στέψιν. Ἀτυχὴς βασιλεύς! Ἕνα ἐπέτυχε μόνον. Νὰ μὴ ἀναγνωρισθῇ καὶ ζωντανὸς νὰ μὴ πέσῃ εἰς τοὺς τούρκους.

Τὴν ἑπομένην ἡμέρα κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου τὸ πτῶμα ἀκέφαλο ἐκηδεύθη ἀπὸ τὸν νέον Πατριάρχη μὲ ἐπισημότητα, ὅσην εἰμπόρει νὰ δώσῃ τῶν χριστιανῶν ὁ τρόμος.

Ἀλλ' ἡ μορφὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἔμενε ζωντανή, πάντοτε ἀκοίμητη. Ἀπέθανεν; Ὁ λαὸς ἤρχισε νὰ ἀμφιβάλλῃ. Ἴσως θὰ κοιμᾶται. Ἀλλὰ ποῦ; Ὁ τάφος δὲν εἶχεν ἀκέραιο τὸ σῶμα καὶ ἐλησμονήθη.

Εἰς τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας, ποῦ εἶνε στὸ Δζουβαλὶ τώρα τὸ Γκιοὺλ-τζαμί, μετέφερεν ἔπειτα ἀπὸ τὴν Ἅλωσιν ὁ ἀρχιτέκτων Χριστόδουλος τὰ Ἱερὰ Λείψανα τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Εἰς τὸν δεξιὸν διάδρομον, ὅταν προχωρήσῃς καὶ ἀνέλθῃς μερικὰς βαθμίδας, εὑρίσκεις τὰ ἱερὰ αὐτὰ κειμήλια ποῦ εὐλαβοῦνται καὶ οἱ τοῦρκοι. Ἐκεῖ ὁ μουεζίνης τοῦ τζαμιοῦ σοῦ δεικνύει τοῦ αὐτοκράτορος τὸν τάφον.

Καὶ ὅμως δὲν εἶνε ἐκεῖνος!

Εἰς τὴν πλατεῖα τοῦ Βελᾶ, πλησίον τοῦ τζαμιοῦ, ὑπάρχει χάνι παλαιό, ποῦ ἐργάζονται ἐργάται. Ἐκεῖ εἰς τὴν γωνίαν εὑρίσκεις μνημεῖο μὲ τέσσαρες μεγάλες πέτρες καὶ παραπλεύρως ἕνα ἄλλο ὡσὰν χωσμένο. Ἄλλοτε ἔκαιε ἐκεῖ κανδήλα καὶ μιὰ ἰτέα ἐσκίαζε τὸν ὕπνον τοῦ ἀποθαμμένου. Τώρα ἦλθαν μετανάσται καὶ ἐχάλασαν τὸν τόπον. Ὁ ὁδηγὸς σᾶς

λέγει πῶς εἶνε τοῦ αὐτοκράτορος ὁ τάφος καὶ ὁ πλαγινός του ὅτι εἶνε τοῦ ἀράπη.

Καὶ ὅμως δὲν εἶνε!

Ἔξω ἀπὸ τὰ κάστρα τὰ χερσαῖα, ποῦ εἶνε τὰ δένδρα τὰ πυκνὰ καὶ τρέχει ὁ κόσμος στὸ θαυματουργὸ τῆς Βαλουκλιώτισσας ἁγίασμα, ἄλλοι πολλοὶ ἔγραψαν καὶ λέγουν, ὅτι ἐκεῖ ἔθαψαν οἱ χριστιανοὶ τὸν τελευταῖον αὐτοκράτορα. Στάκτη, αἷμα καὶ κακὸ ἐβασίλευε παντοῦ. Μόνος ὁ τόπος ἐκεῖνος θὰ ἔδιδε ἥρεμον τὸν ὕπνον. Καὶ ἐκεῖ ἔθαψαν τὸν αὐτοκράτορα.

Ψέμμα! Οὔτε ἐκεῖ εἶνε. Ποῦ εἶνε;

Ἐμβῆκες στὴν μεγάλη ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σοφίας ποῦ ὁ ρυθμός της καὶ τὸ μεγαλεῖο της συγκρατεῖ τὴν ψυχή σου; Τώρα εἶνε ναὸς τοῦ Προφήτου καὶ θὰ σὲ ὁδηγήσῃ ὁ ἰμάμης. Ὅταν φθάσῃς εἰς τὸ Ἱερόν, ἐκεῖ στὰ δεξιά, θὰ σὲ δείξῃ ἕνα μάρμαρον καὶ θὰ σὲ εἴπῃ:

— Ἐδῶ εἶνε θαμμένος ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων, ὁ Παλαιολόγος Κωνσταντῖνος.

Ψέμμα εἶνε καὶ τοῦτο βέβαια. Ἀλλὰ ψέμμα τόσον παρήγορο καὶ τόσον πλάνο, ποῦ ὁ λαός μας τὸ ἐπίστευσε. Καὶ τὸ πιστεύει ἀκόμη.

Περασμένα τὰ μεσάνυκτα κάθε χρόνο, τὴν Μεγάλη Παρασκευή, πηγαίνει ὁ λαὸς στὴν Ἁγία Σοφία παράπλευρα στὸ Ἱερὸ καὶ ἀφυγκρᾶται ψαλμῳδίαν μυστική, ποῦ ψάλλει κατάβαθα στὴν γῆ τὴν λειτουργίαν της. Καὶ τότε βλέπει — εἶνε ὄνειρο; — ὡσὰν ἕνα νεκρὸν θαμμένον βαθειὰ-βαθειὰ καὶ ἕνα παπᾶ νὰ λειτουργῇ κατάλευκα ἐνδυμένον. Ἔχει τὴν ὄψιν ὁ νεκρὸς ζωντανὴ σᾶν νὰ κοιμᾶται. Σὲ κάθε κνήμη του χρυσοκοπεῖ ἀετὸς δικέφαλος μισοσβυσμένος. Καὶ ἀπὸ πλάγι εἶνε ἕνα σπαθὶ στὸ χρῶμα τῆς φωτιᾶς μὲ σπασμένο τὸ θηκάρι. Τί περιμένει καὶ κοιμᾶται ὁ αὐτοκράτωρ; Τὸν ἐρωτᾶ μὲ λαχτάρα ὁ λαός· πότε θὰ ξυπνήσῃ, πότε; Καὶ σβύνει τ' ὄνειρό του.

Σ' αὐτὸν τὸν τάφον καίει ὁ λαὸς ἀκοίμητη κανδήλα — τὴν Ἐλπίδα!

[Φανάρι 1906.]

ΤΟ ΦΑΝΑΡΙ

I

Στὴν ἥσυχη θάλασσα τοῦ Κερατίου κόλπου, ἕνα στενὸ προβάλλει ἀκρωτήριον: τὸ Κέλ-βουρνοῦ. Στὸ πλάγι του τραβιέται ἡ ξηρὰ καὶ σχηματίζεται πλατεῖα, ποῦ τὴν γλυκοφιλεῖ τὸ κῦμα. Εἶνε τὸ Φανάρι.

Ἀπὸ παιδικά μου χρόνια τὸ θυμοῦμαι πρὶν καῇ. Ἦσαν τότε ξύλινα τὰ σπίτια, στενὰ καὶ ὑψηλά. Ἦσαν στενότεροι οἱ δρόμοι, ὥστε νὰ ἅπλωνες χέρι ἀπὸ τὸ ἕνα σπίτι εἰς τὸ ἄλλο. Καὶ ἦτο περισσότερος ὁ κόσμος, περισσοτέρα ἡ κίνησις.

Μέχρι τῆς Ἁλώσεως, τὸ Φανάρι δὲν εἶχε σημασία. Ὅταν ὅμως τὸ Πατριαρχεῖον ηὗρε ἐδῶ ὡς καταφύγιο τὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ὁ πατριάρχης ἔγινε ἐθνάρχης, τότε τὸ Φανάρι ἔγινε μεγάλο. Ἔγινε ἡ ἕδρα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ποῦ διοικοῦσε τὴν Ὀρθοδοξία ὅλη, διοικοῦσε καὶ τὸ ἔθνος μας. Ἐξ ἄλλου οἱ ἄρχοντες τοῦ Γένους, οἱ βεζαδέδες καὶ οἱ δραγουμάνοι τῆς Πόρτας, οἱ δραγουμάνοι τοῦ Στόλου, οἱ βογιάροι, οἱ ποστέλνικοι, οἱ λογοθέται καὶ οἱ ἄρχοντες καποῦ-κεχαγιάδες ἐδῶ ἐκάθηντο. Ἐδῶ ἦσαν τὰ σπίτια τῶν ὁσποδάρων τῆς Βλαχιᾶς καὶ τῶν πρεσβευτῶν τῆς Πόρτας. Ὅλη ἡ καρδιὰ τοῦ ἔθνους μας ἦτο ἐδῶ καὶ τὸ ἔθνος μας εἶνε πολὺ μεγάλο διὰ νὰ δοξάσῃ τὸ Φανάρι.

Ἕως σήμερα εἰς αὐτὴ τὴν παραλία σώζονται παμπάλαια τὰ ἀρχοντόσπιτα. Ἦσαν τὰ σπίτια τῆς ἑλληνικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τὰ σπίτια τῶν γερόντων Ἁγίων Ἐφέσου, Ἡρακλείας,

Νικομηδείας καὶ τῶν ἄλλων. Παραμέσα ἦτο τὸ Πατριαρχεῖον, ξύλινο καὶ παλαιό, ὅπως ἦσαν τὰ τουρκικὰ ὑπουργεῖα καὶ ὅπου ἐκάθηντο σταυροποδητεὶ οἱ ἀρχιερεῖς εἰς τοὺς σοφάδες. Καὶ ὅμως εἶχε τιμὴ μεγάλη. Ὁ πρέσβυς τῆς Ὀλλάνδας καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Φραγκιᾶς, ἀφοῦ παρουσιάζοντο εἰς τὸν σουλτάνον, ἔδιδαν αὐτοπροσώπως γράμματα διαπιστευτήρια καὶ εἰς τὸν πατριάρχη μας.

Πόσον ἐνθυμοῦμαι τὰ τελευταῖα χρόνια! Ἐνθυμοῦμαι τὰ σπίτια, ποῦ ἐκάθηντο οἱ γέροντες συνοδικοὶ μὲ παραμάννες βρακοφόρες, ποῦ τοὺς ὑπηρετοῦσαν. Ἐνθυμοῦμαι τὴν κακογλωσσιὰ ποῦ περιπατοῦσαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, μὰ κρυφὰ καὶ μυστικὰ διὰ τὴν κατάρα τοῦ δεσπότη. Καὶ τὴν φαναριώτισσα νὰ κατασκοπεύῃ, ὅλη περιέργεια, καὶ περισσότερα νὰ λαλῇ ἀπ' ὅ,τι βλέπει καὶ φαντάζεται. Σήμερα ἡ φαναριώτισσα εἶνε ξένη στὸ Φανάρι.

II

Κάθε ἀρχοντόσπιτο εἶχε πελωρία σάλα καὶ δωμάτια μεγάλα. Διὰ κίνδυνον ἐξαφνικὸν εἶχε πέτρινη καμάρα μὲ θόλον, μὲ κολῶνες καὶ μὲ πόρτα σιδερένια. Σήμερα τὰ σπίτια εἶνε πτωχικὰ καὶ μικρά. Δὲν ἔχουν οὔτε ρυθμόν, οὔτε γραμμή, οὔτε σχέδιο. Ἕνα κοινὸ γνώρισμα ἔχουν: τὸν ἐξώστη. Ἡ φαναριώτισσα δὲν ἔχει περιπάτους. Κάθεται καὶ ράπτει στὸν ἐξώστη της.

Ὁ φαναριώτης τῆς καλῆς τάξεως ἐτιτλοφορεῖτο τσελεμπῆς καὶ ἂν ἦτο προσκυνητὴς τοῦ Ἁγίου Τάφου ὠνομάζετο Χατζῆς. Ἐφόρει μακρὺ ἐπανωφόρι χυτὸ ὡς ράσο καὶ τσαχτσίρια ὡσὰν βράκα. Οἱ ἐπίσημοι ἔφεραν ὑψηλὸ καλπάκι καὶ καβάδια, εἰς δὲ τὴν μέση των, κάτω ἀπὸ τὸ ζωνάρι, εἶχαν καλαμάρι μὲ χηνόπεννα. Κάθε χρῶμα ἀνοικτὸ καὶ πρὸ παντὸς τὸ πράσινο ἦτο εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐμποδισμένο.

Ὁ καλὸς κόσμος τῶν φαναριωτῶν τὸ βράδυ ἐσυνάζετο εἰς τὰ καπνοπωλεῖα. Οἱ δὲ ἄρχοντες, οἱ ὀφφικιάλοι τοῦ κράτους καὶ οἱ λογιώτατοι ἐσύχναζαν στὰ σπίτια τῶν ἀρχιερέων καὶ εἰς τὰ Μετόχια. Ἐδῶ ἐφύοντο τὰ πολιτικὰ ζητήματα, ἔκαμναν συνδυασμοὺς καὶ ἀνεβίβαζαν εἴτε ἔρριπταν τὸν πατριάρχη. Ἐδῶ ἐτελείωναν τοὺς διορισμοὺς τῶν ἡγουμένων, ἔκριναν τὰς ὑποθέσεις τῶν μονῶν καὶ ἐξέλεγαν ἀρχιερεῖς τῆς ὑποτροφίας των. Εἰς τὸ μετόχι τοῦ Παναγίου Τάφου ἔμενε χρόνια πολλὰ ὁ Μακαριώτατος Ἱεροσολύμων διὰ τὰς ἐθνικάς μας ὑποθέσεις. Εἰς τὸ Σιναΐτικο μετόχι διέπρεψεν ἐσχάτως ὁ σοφὸς πατριάρχης Κωνστάντιος. Καὶ αἱ ὑποθέσεις τοῦ Ἁγίου Ὄρους πάντοτε εἶχον ἀντιπρόσωπον ἐδῶ εἰς τὸ Μετόχι του, διότι πάντοτε ἐξύγιζαν πολὺ χρυσάφι. Εἰς αὐτὰ περιεστρέφετο ἡ φαναριώτικη πολιτικὴ τοῦ γένους μας.

III

Τὸ μεγάλο Κάστρο χωρίζει τὸ Φανάρι μέσα κ' ἔξω. Εἶνε Διπλοφάναρο. Μεγάλη πόρτα ἔκλειε τὸ Κάστρο, μόλις ἐσκοτείνιαζε τὸ βράδυ καὶ ἡ συγκοινωνία μέσα - ἔξω διεκόπτετο. Τοῦρκος φρουρὸς ἔπαιρνε δεκάρα καὶ ἄνοιγε τὴν πόρτα.

Βλέπεις τὸν ὑπηρέτη νὰ κρατῇ τρίκερο φανάρι καὶ ὀπίσω τὸν ἄρχοντα μὲ καλπάκι καὶ μὲ σαμουρόγουνα νὰ ἀκολουθῇ; Εἶνε ὁ ἄρχων Μανωλάκης ἀπὸ τὴν Καστορία, φίλος τοῦ Καπετὰν πασᾶ καὶ φέρει εἰς τὸν πατριάρχη πολιτικὰ νέα.

Εἰς τὴν παραλία τὰ σπίτια εἶχαν λιμάνια. Ἐδῶ αἱ φαναριώτισσαι, οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἀρχιερεῖς κατέβαιναν εἰς κοινὸν περίπατον. Συζητήσεις διὰ τὴν πολιτικὴ τῆς Εὐρώπης, διὰ τὸν λόγον τοῦ ἱεροκήρυκος, διὰ τὸ χερουβικὸν τοῦ πρωτοψάλτου, ὅλα αὐτὰ ἦσαν τακτικὰ θέματα τῶν συζητήσεων. Καὶ αἱ φαναριώτισσαι ἔκριναν, εἶχαν κόμμα, εἶχαν προστατευομένους καὶ κατήρτιζαν αὐταὶ ἀπὸ τὸ βράδυ τὴν πλειονοψηφίαν εἰς τὴν Σύνοδον πολλάκις. Ἤρκεσε μόνη ἡ γυναῖκα τοῦ μεγάλου δραγουμάνου Παναγιωτάκη Νικούση νὰ ρίψῃ ἀπὸ τὸν θρόνον ἕνα πατριάρχη. Ἀλλὰ τί εὐγένεια καὶ τί μόρφωσις στολίζει τὴν κόρη τῶν Χρυσοσκουλαίων, τὴν ἐνάρετη Σουλτάνα Μαυροκορδάτου καὶ ποία ἀρετὴ τὴν μητέρα τοῦ Μαυροκορδάτου Ῥωξάνη! Τί ἀριστοκρατία πνεύματος χαρακτηρίζει τὴν Αἰκατερίνη Ὑψηλάντη καὶ ποῖον σεβασμὸν δὲν ἐνέπνεεν εἰς τὸν γλυκόστομον ποιητὴ Τανταλίδη ἡ εὐρυμάθεια τῆς Λουκίας Καραθεοδωρῆ. Αὐτὴ ἀκόμη ἡ κόρη τοῦ πρίγκηπος Χαντζερῆ Εὐφροσύνη ἐκπλήττει γάλλον συγγρα-

φέα, ὅταν καταγίνεται εἰς τὸ νησὶ τῆς Ἀντιγόνης νὰ διορθώνῃ φιλολογικὰ ἄρθρα τῆς Κιβωτοῦ τοῦ Λογάδου.

Ἀλλὰ καὶ κάθε φαναριώτισσα ἦτο νοικοκυρὰ σπανία καὶ ὀνομαστὴ στὴν καθαριότητα καὶ στὴν χριστιανωσύνη. Εἰς τρία πράγματα ἦτο ἀμίμητη. Στὰ γλυκὰ ἀπὸ διάφορα φροῦτα καὶ μάλιστα τριαντάφυλλο, βύσσινο καὶ φράουλα. Στὴν μπουγάδα, ὅπως ἔπλενε τὰ ροῦχα καὶ περιέχυνε μὲ στάκτη. Καὶ στὸν λουτρὸν ποῦ ἐπήγαινε κάθε δέκα - πέντε μιὰ φορά. Μὰ ἡ κρυφὴ ζούλεια, ποία νὰ πρωτοφανῇ καὶ πῶς νὰ κακολογήσῃ τὴν ἀντίπαλον, ἐμόρφωσε τὸν τύπον τῆς κυράτσας, ποῦ ὁλονὲν περιαυτολογεῖ καὶ κατασκοπεύει καὶ λαλεῖ καὶ ὁλονὲν τσακίζεται. Φαναριώτισσα κυράτσα!

Ἡ νεολαία τῶν ἀρχόντων ἐμάθαινε ἑλληνικά, γαλλικὰ καὶ τούρκικα. Ἐδιδάσκετο μαθηματικά, φιλοσοφία καὶ θεολογία μὲ θρησκευτικὸν φανατισμόν, ποῦ ἀπερρόφα κάθε ἰδέα ἐθνισμοῦ. Τόσον καλὰ ἐμάνθαναν ἑλληνικά, ὥστε ἀπεστήθιζαν σελίδας ὅλας τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν τραγικῶν, χωρὶς ὅμως ἡ μάθησίς των νὰ ἐμόρφωνε καὶ νὰ ἐλάξευε τὴν φιλολογικὴ ζωή των. Οἱ διδάσκαλοι τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας ἦσαν τιμημένα πρόσωπα παντοῦ καὶ σεβαστά. Ἀλλ' ὁ σχολαστικισμὸς εἰς ὅλα ἦτο ἀνυπόφορος.

Πρῶται ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι στὸ Φανάρι ἦσαν ὅσαι ἐσυγγένευαν μὲ τὸν βυζαντινὸν θρόνον εἴτε ἦσαν ἄρχοντες τοῦ παλατίου καὶ τοῦ κράτους. Οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Ράλλαι, οἱ Διπλοβατάτσιδες, οἱ Καντακουζηνοί, οἱ Ἀβάναι, οἱ Ξενάκαι, οἱ Γαβράδεις καὶ ἄλλοι. Κατόπιν ὁ κύκλος ἐμεγάλωσε· Ἀπὸ τὴν Καστορία ὁ γούναρης Μανωλάκης ἔδειξε θαυμάσιο ψυχικὸ μεγαλεῖο καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν πατριαρχείων ἀνέδειξαν νέους ὀφφικιάλους καὶ νέους φαναριώτας. Ἡ λάμψις δὲ τῶν ἀξιωμάτων εἵλκυσεν ἀπὸ τὴν Χίον τοὺς Μαυρογορδάτους, ἀπὸ τὴν Ἤπειρον τοὺς Γκίκας καὶ τοὺς Σούτσους, ἀπὸ τὰ Ἄγραφα τοὺς Καρατζάδες, ἀπὸ τὴν Μολδάβα τοὺς Καλιμάχας καὶ τοὺς Ραμποβίτσας, ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα τοὺς Ὑψηλάντας καὶ τοὺς Μουρούζους, ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη τοὺς Ἀργυροπούλους. Καὶ μεταξὺ τούτων ἰσότιμοι ἀνεδείχθησαν οἱ Χρυσοσκουλαῖοι, οἱ Βλαστοί, οἱ Καρυοφύλλαι, οἱ

Μαμωνάδες, οἱ Μουσελίμηδες, οἱ Τζουκίδαι, οἱ Κονταρᾶτοι, οἱ Μαυρογέναι καὶ οἱ Κανταρόπουλοι. Τὸ μεγαλύτερον δὲ στάδιον εἰς ὅλους τούτους ἤνοιξεν ἡ πολιτικὴ συνθήκη τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ στέλλῃ χριστιανοὺς ἡγεμόνας εἰς τὴν Μολδάβα καὶ εἰς τὴν Βλαχία. Ὅλαι δὲ αἱ οἰκογένειαι ἐκεῖναι μετ' ἄλλων ἐντοπίων διακρινομένων εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ εἰς τὸ χρῆμα ἐμβολιάσθησαν ὡς γνήσιοι φαναριῶται.

IV

Εἰς τὸν ὀργανισμὸν ἑνὸς κράτους ποῦ ἀκόμη δὲν εἶχε γνωρίσῃ Νόμον, εἰς ἐποχὴ ὁλοσκότεινη, τὴν ὁποίαν ἀτίμαζε ὁ φεουδαλισμὸς εἰς ὅλη τὴν Εὐρώπη καὶ εἰς κυβερνητικὸν σύστημα ποῦ ἐπρωτοστατοῦσε ἡ ἀπόλαυσις καὶ τὸ χρῆμα, ὁ φαναριώτης ἄρχων παρουσίασε βέβαια ψεγάδια. Ὅσον ὅμως ἐκαθάριζεν ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ ἀνεγνωρίζετο τὸ ἀνθρώπινο δικαίωμα, τόσον ἡ κυβέρνησις τοῦ φαναριώτου ἡγεμόνος ξετυλίσσεται πλέον ἀμόλυντη καὶ πλέον καθαρά. Αὐτὸ μαρτυροῦν τὰ χρυσόβουλα τῶν φαναριωτῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχιᾶς ποῦ ἵδρυαν σχολεῖα, ἔθεταν νόμους καὶ ἀνήγειραν καταστήματα φιλανθρωπίας.

Καὶ μέσα σὲ κάθε πόνον, σὲ κάθε σκέψιν καὶ σὲ κάθε ὄνειρο ἕνα πνεῦμα δεσπόζει μυστικὸν καὶ ἀχώριστο, ποῦ κάτω ἀπὸ χριστιανικὸν θεοκρατισμὸν γλυκοφέγγει τὴν ἐθνικὴ ἰδέα. Καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν Ἅλωσιν τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἱδρύει τὴν πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν, ποῦ μέσα εἰς τυραννισμένους χρόνους τὴν συντηρεῖ, ὡσὰν ἀκοίμητη κανδήλα, μὲ τὴν δεκάρα ποῦ ἐξοικονομοῦσεν ἀπὸ τοῦ ὀρφανοῦ τὸ στόμα. Τέτοια μόνον εἶχε ἡ Μεγάλη Σχολὴ τοῦ Γένους ποῦ σήμερα θαυμάζεις τὸ ὡραῖο μεγαρό της στοῦ Φαναριοῦ τὸν λόφον.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Πατριαρχείου στὸν Ἑσπερινὸν ἐγέμιζε ἀπὸ τὸν καλλίτερον κόσμον. Καὶ μάλιστα ὅταν θὰ ὡμίλει ὁ ἱεροκῆρυξ. Ἦσαν τότε ἐμποδισμένες ᾗ καμπάνες καὶ ἐκτύπα ξύλινο εἴτε σιδερένιο σήμαντρο. Καὶ ὁ κανδυλάπτης ἐγυρνοῦσε τὴν συνοικία του καλῶν τοὺς χριστιανοὺς μὲ φωνὴ σᾶν ψάλσιμο, συρτή, ἀπὸ τὴν μύτη:

— Ἀδελφοί! Ὁρίσατε εἰς τὴν ἐκκλησία!

Στῆς ἐκκλησίας τὰ μεγάλα στασίδια τῆς εἰσόδου καὶ ἀπέναντι στὸν Πατριαρχικὸν θρόνον ἔβλεπες τοὺς ὀφφικιάλους τῶν Πατριαρχείων: τὸν Μ. Λογοθέτη, τὸν Νομοφύλακα, τὸν Καπουκεχαγιᾶ, τὸν ἄρχοντα πριμικύριον, τὸν Μ. πρωτονοτάριον καὶ τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ κράτους. Ἔβλεπες τοὺς ἰατρούς, τοὺς καθηγητάς, τοὺς φημιζομένους διδασκάλους τοῦ Γένους καὶ τοὺς λογιωτάτους ὅλους: τὸν Κουμαριώτην, τοὺς Ζυγομαλάδες, τὸν Φραγκῖσκον Κόσκον, τὸν Θεόφιλον Κορυδαλέα, τὸν Καβάσιλα, τὸν Νικόλαον Λογάδη, τὸν γραμματικὸν Ἀνανία καὶ ἄλλους.

Στὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐστέκετο ὁ Πατριάρχης, στὸν ἴδιον θρόνον, ποῦ ἐστέκετο ὁ θεῖος Χρυσόστομος στοὺς περασμένους χρόνους. Καὶ εἰς τὰ παραθρόνια ἐστέκετο ἡ δωδεκάδα τῶν Συνοδικῶν ἀρχιερέων. Αὐτὸν τὸν θρόνον εἶχεν ἄλλοτε δοξάσῃ ὁ πατριάρχης Φώτιος καὶ στοὺς χρόνους αὐτοὺς ἐλάμπρυνε πάλιν ὁ Κύριλλος Λούκαρις. Καὶ ὅταν ὁ Ἑσπερινὸς ἐτελείωνε μέσα στὴν σοβαρὰ καὶ ἤρεμη βυζαντινὴ ψαλμωδία, ἀνέβαινε ὁ ἱεροκῆρυξ εἰς τὸν ἄμβωνα. Σοβαρὸς καὶ ἤρεμος χωρὶς πολλὰς χειρονομίας, φέρων τὸ ἐπανωκαλύμμαυχο μὲ μεγαλεῖο δεσπότου, ὡμίλει ὡς προφήτης ἀπὸ τὸ ὕψος ἐκεῖνο. Καὶ τότε στὴν μισοσκότεινη καὶ μοσχολιβανισμένη ἐκκλησία, ποῦ εἶχε μοναδικὴ παρηγορήτρα ὁ εὐλαβὴς ἐκεῖνος κόσμος, ἠκούετο, ὡσὰν ὁμιλία τοῦ οὐρανοῦ, ἡ γλυκόλαλη καὶ αἰσθηματικὴ φωνὴ τοῦ Ἠλία Μηνιάτη, ἡ τεχνίτρα καὶ ἀρχαϊκὴ ὁμιλία τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ἅγιο ράσο! ποῦ μέσα εἰς ὅλας τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας σου ἀνέβαινες στὴν στιγμὴ τῆς ὑπερτάτης ἀνάγκης, θυσία εἰς τὸ ἔθνος σου, σὲ μιὰ κρεμάλα!

Αὐτὴ τὴν ζωὴ ἔζη τότε τὸ γένος μας. Καὶ οἱ φαναριῶται διωρίζοντο σύμβουλοι τοῦ κράτους, καθηγηταὶ καὶ διπλωμάται τῆς Τουρκίας. Αὐτοὶ ἔκλεισαν τὴν συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς καὶ διωρίζοντο πρέσβεις στὸ Παρίσι, στὸ Λονδῖνον, στὰς Βρυξέλλας. Καὶ ὅταν στὸ Βουγιοὺκ-δερὲ ὁ ρῶσσος πρεσβευτὴς ἐζήτει νὰ πείσῃ τὸν γάλλον πρεσβευτὴ πῶς πρέπει νὰ κτυπήσουν τὴν Τουρκία, ἔτυχε τότε καὶ ἐπερνοῦσε ἀπὸ μακρυὰ δίκωπο καΐκι μὲ δύο φαναριώτας:

— Σήκω! τοῦ λέγει ὁ γάλλος. Γνωρίζεις αὐτοὺς τοὺς δύο μέσα στὸ καΐκι; Εἶνε ὁ Μαυρογένης καὶ ὁ Σοῦτσος. Ἐνόσῳ ἡ Τουρκία ἔχει εἰς τὰ πράγματά της φαναριώτας, τίποτε δὲν κάμνετε!

V

Εἰς τὰς συνοικίας ὁ βίος ἦτο ἤρεμος μὲ τὰς εἰδήσεις, ποῦ ἔφερε καὶ ἔπαιρνε ἡ μιὰ κυράτσα μὲ τὴν ἄλλη.

Ἡ ἡμέρα ἐξημέρωνε καὶ ἡ γειτονιὰ τοῦ Φαναριοῦ εἶχε σκούπισμα καὶ πάστρα. Ἡ κοκώνα Ἐλεγκάκη, ἡ κυρὰ Δομνίκα καὶ ἡ κάθε κυράτσα φαναριώτισσα θὰ ἐχαιρετίζοντο τὴν καλὴ ἡμέρα ἀπὸ τὴν πόρτα καὶ ἀπὸ τὸ παράθυρο. Ἔξαφνα ἀκούεται πρωΐ-πρωΐ ἡ φωνὴ τοῦ κανδηλανάπτου νὰ διαλαλῇ μὲ φωνὴ ὡσὰν νὰ ψάλλῃ:

— «Ἀδελφοί! Ὁ ἐντιμότατος κύριος τσελεμπῆ Δημητράκης, τοῦ μακαρίτου χατζῆ Μανωλάκη ὁ υἱός, πρὸς Κύριον ἀπεδήμησε καὶ νὰ ὁρίσετε εἰς τὴν κηδεία του!»

Καὶ μὲ φωνὴ χαμηλοτέρα ἀπαγγέλλει:

— Ἐνορία Ταξιάρχης. Ὥρα ὀγδόη τουρκιστί.

Τὸ διαλάλημα τοῦ κράχτου ἔδωκε νέο θέμα ὁμιλίας. Αἱ γειτόνισσαι ἐξιστόρουν τὸν βίον τοῦ μακαρίτου εἰς ὅλας τὰς οἰκογενειακὰς λεπτομερείας του καὶ δὲν ἐλησμόνησαν οὔτε κάποια ἀρμένισσα ποῦ εἶχε φιλενάδα του. Ἔκλαψαν ὅμως καὶ τὴν χαροκαμμένη γυναῖκα, ποῦ μένει χήρα μὲ τρία παιδιὰ στὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ διάκου τῆς ἐνορίας τοῦ Βαλίνου. Στὸ τέλος ἐρώτα ἡ μιὰ τὴν ἄλλη:

— Τί παράταξιν θὰ τὸν κάμουν; ποιός δεσπότης θὰ εἶνε καὶ πόσαι ἐνορίαι; Νὰ ἰδοῦμεν!

Τὰς ἀπορίας των αὐτὰς ἀφῆκαν νὰ λύσῃ ὁ χρόνος. Ἡ ὥρα εἶχε παρέλθη καὶ ἔπρεπε νὰ ἑτοιμάσουν τὰ παιδιά των διὰ τὸ σχολεῖο. Ἡ φαναριώτισσα εἶχε καμάρι νὰ ἔχῃ γραμματισμένα τὰ παιδιά της.

Καὶ ἦσαν τόσον σπάνια τὰ σχολεῖα στὴν Πόλιν! Ὅλα τὰ μικρὰ παιδιὰ ἐμάθαιναν τὰ πρῶτα γράμματα σὲ σπίτια ἰδιαίτερα. Σ' αὐτὰ ἡ γραμματισμένη κόρη τῆς οἰκογενείας ἐμάζευε τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιᾶς, ἀρσενικὰ καὶ θηλυκά, μὲ τὸ μεση-

μερινὸ καλάθι των καὶ μὲ τὸ ἀλφαβητάριο στὸ χέρι. Ἦσαν τὰ νηπιαγωγεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὰ μεγαλήτερα παιδιὰ ἐπήγαιναν εἰς τὸ κελλὶ τοῦ παπᾶ εἴτε εἰς τὸ σπίτι τοῦ δασκάλου. Ὁ δάσκαλος ἐφόρει τσουμπὲ ὡς ράσο, τσαχτσίρια ὡς βράκα, καλπάκι καὶ ζωνάρι στὴν μέση μὲ ἕνα μεγάλο καλαμάρι. Ἔφερε χονδρὰ γιαλιὰ καὶ χονδρὰ κομπολόγια, ἐδίδασκε γράμματα καὶ ψαλτικὴ καὶ ἔδερνε στὸν φάλαγκα τὰ παιδιὰ τὰ ἄτακτα.

Στὰ τελευταῖα χρόνια ὁ πατριάρχης Σαμουὴλ ὁ Χαντζαρῆς ἵδρυσε πρῶτος στὸ Φανάρι ἑνοριακὸν σχολεῖον. Ἀπὸ τότε τὰ σπίτια περιωρίσθησαν μόνον εἰς τὰ μικρὰ παιδάκια· κάθε μία ἐπροσπάθει νὰ στείλῃ τὸ παιδί της στοῦ Φαναριοῦ τὸ σχολεῖον, ποῦ νὰ ἐπιστρέφῃ τὸ βράδυ μὲ παράσημον ἐπιμελείας στὸ στῆθος. Εἰς τοὺς χρόνους δὲ τοῦ περιφήμου διδασκάλου Ῥαφάνους ἐφημίζετο ἐκεῖ ἡ Ἀλληλοδακτικὴ μέθοδος μὲ τοὺς πρωτοσχόλους μαθητάς της. Καθόσον τὰ παιδία θὰ ἐπήγαιναν εἰς τὴ μεγάλη σχολὴ τοῦ Πατριαρχείου, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἦτο στὴν Ξηροκρήνη τοῦ Βοσπόρου καὶ ἄλλοτε στὸ Φανάρι. Ἀλλὰ διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὸ μεγάλο αὐτὸ σχολεῖον οἱ μαθηταί, ἐγίνοντο παλληκάρια μὲ μουστάκια. Εἶχαν περάσῃ τὰς Πινακίδας μὲ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ Ὀκτωῆχι, ἀπὸ τὸ Ψαλτῆρι, ἀπὸ τὰ Μηναῖα καὶ ἐμάθαιναν ἀρχαίους Ἕλληνας ποιητὰς ἀπὸ τὰς Ἐγκυκλοπαιδείας. Ὁ τελευταῖος μεγάλος διδάσκαλος τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς ἦτο ὁ Νικόλαος Λογάδης. Οἱ μαθηταὶ θὰ ἐμάθαιναν Φιλοσοφία Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, Θεολογία Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, Λογικὴ τοῦ Σουγδερῆ καὶ Μαθηματικὰ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως. Ἡ σχολὴ εἶχε τότε μαθήματα θεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ τοῦ Πανεπιστημίου. Καὶ οἱ μαθηταὶ ἀκόμη ἦσαν τότε λογιώτατοι.

VI

Καὶ τώρα;

Τὸ Φανάρι ἤλλαξε. Τὸ πατριαρχεῖον ἐπῆρε ὄψιν εὐρωπαϊκὴν καὶ οἱ ἀρχιερεῖς μας δὲν φοροῦν πλέον τσαχτσίρια οὔτε κάθηνται σὲ σοφάδες σταυροπόδι. Ἡ πατριαρχικὴ σχολὴ ἔγινε γυμνάσιον τοῦ Γένους, μὲ ὡραῖο κτίριον καὶ μὲ

πρόγραμμα κλασικό, συνειθισμένο. Τὸ σχολεῖον τοῦ Ραφάνους ἔγινε εὔμορφη ἀστικὴ σχολὴ τοῦ Μαρασλῆ. Καὶ διὰ κορίτσια ἔγινε τὸ Ἰωακείμιον. Τὸ μονοπώλιον τῆς παιδείας ἔπαυσε.

Οὔτε τὰ Μετόχια πλέον ἔχουν σημασία στὸ Φανάρι. Οἱ λογιώτατοι ἐκείνων τῶν χρόνων ἐξέλιπαν καὶ μόνον γραμματισμένοι ὑπάρχουν. Ἱδρύθη ἡ λέσχη Μνημοσύνη καὶ παρήκμασε σήμερα, πρὶν ἀνδρωθῆ εἰς ἀκμὴν καὶ εἰς ἐργασίαν. Ἄλλοι δὲ σύλλογοι γυμναστικῆς, μουσικῆς καὶ ποδοσφαίρας ἀπασχολοῦν χλιαρὰ καὶ ἐκνευρισμένα τοὺς φαναριώτας.

Καὶ τὸ Φανάρι ἀπέθανε!

Λέγουν πῶς ἔφυγαν οἱ φαναριῶται. Καὶ ἔφυγαν. Πῶς ἦλθαν ξένοι. Καὶ ἦλθαν. Καὶ πῶς ἐστείρευσεν ἡ χάρις τοῦ τόπου.

Διατί; Τὸ βέβαιον εἶνε πῶς τὸ Φανάρι εἶνε πεθαμμένο.

Τὸ καϋμένο τὸ Φανάρι!

SISMANOGLIO MEGARO

Η ΣΤΕΨΙΣ

ΤΟΥ ΦΑΝΑΡΙΩΤΟΥ ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΓΚΙΚΑ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1727

I

Ἄσπρο δεκάκωπο καΐκι φέρει τὸν δραγουμάνον τῆς Πόρτας κὺρ Γρηγόρη Γκίκα ἀπὸ τὸ Φανάρι στὸ Μπαχτσὲ-καποῦ. Ἐπίσημος ἀπεσταλμένος τοῦ βεζύρου καὶ δέκα ἄρχοντες τοῦ ἔθνους τὸν συνοδεύουν. Ἐκεῖ στὴν ἀποβάθρα ἀρχίζει ἡ ὑποδοχή.

Ὁ μέγας δραγουμάνος τῆς Πόρτας, οἱ ὑπάλληλοι τοῦ Ὑψηλοῦ Διβανίου καὶ τῆς Μεγάλης Βεζυρίας, ἀφοῦ τὸν ὑπεδέχθησαν, καβαλλικεύουν ὅλοι εἰς ἄλογα καὶ προχωροῦν εἰς τὸ Πασᾶ-καποῦ. Πλῆθος κόσμου ἀπὸ τὰ πλάγια τοῦ δρόμου μαζεύεται καὶ χαιρετᾷ μὲ τεμενᾶ τὴν συνοδεία... Περνᾷ ὁ βέης.

Εἰς τὸ Ὑψηλὸ Διβάνι ὁ δραγουμάνος ὁδηγεῖ τὸν ὑποψήφιον ἡγεμόνα εἰς τὴν σάλα τοῦ Συμβουλίου. Ἐκεῖ κάθηνται ὁ βεζύρης καὶ οἱ μεγιστᾶνες τοῦ κράτους. Ἐδαφιαῖοι χαιρετισμοὶ τοῦ τεμενᾶ ἀνταλλάσσονται. Καὶ ὁ βεζύρης ὄρθιος ἀναγγέλλει τὸν αὐτοκρατορικὸν ὁρισμόν, ὅτι ὁ δραγουμάνος κὺρ Γρηγόρις Γκίκας προβιβάζεται εἰς ἡγεμόνα τῆς Μολδάβας. Λέγει:

— Πιστὲ καὶ φρόνιμε ἄρχοντα τοῦ γένους τῶν Ῥωμαίων. Τὰς ὑπηρεσίας σου καὶ τὴν ἱκανότητά σου βραβεύων ὁ κραταιότατος καὶ πολυεύσπλαγχνος τῆς δικαιοσύνης Ἥλιος, ἡ Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης, ὁ προσκυνητὸς σουλτάνος μας (οὗ τὰ ἔτη πάμπολλα) ηὐδόκησε νὰ σὲ ὀνομάσῃ ἡγεμόνα τῆς Μολδάβας. Φύλαξε τοὺς ὅρκους πίστεως καὶ ἀφοσιώσου εἰς τὰς ὑψηλὰς διαταγάς Του!

Ὁ κὺρ Γρηγόρις Γκίκας προσκυνεῖ ἐδαφιαίως τὴν ποδιὰ τοῦ βεζύρου καὶ ὀπισθοχωρῶν συνεχῶς μὲ τεμενᾶ στέκεται εἰς τὴν γωνία τῆς σάλας νὰ ἐνδυθῇ τὸ Καφτάνι. Εἶνε τὸ ἐπίσημον φόρεμα τοῦ ἡγεμόνος χρυσοϋφασμένον μὲ χρυσᾶ κουμπιὰ καὶ μὲ γοῦρον χρυσοῦν, ποῦ ἔφθανε ἕως στὰ πόδια. Πλατειὰ καὶ μακρυὰ τὰ μανίκια ἔπιπταν ἀπὸ τοὺς ὤμους ὁλοάνοικτα. Καὶ τότε πλησιάζει πάλιν ὁ ἡγεμὼν τὸν βεζύρη, τὸν εὐχαριστεῖ καὶ δέχεται τὰ συγχαρητήρια τῶν μεγιστάνων ὅλων..

Αὐτὴ τὴν στιγμὴ κινεῖ ἀπὸ τὸ Ὑψηλὸ Διβάνι ἀγγελιοφόρος καποῦ-ὀγλάνι, διὰ νὰ ἀναγγείλῃ πεζῇ εἰς τὴν Μολδάβα, ὅτι ἔπεσεν ὁ ἡγεμὼν Ρακοβίτσας, καὶ ὅτι ἀνηγορεύθη νέος ἡγεμών, ὁ κὺρ Γρηγόρις Γκίκας.

Κανεὶς ἄρχων τοῦ τουρκικοῦ κράτους δὲν ἐτιμᾶτο μὲ τόσην παράταξιν μὲ ὅσην ἐτιμῶντο οἱ ἡγεμόνες, ὅταν ἐπέστρεφον ἀπὸ τὴν Πόρτα. Ὅλα τὰ ἄλογα τῆς συνοδείας ἦσαν στολισμένα, μὰ τὸ ἡγεμονικὸ ἄλογο ἔλαμπε στὸ μετάξι. Ἐμπρὸς ἐπήγαιναν διακόσιοι γενίτσαροι μὲ τὰ παράσημά των, φέροντες μπαστούνια καὶ στὸ κεφάλι πετσίνους περικεφαλαίας. Κατόπιν ἠκολούθει ὁ ἀρχηγός των, ἔπειτα ὁ ἔπαρχος τῆς πρωτευούσης καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ὑπουργείου. Ὁ ἡγεμὼν μὲ τοὺς ἄρχοντας τοῦ ἔθνους ἦτο εἰς τὸ μέσον. Καὶ ἠκολούθουν φέροντες καβάδια οἱ τσοχαδαρέοι, οἱ σατήριδες, οἱ τσαούσηδες καὶ πλῆθος ὑπηρετῶν τοῦ Διβανίου. Κόσμος ἄπειρος παρηκολούθει τὴν συνοδία. Ὁ ἡγεμὼν ἤρχετο εἰς τὸ Φανάρι.

II

Ἐμπρὸς εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἡ συνοδία ἐσταμάτησε. Οἱ χριστιανοὶ πλημμυροῦν τοὺς δρόμους καὶ τὸ προαύλιον. Καὶ ὁ ἡγεμὼν μὲ τοὺς ἄρχοντας εἰσέρχεται στὴν ἐκκλησία.

«Ἄξιον ἐστὶν ὡς ἀληθῶς....» ψάλλουν οἱ πατριαρχικοὶ χοροί.

Καὶ οἱ ἀρχιερεῖς μὲ τὰς βαρυτίμους στολάς των, οἱ ἀρχιμανδρῖται, οἱ παπάδες καὶ οἱ διάκοι, ὅλοι χρυσοφορεμένοι, ὁδηγοῦν τὸν ἡγεμόνα πρὸ τοῦ πατριάρχου.

Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἱεροῦ περιμένει ὁ πατριάρχης φορῶν τὴν μεγάλη περίχρυσον στολὴ τῆς Τιβεριάδος, φέρων τὰ παράσημα καὶ κρατῶν τὸ κατάχρυσον εὐαγγέλιον. Πλαγίως στέκονται οἱ συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς καὶ ὁ ἅγιος Ἡρακλείας προχωρῶν ὀλίγον παρουσιάζει τὸν ἡγεμόνα. Ὅλοι σιωπηλοὶ θεωροῦν τὸ προσκύνημα. Ὁ ἡγεμὼν ἀσπάζεται τὸ Εὐαγγέλιον καὶ φιλεῖ τὸ χέρι τοῦ πατριάρχου. Ὁ πατριάρχης φιλεῖ στὸ μέτωπο τὸν ἡγεμόνα.

— Κέλευσον! φωνάζει ὁ ἅγιος Ἡρακλείας.

— Κελεύσατε! ἐπαναλαμβάνει ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος.

Καὶ ὁ πατριάρχης εὐλογεῖ τὴν κεφαλὴ τοῦ ἡγεμόνος, χρίει αὐτὸν μὲ τὸ ἅγιο μῦρον καὶ ἀναφωνεῖ:

—Ἡ Θεία Χάρις προχειρίζεταί Σε αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα πάσης Μολδάβας.

—Ἄξιος! ἀναφωνεῖ ὁ ἀρχιδιάκος καὶ ψάλλουν οἱ ἀρχιερεῖς «Ἄξιος».

—Ἄξιος! ἐπαναλαμβάνει ὁ τριτεύων καὶ ψάλλουν οἱ χοροὶ τῶν ψαλτῶν γοργὰ καὶ πανηγυρικὰ τὸ «Ἄξιος».

— Παϊσίου τοῦ Παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πολλὰ τὰ ἔτη!

Ἀναφωνεῖ ὁ δευτερεύων καὶ οἱ χοροὶ ψάλλουν πανηγυρικῶς τὸν ἴδιον πατριαρχικὸν πολυχρονισμόν:

«Πολυχρόνιον ποιήσαι Κύριος ὁ Θεὸς τὸν εὐσεβέστατον καὶ φιλόχριστον αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα πάσης Μολδαβίας Κύριον Κύριον Γρηγόριον. Πολλὰ τὰ ἔτη!»

Καὶ οἱ δύο χοροὶ τῶν ψαλτῶν ἐπαναλαμβάνουν τὸν πολυχρονισμὸν τοῦ ἡγεμόνος.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τελετὴ τελειώνει μὲ τὴν συνειθισμένη δέησιν τοῦ τριτεύοντος:

—Ἐλέησον ἡμᾶς ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός Σου .... κτλ.

Καὶ τώρα σιωπὴ μεγάλη ἐπικρατεῖ. Ὁ ἡγεμὼν στέκεται εἰς τὸν θρόνον του καὶ ὁ μέγας ἱεροκῆρυξ, ὑψηλὸς καὶ σοβαρός, ἀνέρχεται τὸν ἄμβωνα. Τὰ μάτια ὅλα στρέφονται εἰς

ἐκεῖνον. Ὁ λόγος ἀναφέρει τὴν χριστιανικὴ ἀρετὴ τοῦ ἡγεμόνος Γκίκα, τὴν εὐλάβεια τῆς οἰκογενείας εἰς τὰς παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους, τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸ καὶ καταλήγει ἀποδεικνύων, ὅτι τὸ νέον περίβλεπτον ἀξίωμα εἶνε δῶρον τῆς Θείας Προνοίας εἰς τὸ ταλαίπωρον Γένος τῶν Γραικῶν, διὰ νὰ στηρίζεται καὶ νὰ λαμπρύνεται εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων του. Ῥητορικαὶ λέξεις σπάνιαι, φρασεολογία πομπώδης, ποῦ ἐπαναλάμβανε τὰς αὐτὰς ἐννοίας, καὶ πανηγυρισμὸς ἀκατάσχετος ἐχαρακτήριζαν τὸν λόγον τοῦ Ἱεροκήρυκος. Καὶ ὁ λαὸς μὲ ἀνοικτὸ στόμα μόλις εἰμπόρει νὰ συμμαζεύσει μερικὰς φράσεις καὶ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκαταλάμβανε. Ἀλλ' ἔμενε εὐχαριστημένος, διότι ἐσχημάτισε πεποίθησιν, ὅτι ὅσον ὁ λόγος ἦτο καλλίτερος, τόσον ἐκεῖνος δὲν θὰ ἐνόει τίποτε!

— Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων πατέρων ἡμῶν..... κτλ. ἐσφράγισε τὴν ἀκολουθία τῆς στέψεως.

III

Τὸ ἀρχοντόσπιτο τοῦ Γκίκα ἦτο στὸ Ἐξωφάναρο, ἀκριβῶς εἰς τὸν κόλπον, ποῦ σχηματίζει τὸ ἀκρωτήριον Κέλβουρνου. Τὰς ἡμέρας ἐκείνας ὅλας ἀκατάπαυστα ἐδέχετο συγχαρητήρια. Ἴσως διὰ κολακείαν, ἴσως διὰ ὑποχρέωσιν ὁ πατριάρχης Παΐσιος ὁ Κιομουρτζόγλου ἔκαμε τὴν ἐπίσκεψίν του πολὺ πρωΐ. Ἐπροπορεύετο ὁ ἀρχικλητήρας χρυσοστόλιστος καὶ ἀμέσως κατόπιν δύο εὐταξίαι μὲ τὴν στολή των. Ἠκολούθει ρασοφορεμένος ὁ ἄρχων πριμικύριος, φέρων φέσι σκεπασμένο ἀπὸ τὴν φούντα καὶ κρατῶν τὸ χασράνι, δηλαδὴ τὴν χρυσοκέφαλη πατριαρχικὴ ῥάβδον ἀπὸ ἔβενον μαῦρον. Ἀμέσως ὀπίσω ἠκολούθουν οἱ ὀφφικιάλοι ἱερεῖς τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, ὁ Μέγας ἀρχιμανδρίτης, ὁ Μέγας ἐκκλησιάρχης καὶ τελευταῖος ἤρχετο ὁ Πατριάρχης. Ὁλόχρυσος σταυρὸς καὶ διαμαντένιο ἐγκόλπιον ἐκρέμαντο εἰς τὸ στῆθος τοῦ πατριάρχου, ἐνῷ μεγαλοπρεπὲς ἐπανωκαλύμμαυχο ἔπιπτε ἀπὸ τῆς κεφαλῆς εἰς τοὺς ὤμους του. Ὀπίσω παρηκολούθουν ὁ πρωτοσύγκελος, ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ ὁ τριτεύων.

Εἰς τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ ἐπερίμενε ὁ νέος ἡγεμὼν τῆς Μολδάβας, μὲ τὴν δόμνα καὶ μὲ τοὺς δύο υἱούς του, τὸν Ματθαῖον καὶ τὸν Σκαρλᾶτον. Ὅλος ὁ δρόμος εὐωδίαζε λιβάνι καὶ θυμίαμα, τὰ δὲ ἡγεμονόπαιδα ἐκράτουν θυμιατά. Ἡ γειτονιὰ ἦτο χυμένη στὰ παράθυρα. Πολλαὶ ἐσταυροκοποῦντο εἰς τὴν θέαν τοῦ Πατριάρχου. Ἡ ἐπίσκεψις δὲν διήρκεσε πολύ. Ὁ Πατριάρχης ηὐλόγησε τὸ σπίτι τοῦ ἡγεμόνος, τὴν νοικοκυρὰ ἀρχόντισσα καὶ τὰ ἡγεμονόπαιδα. Ἐπῆρε γλυκὸ καὶ καφὲ χωρὶς ἄλλο τι καὶ ἐπέστρεψε.

Εἰς τὰ ἀρχοντόσπιτα τοῦ Φαναριοῦ καὶ εἰς τὰ Μετόχια ἐσυζητεῖτο ἀκατάπαυστα ὁ διορισμὸς τοῦ ἡγεμόνος. Οἱ φίλοι τοῦ πρώην ἡγεμόνος Ῥακοβίτσα ἔβλεπαν τὸν ἀντίζηλον δάκτυλον τοῦ βοεβόδα τῆς Βλαχιᾶς Νικολάκη Μαυροκορδάτου. Ἔμαθαν, ὅτι μερικοὶ κατάδικοι βλάχοι ἔφυγαν ἀπὸ τὴν τσάρα τοῦ Μαυροκορδάτου στὴν Μολδάβα, ὅπου ἡγεμόνευεν ὁ Ῥακοβίτσας. Ὁ Νικολάκης τοὺς ἐζήτησε· ἀλλ' ὁ Ῥακοβίτσας δὲν τοὺς ἔδωκε καὶ ἐκεῖθεν ἄρχισεν ἡ ἔχθρα. Ἐν τούτοις ἔμενε ἀκατανόητον, πῶς ἡ κυβέρνησις τοῦ σουλτάνου ἔρριψε τὸν Ῥακοβίτσα, ὁ ὁποῖος τὴν ἐγλύτωσε μιὰ φορὰ ἀπὸ τοὺς Οὐγγαρέζους καὶ τρεῖς φορὰς ἀπὸ τοὺς Ταττάρους. Ἔπειτα ὁ σερασκέρης ἦτο πάντοτε ἰδικός του φίλος. Καὶ ὡς μόνην ἐξήγησιν εὕρισκαν τὴν συγγένεια ποῦ εἶχε ὁ Γκίκας μὲ τοὺς Μαυροκορδάτους, διότι ἡ γρηὰ κοκώνα Γκίκα ἦτο κόρη Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων. Βέβαια οἱ πανίσχυροι Μαυροκορδᾶτοι θὰ ἐνήργησαν.

Ἀλλ' οἱ περισσότεροι ἦσαν ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας Γκίκα. Ἡ καλωσύνη τῆς οἰκογενείας, ὅπως καὶ τῶν Μαυροκορδάτων, ἦτον ἀνεγνωρισμένη εἰς ὅλο τὸ Φανάρι. Καὶ ἐβεβαίουν, ὅτι ὁ Ῥακοβίτσας ἔπεσεν ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ ποῦ ἔστειλε τῆς Μολδάβας ὁ λαὸς εἰς τὸν σουλτᾶνον διὰ τοὺς φόρους ποῦ ἔβαλε. Καὶ δὲν ἦτο ψέμμα. Κανεὶς δὲν ἐσύναζε τόσα πολλὰ χρήματα ἀπὸ τοὺς χωρικούς, ὅσον ὁ βοεβόδας Ῥακοβίτσας.

Εἰς τὴν χαρὰ καὶ εἰς τὴν ἑορτὴ αὐτὴ ποῦ εἶχε τὸ ἀρχοντόσπιτο Γκίκα μόνον ἡ δόμνα ἀρχόντισσα ἦτο σκεπτική. Κάποια γρηὰ συγγένισσα τοῦ Ῥακοβίτσα τῆς ἐμήνυσε φοβερὴ κατάρα καὶ μεγάλο κακό. Τῆς ἐμήνυσε πῶς ἡ Χολέρα θερίζει στὴ Μολδάβα καὶ ὅτι οἱ βλάχοι Βογιέροι Δημητρέσκος Χάτμανος καὶ Γεώργις Στόλνικωφ θὰ ἐκδικηθοῦν τὴν παῦσιν τοῦ Ῥακοβίτσα. Καὶ τί νὰ κάμῃ; Εἰς τὸ μυαλό της ἐστροφογύρνουν δολοπλοκίαι, αἵματα, φόνοι. Εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πατριάρχου ἐφόρεσε διὰ τῆς βίας τὰ διαμαντικά της καὶ διὰ βίας ἐχτενίσθη. Ἀλλὰ τὴν νύκτα εἶδεν ὄνειρο πολὺ κακό. Εἶδε πῶς τὸν ἄνδρα της μὲ τὸ χρυσὸ Καφτάνι καὶ μὲ τὴν ἡγεμονικὴ Κούκα ἔσυραν μαῦροι κόρακες ἀπὸ τὰ πόδια. Καὶ ἐκεῖ ποῦ ἐξύπνησε μὲ τρόμον καὶ μὲ ἀγωνία, τῆς ἐφάνη — ὄχι τῆς ἐφάνη, ἤκουσε — πῶς ἡ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου στὸ Εἰκονοστάσιο τρίζει. Σηκώθηκε λουσμένη σὲ κρῦον ἱδρῶτα. ἄναψε τὴν καδήλα ποῦ εἶχε σβύσῃ, καὶ ἑτοίμασε τὸ θυμιατὸ νὰ θυμιάσῃ. Κατόπιν ἔπεσε στὰ γόνατα καὶ προσευχήθη:

— «Παναγία μου μεγαλόχαρη! Σ' αὐτὴ τὴν εὐτυχία ποῦ μᾶς ἀξίωσες γέρνε μακρυὰ ἀπὸ ἐπάνω μας κάθε μάτι φθονερό. Διότι ὄνειρα κακὰ τυραννοῦν τὸν ὕπνον μου. Τὸν σουλτανικὸν διορισμὸν τῆς ἡγεμονίας ἐπήραμε ἀπὸ ἰδική σου προστασία καὶ ὑπόσχομαι, Παρθένα μεγαλόχαρη, νὰ φανῶ σ' ὅλη τὴν τσάρα ὄχι ὡς δόμνα, μὰ σὰν μητέρα. Τὸ ὄνειρο ποῦ εἶδα ξεδιάλυσέ το εἰς καλό. Καὶ δόσε νὰ σβύσω τὴν φωτιὰ τῆς ἄμοιρης χήρας, νὰ γλυκάνω τὰ στεγνὰ χείλια τοῦ πτωχοῦ καὶ στεῖλε, σὺ Παναγία μου, παρηγορήτρα τὴν περπατησιά μου, ὅπου ζητοῦν τὴν προστασία Σου. Ἕνα μόνον ζητῶ νὰ μοῦ χαρίσῃς, τὸν ἄνδρα μου. Δόσε, ἂν εἶνε εἰς κακό του, νὰ μετανοιώσῃ ὁ σουλτάνος καὶ αὔριον ποῦ θὰ στεφθῇ εἰς τὸ παλάτι μεγάλος τῆς Μολδάβας ἄρχων, νὰ μείνῃ ἀνεκτέλεστος ὁ διορισμός. Ἐγὼ θὰ μείνω εὐχαριστημένη. Ἄλλως κρεμόμεθα στὸ ἔλεός Σου, Παναγία μου. Σὲ παρακαλῶ ἐγὼ ἡ αὐθέντισσα τοῦ Γκίκα, ἡ δόμνα τῆς Μολδάβας!»

Καὶ εἰς τὴν προσευχή της αὐτὴ ᾐσθάνθη γλυκὸ ἐλάφρωμα. Κατόπιν ἔπεσε νὰ κοιμηθῇ.

IV

Ἡ ἐπίσημος παρουσίασις τοῦ ἡγεμόνος εἰς τὸν σουλτᾶνον γίνεται πάντοτε τὴν τρίτη. Ἡ ἡμέρα αὐτὴ λογίζεται καὶ ὡς πολιτικὴ στέψις.

Πρωΐ-πρωΐ ἐκίνησεν ὁ ἡγεμὼν μὲ τὴν ἀκολουθία του ἀπὸ τὸ Φανάρι καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ Παλάτι. Μόλις εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐσωτερικὴ αὐλή, εὑρίσκουν μεγάλο τραπέζι ἕτοιμο στρωμένο, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν γενιτσὰρ-ἀγᾶ. Κατὰ τὸ ἔθιμον ὀφείλει ἐδῶ νὰ φάγῃ ὁ ἡγεμὼν εἰς σημεῖον, ὅτι κατατάσσεται στὸ τάγμα τῶν γενιτσάρων. Καὶ ἔφαγε.

Κατόπιν ὁ καποῦ-κεχαγιᾶς, φορῶν γαλάζια ὑποδήματα καὶ κρατῶν χασράνι, φέρει ἔγγραφο τοῦ βεζύρου στὸν σουλτᾶνον, ὅτι ὁ Βέης τῆς Μολδάβας περιμένει τὰς ὑψηλὰς αὐτοκρατορικὰς διαταγάς του. Ὁ σουλτᾶνος ὑπογράφει τὸ χάττι, δηλαδὴ διαταγή, καὶ ὁ καποῦ-κεχαγιᾶς, κρατῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του μὲ σεβασμὸν τὸ ἔγγραφο μὲ βῆμα ἀργὸ καὶ ὁλονὲν κτυπῶν κατὰ γῆς τὸ χασράνι, φέρει τὴν διαταγὴ ὑπογεγραμμένη στὸν βεζύρη.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἡγεμὼν ἐνδύνεται. Φορεῖ τὸ ἐπίσημο Καφτάνι καὶ φέρει τὴν χρυσοκέντητη Κοῦκα, ὡσὰν μήτρα τοῦ δεσπότου. Ἡ Κοῦκα ἔχει ἀπ' ἐμπρὸς μεγάλα πτερὰ στρουθοκαμήλου, τὰ ὁποῖα ἔβγαλε κατὰ τὴν παρουσίασιν εἰς τὸν σουλτᾶνον. Ὅταν ἐπέρασε ὁ βεζύρης καὶ ἐπῆγε στὸν σουλτᾶνον, ἦλθαν ἄνθρωποι τῆς ὑπηρεσίας φέροντες τὴν πρόσκλησιν. Καὶ ὁ ἡγεμὼν ὡσὰν νὰ τρέχῃ σπεύδει νὰ παρουσιασθῇ. Ἡ μεγάλη πόρτα ἤνοιξε. Ὁ ἡγεμὼν παρουσιάσθη.

Στὸ σουλτανικὸ δωμάτιο σιωπὴ βασιλεύει καὶ μεγαλοπρέπεια. Χρυσοφορεμένοι οἱ πασάδες, οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ὑπηρέται ὅλοι, ἔχουν κάτω τὰ χέρια καὶ τὰ μάτια. Ἀνάμεσά των διακρίνεται ὁ βεζύρης καὶ ὁ ἀρχιναύαρχος. Παρέκει στέκεται ὁ νέος δραγουμάνος Ἀλέξανδρος ὁ Γκίκας, ἀδελφὸς τοῦ ἡγεμόνος.

Ὁ σουλτᾶνος κάθεται σὲ σοφᾶ στενὸν καὶ ὑψηλόν. Ἀργυρόχρυσος καὶ μὲ μανίκια φαρδειὰ καὶ μακρυὰ ὁ μεγαλοπρεπὴς μανδύας του ἔχει λαιμὸν διάπλατον ἀπὸ σεμοῦρι καὶ κουμπιὰ διαμαντένια. Αὐτὴ εἶνε ἡ αὐτοκρατορικὴ Καμπανίτσα. Καὶ φορεῖ πλούσιο καλπάκι μὲ μεγάλο πτερὸ καὶ μὲ μεγάλη διαμαντόπετρα σὰν ἄστρο. Εἰς τὸν σοφᾶ ἐπάνω δεξιᾷ εἶνε ἕνα δίστομο σπαθὶ διαμαντένιο καὶ ἀριστερᾷ μεγάλο καλαμάρι. Ἕνας κατάχρυσος καὶ ἁρματωμένος γίγας, ὁ σουλτανικὸς πρωτοσπαθάριος, στέκεται πίσω καὶ ὀλίγον πλαγίως τοῦ σουλτάνου.

Ὁ ἡγεμὼν Γρηγόρις Γκίκας προσκυνεῖ μὲ συχνὸν τεμενᾶ ἕως στὴν γῆ καὶ στέκεται σὰν ἄγαλμα μὲ κάτω τὰ μάτια. Στὴν βαθεῖα σιωπὴ ποῦ ἔχει σεβασμὸν καὶ φόβον, λαμβάνει τὸν λόγον πρῶτος ὁ σουλτᾶνος. Ὁμιλεῖ στὸν βεζύρη, ὁ βεζύρης εἰς τὸν δραγουμάνον καὶ ὁ δραγουμάνος εἰς τὸν ἡγεμόνα τὰ ἑξῆς λόγια:

— «Ζητῶ ἀπὸ σὲ νὰ κυβερνήσῃς τὸ βασιλικό μου κελλάρι χωρὶς νὰ λογαριάσῃς κόπον. Ἀπὸ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς τόπους νὰ μὲ προφθάνῃς εἰδήσεις νέας. Σὲ χαρίζω τὴν ἡγεμονία τῆς Μολδάβας καὶ σὲ διορίζω ἡγεμόνα νὰ κάμῃς ὅ,τι θέλεις. Ἀπαιτῶ νὰ ἦσαι πιστός».

Κατὰ πρόσωπον στὴν γῆ προσκυνεῖ ὁ ἡγεμὼν τὴν ποδιὰ τοῦ σουλτάνου καὶ φεύγει ὀπισθοχωρῶν μὲ τεμενᾶ χωρὶς νὰ προσβλέψῃ τὸ ἱερό του πρόσωπον. Ὅταν ἐξῆλθε, ἐφόρεσε τὰ ἐπίσημα σημάδια τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀντιπροσωπείας. Τὰ φτερὰ τῆς Κούκας καὶ τὴν Καμπανίτσα. Ἐστέφθη πλέον ἐπισήμως ὡς ὁσποδάρος τῆς Μολδάβας.

Εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον προσέρχονται καὶ χαιρετοῦν τὸν ἡγεμόνα ὁ γενιτσὰρ-ἀγᾶς, ὁ πυροβολάρχης, ὁ στρατάρχης, ὁ πρωτοσπαθάριος, ὁ θησαυροφύλαξ, ὁ ἀρχιναύαρχος, οἱ μεγάλοι οὐλεμάδες, οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ μεγάλοι τοῦ παλατιοῦ ὀφφικιάλοι. Πλάγι στὸν ἡγεμόνα πρὸς τιμήν του στέκονται σουλτανικοὶ ὑπασπισταὶ μὲ χρυσωμένα καβάδια καὶ φέροντες στὸ κεφάλι τάσια χρυσᾶ μὲ πτερά, κρατοῦντες δὲ στὸ χέρι μακρυὰς λόγχας. Ἡ τελετὴ τῶν συγχαρητηρίων εἶνε σύντομη.

Ὅταν ἐπιστρέψῃ στὸ Φανάρι, κάθεται σὲ ἄλογο ποῦ ἔχει χρυσωμένη σέλα καὶ χρυσᾶ τὰ χαλινάρια. Ὀπίσω του δὲ τρία ἄλλα ἄλογα χρυσοστολισμένα δίχως ἀναβάτη ἀκολουθοῦν πρὸς τιμή του. Τὴν ἀκολουθία τοῦ ἡγεμόνος συνοδεύει τώρα πλέον καὶ στρατός. Ἀπὸ κάθε στρατιωτικὸ τάγμα τῆς πρωτευούσης ἀπεσπάσθησαν σωματοφύλακες προσωρινοὶ τοῦ ἡγεμόνος.

ν

Ἡ ἡμέρα τῆς ἀναχωρήσεως ἔφθασε. Ἀπὸ τὴν Μολδάβα ἦλθαν ὅλοι οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς αὐλῆς καὶ τῆς διοικήσεως. Πολὺ πρωῒ ὁ υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Ματθαῖος φέρει ἀπὸ τὸ Πασᾶ-καπου τὰ τελευταῖα σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, τὴς Τοῦγες, μὲ συνοδεία τὴν ὁποία ἠκολούθησε μουσική, ὅταν ὁ ἰμάμης τοῦ παλατιοῦ εὐχήθη τὴν δέησίν του. Οἱ Τοῦγες ἦσαν οὐραὶ ἀλόγου ὡς σύμβολα Δυνάμεως, τὰς ὁποίας οἱ σουλτανικοὶ ἀπεσταλμένοι ἐκράτουν ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ἔφεραν εἰς τὸ ἀρχοντόσπιτο τοῦ Γκίκα.

Ἀλλὰ τὸ Φανάρι εἶνε ἀνάστατο σήμερα. Ἀπὸ παντοῦ φθάνουν οἱ τιμητικοὶ ξένοι, οἱ ἐπισκέπται καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, ὅπως καὶ οἱ ἄρχοντες, νὰ ἀποχαιρετήσουν τὸν ἡγεμόνα. Τὸ ἀρχοντόσπιτο πλημμυρεῖ ἀπὸ κόσμον. Καὶ ἡ δόμνα τοῦ Γκίκα ὁλόνυκτα δὲν ἐκοιμήθη ἑτοιμάζουσα τὰ πάντα. Ἀλλ' ὅ,τι τὴν ἐτυράννει καὶ ἔτρωγε τὰ σπλάγχνα της, ἦτο τὸ ὄνειρο ποῦ εἶδε ὅταν ἔτριξε ἡ εἰκόνα. Ἡ θαυματουργὴ εἰκόνα, ποῦ εἶχεν Δύναμιν ἁγία. Πῶς νὰ ἀφήσῃ τὸν Γρηγόρι Γκίκα ἀπὸ τὸ πλευρό της;

Ἐξήτασε καὶ ἔμαθε ὅλα τὰ μυστικὰ συμβούλια, ποῦ ἔγιναν στὸ συγγενικὸ τοῦ Ῥακοβίτσα ἀρχοντόσπιτο. Ἔμαθε ποῖον πασᾶ ὡμίλησεν καὶ τί τοὺς ὑπεσχέθη. Ἔμαθε τοὺς ἀρχιερεῖς ποῦ ὑπεσχέθησαν νὰ ὁμιλήσουν καὶ τοὺς ἄρχοντας ποῦ ἦσαν φίλοι των καὶ τὸ ὄνειρο δὲν ἔφευγε στιγμὴ ἀπὸ τὰ μάτια της. Εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ εἰς ὅλας τὰς ἀσχολίας της κάθε λίγο καὶ λιγάκι ἔτρεχε στὸ Εἰκονοστάσι καὶ παρακαλοῦσε τὴν θαυματουργὸ Εἰκόνα νὰ δείξῃ τὸ θαῦμα της, νὰ τῆς εἴπῃ ἂν κίνδυνος ὑπάρχῃ.

Μὰ ἡ μεγάλη συνοδία κατηρτίσθη.

Ἐκίνησε.

Ἀρματωμένοι τοῦρκοι τουφεξῆδες καὶ βλάχοι στρατιῶται ἀποτελοῦν τὴν ἐμπροσθοφυλακὴ εἰς δύο γραμμάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων πηγαίνει καβαλλάρης ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἡγεμονίας καὶ ἡ σημαία τῶν Κατάνων τῆς τσάρας. Ἀμέσως κατόπιν ἔρχεται ἡ

σημαία τῆς Ἄτζιας μὲ τὸν ἀρχηγόν της, περικυκλωμένη ἀπὸ τιμητικὴ φρουρὰ κρατοῦσαν λόγχας καὶ διχρώμους σημαίας εἰς καταστόλιστα ἄλογα καβάλλα. Ἀκολουθεῖ ὁ ἀρχιαστυνόμος τοῦ τόπου μὲ τοὺς ἀστυνόμους καὶ οἱ μεγάλοι ἄρχοντες τῆς ἡγεμονίας. Ὁ μέγας σπαθάρης μὲ τὴν σημαία καὶ μὲ τὴν συνοδεία του καὶ ὁ μέγας ποστέλνικος. Τὸ πρῶτον αὐτὸ τετράγωνον τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς κλείει ἡ μουσικὴ ἀπὸ τύμπανα καὶ ἀπὸ σάλπιγγας.

Τὸ δεύτερον τετράγωνον ἀνοίγουν οἱ δικαστικοὶ ὑπάλληλοι τοῦ ἀρχοντικοῦ διβανίου καὶ ὁ μέγας πορτάρης. Ἀκολουθοῦν ὁ μέγας ἁρμάσης μὲ τὸ τάγμα του, αἱ ἡγεμονικαὶ σημαῖαι, σάλπιγγες, αἱ σουλτανικαὶ τοῦγες, ἡ ἄσπρη σημαία τῆς ὁδοιπορίας καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συντεχνιῶν μὲ τὰ λάβαρά των. Κατόπιν ἡ παράταξις ἀκολουθεῖ ἀραιὰ ἀνὰ δύο-δύο καὶ καβάλλα. Οἱ δύο κόμισοι, οἱ δύο ποστέλνικοι καὶ οἱ δύο πιτάρηδες. Στὸ μέσον ἡ σημαία τοῦ βασιλικοῦ ἁλόγου μὲ τὸν ἑκατόνταρχον καὶ πλαγίως οἱ μπεηζαδέδες τοῦ ἡγεμόνος μὲ σαμουρένια καλπάκια. Ἡ γραμμὴ προχωρεῖ καὶ πάλιν διπλῆ. Ὁ ἀξιωματικὸς ἐκ μέρους τοῦ σερασκέρη μὲ τὸν κριτὴ τοῦ ὑπουργείου, οἱ δύο ἀξιωματικοὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ σουλτάνου, οἱ δύο γενίτσαροι καὶ εἰς τὸ μέσον ὁ ἴδιος ὁ σποδάρος τῆς Μολδάβας Γρηγόρις Γκίκας μὲ σουλτανικοὺς ὑπασπιστάς, τοὺς πέϊκιδες, τοὺς τσοχεδερέους καὶ τοὺς τουφεξῆδες. Ὀπίσω τοῦ ἡγεμόνος ἔρχεται ὁ δεύτερος σπαθάρης μὲ τὸ σπαθὶ τοῦ ἡγεμόνος καὶ μὲ τὴν μπάλα του, ὅπως καὶ ὁ βατάχος τοῦ διβανίου μὲ τὸ ἡγεμονικὸ τόξον καὶ μὲ τὴν φαρέτρα.

Ἡ ὀπισθοφυλακὴ ἔρχεται μὲ τὴν σημαία τῆς Ἡγεμονίας καὶ μὲ τὴν σημαία τοῦ Κράτους. Ἀκολουθεῖ πάλιν διπλῆ γραμμὴ ἀπὸ τὸν μέγαν Καμεράση, ἀπὸ τὸν μέγαν Γραμματικόν, ἀπὸ τὸν Ἱσπράβνικον τῆς Κούρτης, ἀπὸ τὸν Κουπάρη καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Ἡγεμονικῆς αὐλῆς. Μουσικὴ μὲ τύμπανα καὶ σάλπιγγας κλείει τὴν ὀπισθοφυλακὴ καὶ ἀκολουθοῦν πλήθη ὁλόκληρα γνωστῶν καὶ ἀγνώστων τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτὴ συνοδία.

Ὁ κόσμος ὅλος μακαρίζει τὸν ἡγεμόνα, μακαρίζει τὴν δόμνα. Ἀλλ' ὅταν ἡ παράταξις ἐπέρασε, ἡ δόμνα στὰ δάκρυα

λουσμένη γονατίζει στὸ Εἰκονοστάσι της. Ζητεῖ νὰ τὴν ἀφήσουν ὁλομόναχη νὰ προσευχηθῇ. Τί εἶχε; Μόνη ἡ ἰδία τὸ ἐγνώριζε.

VI

Ἀποκοιμισμένη ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ ἀπὸ τὴν λύπη της ἡ δόμνα τῆς Μολδάβας βλέπει σὰν εἰς ὄνειρον στρατεύματα νὰ πολεμοῦν. Καὶ ἐκεῖ ποῦ ἐλαχτάρα νὰ γνωρίσῃ τοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους, βλέπει δύο πτώματα κρεμασμένα σ' ἕνα δένδρο. Προσπαθεῖ νὰ μάθῃ ποῖοι εἶνε καὶ ἀκούει κήρυκα νὰ φωνάζῃ δυνατά, ὅτι ἔπαυσε ὁ πόλεμος. «Ὅτι οἱ δύο αἴτιοι, ὁ Δημητρέσκος Χάτμανος καὶ ὁ Γεώργις Στόλνικος ἐκρεμάσθησαν».

Εἰς τὸ ἄκουσμα τῶν ὀνομάτων ἐξύπνησεν ἡ δόμνα. Ἐφαίνετο ὡς νὰ εἶχε πυρετόν. Αἱ γυναῖκες ζητοῦν νὰ τὴν καθησυχάσουν, ἀλλ' ἐκείνη συχνὰ ἐπανελάμβανε — «εὐχαριστῶ Σε, Παναγία μου»!

Ἐζήτησε τότε νὰ φέρῃ τὴν εἴδησιν μόνη εἰς τὸν ἄνδρα της, ποῦ θὰ ἐστάθμευε τὸ βράδυ ἐκεῖνο ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλιν εἰς τὸ Ἀβᾶς-κιοϊ. Ἕως ἐκεῖ θὰ συνώδευαν τὸν ἡγεμόνα οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Πόλεως. Καὶ τὸ κατώρθωσε. Μισθώνει ἀμάξι ἰδιαίτερο καὶ κατορθώνει νύκτα νὰ προφθάσῃ τὸν ἡγεμόνα. Ἀλλ' ὅταν ἔφθασε, ὤ! τοῦ θαύματος! Ἡ εἴδησις ἔφθασεν ἀπὸ τὸν βεζύρη ἐνωρίτερα στὸν ἡγεμόνα. Οἱ τάτταροι ὥρμησαν κατὰ τῆς τσάρας τῆς Μολδάβας ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸν Δημητρέσκον Χάτμανον καὶ ἀπὸ τὸν Γεώργι Στόλνικον. Ὅταν ὅμως ὁ χάνης τῆς Κριμαίας ἐξεστράτευσεν ἐναντίον των νὰ σώσῃ τὴν Μολδάβα, οἱ τάτταροι ἐμετανόησαν καὶ διὰ νὰ κόψουν τοῦ πολέμου τὴν ὁρμὴ ἐκρέμασαν τοὺς πρωταιτίους στὸ μοναστῆρι τῶν Ἀρχαγγέλων.

Τὴν νύκτα ἐκείνη ἡ χαρὰ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῆς δόμνας ἦτο ἀνεκλάλητη. Ἡ βεζυρικὴ εἴδησις ἐβεβαίωσε τὸ ὄνειρο. Καὶ ἡ δόμνα ηὐχαρίστησε τὸν Θεὸν καὶ ὑπεσχέθη, ὅταν μετὰ ἕνα μῆνα κινήσῃ ἀπὸ τὴν Πόλιν διὰ τὴν Μολδάβα, νὰ μὴ ξεχάσῃ νὰ περικοσμήσῃ τὸ μοναστῆρι τῶν Ἀρχαγγέλων. Ὁ ἡγεμὼν ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του.

Η ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΣΣΑ ΚΥΡΑΤΣΑ

(ΤΑ ΜΑΓΙΑ)

Ἔτος 1830.

I

Στὴν ἐποχὴ ποῦ ἔζων αἱ κυράτσαι στὴν Πόλιν, ἐπρώτευε μεταξύ των ἡ κυρὰ Λοξὴ τῆς γειτονιᾶς μου.

Γρηά, κοντή, λυγνή, κουτσὴ καὶ μαυροφορεμένη μὲ γαλανὰ διαπεραστικὰ μάτια καὶ μὲ εὐλογιασμένο πρόσωπο — ἀξέχαστο λαδικὸ — ἐφόρει δαντελλένιο μαῦρο κιοποῦρι στὸ κεφάλι καὶ ὡμίλει ἀκατάπαυστα λόγια τόσα πολλά, ὥστε εἰς τὴν συντροφιὰ ἠκούετο πάντοτε ἡ γλῶσσα της. Ὅλαι αἱ γυναῖκες καὶ πρὸ πάντων τὰ κορίτσια εἴτε ἀπὸ φόβον εἴτε ἀπ' ἀγάπη τὴν ἐπεριποιοῦντο.

Κάθε κυριακὴ καὶ ἑορτὴ ἡ κυρὰ Λοξὴ ἦτο τακτικὴ στὴν ἐκκλησία. Τὸ στασίδι της ἐμπρὸς στὴν Μεγαλόχαρη κατήντησε νὰ γίνῃ ἰδικό της. Πάντα ἐκεῖ τὴν ἔβλεπες προσευχομένην νὰ κινῇ τὴν γλῶσσα, νὰ καρφώνῃ τὰ μάτια της στὴν Μεγαλόχαρη καὶ νὰ σταυροκοπιέται μὲ μετάνοιες. Στὴν ἀπόλυσιν θὰ ἔπαιρνε τρία-τέσσερα ἀντίδωρα καὶ θὰ ἔκαμνε γῦρο στὶς ἀγαπημένες φιλενάδες της. Θἄπαιρνε καὶ θἄφερνε τὰ νέα τῆς ἡμέρας.

— Καλὲ κόρη, καλὴ μέρα!

— Καλῶς τὴν κυρὰ Λοξή, καλῶς την!

— Εὐλογήθηκα στὴν ἐκκλησιά, παιδιά μου, καὶ ἡ εὐχή μου πιάνει. Καλὸ νἄχετε καὶ καλὴ τύχη νὰ σᾶς εὕρῃ.

Καὶ στρεφομένη πρὸς τὴν ἀνύπανδρη κόρη τοῦ σπιτιοῦ:

— Καὶ σύ, κόρη μου, ἀσημένιον νὰ τὸν ὀνειρευθῇς καὶ μαλαματένιον νὰ τὸν εὕρῃς.

Ὁ βαρὺς γλυκὸς καφὲς θἄφερνε τὴν κυρὰ Λοξὴ εἰς διάθεσιν νὰ διηγηθῇ τῆς γειτονιᾶς τὴς ἱστορίες. Ὡμίλει πάντα μὲ χειρονομίας καὶ μὲ μορφασμοὺς ἀτελείωτες ἱστορίες. Μιὰ φορὰ κάποιος μικρὸς ἐγέλασε στὴν ἱστορία ποῦ ἔλεγε. Ἐκείνη τὸν ἀγριοκύτταξε. Ἐκεῖνος περισσότερον ἐγέλασε. Μὰ ἡ κυρὰ Λοξὴ τοῦ ἔδειξε καρφίτσα ἀπὸ τὸ κοντογοῦνι της. Ὅταν ἐκεῖνος ἔκαμε πῶς δὲν φοβεῖται, ἔφαγε δυνατὰ τὴν παντοῦφλα της στὴν ράχιν του.

— Ὄχ! καλὰ νὰ σοῦ κάμῃ, ζιζάνιο! εἶπεν ἡ μάννα του.

Καὶ ἡ κυρὰ Λοξή, χωρὶς νὰ δώσῃ προσοχὴ εἰς τὴς φωνάρες του, ἐξηκολούθησε τὴν ἱστορία της:

— Καλὲ κόρη, πῶς ἐχάλασε ὁ μαχαλᾶς μας! Πᾶ, πᾶ, πᾶ! καὶ ἔφτυνε τὸν κόρφο της. Προχθὲς τὴν νύκτα στὸ φεγγάρι δὲν εἶχα ὕπνον. Ἤμουν στὸ παράθυρο. Δὲν εἰξεύρω πῶς σηκώνω τὸν μπερντὲ καὶ βλέπω .... Θεέ, συγχώρεσέ με .... τῆς κοκώνα Ἐλεγκάκης τὴν μικρόπονη, ποῦ κάμνει τὸν ἀϊ-κακόμοιρο, στοῦ μαγειριοῦ τὸ παραθῦρι. Καὶ στὴν πόρτα κρυμμένον ζουριαστὸν τὸν Γεῶργο τῆς Μιμήκαινας. Φτοῦ, φτοῦ, φτοῦ, Χριστὲ καὶ Παναγία μου! Καλέ, ἔχουν τύχη, καλέ, τὰ παληοκόριτσα! Τί παλληκάρι, Ζουμπουλιώ μου, τί παλληκάρι! Ἄγγελος ζωγραφιστός. Κ' ἐκείνη .... τὴν ξεύρεις δά! τῆς Ἐλεγκάκης τὴν Εἰρηνιὼ τὴν φκιασιδοῦ, τὴν τσιμπλοῦ, τὴν γλωσσοκοπάνα! Νὰ λιμπισθῇ τί της, μὰ τί της! Ἔννοια σου, κοκώνα Ζουμπουλιώ μου, κ' ἐγὼ τὰ σίδερα θὰ φάγω νὰ μὴ τὴν πάρῃ!

— Καλὲ τώρα πιά! τώρα ἀρραβωνιάσθηκε!

— Δές με! λέγει ἡ γρηά. Ξεύρεις πῶς μὲ λένε; κυράτσα Λοξή, φαναριώτισσα! Στὰ χέρια μου εἶνε τὰ μάγια! Τὴν κόρη σου μπορεῖ νὰ πάρῃ, τὴν Εἰρηνιὼ ὄχι!

II

Πολλάκις κατηράσθη ἡ κυρὰ Λοξὴ τὴν ὥρα ποῦ ἀφῆκε τὴν Σολωμονική. Εἶχε δάσκαλον τὸν χότζα Πρόδρομον τὸν καραμαλῆ, ποῦ ἦτο πασίγνωστος στὸ Σαλματομβροῦκι. Αὐτὸς

ἐγνώριζε εἰδῶν-εἰδῶν μαντείας καὶ διαβάσματα, ἔρριχνε κουκιὰ καὶ διάλεγε εἰς τὰ χαρτιὰ τὴς τύχες τῶν ἀνθρώπων. Εὕρισκε καὶ κάθε κλέπτη ἀπὸ τὸ Ψαλτῆρι. Ξεύρετε πῶς; Ὅταν σοῦ ἔκλεπταν κἄτι, ἔλεγες στὸν χότζα Πρόδρομον τὰ ὀνόματα ποῦ εἶχες ὑποψία. Καὶ ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἔδενε μὲ σπάγγον τὸ Ψαλτῆρι καὶ τὸ ἐκρέμα εἰς ἀρσενικὸ κλειδί, ἐδιάβαζε:

— «Θεὸς Θεῶν καὶ Κύριος Κυρίων ἐλάλησε .... κτλ.».

Εἰς ὅποιο ὄνομα ἔπιπτε τὸ Ψαλτῆρι ἔδειχνε τὸν κλέπτη. Ἀλλὰ τὰς σπουδαίας ὑποθέσεις καὶ τὰ μεγάλα μυστικὰ εὕρισκε ὁ χότζα Πρόδρομος διαβάζων τὴν Σολωμονική. Δι' αὐτὸ καὶ ἐπερνοῦσε σὰν ἄνθρωπος ἱερωμένος. Ὅπου ἐπερνοῦσε, ἐσηκώνοντο οἱ ἄνθρωποι. Τὰ λόγια του ἦσαν μετρημένα. Φοροῦσε γιαλιὰ πολὺ χονδρά, εἶχε πολλὰ καὶ ἀκάθαρτα τὰ γένεια καὶ ἐκάθητο σ' ἕνα σοφᾶ σταυροπόδι ροφῶν ταμπάκο καὶ τσιμποῦκι.

Ἡ Σολωμονικὴ ἦταν σοφὸ ἀλλὰ τρομερὸ βιβλίο, ποῦ μαζεύει διαβόλους καὶ παίρνει ἀπ' αὐτοὺς δύναμιν ἀνθρώπινη. Μὲ αὐτὴν εὑρίσκεις ὅ,τι θέλεις καὶ κάμνεις ὅ,τι θέλεις. Μὰ ποιός εἰξεύρει καὶ ποιός εἰμπορεῖ νὰ τὴν διαβάσῃ; Ἔχει σημάδια λογιῶν λογιῶν ποῦ φανερώνουν μυστήρια ἀγνώριστα. Καὶ ἡ Σολωμονικὴ τοῦ Χότζα εἶχε χονδρὰ καπάκια μὲ κόκκινες βοῦλες, εἶχε κιτρινισμένα φύλλα καὶ γράμματα τοῦ παλαιοῦ καιροῦ.

Ὅταν ἡ κυρὰ Λοξὴ ἔλαβεν ἀπόφασιν νὰ μάθῃ νὰ διαβάζῃ Σολωμονική, ἐκολάκευσε τὸν χότζα Πρόδρομον, τοῦ ἔδωκε ἕνα διαμαντένιο δακτυλίδι καὶ ἔγινε μαθήτρα του. Μά, Κύριε ἐλέησον! Ὅταν ἡ μαθήτρα ἔφθασεν στὴν δεύτερη σελίδα ἐπειράχθησαν τὰ νεῦρα της. Τὴν νύκτα ἐσηκώνετο κ' ἐδάγκανε τὰ μαξιλάρια. Ἔβλεπεν ἐμπρός της μικρὰ σκυλιὰ ποῦ σπίθες ἔβγαζαν τὰ μάτια των καὶ μωρὰ παιδιὰ ποῦ ὁλονὲν ἔκλαιαν καὶ βουβαμὸ δὲν εἶχαν. Εἶδεν ἡ κυρὰ Λοξὴ πῶς δὲν ἠσύχαζε καὶ παρακάλεσε τὸν Χότζα νὰ λύσῃ τὴν Σολωμονική. Ἔκαμε τάξιμο νὰ περιχυθῇ σαράντα ἁγιάσματα, νὰ κάμνῃ σαράντα βράδυα σαράντα μετάνοιες κ' ἔτσι ἐλευθερώθη!

Ἀλλὰ τώρα ποῦ τὴν χρειάζεται;

Πρωΐ-πρωΐ ἡ κυρὰ Λοξὴ παίρνει τὴν Ἀσημένια, τὴν κόρη

τῆς κοκώνα Ζουμπουλιῶς καὶ κουκουλωμένες αἱ δύο πηγαίνουν στὸ Σαλματομβροῦκι. Θὰ κύτταζε τὴν τύχη τοῦ κοριτσιοῦ καὶ ἂν εἰμποροῦσε νὰ ἀλλάξῃ τὴν τύχη τῆς Ἀσημένιας, νὰ πάρῃ αὐτὴ τὸν Γεῶργο τῆς Μιμήκαινας καὶ ὄχι ἡ Εἰρηνιώ. Ἔφθασαν στὸ σπίτι τοῦ χότζα καὶ ἐμβῆκαν σ' ἕνα σκοτεινὸ κάθυγρο ὑπόγειο ποῦ ᾐσθάνθησαν ἀνατριχίλα καὶ φόβον. Κατέβη ὁ χότζα Πρόδρομος, ἄνοιξε μιὰ πόρτα σιδερένια καὶ ἔβαλε δέκα σκαμνιὰ γύρῳ σ' ἕνα πηγάδι. Κατόπιν παίζων ἀκατάπαυστα τὰ χείλη του σᾶν νὰ μελετᾷ, ἐφασκέλωσε τὸ πηγάδι τρεῖς φορὲς καὶ ἄναψε στὸν γῦρο τρία κεριὰ κ' ἐδιάβαζε. Ἐδιάβαζε τὴν Σολωμονική. Αἱ γυναῖκες ἔτρεμαν.

— Γκορίτσι ὄνομά σου; ἐρωτᾷ ὁ χότζας.

— Ἀσημένια! ἀπαντᾷ ἡ κόρη.

Ὁ χότζας μὲ σημεῖα στὸν ἀέρα προσκαλεῖ τὰ δαιμόνια νὰ καθήσουν. Αἱ γυναῖκες δὲν διακρίνουν τίποτα, ἀλλ' ὁ χότζας τὰ βλέπει καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ διαβάζῃ. Παρακαλεῖ τὰ δαιμόνια νὰ καταβιβάσουν ἀπὸ τὴν ἀστροφεγγιὰ τὸ τυχερὸ ἀστέρι τῆς Ἀσημένιας καὶ νὰ φανῇ μέσα στὸ πηγάδι. Ἔτσι μὲ τὰ γουρλωμένα μάτια του, πότε ἐδιάβαζε καὶ πότε ἐφύσα στὸ πηγάδι. Αἴφνης ἕνας κρότος κατάβαθα ἠκούσθη καὶ τὰ κεριὰ τοῦ πηγαδιοῦ ἔσβυσαν.

— Πρῶτα Θεὸς θὰ γίνῃ! ἀνεφώνησεν ὁ χότζας.

Κατόπιν παρατηρῶν μέσα στὸ πηγάδι ξεδιάλεγε καὶ ἔλεγε:

— «Τύχη σου καλογραμμένο εἶνε. Σήμερα βράδυ παίρνεις ἀνήφορο, μεζαρλίκι τούρκικο. Εὕρης χανδάκι, εὕρης φράχτη, εὕρης βάτσουνα, πρόσεξε! Φεγγάρι ἔχει, κλεισμένο στόμα σου, λέξι γρῦ, ἀμίλητο νὰ ἦσαι. Νάχεις μαζὶ στάκτη, χῦσε στὰ βάτσουνα καὶ φύγε. Πίσω μὴ βλέπῃς. Αὔριο πᾶμε βλέπουμε. Πηγάδι καὶ στάκτη σημάδια ἴδια εἶνε; τὸ τύχη δικό σου θὰ γένῃ».

Αἱ γυναῖκες ἐπῆραν τὸν χρησμόν, ἐπλήρωσαν τὸν χότζα καὶ ἔφυγαν. Φοβισμέναι στὸν δρόμον, λέξιν δὲν ἀντήλλαξαν. Ἕνας κρῦος ἱδρὼς τὰς περιέχυσε.

III

Ἡ Σολωμονικὴ ἔδειξε καλὰ σημάδια. Ὅσα ἦσαν στὸ πηγάδι καὶ ὅσα ἐφάνησαν στὴν στάκτη ἦσαν τὰ ἴδια. Ἡ κυρὰ

Λοξὴ μάλιστα ἐπρόσεξε στὴν στάκτη καὶ σᾶν νὰ ἐξεχώρισε τὰ μισίδια τοῦ Γεώργου τῆς Μιμήκαινας. Καὶ ἀπὸ τὴν χαρά της ἐκίνει πόδια, χέρια καὶ κεφάλι. Μὰ ἔλα ποῦ ἔπρεπε νὰ μαγέψῃ καὶ τὴν Εἰρηνιώ, νὰ βρυκολακιάσῃ τὸν ἴσκιο της καὶ νὰ τὴν καταντήσῃ σύχαμα. Μόνον ἔτσι ὁ Γεῶργος θὰ τῆς ἔστελλε τὸν ἀρραβῶνα ὀπίσω.

Καὶ γιὰ μάγεμμα ἐδιάλεξε τὴν ἡμέρα τοῦ λουτροῦ. Ἐκάθητο στὸ παραθῦρι, ὁπότε νά! ἡ κυρὰ Ἐλεγκάκη μὲ τὴν κόρη της Εἰρηνιὼ περνοῦν διὰ τὸν λουτρό. Ὀπίσω των ἔρχεται τὸ μπακαλάκι μὲ καλαθοῦνα ποῦ εἶχε φαγητὰ καὶ μὲ ἕνα μικρὸ χαλὶ διὰ ἐξάπλωμα. Ἡ κυρὰ Λοξὴ ἐδιάλεξε τὴν εὐκαιρία. Σηκώνεται, καὶ τὶς εὑρίσκει, ὅταν ἐλούζοντο.

— Ὁλογεία σας! Ὁλογεία σας! μὲ ὑγείαν νὰ λερώσετε!

— Εὐχαριστῶ, κυρὰ Λοξή, εὐχαριστῶ καὶ παρομοίως σας!

— Καλὲ Εἰρηνιώ, κόρη μου, νὰ σὲ χαρῶ ἐγώ, νὰ σὲ χαρῶ! Τί εὐμορφιὰ καὶ καμάρι! Σὲ ἀξίζει ἄρχοντα βεζεστενιοῦ νὰ πάρῃς. Σῶμα ἀφροπλασμένο.... Φτοῦ, φτοῦ, φτοῦ! μὴ σὲ ματιάξω, κόρη μου!

Καὶ ἡ κυρὰ Λοξὴ μὲ τὸ λουτρικὸ σινδόνι, μὲ τὰ ὑψηλὰ τσόκαρα καὶ μὲ κινούμενη περπατησιὰ ἐκάθησε κοντά των. Κατόπιν, ψάχνουσα μὲ τὰ μάτια δεξιᾷ-ἀριστερᾷ, ἐρωτᾷ:

— Καλὲ κοκώνα Ἐλεγκάκη, ποιά εἶνε αὐτὴ ἡ χονδρὴ ποῦ λούζεται ἀντίκρυ μας; πές την!... Δὲν εἶνε ἡ Ἀρχοντοῦ, ἡ παρακόρη τῆς δευτέρας παραμάννας τοῦ Κυζίκου, ἔ; ἐλὴς ποῦ ἔχει στὸ πηγοῦνι καὶ στὸ στῆθος της...

— Σώπασε, κυρὰ Λοξή μου, νὰ κάμω τὸν σταυρόν μου. Σώπασε, μὴ μᾶς εὕρῃ ἡ κατάρα τοῦ δεσπότη!

Καὶ ἡ κυρὰ Λοξὴ στραβοκυττάζουσα τὴν Ἀρχοντοῦ κινεῖ τὸ κεφάλι καὶ καταπίνει τὸ σάλιο της. Κατόπιν λέγει:

— Ἔλα Εἰρηνιώ, κόρη μου! Ἔλα νὰ σὲ λούσω! Νὰ χαρῶ ἐγὼ τὸ κορμί σου, τὸ καμάρι σου, γοργόνα!

— Εὐχαριστῶ, κυρὰ Λοξή μου, λέγει ἐντροπιασμένη ἡ Εἰρηνιώ, εὐχαριστῶ σας. Μὲ λούζει ἡ μάννα μου.

— Καταδέξου, Εἰρηνιώ μου, καὶ μὴ μ' ἀρνεῖσαι! Κάμε νὰ θυμηθῶ τὴν κόρη μου ὀλίγο. Ἄχ! Εἶχα κ' ἐγὼ τὴν ἄχαρη Ἀγγέλκω σᾶν τὸ κρῖνο λιγερή. Κάθε πρωῒ ἐγὼ τὴν ἐκτένιζα

καὶ τῆς ἔπλεκα πλεξοῦδες τὰ ξανθὰ μαλλιά της, πρὶν τὰ δώσῃ διὰ σχοινὶ στὸν χάρο. Καὶ τώρα... ἂς παρηγοροῦμαι μὲ τὴς ξένες.

Ἡ Εἰρηνιὼ τὴν ἐλυπήθη καὶ συγκατένευσε. Ἡ κυρὰ Λοξὴ τὴν ἐκάθισε στὴν ἀγκαλιά της, ἐπῆρε τὸ γιαλιστερὸ τάσι καὶ τὸ φιλτισένιο κτένι της νὰ τὴν λούσῃ.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ἀκριβῶς ἔρχεται ἡ θειὰ τῆς Εἰρηνιῶς, ἡ κυράτσα Σουσανίτσα. Εἶχε ὑπάγη στὸ σπίτι, ἔμαθε πῶς ἔλειπαν στὸν λουτρό, σηκώθηκε καὶ ἦλθε. Μὰ μόλις ἀντικρυσε τὴν ἀνεψιάν της στὴς κυρὰ Λοξῆς τὴν ἀγκαλιά, ὁ λουτρὸς ἐγύρισε ἄνω κάτω εἰς τὰ μάτια της. Ἔμεινε σᾶν μάρμαρο. Ὅταν συνῆλθε, πηγαίνει κατὰ μέρος στὴν Ἐλεγκάκη καὶ κρυφὰ τῆς λέγει:

— Μωρὴ στρίγγλα, σκύλας μάννα, ἐμάγεψες τὴν κόρη σου! Μωρὴ σ' αὐτῆς τῆς μάγισσας, τῆς ἔξω ἀπ' ἐδῶ — καὶ σταυροκοπιέται — τὴν ἀγκαλιὰ πῶς ἄφησες τὴν κόρη σου;

Ὁ λουτρὸς ἔγινε ἄνω-κάτω. Ἡ κυράτσα Σουσανιὼ καὶ ἡ κυρὰ Λοξὴ ἐπιάσθησαν μαλλιὰ κουβάρια. Μὰ δὲν ἐξώφλησαν!

Τὴν ἄλλη ἡμέρα ξαναέρχεται ἡ θειὰ Σουσανίτσα στῆς ἀνεψιᾶς τὸ σπίτι νὰ ἐκδικηθῇ. Ἡ κυρὰ Λοξὴ ἐκάθητο ἀντίκρυ στὸ παράθυρο πλέκουσα κάλτσα. Τὴν εἶδε ἡ κυρὰ Σουσανίτσα μὲ μεγάλη ταραχή, ἀνοίγει τὸ παράθυρο καὶ τῆς λέγει:

— Μωρὴ τσαντόγρηα, σημειωμένη, κούτσαυλη! βρωμοκατσιβέλα τοῦ Σουλοῦ-κουλε, ἐσύ! τὰ μάγια ποῦ ἐμάγεψες τὴν ἀνεψιά μου φείδια στὸ κεφάλι σου νὰ γίνουν! Ἴσα ἀλάχ, μωρὴ τσαντῆ. Ποῦ ξεμυαλίζεις ἄδικα τοῦ κόσμου τὰ κορίτσια. Στὸ πατριαρχεῖο αὔριον θὰ πάγω καὶ στὸν ἅγιον μέγα ἀρχιδιᾶκο, ποῦ μὲ κλητῆρα περπατάει. Θὰ φιλήσω τὴν ποδιά του, θὰ κλαυθῶ, τὰ ροῦχα μου θὰ σχίσω, τὸ ἅχτι μου θὰ βγάλω, νὰ σ' ἐξορίσω ἀπὸ τὸ Φανάρι. Σουργοῦνι μωρή, σουργοῦνιιιι!

Καὶ ἡ κυράτσα Σουσανίτσα κατακόκκινη σᾶν ἀστακὸς κλείει τὸ παράθυρο. Τότε ἀπ' ἀντίκρυ ἀνοίγει τὸ παράθυρό της ἡ κυρὰ Λοξή, ἀφίνει τὴν κάλτσα καὶ διὰ νὰ μαζευθῇ κόσμος περισσότερος νὰ τὴν ἀκούσῃ, ξεφωνεῖ:

— Φωτιαααααά! Γιαγκὶν βαααάρ! καὶ κτυπᾷ τὰ χέρια της. Κύτταξέ με μωρὴ βρώμα, μωρὴ μυσκίνα καὶ τοῦ ντουνιᾶ

μουσουμπέτα. Καὶ τοὺς ἀγαπητικούς σας κύτταξε! Πέντε μπαίνουν ἀπὸ τὴν πόρτα καὶ δέκα βγαίνουν ἀπὸ τὸ παράθυρο. Μωρή, τὴν ἀνεψιά σου τὴν σουμπέκα, τὴν σουσουράδα, τὴν φκιασιδοῦ καὶ τὴν τσιμπλοῦ, αὐτὴν θὰ μαγέψω; Ποῦ ἔπλυνα τὴς βρῶμες της καὶ ὁ λουτρὸς ὅλος ἐμαύρισε καὶ σάστισε. Μωρή, ἐμένα τὰ χεράκια μου χρυσάφι καὶ μετάξι πιάνουνε, κακὸν χρόνον νἄχῃς, γιακὶν βαααάρ!

Ἔκλεισε κ' αὐτὴ τὸ παράθυρο, διότι τὴν ἐτράβηξεν ὁ κόσμος ποῦ συνέτρεξε.

Ὅλη ὅμως ἡ γειτονιὰ ἔμαθε πῶς ἡ Εἰρηνιὼ εἶνε μαγεμένη. Καὶ πράγματι· ὅταν τὴν ἐκτένιζεν ἡ κυρὰ Λοξή, ἐμάζεψε μερικὲς τρίχες, τὴς ἐτύλιξε μὲ σκόρδο μονοσκέλιδο, μὲ ρήγανη καὶ μὲ ἀπήγανο, τὴς ἔβαλε μιὰ νύκτα στὴν ἀστροφεγγιά, τὴς ἔρραψε σ' ἕνα χαϊμαλὶ καὶ τὸ πρωῒ πρὶν ξημερώσῃ τὰ ἐμελέτησε. Νύκτα ἦτον, ὅταν κάτω στῆς Εἰρηνιῶς τὴν πόρτα ἐμελέτησε τὸ ὄνομά της, ἐπῆγε κατόπιν στὴν ἀκρογιαλιά, ἔδεσε μιὰ πέτρα στὸ χαϊμαλὶ καὶ τὸ ἔρριψε στὴ θάλασσα. Καὶ μάγια ποῦ πίπτουν στὴ θάλασσα εἶνε ἄλυωτα καὶ αἰώνια.

IV

Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποῦ ἐδιάβασαν Σολωμονική, ἦτο σκεπτικὴ ἡ Ἀσημένια. Καιροὺς ἦταν φρόνιμη καὶ γνωστική, καιροὺς ἔχανε τὰς φρένας της. Συλλογίζετο ἂν θὰ βγῇ τοῦ Χότζα ἡ προφητεία. Μὰ ἔλα τὴν πρωτοχρονιὰ ποῦ ὠνειρεύθηκε βρυκόλακας καὶ μνήματα. Αὐτὴ ἡ συλλογὴ τὴν ἔφερε καιρὸ-καιρὸ εἰς τρέλα καὶ φείδια ἔνοιωθε πῶς εἶχε καταπιῇ, ποῦ τριγυρνοῦσαν στὸ στομάχι της. Ἄλλοτε ἔβλεπε τὸν χότζα Πρόδρομον καὶ τὴν κυρὰ Λοξὴ εἰς τὸ ὑπόγειο ποῦ ἔβγαζε διαβόλους καὶ καπνούς. Ἡ μάννα της καταπικραμένη τὴν ὁλογυρνοῦσε εἰς τὴς ἐκκλησίες, τῆς ἐδιάβαζεν ἐξορκισμούς, τὴν περιέχυνε μὲ ἁγιάσματα καὶ τὰ βράδυα τὴν ἐκάπνιζε μὲ χάρες ἀπὸ τὸν Ἅγιον Τάφον.

Ἕνα πρωῒ ἡ Ἀσημένια ἐσηκώθη μὲ ὄνειρο καλό. Εἶδε τὸν Γεῶργο τῆς Μιμήκαινας στὴν ἀγκαλιά της. Ξαφνίσθηκε, σηκώθη καὶ ἐκάθησε στὸ παραθῦρι. Περνοῦσε ἡ ὥρα μὲ τοὺς ρεμβασμούς, ὅταν νά! τὸν βλέπει καὶ περνᾷ. Ἀνατρί-

χιασε καὶ ἐκρύφθη. Περνοῦσε ὁ Γεῶργος βιαστικὸς καὶ σᾶν ἀφηρημένος. Ἐνόμιζες πῶς τὸ φιλότιμο τὸν ἐρρούφησε καὶ νύκτες ὅλες ἦτο ἄγρυπνος. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ποῦ ἐμάλωσε ἡ κυρὰ Λοξὴ καὶ ἡ κυράτσα Σουσανιώ, τὸ κορίτσι ἐκατηγορήθηκε. Δὲν τοὔμενε ἀγάπη πλέον. Δὲν εὗρισκε τὴν Εἰρηνιὼ τὴν ἴδια. Ἐχάλασε τὸ πρόσωπό της καὶ τὰ μισίδια της ἀγρίεψαν. Τρεῖς φορὰς ποῦ ἐπῆγε νὰ τὴν εὕρῃ, κρῦος φόβος τὸν ἐκράτησε. Σᾶν κανένας νὰ τὸν ἔλεγε: «Εἶνε μαγεμμένη, πρόσεξε!»

Καὶ σήμερα πρωῒ ἔλαβεν ἀπόφασιν νὰ πάγῃ στῆς κυρᾶ Λοξῆς τὸ σπίτι, νὰ μάθῃ τὰ καθέκαστα, κ' ἔπειτα νὰ τὴν χωρίσῃ. Ὅταν ἐπερνοῦσε, ἔρριψε ματιὰ στῆς Ἀσημένιας τὸ παραθῦρι καὶ τὴν εἶδε. Μὰ ἦταν ζαλισμένος. Ἡ κυρὰ Λοξὴ ἦταν στὴν ἐκκλησίαν καὶ ὁ Γεῶργος ἐζαλίσθη περισσότερον. Ἐγύρισε ὀπίσω χωρὶς κᾶν νὰ ρίψῃ ματιὰ στῆς ἀρραβωνιαστικῆς του.

V

Τὴν κυριακὴ πρωῒ στὸ καπελειὸ τῆς συνοικίας ἠκούσθησαν ψιλὰ παιχνίδια. Ὁ κόσμος ἀπόρησεν, ὅταν ἔμαθε πῶς τὰ εἶχεν ὁ Γεῶργος τῆς Μιμήκαινας! Μὰ ἐκεῖνος ἦτο μεθυσμένος καὶ ἔκαμνε τὸν γῦρο ὅπως συνείθιζαν οἱ χοβαρντάδες.

Ἐμπρὸς ἐπήγαιναν τὰ βιολιά, τὰ λαγοῦτα καὶ τὸ κλαρινέτο, καὶ ἠκολούθουν μερικὰ παιδιὰ μὲ τὸν ναργιλέ, μὲ τοὺς μεζέδες καὶ μὲ τῆς ρακῆς τὰ ποτηράκια. Ὁ Γεῶργος μὲ τρεῖς ἄλλους — στραβὰ τὸ φέσι καὶ λουστρίνι στὸ ποδάρι — ἔσυρε τὴν στράτα του. Κᾄπου - κᾄπου ἡ παρέα ἐτραγουδοῦσε ἀμανὲ τόσο λιγερὸν ποῦ ἀντήχουν τὰ μαραμμένα φυλλοκάρδια του. Καὶ ὅταν ἐπερνοῦσε, ἔτρεχαν αἱ φαναριώτισσαι στὰ παράθυρα νὰ ἰδοῦν τὸν ἐρωτοκτυπημένον. Μόλις ἐπέρασε ἀπὸ τῆς ἀρραβωνιαστικῆς του Εἰρηνιῶς τὸ σπίτι:

— Γεῶργο μου!

Μιὰ φωνὴ ἀκούσθη ποῦ σᾶν νὰ λιγοθύμησε. Ὁ Γεῶργος οὔτε κᾶν ἐσήκωσε μάτι νὰ ἰδῇ. Ἔδειξε μόνον μὲ τὸ χέρι τὸ σπίτι τῆς κυρᾶ Λοξῆς, ἐκεῖ νὰ σταματήσουν.

Ἀπὸ τ' ἀντικρυνὸ τὸ παραθῦρι μὲ καρδιοκτύπι κυττάζει ἡ Ἀσημένια. Τοῦ χότζα τὸ σημάδι ἤρχισε νὰ βγαίνῃ. Πίσω ἀπὸ τὸ παράθυρο κρυμμένη ἐκύτταζε ὅ,τι θ' ἀπογίνῃ. Ὁ Γεῶργος

ἐτραγουδοῦσε ἕνα ἀμανὲ σμυρνιώτικο καὶ ἡ Λοξὴ ὅλη χαρὰ ἐκέρνα τὴν παρέα. Τῆς συνοικίας τὰ παιδιὰ ἐμαζεύθησαν ὁλόγυρά των καὶ τὰ κορίτσια στὰ παράθυρα.

Ἔξαφνα κάποιος ἔφθασε μὲ περπατησιὰ σὰν γάτας. Κανεὶς δὲν τὸν ἐπρόσεξε. Εἶχε τὰ μάτια κόκκινα, ἀγριεμένα τοῦ φονηᾶ καὶ χρῶμα χλωμό, πρασινισμένο. Ἐφαίνετο πῶς ὁ θυμὸς ἐπῆρε τὰ μυαλά του. Καὶ ἐπάνω στὸ τραγοῦδι:

— Ἄχ! μέφαγες! ἠκούσθη.

Ὁ Γεῶργος ἐκυλίσθη εἰς τὸ αἷμα του. Ὁ φονηᾶς ἐξεδικήθη. Ἦταν ἀδελφὸς τῆς ἀρραβωνιαστικῆς του Εἰρηνιῶς καὶ ἦλθε νὰ ἐκδικήσῃ τοῦ σπιτιοῦ του τὴν τιμή.

VI

Ὑψηλὰ στὴν κορυφὴ ἑνὸς βουνοῦ, στῶν Πριγκηπονήσων τὰ νησιὰ τὸ μεγαλύτερο, ποῦ φθάνει οὐρανὸν καὶ σύννεφα ἡ κορυφὴ καὶ ρίπτει χαμηλὰ κατάμουτρα τὰ πόδια σὲ βράχους καὶ σὲ ἀγριοκούμαρα, εἶνε κτισμένα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κουδουνᾶ τὸ μοναστῆρι. Ἕνας παπᾶς ἀπὸ τοῦ Μωρηᾶ τὸ Μέγα Σπήλαιον λειτουργεῖ κάθε κυριακὴ καὶ ἑορτή. Πλάγι στοῦ παπᾶ τὸ κελὶ εἶνε κάμαρες μὲ σίδερα ποῦ κρατοῦνται οἱ πειραγμένοι ἄνθρωποι. Ὅσους ἐπείραξεν ὁ ἔξω ἀπ' ἐδῶ καὶ τὰ μυαλά των ἔπαθαν. Ἔχουν αὐτοὶ διὰ τροφὴ νερὸ καὶ παξιμάδι μόνο καὶ ξῦλο διὰ τὴν ἀταξία των.

Δύο νέαι γυναῖκες κινοῦν τὴν συγκίνησιν τοῦ κόσμου ποῦ τὰς βλέπει. Γονατισμέναι ἐμπρὸς στὸν Μεγαλόχαρο προσμένουν τὸ θαῦμα του. Κᾄπου - κᾄπου παίζουν τὰ χείλια των, κινοῦν τὰ χέρια ἱκετευτικὰ σᾶν νὰ λέγουν:

— Ἄϊ Γεώργι, ἢ πάρε μας ἢ δεῖξε μας τὸ θαῦμα Σου!

Καὶ ρίπτουν κάτω τὰ ματάκια των ποῦ ὄχι δάκρυ, αἷμα στάζουν. Τὴν μιὰ τὴν λέγουν Εἰρηνιώ, τὴν ἄλλη Ἀσημένια. Καὶ ὅταν βγαίνουν τὰ Ἅγια Μυστήρια, ἔρχεται ἕνα λαδικό, γρηὰ σᾶν σκέλεθρο στεγνή, ποῦ νόμιζες ὅτι κατάρα εἶχε στὰ μισίδια της, διὰ νὰ ἐξαπλώσῃ τὴς γυναῖκες κατὰ γῆς, νὰ περάσουν ἀπὸ ἐπάνω των τὰ Ἅγια. Ἦταν ἡ κυρὰ Λοξή. Καὶ ὅστις ἐρωτήσῃ αὐτῶν τὴν ἱστορία, ἀφίνει μὲ ἀνατριχίλα τὸ βουνὸ ποῦ ἐξοφλοῦν μερικοὶ τὴν ἁμαρτία των!

Η ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΣΣΑ ΚΥΡΑΤΣΑ

(Η ΠΡΟΞΕΝΕΙΑ)

Ἔτος 1810.

I

— Καλὴ ἡμέρα σας!

— Καλῶς τὴν κοκώνα Ταρσῆ. Ὁρίστε ἐπάνω!

—Ἂς ἀνέβω, νὰ ξεκουρασθῶ. Ἄχ ἡ σκάλα σας! Γέρασα, κοκώνα Δομνή μου, γέρασα. Ἀνεβαίνω καὶ κοντανασαίνω... Καλὲ τί πάστρες εἶναι αὐτὲς.... ἡ σάλα σας ἀστραφτοκοπάει.... πά, πά, πά!..

—Ὅσον ἔρχεται ἀπὸ τὰ χέρια μας, κοκώνα Ταρσῆ μου.

Ἡ κοκώνα Ταρσῆ, ἀφοῦ ἔστειλε τὴς ματιές της εἰς τὸ πάτωμα, εἰς τὸ ταβάνι, εἰς τοὺς σοφάδες, εἰς τοὺς τοίχους καὶ εἰς τὰ σκεπάσματα ποῦ ἦσαν ὅλα σιδερωμένα καὶ καρφιτσωμένα, ἔσεισε μὲ χαμόγελο τὸ κεφάλι καὶ ἐκάθησε. Ἡ κοκώνα Δομνὴ διέταξε τὴν κόρη της Ῥαλλοῦ νὰ βγάλῃ τριαντάφυλλο γλυκὸ καὶ ἕνα καφὲ πρωϊνό.

— Καλορροίζικη ἡ κόρη σου, Δομνή μου, καὶ καλορροίζικα τὰ νέα ποῦ σοῦ φέρω.

— Καλορροίζικα τὰ χέρια σου, Ταρσῆ μου. Ν' ἀκούσω!

— Ξεύρεις, κόρη μου, ποῦ κάθε καλὸ ἀκούεται στὴν Πόλιν. Καὶ ἡ προκοπὴ τοῦ σπιτιοῦ σου εἶνε ξακουσμένη. Ἐσκέφθηκα νὰ κάμω προξενειὰ τὴν κόρη σου, τί λές! Ἂν θὰ κάμω τὸ καλό, ἀξίζει στὴν Ῥαλλοῦ μας νὰ γίνῃ. Καὶ ἐσκέφθηκα τοῦ τσελεμπῆ Κυριάκου τὸν υἱόν, τὸν Γιάγκο, τί λές! Τί παλληκάρι, Δομνή μου, τί παλληκάρι! Στὴν ὄψιν ἄγγελος, στὸ ἀνάστημα λεβέντης, στὴν περπατησιά του ἄρχοντας καὶ νοικοκύρης, καλογυναικᾶς, κουβαλητὴς ὡς καὶ τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα.

Ἂν σ' ἔστειλε ἡ Παναγιά, Ταρσῆ μου, μεγάλη νἄνε ἡ χάρι της. Καὶ πάλιν ἐγὼ ἀνάλογα στὴν ὑπερηφάνεια, ποῦ ἔχει ἡ γενιά μας, προῖκα θὰ τὴν δώσω. Ἀλλαξιές, γουναρικά, ὅλα στὴν ἐντέλεια. Ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας της κοιλάρφανη τὴν ἄφησε, μὰ ὁ παπποῦς της ἦταν τοῦ αὐθέντου τῆς Βλαχίας κελαρτζῆ-μπασης. Ἄ! ὁ παπποῦς της! αὐτὸς μόνον ἐφόρει ἀρχοντικὸ καβάδι, σαλβάρι καὶ μιντάνι καὶ ἄλλοι πέντε ἓξ γραικοὶ στὴν Πόλιν. Ἐφόρει μεγάλη γοῦνα μὲ μεγάλα προφύλια καὶ ὑψηλότερο καλπάκι. Ἐγώ, Ταρσίτσα μου, ὄχι ποῦ θὰ πῶ διὰ τὸν πατέρα μου, μὰ σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια ποιός ἐφόρει τέτοια; Καὶ ἔλεγαν πῶς ἐστέκετο στὸ Ἀρζ-ὀδεσὶ ὀπίσω ἀπὸ τὸν αὐθέντη, ὅταν ἤθελε νὰ περάσῃ ὁ σουλτάνος καὶ νὰ τὸν προσκυνήσουν. Τέτοια μεγαλεῖα εἶδεν ἡ γενεαλογία μου!

Εἰς τὸ ἀναμεταξὺ ἦλθεν ἡ Ῥαλλοῦ χαιρετῶσα μὲ δίσκον ποῦ εἶχε γλυκὸ καὶ καφέ.

— Καλῶς τὴν κόρη μου, καλῶς την! λέγει ἡ Ταρσῆ. Γλυκὸ μὲ φέρεις, γλυκειὰ νὰ εἶνε καὶ ἡ τύχη σου!.... Φτοῦ, φτοῦ, φτοῦ στὸν κόρφον μου, μὴ σὲ ματιάξω, κόρη!

— Γλυκὸ διὰ τὰ γλυκὰ λόγια σου, κοκώνα Ταρσῆ!

— Εὐχαριστῶ. Καὶ τί εὔμορφο χρῶμα ποῦ ἔχει τὸ γλυκό σας. Φύλλο ἕνα-ἕνα παστρεμμένο. Αὐτὰ τὰ χρυσᾶ χεράκια σου τὸ ἔψησαν;

—Ὄχι! τῆς μητέρας μου τὰ χέρια!

— Τὸ ἴδιο κάμνει. Ἀπὸ ποῦ εἶσαι τριαντάφυλλο, ἀπὸ τὴν τριανταφυλλιά μου. Καὶ δὲν βλέπω τὰ ἐργόχειρά σου; Δὲς ταντέλλες, δὲς κεντήματα καὶ τσεβρέδες.... αὐτὲς ἢ κουκουνάρες, τί ψιλοκεντημένες μὲ χρυσάφι! Ἐπῆρα πρὸ ἡμερῶν καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὸ τσαρσὶ διὰ τὸν καναπέ μου, μὰ ποῦ τὰ μάτια τοῦ λαγοῦ καὶ ποῦ τῆς κουκουβάγιας! Τὰ ἀγόρασα ἀπὸ τὸν σιὸρ Κωστάκη τὸν Ῥαφτάνη. Νὰ σᾶς πῶ! Δὲν μοῦ λέτε, εἶνε ἀλήθεια πῶς ἐχάλασε τῆς κόρης του ὁ ἀρραβών; Ὁ γαμβρός, μοῦ εἶπαν, πῶς ἐνδιαφέρεται — ξεύρω κ' ἐγώ; — μὲ μιὰ γειτόνισσά σας. Τὰ ἔμαθε ἡ νύμφη, ἐλιγοθύμησε, ἔγινε ξῦλο κομμάτι καὶ μεγάλα πράγματα. Δὲν τὰ ἐμάθατε;

Ἡ Ῥαλλοῦ ἐκοκκίνισε. Δὲν ἤθελε νὰ ὀνοματισθῇ ἡ γειτό-

νισσά της ποῦ τὴν εἶχε φιληνάδα. Ἡ κοκώνα Ταρσῆ εἶπε μερικὲς ἄλλες ἐντυπώσεις της, πῶς τὴν εἶδε στὸν λουτρὸ μὲ ξένα μαλλιά, μὲ κοκκινάδι καὶ μὲ κάμποσα χρονάκια στὴν ράχι. Καὶ κατόπιν ἐξηκολούθησε :

— Εἶπα στὸν πατέρα της διὰ κάποια προξενειά, μὰ τέτοια τσακίστρα καὶ πιπιτσοῦ ποιός τὴν παίρνει στὸ Φανάρι ;

Ἀφῆκε τὴν Ῥαφτάναινα, ἀφῆκε τὴν γειτόνισσα καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε πρόχειρη ἄλλη νὰ κακολογήσῃ, ἐσηκώθη νὰ φύγῃ.

—Ἂς πηγαίνω, κόρη. Εἶμαι διὰ τὸ Κοντοσκάλι. Μὴ τὰ ρωτᾶς ! Τὴν προπερασμένη κυριακὴ ἔγινε γάμος πολὺ μεγάλος. Ἔφυγαν οἱ καλεσμένοι, ἔφυγαν καὶ τὰ παιχνίδια. μὰ ὁ γαμβρὸς — μὴ τὸ ξεστομίσετε ἀλλοῦ — εἶνε δεμένος. Καταλαβαίνετε .... πηγαίνω πρωΐ, διότι αὐτὰ τὰ πράγματα πρωῒ ξεδιαλύουν. Καί .... ὅ,τι εἴπαμε.

—Ὥρα σου καλή, κοκώνα Ταρσῆ, καὶ καλορροΐζικα τὰ χέρια σου. Πρῶτα ὁ Θεός !

— Τὴν πέμπτην βράδυ θὰ κάμετε τὴν ἐγκλαβὴ καὶ θἄλθω. Φωνάξετε τὸν πάτερ Ἀνανία καὶ ἂν ἀργήσω μὲ μηνᾶτε. Θὰ εἶμαι στὴν Ζούλιαινα. Ἐμάθατε ποῦ ἔξ μῆνας τώρα ἡ κόρη της ἔχει κοκκινάδα καὶ μόλις τώρα μὲ ἐφώναξε. Ἔξ μῆνες πᾶνε κ' ἔρχονται γιατροὶ ὡς ποῦ τὴν κατήντησαν ἁγιοκέρι. Ξεύρουν, κόρη μου, νὰ βγάλουν τὴν τύφλα των ; Συρμὸς τώρα ἐβγῆκε μὲ τοὺς γιατρούς !

II

Ἡ κοκώνα Δομνὴ ὑπαγόρευσε μὲ ἴδρω τὴν προῖκα ποῦ δίδει. Ἡ κοκώνα Ταρσῆ δὲν ἔχει πλέον νὰ προσθέσῃ τίποτε. Καὶ ὁ πάτερ Ἀνανίας ἀντιγράφει τὴν Ἐγκλαβή :

IC XC
NI KA

«Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν. Ἡ κυρὰ Δομνίκα τοῦ μακαρίτου σιὸρ Γεωργάκη χήρα, δίνοντας τὴν μοναχοκόρη της Ῥαλλοῦ νύμφη καὶ εἰς στέφανον, ὅπως διατάζουν αἱ ἅγιαι Γραφαί, οἱ ἅγιοι

Πατέρες καὶ οἱ ἅγιοι Πάντες τῆς ἁγίας ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν ἐκκλησίας, δίνει πρῶτα - πρῶτα τὴν εὐχή της. Γένοιτο !

Καὶ ἀπὸ ὅσα ἐλέησεν ὁ Θεός, μὲ τὸ νὰ ὀνομάζωνται βίος καὶ περιουσία ἐπὶ τῆς γῆς, δίνει ἡ κυρὰ Δομνίκα :

Μίαν εἰκόνα τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου μὲ ἀσημένια κεφάλι καὶ χέρια. Καὶ ἕνα ἅγιον Ἐλευθέριον ἐπάνω εἰς ἀχυβάδα.

Δίνει τοῦ γαμβροῦ, ἔστωντας νὰ εἶνε συνήθεια, μποξαλίκι, ἤγουν ἀλλαξιὰ μεταξωτὴ καὶ βρακοζώνα κεντητὴ ἀπὸ σύρμα. Ὅπως καὶ μιὰ σκούφια διὰ τὴν νύκτα.

Δίνει καὶ τῆς πολυαγαπημένης νύμφης ἀπὸ ροῦχα τῆς νύκτας ἄσπρα ἀπὸ δουζίνα μισὴ καὶ ἕνα στρῶμα μὲ δύο παπλώματα.

Δίνει ἕνα τόπιον ἄσπρο πανὶ τῆς Ἰγγλιτέρας διὰ τὸ καλορροΐζικο, ποῦ μὲ τὸ καλὸ θὰ ἔλθῃ, καὶ ἕνα ἀμελέτητο μὲ δύο χερούλια.

Δίνει ἕνα σάλι φερμαΐσι καὶ ἕνα μποξᾶ τζάρι.

Δίνει ἕνα μαλαματένιο χαρχάλι.

Δίνει μία γοῦνα σαμοῦρι, δῶρον τοῦ ποτὲ καζιμάλη τῆς ἐκκλησίας καὶ θείου μας τσελεμπῆ Νικολάκη.

Δίνει ἕνα πολύτιμο τζάρι τῆς Περσίας μὲ κρόσια, ποῦ ἦταν δῶρον τοῦ ἄρχοντος αὐθέντου τῆς Βλαχίας — Θεὸς συγχωρέσοι τον — εἰς τὴν φαμιλίαν μας.

Καὶ τέλος δίνει ὅλας τὰς εὐχὰς τῶν ἁγίων πατέρων τῆς πίστεως νὰ εἶνε εἰς τὸ ὀσπίτιον τῆς νύμφης, ὅπως καὶ καθὼς προστάζουν οἱ νόμοι καὶ οἱ προφῆται.

Ὑπογράφομαι ἡ ταπεινὴ δούλη τοῦ Θεοῦ
Δομνὴ

Καὶ ἐπικυρῶ ἐγὼ ὁ γραμματεὺς καὶ προϊστάμενος τῆς ἐκκλησίας
πάτερ Ἀνανίας.

Ἡ ἐγκλαβὴ ἐγράφη μὲ χηνόπεννα καὶ μὲ μεγάλα γράμματα. Χαμηλὰ ἄφινε ἄδειο μέρος, ὅπου θὰ ὑπέγραφε ὁ γαμβρὸς καὶ οἱ μάρτυρες τὴν ὥραν τοῦ γάμου.

III

Ἡ πρώτη ἐπίσκεψις στὴν νύμφη ἔγινε τὴν ἀκόλουθη κυριακή. Ἡ ἐκκλησία εἶχε ἀπολύσῃ καὶ ὁ τσελεμπῆ Κυριάκος, ἡ γυναῖκα του καὶ ὁ υἱός των ὁ γαμβρός, μὰ ἀπ' ὅλους πρώτη

κουνητὴ καὶ μὲ καμάρι ἡ κοκώνα Ταρσῆ, κτυποῦν τὴν πόρτα τῆς κοκώνα Δομνίκας.

Ἡ γειτονιὰ ἐχύθη εἰς τὰ παράθυρα. Ἡ πόρτα ἀνοίγει ἀμέσως καὶ ἡ κοκώνα Δομνὴ κατεβαίνει νὰ ὑποδεχθῇ τὸν γαμβρὸν καὶ τὰ συμπεθέρια. Γέλια, χαρὲς καὶ ἀστειότητες ἐγέμισαν τὴν κάμαρα τῆς ὑποδοχῆς. Ἡ προξενήτρα εἶχε πάντοτε καὶ παντοῦ πρώτη τὸν λόγον.

Εἰς τὸν συμπέθερον προσέφεραν τσιμποῦκι μακρὺ μὲ ἐπιστόμιο ἀπὸ κεχλιμπάρι, καὶ ἡ δοῦλα Μάλαμα φέρει εἰς γιαλιστερὸ τασάκι τὴν φωτιά. Ὁ λόγος ἦτο διὰ τὸν δεξιὸν ψάλτη τοῦ Μετοχιοῦ ποῦ ἔφεραν ἐσχάτως. Εὗρισκαν ὅτι ἔψαλε πολὺ εὔμορφα τὴν Δοξολογία καὶ τὸ Χερουβικόν. Ὁ συμπέθερος ἐπληροφόρησεν, ὅτι ἦσαν μαθήματα ἀρχαίων μουσικοδιδασκάλων γραμμένα εἰς πρῶτον ἦχον. Ἀλλ' ἡ γυναῖκά του εὗρισκε καλλίτερον τὸν διάκον. Τὸ Εὐαγγέλιον ἔσταζε μέλι ἀπὸ τὸ στόμα του. Εἰς τὸ ἄκουσμα ὅμως τοῦ διάκου ἡ Ταρσῆ τὴν ἀποπαίρνει :

— Ἄχ ! ἐκεῖνον τὸν διάκο .... λέγει καὶ κουνεῖ τὸ κεφάλι. Θεὸς νὰ μὲ συγχωρέσῃ .... ἐκεῖνον τὸν διάκο ... !

— Τί σοῦ ἔκαμε ὁ διάκος, κοκώνα Ταρσῆ ; ἐρωτᾷ ὁ συμπέθερος μὲ γέλια.

Καὶ ἐκείνη, ἀφοῦ ἐσούρωσε τὰ μοῦτρα καὶ ἐκούνησε τὸ κεφάλι :

— Ὁ διάκος ὁ Κωνστάντιος ; ἐπανέλαβε. Ἔξω ἀπὸ τὴν ἱερωσύνη του, διάβολος μοναχός ! . .

Ἡ πόρτα εἰς τὸ ἀναμεταξὺ εἶχεν ἀνοίξῃ, καὶ ἡ νύμφη κρατοῦσα δίσκον μὲ γλυκὸ καὶ μὲ καφέ, κατακόκκινη καὶ μὲ χαμηλὰ τὰ μάτια, παρουσιάζεται ὡσὰν νὰ τρέμῃ. Καὶ εἰς τὴν λαχτάρα τοῦ κοριτσιοῦ, ἀπ' ἀντίκρυ ὁ γαμβρὸς ἔχασε τὴν ὄψιν του. Ἐνόμιζες ὅτι τοῦ ἔφυγε τὸ αἷμα. Μὰ ἡ κυρὰ προξενήτρα ἔκοψεν ἀμέσως τὴν ἀπότομη σιωπὴ καὶ ἔστρεψε τὸν λόγον εἰς τὸ ὡραῖον χρῶμα τοῦ γλυκοῦ, ποῦ ἐκείνη δὲν κατώρθωσε ποτὲ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ ὅσον καὶ ἂν ἐπερίσσευσε τὸ λεμόνι, διὰ νὰ ἀνοίξῃ χρῶμα. Κατόπιν ὡμίλησε διὰ τὸ γυριστὸ γλυκό, διὰ τὸ βύσσινο, διὰ τὸ κυδῶνι πῶς τὰ ψήνει μία χιώτισσα τεχνίτρα, καὶ ἐνῷ ἔλεγε αὐτά, τὰ μάτια της ἦσαν

στὰ συμπεθέρια ποῦ ἔπαιρναν γλυκὸ καὶ στὸν γαμβρὸν νὰ καταλάβῃ τί διαλογιέται.

Ὁ συμπέθερος ἤρεσε τὴν νύμφη του. Τὸ πρόσωπόν του ἐπρόδιδε μεγάλη εὐχαρίστησιν καὶ ἤρχισε νὰ λέγῃ πῶς ἐνθυμεῖται τὸν παπποῦ τῆς νύμφης πολὺ καλά. Τελευταῖον μάλιστα τὸν εἶδε στὴν ἀκολουθία τοῦ ὀσποδάρου τῆς Βλαχίας Γκίκα, ἔξω ἀπὸ τὸ Ἐδιρνέ-καπου. Ὁ ὀσποδάρος, σὲ κατάχρυσο ἄλογο καβάλλα, μὲ τὴν καμπανίτσα καὶ μὲ καλπάκι ἀπὸ σαμουρόγουνα, εἶχε σουλτανικὴ παράταξιν μαζί του. Χιλιάδες κόσμος ἦσαν μαζί του. Γενίτσαροι, ὑπασπισταὶ τοῦ σουλτάνου, μεγάλοι πασάδες, βλάχοι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, ὅλοι καβάλλα μὲ σημαίαν καὶ μὲ μουσική, οἱ ἄρχοντες τῶν πατριαρχείων, ὅλοι τὸν ἠκολούθουν. Καὶ πλάγι τοῦ ἡγεμόνος ἕνας ἐκράτει τὸ σπαθί του καὶ ἄλλος τὴν ἡγεμονικὴ Κούκα μὲ διαμαντόπετρα καὶ μὲ λόφον ἀπὸ πτερὰ στρουθοκαμήλου. Ὀλίγον παρακάτω ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα ἠκολούθει καὶ ὁ παπποῦς της καβάλλα μὲ καβάδι καὶ μὲ καλπάκι. Αἴ ! ποῦ εἶνε τώρα ἐκεῖνα τὰ ἀρχοντλίκια. Τώρα ἐχάθησαν κ' ἐκεῖνα !

Ὁ συμπέθερος διηγεῖτο μὲ ἐνθουσιασμὸν τὰ μεγαλεῖα τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, ὁπόταν ἡ νύμφη του ἔρχεται πάλιν νὰ πάρῃ τὰ φλυτζάνια. Μὰ ἡ στιγμὴ αὐτὴ εἶνε ἐπίσημη. Ἡ προξενήτρα καρδιοκτυπεῖ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν της. Ὁ γαμβρὸς ἐκάρφωσε τὰ μάτια του στὴν νύμφη καὶ μέσα στὴν ὠχρότητά του φαίνεται σὰν νὰ διστάζῃ. Ἐσιώπησαν ὅλοι. Μιὰ στιγμὴ ἀκόμη καὶ ἐτελείωσε. Ἕνα γελαστὸ σημάδι ἐζωγραφήθη στὴν φυσιογνωμία τοῦ γαμβροῦ, ποῦ σηκώνεται καὶ ρίπτει ἕνα χρυσὸ φλουρὶ στὸν δίσκον τῆς κόρης. Ἦταν τὸ λογοσήμαδο.

Ἡ νύμφη ἐκλονίσθη, μὰ ἡ κοκώνα Ταρσῆ εὑρέθηκε στὸ πλάγι της. Καὶ πρώτη φωνάζει :

— Καλὰ τέλη ! Νὰ μᾶς ζήσουν !

Καὶ σφίγγει τὸ χέρι τῆς συμπεθέρας ποῦ δακρύζει.

Ὁ γαμβρὸς ἤλλαξε χρῶμα. Ἔγινε κατακόκκινος. Ἡ νύμφη ἔγινεν ἄφαντη.

— Καὶ στὸν γάμο τους ! Νὰ τοὺς χαιρώμεθα !

Εὔχονται ἀναμεταξύ των τὰ συμπεθέρια.

(1910)

Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΦΑΝΑΡΙΩΤΗΣ

[Ἔτος 1880.]

I

Ὁ ἥρως μου εἶνε ὑψηλὸς καὶ ξανθός, μὲ εὐγενικοὺς τρόπους, ποῦ προσπαθεῖ νὰ περιχύνῃ χάριν εἰς τὰς κινήσεις του καὶ νὰ ἀραδιάζῃ ποιητικοὺς μαργαρίτας εἰς τὴν ὁμιλία του. Ὀνομάζεται κύριος Κοππέας καὶ εἶνε γέννημα θρέμμα φαναριώτης. Συνειθίζει ὅταν περιπατῇ νὰ κτυπᾷ τὸ μπαστοῦνι, νὰ βλέπῃ μὲ γλυκὰ μάτια στὰ παράθυρα καὶ νὰ τρέφῃ στὸ κεφάλι μακρυὰ μαλλιὰ οἂν καλλιτέχνης. Πολὺ εὔκολα συνείθιζε νὰ θαυμάζῃ, νὰ δικαιώνῃ τὸν ὁμιλοῦντα καὶ εὐκολώτατα νὰ ἐρωτοκτυπιέται. Ἔτσι τὸν ἤξευρα.

Ἔπειτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἀπουσίας τὸν ξαναηῦρα. Ἀλλὰ τόσον μεταμορφωμένον, ὥστε ἀξίζει νὰ ἀκούσετε καὶ σεῖς τὴν ἐξομολόγησίν του. Θὰ μᾶς τὴν διηγηθῇ ὁ ἴδιος.

II

Ὅπως ἐνθυμεῖσαι, φίλε μου, ἤμην ὀρφανὸς ἀπὸ πατέρα. Ὁ θεῖος μου ἦτο παντοπώλης στὸν μεγάλον δρόμον τοῦ Πέραν, ποῦ ἐσυντηροῦσε ἐμὲ καὶ τὴν μητέρα μου. Ἐμουρμούριζε ὅμως διατί δὲν ἄφινα τὸ σχολεῖον, ὅταν ἐπέρασα δύο τάξεις γυμνασίου. Καὶ ὅταν ἀνηγορεύθην τελειόφοιτος, ὦ Θεέ μου! ἐνόει νὰ ἐργάζωμαι στὸ παντοπωλεῖον του καὶ νὰ κοροϊδεύῃ τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς ποιητάς ποῦ ἔμαθα.

Μοῦ ἤρχετο νὰ κλαίω, ὅταν ἐσκεπτόμην ποῦ ἤμην σὲ παντοπωλεῖον. Ἐγὼ ποῦ ἐμελέτησα μὲ τόσον ἔρωτα τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα, ποῦ παρηκολούθησα τὴν τύχην τῶν Ὁμηρικῶν ἡρώων, ποῦ ἔκλαψα στὸν τάφον τῆς Ἀντιγόνης καὶ ποῦ ἐλογάριαζα τὰς ἀποστάσεις τῶν ἀστέρων καὶ τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα τοῦ Πυθαγόρα, νὰ καταβῶ, καὶ ποῦ; εἰς ἕνα παντοπωλεῖον!

Ἄ, φίλε μου! ἔνοιωσα τὸν ἑαυτόν μου κατάκαρδα πληγωμένον, ἐσκέφθην πῶς δὲν ὤφειλα διὰ τὴν ἀμάθειαν ἑνὸς κυρίου θείου μου νὰ καταστρέψω τὰ ὄνειρά μου καὶ ἀπεφάσισα νὰ ἐπαναστατήσω. Ἀλλὰ πῶς; Φρόνιμον ἦτο νὰ προσπαθήσω νὰ τὸν πείσω νὰ μὲ στείλῃ στὰς Ἀθήνας. Καὶ προσπάθησα. Μὰ ὅταν εἶδα, ὅτι ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀττικῶν ρητόρων παρήρχοντο πολὺ μακρυὰ ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ θείου μου, ἀπεφάσισα νὰ φύγω. Τίποτε ἄλλο δὲν ὠνειρευόμην παρὰ τὰς Ἀθήνας, τὰς Ἀθήνας. Εὑρίσκω λοιπὸν πενῆντα λίρες τῆς μητέρας μου κρυμμένες, τὰς ἐπῆρα ἢ τὰς ἔκλεψα — δὲν εἰξεύρω — καὶ ἕνα πρωῒ ἔφυγα.

III

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἤρχιζε τότε μία νέα ποίησις, ἡ συμβολική. Εἶχαν βαρεθῇ τὸν Ὀρφανίδη, τὸν Σοῦτσον, τὸν Παράσχον, καὶ ἐζήτουν ἄλλας ἰδέας θαμβωμένας καὶ μυστηριώδεις. Ἔπαιρναν τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν Ἅδην. τὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Γουετεμάλα, τὴν μυρωδιὰ τῆς βανίλιας καὶ τῆς ὀζογαλῆς, τὰ χρώματα τὰ πλέον παράξενα, καὶ μὲ μεγάλες γραμμὲς ἐσχεδίαζαν ἕνα ἀρλεκῖνον φιλόσοφον, ποῦ ἀπὸ τὸ πόδι του ἔσταζε πάντοτε μιὰ ἰδέα. Ὤ, βέβαια, ἔπρεπε ἡ παλαιὰ ποίησις νὰ ἀλλάξῃ. Ἡ σημερινὴ ἐποχή, τὸ σημερινὸ γαργάλευμα τῶν νεύρων καὶ τῆς φαντασίας θέλει ἄλλην μορφή, ἄλλες λέξεις. Ζήτω ὁ συμβολισμός!

Κάποιος συμβολιστὴς μὲ εἶπε: Μὴ σφίγγῃς τὰς ἰδέας σου στοὺς ἐπιδέσμους τῆς Λογικῆς, οὔτε τὴν γλῶσσαν νὰ κουρεύῃς μὲ τὴν σχολαστικότητα τῆς Γραμματικῆς. Δόσε ἐλεύθερον ἀέρα. Πάρε τὰ ἀραβικὰ συμπλέγματα, πάρε μερικὰς γραμμὰς τοῦ Παρθενῶνος, μερικὰ πτερὰ τῶν Κάφρων, δανείσου τὸ γαλάζιο ἀπὸ τὸν οὐρανόν, τὴν ζάχαριν ἀπὸ τὸν ἔρωτα, τὸν

γρόνθον ἀπὸ τὴν ζούλια καὶ τὰ γέλια τῆς φιληνάδας, ζύμωσέ τα ἐπιδέξια καὶ νά! τὸ ὑλικό σου. Ὅσον διὰ τὰς λέξεις, ἀρκεῖ νὰ ἦσαι αἱρετικός. Ἀλβανικαί, τουρκικαί, ἰταλικαί, ὅλαι χωροῦν εἰς τὴν χύτρα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Κύτταξε μόνον κατάβαθα τὸ πρᾶγμα νὰ εὕρῃς μέσα του τὸ μυστήριον τῆς Φύσεως ποῦ συμβολίζεται. Καὶ τότε ἡ ἀληθινὴ ἐντύπωσις μόνη της θὰ γίνῃ σύμβολον.

Ἡ φιλοσοφία αὐτὴ τῆς ποιητικῆς αἱρέσεως μὲ συνεκίνησε. Ἐμπρός μου ἔβλεπα νάνους τοὺς διδασκάλους τῆς σχολῆς τοῦ Γένους, ποῦ μὲ ἐμάνθαναν σαπφικὰ καὶ ἀλκαϊκὰ ποιήματα, ταιριάζοντες χωρὶς καμμία ἰδέα λέξεις ἐπάνω εἰς τὸ μέτρον. Καὶ ἔκτοτε ἀφῆκα ἐλεύθερον τὸν Πηγασόν μου γκαλόπ, νὰ συμβολίζῃ μὲ ἕνα ἀθηναῖον, ποῦ ἔγραφε:

Ἀπὸ γαλάζιο οὐρανὸ
γαληνεμένο ξάστερο
δίχως βροντὴ καὶ κεραυνὸ
καὶ ἀστραπὴ καὶ σύννεφο
εἶδα . . . . . .

—

Ζεστὴ καὶ πικροστάλακτη
βροχὴ νὰ πέφτῃ αἰώνια,
νὰ λυώνῃ ἡ πίκρα καὶ ὁ καϋμός,
νὰ μὴ περνοῦν τὰ χρόνια
εἶδα . . . . . .

—

Καὶ στ' οὐρανοῦ τὸ χρῶμα
καὶ στοῦ γιαλοῦ τὸ κῦμα
σ' αὐτὴ τὴν νύχτ' ἀκόμα
ποῦ μοιάζει κρῦο μνῆμα
εἶδα . . . . . .

—

Καὶ στ' ἄστρο ποῦ φωτίζει
ψηλὰ στὸν οὐρανό,
καὶ ἡ ψυχή μου ἐλπίζει
σὲ κόσμον μακρυνὸ
εἶδα . . . . . .

—

Μαλλιὰ τοῦ Ἥλιου ἀχτῖνα,
κορμὶ νεφέλη θαμπή,
ματιὰ τῆς Πούλιας φεγγή,
ἐσένα εἶδα Κορίννα!

Ἔγινα, ὅπως βλέπετε, ριζοσπάστης στὴν Φιλολογία. Κατώρθωσα νὰ ἔχω σχέσεις μὲ τὸν Σουρῆ, μὲ τὸν Παλαμᾶ, μὲ τὸν Δροσίνη καὶ ἐδιάβαζα συχνὰ τὸν Jean Moreas. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ γίνω καὶ συγγραφεύς. Νὰ ἀκουσθῶ ἕως στὴν Πόλιν καὶ ἕως στὸ παντοπωλεῖον τοῦ θείου μου. Ὁ βιβλιοπώλης μὲ ἐβεβαίωνε, ὅτι ἂν ἐτύπωνα τὰ ποιήματά μου, θὰ ἐξώδευα πεντακοσίας δραχμὰς καὶ ἀπὸ τὴν πώλησίν των θὰ ἐκέρδιζα ἑκατὸν δραχμὰς τὸν μῆνα. Καὶ τὸ ἀπεφάσισα.

Τὸ βιβλίον μου ἐξεδόθη μὲ τὸν τίτλον: «Χειμωνιάτικα ἄνθη τῆς Σαχάρας:» Ἐμοίρασα μερικὰ βιβλία στὰς ἐφημερίδας, στοὺς μεγάλους ποιητάς, στὴν Ἐθνικὴ βιβλιοθήκη, ἔστειλα ἕνα χρυσοδεμένο καὶ στὸ Παλάτι. Τώρα ἐπερίμενα τὸν βιβλιοπώλη. Ἀλλοίμονον! Μόλις μοῦ ἐπώλησε τρία τὸν πρῶτον μῆνα καὶ ἕνα τὸν δεύτερον. Ἄ! τί ἀχάριστη ποῦ εἶνε ἡ κοινωνία!

Μιὰ ἡμέρα ἔξω ἀπὸ τὸ Ταχυδρομεῖον κάποιος παλαιοβιβλιοπώλης ἀράδειαζε βιβλία. Παρατηρῶ καὶ βλέπω ἕνα ἀπὸ τὰ «Χειμωνιάτικα ἄνθη τῆς Σαχάρας». Ἔγινα — πίστευσέ με — πιπέρι στὸν θυμόν. Νὰ πωλήσω τέσσαρα ἀντίτυπα καὶ νὰ καταντήσουν τόσον γρήγορα στοὺς δρόμους! Ἐπρόσεξα ὅμως προσεκτικώτερα καὶ τί βλέπω; — «Οἱ ἄθλιοι» τοῦ Οὐγκὼ — «Εἰδύλλια» τοῦ Δροσίνη — «Νάθαν ὁ σοφὸς» τοῦ Λέσιγκ καὶ στεναγμὸς ἀνακουφίσεως μὲ ἐπαρηγόρησε. Κατετάχθην καὶ ἐγὼ εἰς τὴν γραμμή των. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὸν τίτλον τοὐλάχιστον τοὺς ἐπέραοα. Ἐστάθην ὀλίγον μήπως πωληθῇ τὸ βιβλίον μου, ἀλλὰ κατόπιν ἐσκέφθην ὅτι ἦτο περιττόν. Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου μου ἦτο καλύτερος. Ὦ Οὐγκὼ καὶ Λέσιγκ καὶ Δροσίνη, σᾶς ἐπέρασα!

IV

Ἀλλὰ τὰ οἰκονομικά μου, κύριε, ἐπήγαιναν κατὰ διαβόλου. Ὑπελόγιζα καὶ τὰ λεπτὰ ποῦ θὰ ἐξώδευα μεσημέρι βράδυ στὴν τροφή μου. Ἐπαρηγορούμην μόνον, ὅτι ὅλοι οἱ μεγάλοι ἄνδρες ἐτυραννήθησαν ἀπὸ τὴν πεῖνα.

Δὲν γνωρίζω τὴν σχέσιν τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς πείνας, ἀλλὰ εἰξεύρω καλὰ ὅτι ἐρωτεύθην, ὅταν ἄρχισα νὰ πεινῶ. Καὶ χωρὶς νὰ καλοσκεφθῶ, ἔκαμα τὸν γάμον μου ἕνα μῆνα ἀργότερα μὲ

μιὰ γειτόνισσά μου μελαγχροινή, μὰ νόστιμη γυναικοῦλα, ποῦ ἔκαμνε γραβάτες στὸ κατάστημα Κασδόνη. Σοῦ ἐξομολογοῦμαι, ὅτι μέχρι σήμερον δὲν μετενόησα διὰ τὴν ἐκλογήν μου. Ἡ Κορίννα μὲ ἀγαπᾷ μὲ πάθος. Ἀλλ' ἔχει ἕνα κακό: νὰ εἶνε πρακτικὴ καὶ πολὺ πεζή. Ἐξακολούθει νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ μὲ τρέφῃ χωρὶς νὰ γογγύζῃ. Ὠργίζετο ὅμως σᾶν μανιακὴ διότι ἤμην ποιητής, διότι εἶχα φίλους τὸν Ὅμηρον, τὸν Πίνδαρον, τὸν Λεκὸντ Δελίλ καὶ τὸν Jean Moreas.

Διάβολε! Αὐτὸ τὸ σφάλμα της ἦτο ἀνυπόφορο. Ἄρχισα νὰ σκέπτωμαι τόσον πολύ, ὥστε δὲν εἶχα ὄρεξιν οὔτε κἂν νὰ ὁμιλῶ. Σκοτεινὴ μελαγχολία καὶ θλιμμένα ὄνειρα μὲ ἐτριγύριζιν. Βαρέθηκα τὴν ζωή μου καὶ ἤθελα, ὦ ἤθελα νὰ ἀποθάνω!

V

Καὶ ἀπὸ τότε ἔγινα φιλόσοφος. Ἡ κοινωνία, ὁ κόσμος, ἡ ζωή, ὅλα μοῦ ἦσαν ἀνυπόφορα. Ἐπὶ τέλους ηὗρα παρηγορία εἰς τὸν Πυθαγόρα. Ἐσκέφθην ὅτι ἡ Μετεμψύχωσις εἶνε σπουδαία θεωρία καὶ μάλιστα ὅτι εἶνε ἡ γλυκυτέρα παρηγορία. Ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη τὴν ἐβεβαίωσε ὄχι μόνον εἰς τὴν ὕλην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Δύναμιν. Ὅλα εἰς τὸν κόσμον ἀλλάζουν μορφήν, καὶ τίποτε δὲν χάνεται. Ὅλα ἐπανέρχονται. Διατί λοιπὸν νὰ μὴ ἀποθάνῃ ὁ πτωχὸς Κοππέας καὶ νὰ μὴ ἀναγεννηθῇ ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Κίνας εἴτε ὡς πρίγκηψ τῆς Ἀγγλίας; Διατὶ ὄχι;

Τὸ βράδυ, ὅταν ἡ Κορίννα ἐγύρισε ἀπὸ τὴν ἐργασίαν, μὲ εὑρίσκει σκεπτικόν, ἀλλὰ χαρούμενον.

— Τί ἐφιλοσόφησες σήμερα; μὲ λέγει.

Ἐγὼ τὴν ἁρπάζω, τὴν φιλῶ, τὴν φιλῶ καὶ τῆς λέγω: Ἄκουσε! Γνωρίζεις, Κορίννα μου, τί θὰ πῇ Μετεμψύχωσις; Ξεύρεις τὸν Πανθεϊσμόν, ὅπως τὸν ἑρμήνευσεν ὁ Φιγγέ; Ἄκουσε! Σ' αὐτὸν τὸν ψεύτη κόσμον, ποῦ ἐγεννήθημεν, ὁ ἄνθρωπος πεθαίνει, γίνεται χῶμα, γίνεται χόρτον, γίνεται ζῶον καὶ πάλιν γίνεται ἄνθρωπος. Ἡ χημεία λέγει, ὅτι ἡ σῆψις καὶ ἡ ζύμωσις μεταβάλλουν τὰ ὀργανικὰ εἰς ἀνόργανα καὶ πάλιν τὰ ξανασυνθέτουν εἰς ὀργανικά. Καὶ ἡ Φυσικὴ ἐπίσης λέγει, ὅτι ἡ δύναμις παράγει θερμότητα, ἡ θερμότης ἠλεκτρισμὸν καὶ ὁ ἠλεκτρισμὸς πάλιν δύναμιν. Τίποτε λοιπὸν δὲν χάνεται εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ὅλα μεταβάλλονται εἰς μίαν ἀλυσίδα μεταμορφώσεων. Αὔριον, Κορίννα μου, θὰ πεθάνῃς καὶ θὰ σὲ κλαύσω βέβαια, εἴτε ἐγὼ θὰ πεθάνω καὶ σὺ θὰ μὲ κλαύσῃς. Ἀδιάφορον. Ἡ μία ὕλη θὰ κλαύσῃ τὴν ἄλλη καὶ ὅταν ξαναέλθῃ στὸν κόσμον πιθανὸν ἡ δεύτερη νὰ κλαύσῃ τὴν πρώτη. Πιθανὸν ὅμως, Κορίννα μου, νὰ πεθάνῃς καὶ κατόπιν νὰ ξαναέλθῃς ὡς βασίλισσα τῶν Ὀττεντότων. Καὶ διατί ὄχι τῆς Ἑλλάδος, παρακαλῶ;

Ἐσκέφθην λοιπὸν τὸ ἑξῆς: Ἀντὶ νὰ πεινῶμεν, ὅπως τώρα, καλύτερον εἶνε νὰ πεθάνωμεν. Δὲν θὰ ξαναγεννηθῇς βασίλισσα; Πιθανὸν νὰ ξαναέλθῃς ὡς κόμησσα καὶ ἐγὼ ὡς κόμης. Δὲν εἴμεθα δὰ κακοὶ νὰ γεννηθῶμεν ποντικοὶ ἢ σκύλοι. Ἡμεῖς σ' αὐτὸν τὸν κόσμον ἐπεράσαμεν τὸ μαρτύριον. Νὰ θελήσῃς λοιπόν, Κορίννα μου, νὰ θελήσῃς νὰ πεθάνωμεν μαζί. Ὤ, νὰ θελήσῃς καὶ ὁ κόσμος τότε θὰ κλαύσῃ δύο ἀγγέλους: τὸν ἕνα θηλυκὸν καὶ τὸν ἄλλον ἀρσενικόν. Δὲν μὲ ἀπαντᾶς;

VI

Ἡ Κορίννα μέχρι τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἐστέκετο ἀκίνητη καὶ ἀμίλητη. Μὲ ἐπῆρε διὰ τρελὸν καὶ ἐχάθηκεν εἰς σκέψεις. Ἔπειτα σᾶν ἀληθινὴ γυναῖκα ἔπεσε στὴν ἀγκαλιά μου λέγουσα:

— Θὰ πεθάνω μαζί σου, Κοππέα!

— Σὲ εὐχαριστῶ, Κορίννα μου, ἀπήντησα καὶ τὴν ἐφίλησα.

Μὰ τώρα πρέπει νὰ σκεφθῶμεν διὰ κάτι ἄλλο. Ἀφοῦ θὰ πεθάνωμεν μὲ τὴν φιλοσοφίαν, πρέπει νὰ μᾶς θαυμάσῃ ὁ κόσμος. Αἱ ἐφημερίδες πρέπει νὰ δημοσιεύσουν τὰ ὀνόματά μας, τὸν ἔρωτά μας, τὸν ἠρωϊσμόν μας, καὶ νὰ γίνωμεν παράδειγμα εἰς ὅσους θέλουν, ὅταν ἀποθνήσκουν, νὰ γνωρίζουν διατί ἀποθνήσκουν. Ἄκουσε λοιπόν! Θὰ ἀνάψωμεν κάρβουνα στὴν κάμαρά μας καὶ θὰ πεθάνωμεν ἀγκαλιασμένοι σφικτά, ὅπως ὅταν ἐνωθήκαμεν. Ὅταν τῆς εἶπα αὐτά, ἐκάθησα νὰ γράψω τὸ τελευταῖον γράμμα.

— Σὲ ποῖον γράφεις; μ' ἐρωτᾷ.

— Στὴν μητέρα μου!

— Καὶ ἔχεις μητέρα;

Ἀνατρίχιασα. Πάντοτε τῆς ἀπέκρυψα τοὺς συγγενεῖς μου.

— Ἔχω, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ μὴ τὸ μάθῃς.

— Διατί;

— Διότι τῆς ἔγραψα πῶς ἔφυγα εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἄλλως, ἂν ἐμάθαινε τὸν γάμον μου, τί θὰ ὑπέφερε ἀπὸ τὸ θηρίον ἐκεῖνο τὸν θεῖον μου.

— Ἔχεις καὶ θεῖον;

Δὲν τὴν ἀπήντησα, ἀλλ' ἔγραφα τὸ γράμμα μου. Ὅταν ἐτελείωσα, ἐσφράγισα τὸν φάκελλον καὶ ἔγραψα τὴν διεύθυνσιν τοῦ θείου μου. Ἡ Κορίννα τότε ἐζήτησε νὰ δώσῃ τὴν ἐπιστολὴ ἡ ἰδία στὸ ταχυδρομεῖον. Καὶ ἔφυγε.

Ὅταν ἔμεινα μόνος, τὸ αἷμα ἐπλήθυνε στὰς φλέβας μου καὶ ἕνας οἶστρος ἐδίπλωνε καὶ ἐξεδίπλωνε σκέψεις στὸ μυαλό μου. Δὲν ἐπέρασε ὅμως ὥρα πολλὴ καὶ βλέπω — ὦ Θεέ μου! τὴν Κορίννα ἐμπρός μου μὲ δύο ἀστυνόμους. Ἐνόησα τότε, ὅτι μὲ ἐπρόδωσεν ἡ ἀθλία! Καὶ κατηράσθην τὴν γυναῖκα ὡς μητέρα, ὡς ἀδελφή, ὡς σύζυγον, ὡς ἐρωμένη, ὡς Εὔα, Ἐκείνη ἀπαθῶς ἀπήντα:

— Σὲ ἔσωσα, χρυσέ μου, ἀπὸ στιγμιαίαν τρέλαν! Σὲ ἔσωσα!

VII

Τρεῖς ἡμέρας κατόπιν ἡ Ἀστυνομία Ἀθηνῶν μᾶς ἔστελλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπιστολῆς εἰδοποίησε ταυτοχρόνως καὶ τὸν θεῖον μου. Ἀλλὰ ποτέ μου δὲν θὰ ξεχάσω τοὺς πικροὺς λόγους τοῦ ἀρχιαστυνόμου.

— «Κύριε, εἶσαι ἀνίκανος νὰ κυβερνᾷς τὸν ἑαυτόν σου καὶ ἀνάξιος προσωπικῆς ἐλευθερίας».

Ἐγὼ ἀνάξιος; ἐγὼ ὁ κλασικός, ὁ ποιητής, ὁ συμβολικὸς ποιητής; Αἱ σκέψεις μου ἐχάνοντο εἰς ἕνα ἀπέραντο χάος. Εἶχα χάσει πολὺ θάρρος καὶ δὲν εἶχα διάθεσιν πλέον νὰ ὑποστηρίξω τὰς ἰδέας μου. Ἀφῆκα τὸν ἑαυτόν μου εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἄλλων. Ἡ Κορίννα τὸ ἐνόησε, φαίνεται, καὶ ἐζήτει νὰ μοῦ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ ἀρχιαστυνόμος δὲν γνωρίζει τοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους. Μοῦ ἐσχεδίαζε δὲ πῶς θὰ ἐργασθῶμεν καὶ οἱ δύο καὶ πῶς πρέπει νὰ ξεχάσω τὰ εἴδωλα τῆς ἀρχαιότητος καὶ τὴν ποίησιν.

Ἀλλ' εἰς τὸ ἀναμεταξὺ ἐφθάσαμεν πρὸ τῆς Πόλεως. Ὁ θεῖος μου, προειδοποιημένος τηλεγραφικῶς, μᾶς παρέλαβε καὶ τὴν δευτέρα ἡμέρα μὲ ὠνόμασε διευθυντὴν τοῦ καταστήματός του. Τὸν εὐχαριστῶ διὰ τὸν τίτλον. Ἐκολάκευσε τόσον τὸν ἐγωϊσμόν μου, ὥστε ἐδέχθην τὴν προσφορὰ καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἄρχισα νὰ λησμονῶ τὰς παλαιὰς ἰδέας μου.

VIII

Ἀπὸ τότε εἶχε περάσῃ πολὺς καιρός, ὅταν μιὰν ἡμέρα ἔπαθα τὴν ἐξῆς ἀλησμόνητον συγκίνησιν. Εἶχα δώσῃ ἑκατὸν δράμια καφὲ εἰς πελάτην, ὅταν παρετήρησα, ὅτι τὸ χάρτινον σακκίδιον ἦτο ἀπὸ τὰ «Χειμωνιάτικα ἄνθη τῆς ἐρήμου Σαχάρας» ποῦ εἶχα ἐκδώσῃ. Ἕνα ρῖγος τότε διέτρεξε τὸ κορμί μου, καὶ κυττάξας καλλίτερα ὀλίγον, ἀναγινώσκω εἰς τὸ σακκίδιον τοῦ συμβολικοῦ ποιητοῦ τοὺς στίχους:

Παρθένο δάσος π' ἀγαπῶ
στὸ στῆθος μου σ' ἐκύλισα
καὶ δίχως τίποτε νὰ πῶ
χίλιες φορὲς σ' ἐφίλησα.

Ὦ, τί ἔπαθα σ' αὐτὸ τὸ τετράστιχον! Ἐζήτησα νὰ κρύψω τὸ σακκίδιον μὲ τὸ γαργαλιστικό του ποίημα. Ἡ καρδιά μου ἐπληγώθη καὶ πάλιν. Ἀλλ' ὁ θεῖος μου παρετήρησε αὐτὴν ὅλη τὴν σκηνὴ καὶ μὲ εἶπε:

— Ἐμπρός! Δόσε τὸν καφὲ μὲ τὸ χαρτὶ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει τὸ ποίημα. Ὁ πελάτης θὰ ξανάλθῃ καὶ θὰ ἰδῇς, ἂν θὰ ζητήσῃ καφέ, ἢ τὸ ποίημα.

IX

Ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἡμέρα τὸ παντοπωλεῖον τοῦ θείου μου ἐξώδευε εἰς τοὺς σάκκους καὶ εἰς τὰ τυλίγματα τὰ «Χειμωνιάτικα ἄνθη τῆς Σαχάρας». Πρώτη ἡ Κορίννα τὰ ἔκοπτε καὶ τὰ ἔρραπτε μὲ χαιρεκακία. Καὶ ἡ ἐργασία αὐτὴ διήρκεσε τριάντα ἡμέρας. Ἀλλὰ τὴν τελευταία εἶχα τόσον ἀλλάξῃ ἰδέας καὶ σκέψεις, ὥστε ἔσχισα μόνος τὸ τελευταῖο τυπογραφικὸ φύλλον. Ἀπὸ τότε ἀφῆκα τὸν συμβολισμόν, τοὺς φιλοσόφους, τὰ μακρυὰ μαλλιὰ καὶ τὰ ποιήματα. Ἔχω τὸ μεγάλο αὐτὸ κατάστημα στὸ Πέραν καὶ δόξα τῷ Θεῷ — δὲν πεινῶ!

ΟΙ ΛΟΥΤΡΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

I

Πολλὰ χρόνια ἔλειψα ἀπὸ τὴν Πόλιν. Ὅταν μὲ ἠρώτων διὰ τοὺς λουτρούς της, ἐνθυμούμην πάντοτε τὰ παιδικά μου χρόνια καὶ τὴν συντροφιά, ποῦ διοργανώνει στὸ λουτρὸν κάθε μῆνα ἡ πολίτισσα. Πιθανὸν νὰ ἐλησμόνησα πολλὰς λεπτομερείας, ἀλλ' ἡ εἰκόνα, ὅλη ὁλοζώντανη στὴν φαντασία μου, πάντα μ' ἐγαργάλιζε καὶ πάντα μοῦ ἔφερνε χαμόγελο στὰ χείλια.

Νὰ σᾶς διηγηθῶ τὴν τελευταία φορὰ ποῦ ἐπῆγα στὸν λουτρὸ μὲ τὴν μητέρα μου. Νὰ σᾶς διηγηθῶ καὶ κρίνατε!

Ὑποθέτω ὅτι θὰ ἤμην δώδεκα χρόνων, ὅταν ἐγώ, ἡ μητέρα μου, ἡ θεία μου καὶ μερικαὶ γειτόνισσαι ἐκινήσαμεν διὰ τὸν λουτρόν. Ἡ μία ἑτοίμασε φαγητὸ κρεατινό, ἡ ἄλλη λαδερὰ μὲ τοὺς γελατζῆ ντολμάδες, ἡ ἄλλη τὰ ὀρεκτικὰ μὲ λεμονάδες ἄφθονες καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὅλα αὐτὰ ἐγέμισαν μεγάλη καλαθοῦνα καὶ ἀπ' ἔξω ἐκρεμάσθησαν τσόκαρα ξύλινα καὶ χαλιὰ ἀνατολίτικα. Ἐπήγαμε!

Ὁ λουτρὸς ἦτο γεμᾶτος. Ἐγυμνώθημεν, ἐφορέσαμεν σινδόνια καὶ ἐβάλαμεν τὰ τσόκαρα στὰ πόδια. Ἐμβήκαμεν κατὰ πρῶτον στὸν χλιαρὸν προθάλαμον ποῦ ἀνεπαύοντο μερικαί, ἄλλαι ἀνέπνεαν ἀπὸ τὴν πολλὴ ζέστη καὶ αἱ περισσότεραι εἶχαν φλυαρία ἀτελείωτη. Ὅταν ἐμβήκαμεν εἰς τὸν θερμὸν λουτρόν, ἕνας ἀτμὸς ἐσκέπασε τὰ μάτια μας καὶ ἐκράτει τὴν ἀναπνοή μας. Γυναῖκες καὶ παιδιὰ ἐλούζοντο. Ἔξαφνα μιὰ

παρατήρησις γίνεται στὴν μητέρα μου ἀπὸ μιὰ χανούμισσα. Ἁρμόζει εἰς δώδεκα χρόνων ἀγόρι νὰ λούζεται μὲ γυναῖκες καὶ κορίτσια; Ἔξω! Ἔξω!

Ὦ, τὴν ἄγρια ματιὰ τῆς χανούμισσας! νομίζω ποῦ τὴν βλέπω ἀκόμη. Ἦταν γυρμένη ἀκόλαστα στὴν γοῦρνα μὲ τὸ πόδι της ἐξαπλωμένο στὴν ἀγκαλιὰ τῆς ὀδαλίσκης. Ἡ δοῦλα, μὲ ὁλόσγουρον παχόμαλλον τρίφτη, ἐκαθάριζε τὸ ἀγαλματένιο σῶμα τῆς κυρίας της μὲ ἀφράτη ὁλόζεστη σαπουνάδα, ποῦ ἄφινε γλυκὸ γαργάλεμμα καὶ σαπουνόφουσκες. Καὶ ἡ κυρία, ὅπως ἦταν ξαπλωμένη μὲ χυμένα τὰ ξανθὰ μαλλιά, ὁλόγυμνη στοὺς ἀχνοὺς τῆς ζέστης καὶ στὸ τρεμούλιασμα τῆς ἡδονῆς, ἐφανέρωνε — μὰ τὴν ἀλήθεια — ἀπόλαυσιν σπανία. Κατόπιν ἁρπάζει τὸ ἀσημένιο τάσι της, ἀνοίγει τῆς βρύσης τὸ ζεστὸ νερό, περιχύνει τὸ κορμί της καὶ φωνάζει ἐναντίον μου: ἔξω! ἔξω!

Τί εἶνε αἱ γυναῖκες! Ἀμέσως συμφωνεῖ καὶ ἡ μητέρα μου καὶ φωνάζει — πήγαινε, παιδί μου, ἔξω! ἔξω!

Μὰ ἐγὼ δὲν ἐλησμόνησα ἀπὸ παιδὶ τὴν στρίγγλα μάγισσα, ποῦ μέσα στὴν ἀπόλαυσίν της ἔδειξε καὶ τὴν κακίαν της. Ἐνθυμοῦμαι ἀκόμα πῶς ἔπαιζα τὶς σαπουνόφουσκες καὶ τὰ τασάκια, καὶ πῶς συχνὰ μὲ ἔσφιγγε καμμιὰ ζεστὴ ἀγκαλιά, δὲν εἰξεύρω ἀπὸ τί ἔνστικτον καὶ ἀπὸ τί νόημα. Καὶ ἀπὸ τότε, ὅταν βλέπω καλαθοῦνα, χαλιὰ καὶ τσόκαρα νὰ πηγαίνουν στὸν λουτρόν, πάντοτε μὲ περιχύνει μιὰ γλυκειὰ ἀνατριχίλα. Ὡϊμένα ὅμως ἡ ψυχρολουσία: Ἔξω! Ἔξω!

II

Ὅταν ἐγύρισα στὴν Πόλιν, ἐσκέφθην γρήγορα νὰ πάγω στὸν λουτρόν. Στὸν ἴδιον λουτρὸν Ταχτὰ μιναρὲ τοῦ Φαναριοῦ, ποῦ εἶχα στὴν ἐνθύμησίν μου ἀπὸ παλαιὰ χρόνια.

Ὁ λουτρὸς εἶνε χαμηλὸς μὲ μικρὰ παραθυράκια στρογγυλὰ καὶ μὲ θόλον εἰς τὸ μέσον. Μόλις εἰσέλθῃς, ἀνοίγει μεγάλη μαρμάρινη αὐλή, ποῦ εἰς τὴν μέση της ἔχει γοῦρνα μὲ ψυχρὸ νερό. Ὁλόγυρα εὑρίσκεται ἡ στοὰ μὲ μικροὺς σοφάδες, μὲ ψάθα στρωμένη καὶ ἐδῶ ἐνδύνεται καὶ ἐκδύνεται ὁ πτωχότε-

ρος κόσμος. Οἱ τοῖχοι εἶνε ζωγραφιστοὶ καὶ μισοσβυσμένοι ἀπὸ ἀραβικὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Κορανίου καὶ ἄλλων σοφῶν οὐλεμάδων. Διάφορα δὲ σχοινιὰ διασταυρώνουν τὴν αὐλὴ ὑψηλά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶνε κρεμασμένα κόκκινα — πράσινα καὶ πολύχρωμα σινδόνια νὰ στεγνώσουν. Ἀνάμεσα κρέμονται κλουβιὰ μὲ καναρίνια, ποῦ ξελαρυγγίζονται εἰς τὸ κελάδημα. Ὁ ἀρχιλουτράρης, οἱ λοῦσται καὶ τὰ παιδιὰ τῆς ὑπηρεσίας περιφέρονται. Οἱ ἄνδρες εἶνε δεκτοὶ μόνον τὸ πρωΐ. Ὅλην κατόπιν τὴν ἡμέρα λούζονται γυναῖκες.

Ἀναβαίνω εἰς τὴν δεύτερη στοά, ποῦ ἔχει ἰδιαίτερα δωμάτια καὶ ἐκεῖ γυμνώνομαι. Μιὰ ἐπιγραφὴ μοῦ λέγει: — «Δόσε ὅ,τι πολύτιμον ἔχεις στὸν ὑπάλληλον. Ἄλλως δὲν ἔχομεν εὐθύνη». Δύο νέα παιδιὰ μὲ βοηθοῦν νὰ καταβῶ τὴν σκάλα καὶ ἄλλο μοῦ φέρνει ὑψηλὰ τσόκαρα μὲ χρυσᾶ καρφάκια, μὲ φουντίτσες καὶ μὲ κατηφέ. Εἰς τὸν παλαιὸν καιρὸν τσόκαρα ἐφόρουν οἱ μουσουλμάνοι μόνον.

— Τράκ, τράκ! τράκ - τράκ! κροτοῦν τὰ τσόκαρα τοῦ ἀρχιλουτράρη ποῦ μὲ εἰσάγει στὸν προθάλαμον διὰ τιμὴ ἐξαιρετική.

Μπούμ! κτυπᾷ ἡ σιδερένια μπάλα, ποῦ ἔκλεισε τὴν πόρτα. Σ' αὐτὴ τὴν χλιαρὴ ἀτμόσφαιρα ἐκάθησα ὀλίγον. Ἐδῶ αἱ γυναῖκες ἔχουν τὴν τραπεζαρία. Ἐδῶ κρυφομιλοῦν τὴν προξενειὰ καὶ ἡ κακογλωσσιὰ ἀραδειάζει σημειώσεις ἐκείνων, ποῦ μέσα λούζονται. Διὰ τὴν πολίτισσα τὸ μέρος αὐτὸ εἶνε ἀπόλαυσις, νὰ φλυαρῇ, νὰ τρώγῃ, νὰ κατασκοπεύῃ. Τὸν μῆνα μιὰ φορὰ πρέπει νὰ ἔλθῃ, ἄλλως μπᾶ! τῆς κοκώνα Ἐλεγκάκης τὸ κορμὶ ἐβρώμισε καὶ πάει!

Λέγουν, ὅτι κάποτε αἱ γυναῖκες πιάνονται ἐδῶ εἰς πόλεμον. Τὰ τσόκαρα πηδοῦν κατακέφαλα ἀπὸ τὴν μιὰ στὴν ἄλλη καὶ ἡ ἀρχιλουτράραινα ἀναγκάζεται νὰ μεταχειρισθῇ τὴν σκοῦπα. Ἡ ξυνὴ λεμονάδα θὰ ἡσυχάσῃ ἐντελῶς τὶς ἀμαζόνες μας, διὰ νὰ ἐπανέλθῃ ἡ τάξις. Νὰ τὸ πιστέψω;

Ὅταν ἐμβῆκα στὸν ζεστὸν λουτρόν, μόλις ἀντεῖχα. Γύρῳ εἶνε μικρὰ καμαρίνια καὶ μαρμαρένιες γοῦρνες διὰ λούσιμο. Στὴν μέση εἶνε ὁ μαρμαρένιος τοῦ λουτροῦ ὀμφαλός, ὅπου ξαπλώνονται ὅσοι θέλουν νὰ ἱδρώσουν. Καὶ ὅταν ἐξαπλώθην, ἀρχίζει ὁ λουτράρης νὰ μοῦ τρίβῃ τὰ πλευρά, τὴν ράχιν, τὰ

πόδια καὶ τὰ χέρια, πρῶτα μὲ χειρομάλαξιν καὶ κατόπιν μὲ τὸν τρίφτη. Ἀλλ' οἱ ἀτμοὶ τῆς ζέστης εἶνε ἀνυπόφοροι. Πῶς κάθονται ἐδῶ καὶ τρίβονται καὶ λούζονται ἔξη - ὀκτὼ ὥρας αἱ γυναῖκες;

Εἰς τὸ ἀντικρυνὸ καμαρίνι ἡ γοῦρνα εἶνε ἕτοιμη. Ὁ λουτράρης κτυπᾷ καὶ πλαταγίζει τὸ χάλκινον τάσι. Κτυποῦν ἀκατάπαυστα τὰ τάσια τῶν ἄλλων καὶ κάποιος παρέκει τραγουδεῖ ἁμανὲ παθητικώτατον. Αἱ φωναί, οἱ κρότοι καὶ τὰ νεροχύματα διπλώνουν τὴν βοὴ καὶ τὴν ἀντήχησιν τοῦ λουτροῦ. Ὁ λουτράρης μὲ λούζει τρεῖς φορὰς καὶ πετᾷ τὸ τάσι στὴν γεμάτη γοῦρνα. Τὸ τάσι ἐστάθη στὸ νερό, ὡσὰν νὰ ζυγίζῃ ἀκόμη τὸ πρόβλημα τοῦ Ἀρχιμήδους. Καὶ ἡ τελευταία πρᾶξις ἔφθασε. Μὲ μεγάλη ἀφράτη σαπουνάδα καὶ μὲ παχύμαλλον τρίφτη μὲ σαπουνίζουν. Ἠσθάνθην τέτοια ἡδονήν, ὥστε ἐξάπλωνα τὸ χέρι, ἐτέντωνα τὸ πόδι καὶ ἐνθυμήθην ὦ, τὴν στρίγγλα μάγισσα τῶν παιδικῶν μου χρόνων μὲ τὴν ἐλεεινὴ φωνή της: — Ἔξω! Ἔξω!

Ἀλλ' ἡ ζέστη μὲ ἀποπνίγει πλέον. Σ' αὐτὰ τὰ καμαρίνια ἡ πενθερὰ ἐξέταξε τὸ ἀσημάδευτο κορμὶ τῆς νύμφης της. Μὰ ἐγὼ πλέον δὲν εἰμπορῶ νὰ μείνω οὔτε λεπτὸν καὶ φωνάζω: κρῦο νερό, νερό!

Ὅταν συνῆλθα, ἤμην πλέον ἐξαπλωμένος στὸ κρεββάτι καὶ μὲ τέσσαρα σινδόνια τυλιγμένος. Ψυχρὸς ἱδρὼς περιέχυνε τὸ ὁλόθερμο κορμί μου καὶ μιὰ ἔκλυσις μοῦ ἔφερε γλυκύτατον ὕπνον. Ὅταν ἐξύπνησα, ἤμην καταγοητευμένος. Καὶ ὅμως κάτι τι μοῦ ἔλειπε. Κάτι ἐπλάνα τὴν φαντασίαν μου.

Ἔφυγα. Μὰ δὲν εἶδα ὅ,τι ἔπρεπε νὰ ἴδω...

Ο ΘΕΡΙΑΚΛΗΣ ΚΑΦΕΣ

I

Ὁλονὲν ἡ Πόλις χάνει τὸν χρωματισμόν της. Ὁλονὲν εὐρωπαΐζεται. Τόσα χρώματα ἀνατολίτικα εἶχεν ἄλλοτε, τόσες γραμμὲς ὀθωμανικές, τόσα παραμύθια, τόσες παροιμίες, ποῦ ἐγοητεύετο ὁ ταξειδιώτης καὶ ἡ φαντασία ἀπεκρυστάλλωνε ἀλησμονήτους τύπους. Τώρα ὁλονὲν ἡ Πόλις καταντᾷ κοσμόπολις!

Δὲν εἰξεύρω πόσοι τώρα ἐνθυμοῦνται τὸ παλαιὸ ἐκεῖνο ξύλινο καὶ σαθρωμένο καφενεῖον στὸ Σουλτὰν Βαγιαζίτ, ποῦ ἔψηνε τὸν περίφημον καφὲ τὸν τεριακλίδικο. Ἦταν ἕνα χαμηλὸ μὲ μεγάλον κῆπον καφενεῖον, ποῦ σ' ὅλους τοὺς τοίχους του ἦσαν ἀραβικὰ συμπλέγματα καὶ ἐπιγραφαί. Τὸ πάτωμα ἦτο στρωμένο μὲ πέτρα καὶ εἰς τὰς γωνίας ἡ ἀράχνη συχνὰ ὕφαινε τὸ δίκτυ της. Τὰς νύκτας τοῦ ραμαζανιοῦ ἐδῶ ὁ παραμυθολόγος τοῦρκος «μετάχης» διηγεῖτο τὰς ἱστορίας του, καὶ τὰς πρωΐας συνέρρεαν οἱ τοῦρκοι νὰ πάρουν τὸν τεριακλίδικο πρὸ τῆς ἐργασίας των.

Ἐγὼ μόλις τὸ θυμοῦμαι. Ἤμουν πολὺ μικρὸ παιδί, ὅταν ἐπῆγα μὲ τὸν θεῖον μου. Οἱ γείτονες τῆς συνοικίας, μὲ γυμνὰ πόδια ποῦ φοροῦσαν τσόκαρα, καὶ μὲ νυκτικὰ πολύχρωμα ἀντεριά, ἐκάθηντο σταυροπόδι στοὺς καναπέδες εἴτε στὰ σκαμνιὰ καὶ ἐκάπνιζαν. Οἱ περισσότεροι ἐρροφοῦσαν ναργιλὲ εἴτε ὁλόμακρα τσιμπούκια.

Σιωπὴ ἐβασίλευε στὴν πρωϊνὴ ἐκείνη συνάθροισιν, ποῦ μόνον ὁ ῥόγγχος τῶν ναργιλέδων τὴν ἐτάραζε. Καὶ στὸ βάθος

μόλις ἐφαίνετο ἡ φωτιὰ τοῦ μπουφέ, τὸ βραστὸ νερὸ καὶ ὁ ἀτμὸς ποῦ ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν μαντείου τῆς Δωδώνης. Παραπλεύρως σὲ μιὰ γραμμή, σὰν οὐσάροι στρατιῶται, ἐστέκοντο οἱ ναργιλέδες. Κρυστάλλινοι, μὲ ὁλόστραφτον χάλκινον γῦρον καὶ μὲ χρωματιστοὺς σωλῆνας, ποῦ εἶχαν στὴν ἄκρη σγουρὴ φοῦντα καὶ μεγάλο ἤλεκτρον. Στὴν ἄλλη γραμμὴ ἐστέκοντο τὰ μακρυὰ τσιμπούκια, πολύχρωμα, μὲ κόκκινο λουλᾶ καὶ μὲ ἠλέκτρινο ἐπιστόμιον. Ὤ, τὸ ἀπολαυστικὸ τέντωμα, τὸ γλυκὸ χασμούρημα καὶ ἡ ἡδονικὴ ἀπάθεια τοῦ ἀνατολικοῦ πεπρωμένου! Τὸ ἐνθυμοῦμαι ἀκόμη. Καμμία βία, κανένα τυράννημα. Καὶ στὸν ῥόγγχον τοῦ ναργιλέ, στὸν ἀτμὸν τοῦ νεροῦ καὶ στὴν μυρωδιὰ τοῦ καπνίσματος, ὡσὰν νὰ ἐξηκολούθει ἀκόμη τὸ ὄνειρο τῆς νύκτας. Ὤ, μακαριότης!

Ἔξω στὸν κῆπον ὑπῆρχε μαρμάρινη γοῦρνα μὲ πίδακα, ποῦ ἐπέτα κρῦο νερό. Καὶ ἕνας μεγάλος πλάτανος ἐσκίαζε μερικοὺς καναπέδες καὶ ὀλίγα σκαμνιά. Τίποτε ἄλλο.

Δὲν εἰμπόρεσα ὅμως νὰ ξεδιαλύνω, ἂν αὐτὸ τὸ καφενεῖον τοῦ Σουλτὰν Βαγιαζὶτ εἶνε τὸ πρῶτο καφενεῖον τοῦ Σάμο ἐφένδη, ποῦ ἔκτισε τὸ 1554 ἐπὶ Σουλτὰν Σουλεϊμὰν καὶ εἰς τρία χρόνια ἐκέρδησε φλουριὰ πενῆντα χιλιάδες. Μέχρι τοῦ χαλεπλῆ Σάμο ἐφένδη καφενεῖα στὴν Πόλιν δὲν ὑπῆρχαν. Οἱ βυζαντινοὶ εἶχον τὰ θερμοπωλεῖα, ποῦ ἔβραζαν φασκομηλιά, τὴν ὁποίαν εἰς τὰ μοναστήρια ἐμοίραζε ὁ θερμοδότης. Ἕως τότε καὶ οἱ τοῦρκοι εἶχαν τὰ θερμοπωλεῖα.

Ὁ καφὲς ἀρχίζει ἀπὸ τὸν ἄραβα σεΐχη Σεδαλῆ. Αὐτός, ὅταν ἐπερνοῦσε ἕνα δάσος τῆς Ἀραβίας, ἐξεφόρτωσε τὴν καμήλα του καὶ ἐκοιμήθη. Ἡ καμήλα ἔφαγε ἀπὸ τὰ ὁλοτρογυρινά της δένδρα τοῦ καφέ, ἦλθεν εἰς διάθεσιν καὶ ἐχόρευε. Ἐξύπνησε ὁ σεΐχης, ἐνόησε τὴν διέγερσιν τοῦ νέου φρούτου καὶ ἐγνωστοποίησε τὴν ἰδιότητά του. Ἀπὸ τότε οἱ χατζῆδες, ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τὴν Μέκκα, διέδιδον τὸ φημισμένο ῥόφημα. Ἀπὸ τότε τὰ θερμοπωλεῖα ἔγιναν καφενεῖα.

Τὰ πρῶτα καφενεῖα εἶχαν πολλὴν ὑπόληψιν. Τὴν ὑπόληψιν ποῦ ἔχουν σήμερα αἱ λέσχαι. Εἰς αὐτὰ οἱ διαβασμένοι οὐλεμάδες, οἱ δερβίσαι, οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ἔκαμναν ὁμιλίας. Καὶ οἱ τοῦρκοι τὰ ὠνόμαζαν σχολεῖα γνώσεως *μεκτέπι*

ὀρφάν. Κατόπιν οἱ ὁμιλοῦντες ἦσαν ἐξ ἐπαγγέλματος παραμυθολόγοι, οἱ Μετάχιδες. Καὶ τὴν νύκτα εἰς αὐτὰ ἐδιηγοῦντο πῶς ὁ πασᾶς ἀνέτρεφε τὴν Γκιουλὲλ Σεριφέ, τὴν φεγγαροπρόσωπη, ποῦ κάποιος δερβίσης ἔταξε ὅτι θὰ ἐπιτύχῃ νὰ τὴν πάρῃ ὁ νταῆ Μουσταφᾶς ὁ γιγαντόσωμος. Πολλάκις δὲ τὰ παραμύθια αὐτὰ ἐκράτουν δύο καὶ τρεῖς νύκτας.

Ἀλλὰ τὰ καφενεῖα ἔπειτα ἐξέπεσαν. Κατήντησαν τόποι ὀκνηρίας. Καὶ ὁ σουλτὰν Μουρὰτ ὁ Δος διέταξε τὸ κλείσιμόν των. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ μουφτῆς Μπεχαγῆ Μεχμὲτ ἐξέδωκε εὐνοϊκὸν φετφᾶ, τότε ὁ Σουλτὰν Ἀχμὲτ ὁ Δος διέταξε τὸ ἄνοιγμά των. Μεταξὺ τῶν ἑκατοντάδων τῆς Πόλεως καφενείων ἐπισημότατον ἦτο τὸ ἰδικόν μας, τοῦ τεριακλῆ καφὲ τῆς Πόλεως.

Ἡ λέξις τεριακλῆς παράγεται βέβαια ἀπὸ τὴν θεριακή, τὴν γνωστὴ ἁλοιφή, μὲ τὴν ὁποίαν κοιμίζουν στὴν Ἀνατολὴ τὰ βρέφη αἱ μητέρες. Ἡ ἁλοιφὴ ἔχει ὄπιον καὶ τεριακλῆς εἶνε βέβαια ὁ ὀπιοφάγος. Στὴν ἀνατολὴ οἱ καπνισταὶ τοῦ καπνοῦ προσθέτουν καὶ ὄπιον, ἄλλοι χασὶς καὶ ἄλλοι ἐσράρ, ποῦ εἶνε ναρκωτικαὶ οὐσίαι. Τεριακλῆς λοιπὸν εἶνε ἐκεῖνος, ποῦ καπνίζει οὐσίας τοιαύτας καὶ ναρκώνεται. Ὁ ἰατρὸς Σκαρλᾶτος Καρατζᾶς, ποῦ ἦτο τὸ 1730 δραγουμάνος τῆς Ὀλλάνδας, μᾶς περιγράφει τοὺς τεριακλῆδες τῆς ἐποχῆς του. Βυθίζονται, λέγει, σὲ γλύκα ρεμβασμοῦ καὶ μεταφέρονται εἰς ἄλλον χρυσὸν κόσμον. Γελοῦν, τραγουδοῦν, πολυλογοῦν, χωρατεύουν στὴν ἀρχήν. Ἀλλὰ κατόπιν τὸ πρόσωπόν των κιτρινίζει, τὰ μάτια βαθουλώνουν, τὰ μάγουλα πίπτουν καὶ τὰ μισίδια τοῦ προσώπου μένουν νεκρὰ ὡσὰν ἀπολιθωμένα. Σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν ἡ σκέψις δὲν δουλεύει, οὔτε ἡ αἴσθησις καλὰ ἀντιλαμβάνεται. Ὁλόγυρά των εἶνε ξένος κόσμος καὶ μοναχὴ τὸν τυραννεῖ ἡ ἰδέα νὰ μαλώσῃ. Εἶνε τεριακλῆς. Ἂν ὁμιλήσῃ, θὰ σᾶς ὑβρίσῃ, καὶ ἂν κινηθῇ, θὰ πέσῃ ἐπάνω σας. Ἀποφεύγετέ τον! Εἶνε τεριακλῆς!»

Ἐξ αὐτῆς τῆς αἰτίας ἡ κυβέρνησις ἠθέλησε νὰ κλείσῃ τὰ χασοποτεῖα καὶ τὰ καφενεῖα. Ποιός ὅμως θὰ δώσῃ ζωὴ εἰς τὸν τεριακλῆ καὶ ποιός θὰ τοῦ δώσῃ λογικὴ καθαρότητα καὶ συναίσθησιν;

Ὁ βαρύπικρος καφές, ὁ τεριακλίδικος. Αὐτὸς θὰ τονώσῃ τὰς αἰσθήσεις του, θὰ ζωντανέψῃ τὰ μισίδια του, θὰ δώσῃ χρῶμα εἰς τὰ μάγουλα, λάμψιν εἰς τὰ μάτια καὶ καθαρότητα εἰς τὰς σκέψεις του. Θὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν Φύσιν. Ὁ καφές, ψημένος διὰ τοὺς τεριακλῆδες, ὁ καφὲς ὁ τεριακλίδικος.

Καὶ τὸ καφενεῖον αὐτὸ τοῦ Σουλτὰν Βαγιαζίτ, ποῦ ἐπῆγα μὲ τὸν θεῖον μου, ἔψηνε τὸν καλύτερον καφὲ τὸν τεριακλίδικο. Ἡμεῖς ἐκαθήσαμεν ἔξω εἰς τὸν κῆπον. Μέσα ἐκάθηντο μερικοὶ σᾶν ναρκωμένοι εἰς τὸν ὕπνον. Ἔξαφνα ἔρχεται ἕνας δερβίσης, γέρος, μὲ ξέπλεγα μακρυὰ μαλλιὰ καὶ μὲ σκοῦφον ἄσπρον ὑψηλόν, ποῦ ὁλογυρνοῦσε πράσινο σειρῆτι. Στὴν μέση ἔφερε δερμάτινη ζώνη καὶ χονδρὰ κομβολόγια. Ἐφόρει ἀντεριά, κίτρινον σάκκον μακρὺν καὶ ἐκράτει εἰς τὸ χέρι ἕνα χονδρὸ ραβδί, ποῦ εἶχε στὴν ἄκρη ἡμισέληνον καὶ λόγχη. Ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἀγρία ἡ ὄψις του, ἦτο ὅμως συμπαθητική.

— Χού! φωνάζει δυνατά.

— Χού, ντέ - ντέ! ἀπαντᾷ κάποιος παραπέρα.

Στρέφομαι καὶ βλέπω ἄλλον ἱερωμένον τοῦ τάγματος ζεμπίλη μὲ τὰ ἴδια μαλλιά, μὲ τρίχινον βρακί, μὲ κόκκινα τσαρούχια καὶ μὲ δερμάτινον σάκκον. Στὸ στῆθος του ἐκρεμῶντο ἁλυσίδες μὲ δύο - τρία τάσια, καὶ ἐπρόσφερε νερὸ ἀπὸ τὴν δερμάτινη στάμνα ποῦ ἐσήκωνε στὴν ράχιν του.

Ὁ θεῖος μου μὲ λέγει νὰ μὴ φοβηθῶ. Ὅτι ὁ πρῶτος δερβίσης εἶνε τοῦ τάγματος Ρουφαῆ καὶ ὅτι θὰ διδάξῃ τὸ πλῆθος. Καὶ πραγματικῶς. Εἰς ὀλίγα λεπτὰ ὁ δερβίσης κτυπᾷ τὸ ραβδί του, σηκώνει ὑψηλὰ τὰ μάτια καὶ ἀπαγγέλλει:

Θεέ μου! ποῦ κοιμίζεις τὰ πλάσματά σου
στὴν φούχτα σου καὶ στέλλεις τὰ ὄνειρά σου,
ὡς καθρέπτη· δόσε σκέψιν φωτεινή,
καὶ καθαρότητα εἰς τὸ κορμί τους.
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Ὁ ἱερωμένος ὡμίλησε πῶς οἱ ἄνθρωποι ὅλοι εἶνε ἀδελφοί, ποῦ πρέπει νὰ τοὺς ἑνώνῃ ἡ καθαρότης τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας. Ὅτι αὐτὴ τὴν καθαρότητα ζητεῖ ὁ Θεός, διότι ὁ ἴδιος

εἶνε ἡ ἀφάνταστος καθαρότης. Καὶ ἀφοῦ ἐτελείωσε τὴν διδασκαλία του, ἐπανέλαβε τὸ πρῶτον δίστιχον:

Θεέ μου, δόσε σκέψιν φωτεινὴ
καὶ καθαρότητα εἰς τὸ κορμί τους!

— Ἀμήν! ἐξεφώνησαν οἱ πελάται τοῦ καφενείου. Καὶ ὁ δερβίσης ἐκίνησε νὰ φύγῃ, ἐνῷ ὁ ἄλλος ζεμπὶλ ἐμοίραζε νερὸ μὲ τὰ τάσια. Ἀλλὰ δὲν ἔμεινε πλέον ναρκωμένος κανεὶς στὸ καφενεῖον. Ὅλοι ἦσαν ζωηροὶ καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν διδαχὴ ἕνα γέλιο καὶ ἕνα ἐλάφρωμα ἐζωγραφήθη εἰς τὸ πρόσωπόν των. Κατόπιν ἕνας-ἕνας ἤρχισαν νὰ φεύγουν.

Αὐτὸς εἶνε ὁ τεριακλίδικος καφές, ποῦ ψήνει στὸ Σουλτὰν Βαγιαζὶτ αὐτὸ τὸ ἀρχαῖο καφενεῖον. Αὐτὸς ποῦ ξεζαλίζει, ποῦ εὐφραίνει καὶ ξυπνᾷ τοὺς πελάτας του. Καφὲς τεριακλίδικος!

ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ

(Ο ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗΣ)

Γνήσιο καὶ μόνο τουρκικὸ θέατρον εἶνε ὁ Καραγκιόζης. Αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει τὸν λαϊκὸν χαρακτῆρα τῶν τούρκων, τὰ λαϊκὰ ἰδανικὰ καὶ τὴν τουρκικὴ ἀτμόσφαιρα. Θὰ μοῦ ἀπαντήσετε, ὅτι ὁ Καραγκιόζης δὲν ἀποτελεῖ θέατρον ἐθνικὸ ὑπὸ τὴν φιλολογικὴ σημασία τῆς λέξεως. Καὶ ἔτσι εἶνε τὸ πρᾶγμα. Ἀλλὰ τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἐθνικὰ σύμβολα εἰς κάθε ἔθνος σπείρει ἡ θρησκεία μὲ τὰς εἰκόνας, μὲ τὰ σύμβολα καὶ μὲ τὰ μυστήριά της. Ὅπου ὅμως ἡ θρησκεία εἶνε ἁπλοῦς λόγος τοῦ Θεοῦ ποῦ διατάσσει, τότε ἡ φαντασία ἀτροφεῖ καὶ ἡ πλαστικότης χάνεται. Ἐκεῖ θὰ λείψῃ τὸ ἐθνικὸ σύμβολον, ἡ ἐθνικὴ εἰκόνα, τὸ ἐθνικὸ θέατρον. Θὰ ἐμπνέῃ μόνον ὁ πραγματικὸς βίος.

Τὰς νύκτας τοῦ Ραμαζανιοῦ, ὁ καλλίτερος Καραγκιόζης παίζει εἰς καφενεῖον τοῦ Διρεκλέρ-ἀρασὶ τῆς Πόλεως. Ἡ εἴσοδος εἶνε εὐθηνὴ καὶ τὸ πλῆθος συνάζεται εἰς τὸν κῆπον, καθήμενον εἰς τὰ σκαμνιὰ καὶ εἰς καναπέδες διὰ νὰ γελάσῃ. Ἡ παράστασις ὁμοιάζει εἶδος συναναστροφῆς, ὅπου μικρὰ παιδιὰ καὶ μεγάλοι περνοῦν τὴν ὥρα των.

Ἡ ἐθιμοτυπία τοῦ θεάτρου Καραγκιόζη ἐπιτρέπει πολλὰ πράγματα. Ἀπὸ τοὺς θεατὰς ὁ ἕνας εἰμπορεῖ νὰ τρώγῃ λουκοῦμι, ὁ ἄλλος κολοκυθοσπόρους, ὁ παρέκει νὰ καπνίζῃ καὶ ἄλλος νὰ ἀστεΐζεται εἰς τὰ λογοπαίγνια τοῦ Καραγκιόζη καὶ νὰ ἀπαντᾷ, νὰ κοροϊδεύῃ καὶ νὰ παίρνῃ μάλιστα ἀπάντησιν.

Ἤρχισεν ἡ παράστασις; τὰ φῶτα μισοσβύνουν, αἱ φλυαρίαι ὀλιγοστεύουν καὶ ὁ κόσμος προσέχει.

ISMANOGLIO

Ἕνα ἄσπρο παραπέτασμα τεντωμένο στὴν γωνία, ποῦ φωτίζουν δύο φῶτα ἐκ τῶν νώτων, νά! ἡ σκηνή! Σ' αὐτὸ τὸ παραπέτασμα παίζουν, περπατοῦν καὶ ξυλοφορτώνονται τὰ νευρόσπαστα τοῦ Καραγκιόζη καὶ Χατζῆ Ἀϊβάτη. Καὶ κρυφὰ ὁ ὑποβολεὺς ὁμιλεῖ ὡς ἄνδρας, ὡς γυναῖκα, ὡς παιδὶ καὶ βροντοφωνεῖ καὶ τσακίζει τὴν φωνή του μὲ θαυμάσιον μιμητικόν. Πολλὲς φορὲς ἀφίνει τὸ θέμα του ὁ Καραγκιόζης καὶ λογοπαίζει μὲ τὸν θεατή, τὸν περιγελᾷ, εἴτε τοῦ διηγεῖται τῆς ἡμέρας ἐπεισόδιον καὶ χά-χά-χά! ὁ κόσμος ξεκαρδίζεται στὰ γέλια. Καὶ λογοπαίγνια ἀδιάντροπα συνήθως.

Κατὰ τὴν παράστασιν ὁ φωτισμὸς στὸ παραπέτασμα ἀλλάσσει ὅσον πλησιάζουν εἴτε ἀπομακρύνονται τὰ φῶτα. Μόλις δὲ ἀρχίσῃ ἡ παράστασις, θὰ ἀναγνωρίσετε τὸν Καραγκιόζη. Φορεῖ παχειὰ σαλβάρια ὡς τὰ γόνατα, ζουνάρι φουσκωμένο καὶ κίτρινα τσαρούχια. Τὰ γένεια του καὶ τὰ μουστάκια εἶνε μαῦρα-μαῦρα καὶ πράσινο σαρίκι ἔχει στὸ κεφάλι του. Ὅπως καὶ τὸ ὄνομά του φανερώνει, ὁ Καραγκιόζης ἔχει μαῦρα μάτια καὶ ὁλόμαλλο τὸ στῆθος του μένει ἀνοικτὸ εἰς σημεῖον τῆς δυνάμεώς του.

Ὁ Καραγκιόζης παρουσιάζεται σκυφτὸς ὀλίγον, συχνὰ κινῶν τὰ γυμνά του χέρια καὶ τὸ τούρκικο καλπάκι, μὲ πονηρὰ βλέμματα. Εἶνε πανοῦργος σοφιστής, ψεύστης καὶ κυνηγᾷ τὴς γυναῖκες ἀδιάντροπα. Εἶνε καὶ καλοφαγᾶς ἀχόρταγος. Γράμματα δὲν γνωρίζει καὶ ὅμως λέγει πολλάκις πολλὲς ἀλήθειες. Ὅταν εἶνε μεθυσμένος — καὶ πότε δὲν εἶνε; — τραγουδεῖ τὴν πεῖνα καὶ ξυλοφορτώνει τὸν Χατζῆ Ἀϊβάτη, εἴτε καὶ ξυλοφορτώνεται μὲ τὴν αὐτὴ ἀπάθεια.

Ἐπειδὴ τὸ τουρκικὸ θέατρον μοναδική του ἔμπνευσιν ἔχει τὸν πραγματικὸν βίον, δι' αὐτὸ κυριαρχεῖ παντοῦ ὁ Καραγκιόζης. Αὐτὸς εἰξεύρει τὰ μυστικὰ τῆς γειτονιᾶς, κατασκοπεύει τὰ κρυφομιλήματα καὶ συνεργεῖ μὲ προθυμία, ὅπου θὰ μυρίσῃ κανὲν κέρδος διὰ τὸν ἑαυτόν του. Δι' αὐτὸ γίνεται καϊκτσῆς, ζήτουλας, νυκτοφύλαξ, παντοπώλης καὶ πλέκει τὴν ὑπόθεσιν τῆς παραστάσεως, εἴτε τὴν λύνει χωρὶς νὰ καταλαβαίνῃ ὅ,τι κάμνει. Ξεσπάνει μόνον μὲ ξυλοκοπήματα στὴν ράχιν τοῦ Χατζῆ Ἀϊβάτη.

Ὁ Χατζῆ Ἀϊβάτης εἶνε ἀχώριστος τοῦ Καραγκιόζη κουμπάρος. Εἶνε ὀλιγώτερον ἔξυπνος καὶ περισσότερον σοφός. Παρουσιάζει τύπον διδασκάλου τῆς κοινωνίας μὲ ὅλας τὰς παλαιὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς σχολαστικισμούς του. Ὁμιλεῖ γραμματισμένα, μὲ πολλὰς παροιμίας καὶ μὲ πολλὴ σοφία, ποῦ θὰ ἔκαμνε εἰς τὰ παιδιὰ ἐντύπωσιν. Ὅταν δὲ ὁ κίνδυνος ἀπαιτήσῃ γρόνθους καὶ παλληκαριά, ὁ Χατζῆ Ἀϊβάτης ἀφίνει τὰ μεγάλα λόγια καὶ ἐξευτελίζεται εἰς κολακείας. Εἶνε ὅμως κουτοπόνηρος, ψυχολογεῖ τὰ πρόσωπα τῆς δράσεως καὶ ἰδιαιτέρως μάλιστα εἰς κάθε ἐρωτοδουλειὰ ξερογλύφεται, ὡσὰν ἀββᾶς ἐπὶ Λουδοβίκου. Αὐτὸς δίδει σχέδια εἰς τὸν Καραγκιόζη καὶ συμβουλὰς καὶ ἀρχαίας παροιμίας. Μὰ εἰς τὴν πρώτη ἀντίστασιν τρώγει ξῦλο ἀδιάκοπο καὶ ἂν καμμιὰ φορὰ ἔλθῃ ἡ σειρά του νὰ ἀνταποδώσῃ τὸ ξῦλον τῆς Γνώσεως, δὲν διστάζει. Παίρνει μόνον κατόπιν φιλοσόφου στάσιν καὶ καπνίζει τὸ τσιμποῦκι του.

Οἱ δύο αὐτοὶ πρωταγωνισταὶ ἥρωες τοῦ θεάτρου Καραγκιόζη, ἔχουν καὶ τὸν κωμικόν των σύντροφον. Εἶνε ὁ Μπαμπᾶς. Παριστάνει ἀποβλακωμένο πρόσωπον, ποῦ κουτρᾷ συχνὰ πυκνά, γεννᾷ ἀδιακόπως παρεξηγήσεις, προκαλεῖ ἀποτυχίας καὶ προδίδει τὴν ὑπόθεσιν. Τρώγει δι' αὐτὸ ξῦλο ἀθεόφοβο, μὰ δὲν τὸν μέλλει. Εἶνε ὁ ἀστερισμός του τέτοιος. Ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ τὸν βλᾶκα καὶ οἱ ὀθωμανοὶ τὸν ἀγαποῦν ἀκόμη περισσότερον.

Τέταρτον πρόσωπον εἰς τὴν σκηνὴ παρουσιάζεται ὁ Μπασημπουζούκης. Αὐτὸς εἶνε ὁ ἄμυαλος ἥρως, ποῦ συγκλονίζει μὲ τὴν παλληκαριά του, κτυπῶν καὶ ξεσπαθώνων κάθε λίγο καὶ λιγάκι. Αὐτὸς μὲ ἕνα γρόνθον δίδει — ὦ τοῦ θαύματος! λύσιν καὶ τέλος στὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος. Καὶ δὲν εἶνε παράξενον διόλου. Διότι εἰς τὸν Καραγκιόζη ἡ ὑπόθεσις ξετυλίσσεται ὡσὰν περιστατικὰ ἀραδιασμένα, χωρὶς ἑνότητα καὶ χωρὶς τέχνη. Τὴν προσοχὴ τοῦ ἀκροατοῦ συγκρατοῦν μόνον τὰ λογοπαίγνια, αἱ ἀστειότητες καὶ αἱ ὕποπτοι φράσεις. Κάθε ἄλλος δραματικὸς ὅρος εἶνε ξένος.

Εἰς τὴν σκηνὴ δὲν παρουσιάζεται ποτὲ χανούμισσα, διότι εἶνε ἱερὸ τὸ φόρεμά της. Τὰ γυναικεῖα πρόσωπα φέρουν

ΙΣΜΑΝΟΓΙΟ ΙΔΡΥΜΑ

ροῦχα ξένα. Εἰμποροῦν ὅμως νὰ λάβουν μέρος εἰς τὸ δρᾶμα εὐρωπαῖοι, ἄραβες, ἀλβανοί, ἕλληνες καὶ ἄλλα ἔθνη, ὁπότε ὁ ὑποβολεὺς εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ μιμηθῇ τὴν ὁμιλία των.

Ὁ Καραγκιόζης εἶνε εἰς τοὺς τούρκους ὅ,τι εἰς τοὺς γάλλους ὁ Guinol, εἰς τοὺς ἄγγλους ὁ Pach, εἰς τοὺς ἕλληνας ὁ Φασουλῆς καὶ Περικλέτος, εἰς τοὺς πέρσας ὁ Κετσὲ Πεχλιβάν, καὶ ὁ Χαγιὰς εἰς τοὺς ἄραβας. Λέγουν ὅτι ὁ Καραγκιόζης ἦτο περίφημος γελωτοποιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, ποῦ ἐπηγαινοήρχετο ἀπὸ τὴν Πόλιν μὲ διαφόρους πραγματείας εἰς τὸν σουλτάνον Βαγιαζὶτ ὡς ἔμπορος. Ὁ δὲ Χατζῆ Ἀϊβάτης ἦτο γραμματισμένος προσκυνητὴς τῆς Μέκκας ποῦ εἶξευρε καὶ διηγεῖτο πολλὰς παροιμίας. Ἀργότερα, ὅταν ὁ πέρσης Σὰχ Κουστερῆ ἐσκέφθη νὰ διασκεδάσῃ τὸν σουλτᾶνον εἰς τὴν Προῦσαν, ἐπῆρε τὴν φρονιμάδα τοῦ ἄραβος Χαγιὰς καὶ τὴν κωμικὴν παλληκαριὰ τοῦ πέρσου Κετσὲ Πεχλιβάν, ἤλλαξε τὰ ὀνόματα μὲ δύο πασίγνωστα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πρόσωπα, καὶ μᾶς παρουσίασε τὸ 1400 ἐπὶ σκηνῆς τὸν Καραγκιόζη καὶ τὸν Χατζῆ Ἀϊβάτη. Ἡ δοκιμὴ ἐπέτυχε. Ἀπὸ παντοῦ ἔτρεχαν νὰ γελάσουν μὲ τοὺς δύο τούτους ἥρωας τῆς τουρκικῆς σκηνῆς καὶ διέδωκαν τὴν φήμην των. Ὅπως δὲ συνήθως συμβαίνει, οἱ διάφοροι ὑποβολεῖς ἐμάζευσαν καὶ συνέπλεξαν χίλια λογοπαίγνια καὶ χιλίας παροιμίας, διὰ νὰ καταρτισθῇ ὁλόκληρον δραματολόγιον τοῦ Καραγκιόζη. Αὐτὸς ἦτο ὁ πρῶτος Καραγκιόζης.

Εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους, ποῦ τὸ εὐρωπαϊκὸν θέατρον ἐξηπλώθη εἰς τὴν Ἀνατολή, ὁ Καραγκιόζης ἤρχισε νὰ νοθεύεται. Ὀλίγος ρωμαντισμός, ὀλίγος λυρισμὸς τῆς γαλλικῆς πρὸ πάντων φιλολογίας ἤρχισε νὰ πλουτίζῃ τὸ δραματολόγιον τοῦ Καραγκιόζη. Ἀλλὰ καὶ νὰ χαλνᾷ τὴν φύσιν του μὲ μπαλώματα ἀταίριαστα.

Φαντάσου τὸν Καραγκιόζη καϊκτσῆ μὲ τὴν πεντάμορφη στὸν ὦμο, ποῦ ἔσωσε ἀπὸ τὰ δίκτυα ἑνὸς λιμοκοντόρου, νὰ τραβᾷ κουπὶ μέσα στὸ καΐκι καὶ νὰ τραγουδῇ νύκτα μὲ ἄγρια φωνὴ βραχνή:

— Ἀκοῦστε μαλακὰ νερὰ καὶ σὺ φεγγάρι ποῦ φωτίζεις τὴν περπατησιά μου! Ἐκέρδισα ἕνα κορίτσι!

Δὲν σᾶς φαίνεται ὁ Καραγκιόζης ἄνοστος τροβαδοῦρος;

Ἕνεκα τῶν παρεκτροπῶν αὐτῶν οἱ γραμματισμένοι τοῦρκοι ἀπηρνήθησαν τὸν Καραγκιόζη. Εὑρέθησαν μάλιστα συγγραφεῖς ζητήσαντες νὰ δημιουργήσουν ἐθνικὸν δρᾶμα. Τὴν τελειοτέρα δοκιμὴ ἐπέτυχε ὁ Ἀλῆ Κεμὰς μὲ τὸ «Βατὰν-Πατρίδα», ἡ δὲ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀνακήρυξις τοῦ Συντάγματος ἐξεφούρνισε ἀρκετὰ θεατρικὰ ἔργα στερούμενα πάσης ἀξίας. Εἶνε πολὺ δύσκολον νὰ δεχθῇ κανεὶς ὅτι θὰ καταρτισθῇ ἐθνικὸ τουρκικὸ θέατρον ὑπὸ τὴν ἀληθινὴ τῆς λέξεως σημασία. Ἡ τέχνη ἴσως προοδεύουσα θὰ εἰμπορέσῃ νὰ παρουσιάσῃ ἀνατολικὴ εἰκόνα ἐπὶ βάσεως ὅμως διεθνοῦς, καὶ ἂν δώσῃ γραμμὴ ἐθνικῆς ζωγραφιᾶς, θὰ δώσῃ μόνον ἐπὶ πραγματικῆς ἀντιλήψεως.

Ἀκόμη καὶ εἰς τὸ μελόδραμα ἐζήτησαν οἱ τοῦρκοι νὰ παρουσιάσουν κάτι. Ὁ Ταλάσος ἔγραψε λιμπρέτο τὸν «Μπεμπλεμπιτζῆ Χορχὸρ ἀγᾶ» ποῦ ἐτόνισεν ὁ οὐγκαρέζος Σιόλεσιχ. Ἀλλ' οὔτε ἐθνικὴ εἰκόνα ἀληθινὴ ὑπάρχει εἰς τὸ ἔργον, οὔτε ἡ μουσικὴ του καθορίζει τὸ τούρκικο τραγοῦδι.

Δι' αὐτὸ ὁ Καραγκιόζης περιγελᾷ καὶ περιφρονεῖ ὅλας αὐτὰς τὰς μεταρρυθμίσεις. Θὰ ζῇ καὶ θὰ βασιλεύῃ αὐτός, ἀθάνατος Καραγκιόζης!

ISMAILOGLIO MEGARO

Ο ΤΕΜΠΕΛΧΑΝΑΣ

I

Στὸ Σιρκεδζῆ τῆς Πόλεως, ὅπου σήμερα εἶνε τὸ αὐτοκρατορικὸ νοσοκομεῖον Γκιουλχανέ, ὑπῆρχεν εἰς τοὺς παλαιοὺς καιροὺς τὸ περίφημο ὀκνηροτροφεῖον — ὁ τεμπελχανᾶς.

Μισόγυμνοι, κουρελιασμένοι, βρωμεροὶ καὶ ψειριασμένοι ἦσαν οἱ ὑπότροφοί του. Τὸ κτίριον ἦτο ξύλινο, μονώροφο, μὲ μεγάλα παράθυρα διὰ νὰ ἡλιάζεται. Καὶ ἐπάνω εἰς ψάθας τῆς Αἰγύπτου ἐξαπλωμένοι ἐτεντώνοντο, ἐχασμουριῶντο καὶ ἔζων οἱ τεμπέληδες.

Πρωῒ καὶ βράδυ τὸ φαγὶ κατέβαινε ἀπὸ τὴν ὀροφὴ στὸ στόμα τοῦ τεμπέλη. Καὶ ἐκεῖνος, ξαπλωμένος, ἀκατάπαυστα ἐμάσσα καὶ κατάπινε μὲ ἀπαίτησιν νὰ μὴ εὕρῃ κόκκαλα, κουκούτσια καὶ σκουπίδια, διότι ἡ τροφὴ ἔτσι δὲν θὰ ἄξιζε τὸν κόπον. Εἶχαν μάλιστα ζητήσῃ νὰ ἔρχεται τὸ φαγὶ κοπανισμένο διὰ νὰ ἀποφεύγουν καὶ τὸ μάσσημα. Δι' αὐτὸ συνειθισμένο των φαγὶ ἦτο τὸ πιλάφι, ἡ χυλωμένη σοῦπα καὶ τὰ νερόβραστα λαχανικὰ μὲ ψωμὶ μουσκεμμένο. Μόνος κόπος ἦτο τὸ κατάπιωμα.

II

Ὅταν ἐπάρθη ἡ Πόλις, ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ λάφυρα ἀφιερώθη στὸ πτωχοκομεῖον. Ἀλλ' ὑπῆρχαν καὶ πτωχοὶ τόσον ὀκνηροί, ποῦ ἤθελαν νὰ εἶνε ἐξαπλωμένοι εἰς τοὺς δρόμους. Οἱ σκύλοι, ποῦ συνώδευαν τὰ στρατεύματα καὶ ἔλαβαν σουλτανικὸ φιρμάνι νὰ ἦνε κυριάρχοι τῶν δρόμων, ἔκαμαν εἰς τοῦτο παράπονα. Τί νὰ κάμῃ ὁ σουλτάνος; Ἠναγκάσθη καὶ ἔκτισε τὸν τεμπελχανᾶ διὰ τοὺς τεμπέληδες. Μὰ ἦτο ἀπίστευτος ἡ ὀκνηρία των. Ἐλογάριαζαν σᾶν ἀγγαρειὰ κάθε φυσικὴ

ἀνάγκη καὶ ἐστάθησαν ἀνοικονόμητοι. Ἐπὶ τέλους ὁ σουλτάνος ἐζήτησε νὰ ἰδῇ μὲ τὰ μάτια του αὐτὰ τὰ πτώματα τοῦ ὕπνου καὶ τῆς ἀτελείωτης ξάπλας. Καὶ τοὺς εἶδε.

Ἦτο μεσημέρι καὶ ὁ ἥλιος ἔκαιε τὸν Ἰούλιον μῆνα. Στὴς ψάθες ἐπάνω ξαπλωμένοι, ἐμισοκοιμῶντο οἱ τεμπέληδες. Ἔξαφνα στρατιωτικὰ βήματα ἀκούονται, οἱ γενίτσαροι κτυποῦν τύμπανα καὶ οἱ στρατιῶται πλησιάζουν. Ἡ σάλπιγγες σαλπίζουν χαιρετισμὸν καὶ τὰ μικρὰ τύμπανα εὐλαβῶς χαιρετοῦν τὸν βασιλέα. Ἡ φρουρὰ τοῦ παλατιοῦ στέκεται ἐμπρὸς στὸν τεμπελχανᾶ. Μόλις οἱ ὑπηρέται ἐπρόφθασαν νὰ εἰδοποιήσουν:

— Προσκυνῆστε! Ἔρχεται ὁ σουλτάνος!

Οἱ τεμπέληδες δὲν ἐσυγκινήθησαν. Ἤκουσαν τὴν εἴδησιν μὲ ἀπάθεια καὶ μὲ ἀταραξία. Τρέχει ἕνας ὑπασπιστὴς καὶ τοὺς λέγει:

— Βγῆτε ἔξω! Προσκυνῆστε!

Ὁ ἕνας μόλις ἐσκέφθη νὰ σηκωθῇ, ἐκουράσθη καὶ ἐσφόγγισε τὸν ἵδρω του. Ὁ ἄλλος ἔρριξε μιὰ ματιὰ στὴν πόρτα καὶ ἡ ἀπόστασις τοῦ ἐφάνη ὡσὰν μεγάλο ταξεῖδι. Ἄλλοι οὔτε ἐκινήθησαν.

Ὁ σουλτάνος ἐξωργίσθη καὶ μόλις ἔρριξε ματιὰ στὴν ἀχαμνοσύνη τῶν ἀνθρώπων, ἀμέσως διέταξε νὰ καῇ ὁ τεμπελχανᾶς.

Αἱ φλόγες ἐτριγύρισαν τὸ κτίριον. Ἡ ζέστη ἤρχισε νὰ ἦνε ἀνυπόφορη, ὁπόταν ἕνας-ἕνας οἱ τεμπέληδες ἤρχισαν νὰ φεύγουν. Ἔξω καὶ μέσα καπνὸς ἐγέμισε παντοῦ. Δύο ὅμως ἐξακολουθοῦν νὰ μένουν ξαπλωμένοι. Οὔτε κινοῦνται.

Ὁ τοῖχος ἤρχισε νὰ καίεται. Ὁ ἕνας ἐξ αὐτῶν ἁπλώνει τὸ χέρι του νὰ ἰδῇ ἂν καίεται καὶ λέγει:

— Μὴ κινεῖσαι, ἔχομεν καιρόν!

Μὰ καὶ αὐτὸς ὁ κόπος εἶνε πολὺς δι' ἕνα ἄνθρωπον τεμπέλη, ὅπως τὸν ἐμάλωσε ὁ σύντροφός του:

— Γκρεμίσου μὲ τοὺς ἄλλους! τὸν ξεφωνεῖ. Εἶσαι ἀνάξιος νὰ ἔχῃς τίτλον καὶ νὰ ζήσῃς ἐδῶ μέσα.

Καὶ ἔμεινε ὁλόμονος. Ὁ τεμπελχανᾶς ἐκάηκε μὲ τὸν ὑπότροφόν του.

Καὶ ποτὲ δὲν ξανακτίσθη!

ΟΙ ΑΤΑΚΤΟΙ ΠΥΡΟΣΒΕΣΤΑΙ

I

Ὁ ἐπισκέπτης τῆς Πόλεως θὰ ἔρριψε βλέμμα εἰς τὰ ἐντόπια παλληκάρια της, τὰ ὁποῖα θὰ συνήντησε συχνὰ εἰς τὰ κεντρικὰ μέρη νὰ συνομιλοῦν ἢ νὰ ρογχαλίζουν. Εἶνε ὁ τύπος τοῦ ἀμορφώτου πολίτου, ποῦ δὲν διέπλασσε ἡ κοινωνία οὔτε ἐτρόχισεν ἡ παίδευσις εἰς τὸ ἀκόνι της. Ἀπὸ μικρὸς ἐδραπέτευε ἀπὸ τὸ σχολεῖο, συνανεστρέφετο μὲ τοὺς ἀέργους καὶ κατεγίνετο νὰ μαθαίνῃ ἱστορίας τῶν λωποδυτῶν καὶ ὅλα τὰ παρατράγωδα τῆς συνοικίας του. Εἶνε ὁ ἄτακτος πυροσβέστης, ποῦ φέρει τουρκιστὶ τὸν τίτλον τοῦ τουλουμπατζῆ.

Ἔχει τὴν εὐγενῆ ἀξίωσιν, ὅτι προστατεύει τὴν τιμὴ καὶ περιουσία τῆς συνοικίας του καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν πολλάκις τὸ ἀπέδειξε. Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ ἐννοεῖ παραπάνω νὰ χαϊδεύεται. Εἶνε τὰ παιδιὰ τῆς συνοικίας. Ὅλα ἐξ αὐτῶν δὲν εἶνε ἀγράμματα. Πολλάκις μάλιστα τὰ σωματεῖα των ἐσημείωσαν ὡς μέλη παιδιὰ ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν εἴτε καὶ ἐρασιτέχνας καὶ κάποιον τελειόφοιτον ἀνωτέρας σχολῆς. Παρακαλῶ μὴ σᾶς φανῇ παράδοξον διόλου!

Ἡ πυροσβεστικὴ εἶνε τὸ κύριον ἐπάγγελμά των. Συγχρόνως ὅμως εἶνε ἀχθοφόροι τῆς συνοικίας καὶ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν εἶνε εἴτε νυκτοφύλακες εἴτε διατηροῦν μικρὸ καφενεῖον. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν εἶνε ἄτακτοι, ἐν τούτοις τὰ πυροσβεστικὰ αὐτὰ σωματεῖα ἔχουν ἰδιαιτέρους νόμους, τοὺς ὁποίους γνωρίζει ἡ ἀστυνομία.

Πρώτη κοινὴ ἀρχὴ ἀναμεταξύ των εἶνε ἡ ἀνεξιθρησκεία. Τοῦρκοι, Ἕλληνες καὶ ἀρμένιοι συζοῦν ὡς ἀδέλφια, αἱ δὲ φιλονεικίαι των ἀποβλέπουν διαφορὰς τῶν σωματείων. Πολὺ ἱππόται δὲν εἶνε οὔτε τόσον ἀρειμάνιοι. Καὶ οὔτε καταγίνονται εἰς τὰς νυκτερινὰς κλοπὰς τῆς ὥμορφης νεράϊδας, οὔτε ζοῦν πρὸς δόξαν τοῦ σγουροῦ μαλλιοῦ καὶ τῆς ρομφαίας. Εἰς αὐτὰ διαφέρουν τόσον ἀπὸ τοὺς μουρμούρηδες τῆς Σμύρνης, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς κουτσαβάκηδες τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ ἔρως τοῦ ἐπαγγέλματος ἀρχίζει ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας. Τὰ χαμίνια προγυμνάζονται. Μετασκευάζουν ἕνα κιβώτιον εἰς τουλούμπα, ὅπως ὀνομάζουν τὴν ἀντλία, τέσσαρα χαμίνια τὴν σηκώνουν εἰς τὸν ὦμον, ἄλλος τοὺς διευθύνει μὲ μαστίγι καὶ τρέχουν .... τρέχουν ξυπόλυτα καὶ ξεφωνοῦντα. Εἶνε οἱ δόκιμοι εἰς τὰ πυροσβεστικὰ γυμνάσια. Ἡ πρώτη ἔμπνευσις!

II

Βρακάκι πολύφυλλο, ἄσπρο καὶ κοντὸ ἕως στὰ γόνατα. Φλανέλλα κόκκινη ἢ ἄσπρη στὸ κορμί των κολλητή. Μαύρη ζώνη πέτσινη στὴν μέση καὶ ξέσκεπα μαλλιά, μὲ ξυπόλυτα γυμνὰ γόνατα, πόδια καὶ χέρια, νά! ὁ πυροσβέστης τῆς Πόλεως εἴτε ὁ τουλουμπατζῆς. Εἶνε ἡ στολή του εἰς καιρὸν πυρκαϊᾶς.

Ἔξω τῆς ὑπηρεσίας φορεῖ πλατειὰ ἀμπαδένια παντελόνια, παχὺ ζωνάρι κόκκινο ἢ ἄσπρο καὶ γελέκο σταυρωτὸ κεντημένο μὲ μεταξωτὰ κουμπιά. Ἕνα κοντὸ σακάκι ὁλοκέντητο μὲ γαϊτάνι καὶ μὲ κατηφέ, μὲ κουκοῦλα καὶ μὲ λοξὴ τσέπη πίπτει στὸν ὦμον του ἐπάνω.

Ἰδέτε τὰ χέρια του! Εἶνε ζωγραφισμένος ἥλιος καὶ γοργόνα μὲ τὴν ἰνδικὴ τὴν μέθοδον. Καὶ πολὺ συχνὰ ὁ ἀρχηγὸς ἔχει μαλλιαρὰ τὰ στήθεια καὶ μαῦρα μεγάλα μουστάκια. Εἶνε ὁ ρεΐζης, ὅπως λέγουν τουρκιστί. Αὐτὸς δὲν σηκώνει βάρη, μόνον διευθύνει καὶ δικάζει τὰ παλληκάρια του. Ὡς σημάδι τῆς ἀρχῆς του κρατεῖ σφυρίχτρα καὶ μαστίγι μὲ κεφάλι ἀσημένιο. Καὶ τὸν χειμῶνα ὁλόπαχη γοῦνα μὲ προφύλια μεγάλα πίπτει ἀπὸ τοὺς ὤμους του.

Ὁ πυροσβέστης μου φορεῖ τσαρούχια κόκκινα καὶ κόκκινο φέσι, ποῦ πάντα γέρνει ὀλίγον ἀπ' ἐμπρὸς ὡς νὰ λέγῃ: «παραμέρισε, εἰ δ' ἄλλως ἔπεσα». Καὶ ὅμως πολλάκις κρύπτει ἀγαθότητα καρδιᾶς καὶ τιμιότητα ἀπίστευτον. Ἐδῶ στὴν Πόλιν ὅλα τὰ πράγματα ἄλλα φαίνονται καὶ ἄλλα εἶνε.

III

Ἡ φωτιὰ στὴν Πόλιν εἶνε πολὺ συχνή. Κάποτε μάλιστα λαμβάνει χαρακτῆρα ἐπιδημίας καὶ ὁ κράχτης δύο-τρεῖς φορὰς τὴν νύκτα φωνάζει:

— Γιαγκὶν βαααααάρ! Εἶνε φωτιαααααά!

Εἰς τὰς μεγάλας πυρκαϊὰς τῆς Πόλεως ἐκάησαν χίλια καὶ δύο χιλιάδες σπίτια. Ἀλλὰ τώρα ποῦ τὰ περισσότερα εἶνε πέτρινα, ἐλιγόστευσαν τὰ θύματα.

Μόλις ἡ φωτιὰ φανῇ, ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς πύργους τῆς Πόλεως καὶ τοῦ Γαλατᾶ ὑψώνεται σημαία τὴν ἡμέραν, ἐνῷ τὴν νύκτα ὑψώνεται φανάρι καὶ ρίπτονται κανονιοβολισμοί! Τότε ἰδιαίτερος ἀγγελιοφόρος, μὲ κόκκινο σακάκι καὶ μὲ λόγχη εἰς τὸ χέρι, τρέχει καὶ εἰδοποιεῖ τοὺς κεντρικοὺς σταθμούς. Εὐχηθῆτέ τον, ὅταν πηγαίνῃ· καὶ ἂν σᾶς πληροφορήσῃ τὸ μέρος τῆς φωτιᾶς, κατευοδώσατέ τον «ὀγοῦρ ὀλά!»

Ἀπὸ τοὺς κεντρικοὺς σταθμοὺς περιέρχονται οἱ κράχται φέροντες τὴν εἴδησιν εἰς τοὺς κοιμωμένους πολίτας:

— Γιαγκὶν βάρ! Φωτιά!

Ὁ κράχτης κτυπᾷ τὴν ράβδον στὸ λιθόστρωτον καὶ μὲ βροντώδη φωνή, ἀλλὰ καὶ ἄναρθρον καὶ ἀσυνάρτητον, ἐπαναλαμβάνει πῶς στὴν τάδε συνοικία, εἰς τὸν τάδε δρόμον ἔχει φωτιαααααααά!

Ὁ οὐρανὸς ἀρχίζει νὰ κοκκινίζῃ, οἱ σκύλοι εἰς τὸν θόρυβον τοῦ κράχτου ἀρχίζουν ἀτελείωτον γαύγισμα καὶ ἡ πολίτισσα μὲ τὰ νυκτικά της ἔρχεται μὲ λαχτάρα στὸ παράθυρον καὶ ἐρωτᾷ:

— Καλέ, ποῦ εἶνε ἡ φωτιά; Παναγία μου καὶ σῶσε! ποῦ εἶνε;

Ἡ τουλούμπα νά! καὶ περνᾷ. Τέσσαρες πυροσβέστες τὴν κρατοῦν στὸν ὦμον καὶ ἄλλοι τέσσαρες ἀκολουθοῦν πρὸς ἀλλαγήν. Ἕνα μεγάλο φανάρι στολισμένο μὲ φλουριὰ τρέχει ἀπ' ἐμπρός, ἕνας ἄλλος σὰν σημαιοφόρος μὲ τὸν δερμάτινον σωλῆνα καὶ ἕνας τρίτος μὲ τὸ χάλκινον ἐπιστόμιον. Ὡς ὀπισθοφυλακὴ δὲ ἀκολουθεῖ ὁ ἀρχηγὸς μὲ τὸ μαστίγι καὶ οἱ μαθητεύοντες πυροσβέσται μὲ ἄλλον ξένον κόσμον. Ὅταν ἡ συνοδία συναντήσῃ εἰς τὸν δρόμον πυροσβεστικὸν σταθμόν, τότε ὁ σημαιοφόρος μὲ τὸ ἐπιστόμιον τὸ χάλκινο φωνάζει:

— Ὦ σεῖς! ἰδέτε πῶς περνοῦν τῆς συνοικίας... τὰ παλληκάρια ἀπ' ἐμπρός σας, ἰδέτε τα!

Καὶ ὅλα μὲ κραυγὴ περνοῦν τὰ λεοντάρια μας σᾶν ἀστραπή. Ἀλλοίμονον ὅμως ἂν ἄλλη συνοδία μὲ τουλούμπα περάσῃ ἀπὸ πλαγινὸν δρόμον καὶ συναντηθοῦν. Ἀρχίζει ἀγὼν τρεξίματος καὶ πολλάκις πιάνονται στὸ ξῦλο καὶ στὸ ἀλληλοσκότωμα. Λησμονεῖται τότε ἡ φωτιὰ καὶ σπάνονται κεφάλια, συντρίβονται τὰ ξῦλα. Δι' αὐτὸ ὁ ἀρχηγὸς φροντίζει νὰ προλάβῃ τὴν κακὴ αὐτὴ σύμπτωσιν. Ἐκτὸς ἂν αἱ συνοδίαι εἶνε ἐχθρικαί, καὶ ἀλλοίμονον ὅποιος συμπέσῃ ἀνάμεσά των!

IV

Ὅποιος ἔτυχε εἰς πυρκαϊὰ τῆς Πόλεως, δὲν λησμονεῖ εὐκόλως τὴν ἐντύπωσιν. Φλόγες τεράστιαι ὑψώνονται στὸν οὐρανὸν ποῦ κατατρώγουν τὰ ξύλινα μάλιστα σπίτια. Καπνὸς πυκνός, καρφιὰ ἀναμμένα καὶ σπινθῆρες ἐκσφενδονίζονται εἰς μεγάλην ἀπόστασιν. Τόση γίνεται ζέστη, ὥστε δυσκόλως εἰμπορεῖς νὰ πλησιάσῃς. Πολλάκις καίονται τρία-πέντε σπίτια διὰ μιᾶς καὶ συχνὰ μάλιστα εἰς δύο-τρεῖς διευθύνσεις. Κατακόκκινος ὁ οὐρανὸς φωτίζει ἅπλετα τὸ φοβερὸ μεγαλεῖο.

Ἀλλοίμονον στοὺς γείτονας! Οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι των ἔτρεξαν ἀπὸ παντοῦ νὰ βοηθήσουν, νὰ σώσουν γέρους καὶ παιδιά, νὰ σώσουν ἔπιπλα. Ῥοῦχα ἀπ' ἐδῶ, ἔπιπλα στοιβασμένα ἀπ' ἐκεῖ. Ὅλοι μεταφέρουν ὅ,τι εἰμποροῦν νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὸ στόμα τῆς φωτιᾶς. Καὶ κλαίουν αἱ γυναῖκες μισογυμνωμέναι, κλαίουν τὰ παιδιὰ μισοκοιμισμένα καὶ οἱ ἄρρωστοι μεταφέρονται εἰς τὴν ράχιν κανενός. Ὁ πτωχὸς

νοικοκύρης τί νὰ κλάψῃ ὅταν ἐρρίφθη στοὺς δρόμους γυμνός; Καμμιὰ φορά, ὅσα ἔπιπλα ἐγλύτωσε, ξανακαίονται ἀπὸ σπινθῆρα εἴτε γίνονται ἄφαντα ἀπὸ κανένα λωποδύτη.

Τὸ θέατρον τῆς φωτιᾶς ἔχει ἄλλην ὄψιν. Τρὰκ - τράκ!... τρὰκ - τράκ! ἀκούονται τὰ ξύλα καὶ ἕνας θόρυβος τῆς φλόγας παρομοιάζει τὸ καμίνι. Πενῆντα τουλοῦμπαι ἐκσφενδονίζουν ἄφθονο νερὸ καὶ ἄλλοι ἄνδρες περισσότεροι κουβαλοῦν νερό. Κάθε ἀρχηγὸς διευθύνει τὰ παλληκάρια του ἀπὸ ὡρισμένο σημεῖο. Ἄλλος ἐσυμφώνησε νὰ σώσῃ τὸ σπίτι κανενὸς νοικοκύρη καὶ ὁλονὲν τὸ καταβρέχει, εἴτε τὸ σκεπάζει μὲ χαλιὰ καὶ κατόπιν καταβρέχει. Οἱ γείτονες εἶνε εἰς τὰς στέγας, εἰς τὰ κεραμίδια καὶ σβύνουν τὰ καρφιὰ ποῦ πίπτουν, σβύνουν τοὺς σπινθῆρας καὶ βρέχουν τὰ σπίτια. Φωναί, ἀγωνία, ὑβρεολόγια, λιποθυμίαι, ὅλα εἶνε ἀνακατωμένα εἰς τοῦτο τὸ τρομερὸ τῆς φρίκης πανηγῦρι.

Εἰς τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ κυβέρνησις τῆς Τουρκίας ἐσκέφθη ὡριμώτερα. Ἐμποδίζει νὰ κατασκευάζουν σπίτια ξύλινα χωρὶς τοῖχον ἀνάμεσα καὶ ὠργάνωσε τάγμα πυροσβεστικὸ μὲ εὐρωπαϊκὸ σύστημα. Ἀλλ' ἀπὸ τότε πίπτει ὁλονὲν τῶν ἀτάκτων πυροσβεστῶν ἡ ἀκμὴ καὶ τὸ μεγαλεῖο. Καὶ καμμιὰ φορά, ὅταν αἱ φλόγες καίουν εἰς τὸ γειτονικό, αὐτοὶ καταγίνονται εἰς κἄτι πρακτικώτερο. Κενώνουν τὰ γλυκὰ καὶ τὰ κονιὰκ ποῦ ἔχει ἡ ντουλάπα. Ἐν τούτοις τὸ θαυματολόγιον τῶν παλληκαριῶν μου δὲν ὀλιγοστεύει. Τὴν ἄλλη ἡμέρα τῆς φωτιᾶς διαδίδουν ὁλονὲν καὶ νέα θαύματα.

Ἥρωες τῆς φλόγας!

V

Τὴν ἄλλη ἡμέρα τὰ παλληκάρια θὰ διασκεδάσουν. Πρωῒ πρωῒ συνάζονται μὲ τὸ φέσι στραβὰ καὶ μὲ σιγανὴ περπατησιὰ στὸ καπελειὸ τῆς συνοικίας. Ὁ ζουρνᾶς τοῦ γύφτου καὶ τὸ τύμπανο ἀκατάπαυστα παίζουν. Ὅλη ἡ ἀνατολικὴ μελῳδία μὲ τὰ ***βὰχ*** καὶ μὲ τὰ ***οὔφ*** ἐξατμίζει παθητικώτατα τῆς παλληκαριᾶς τὸ ἀναστέναγμα. Ἔξαφνα εἰς τῆς μουσικῆς τὴν ἀπήχησιν κάποιος ἀπὸ τὰ παλληκάρια τραγουδεῖ τὸν ἀμανέ!

Καὶ τὸ γαργάλισμα τῆς φωνῆς, τὸ παθητικὸ τῆς μελῳδίας ἐνθουσιάζουν τὴν παρέαν.

Ὅταν ἡ διασκέδασις προχωρήσῃ, πρέπει νὰ γίνῃ ὁ γῦρος. Ἡ μουσικὴ παίζει ζωηρὰ καὶ προηγεῖται. Ἀκολουθοῦν τὰ παλληκάρια καὶ ἀπ' ὀπίσω τὰ χαμίνια τῆς συνοικίας. Ἡ συντροφιὰ εἶνε ζαλισμένη καὶ εἰς τὸ περπάτημά της ἀλληλοβαστιέται. Θὰ γυρίσῃ τὰς φιλικάς της συνοικίας νὰ ἐπιδειχθῇ. Στὸν δρόμον σταματοῦν ὅπου εὕρουν καπελειὸ νὰ κερασθοῦν. Καὶ ὅταν ἐπιστρέψουν, φαντάζεσθε τὴν θέσιν των!

Εἰς τῆς συνοικίας των τὸ καπελειὸ τελευταῖον ξεκουράζονται ἐξαπλωμένοι. Ἡ μουσικὴ παίζει ἀκόμη. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ρογχαλίζουν.

Μὴ τοὺς ἐνοχλεῖτε! Τὰ παλληκάρια μου κοιμοῦνται. Ξεκουράζονται!

Ὦ, οἱ ἄτακτοι πυροσβέσται! Οἱ τουλουμπατζῆδες!

ΑΙ ΑΠΟΒΑΘΡΑΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ὅπου σταματᾷ ἡ σειρὰ τῶν σπιτιῶν, ἀκρογιαλιὰ εἰς τὸν Κεράτιον, καὶ συσσωρεύονται ἐκεῖ τὰ καταστήματα μὲ κανένα πλάτανον εἴτε μὲ καμμιὰ βρύση, ἐκεῖ εἶνε ἡ ἀποβάθρα. Εἰς τὴν πλατεῖα της ξαπλώνεται ἡ λάσπη καὶ ἡλιάζονται χαμάληδες καὶ σκύλοι. Ἀργοκίνητο καὶ ἐλεεινὸ τοῦ Κερατίου κόλπου τὸ βαπόρι ἔρχεται, ἀράζει καὶ παίρνει ἀπ' ἐδῶ τοὺς ἐπιβάτας του.

Πλάγι εἶνε ἀποβάθρα διὰ τὰ καΐκια. Τί ἥσυχη ἡ θάλασσα! Πῶς λάμπει μέσα εἰς τὴν ἀντηλιά! Μερικὰ κοντάρια εἶνε καρφωμένα στῆς θάλασσας τὸν βυθόν, διὰ νὰ δένωνται καΐκια καὶ δύο-τρεῖς σανίδες χρησιμεύουν ἀποβάθραι. Ὅλο τὸ στολίδι, ὅλον τὸν χρωματισμὸν καὶ τὴν ἐντύπωσιν ἔχουν τὰ καΐκια.

Μυτερὰ καὶ ἐλαφροκίνητα γιαλίζουν τὰ καΐκια χρῶμα καρυδὶ καὶ ἀραδιασμένα περιμένουν ἐπιβάτας. Πότε-πότε ἕνα κάτασπρο πανὶ τεντωμένο τὰ σκεπάζει ἀπὸ τὸν ἥλιον. Καὶ οἱ καϊκτσῆδες κάθουνται σκυμμένοι στὴν γραμμή, σκεπασμένοι μὲ ὀμπρέλα.

Περιμένουν!

Φοροῦν ὑποκάμισα φαντὰ μὲ φαρδειὰ ὁλάνοικτα μανίκια. Ἄσπρο πολύφυλλο βρακὶ φθάνει ὡς τὰ γόνατά των καὶ τεντωμένη ἄσπρη κάλτσα στὰ πόδια των ἔχει φουντωμένη καλτσοδέτα. Τὸ στῆθος των εἶνε ἀνοικτό. Τὸ κόκκινο γελέκο μὲ τὰ μικρὰ πυκνὰ μεταξωτὰ κουμπιά, ποῦ ἀσημένια ἁλυσίδα τὸ διασταυρώνει, εἶνε μισοκουμβωμένο. Ὅλο λοῦσο καὶ καμάρι ὁ καϊκτσῆς καὶ τὸ καΐκι του!

Σ' ἐκείνη τὴν βαρεμένη ἠρεμία, φθάνετε στὴν ἀποβάθρα. Εἰσθε ἐπιβάτης.

Ὁ ἕνας ἑτοιμάζει τὸ κόκκινο ἀπὸ κατηφὲ σοφαδάκι, ποῦ ἔχει τὸ καΐκι κάθισμα· ὁ ἄλλος σᾶς κάμνει τὴν τιμὴ ὄρθιος νὰ σηκωθῇ· ὁ παρέκει σᾶς τιτλοφορεῖ συμπατριώτη, γραμματικόν, ἄρχοντα, ἐξοχώτατον· καὶ ὁ ἄλλος πλάγι του κινεῖ ἤδη τὰ κουπιά του, δῆθεν, ὅτι εἶνε ἕτοιμος. Μέσα στὰς φωνάς, στὰς ὑποκλίσεις, στὰς χειρονομίας ποιόν θὰ προτιμήσετε;

Εἰς ὅποιο καΐκι ἐμβῆτε, κάποιος ἀπὸ μακρυὰ κυττάζει καθενὸς τὸ φέρσιμο. Εἶνε ὅλων αὐτῶν ὁ κεχαγιᾶς. Αὐτὸς κρατεῖ τὸν νόμον καὶ θὰ κρίνῃ τοὺς φιλονεικοῦντας. Προτιμήσατε τὸν ἕνα καὶ οἱ ἄλλοι — ἔστω καὶ ἀποτυχόντες — θὰ σᾶς εἰποῦν:

— Ὥρα σας καλή!

ΤΟ NAMAZI

Βλέπεις ἐκεῖθε στὸν γιαλό, στοῦ ἥλιου τὸ βασίλεμμα, κατάμονον τὸν καϊκτσῆ εἰς τὸ καΐκι του, νὰ στέκῃ ὄρθιος, νὰ γονατίζῃ, πάλιν νὰ σηκώνεται καὶ πάλιν κατάμουτρα νὰ πίπτῃ; Κύτταξε!

Εἶνε ἡ ὥρα προσευχῆς. Ὑψώνει ἐκεῖνος μιὰ τὰ χέρια τὰ μισόγυμνα στὸν οὐρανὸν καὶ μιὰ τὰ κλείει στὰ μηνίγγια του, ὡσὰν νὰ συμμαζεύῃ σκέψεις ποῦ στέλλει εἰς τὸ Ἄπειρο. Ὅπως στέκεται, μὲ ξέσκεπο κεφάλι, μὲ ἄσπρο ὑποκάμισο, μὲ κόκκινο γελέκο, μὲ κάτασπρο βρακὶ καὶ ὅπως λυγίζει τὸ κορμί του εἰς τὴν ταπεινότητα, προσκυνεῖ τὸν Ἀλλὰχ καὶ τὸν Προφήτη.

Τὸ καΐκι ἀκυβέρνητο ἐπάνω εἰς τὰ κύματα, μὲ τὰ κουπιὰ ξαπολυμένα, ἐλαφροκουνιέται. Καὶ κάπου-κάπου κῦμα δυνατώτερο τὸ ἀνεβοκατεβάζει στὸν ἀφρόν του καὶ τὸ κυλᾷ μιὰ ζερβιὰ καὶ μιὰ δεξιά, ὡσὰν τὸ τσόφλι ποῦ τὸ παραδέρνει ἡ ἀνατριχίλα τοῦ νεροῦ.

Ὅλα ἂς κινοῦνται εἰς τὸν κόσμον κάτω! Ὁ νοῦς τοῦ τούρκου γερω-ναύτη ταξειδεύει ἤρεμα καὶ ἡδονικὰ στὸν οὐρανόν, ὁσάκις προσκυνεῖ. Καὶ εὐχαριστεῖ τὸν Πλάστη του, ποῦ ἐπέρασε ἀκόμη μιὰ ἡμέρα!

ΟΙ ΣΚΥΛΟΙ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Λάσπη, σκυλιά, χαμάληδες,
τὰ τρία ταῦτα ὄντα
τῆς Κωνσταντινούπολεως
τὰ μόνα προϊόντα.

I

Εἰς τοὺς δρόμους καὶ εἰς τὰς πλατείας πέντε δέκα ἐξαπλωμένοι κοιμοῦνται οἱ σκύλοι τῆς Πόλεως. Τὸν χειμῶνα εἰς τὴν ψύχρα εἶνε μαζευμένοι μὲ τὸ κεφάλι ὁ ἕνας εἰς τὴν κοιλιὰ τοῦ ἄλλου. Τὸ καλοκαῖρι εἰς τὴν ἔκλυσιν τῆς ζέστης κοιμοῦνται ὡσὰν πεθαμμένοι, εἴτε λαχανιάζουν μὲ τὴν γλῶσσα ἔξω ἀπὸ τὸ στόμα. Τὰ συμπλέγματα αὐτὰ εὑρίσκετε πολὺ συχνά, ὅταν ἐπισκεφθῆτε τὴν Πόλιν μας.

— Κούτσου, κούτσου! φωνάζει ἡ πολίτισσα καὶ χύνει τὸ περισσευμένο φαγητόν της εἰς τὴν πόρτα της ἐμπρός. Καὶ οἱ σκύλοι τρέχουν εἰς τὸ κάλεσμα ἀμέσως, κινοῦν τὴν οὐρά, τεντώνουν αὐτιὰ καὶ μάτια καὶ καταβροχθίζουν. Κρὰκ - κράκ! μασσοῦν τὸ κόκκαλα καὶ μουγκρίζουν συνάμα καὶ συγχρόνως ἀλληλογαυγίζονται. Εἰς ὀλίγην ὥραν ἐκαθαρίσθησαν ὅλα. Ἡ νοικοκυρὰ ἔκλεισε τὴν πόρτα καὶ οἱ σκύλοι πάλιν περιμένουν. Στάσις ἡ ἰδία.

— Οὔστ, οὔστ! φωνάζει ὁ ἀμαξᾶς, ὅταν τρέχῃ τὸ ἁμάξι καὶ κτυπᾷ τὸ μαστίγι του, διὰ νὰ μὴ πατήσῃ τοὺς ἐξαπλωμένους σκύλους.

— Οὔστ, οὔστ! Μὰ ἐκεῖνοι δὲν παραμερίζουν. Πρέπει νὰ παραμερίσῃ τὸ ἁμάξι. Δὲν ἐπρόφθασε; Ἄκουσε τὸν θρῆνον καὶ τὸ οὐρλιασμα τοῦ σκύλου ποῦ σύρει τὸ τσακισμένο πόδι του.

Οἱ σκύλοι τῆς Πόλεως δὲν φορτώνονται, δὲν σύρουν ἁμάξια, οὔτε κυνηγοῦν λαγοὺς καὶ πέρδικες. Ψωμοζητοῦν εἰς τὰς πλατείας καὶ εἰς τοὺς δρόμους, ὅπως εἰς τὴν Νεάπολιν οἱ Λαζαρῶνοι. Μὰ μὲ τί σκέρτσα, μὲ τί καμώματα! Εἰς τὴν μεγάλην γέφυραν, παρὰ τὸν σταθμὸν τῶν ἀτμοπλοίων Φαναρίου, ἕνας σκύλος ἐκύτταζε καὶ ἐδιάλεγε τοὺς καλοενδυμένους ἐπιβάτας. Ὑποκλίσεις, χαϊδευτικὰ πηδήματα καὶ μισογαυγίσματα, ὅλα ἔθετεν εἰς ἐνέργειαν. Ὡσὰν νὰ ἔλεγε — Δός με τὸν πτωχὸν μίαν δεκάρα! Τοῦ τὴν ἔδιδες; Παραπέρα ἐστέκετο ὁ κουλουρᾶς, καὶ ὁ σκύλος ἄφινε ἀπὸ τὸ στόμα τὴν δεκάρα καὶ ἅρπαζε ἕνα κουλοῦρι. Ἄλλα νομίσματα δὲν ἔπαιρνε.

Τὰ σκυλολογικὰ ἀνέκδοτα τῆς Πόλεως ἐξυμνοῦν εἰς ἀπίστευτα ἐπεισόδια τὴν ἐξυπνάδα τῶν σκύλων της. Ὁ ἰατρὸς τοῦ σουλτάνου Μαυρογένης ἀναφέρει, ὅτι ἕνας σκύλος τῆς συνοικίας του εἶχε τὴν συναίσθησιν, ὅτι ὁ ἰατρὸς θεραπεύει. Καὶ ὅταν ποτέ, συμπλακεὶς μὲ ἄλλους σκύλους εἰς πόλεμον, εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ τσακισθῇ τὸ πόδι του, ἔτρεξε κατ' εὐθεῖαν εἰς τοῦ ἰατροῦ τὴν πόρτα καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ. Ὅταν ἦλθεν, ὁ ἰατρός, τοῦ ἐφήρμοσεν ἐπίδεσμον καὶ μετὰ ἕνα μῆνα ὁ σκύλος ἦτο γερός. Ἔπειτα ἀπὸ ἕνα χρόνον ὁ ἰατρὸς ἀκούει θόρυβον καὶ θρῆνον εἰς τὴν ἐξώπορτα. Καὶ βλέπει τὸν ἴδιον σκύλον νὰ ὁδηγῇ ἄλλον σύντροφόν του κλαίοντα τὸ τσακισμένο πόδι του. Ὁ Μαυρογένης ἐπεριποιήθη τοὺς πελάτας του μὲ ἔκπληξιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐλησμόνησε ποτέ του.

Δὲν ἀναφέρω τὴν εὐγνωμοσύνην, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς σκύλους μας, διότι ἡ μεγάλη αὐτὴ ἀρετὴ διακρίνει ὅλα τὰ γένη τῶν σκύλων. Τοὺς εὐεργέτησες; Δὲν λησμονοῦν ποτὲ τὴν χάριν. Δεῖρε τους ὅσον θέλεις. Ἐκεῖνοι σᾶς λείχουν τὸ χέρι. Ὅταν ταχθοῦν φρουροὶ εἰς τὸ σπίτι σας, δὲν ἀπομακρύνονται ποτέ των. Γνωρίζουν ὄχι μόνον τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἀλλὰ καὶ τοὺς φίλους των ἀκόμη. Διὰ τοὺς ἄλλους γαυγίζουν ἀκατάπαυστα, ἀλλὰ δαγκάνουν σπανίως. Τὴν νύκτα εἶνε περίεργον ὅτι, ὅταν ὅλοι οἱ σκύλοι εἰς τὰς συνοικίας κοιμοῦνται κατὰ συμπλέγματα ἐξαπλωμένοι, ἕνας ὄρθιος περιμένει ὡς σκοπός. Εἰς τὸ σύνθημά του ὅλοι εἶνε ἕτοιμοι. Καὶ ὁ σκοπὸς ἀλλάσσει, ὅταν κουρασθῇ.

Ἐλευθέρα συνάθροισις σκύλων γίνεται πρωῒ - πρωῒ εἰς τοὺς τεκέδες. Οἱ δερβίσαι μοιράζουν νερόβραστη σοῦπα εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ οἱ σκύλοι δικαίως θὰ ἔχουν τὸ μερίδιόν

των. Ὁμοία συνάθροισις γίνεται τὸ μεσημέρι, ὀλίγον πρὶν κτυπήσῃ ὁ κώδων εἰς τὰ διάφορα σχολεῖα. Οἱ μαθηταὶ θὰ φάγουν καὶ ἐξάπαντος θὰ ὑπάρξῃ μερίδιον διὰ τοὺς σκύλους. Μόνον τὰς κυριακὰς καὶ ἑορτὰς δὲν θὰ τοὺς εὕρετε. Ὅταν δὲν ἀκούουν θόρυβον, καταλαμβάνουν πῶς οἱ μαθηταὶ λείπουν!

II

Δὲν εἰμπόρεσα ποτὲ νὰ ἐννοήσω πῶς πρέπει νὰ εἶνε ὁ εὔμορφος σκύλος. Εὔμορφα σγουρὰ μεταξωτὰ μαλλιὰ δὲν ἔχουν σχέσιν μὲ τὸ σχῆμα. Ὅσοι εἶνε περίεργοι εἰς τὴν κατασκευὴν καὶ σπάνιοι, εἴτε ἔχουν εὔμορφο τρίχωμα, λέγονται ὡραῖοι. Οἱ σκύλοι τῆς Πόλεως συγγενεύουν μὲ τοὺς λύκους καὶ μὲ τὰ τσακάλια. Τίτλους εὐγενείας δὲν ἔχουν, καὶ ὅμως ἔχουν φουντωτὴ οὐρὰ καὶ γυριστή, ἔχουν μάτια ποῦ σπινθηροβολοῦν καὶ μέτριον ἀνάστημα. Ὁ χρωματισμός των εἶνε ξανθὸς καὶ σπανιώτερον μαῦρος. Ἔχουν ὅμως καὶ ἐλαττώματα. Εἶνε ζητιάνοι, λαίμαργοι, θορυβώδεις, τυχοδιῶκται καὶ φιλοπόλεμοι, ποῦ κυνηγοῦν τὸ κόκκαλο ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἄλλου καὶ ἐρωτοτροποῦν τὴν ὁμόφυλόν των ὅπου τὴν συναντήσουν. Δι' αὐτὰ τὰ τελευταῖα οἱ ἀναμεταξύ των πόλεμοι εἶνε παντοτεινοί. Καὶ πόλεμοι μέχρις αἵματος!

Ἕνας σκύλος δυνατὸς καὶ μεγαλόσωμος εἶνε πάντοτε ὁ ἀρχηγός. Διευθύνει τὸ ἀδελφᾶτον τοῦ συμπλέγματος, τὸ ὁποῖον ἐξουσιάζει ἕνα δρόμον εἴτε μίαν πλατεῖαν. Εἰς τὸν ἄλλον δρόμον ἐξουσιάζει ἄλλο ἀδελφᾶτον μὲ ἄλλον ἀρχηγόν. Καὶ τὰ διάφορα ἀδελφᾶτα εἴτε σκυλολόγια δὲν θὰ ἔχουν καμμίαν μεταξύ των συγκοινωνίαν. Ἐπῆγεν ἕνας σκύλος ἀπ' ἐδῶ ἐκεῖ; Ὅλοι θὰ ὁρμήσουν κατ' ἐπάνω του. Ἀλλοίμονον δὲ ἂν δύο σκύλοι ἀρχηγοὶ ἔλθουν εἰς μονομαχίαν. Θὰ σταθοῦν κατάντικρυ, θὰ στροβοκυττάξῃ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, θὰ ἀνασπάσουν τὰ χείλη, θὰ δείξουν τὰ δόντια καὶ μὲ ὠρθωμένας τρίχας θὰ οὐρλιάσουν ἕτοιμοι νὰ ἁρπάξῃ τὸν σβέρκον ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου. Ὅταν ἡ μάχη ἀρχίσῃ, ὁλόκληρα τὰ ἀδελφᾶτα τῶν δύο ἀρχηγῶν διεκδικοῦν ἀγρίως τὴν νίκην. Καὶ ἀπὸ τὸ γαύγισμα, τὸ δάγκαμα καὶ τὸ αἱματοκύλισμα τῶν σκύλων ἀναστατώνεται ἡ συνοικία. Οἱ ἥρωες μάχονται ὑπὲρ τῶν ὅλων. Ὑπὲρ τῆς τιμῆς των!

Εἰς τὸ τέλος ὁ νικημένος ἀρχηγὸς θὰ ἐξαπλωθῇ, θὰ ζαρώσῃ τὴν οὐρά του μέσα εἰς τὰ σκέλη καὶ μὲ χαμηλωμένο κεφάλι θὰ λείχῃ τὰς πληγάς του. Οἱ σύντροφοί του ἔφυγαν εἰς τὴν ἐνορίαν των. Καὶ ὁ νικητής, ἰδού αὐτός! Περνᾷ ἀγερώχως ἐπάνω ἀπὸ τὸν νικημένον, ὑψώνει τὸ ὀπίσθιον πόδι, ἀφίνει μερικὰ ὑγρὰ καὶ φεύγει!

Τὴν πεισματωδεστέραν μάχην συγκροτεῖ ἡ ἐρωτοζηλεία. Ὁ ἀρχηγὸς δὲν ἐπιτρέπει ποτὲ εἰς τὰ θηλυκὰ τῆς ἐνορίας του νὰ ἔρχωνται εἰς τρυφερὰς σχέσεις μὲ γείτονας σκύλους. Μόνον εἰς τὸν ἑαυτόν του ἐπιτρέπει ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν. Εἰς δὲ τὴν λατρευτήν του εἶνε περιποιητικὸς καὶ πολλάκις τῆς προσφέρει κόκκαλα ἀπὸ τὸ σπίτι ποῦ εἶνε φρουρός. Ὀφείλει ὅμως καὶ ἐκείνη νὰ τὸν ὑπακούῃ, νὰ ἦνε προσεκτικὴ καὶ νὰ τὸν ἀκολουθῇ. Νὰ μὴ προσβάλῃ ποτὲ τὸν ἐγωϊσμόν του. Ἄλλως, ἐχάθηκε.

Ὅταν ἡ σκύλα γίνῃ μητέρα, θυσιάζεται διὰ τὰ κουτάβια της. Μόνον τότε σᾶς δαγκάνει, ὅταν πλησιάσετε. Ἡ φιλοστοργία της θαυμάζεται πολλάκις. Χειμῶνας, κρῦο, χιόνια καὶ ἡ σκύλα ἀκίνητος ἐπάνω εἰς τὴν ψάθα ἀγκαλιάζει νὰ ζεστάνῃ τὰ παιδιά της. Εἶδα τὴν μητέρα σκύλα νὰ λείχῃ ἡμερόνυχτα τὰ πεθαμμένα παιδιά της, ὡσὰν νὰ ἤθελε νὰ τὰ ζωντανέψῃ. Εἶδα ἄλλην σκύλα νὰ κλαίῃ, νὰ οὐρλιάζῃ καὶ παντοῦ νὰ μυρίζῃ, μήπως εὕρῃ τὰ κουτάβια ποῦ τῆς ἅρπαξαν!

III

Δὲν εἰξεύρω τί θὰ ἐγίνετο ἡ Πόλις, ἂν δὲν εἶχε σκύλους. Αὐτοὶ εἶνε οἱ νυκτοφύλακες καὶ οἱ καθαρισταὶ τῶν δρόμων της. Ὑπηρεσία εἰς τὴν Δημαρχία χωρὶς ἔξοδα. Ὅσον θέλουν, ἂς γελοῦν οἱ ξένοι.

Κάποιος γερμανὸς μὲ ἠρώτα, πόσους λυσσασμένους ἔχει ἡ Πόλις μας κάθε χρόνον ἀπὸ τοὺς σκύλους της. Καὶ δὲν ἤθελε νὰ πιστεύσῃ ὅταν τὸν ἐβεβαίωνα τὰ σπάνια παραδείγματα τῆς λύσσας των. Τόσον εὔκολα λυσσάζουν οἱ σκύλοι εἰς τὴν Εὐρώπην, ὥστε ἡ φαντασία τοῦ γερμανοῦ ἔβλεπεν εἰς τὴν Πόλιν μας παντοῦ λυσσασμένους.

Ἐδῶ παράπονα διὰ τοὺς σκύλους εἰμποροῦν νὰ ἔχουν μόνον

οἱ ἀθίγγανοι καὶ οἱ ἑβραῖοι. Οἱ σκύλοι μας, ὅταν ἰδοῦν κανένα κουρελιάρη, ποῦ περνᾷ ὕποπτα τὸν δρόμον καὶ μαζεύει κουρέλια, ἐχάλασαν τὸν κόσμον. Ἀπὸ τὰ ζῶα οἱ σκύλοι μας ἐχθρεύονται τὴν ἀρκούδα καὶ τὴν γάτα. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶνε ἥσυχοι. Ἀρκεῖ ξένος σκύλος νὰ μὴ περάσῃ τὴν ἐνορίαν των.

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἑταιρία ἀμερικανικὴ ἐζήτησε νὰ ἀγοράσῃ τοὺς σκύλους τῆς Πόλεως διὰ τὸ δέρμα των. Ἡ αἴτησις κατήντησε μεγάλο σκάνδαλον. Ὁ λαὸς ἔχει ἀόριστον πρόληψιν, ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι κακοὶ ἀποθνήσκοντες μετεμψυχώνονται εἰς σκύλους. Καὶ δι' αὐτὸ νομίζει, ὅτι εἶνε ψυχικὸν καὶ θεάρεστον ἔργον νὰ δώσῃς ψωμὶ εἰς τὸν σκύλον. Πῶς λοιπὸν νὰ τοὺς σκοτώσῃ; Συνεζήτει εἰς τὰ καφενεῖα. Καὶ τότε κάποιος ἱερωμένος ἐξέδωκε τὴν ἑξῆς ἀπόφασιν:

— «Ἐπειδὴ οἱ σκύλοι ἠκολούθησαν πιστῶς τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἀπὸ τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν ὡς ἀχώριστοι ὑπηρέται. Ἐπειδὴ ἐσυνταύτισαν τὴν τύχην των εἰς τόσους καὶ τόσους πολέμους μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἐπειδὴ ἐπῆραν ἀπὸ τὸν κατακτητὴν Μωάμεθ τὸ δικαίωμα κατὰ τὴν Ἅλωσιν τῆς Πόλεως νὰ ἔχουν λείαν ἀναφαίρετον ὅ,τι εὕρουν εἰς τοὺς δρόμους της. Δι' αὐτὸ δικαιωματικῶς κατέχουν ὅ,τι κατέχουν —».

Ἀλλ' ὅταν ὁ σουλτὰν Μαχμοὺτ κατέστρεψε τοὺς γενιτσάρους καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀναμορφώσῃ τὸ τουρκικὸν κράτος, τότε ἐζήτησε νὰ καταστρέψῃ τοὺς σκύλους τῆς Πόλεως μὲ τὰ σωματεῖα των. Δι' αὐτοκρατορικοῦ λοιπὸν διατάγματος ἐξορίζονται ὅλοι οἱ σκύλοι τῆς πρωτευούσης εἰς τὰ ξερόνησα τῆς Ὀξειᾶς καὶ Πλάτης, ποῦ εἶνε ὄπισθεν τῶν Πριγκηπονήσων. Ἀλλ' ἡ πεῖνα ἐδυνάμωσε τοὺς σκύλους μας καὶ κολυμβῶντες ἐπέρασαν τὴν θάλασσαν. Ἡ Πόλις ἐγέμισε καὶ πάλιν.

Ὁ σουλτάνος δὲν ἤθελε νὰ ἐρεθίσῃ τὸν λαὸν καὶ τοὺς ἱερωμένους. Ἐσκέπτετο λοιπὸν ἄλλην λύσιν νὰ εὕρῃ, ὁπότε ὁ πόλεμος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Νικόλαον τῆς Ῥωσσίας τοῦ ἀπερρόφησε τὰς σκέψεις. Καὶ οἱ σκύλοι ἔκτοτε ἐλησμονήθησαν.

Τὸ βέβαιον ὅμως εἶνε, ὅτι ἐνόσῳ ἡ Πόλις ἔχει τὸν ἀνατολικὸν χρωματισμόν της, χρειάζονται καὶ οἱ σκύλοι της.

ΣΤΟΝ ΚΕΑΤΧΑΝΑ

(Διὰ τοῦ Κερατίου κόλπου)

I

Γλυστρᾷ στὸ ἁπαλὸ νερὸ τοῦ Κερατίου κόλπου τὸ δίκωπο καΐκι. Φεύγει σᾶν σαΐτα εἰς τὴν ράχιν τῆς θαλάσσης. Καὶ δύο χανούμισσες, μὲ μεταξωτὰ φορέματα καὶ μὲ ἄσπρη καλύπτρα ἀραχνοϋφασμένη σκεπασμένες, πλέουν τὸν Κεράτιον. Πηγαίνουν στὸν Κεατχανᾶ.

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Εἶνε ἀπομεσήμερα κυριακή. Ἡ ἀγορὰ τοῦ Γαλατᾶ δὲν ἔχει τὴν καθημερινὴ ἀνθρωποπλημμύρα καὶ τὴν κίνησιν ἐπάνω εἰς τὴν Γέφυρα. Ἐκίνησαν. Μὰ στὴν παραλία εἶνε τὰ ἴδια τὰ καράβια σὲ γραμμὴ ἀραδειασμένα μὲ τὰ ὑψηλὰ κατάρτια. Τί ὡραία ἡ ἡμέρα τοῦ Ἀπρίλη!

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Ὁ Κεράτιος ἀνοίγει εὔμορφα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ μεγάλο τὸ γεφύρι. Πρὸς τὸ μέρος τῆς Πόλεως εἶνε πυκνὰ καὶ παρδαλὰ τὰ ξύλινα σπίτια. Ὁ ἀνατολικὸς ρυθμὸς στὸ σχέδιο, στὴν ποικιλία καὶ στὸ στάσιμο παντοῦ κυριαρχεῖ. Καὶ ὡραιότατα τζαμιὰ ἁρπάζουν τὴν ματιά σου. Τὸ Γενῆ - Δζαμί, τὸ Σουλτὰν Ἀχμέτ, τὸ Σουλεϊμανιὲ ρίπτουν εἰς τὸν οὐρανὸν ὡσὰν βέλη τοὺς πελεκημένους μιναρέδες των. Καὶ συχνὰ πλάτανοι καὶ κυπαρίσσια πρασινίζουν τὸ εὔμορφο πανόραμα. Ἔτσι εὔμορφο καὶ σᾶν νὰ ἡσυχάζῃ, ἁπλώνεται εἰς κατωφέρεια τὸ Σεϊχουλισλαμᾶτο μὲ τὴν πρασινάδα του.

ΜΕΓΑΡΟ ΣΙΣΜΑΝΟΓΛΙΟ

Ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ τὸ μέρος εἶνε ὑψηλὰ καὶ ἄτακτα τὰ σπίτια. Εἶνε μεγάλα κτίρια, ποῦ δὲν ἔχουν ὁμοιόμορφο εἰς τίποτε. Μόνος ὁ πύργος τοῦ Γαλατᾶ κινεῖ τὴν προσοχή σου καὶ ἐξακολουθεῖς τὸν δρόμον σου.

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Αἱ γυναῖκες ἐξακολουθοῦν τὴν ὁμιλία των. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἰς τὴν παραλία εἶνε ἀραγμένα καράβια καὶ ἐμπορικὰ πλοῖα. Τώρα περνοῦν τὸ δεύτερο γεφύρι. Πρὸς τὰ δεξιὰ κολποῦται ὁ «Κασὴμ πασᾶς» κάτω ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ Ταταῦλα, καὶ χαμηλὰ ἁπλώνεται ἐπὶ ὡραίου λόφου τὸ ὑπουργεῖο τῶν Ναυτικῶν. Κάτω στὴν θάλασσαν νυσταγμένο κάθεται ἕνα παλάτι. Ἡ παραλία εἶνε περιωρισμένη. Δεξαμεναί, ναύσταθμοι, Συνεργεῖα, Ναυπηγεῖα κατέλαβαν ὅλη τὴν ἄκρα τῆς θαλάσσης. Καὶ ὑψηλὰ ἕνας γυμνὸς κάμπος μὲ ὁλόασπρο τζαμὶ στὴν κορυφὴ κυκλώνει τὸν τόπον αὐτὸν ὅλον.

Ἀριστερᾷ ἡ κυρίως Πόλις εἶνε περισσότερον ὡραία. Ὅπως εἶνε ἑπτάλοφος ἡ Πόλις, ἔχει καὶ ἑπτὰ γύρους, ἑπτὰ ράχεις, ποῦ ἡ μιὰ ἀναρριχιέται στὴν ἀγκαλιὰ τῆς ἄλλης. Τώρα ἀπὸ τὸ δεύτερο γεφῦρι βλέπεις τὰ πυκνὰ καὶ ξύλινα σπίτια, ποῦ συσσωρεύονται στὰ ὑψηλὰ μὲ πλέγμα στὰ παράθυρά των; Εἶνε συνοικίαι τῶν ὀθωμανῶν. Καὶ κάτω χαμηλὰ τὰ πλέον χειραφετημένα σπίτια εἶνε συνοικίαι τῶν χριστιανῶν.

Ἡ θάλασσα ἐδῶ ὁμοιάζει σᾶν λιμάνι. Πολεμικὰ πελώρια, θωρηκτὰ μὲ τεράστια κανόνια, τορπιλλικὰ μικρότερα εἶνε ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἀγκυροβολημένα. Καὶ βάρκες ἄλλες μὲ πανιά, ἄλλες μὲ κουπιά, ἄλλες φορτηγίδες καὶ ἄπειρα καΐκια ἀνεβοκαταβαίνουν. Ὅλαι αἱ γραμμαὶ αὐταὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, ὅλα τὰ χρώματα καὶ ὅλα τὰ φῶτα συμπλέκονται ζωηρὰ καὶ ἰδιότροπα εἰς ἕνα ἁρμονικώτατο σχέδιον τῆς ὅλης αὐτῆς λεκάνης. Αἱ χανούμισσαι ἔπαυσαν νὰ ὁμιλοῦν. Ἀρκοῦνται νὰ βλέπουν μόνον.

Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Κατὰ διαστήματα στὴν παραλία προβάλλουν αἱ ἀποβάθραι. Ἐδῶ ἁράζουν τὰ βαπόρια τῆς μικρᾶς συγκοινωνίας καὶ παραπλεύρως των περιμένουν κομψὲς βάρκες καὶ καΐκια. Πολλὰ ἐργοστάσια διακόπτουν ἐδῶ τὴν σειρὰ τῶν σπιτιῶν

καὶ αἱ ἑλληνικαὶ συνοικίαι, τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα φαίνονται. Ὑψηλὰ ὅμως εἰς τὸν λόφον μεγαλοπρεπῶς προβάλλει τὸ τζαμὶ Σελιμιὲ καὶ παρέκει τὸ Φετίγ. Ἀκριβῶς κάτω εἶνε τὸ Φανάρι. Ὦ, αὐτὸ τὸ βλέπω μὲ συμπάθεια ἰδιαιτέρα. Εἰς τὴν πλατεῖα του αὐτὴν παρὰ τὸ ἥσυχο κῦμα ἔπαιζα ἕνα καιρὸ καὶ ἐδῶ ἐκάμναμε λεμβοδρομίας. Στὸ πλάγι του προβάλλει τὸ Κὲλ Βουρνοῦ.

Τί κόσμος ἐχύνετο σ' αὐτὰ τὰ καφενεῖα κάθε κυριακή, ὅταν ἐτελείωνε ἡ ἐκκλησία στὸ Πατριαρχεῖον. Καὶ ἀπὸ τοὺς δυσκόλους χρόνους τῆς δουλειάς σώζονται ἀκόμη ἐρείπια τὰ μεγάλα σπίτια τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν δραγουμάνων, τὰ σπίτια τῶν γερόντων ἀρχιερέων καὶ τῶν κληρικῶν, ποῦ ὁμιλοῦν τοῦ Γένους μας ἀξέχαστη σελίδα. Εἶνε τὸ Φανάρι. Καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσα μόλις φαίνεται κρυμμένη ἡ καρδιὰ τοῦ Ἔθνους, τὸ Πατριαρχεῖον. Ὑψηλὰ μόνον εἰς τὴν κορυφὴ ἕνα θαυμάσιο κτίριο εἰς ἕνα ἀόριστον ρυθμὸν καὶ μεγαλεῖο ἐκπροσωπεύει τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἡ Μεγάλη Σχολὴ τοῦ Γένους. Ὁλόγυρά της σβυσθῆτε τώρα ἀναμνήσεις μου!

Τὸ καΐκι προχωρεῖ καὶ αἱ γυναῖκες ἐξακολουθοῦν νὰ βλέπουν ἁπαθῶς τὸν ἱστορικὸν αὐτὸν τόπον, ποῦ τίποτε δὲν τὰς συνδέει. Περνοῦν οἱ λόφοι, αἱ συνοικίαι, τὸ Ἑβραϊκὸ νοσοκομεῖον καὶ ἔφθασε τὸ Ἀϊβανσεράϊ. Ἐδῶ καταβαίνουν ἀπὸ ὑψηλὰ τὰ μεγάλα Κάστρα μὲ τὰς τρομερὰς ἐπάλξεις. Τὸ παλάτι τοῦ Βελισαρίου ἢ τὰ Κύρου φαίνεται κατάντικρυ. Οἱ πύργοι ἐδῶ κλείουν τὴν Πόλιν τῶν Βυζαντινῶν, ὅπου ἄλλοτε ἤκμαζε τὸ μεγάλο ἐξοχικὸ παλάτι τῶν Βλαχερνῶν καὶ τώρα τὸ ἁγίασμα τῆς Θεοτόκου ἐξακολουθεῖ νὰ ἀκμάζῃ εἰς τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν. Ἀπ' ἐδῶ ἀραιόνονται τὰ σπίτια. Εἶνε ἡ πόρτα τοῦ Κυνηγοῦ εἰς τοὺς Βυζαντινούς. Ἀρχίζει ἐξοχή.

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου.

II

Ὁ Ἥλιος ἤρχισε νὰ κλίνῃ ὀπίσω ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ τζαμιά. Ἕνα φῶς πλέον θαμβό, ἕνα ἀγέρι δροσερώτερο ἤρχισε νὰ πνέῃ ἀπὸ τὸν κόλπον τοῦ Κεατχανᾶ. Φλόγες χρυσὲς ρίπτει

σ' ὅλα τὰ παράθυρα τοῦ Ἡλίου τὸ βασίλεμμα. Καὶ αἱ χανούμισσαι τότε πρῶτον συγκινοῦνται. Βλέπουν τὰ σύννεφα τοῦ οὐρανοῦ πῶς ξεσχίζουν καὶ σκορποῦν τὰ χρώματά των, βλέπουν τὸ πανόραμα καὶ δὲν ὁμιλοῦν. Κυττάζουν μόνον.

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Τὰ χρώματα ἐξεθώρησαν νομίζεις. Σβύνουν αἱ γραμμαὶ ὅσον τὸ καΐκι προχωρεῖ. Πέραν ἀπὸ τὸν ἀλευρόμυλον, ἀπὸ τὸ ἐργοστάσιο τοῦ φεσχανᾶ τραβιέται ὁ Κεράτιος καὶ σχηματίζει κόλπον. Ἡ ἄλλη ὄχθη δὲν παρουσιάζει τίποτε οὔτε εἰς τὴν ἄποψιν οὔτε εἰς τὴν ἱστορία. Ἀλλ' εἰς αὐτὴ τὴν πλευρὰν τῆς Πόλεως κάτω - κάτω βλέπεις ἐκεῖνο τὸ τζαμὶ κάτασπρο σὰν νύμφη μὲ μολυβένιους θόλους καὶ μὲ λευκὰς στοὰς στὸν γῦρο; Εἶνε τὸ Ἐγιούπ. Ὁ τόπος, ὅπου ἐπὶ βυζαντινῶν ἔπεσε χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τίποτε μὲ τόσες χιλιάδες ὁ σημαιοφόρος τοῦ Προφήτου, καὶ ἔδειξε τὸ μέλλον τοῦ Ἰσλὰμ διὰ τὴν Πόλιν.

Ἰδὲ τὴν θάλασσαν πῶς καθρεπτίζει τοῦ Ἐγιοὺπ τὰ μνημεῖα. Ἰδὲ τὰ κυπαρίσσια πῶς πενθοῦν στὰ κοιμητήρια. Γνωρίζεις αὐτὰ τὰ λαξευμένα τοῦ μαρμάρου μαυσωλεῖα; Εἶνε τάφοι τῶν σουλτάνων. Στολισμένοι μὲ ὁλόχρυσα ἀραβικὰ συμπλέγματα, μὲ ἀφιερώματα μεταξωτὰ καὶ μὲ λόγια τοῦ Κορανίου. Ἀκοίμητοι κανδῆλαι φέγγουν καὶ πλούσια ἀρώματα τῆς Ἀραβίας εὐωδιάζουν τὸν ἱερὸν τόπον. Ἥσυχος γιαλὸς ποῦ δὲν ταράζει ποτὲ τὸν ὕπνον τῶν νεκρῶν.

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Ὅσον παρακάτω προχωρεῖς, τόσον ἡ θάλασσα τραβιέται. Ἐδῶ κάπου - κάπου ἡ ξηρὰ σχίζεται εἰς εὔμορφα νησάκια καταπράσινα σὰν λόχμαι. Καὶ κάπου δὲν βλέπεις ποῦ σὲ φέρει ὁ γιαλὸς καὶ ποῦ ἡ γῆ ἔκλεισε τὸν δρόμον. Μόνον ἀπὸ ὑψηλὰ ἕνα γυμνὸ βουνὸ κλείει τὸν ὁρίζοντα καὶ λοξὸς ἀνήφορος ὁδηγεῖ εἰς τὸ χωριὸ Χαμηδιέ. Κάτω ὅμως χαμηλὰ σὲ ναρκώνει ἡ ἠρεμία. Σ' ὅλη τὴν ἀκρογιαλιὰ εἶνε ὀλίγα σπίτια πρὸς τὸ Σελιετάρι. Ἔχουν κλειστὰ καὶ καφασωτὰ παράθυρα, χαμηλὰ δένδρα, ὡσὰν νὰ ἔχουν κλειστὰ τὰ μάτια καὶ κοιμοῦνται. Σιωπὴ καὶ ὕπνος τ' ἀγκαλιάζει.

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Εἰς τὴν ἀντικρυνὴ πλευρὰ ὑπάρχει περισσότερη ζωή. Εἰς τὴν κορυφὴ προβάλλει τὸ πτωχοκομεῖον, καὶ χαμηλὰ στὴν παραλία ἔρχεται νὰ δροσισθῇ ὁ κόσμος. Αἱ δύο γυναῖκες ἦσαν εὐθυμότεραι ἐδῶ. Ἀφῆκαν τὸν στρατῶνα, κἄτι νεωρεῖα, καὶ τώρα λοξοδρομοῦν στὸν Κόλπον. Πῶς φαίνεται ἡ Πόλις ἀπ' ἐδῶ! Σὰν ζωγραφιά, σὰν ὄνειρο μισοσβυσμένο!

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Τὰ νησάκια, σκεπασμένα μὲ τὰ χόρτα τοῦ Ἀπρίλη, ἐπλήθυναν μέσα στὸν Κεράτιον. Καλαμιὲς ἐδῶ κ' ἐκεῖ κλείουν τὸν δρόμον. Ὤ, τὰ νερὰ πῶς δὲν εἶνε πλέον ἁλμυρά, πῶς ἤλλαξαν τὴν γεῦσιν. Εἰς πολλὰ νησάκια ἔκτισαν καλύβας, ἔκτισαν φούρνους καὶ κατασκευάζουν κεραμίδια. Μυρίζεις τοῦ χώματος τὴν μυρωδιὰ καὶ τὸν καπνὸν τῆς κεραμίδας;

Κύτταξε! Σ' αὐτὴ τὴν μεγάλη, ἄνοστη καὶ μαύρη βάρκα, ποῦ στέκονται ἐργάται μὲ κοντάρια, βγάζουν λάσπη ἀπὸ τὸν γιαλὸ διὰ τὰ τοῦβλα, διὰ τὰ κεραμίδια. Κύττα, καϊκτσῆ, μὴ κτυπήσῃ τὸ καΐκι! Κύττα μὴ καθήσωμεν εἰς τὸν ριχὸ γιαλό, μὴ περιπλακῶμεν εἰς τὴν Καλαμιά, μὴ κολλήσωμεν στὴν λάσπη!

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Ὁ δρόμος ὁμοιάζει σὰν περπατησιὰ φειδιοῦ. Ἕνα βαθὺ γαλάζιο καὶ ὀκνὸ πανόραμα. Τὰ δυὸ βουνὰ ἀντίκρυ ἀφίνουν λάκκους σὰν ἀβύσσους καὶ πάλιν συνενώνονται νὰ φιληθοῦν. Αἱ γραμμαὶ σβύνουν καὶ ξαναφαίνονται. Χάνονται τὰ χρώματα καὶ ξαναδίδουν. Μέσα ἀπὸ τὰ βουνὰ αὐτὰ ἥσυχα - ἥσυχα κυλίονται δύο ποταμοί, χωρὶς τὸ κύλισμά των ν' ἀκουσθῇ. Χύνονται στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ γλυκαίνουν τὸ νερό του. Ὁ ἕνας ἀπ' ἀριστερᾶ χύνεται στὸ Σελιετάρι, καὶ ὁ ἄλλος δεξιᾶ χύνεται στὸν Κεατχανᾶ.

— Τράβα ἀγάλια - ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

ΙΙΙ

Ὁ Κεατχανᾶς ἐφάνη. Αἱ γυναῖκες ἔφθασαν στὸ πρῶτο παλάτι, ποῦ κοιμᾶται ἐδῶ ἀξύπνητα στὴν ἠρεμία τοῦ γιαλοῦ. Ὁ Ἥλιος ἔφυγεν ὁλότελα καὶ αἱ γυναῖκες ἔκλεισαν τὴν ὀμπρέλλα.

Εὔμορφες νεράϊδες τῆς Ἀνατολῆς! Μέσα ἀπὸ τὴν καλύπτρα φαίνονται τὰ μεγάλα σας γλυκὰ μάτια, τὰ μαῦρα φρύδια, τὰ παχουλὰ μάγουλα καὶ τὰ σγουρὰ μαλλιά. Ἀφράτα πρόσωπα τῆς ἡδονῆς, ποῦ χαϊδεύει τὸ ἀγέρι μὲ λαχτάρα. Καὶ αἱ χανούμισσαι, ρεμβάζουσαι, λέγεις πῶς μισοκοιμοῦνται.

Τὰ καΐκια καὶ ἡ βάρκες ἐπλήθυναν ἐδῶ στὸ ἀνέβασμα τοῦ ποταμοῦ. Στὰς ὄχθας γύρῳ κόσμος ὅλος μὲ τὰ γέλια, μὲ λουλούδια, μὲ τύμπανα καὶ μὲ κλαρίνα, τραγουδεῖ τὴν ἄνοιξιν. Ἡ ζωὴ ἐξύπνησεν ἐδῶ. Καὶ σὲ κάθε συντροφιὰ τοῦ πλήθους, δύο-τρεῖς ἀθιγγανίδες φέρουν γέλια καὶ ἄνομον ἐπιθυμία. Μὲ παρδαλὰ βρώμικα βρακιά, μὲ φουσκωμένα στήθεια καὶ μὲ ἀδιάντροπα κινήματα. Τὰ μάτια των σπινθηροβολοῦν ὡσὰν τὴν πίσσα καὶ τὰ φρύδια των στριφογυρίζουν σᾶν γαϊτάνι. Ὦ, ἀναθεμά τες! Τὸν κόρδακα χορεύουν μὲ λάγνη ματιά, μὲ λάγνη λεκάνη, μὲ λάγνα κινήματα.

Ἤκουσες τὴν μουσικὴ αὐτή; τὴν παραλυμένη μουσικὴ τῶν γύφτων μὲ πηδητὸ ρυθμὸ ποῦ ποικίλλουν τὰ ταμποῦρλα; Δὲν εὑρίσκω τίποτε ἁρμονικό, οὔτε σωστὴ νότα. Καὶ ὅμως ὁ σκοπὸς μὲ γαργαλίζει. Εἶνε ὁ Κεατχανελίδικος!

Ὀλίγα βήματα παρέκει, ἄλλη συντροφιὰ τραγουδεῖ εὐρωπαϊκὰ κομμάτια καὶ τραγούδια. Ἄλλοι παρέκει ὀργιάζουν στὸ ποτό, στὸ ξελαρύγγισμα καὶ στὰ παιχνίδια. Σωστὴ βαβυλωνία. Καὶ ὅμως τί σημαίνει; Σ' αὐτὴ τὴν Φύσιν ἐδῶ ὅλα εἶνε ταιριασμένα. Ἐπάνω στὰ χαλάσματα τῶν λεπτομερειῶν, πλέκει πάντοτε ἡ Φύσις παναρμόνιο τὸ αἰώνιο σύμβολο τῆς Δημιουργίας.

Πέρα ἐκεῖ, στὸν μακρυνὸ βοσκότοπο, ζευγαρώνονται κάθε ἄνοιξι ἄλογα σουλτανικά. Τίποτε ἐδῶ δὲν δυναμώνει τῆς Φύσεως τὰ νεῦρα. Μὰ ὁ χυμένος ὕπνος εἶνε ὕπνος τῆς ζωῆς.

— Τράβα ἀγάλια-ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Ἐφθάσαμε στὸ τέλος. Ἐπέρασαν τὸ δεύτερο γεφύρι αἱ γυναῖκες. Ὁ κόσμος παντοῦ διασκεδάζει. Τραπέζια, τραγούδια, χοροί. Τὸ καΐκι μόλις ἀνοίγει τὰ κουπιά του. Τόσες εἶνε ἀμέτρητες ἡ βάρκες, τὰ καΐκια. Καὶ ἡ χανούμισσες ἐπέρασαν ὡσὰν βασίλισσαι. Ἡ ζωὴ τοῦ ὕπνου ὅμως τὰς ἐτάραξε. Τρεμουλιάζει τὸ κορμί των καὶ τὸ στῆθος των. Εἶνε μόναι.

Ἄχ, ἡ μοναξιά των! Ἡ ματιὲς τοῦ κόσμου καρφώνονται ἐπάνω των. Βλέπεις αὐτοὺς τοὺς καϊκτσῆδες μὲ ζωηρὲς τὶς φλέβες καὶ μὲ τεντωμένα νεῦρα; Εἴτε ἀπὸ ζούλεια εἴτε ἀπὸ χρέος εἶνε τίμιοι φρουροί των!

— Τράβα ἀγάλια-ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

Τὸν δρόμο ἔφραξε ἕνα λευκότατο παλάτι. Ἄνοιξε τὰ πόδια του στοῦ ποταμοῦ τὶς δύο ὄχθες καὶ ἀκίνητο πλέει. Πλέει ὡσὰν εὔμορφος κύκνος, ποῦ κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιά του ἡσυχα περνᾷ τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ. Περνᾷ καὶ καθρεπτίζει ὅσα δένδρα ἐρρίζωσαν στὶς ὄχθες του εὔμορφα, πυκνά, πελώρια.

Ξαπλωμένα μερικὰ κλωνάρια σκύπτουν καὶ ροφοῦν νερὸ καθάριο, ποῦ ὁ ἴσκιος των τὸ σκιάζει. Οἱ βάτραχοι γοργοπηδοῦν στὴν ὄχθη. Κοὰξ-Κοάξ! Καὶ τὸ νερὸ κυλᾷ τὸ κῦμα του μὲ ἀνατριχίλα, ποῦ σὲ ἀναγαλλιάζει. Κοὰξ-Κοάξ!

Εἶνε τὰ Γλυκὰ Νερά. Εἶνε ὁ Κεατχανᾶς!

Μὲ τὰ μεγάλα δένδρα, μὲ τὸ μεγάλο τὸ παλάτι καὶ μὲ τὸ νερὸ τὸ μαγεμμένο. Ἐδῶ ἔπαιζαν ἄλλοτε ἡ νύμφες. Ἐδῶ ἡ νεότης ἤλλαξε τὴν φλογερὴ ματιά της. «Ἐχόρευε ὁ Ἡσαΐας» καὶ ἡ Σελήνη ἔσταζε τὸ μέλι της.

Ὅταν ἔφθασαν ἐδῶ αἱ γυναῖκες, ἐστάθησαν ρεμβάζουσαι. Οὔτε ἐβγῆκαν ἔξω ἀπὸ τὸ καΐκι. Ναρκωμένες, ὅπως ἦσαν εἰς τὴν μοναξιά των, περίλυπες στὰς σκέψεις των, στενόχωρες στὰ ὄνειρά των, διέταξαν νὰ ἐπιστρέψουν.

Καὶ ἐγύρισαν.

Ἄχ!.. τί ἐξήραινε τὸ γέλιο. τὴν χαράν των;... Ὁ νόμος τοῦ γυναικωνίτου.

— Τράβα ἀγάλια-ἀγάλια, καϊκτσῆ μου!

ΣΤΑ ΜΙΚΡΟΠΟΥΛΙΑ

(ΤΟ ΑΜΑΡΤΗΜΑ ΜΟΥ)

I

Ἤμην μικρὸ παιδί, ὅταν ἔπιανα μικροπούλια στὸ νησὶ τῆς Πριγκήπου. Εἶχα ἐκλέξῃ μία ὡραία κατωφέρεια στὸ «δάσος τοῦ Χριστοῦ», ποῦ βλέπει ὀλίγο πρὸς τὸ Διάσκελο καὶ περισσότερο πρὸς τὴν «Γλῶσσα». Ἀναφέρω τὶς τοποθεσίες μὲ τὴν κυριολεξίαν των.

Τὸ μέρος τοῦτο τοῦ βουνοῦ ἔχει ὑψηλὰ στὴν κορυφὴ πυκνὰ τὰ πεῦκα του, ἀλλὰ πρὸς τὸ κάτω εἶνε ἡ ράχις του γυμνή, σκεπασμένη μόνον μὲ χαμόκλαδα. Καὶ στὴν ἀπέναντι πλευρά, ἀριστερᾷ ὀλίγον, ἀρχίζει νὰ ὑψώνεται τὸ μεγαλύτερο βουνό, ποῦ ἁγιάζει τὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κουδουνᾶ.

Τί ὡραῖος εἶνε ὁ ὁρίζων, ὁλάνοικτος, ποῦ χύνεται εἰς τὸν κατήφορο καὶ εἰς τὴν θάλασσα τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀπ' ἐδῶ, καὶ εἰς τὴν θάλασσα τῆς «Γλώσσας» ἀπ' ἐκεῖ. Χαμηλὴ καὶ εὔμορφη χερσόνησος ἡ Γλῶσσα, μὲ μερικὰ ἀμπέλια καὶ χωράφια εἰς τὴν πλάτη, ρίπτεται στὴν θάλασσα τοῦ Νότου. Εἶνε μοναδικὴ ἡ θέσις. Ὅποιος ἔτυχε νὰ κυνηγήσῃ μικροπούλια καὶ νὰ μάθῃ ποῦ καὶ πῶς στήνουν τὶς ἰξόβεργες, θὰ ὁμολογήσῃ πῶς τὸ μέρος τοῦτο ἐκπληροῖ ὅλους τοὺς ὅρους τῆς στρατηγικῆς.

Ἐστήναμε ἰξόβεργες πρωῒ-πρωΐ. Ἐπροτιμῶμεν τὰ χαμόδενδρα καὶ τοὺς ὑψηλοτέρους κλώνους των. Ἐστήναμεν ὅμως καὶ εἰς τὰ πυκνὰ χαμόκλαδα διὰ τὰ πουλιά, ποῦ ἀρέσκονται

στὰ χαμηλά. Ὁλόγυρα καὶ σκορπιστὰ εἴχαμε κλουβιὰ μὲ σπίνους, καρδερίνες, σκαθιά, φλώρια, ἀλλὰ πρὸ παντὸς σκαθιά.

Ἡ γλυκυτάτη αὔρα τοῦ βουνοῦ μόλις ἔπνεε καὶ τὸ ἄρωμα ποῦ ἔχυναν τὰ πεῦκα, οἱ βάτοι καὶ τὰ μυρωμένα τὰ φλυσκούνια, μᾶς ἐμεθοῦσαν. Ὁλόγυρά μας ἄφινε παντοτεινὸ ζιζίνισμα ὁ τζίτζικας, καὶ χίλιες πεταλοῦδες ἐπετοῦσαν γύρω ἐκεῖ, ὅπου ἡ μέλισσα, πλέον τεχνίτρα, ἐρροφοῦσε μέλι. Μυστικὴ ἁρμονία τῆς Φύσεως ποῦ ἐκφράζουν παράξενοι τόνοι, μυστικοί. Εἴσθε σεῖς τὰ ψιθυρίσματα τῶν φύλλων, ἡ φωνὲς τῶν πουλιῶν, οἱ βόμβοι τῶν ἐντόμων, τὸ ζιζίνισμα, καὶ σύ, ἡ ἀόριστος εὐωδία τοῦ δάσους, ποῦ πρῶτοι ἐκτίσατε βωμὸν λατρείας μέσα στὴν ψυχήν μου!

Ἔξαφνα ἕνα κοπάδι περνᾷ.

— Τσίου-τσίου! τσίου-τσίου!

Εἰς προσοχή! Τὰ πουλιὰ τῶν κλουβιῶν προσκαλοῦν τοὺς συντρόφους των. Τὸ κοπάδι ἀνακόπτει τὸν ὁρμητικόν του δρόμον. Διαγράφει στὸν ἀέρα ἕνα γῦρο μικρὸ καὶ ἀποτόμως πίπτει στὰ χαμόδενδρα. Ὤ, τῆς χαρᾶς μας τότε! Ἡ καρδιὰ κτυπᾷ, τὰ μάτια μας παρακολουθοῦν μὲ ἀκρίβεια κάθε κλῶνο, κάθε πουλὶ καὶ κάθε ἰξόβεργα. Παρακολουθοῦν πόσα ἐκάθησαν στὶς ἰξόβεργες καὶ πόσα ἐπιάσθησαν.

Ὅταν τὸ κοπάδι ἔφευγε, ἀφῆκε πολλοὺς συντρόφους του πιασμένους, νὰ ἀνοίγουν τὰ πτερὰ καὶ νὰ κτυποῦν ματαίως τὸν ἀέρα. Ἐπιάσθησαν.

II

Εἰς τὸ μοναστῆρι τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐκκλησιαζόμην τακτικὰ κάθε κυριακή. Τὸ ἀκρογιάλι του, χυμένο εἰς τὸν κόλπον ἔχει ἥσυχα νερά, ποῦ μόλις ρυτιδώνονται καὶ εἶνε γεμᾶτα ἀπὸ κοχλίδια καὶ καθαρώτατα χαλίκια, τῆς τρέλας μου παιχνίδια. Ὤ, τὰ ἀξέχαστά μου χρόνια! Εὔκαιρα νὰ ρίπτω τότε τὸ πλατὺ πετράδι εἰς τὴν ράχιν τῆς θαλάσσης, ποῦ νὰ βουτᾷ καὶ νὰ πηδᾷ πέντε-ἓξ φορὲς ἕως νὰ βυθίσῃ.

Ὁ ἡγούμενος ἦτο γηραλέος, λιγνὸς καὶ ἀξιοσέβαστος κληρικός, ποῦ κάθε κυριακὴ διώριζε ἐμὲ νὰ λέγω τὸν *Ἀπόστολο*.

Ἡ προτίμησις αὐτὴ περισσότερο μὲ ἐγαργάλιζε νὰ ἀγαπῶ τὸ μοναστῆρι.

Τὸν δεκαπενταύγουστο ἔπρεπε νὰ μεταλάβω, ἔπρεπε νὰ ἐξομολογηθῶ. Ἐπῆγα σάββατο ἑσπέρας στὸν Ἑσπερινὸ καὶ εἰς τὸ τέλος κατ' εὐθεῖαν στὸν πνευματικό.

— Δὲν ἑκατάλαβες, ἂν ἔκαμες κανὲν ἁμάρτημα, παιδί μου;

— Δὲν ἐνθυμοῦμαι, γέροντα.

— Ἀγαπᾷς τὸν πατέρα σου, τὴν μητέρα σου, τ' ἀδέλφια σου;

— Ὅλους τοὺς ἀγαπῶ.

— Καὶ ἀκούεις ὅ,τι σοῦ λέγουν;

— Ναί! ἀπήντησα μὲ κάποια δυσκολία.

— Ἄλλη ἁμαρτία δὲν ἔκαμες, παιδί μου;

— Δὲν εἰξεύρω, γέροντα.

— Πῶς! ἐγὼ εἰξεύρω μιὰ ποῦ ἔκαμες.

Ἔγινα κατακόκκινος. Τὸ μικρὸ τραπέζι, ποῦ ἦτο ἐμπρός μου μὲ τὸν Σταυρὸν καὶ τὸ Εὐαγγέλιο, ἑστροφογύριζε στὰ μάτια μου. Ἡ καρδιά μου ἐκτύπα δυνατά, ὡσὰν τοῦ πουλιοῦ ποῦ πιάνεται στὰ ἰξόβεργα. Ἐπὶ τέλους ὁ νοῦς μου στὸ ὀλιγόλεπτο ταξεῖδι του εὗρε κάτι. Πρὸ ἡμερῶν ἐπαίξαμε μὲ ἕνα εὔμορφο κορίτσι χαλίκια εἰς τὴν παραλία. Καὶ εἶπα μὲ τὸν νοῦν μου:

— Θὰ μὲ εἶδε ποῦ τὸ ἐφίλησα....

Ὁ πνευματικὸς μὲ αὐστηρὸν ὕφος ἐξηκολούθησε:

— Ἔρχεσαι συχνὰ εἰς τὸ ἀπέναντι βουνὸ καὶ πιάνεις μικροπούλια;

— Πότε καὶ πότε ἔρχομαι, γέροντα.

— Σὲ εἶδα τρεῖς - τέσσαρες φορὲς νὰ στήνῃς ἰξόβεργες καὶ νὰ πιάνῃς τὰ πουλιὰ τοῦ Ἁϊ Νικόλα.

— Ποιά εἶνε τὰ πουλιὰ τοῦ Ἁϊ Νικόλα, γέροντα;

— Αὐτὰ ποῦ ἔρχονται νὰ βοσκήσουν στὸ βουνὸ τοῦ μοναστηριοῦ. Ὁ ἅγιος ἐπίτηδες τὰ στέλλει νὰ καθαρίσουν τὰ δένδρα τοῦ βουνοῦ ἀπὸ τὴς κάμπιες, ἀπὸ τὰ σκουλήκια καὶ ἀπὸ τὰ ἔντομα, ποῦ βλάπτουν. Καὶ τὰ καϋμένα τὰ πουλάκια ἔρχονται, μᾶς κελαϊδοῦν, μᾶς δουλεύουν καὶ εὑρίσκονται ὡσὰν ἐσὲ κακὰ παιδιὰ νὰ τὰ πιάνουν καὶ νὰ τὰ σκοτώνουν!

— Νὰ τὰ σκοτώνουν!...

Ἡ λέξις ἐκτύπησε πολὺ ἄσχημα στὸ αὐτί μου. Ἐδάκρυσα ἀμέσως καὶ μὲ παράπονο εἶπα:

— Δὲν τῶξευρα, γέροντά μου. Συγχώρησέ με!

— Δὲν τῶξευρες; Καὶ δὲν σὲ τὸ εἶπε στὸν ὕπνο σου καμμιὰ φορὰ ὁ Ἅϊ Νικόλας;

Ἔκαμα σημεῖον ἀρνήσεως.

— Τότε ἐκ μέρους του σὲ συγχωρῶ. Τὸ κλάμμα σου εἶνε καλὴ μετάνοια. Ἔχεις τὴν ἄδεια νὰ μεταλάβῃς.

Καὶ ὁ πνευματικός, σκεπάσας τὸ κεφάλι μου μὲ τὸ πετραχῆλι του, ἐδιάβασε τὴν εὐχὴ συγχωρήσεως νὰ μεταλάβω.

III

Ἐπέρασαν χρόνια πολλὰ καί, ἀντὶ στὸ ὄνειρό μου, ἕνας ἄλλος ἅγιος μοῦ τὸ εἶπε εἰς τὸ ξύπνο μου.

Ἤμην εἰς τὴν Γερμανία εἰς ἐκδρομὴ στὸ Τάραντ, δεκατέσσαρα χιλιόμετρα μακρὰν τῆς Δρέσδης. Τρεῖς δασωμένοι λόφοι τριγυρίζουν τὸ Τάραντ καὶ ἑνώνονται εἰς κοινὴ κορυφή, ποῦ ὑπάρχουν τὰ ἐρείπια ἑνὸς παλαιοῦ μεσαιωνικοῦ μεγάρου. Τὸ δάσος αὐτὸ δὲν ὡμοίαζε τὰ ἄλλα γερμανικὰ δάση. Σᾶν νὰ ἦσαν τὰ δένδρα του ὅμοια κατὰ γραμμή. Σᾶν νὰ εἶχαν ὁμοιότητα στὰ φύλλα, στὸν κορμόν, στὸ ἄνθος. Ἄσπρες πλάκες εἰς καθένα κ' ἔγραφαν λατινικὰ τὸ ὄνομα τοῦ δένδρου καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἐνόησα, ὅτι τὸ δάσος θὰ ἀνῆκε εἰς τὸ δασονομικὸ σχολεῖο.

Πράγματι. Ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ δάσους γηραλέος καθηγητής, μὲ ἕνα μεγάλο γυριστὸ μπαστοῦνι, κάτασπρα ντυμένος καὶ κατακόκκινος, ὡμίλει εἰς ἀρκετοὺς μαθητὰς ποῦ τὸν ἠκολούθουν. Ἐπλησίασα τότε καὶ ἐγὼ νὰ ἀκούσω τὴν διδασκαλία. Ὁ καθηγητὴς ὡμίλει περὶ τῆς σχέσεως μεταξὺ δάσους καὶ βροχῆς καὶ ἔλεγε:

Γνωρίζετε, φίλοι μου, ὅτι στὸν ἀέρα ὑπάρχει νερὸ εἰς κατάστασιν ἀερίου, ποῦ ὀνομάζομεν ὑδρατμόν. Ὁ ὑδρατμὸς εἶνε σπουδαῖος παράγων διὰ τὸ κλῖμα ἑνὸς τόπου. Διότι ὅσον εἶνε περισσότερος, τόσον ἀπορροφᾷ περισσότερες ἡλιακὲς ἀκτῖνες καὶ ἀφίνει τὴν χώρα πλέον δροσερά. Παράδειγμα εἶνε οἱ

παραθαλάσσιοι τόποι. Καὶ ἀντιθέτως. Ὅσον ὀλίγος εἶνε ὁ ὑδρατμὸς τῆς ἀτμοσφαίρας, τόσον περισσότερες περνοῦν ἡλιακὲς ἀκτῖνες καὶ ξηραίνουν τὸν ἀέρα καὶ φλογίζουν τὸν τόπον. Εἰς κάθε χώρα ἡ ὑγρασία τοῦ ἀέρος ρυθμίζει τὴν θερμοκρασία της.

Φαντασθῆτε ὅμως τί θὰ γίνῃ, ὅταν ὁ ἀὴρ εἶνε ὑγρὸς καὶ ἡ θερμοκρασία πέσῃ ἀποτόμως. Τότε ἔρχεται βροχή. Καὶ ἔχομεν τοιουτοτρόπως τὸ πρῶτον μας ἀξίωμα. Ὅσοι τόποι ἔχουν ὑγρὸν ἀέρα, ἐκεῖνοι εἶνε δροσεροὶ καὶ ἔχουν εὔκολα βροχάς.

Ἀλλά, φίλοι, ποῖοι τόποι ἔχουν ὑγρὸν ἀέρα; Ἀπαντᾷ ἡ Φυσική. Ὅσοι εἶνε δασωμένοι. Διότι τὰ δάση ἐμποδίζουν νὰ νερὰ τῶν βροχῶν γρήγορα νὰ τρέξουν, καὶ συγχρόνως μὲ τὰ φυλλώματα ποῦ σκεπάζουν τὴν γῆ, συγκρατοῦν νερὰ περισσότερα. Τὰ νερὰ αὐτὰ θὰ γίνουν ὑδρατμοί. Ἐνῷ, ἂν ἡ χώρα εἶνε ἄδενδρος καὶ φαλακρά, τότε βρέχει σπάνια· καὶ ἂν βρέξῃ, τὰ νερὰ κατρακυλοῦν ἀμέσως, ποῦ σχηματίζουν ποταμοὺς προσωρινοὺς παρασύροντας καὶ καταστρέφοντας τὴν χώρα. Ἡ βροχὴ γίνεται θύελλα, ὅπως εἰς τὰς Ἄλπεις τῆς Προβιγκίας. Ἔτσι ἔχετε καὶ δεύτερο ἀξίωμα. Ὅτι διὰ νὰ συγκρατηθῇ εἰς ἕνα τόπον ἡ ὑγρασία τῆς βροχῆς, πρέπει νὰ ὑπάρχουν δάση.

Ἀλλὰ πότε ἔρχονται βροχαί; Ἡ Φυσικὴ πάλιν ἀπαντᾷ, ὅτι βροχὰς φέρουν τὰ δάση. Αἱ ρίζαι τῶν δένδρων ἀπορροφοῦν ἀκατάπαυστα νερὸ ἀπὸ τῆς γῆς τὰ βάθη καὶ τὰ φύλλα των, ὅταν μάλιστα ἦνε βελονόφυλλα, χύνουν ἀκατάπαυστα εἰς τὴν ἀτμοσφαῖρα ὑγρασία μεγάλη. Δι' αὐτὸ τὸ δάσος περικλείει ὑδρατμοὺς καὶ ἔχει ὑγρὸν ἀέρα. Θέλετε ἀπόδειξι; Ὁ καθηγητὴς Ἐμπερμάουες ἐκόρεσε δύο ἐδάφη μὲ τὴν ἰδία ποσότητα νεροῦ καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι εἰς τὸ φαλακρὸ ἔδαφος ἡ ἐξάτμισις εἶνε τετραπλασία παρ' ὅσον εἰς τὸ δασωμένο. Ἔχετε λοιπὸν τρίτον ἀξίωμα. Ὅτι τὰ δάση φέρουν μόνα των τὴν ὑγρασία καὶ τὸ σπουδαιότερον, ὅτι δὲν ἀφίνουν αὐτὴν νὰ ἐξατμισθῇ γρήγορα ἀπὸ τὸν Ἥλιον.

Ἐνθυμεῖσθε τί εἶπα διὰ τὰς θυέλλας ποῦ γίνονται εἰς κάθε φαλακρὰ χώρα; Ἐκεῖ φλογίζει ὁ Ἥλιος, διψᾷ ἡ γυμνὴ γῆ, ἡ ἀναβροχιὰ καίει τὰ σπαρτὰ καὶ δὲν ὑπάρχουν σύννεφα.

Μόλις σχηματισθοῦν ὀλίγα, σκορπίζονται ἀπὸ τοὺς ἀνέμους. Συχνὰ πίπτει χάλαζα ποῦ ἐρημώνει. Ἐνῷ στὰς δασωμένας χώρας δὲν πίπτει χάλαζα. Παράδειγμα ἡ Ἑλβετία. Χώρα ποῦ ἔχει δάση καὶ πρὸ πάντων βελονόφυλλα, δὲν ἔχει χάλαζα. Τὴν ἀπόδειξιν ἔδωκε ὁ Βεκερέλ, ὅτι τὸ δάσος ἀφαιρεῖ ἠλεκτρισμὸν ἀπὸ τὰ νέφη, διαιρεῖ αὐτὰ εἰς ὁμάδας μικράς, ἀντιτάσσει μηχανικῶς πρόσκομμα καὶ ἐκτρέπει τὴν διεύθυνσιν ἀπὸ τὰς θυέλλας. Δι' αὐτὸ λατρεύετε τὰ δάση!

Τὸ δάσος, ἐξηκολούθησε ὁ καθηγητής, εἶνε τροφοδότης εἰς κάθε χώρα καὶ αἱ κυβερνήσεις ὀφείλουν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ταμείου των νὰ τὸ περιποιοῦνται. Ἡ δασολογία καὶ ἡ Μετεωρολογία εἶνε ὁδηγοὶ τῆς οἰκονομικῆς μας εὐτυχίας. Τὰ δάση ὁρίζουν ἐὰν θὰ βρέξῃ καὶ πόσον θὰ βρέξῃ. Ὁ Ῥῆνος παρὰ τὸ Mannheim κατὰ μέσον ὅρον κυλίει 116,114,000 κυβικὰ μέτρα νερὸ καθ' ἑκάστη ἡμέρα καὶ τὸ νερὸ αὐτὸ παρέχεται ἀπὸ δάσος 167000 στρεμμάτων. Ἡ δασολογία σήμερα ὁρίζει πόσον νερὸ ἀπερρόφησε ἀπὸ τὰς βροχὰς ἡ γῆ καὶ πόσο νερὸ ἐξητμίσθη. Τὰ μετεωρολογικὰ καὶ δασονομικὰ συστήματα radiel stationen μὲ ὁμβρομετρικοὺς σταθμοὺς εἶνε ὁδηγοὶ τοῦ πλούτου μιᾶς χώρας. Ἀφίνω τώρα τὰ ξύλα, τὰ ζῶα, τὴν ὑγείαν καὶ ὅσα ἄλλα ἀνεκτίμητα προϊόντα μᾶς παρέχουν τὰ δάση.

Ὦ, εἶπεν ὁ καθηγητής. Ἀπὸ μικρὰ παιδιὰ πρέπει νὰ γνωρίσωμεν αὐτοὺς τοὺς εὐεργέτας μας καὶ νὰ λατρεύωμεν τὰ ἄνθη, τὰ δένδρα, τὰ δάση. Νὰ καμαρώνουμε τὸ κλωνί, ὅταν φυλλώνεται καὶ ὅταν ἀνθίζῃ. Καὶ νὰ περιποιούμεθα τὰ μικρὰ πουλιὰ ποῦ ἔστειλε ὁ Θεὸς δι' αὐτὰ νὰ τὰ καθαρίζουν καὶ νὰ τὰ στολίζουν. Ὡσὰν νὰ ἀπέβλεπε εἰς τὴν ἀχαριστία τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τί ἀχαριστία!

Ἄ! εἶπε. Ἐταξείδευσα πέρυσι εἰς τὴν Ἀνατολή. Ὀλίγον μακρὰν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶνε ἕνα χαριτωμένο νησί, ἡ Πρίγκηπος. Τί φαντάζεσθε ὅτι ἠσθάνθην, ὅταν εἶδα ἕνα πωλητὴ εἰς τὴν ἀποβάθρα τοῦ νησιοῦ νὰ πωλῇ κατὰ δεσμίδας μικροπούλια; Τὰ ἐπωλοῦσε σκοτωμένα ἐμπρὸς εἰς τὴν Ἀστυνομία! Ἐξωργισμένος τότε ἐρώτησα κάποιον:

— Ποῦ τὰ ἐσκότωσαν, τὰ καϋμένα;

Καὶ ἐκεῖνος μὲ ἀπάθεια μεγάλη μὲ ἀπήντησε:

— Τἄπιασαν μὲ ἰξόβεργα εἰς τὸ βουνό.

—Ὦ, τοὺς κακούργους! ἐξεστόμισα....

Ἡ λέξις ***κακοῦργος*** μοῦ ἐπροξένησε ἰδιαιτέραν αἴσθησι. Ἐνῷ ἤκουα μὲ τόση εὐχαρίστησιν τὸν καθηγητή, αἴφνης ἀπεσβολώθην. Ἡ παιδική μου ἁμαρτία ἦλθε πρόσφατος ἐμπρός μου. Ἀπὸ τὸ δάσος τοῦ Τάραντ, ὁ νοῦς μου ἐταξείδευσε εἰς χρόνια παλαιά, ποῦ ἔπιανα πουλιὰ στὸ δάσος τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ὁ γέρω πνευματικὸς ἦλθεν ἐμπρός μου.

—Ἔσπευσα νὰ φύγω ἀπὸ τὸ νησὶ ἐκεῖνο, εἶπε ὁ καθηγητής, ὅπου οἱ ἄνθρωποι μὲ τέτοια ἀπάθεια σκοτώνουν τοὺς εὐεργέτας των.

IV

Δὲν ἐτόλμησα πλέον νὰ παρακολουθήσω τοῦ καθηγητοῦ τὴν συνοδία. Ἔμεινα βυθισμένος εἰς σκέψεις. Ἀπὸ μακρὰ ἔβλεπα μόνον, ὅτι ὁ καθηγητὴς συνῆλθε ἀπὸ τὸν θυμόν του καὶ ἐξηκολούθει τὸ μάθημα. Ἀλλ' εἰς ἐμὲ ἀντήχουν ἀκόμη κατάκαρδα αἱ λέξεις του:

—Ὦ τοὺς κακούργους!

Ἔκλαψα τότε καὶ μεγάλος ἀκόμη μιὰ φορὰ δι' ἐκεῖνο τὸ ἁμάρτημα. Μὰ τώρα πλέον μὲ βαθειὰ γνῶσι τί κακὸ εἶχα κάμῃ. Καὶ ἐνθυμήθην τὴν κατωφέρεια τοῦ βουνοῦ μὲ τὰ χαμόδενδρά της, ἐνθυμήθην τὴν «Γλῶσσα», ἐνθυμήθην καὶ τὰ ἰξόβεργά μου. Τὸ ἀκρογιάλι τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ἡ ἐξομολόγησίς μου ἐκείνη ἐστάθη ζωηρὰ καὶ συγκινητικὴ στὴν φαντασία μου. Σὰν νὰ ἦτο ἐκείνη ἡ ὥρα, ποῦ ὁ γέροντας πνευματικὸς μὲ τὸν Σταυρὸ καὶ μὲ τὸ Εὐαγγέλιο μοῦ εἶπε:

—Ἐγὼ εἰξεύρω τὴν ἁμαρτία ποὖκαμες.... δὲν σὲ τὸ εἶπε στὸν ὕπνο σου καμμιὰ φορὰ ὁ Ἅϊ Νικόλας;

— Μὲ τὸ εἶπε βέβαια. Ἀλλ' ἔπειτα ἀπὸ τόσα τόσα χρόνια!

ΤΟ ΜΑΝΤΕΜΙ ΤΗΣ ΠΡΙΓΚΗΠΟΥ

I

Εἰς τὸ μεγάλο νησὶ τῆς Πριγκήπου, πρὸς τὸ μέρος τοῦ βορρᾶ, ὅπου πλατὺς ὁ δρόμος φέρει εἰς τὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει τὸ ***Μαντέμι***. Εἶνε δύο κουφώματα τῆς γῆς μαυρισμένα ὡς σπήλαια, ποῦ εἰς τὰ σπλάγχνα των κρύπτουν ὀγκώδεις πέτρες. Θὰ σᾶς εἰπῶ τὴν ἱστορία των.

Διάταγμα ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Νικηφόρον νὰ ἐξορισθῇ ὁ ἡγούμενος Θεόδωρος τῆς μονῆς Στουδίου εἰς τὸ νησὶ τῆς Πριγκήπου. Ὁ αὐτοκράτωρ κατηγορεῖτο διὰ μοιχεία ἀπὸ τὸν αὐστηρὸ καλόγηρο, ποῦ ἔχαιρε φήμη μεγάλου Ἐξομολογητοῦ καὶ Κατηχητοῦ τῆς Πόλεως. Τὴν ἰδία κατηγορία ἤλεγξε ὁ ἡγούμενος Θεόδωρος καὶ εἰς τὸν προκάτοχον βασιλέα Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον, ὅταν ἐζήτησε νὰ στεφανωθῇ δευτέρα γυναῖκα, τὴν κουβακουλερία Θεοδότη. Καὶ τότε εἶχε ἐξορισθῇ ἀπὸ τὴν Πόλι καὶ εἶχε ἐπανέλθῃ, ὅταν ἡ βασίλισσα Εἰρήνη ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον. Μοναδικὴ ἦτο ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ διασήμου καλογήρου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου διωρίσθη μετὰ δόξης ἡγούμενος τῆς μεγάλης μονῆς τοῦ Στουδίου.

Ἀλλ' ἡ νέα ἐξορία ἠκούσθη μὲ πολὺ γογγυσμὸ καὶ μὲ πικρία ἀπὸ τὸ πλῆθος ὅλο. Ὕβριζαν παρρησίᾳ πλέον τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐξύμνουν τὴν ἁγιότητα καὶ τὸν ἀγγελικὸν ἀσκητισμὸν τοῦ μεγάλου Στουδίτου.

Ἐν τούτοις τὸ πλοῖο τῆς ἐξορίας περιέμενε εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἐλευθερίου καὶ ὁ ἡγούμενος Θεόδωρος ἐπεβιβάσθη. Μαζί του δὲ τρεῖς ἄλλοι. Ὁ ἀδελφός του Ἰωσήφ, ὁ θεῖος του Πλάτων καὶ ὁ μαθητής του Νικόλαος. Ἡ ὥρα τῆς ἀναχωρήσεως ἔφθασε. Καὶ ὁ ἡγούμενος ηὐλόγησε τὸ ἄπειρο πλῆθος, ποῦ ἐξέσπασε εἰς θρήνους καὶ εἰς δάκρυα. Στρατιῶται μὲ ἕνα ἀξιωματικὸν συνώδευσαν τοὺς καλογήρους.

II

Εἰς τὴν γελαστὴ παραλία τῆς Πριγκήπου ἔφθασε τὸ πλοῖο, ὅταν ὁ Ἥλιος ἀπεχαιρέτα τὰ ὑψηλὰ πετρώματα τοῦ βουνοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ἀπὸ τὰ πυκνά του πεῦκα ἔπιπτε ἡ σκιὰ εἰς ὅλη τὴν εὔμορφη κοιλάδα, τὴν καταπράσινη. Ἀντίκρυ τὸ ἐρημόνησο τῆς Ἀντιρροβύθου ἐσκιάσθη καὶ αὐτό, ὡς νὰ ἐζήτει τὴν ἀνάπαυσιν τῆς ἑσπέρας.

Ἀπὸ τὴν μονὴ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπὸ τὰς σκήτας τῆς Πριγκήπου οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ ἀσκηταὶ κατέβησαν πολυπληθεῖς στὴν παραλία. Ἐφόρουν τρίχινο ράσο, κουκούλια στὸ κεφάλι καὶ στὰ πόδια κονδοτζάγγια. Οἱ ταξιάρχαι τῆς μονῆς ἐπετήρουν τὴν τάξιν, οἱ ἐπιτηρηταὶ ἐκράτουν τὰ θυμιατὰ καὶ οἱ ἐπιστημονάρχαι μὲ τὸν ἡγούμενον ἀπετέλουν τὸ ἐπιτελεῖο τῆς ὑποδοχῆς. Εἰς τὸ ὕψος τῆς ἀνωφερείας ἀρκετὰ μακρὰν ἐπερίμεναν αἱ μοναχαὶ μὲ τὴν καθηγουμένην. Θυμίαμα καὶ λιβανωτὸς μοσχοβολᾷ παντοῦ.

— Ἔρχεται! φωνάζει κάποιος ὑποτακτικός.

— Ἔρχεται ὁ ἀναστηλωτὴς τῶν εἰκόνων! Ὁ Ἥλιος τῆς ὀρθοδοξίας!

— Ὁ μακάριος πατήρ! ἐπιφωνεῖ ἄλλος.

— Ὁ μέγας προφήτης!

— Ὁ ἐπίγειος ἄγγελος!

Καὶ οἱ μοναχοὶ δὲν ἤξευραν μὲ τί ἐπίθετα νὰ παραστήσουν τὸν θαυμασμόν των πρὸς τὸν ἐξόριστον. Ὅταν τὸ πλοῖο ἔφθασε εἰς τὴν παραλία, ὁ ἡγούμενος ἐφώναξε:

— Πατέρες, κλίνατε γόνυ! Ἀδελφαί, προσκυνήσατε!

Οἱ μοναχοὶ καὶ αἱ καλογραῖαι ἐγονάτισαν ἀμέσως. Ἀπὸ

τὸ πλοῖο φαίνεται ἐπὶ τῆς πρώρας ὁ ἡγούμενος Θεόδωρος προσφωνῶν:

— Εὐλογεῖτε, ἅγιοι!

Καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς ἀντιφωνεῖ:

— Εὐλόγησον, πάτερ!

Τότε θριαμβευτικὴ ψαλμῳδία εἰς ἦχον τρίτον ἀντήχησε θαυμασίως ὡραία ἀνὰ τὸ βουνό. Αἱ καλογραῖαι ἔψαλλαν:

— «Τὴν ὡραιότητα τῆς Παρθενίας σου καὶ τὸ ὑπέρλαμπρον τὸ τῆς ἁγνείας σου κατανοῶν ὁ Γαβριὴλ...» κτλ. κτλ. κτλ.

Οἱ φρουροὶ στρατιῶται καὶ ὁ ἀξιωματικὸς ἔμειναν κατάπληκτοι. Ἐχαρακτήρισαν μάλιστα αὐθάδεις τοὺς καλογήρους ὑποδεχομένους πανηγυρικῶς τὸν ἐξόριστον τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ θὰ ἐξύβριζαν καὶ θὰ ἔδερναν τοὺς μοναχούς, ἂν δὲν εἶχον μυστικὴ διαταγὴ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ἀποφύγουν κάθε σκάνδαλον.

Καθ' ὅλον αὐτὸν τὸν χρόνον τὰ σήμαντρα τῶν μονῶν καὶ τῶν κελλίων ἐσήμαιναν εἰς ὅλο τὸ νησὶ τὸ ἐπίσημο τῆς ἡμέρας. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, μόλις ἐξῆλθε, εὐχαρίστησε τὸν Θεὸν καὶ ἠσπάσθη τοὺς μοναχοὺς τὸν σταυροειδῆ, ὅπως λέγουν, ἀσπασμὸν μὲ τὰς χεῖρας. Ὁ ἀσπασμὸς αὐτὸς ἦτο τοῦ ἀποδείπνου. Κατόπιν, ἀποταθεὶς εἰς τοὺς καλογήρους καὶ εἰς τὰς καλογραίας, εἶπε τὴν ἀσκητικὴ προσφώνησιν:

— «Ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀδελφαὶ ἐν Κυρίῳ. Προσέχομεν ἑαυτοῖς ὅτι ἀποθνήσκομεν, ἀποθνήσκομεν, ἀποθνήσκομεν! Μνημονεύσωμεν καὶ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας!»

Καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὸ κελλί του μὲ τὸν μαθητὴ Νικόλαον. Τριακόσια δὲ βήματα παρέκει ἐκλείσθησαν κατὰ διαταγὴ τοῦ Παλατίου οἱ συγγενεῖς Ἰωσὴφ καὶ Πλάτων. Εἰς δὲ τὸ μέσον, ὅπου ὁ δρόμος κάμπτει εἰς γωνία καὶ προβάλλει τὸ βουνό, ἐσκήνωσαν οἱ στρατιῶται. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο εἶνε τὸ Μαντέμι.

III

Ὅλο τὸ βουνὸ κατὰ τὴν ἄνοιξι εἶνε στολισμένο. Τὰ ἄνθη ἐμοσχοβολοῦσαν καὶ κατεσπαρμένες διεκρίνοντο μαργαρίτες, ἀνεμῶνες. Μεθυστικὸ ἄρωμα ἦτο χυμένο πανταχοῦ καὶ γλυκὸ

ψιθύρισμα ἄφιναν ἡ μυῖγες, οἱ ζίζηκοι καὶ τὰ μελίσσια. Εἰς ὅλην ὅμως αὐτὴ τὴν μέθη ἐδυνάμωναν τὰ νεῦρα. Ἐνόμιζες ὅτι χυμὸς καὶ σφρῖγος διέτρεχε τῆς φύσεως τὰς φλέβας, χυμὸς ποῦ ἐζωογονοῦσε.

Νύκτα καὶ ἡμέρα οἱ παλατιανοὶ φρουροὶ τῶν καλογήρων διεσκέδαζαν. Ἀπὸ τὴν μονὴ τοῦ Χριστοῦ ἤρχετο κάθε πρωῒ λάδι, ψωμὶ καὶ κρασί. Ἀλλ' ἀπὸ τὴν μονὴ τῶν καλογραιῶν τίποτα. Πολλάκις ὁ ἀξιωματικὸς ἐκτύπησε τὴν πόρτα τῆς μονῆς καὶ ἀπάντησιν δὲν ἔλαβε. Ἐξήτει μέλι καὶ κρασί. Ἅπαξ μόνον ἡ καθηγουμένη τοῦ ἀπήντησε: πῶς «στὴν Ἄμπελον Κυρίου ἀρσενικὸς ἄνθρωπος δὲν πατεῖ». Καὶ ἔκλεισε τῆς αὐλῆς τὸ παραθῦρι.

Εἰς τὰς σκηνὰς τῶν στρατιωτῶν, μία νύκτα ἡ κραιπάλη ἔγινε μεγάλη. Μεθυσμένοι ὅλοι ἐτραγουδοῦσαν παραξυλωμένα τοῦ κρασιοῦ καὶ τοῦ ἔρωτος τραγούδια. Αἴφνης ὁ ἀξιωματικὸς σηκώνεται καὶ λέγει:

— Σύντροφοι, ποῖος ἀπὸ σᾶς λατρεύει τὰς εἰκόνας;

— Κανείς! ἐφώναξαν ὅλοι.

— Καὶ ὅμως οἱ καλόγηροι μᾶς ξανάφεραν πάλι τὰ ζωγραφισμένα αὐτὰ ξῦλα. Ἂν εἶχα σοῦβλα, θὰ τοὺς ἐσούβλιζα. Φαντάσου! Πηγαίνεις στὴν φιληνάδα σου, ἔπειτα ἀπὸ χίλια βάσανα, καὶ ὅταν φθάσῃς εἰς τὸ μυστικώτερο δωμάτιο:

— Ἄ! σοῦ λέγει ἡ κοπελοῦδα. Βλέπεις ὑψηλὰ στὸ εἰκονοστάσιο; Ἁμαρτία! Μᾶς βλέπει ἡ εἰκόνα.

Γυρίζεις καὶ βλέπεις πράγματι, ὅτι τὰ μάτια τῆς Παναγίας σὲ παρακολουθοῦν. Ἔξω λοιπὸν αἱ εἰκόνες! Ἔξω τὰ ξόανα!

— Ἔξω! φωνάζουν οἱ ἄλλοι.

— Ἔξω καὶ οἱ καλόγηροι!

— Στὸν διάβολο νὰ πᾶνε!

— Μὰ αἱ καλογραῖαι; Ἐρωτᾷ κάποιος.

— Αὐταὶ ἔρχονται σ' ἐμένα! λέγει ἕνας ἀρειμάνιος.

— Ὦ! λέγει ὁ ἀξιωματικός. Δοκίμασε νὰ πᾷς. Σοῦ ἀπαντᾷ ἡ καθηγουμένη, ὅτι ἡ μονὴ εἶνε ἀμπελὼν Κυρίου καὶ οἱ τράγοι πρέπει νὰ στέκωνται μακράν.

— Κὺρ ἑκατόνταρχε, ἔχετε ἄδικο. Πάρε εἰκόνες, πάρε ἐξαπτέρυγα καὶ λαμπάδες, θυμιατὰ καὶ παρόμοια. Κάμε εἶδος

λιτανείας καὶ πλησίασε. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ μονὴ θὰ ἀνοίξῃ τὴν πόρτα καὶ αἱ ἀμνάδες θὰ ἔλθουν μόναι των στοὺς τράγους. Δοκιμάσατε!

— Ἀλήθεια, ἀλήθεια! φωνάζουν ὅλοι. Νὰ κάμωμεν λιτανεία! Νὰ πᾶμε!

— Μὰ ποῦ θὰ εὕρωμεν εἰκόνας; ἐρωτᾷ κάποιος.

— Δὲν εἶδες πόσα κιβώτια ἔφερε ὁ Στουδίτης ἡγούμενος; Καὶ τὰ τρία ἦσαν γεμᾶτα μὲ εἰκονίσματα. Αὐτὸς ἦτο αἰτία ποῦ ἔπεισε τὴν βασίλισσα Εἰρήνη νὰ ἀναστηλώσῃ τὰς εἰκόνες. Τὸ κελλί του εἶνε γεμᾶτο. Θέλετε νὰ πᾶμε; Πᾶμε!

— Πᾶμε! φωνάζουν ὅλοι. Πᾶμε!

Καὶ κατακόκκινοι ἀπὸ τὴν μέθη, παραπατοῦντες, μὲ τραγούδια καὶ μὲ βλασφημίες, ἔφθασαν στὸ κελλὶ τοῦ Στουδίτου.

— Ἔ! Σὺ μεγάλε δάσκαλε Θεόδωρε καὶ ἀρχικαλόγηρε τοῦ Στουδίου. Ἐγίναμεν μαθηταί σου. Δός μας ἀπὸ μίαν εἰκόνα.

— Δός μας καὶ τὴν προσκυνοῦμε. Ἔ! κὺρ Θεόδωρε!

Ἀπὸ τὸ κελλὶ ἀπάντησις δὲν ἤρχετο. Μικρὸς ψίθυρος ἠκούετο· ἦτο τῆς προσευχῆς τοῦ ἀποδείπνου.

— Θὰ σπάσωμε τὴν πόρτα, κὺρ Θεόδωρε! Δός μας εἰκόνας! Θὰ τὴς προσκυνήσωμε μὲ τὰς καλογραίας.

— Θὰ κάμωμε λιτανεία μὲ τὰς εἰκόνας.

Ἡ προσευχὴ τοῦ ἀποδείπνου ἐξηκολούθει χωρὶς νὰ ταραχθῇ.

— Εἰκόνας ὅσιε, δός μας εἰκόνας! Ἄλλως θὰ σοῦ δώσωμεν τοὺς ραβδισμοὺς ποῦ σοῦ ἔδωκε στὴν Βιθυνία ὁ Μαρτινάκης Ἀναστάσιος.

Ἕνας στρατιώτης ἔβαλε τὸ αὐτί του εἰς τὴν πόρτα νὰ ἀκούσῃ. Ὁ ἡγούμενος Θεόδωρος καὶ ὁ ὑποτακτικὸς Νικόλαος ἔκαμναν μετάνοιες καὶ ἔψαλλαν:

— «Κύριε τῶν Δυνάμεων, μεθ' ἡμῶν γενοῦ...» κτλ.

Εἰς τὸ τροπάρι αὐτὸ ὁ στρατιώτης ἐφοβήθη. Καὶ στραφεὶς εἰς τοὺς συντρόφους του λέγει:

— Αὐτοὶ προσεύχονται καὶ πρέπει νὰ τοὺς ἀφήσωμεν. Ἐγὼ ἤβρα ἄλλο σχέδιο. Νὰ σᾶς ζωγραφίσω εἰς ἕνα σανίδι μιὰ εἰκόνα. Καὶ αὔριο πρωῒ ἐρχόμεθα ἐδῶ νὰ πάρωμε καὶ ἄλλες. Πᾶμε τώρα νὰ ἰδῆτε τί ὡραῖα ποῦ ζωγραφίζω. Πᾶμε!

Καὶ ξεφωνοῦντες ἔτρεξαν οἱ στρατιῶται εἰς τὴν σκηνὴ τοῦ

ἑκατοντάρχου. Ἐκεῖ ἔπιαν ἀπὸ ἕνα ποτῆρι κρασὶ ἀκόμη, ἕνα δεύτερο καὶ ἔφεραν μιὰ σανίδα. Ὁ στρατιώτης ἐχάραξε μὲ μελάνη καὶ μὲ κάρβουνο ἕνα πρόσωπο στρατιώτου μὲ σπηρούνια, μὲ λόγχη, μὲ μανδύα, ἐπάνω σὲ βαρβᾶτο ἄλογο, ἐχάραξε τὸν διάβολο στὰ πόδια τοῦ ἀλόγου καὶ ἔγραψε ἐπιγραφή : «Ἅγιος Γεώργιος».

— Ἅγιος, ἅγιος! εἶπαν ὅλοι. Καὶ ἄναψαν κεριά, ἔκαψαν θυμίαμα, ἐσήκωσαν ὑψηλὰ τὴν εἰκόνα καὶ μὲ ἀγρία ψαλμῳδία ἐμιμοῦντο τὴν λιτανεία.

Ἕνα μούγκρισμα ἠκούσθη τότε, ἕνας σεισμός, καὶ οἱ στρατιῶται ἔπεσαν στὸ δάπεδο ὡσὰν νεκροί. Φλόγα ἔκαιε τὴν σανίδα τῆς εἰκόνος καὶ καπνὸς ἀνεδίδετο. Δύο μεγάλοι λάκκοι ἤνοιξαν στὸ μέρος τῆς σκηνῆς, ποῦ ἔβραζαν ὅπως βράζουν τὰ μέταλλα.

Οἱ στρατιῶται, ὦ τοῦ θαύματος! τίποτε δὲν ἔπαθαν. Ἐπῆγαν μόνον εἰς τὸν ἡγούμενον Θεόδωρον καὶ ὡσὰν νὰ ἐξεμέθυσαν ἐζήτησαν συγχώρησιν.

Τόσαι ἑκατοντάδες χρόνια ἐπέρασαν καὶ τὸ σημάδι τοῦ καψίματος μένει. Μέσα εἰς ἕνα παλαιὸ νεκροταφεῖο αὐτῆς τῆς παραλίας εἶνε τὸ ἐρημοκλῆσι τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Πολλὰ βήματα παρέκει σώζεται ἀκόμη ἄλλο ἐκκλησάκι, τὸ κελλί, ποῦ ἔζησε ὁ ἀσκητὴς Θεόδωρος Στουδίτης. Καὶ ἀνάμεσα ὅπου κάμπτει γῦρο τὸ γελαστὸ βουνό, στὴν καταπράσινη ἄκρα, ἕνα κομμάτι γῆς ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοῦ δρόμου εἶνε φαλακρὸ καὶ μαυρισμένο. Ρῖγος αἰσθάνομαι καὶ κακό, ὅταν τὸ βλέπω.

Εἶνε τὸ Μαντέμι!

ΣΤΟ ΠΗΓΑΔΙ

I

Εἰς τὸ ὡραῖο νησὶ τῆς Πριγκήπου ἔχω πολλὰς γλυκείας ἀναμνήσεις. Ἔχω ὅμως καὶ τὸ φοβερώτερο πάθημα τῆς ζωῆς μου. Ἐπέρασα ὑπὸ τὰ μυροβόλα πεῦκα της ὁλόκληρα χρόνια τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας καὶ ὠνειροπόλησα εἰς τὰ σιγαλὰ βουνά της χρυσοῦς καὶ μαλακοὺς πόθους.

Ὤ, ἐκείνας τὰς ἀλησμονήτους ἡμέρας! Πρὶν ὁ Ἥλιος ἀνατείλῃ, ἤμην κάθε κυριακὴ εἰς τὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἤμην κανονάρχης ’ς τὴν ἐκκλησία, εἰς ἕνα ψάλτη ξανθὸν καὶ ὑψηλόν, ποῦ ἕως σήμερα ἀκόμη ἡ ψιλὴ καὶ συρίζουσα φωνή του βοΐζει εἰς τ’ αὐτιά μου. Ἐκαθήμεθα τότε κοντὰ εἰς τὸ Μαντέμι. Καὶ ἀπ’ ἐκεῖ ἐκινοῦσα ἔχων σύντροφον τὴν Ἀντιρρόβιθο, τὸ κατάξηρο νησάκι, ποῦ πάντοτε ἐτυραννοῦσε τὰς σκέψεις μου, πῶς νὰ εὑρίσκεται ἔτσι μικρὸ εἰς ὅλον τὸν δρόμον ἀντίκρυ μου.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ μοναστηριοῦ εἶνε μικρά, ἀλλὰ πολὺ καθαρά. Μὲ τὰ ὡραῖα μαρμαρωτά της, κάτασπρη εἰς τὴν πράσινη λόχμη, ποῦ τὴν τριγυρίζει, φαίνεται σᾶν νύμφη ποῦ προβάλλει εἰς τὸ χαριτωμένο ἀκρογιάλι. Ἐκεῖ ἤρχετο νὰ ἐκκλησιασθῇ καὶ ἡ ἀγαπημένη νόνα μου. Ὤ, τὴν γλυκειὰ γρηά, τὴν καλὴ χιώτισσα, ποῦ συγκατένευε εἰς ὅ,τι ἔκαμνα καὶ εἰς ὅ,τι ἐζητοῦσα.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι σ’ ὅλη τὴν ἀκολουθία ἡ νόνα Λουλίτσα δὲν ἔρριπτε μακρὰν ἀπὸ ἐμὲ τὸ βλέμμα της. Ἐγὼ ἤμην τὸ εἰκόνισμά της. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐνθυμοῦμαι τὴν ὑπερηφάνεια καὶ τὴν χαρά της, ὅταν ἔλεγα τὸν Ἀπόστολο. Μερικαὶ φιλενάδες της τὴν ηὔχοντο :

SISMANOGLIO MEGARO

— Καλέ, κυρὰ Λουλίτσα, νὰ χαίρεσαι τὸν ἐγγονό!

Καὶ ἐκείνη ἐκαμάρωνε, μὲ ἅρπαζε ἐμπρὸς στὸν κόσμον καὶ μ' ἐφιλοῦσε. Εὐκαιρία δι' ἐμένα. Νὰ μὲ τάξῃ ἕνα βιολί, ἕνα καραβάκι εἴτε ἕνα κονδυλοφόρο, ποῦ μοῦ τὰ ἔφερνε πάντοτε κάτω ἀπὸ τὸν μποξᾶ της. Καὶ ὅταν ἔπειτα ἀπὸ τὴν Ἀπόλυσιν ἐπεστρέφαμε στὸ σπίτι, τί ἀξέχαστη ἐκείνη ἡ συντροφιά! Ἄλλοι μὲ τὰ πόδια, ἄλλοι μὲ τὰ γαδουράκια, ὅλο γέλια καὶ χαρές, καταντοῦσε στὸν θόρυβο ἀληθινὴ βαβυλωνία. Αἱ γυναῖκες εἶχαν χίλια ἱστορικὰ νὰ διηγηθοῦν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τὰ μικρά, ἀγόρια καὶ κορίτσια, εἴχαμε τόσα ἀναμεταξύ μας!

II

Ἔπειτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, τελειόφοιτος τοῦ γυμνασίου ἐπέστρεφα ἀπὸ τὴν Σμύρνη, καὶ ἡ νόνα Λουλίτσα ἔχυνε δάκρυα πρώτη νὰ μὲ φιλήσῃ παλληκάρι πλέον τώρα. Ἦτο κυριακὴ καὶ μαζὶ μὲ τὴν μητέρα μου ἐφθάσαμε στὴν Πρίγκηπον ὀλίγο πρὸ τῆς μεσημβρίας.

Τὸ καλὸ νησὶ μοῦ ἐφάνη πλέον εὔμορφο. Τὸ Μαντέμι καὶ ἡ ἀκρογιαλιά του μοῦ ὡμίλουν χίλιες γλυκὲς ἱστορίες, ποῦ μ' ἔκαμναν ὡσὰν ἀφῃρημένο. Καὶ τὰ φλυσκούνια, τὰ καράμπασια, τὰ μυρωμένα χαμόκλαδα, ὅλα μὲ ἐμεθοῦσαν.

Ἡ νόνα Λουλίτσα εἶχε ἐντελῶς ἀσπρίσῃ καὶ πολυπληθεῖς πτυχαὶ ἐζάρωσαν καὶ ἐμίκρυναν τὸ πρόσωπό της — εἶνε ἀλήθεια — ὀλίγον εἰς τὸ κωμικόν· ἀλλ' ἡ γλύκα ἐσώζετο ἀκόμη καὶ ἡ προτομὴ τοῦ προσώπου διετήρει τὸν κανονικὸν τύπον τῆς μαδημένης εὐμορφιᾶς της. Ἐπὶ πολὺ τὴν παρετήρουν μὲ στοργὴ καὶ ἐφανταζόμην τί ἠσθάνετο ἡ ταλαίπωρος, ὅταν πλανῶσα τὸ βλέμμα της ἐπάνω μου, ἄφινεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἕνα δάκρυ σᾶν μαργαριτάρι.

Τὸ μεσημέρι ἐφάγαμε εἰς δροσερὰ σκιάδα πλάγι στὸ Μαντέμι. Ἡ εὐθυμία ἦτο γενικὴ καὶ τὰ τραγούδια ἀτελείωτα. Ἀκράτητος ὅμως ἐπιθυμία μοῦ ἦλθε νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ἐκίνησα δύο φορὰς νὰ πάγω καὶ πάλιν μὲ ἐμπόδισαν. Ὅταν ἐπέρασαν δύο ὧραι, ἐσκέφθην νὰ γυρίσω στὸ παλαιὸ ἐκεῖνο περιβόλι.

Δύο εὔμορφα ἀμπέλια δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ χωρίζουν ἕνα

εὔμορφο περιβόλι στενὸ καὶ μακρύ. Ἐνθυμήθην ὅτι ὑψηλὰ ὑπῆρχε ἔκτακτος ροδακινιά, ποῦ κάθε χρόνον ἦτο κατάφορτος ἀπὸ ροδάκινα. Ἐπῆρα ἀγκαλιὰ τὸν μικρὸν ἐξάδελφόν μου, μόλις ἑνὸς χρόνου, καὶ σιγὰ ἀνέβαινα τὸν ἀνήφορον. Εἰς τὴν ζέστη ἐκείνη τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ μὲ τὸ βάρος τοῦ παιδιοῦ, ἔπειτα ἀπὸ τέτοιο γεῦμα, ἔγινα κάθιδρως. Ὅταν ἔφθασα, ἀμέσως ἀνεγνώρισα τὸ ἀλησμόνητο δένδρο, τὸ πολυπλόκαμο καὶ φουντωτό, μὲ τὰ χνουδάτα κατάγλυκα φροῦτα, ποῦ ἦτο φορτωμένο. Τὸ ἀνεγνώρισα καὶ ἔτρεξα νὰ ἐξαπλωθῶ εἰς τὴν σκιά του.

Ὠϊμένα! Κάτω ἀπὸ τὸ δένδρο ὑπῆρχε μεγάλο πηγάδι, παλαιὸ μαγγανοπήγαδο, ποῦ ἐσκέπασαν τὸ στόμα του μὲ ψάθα διὰ τὰ ροδάκινα. Εἶχα ἐντελῶς ξεχάσῃ τὸ πηγάδι, ὅπως ἦτο σκεπασμένο, καὶ μόλις προχωρῶ μὲ τὸ παιδὶ νὰ ξαπλωθῶ — φρίκη! — εὑρέθηκα μέσα στὸ νερό. Πῶς δὲν παραζαλίσθηκα, Θεέ μου! Ἁρπάζω δύο ξῦλα ποῦ ἔπεσαν μαζί μου, τὰ στηρίζω στὰ πλευρὰ τοῦ πηγαδιοῦ καὶ ἀκουμβῶ ἐπάνω των νὰ μὴ βυθίζωνται τὰ πόδια μου. Ἔτσι τὸ νερὸ ἔφθανε ἕως στὸν λαιμόν μου. Τὸ παιδὶ ἐστήριξα στὸν ὦμον μου ποῦ ἔκλαυσε ἕως ὅτου ἐκοιμήθη. Καὶ ἀμέσως ἐπῆρα θάρρος.

— Βοήθεια! φωνάζω. Τρέξατε!.. βοήθεια!..

Ἡ φωνή μου εἰς τὴν ὑψηλὴ Διαπασῶν, μὲ τὰ ξεφωντητὰ τοῦ βρέφους, ὁλονὲν ἐβράχνιαζε καὶ ἔσβυνε, ἕως ὅτου ἔπαυσε πλέον νὰ ἀκούεται. Ἀλλὰ κάτω τὸ συμπόσιον ἐξακολούθει. Οἱ συγγενεῖς μου ὅλοι ἄδειαζαν τὰ ποτήρια εἰς ὑγείαν μου. Ἡ μητέρα μου καὶ ἡ νόνα Λουλίτσα εἰς τὸ ἀναμεταξὺ ἐσηκώθησαν ὄρθιαι ζητοῦσαι μὲ τὸ βλέμμα μὴ μὲ διακρίνουν. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι τὰς ἐκοροΐδευαν. Ἔλεγαν πῶς θὰ ἐπῆγα εἰς τὸ μοναστῆρι. Ἡ νόνα ὅμως στέλλει κρυφὰ τὴν ὑπηρέτρια νὰ ἰδῇ εἰς τὰ ἀμπέλια, νὰ ἰδῇ καὶ τὸ πηγάδι. Ἐκείνη ἐπῆγε ὀλίγα βήματα, ἐκρύφθη μέσα στὰ φυλλώματα καὶ ἔφερεν ἀπάντησιν ὅτι ὅλα εἶνε εἰς τάξιν. Τὴν ἀπάντησιν τῆς ὑπηρετρίας ἐπεβεβαίωσαν οἱ ἄλλοι.

Ἀλλ' ἡ ψύχρα τοῦ νεροῦ ἤρχισε νὰ μοῦ εἶνε ἀνυπόφορη. Ἤρχισε τὸ σῶμα μου νὰ τρεμουλιάζῃ καὶ τὰ δόντια μου νὰ τρίζουν. Ἐσκεπτόμην χωρὶς νὰ θέλω μελαγχολικὰ τὴν παράξενη τύχη τῶν ἀνθρώπων. Νὰ τελειώσω τὸ γυμνάσιον, νὰ

ἔλθω ἀπὸ τὴν ξενιτειὰ καὶ νὰ πεθάνω ἐδῶ μέσα εἰς ἕνα πηγάδι, ὅταν ὀλίγα βήματα παρέκει διασκεδάζουν οἱ συγγενεῖς μου καὶ πίνουν εἰς ὑγείαν μου!

Ἐν τούτοις αἱ δυνάμεις ὁλονὲν μὲ ἄφιναν. Εἶχα ἀρκετὰς πληγὰς εἰς τὸ κορμί μου χωρὶς νὰ πονῶ· ἀλλὰ τὸ μυαλό μου ἤρχισε νὰ σκοτίζεται, τὰ πόδια νὰ κλονίζωνται καὶ μόλις εἰς τοὺς ὤμους μου ἐσυγκρατοῦσα τὸ παιδί. Τὸ ταλαίπωρο! Ἐνόουν ὅλη τὴν εὐθύνη ποῦ εἶχα δι' αὐτὸ καὶ ἀπόφασιν εἶχα πρῶτος ἐγὼ νὰ πέσω. Ἐδοκίμασα τότε νὰ φωνάξω ἄλλη μιὰ φορά, ἀλλ' ἡ φωνή μου οὔτε κἂν ἔβγαινε διόλου. Ἐπερίμενα τὸ τέλος μου.

Τότε εἰς τὴν θόλωσιν τῶν αἰσθήσεών μου ἀκούω βηματισμοὺς ἀργοὺς καὶ ἠλεκτρίσθην. Ζητῶ νὰ φωνάξω, τίποτε! Ἡ φωνή μου ἐπνίγετο. Τσιμπῶ λοιπὸν τὸ παιδὶ ποῦ ἦτο κοιμισμένο καὶ ξεφωνεῖ τὸ ταλαίπωρο καὶ κλαίει.

— Ποιός εἶνε;

Ἤκουσα ἀπὸ τοῦ πηγαδιοῦ τὰ βάθη τὴν φωνὴ τοῦ πάππου μου. Κατακόκκινος καὶ ζαλισμένος ἔφυγε ἀπὸ τὸ συμπόσιο νὰ ἀναπνεύσῃ ἀέρα εἰς τὸ ὑψηλὸ βουνό. Ὅταν ἤκουσε τὴν φωνὴ τοῦ παιδιοῦ, ἔτρεξε εἰς τὸ πηγάδι καὶ ἔξαλλος ἀπὸ τὸν φόβον φωνάζει:

— Φέρτε σχοινί! Ἐπνίγηκαν! Φέρτε σχοινί!

Ὅλοι οἱ συμποσιάζοντες συγγενεῖς μου ἔτρεξαν ἔντρομοι εἰς τὸ πηγάδι. Ἡ ἀτυχὴς μητέρα μου ἔπεσε λιπόθυμος καὶ ἡ νόνα Λουλίτσα, ἡ ταλαίπωρος! ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὡσὰν βλάξ, μόλις ἀργότερον κατώρθωσε νὰ συνάξῃ τὰς φρένας της. Ἐγὼ ἐνθυμοῦμαι μόνον τὴν στιγμή, ὅταν ἀνοίξας τὰ μάτια μου, ἔπειτα ἀπὸ βαθὺν ὕπνον, εἶδα τὸν ἰατρὸν νὰ μὲ τρίβῃ ἐλαφρὰ καὶ νὰ μὲ ἐρωτᾷ:

— Πῶς εἶσαι, φίλε μου;

III

Τώρα, ὁσάκις περνῶ ἀπὸ τὸ Μαντέμι, ρῖγος διαπερνᾷ τὰ νεῦρα μου. Τὸ φάσμα τοῦ πηγαδιοῦ μὲ παρακολουθεῖ. Καὶ ὅμως κάτι ἑλκυστικὸ μὲ τραβᾷ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ποῦ δὲν εἰμπορῶ νὰ τὸ διακρίνω. Ὦ χρόνοι παιδικοί μου! τίποτε δὲν σᾶς σκιάζει.

Ο ΑΪ ΓΕΩΡΓΙΣ ΚΟΥΔΟΥΝΑΣ

I

Ἦτο ἡ παραμονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ὁ Ἥλιος ἔκαιε. Ὁλογάλανος ὁ οὐρανὸς ἦτο καθαρὸς ἀπὸ σύννεφα. Τὰ βουνὰ τῆς Πριγκήπου ἦσαν τρέλα.

Πέρα, στὸ τελευταῖο βουνὸ τοῦ νησιοῦ, ποῦ προβάλλει ὑψηλὰ τὴν κορυφή, εἶνε τοῦ Ἀϊ Γεώργι Κουδουνᾶ τὸ μοναστῆρι. Κατέβαινα τὴν ὀπισθία ράχιν τοῦ μοναστηριοῦ μέσα σὲ χαμόκλαδα, σὲ κουμαριές, σὲ πεῦκα. Ἐμπρός μου ἄνοιγε ὁρίζων ἀτελείωτος καὶ μόνον δύο ξερόνησα, ἡ Ὀξειὰ καὶ Πλάτη, εὕρισκαν στὴν ἀπέραντη θάλασσα τὴν ἀσύλληπτη ματιά μου. Μεγαλεῖο ἄφθαστο! Ἡ θάλασσα ἐλαμποκοποῦσε σμαράγδια καὶ χρυσάφια καὶ κάτω στὰ ἀκροβράχια ἔσπανε τὸ κῦμα τὸν ἀφρόν του μὲ γλυκειὰ ἀνατριχίλα. Ἦτο ἡ ὥρα ἀπομεσήμερα.

Γκλὰν - γκλάν! Μπέε - μπέε. Γκλὰν - γκλάν! Στοῦ βουνοῦ τοὺς κρημνοὺς ἐσκαρφάλωναν οἱ τράγοι, ἔβοσκαν τὰ πρόβατα, τὰ γίδια καὶ ἐσκιρτοῦσαν τὰ νεογέννητα.

Γκλὰν - γκλάν! Μπέε - μπέε!

Ὁ τσομπάνος παρὰ πέρα ἐξαπλωμένος ἔπαιζε φλογέρα. Στὰ πόδια του ὁ σκύλος ἀπεκοιμήθη στὴν ἀπόλαυσιν. Καὶ τοῦ καλοκαιριοῦ ἡ κάψα, τοῦ βουνοῦ τὸ ζιζίνισμα συνώδευε τὸν λιγερὸν σκοπόν του.

— Παλληκάρι μου, διατί ἔφυγες ἀπὸ τὸ πανηγῦρι; τὸν ἐρωτῶ. Εἰς τὴν μνήμη τοῦ Ἁγίου ὁ κόσμος ὅλος διασκεδάζει εἰς τὴν ἐκεῖθε τοῦ βουνοῦ πλευρά.

— Μεγάλη ἡ χάρι του, κύριε! Εἶμαι σκλαβωμένος εἰς τὸ

μοναστῆρι ἐγὼ καὶ ἡ ἀδελφή μου. Αὐτὰ ποῦ βλέπεις εἶνε θρέμματα τοῦ Ἅϊ Γεώργι καὶ ἔχω τάμα εἰς τὸν Ἅγιο τρία χρόνια τσομπάνος του νὰ γίνω. Ἄχ! καὶ νὰ ἐγίνετο καλὰ ἡ ἄμοιρη ἡ ἀδελφή μου!

— Εἶνε ἄρρωστη ἡ ἀδελφή σου καὶ ἐσκλαβωθήκατε στὸ μοναστῆρι;

— Τὴν ἔφερα ἄρρωστη ἐδῶ καὶ πέντε μῆνες ἀπὸ τὸν Σκοπό.

— Δὲν εἶνε καλλίτερα;

— Μεγάλη ἡ χάρι του! Δὲν ξεσχίζει τώρα, οὔτε βγάζει ἀφροὺς ἀπὸ τὸ στόμα. Πολλὲς φορές, ὁλόκληρες ἡμέρες, εἶνε γνωστικὴ καὶ βγαίνει περίπατον εἰς τὸ βουνό, μαζεύει μαργαρίτες καὶ φλυσκούνια, πλέκει στεφάνια μὲ κλωνιά τοῦ πεύκου, κάθεται στὸ πλάγι μου καὶ χωρὶς νὰ λέγῃ τίποτε κάποτε δακρύζει. Μὰ ἔρχεται ὥρα ποῦ ὁ ἔξω ἀπ' ἐδῶ τὴν τυραννεῖ καὶ τὴν παιδεύει. Μόνον ὅταν παίζω τὴν φλογέρα, βλέπεις καὶ ἡμερώνουν τὰ μισίδια της, τὸ πρόσωπό της μαλακώνει καὶ σὰν ἐκστατικὴ μένει σ' ἕνα λήθαργο.

— Τὸ ἐδοκίμασες;

— Πολλὲς φορές. Μόλις τὴν σταυρώσω μὲ τὸ φυλακτὸ τοῦ Ἅϊ Γεώργι καὶ παίξω ἕνα σκοπό, χάνεται ὁ ἔξω ἀπ' ἐδῶ. Δὲν εἰξεύρω τί νὰ συμπεράνω.

— Ἐπῆγες στὸ σχολεῖο, παλληκάρι μου;

— Ἐπῆγα στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ μου.

— Δὲν ἐδιάβασες λοιπὸν διὰ τὸ ἀγρίμι τοῦ βουνοῦ, ποῦ τσιρίζει στὰ βουνὰ καὶ δὲν τὸ βλέπεις;

— Αὐτὰ τὰ λέγουν στὸ χωριό μου. Μὰ λέγουν πῶς εἶνε ἀμίλητο.

— Πιστεύουν στὸ ἀγρίμι, στὸ στοιχειό; Εἶνε, παλληκάρι μου, ἐκεῖνο ποῦ δίδει ζωντανὴ ψυχὴ σ' αὐτὴ τὴν Πλάσι, ποῦ ταιριάζει τὰ πουλιά, τὴς γίδες, τὰ ἀρνιὰ στὸ γεννοβόλημα καὶ λυσσομανᾷ μὲ τὴς νεράϊδες εἰς τὴς ρεμματιές. Δὲν πιστεύεις;

— Στὴ Θράκη, κύριε, ἡμεῖς πιστεύομεν. Καὶ ἂν δὲν εἶνε γραμμένα στὰ βιβλία, ἐν τούτοις πρέπει νὰ εἶνε ἀληθινά.

— Δὲν ἡμερώνει ἡ ἀδελφή σου στὸν γλυκὸ σκοπὸν τῆς μουσικῆς; Καὶ τοῦ βουνοῦ δὲν ἡμερώνει ἡ ὄψις;

— Μάλιστα. Ξεύρεις τί παρετήρησα ἐδῶ; Κάθε αὐγὴ ξημέρωμα σπῖνοι, πετροκότσυφοι καὶ καρδερίνες κελαϊδοῦν. Μὰ ἕνα τσίριγμα, ποῦ σὲ ἀνατριχιάζει, ἀκούεις κατάβαθα στὸ δάσος. Ἐτρόμαξα τὴν πρώτη ἡμέρα. Κατόπιν, μόλις ἔπαιξα τὴ φλογέρα, ἡ φωνὴ ἐχάθηκε, ἡμέρωσε ὁ τόπος καὶ τὰ πρόβατα ἡσύχασαν. Πρέπει, κύριε, νὰ ἔχῃ ἄπειρα δαιμόνια αὐτὸς ὁ τόπος.

— Βέβαια! Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μεγαλόχαρος ἔδωκε ἐδῶ ἁγίασμα καὶ ἔκαμε τὸ θαῦμα του.

— Μεγάλη ἡ χάρι του! καὶ ἐσταυροκοπεῖτο ὁ τσομπάνος.

— Ξεύρεις, παλληκάρι μου, τὴν ἱστορία τοῦ μοναστηριοῦ;

— Ὄχι! ἀπήντησεν ἐκεῖνος.

Καὶ ἐκαθήσαμε οἱ δύο νὰ τοῦ τὴν διηγηθῶ.

— Κάποιος τσομπάνος ἀπὸ τὸν Μωρηά, ἐκεῖ ποῦ ἔβοσκε τὸ κοπάδι του 'στὸ βουνὸ αὐτό, ἐπλάγιασε ἀπομεσήμερα νὰ κοιμηθῇ. Στὸν ὕπνον του βλέπει ὁλοζώντανο τὸν Μεγαλόχαρο καβάλλα καὶ νὰ τοῦ λέγῃ:

— Πάρε τὴ στράτα κατὰ τὸ βουνὸ στὰ ὑψηλά, ἀφιγκράσου χαμηλὰ στὴν γῆ, καὶ θ' ἀκούσῃς νὰ κτυποῦν κουδούνια. Σκάψε καὶ θὰ μ' εὕρῃς!

Ὁ τσομπάνος ἐξύπνησε, ἐπῆρε τὴ στράτα τοῦ βουνοῦ καὶ ἐκεῖ ὑψηλὰ ἀπὸ τὰ πεῦκα, εἰς τὴν κορυφὴ ποῦ εἶνε πέντε-ἕξη κυπαρίσσια, ἀκούει αἴφνης κατὰ γῆς κουδούνισμα. Σκάπτει καὶ εὑρίσκει — ὦ τοῦ θαύματος — τοῦ Ἁγίου τὴν Χάρι. Καὶ ἐκτίσθη αὐτὸ τὸ μοναστῆρι, ποῦ ἀφιερώθη στοῦ Μωρηᾶ τὸ Μέγα Σπήλαιο. Ἔτσι εὑρέθη ὁ Ἅϊ Γεώργις Κουδουνᾶς. Ἀπὸ τότε τὸ βουνὸ ἡμέρωσε καὶ τρέχουν οἱ χριστιανοὶ πρὸ πάντων, ὅσοι εἶνε πειραγμένοι, νὰ προσκυνήσουν τὸ Εἰκόνισμα. Κάποτε ὅμως στὰ δάση τοῦ μοναστηριοῦ περιπατοῦν ἀπ' ἔξω διαβολικὰ φαντάσματα, ἐξωτικὰ τελώνια, στὸ πεῖσμα τοῦ Ἁγίου. Καὶ ὅταν ὁ προσκυνητὴς φέρῃ λαμπάδα, ὅταν ἡ θρησκομάνα ξυπόλυτη στὸ τάμα της ἀναβαίνει τὴς πέτρες τοῦ μοναστηριοῦ καὶ κουβαλεῖ τὸ λάδι, τὰ ἀσημικά, τότε μέσα ἀπὸ κουμαριὲς ἀκούεις κουφὲς φωνὲς καὶ κάτι σκιὰς βλέπεις γυναικεῖες ποῦ ζητοῦν νὰ σᾶς πλανέσουν. Κάμνεις τὸν σταυρόν σου καὶ φωνάζεις:

SISMANOGLIO MEGARO

— Ἅϊ Γεώργι, βοήθει με!

Καὶ χάνεται τὸ φάντασμα. Δι' αὐτὸ ἔρχονται, ὅσοι πειράζονται ἀπὸ τὸν ἔξω ἀπ' ἐδῶ, καὶ προσκυνοῦν τὸν Μεγαλόχαρο. Χίλιες χιλιάδες θαύματα ἔγιναν ἕως τώρα. Νὰ ἰδῇς πῶς τρίζει ἡ εἰκόνα, πῶς κτυπᾷ τὸν ἄρρωστον, ὅταν ὁ Ἅγιος ἐλεήσῃ καὶ δώσῃ σωτηρία.

Ὁ τσομπάνος ἐκιτρίνισε σὰν τὸ κερί. Ἔμεινε μὲ βουρκωμένα μάτια σκεπτικός, καὶ ἐδεήθη ἔπειτα βλέπων ὑψηλὰ στὸ μοναστῆρι:

— Μεγαλόχαρέ μου Ἅϊ Γεώργι, κάμε τὸ θαῦμα σου καὶ εἰς τὴν ἀδελφή μου!

II

Τὸ πανηγῦρι ἤρχισε, ὅταν ἡ ἐκκλησίτσα τοῦ μοναστηριοῦ ἔψαλλε ἀκόμη. Στὸ βουνὸ διεσκέδαζαν ᾗ συντροφιές. Ὁ συρτὸς χορὸς ἔδενε ἀπὸ τὰ δάκτυλα εἰς γραμμὴ τὰ κορίτσια, ποῦ ἐχόρευαν μὲ ρυθμό, μὲ γοργότητα, μὲ χάρι. Ἦσαν κορίτσια ἀπὸ τὸ Κουρῆ, ἀπὸ τὸ Τσινάρι, ἀπὸ τὸ Κατερλὶ καὶ ἀπὸ ὅλη τὴν παραλία τῆς Βιθυνίας. Καὶ τὰ παλληκάρια ἐστροφογύριζαν τὸ μανδῆλι στὸν χορό, ποῦ ἄναπτε τῆς κρυφῆς ματιᾶς τὸν πόθον.

Πανταχοῦ ἦσαν πωληταὶ εἰς φροῦτα, εἰς ἄλλα φαγώσιμα καὶ εἰς δροσιστικὰ ποτά. Εἰς δὲ τοὺς τοίχους τοῦ μοναστηριοῦ ἐπωλοῦσαν εἰκόνας ἁγίων, σταυροὺδάκια, κομβολόγια, καθρεπτάκια, κτένια, δακτυλίδια, ὑάλινα βραχιόλια καὶ ψευτολούλουδα μὲ χάνδρες καὶ μὲ σειρήτια. Κάθε πανηγυριώτισσα ἔφερε λουλοῦδι στὸ κεφάλι, εἶχε μὲ κορδέλα κόκκινη χωρισμένα τὰ μαλλιά της εἰς πλεξοῦδες καὶ ἔφερε πολύχρωμα φουστάνια, κεντημένες ποδιὲς καὶ φλουριὰ κατάχρυσα εἰς τὸν λαιμόν.

— Μωρή, ἔλα! Ἔλα, μωρή!

Ἐτράβα ἡ μιὰ τὴν ἄλλη στὸν χορὸ ποῦ εἶχε δύο καὶ τρεῖς γύρους ἡ συνέχειά του. Καὶ παρέκει ἄλλη νοικοκυρά, μὲ μωρὸ παιδὶ στὴν ἀγκαλιά, ἄλλαι οἰκογένειαι μὲ στρώματα καὶ μὲ παπλώματα, ἕνας θόρυβος, μιὰ ταραχή, ἕνα κακὸ ποῦ ἐξεκούφαινε. Ὁ κόσμος τῆς Πόλεως ἔφθανε μὲ γαδουράκια καὶ

ὀλίγος μὲ ἁμάξια. Αὐτὸς ἐπροσκυνοῦσε καὶ διεσκέδαζε μὲ αὐτὴ τὴν θέα.

Γκλὰν - γκλάν! Γκλὰν - γκλάν!

Κτυπᾷ τὸ σήμαντρο καὶ ἡ καμπάνα. Ὁ δεσπότης, οἱ παπάδες καὶ οἱ διάκοι ὅλοι χρυσοφορεμένοι κάμνουν λιτανεία. Ἐξαπτέρυγα, λάβαρα, φανάρια προηγοῦνται καὶ οἱ ψάλται μὲ τοὺς κανονάρχους ψάλλουν ἀργὴ βυζαντινὴ μελῳδία. Ἀπὸ πίσω δύο παλληκάρια ξεσκούφωτα σηκώνουν τὴν Μεγαλόχαρι εἰκόνα τοῦ Ἁγίου μέσα στὸ ἀσῆμι καὶ στὰ ἀφιερώματα, ποῦ ἐκρέμασαν οἱ πιστοὶ ἐπάνω της. Καὶ τὸν ὅλον κύκλον κλείουν σαράντα παλληκάρια σφιχτοκρατημένα μὲ τὰ χέρια ἁλυσίδα. Ἄπειρος κόσμος ἀπὸ γυναῖκες, ἄνδρες καὶ παιδιὰ ἀκολουθεῖ τὴν λιτανεία μὲ λαμπάδες, μὲ κεριά, μὲ σταυροκοπήματα.

Ἀνάμεσα στὸ πλῆθος ποῦ προσκυνεῖ τὸν Ἅγιο, διακρίνω μιὰ ἄρρωστη γυναῖκα χλωμὴ καὶ ἐξαγριεμμένη. Μόλις ἐπλησίασε νὰ προσκυνήσῃ, σπασμὸς τὴν ἐτάραξε ὁλόσωμον καὶ ἀφροὺς ἔβγαλε τὸ στόμα της. Ἡ Μεγαλόχαρη εἰκόνα ἐκινήθη τρεῖς φορὲς καὶ ἐκτύπησε τὴν κόρη κατακέφαλα. Ἐκείνη ἔμεινε ἀναίσθητος! Πλάγι της ἐγνώρισα τὸν χθεσινὸν τσομπάνο. Γονατισμένος ἐμπρὸς στὸν Ἅγιο, δὲν ἐκύτταζε τὴν λιποθυμισμένη ἀδελφή του. Μόνον μέσα στὸν ἱδρῶτα κατακόκκινος, ὕψωνε τὰ χέρια στὴν Εἰκόνα καὶ παρακαλοῦσε:

— Ἅϊ Γεώργι, Μεγαλόχαρε, δεῖξε μας τὸ θαῦμα σου!

III

Τὸ θαῦμα ἔγινε. Ἡ κόρη δὲν ἐπειράχθηκε εἰς τὸ ἑξῆς.

Ὁ ἀδελφός της ἔμεινε τσομπάνος στὰ πρόβατα τοῦ Ἅϊ Γεώργι τρία χρόνια ὁλόκληρα καὶ ἡ ἀδελφή του ἔμεινε καντυλανάπτρα. Ἔπειτα ἀπὸ τρία χρόνια ἐξεσκλαβώθησαν. Ὁ Σκοπὸς καὶ ὅλη ἡ Θρᾴκη ἐβόϊζαν τὸ θαῦμα ἐκείνης τῆς ἡμέρας.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ
ΣΤΗΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ

I

. . . . . .

. . . . . Ὦ ἅγιο χῶμα, ποῦ σὲ λατρεύει στὰ τέσσαρα τοῦ κόσμου ἄκρα ὁ κάθε κεφαλλωνίτης, σὲ ἐγνώρισα καὶ ἐγὼ ἀντάξιο λατρείας!

Θάλασσα ἁλμυρότατη, ποῦ γιγαντώνεις θαλασσομάχα τὰ παιδιά σου, σὲ ἐγνώρισα πέρα στὴν πλατεῖα Μεϊτλαντ, ποῦ ἐκολύμβησα. Καὶ ἔνοιωσα πλιὸ ἀνάλαφρο τὸ κορμί μου, δυνατώτερα τὰ νεῦρα μου!

Καὶ σεῖς, τζόγες γλυκὲς κι᾽ ἀξέχαστες, ποῦ καταστρώνετε μεγάλα σχέδια μὲ γλῶσσα καὶ μὲ τόλμη ἀνισόρροπη, γελῶ ὅταν σᾶς ἀκούω, καὶ ὅταν σᾶς βλέπω νὰ δημιουργῆτε, ἀποθαμβώνομαι. Εἶσθε γίγαντες!

II

15 Ἰουλίου

Εἶμαι στὴν Λιβαθὼ ἐπάνω, στὸ χωριὸ τὰ Μεταξᾶτα. Ἐστάθην στοῦ λόρδου Βύρωνος τὸ σπίτι — ποῦ σοῦ τὸ δηλώνει μαρμαρένια ἐπιγραφὴ — καὶ ἐρρέμβασα ὧρες πολλὲς ἀξέχαστες. Εἶνε πανόραμα ὁλογυρά μου. Ὁ κάμπος καταπράσινος στολίζεται μὲ λόφους, μὲ ὑψώματα, ὅλα κατάσπαρτα, ὅλα δενδρωμένα. Καὶ τὰ περιβόλια δὲν ἀφίνουν σπιθαμὴ ἀκαλλιέργητη. Τείχη εὔμορφα κυκλώνουν κάθε περιβόλι, ποῦ λὲς εἶνε κτήματα τῶν χωρικῶν αὐτὰ ἢ ἐξοχικὰ τῶν ἑκατομμυριούχων;

Κάθε σπίτι εἶνε μέγαρο μικρὸ μὲ ἐνετικὸν ρυθμόν, μὲ πύργους, μὲ κολῶνες, μὲ σκάλες πέτρινες καὶ μὲ καμάρες. Παντοῦ εὑρίσκεις τὴν σφραγῖδα παρελθόντος μεγαλείου, παντοῦ τίτλους εὐγενείας καὶ ἄλλοῦ περγαμηνὰς τῆς Βενετικῆς δημοκρατίας.

Ὦ κεφαλλωνῖται κόντηδες καὶ βαρῶνοι, ποῦ ἐχάθησαν οἱ τίτλοι σας; Ὦ σεῖς, ποῦ ὅταν ὁμιλεῖτε, κολλᾷ ἡ γλῶσσα σας στὸν λάρυγγα καὶ παίρνουν τὰ σύμφωνα τὴν κατρακύλα, πάντα ἔχετε εὐγένεια στὴν σκέψιν καὶ εὐγένεια στὰ ἔργα σας. Perché no?

Ἐδῶ ἡ ὠχροπράσινη ἐληὰ βρίθει στὸν καρπόν. Τὰ κλαδιά της τόσον πολύκορμα καὶ ἔτσι φουντωτὰ πρώτη φορὰ τὰ εἶδα. Ἐδῶ ὁ Βάκχος εἶχε σφρῖγος περισσότερο, ὅταν εὐλόγησε τὴν σταφυλή. Καὶ κιτρινίζει ἡ ρομπόλα, μαυρίζει ἡ σταφῖδα μὲ δυνατώτερον χυμόν, μὲ ζάχαριν περίσσεια. Ἔφαγες σῦκα πλέον γλυκὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα ***βοῦσκα***, ροδάκινο πλέον ἀφρᾶτο καὶ χνουδερὸ σᾶν μάγουλο παρθένας; Ἐκεῖνα τὰ μεγάλα ρώδια, ποῦ σκάνουν πλήθεια τὰ σπυριά, καὶ εἰς τοὺς φράκτες εἶδες τοὺς παχεῖς καὶ μεγάλους ἀθανάτους, ποῦ βγάζουν τὰ κορίτσια τὴν ψιλὴ καὶ ὁλόστιλπνη κλωστὴ ποῦ ἐντροπιάζει τὸ μετάξι;

Ὦ Κεφαλληνία! Ὅ,τι ἔχεις, τῶχεις τέλειο. Καὶ ἔχεις τόσα πολλά!

III

16 Ἰουλίου

Τὴν σεληνόφωτη αὐτὴν νύκτα εἶμαι στὰ Καλλιγᾶτα. Ἁπλετον φῶς εἶνε παντοῦ χυμένο εἰς ὄψιν ἀσημένια καὶ μόνον τὰ ἀστέρια χρυσώνουν τοῦ οὐρανοῦ τὸν θόλον. Ἕνα μυστήριο μαγείας χαϊδεύει τὰ πάντα.

Εἶμαι στὸ κτῆμα τοῦ Κουρῆ. Ὅλη ἡ Λιβαθὼ μὲ τὰ δώδεκα χωριά της ἐπάνω κάτω φαίνεται. Ἡ νοικοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ προσπαθεῖ νὰ δείξῃ ὅλη τὴν πατροπαράδοτη τοῦ τόπου της φιλοξενία. Μὰ ἐγὼ θέλω νὰ ρεμβάσω. Ἄ! τόσον ὀλίγαι εἶνε αἱ στιγμαὶ αὐταὶ εἰς ὅλην τὴν ζωήν μας!

Χαμηλὰ ἐκεῖ κάτω ἤρεμος κοιμᾶται ὡσὰν γίγας ναρκωμένος ὁ γιαλός. Εἰς τὰ πλατειά του νῶτα φυσᾷ ὁ μαΐστρος, ὡσὰν νὰ τὸν ριτίζῃ. Καὶ ἐκεῖνος καθρεπτίζει τὸ φεγγάρι,

ΣΙΣΜΑΝΟΓΛΕΙΟ ΜΕΓΑΡΟ

σπινθηροβολεῖ τὰ ἄστρα καὶ σκιάζεται κατόπιν, ὁλονὲν μαυρίζει, ὁλονὲν χάνεται στὸ Ἄπειρο. Μόνον εἰς τὰ πόδια του ἕνα μικρὸ ἀκούεται ροχάλισμα, ἐκεῖ στὴν ὄχθη, ποῦ ἁπαλώτατος ἀφρὸς χαϊδεύει τὰ πετράδια της.

Ἀντίκρυ μου βλέπω τὸν Δία! Ἕνα βράχο ὁλομόναχο ποῦ θεμελιώνει μέσα εἰς τὴν θάλασσα ἕνα λευκότατο τῆς Παναγίας μοναστῆρι. Ὦ Θεὲ ἀξέχαστε στὴν δύναμιν καὶ στὴν λαγνεία! Μόνον αὐτὸ δὲν ἐκατάλαβα. Πῶς ἀφῆκες τὰ ἀστροπελέκια καὶ τὶς ἐρωμένες σου καὶ ἀπολιθώθηκες ἐδῶ στὴν ὄχθη μὲ γυναικεῖο ράσο; Μήπως ζητιανεύεις πάλιν τὴν λατρεία σου ὅπου καὶ ὅπως εἰμπορεῖς;

Πρέπει νὰ ἦνε ὄνειρο αὐτὸ ποῦ βλέπω. Ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς βράχους τοῦ γιαλοῦ λὲς βγαίνουν νύμφες σᾶν νεράϊδες. Ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς πύργους εἰς τὴν Λιβαθώ, σᾶν σώματα ἡρώων ἄϋλα ἀναπηδοῦν. Τὸ μεγάλο φρούριο, ποῦ εἶνε πέρα εἰς τὰ Περατᾶτα, μὲ τῆς μακρυὲς κολῶνες, μὲ τοὺς κρημνισμένους πύργους καὶ μὲ τὰ μεγάλα κάστρα, δὲν φαίνεται ἀπὸ ἐδῶ, μὰ σᾶν νὰ στέλλῃ κᾶτι σύννεφα. Καταβαίνω γρήγορα στὴν ὄχθη καὶ δὲν μιλῶ. Λέγουν πῶς πρέπει νὰ σταθῶ ἀμίλητος. Φέξε, φεγγάρι μου λαμπρό! Δυνάμωσε τὸ φῶς σου!

Δύο πέτρες στέκονται δίπλα στὸν γιαλὸ καὶ μία τρίτη ἀνάμεσά των τρέμει καὶ κουνιέται. Θεέ μου!... Πολλοὶ σοφοὶ ἐμελέτησαν τὸ θαῦμα καὶ ἐξήγησιν δὲν ἔδωκαν. Ἐβούτησαν στῆς πέτρας τὸ θεμέλιο, ἤλλαξαν τὸ ρεῦμα τοῦ γιαλοῦ, καὶ ὅμως ἡ πέτρα ἐξηκολούθησε νὰ τρέμῃ. Καὶ ἀπὸ ὑψηλὰ χορεύουν ᾗ νύμφες, αἱ σκιαὶ χοροπηδοῦν εἰς τὸν ἀέρα ὡσὰν βρυκόλακες, ὡσὰν νεράϊδες, ποῦ εὑρίσκεις τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἀχνὸ τὸ διάβα των. Ὥρας πολλὰς ἐκρατήθηκα ἐδῶ καὶ ὁ χορὸς ἐσύρετο εἰς ἕνα πανδαιμόνιο. Τί μ' ἐτραβοῦσε ὁρμητικὰ στὴς θάλασσας τὸν στρόβιλον;

Ὦ νύκτα θεία, ἱερά! Στὴν μυστικὴ σιωπή σου τί ἁρμονία κρύπτεις! Μαζί σου ὡμιλοῦσε στὴν Λιβαδὼ ἐδῶ ὁ λόρδος ποιητὴς καὶ σὺ ἀγκάλιαζες σφικτὰ καὶ ἐγλύκανες ὁλόλαφρα τὴν πολυβασανισμένη τὴν ψυχή του. Σ' ἐκύτταζε ἐκεῖνος μέσα στὰ μάτια καὶ σὺ τοῦ ἔδιδες ἔμπνευσιν, ἰδέες, ξένον κόσμον. Ὦ νύκτα!

Πέρα ᾗ μαῦρες ράχες, ποῦ ἕως ἐδῶ μοσχοβολοῦν, εἶνε τῆς Ζακύνθου. «Ποιά εἶνε ἐκείνη ποῦ κατεβαίνει στὰ ἄσπρα ντυμένη ὀχ' τὸ βουνό;» Τὸ ἐλαφρό της ἄρωμα τὸ νοιώθω. Τὸ ἀχνὸ φεγγάρι γλυκοφέγγει τὰ ζακυνθινὰ βουνὰ ποῦ ἡ *Ἄγνωστη* περνάει. Καὶ ποῦ κοιμᾶται ἡ *Φαρμακωμένη* νὰ πῶ τὰ τραγούδια της ὅλα; Ὦ Σολωμέ, σὲ νοιώθω μέσα μου καὶ ἀκούω τὴν ἀγγελικὴ φωνή σου! Σὲ ἐγνώρισα καὶ μέσα στὰ σκότη τοῦ χωριοῦ σου!

IV

17 Ἰουλίου

Πρωῒ-πρωῒ ὡρίσαμε νὰ προσκυνήσωμε τὸν Ἅγιον. Ἦτο ἀρχαῖο τάξιμο τῆς κυρὰ Λένας. Νὰ ἀξιωθῇ ἀπὸ τὰ ξένα νὰ γυρίσῃ στὸ Βαρύ, νὰ ἰδῇ τὴν γενεὰ τῆς Καγγελάρη καὶ τὸν Ἅγιον νὰ προσκυνήσῃ. Ἐκινήσαμε ἀπὸ τὰ Καλλιγᾶτα τέσσαρες ὧρες μακρυά.

Ὅταν ἐπεράσαμε ἀπὸ τὸ μεγάλο κάστρο, ἔβγαινε ὁ Ἥλιος νὰ φωτίσῃ τὴν καθέδρα, ὅπου ἐκάθηντο οἱ ρηγάδες καὶ οἱ δόγαι νὰ κρίνουν τοῦ λαοῦ τὴς ἁμαρτίες. Πλαγίως ἤρχιζε καὶ ἀνέβαινε τὸ Μεγάλο βουνό, ποῦ βλέπεις ἀπὸ ἐκεῖ θαῦμα τὸν Ἥλιον νὰ ἀνατέλλῃ. Καὶ θεωρεῖς ἀπ' ἐκεῖ τὸ Ταίναρο ὡσὰν σημάδι μαῦρο στὴν πολυτάραχη θάλασσα. Σὲ ὀλίγο ἐφθάσαμε στὸ μοναστῆρι τοῦ ἁγίου Γερασίμου.

Στὸ παρεκκλῆσι τοῦ Ἁγίου, δίπλα εἰς τὸ ἱερὸ καὶ δεξιᾷ, εἶνε τὸ κουβούκλιο ποῦ ἔχει τοῦ ἁγίου τὴν λάρνακα. Τρεῖς καλόγηροι ἱερωμένοι διαβάζουν τὴν παράκλησιν καὶ ἡ κυρὰ Λένα ὁλοκίτρινη, γονατισμένη, παραδίδεται στὴν προσευχή της. Ὤ, ἡ χαρά της, ἡ εὐλάβεια, τὸ δάκρυ της. Κολλητὰ στὸ παρακκλῆσι εἶνε τὸ προσευχητάρι τῶν καλογραιῶν ὁλόγυρα μὲ τὰ στασίδια. Πενῆντα καλογραῖαι εἶνε στὸν Ἅγιον ἀφιερωμέναι, διότι ὅπως λέγει τὸ Συγίλλιο τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου, κανεὶς ἀρσενικὸς δὲν εἰμπορεῖ νὰ κοιμηθῇ στὸ μοναστῆρι. Ἀφορισμὸς ποῦ δὲν εἰξεύρω πῶς κρατεῖται. Ἡ ἡγουμένισσα τότε ἔρχεται μὲ τὰ κλειδιὰ νὰ ἀνοίξῃ τὴν λάρνακα νὰ προσκυνήσωμε τὸν Ἅγιον. Ὅλων ἡ συγκίνησις καὶ ἡ προσοχὴ καρφώνει τὰ μάτια μας εἰς τὸ κουβούκλιο. Ἡ παράκλησις ἐξακολουθοῦσε.

— Ὁ Ἅγιος!

Σκεπασμένος στὰ χρυσᾶ τὰ ἄμφια καὶ στῶν πιστῶν τὰ ἀφιέρωματα, ἔχει γυμνὸ τὸ πρόσωπο, τὸν ἕνα ὦμο καὶ τὰ χέρια. Εἶνε καταμέλανο καὶ σκελετῶδες σῶμα, ποῦ ἄγιασε ἀπὸ τέσσαρας αἰῶνας καὶ εὐωδιάζει. Τέσσαρας αἰῶνας, ποῦ ἐνίκησε τὴν Φύσιν καὶ τοὺς νόμους της. Ὦ προσευχή, ὅλα τὰ νικᾷς!

— Ἅγιε τοῦ Θεοῦ, πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν ....

Ψάλλει ὁ παπᾶς συρίζων τὴν φωνὴ καὶ ἐξακολουθῶν κατακύλα τὸ τροπάρι του. Ὁ διάκος θυμιατίζει τὸ Ἱερόν, τὸν Ἅγιον καὶ ὅλους μας. Ἡ βυζαντινὴ μουσική, χρωματισμένη μὲ ὕφος εὐρωπαϊκό, ἐξακολουθεῖ τὴν παράκλησιν.

Εἰς τὸ τέλος ἔρχεται ἡ προσκύνησις. Προσκυνοῦν καὶ ἀφίνουν οἱ προσκυνηταὶ τὰ ἀφιερώματα, ἐνῷ πλησιάζουσα ἡ ἡγουμένισσα κλειδώνει τὴν λάρνακα.

— Βοήθειά σας! Ἡ εὐχὴ τοῦ Ἁγίου ἐπάνω σας!

Εὔχονται οἱ ἱερωμένοι καὶ ἡ ἡγουμένισσα. Μὰ ἡ κυρὰ Λένα δὲν ἐσηκώνετο ἀπὸ τὴν ἔκστασιν. Ἐνόμισε πῶς ἐταξείδευσε εἰς τὸν παράδεισο καὶ ἔβλεπε ἐμπρός της ὁλοζώντανον τὸν Ἅγιον νὰ τῆς ὁμιλῇ καὶ νὰ τὴν εὐλογῇ. Μόλις ὅταν ἐσηκώθη, ἔγινε κόκκινο τὸ χρῶμα της καὶ ὁ ἱδρὼς τὴν εἶχε δροσίσει.

— Εἶδες, Σωτήρη μου, λέγει εἰς τὸ παιδί της, εἶδες — μεγάλο τὸ θαῦμα του — πῶς διατηρεῖται, πῶς εὐωδιάζει;

Καὶ ὁλονὲν ἐσταυροκοπεῖτο κινοῦσα τὸ κεφάλι καὶ τὰ μάτια.

— Εἶδες πῶς ἐφαίνοντο τὰ δυό του δόντια;

Καὶ πάλιν ἐσταυροκοπεῖτο. Μὰ οὔτε κατόπιν ἔβγαζε τὸν Ἅγιον ἀπὸ τὸν νοῦν της. Ἦτο σᾶν ἀφῃρημένη. Δὲν ἦτο στὰ σωστά της ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Ὦ πίστις! μόνον σὺ κάμνεις μακάριον τὸν ἄνθρωπον!

V

18 Ἰουλίου

Εἶνε μεσάνυκτα. Τελευταῖον ποῦ μένω στὴν Κεφαλληνία. Τὸ Ἀργοστόλι μὲ τὰ ἠλεκτρικά του, μὲ τοὺς ὡραίους δρόμους, μὲ τὴς πλατεῖες, μὲ τὸν κῆπον καὶ μὲ τὰ μέγαρά του!

Ἔκτακτος πόλις καὶ τὴν νύκτα θαυμασία. Μὰ ἡ καρδιά μου δὲν ἐχόρτασε ἀκόμη τὴν ποίησιν τῆς μοναξιᾶς καὶ τοῦ χωριοῦ. Εἶχα ἔβγει ἀπὸ τὸ Μελόδραμα, ποῦ μὲ τοὺς σπαραγμούς της ἡ Τραβιάτα μὲ ἐνάρκωσε. Καὶ ἤθελα ἀέρα, καθαρὸν ἀέρα.

Πηγαίνω εἰς τὴν προκυμαία. Ἀντίκρυ μου κοιμοῦνται τὰ Δειλινᾶτα καὶ τὰ Φαραλακλᾶτα. Μερικαὶ κανδῆλαι ἀγρυπνοῦν στὸν ὕπνον των. Καὶ κάτω χαμηλὰ τὸ μοναστῆρι Δράπανο κοιμίζει τοὺς νεκρούς του! Ὁ οὐρανὸς πάλιν καθαρός, πάλιν ἀστερωμένος. Καὶ ἤρεμη ἡ θάλασσα ἔσμιγε τὴν εὐωδιά της μὲ τοῦ βουνοῦ τὸ ἄρωμα.

Δύο σκιαὶ ἀπὸ μακρὰν γοργὰ ἐπερνοῦσαν τὰ δένδρα τῆς πλατείας Μέϋτλανδ. Ἐζήτουν νὰ κρυφθοῦν ἀπὸ τὰ φῶτα.

— Presto, ἀγάπη, τζόγια μου, presto!...

Ἀκούω καθαρὰ-καθαρά. Καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσα ἀκούω σιγαλὲς κουπιές, μὲ ἕνα πάφλασμα νεροῦ τόσον ἐλαφροῦ καὶ τόσον μουσικό, ὅπως ἐκεῖνο ποῦ ὠνειρεύθη ὁ Μένδελσων στὴς *λεμβωδίες* του.

Ἡ βάρκα ἄραξε στὴν προκυμαία καὶ ἐγὼ ἔβλεπα ἀκίνητος. Οὔτε πνοὴ δὲν ἔβγαζα. Ἡ πρώτη σκιὰ ἐπήδησε. Ἡ δεύτερη ἐπάρθη ἀγκαλιά.

— Τζόγια μου, τεζόρο, γλυκειά μου τζόγια!

Ἤκουσα ἀκόμη μιὰ φορὰ καὶ ἡ βάρκα γρήγορα ἐκτύπα τὰ κουπιά της. Ὅταν ἔφθασε ὀλίγον μακρυά, εἶδα ὡσὰν ἄλλες βάρκες καὶ ἤκουσα ὡσὰν χειροκροτήματα. Καὶ μιὰ δυνατὴ καντάδα ἐσκόρπισε στὸν ἀέρα γλυκὲς μελῳδίες. Ὦ, ἡ μουσικὴ ἐκείνη ἡ ἀξέχαστη! Μὲ τὰ βαρειὰ βαθύφωνα, τὰ γλυκύτατα ὑψίφωνα καὶ μὲ τὰ ὡραῖα μεσόφωνα. Ἐνόμισα πῶς ἔψαλλε ὁλόκληρος ὀρχήστρα μὲ ἔξοχες φωνές, θεῖες! Καὶ ἔφυγα ἀπὸ ἐκεῖ, ὅταν στῆς θάλασσας τὰ πελάγη ἐχάθη ὁλότελα ἡ θεία ἁρμονία. Ὦ, ἡ κεφαλλωνίτικη καντάδα!

VI

19 Ἰουλίου

Ὅταν ἐφεύγαμε ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία, μεγάλη συνοδία κατευώδονε ἕνα εὔμορφο παλληκάρι, ποῦ ἔφευγε εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἀνάμεσα στὴν συνοδία, μιὰ νέα κάτωχρη, μὲ θαμβω-

μένα μάτια, ἐπροσπαθοῦσε νὰ γελάσῃ. Μὰ ἡ πίκρα, ἐνόμιζες, ἐπάγωνε τὰ χείλια της.

Ἐκινήσαμε.

Ἡ κόρη ἔμεινε στὴν βάρκα. Καὶ τὸ παλληκάρι δακρυσμένο ἄφινε χαιρετισμὸν στὴν ἀρραβωνιαστική του:

— Τζόγια μου, χρυσῆ μου τζόγια! Θὰ μὲ βαυκαλίζῃ ὡσὰν εἰς ὄνειρο ἡ χθεσινή μας νύκτα.

— Addio! Caro mio! ἀπήντησεν ἐκείνη καὶ ἐλύθη εἰς τὰ δάκρυα λιπόθυμος.

Καὶ ὁ βαρκάρης ἁρπάζει τὰ κουπιά, φωνάζει μὲ ὀργὴ στὸν σύντροφόν του νὰ τραβήξῃ:

— Σία, μωρέ! καὶ ἐλιποθύμησε!

ΣΚΙΤΣΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Η ΦΩΤΑΓΩΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

(Κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας)

Ἦτο ἡ πρώτη ἡμέρα τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων τοῦ ἔτους 1906, καὶ ὅπως ἀνέγραφε τὸ πρόγραμμα τῶν ἑορτῶν, θὰ ἐφωταγωγεῖτο τὴν νύκτα ἡ Ἀκρόπολις.

Ὁ Ἥλιος ἔδυεν, ὅταν οἱ ἀγῶνες τῆς ἡμέρας εἶχον λήξει καὶ ὁ κόσμος ἐπιστρέφων ἀπὸ τὸ Στάδιον ἐπλημμύριζε τὴν πλατεῖαν καὶ τὸν κῆπον τοῦ Ζαππείου. Χιλιάδες κόσμου παντὸς ἔθνους καὶ πάσης γλώσσης.

Τὰ μάτια ὅλων προσηλώθησαν τότε εἰς τὸν ὡραῖον οὐρανὸν τῆς Ἀττικῆς, εἰς τὰ χρυσοπόρφυρα καὶ θαυμάσια τῆς Δύσεως σύννεφα. Γλυκεῖς καὶ ἄπειροι χρωματισμοὶ ἀνελίσσοντο εἰς τὸν αἰθέρα τὸν διαφανῆ ὡς τὸ κρύσταλλον. Ἐνόμιζες ὅτι ἑστία φωτὸς ἐκεῖ ἐπυρπολεῖτο, καὶ παρέκει ἔβλεπες πῶς διαλύονται οἱ χρωματισμοὶ τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἐρυθροῦ καὶ τοῦ ἀργύρου εἰς φωτοσκίασιν ἰόχρουν, τὴν ὁποίαν ἐθάμβωναν ὁλόγυρα τὰ σκιερὰ βουνὰ τῆς Πάρνηθος καὶ τῆς Πεντέλης. Ὅσον ἐφύσα ἡ αὔρα τοῦ Φαλήρου, τόσον ἠραιώνοντο τὰ χρώματα, τόσον ἐσκορπίζοντο τὰ ράκη των, τόσον ἤλλασσον αἱ σκηνογραφίαι, καὶ τὸ θαυμάσιον πανόραμα ἐκρύπτετο ἀργὰ καὶ κατ' ὀλίγον ὑπὸ τὸν μανδύαν τῆς ἑσπέρας.

Δύσις θεσπεσία! Προσευχήθησαν σοφοὶ πρὸ τοῦ μεγαλείου σου. Οἱ ποιηταὶ ἐλάξευσαν γοητευτικοὺς στίχους καὶ οἱ καλλιτέχναι τοῦ χρωστῆρος ἐχρωμάτισαν θελκτικὰς συνθέσεις. Ἀλλὰ σὺ δὲν ἐξαντλεῖσαι! Πάντοτε διαγράφεις πρωτότυπον ἀνταύγειαν, ἀείποτε νέαν, τῆς ὁποίας μόνη σὺ γνωρίζεις τὸ

μυστήριον. Καὶ εἰς τὰς πτυχὰς τῶν νεφελῶν σου πάντοτε θὰ διαγράφῃς τὸ θεσπέσιον κάλλος, ὡς πλαίσιον τοῦ θείου Παρθενῶνος. Σὲ θαυμάζει ὁ κόσμος!

Ἐνύκτωσε καὶ τὸ πλῆθος ὅλον περιμένει. Ἐπὶ τῆς πλατείας παιανίζει ἡ μουσικὴ ὀρχήστρα τῆς Φιλαρμονικῆς τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ ἐλαφροί της τόνοι ἁρμονικοὶ καὶ πλούσιοι διεχύνοντο εἰς γλυκείαν μελῳδίαν τόσον ὡραίαν, ἀλλὰ καὶ σιγαλήν, ὥστε ὅλον ἐκεῖνο τὸ πλῆθος ἔμενεν ἐντελῶς ἀθόρυβον. Ὅταν δὲ ἐτελείωσεν, ἠκούσθησαν ραγδαῖα χειροκροτήματα.

Ἀλλὰ τότε ἀπέναντι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἥτις μόλις ὡς σκιὰ διεγράφετο εἰς τὸ σκότος, σπινθὴρ ἐξερράγη. Καὶ φωτεινὴ ἅλυσος περιέζωσε τὰ χείλη της γύρῳ. Ἐνόμιζες ὅτι χρυσοῦν περιδέραιον ἐστολίσθη ὁ Ἱερὸς Βράχος καὶ ὅτι τὰς μικρὰς καμπὰς τοῦ λαιμοῦ του ἐκέντησαν μὲ κέντημα ὁλοφώτεινον. Τὰ πλήθη ἠλεκτρίσθησαν ἀμέσως. Βαθεῖα σιγὴ θαυμασμοῦ ἐπεκράτησεν. Ὤ, τῆς νυκτὸς ἐκείνης ἡ βαθεῖα εὐλάβεια!

Εἰς νεφελῶδες θάμβωμα φωτὸς καὶ σκότους ἔλαμψαν μετά τινας στιγμὰς αἱ γραμμαὶ τοῦ Παρθενῶνος. Αἱ θαυμάσιαι παραλληλόγραμμοι τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, οἱ τόνοι τῆς ἀνδρικῆς καλλονῆς, ἡ ἁπλότης τῆς ἰσχύος, ἀλλὰ καὶ ἡ καθαρά, ἡ ἀληθινὴ γραμμὴ τῆς εὐπλάστου κορμοστασίας. Αὐταὶ βαστάζουν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως τὸ ἄφθαστον δῶμα τῆς πολιούχου θεᾶς. Γύρῳ δὲν φαίνεται τίποτε. Μελανὴ σκιὰ τὰ συγκρατεῖ ὡς ὄνειρον, ἐνῷ πέραν αὐτῆς ἁπλώνεται λεπτότατος, διαφανής, ἀστερόσπαρτος ὁ ἀττικὸς ὁρίζων.

Ὁ Παρθενὼν φαίνεται ὡσὰν νὰ κατέβῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ νὰ ἵσταται ἐκεῖ ὡς μετέωρος. Ὄπισθέν του μόλις διαφαίνεται ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου Νίκης καὶ τὸ Ἐρεχθεῖον μὲ τὰς Καρυάτιδας. Ἡ θαμβὴ φωταύγειά των χάνεται εἰς τὸ Ἄπειρον. Ὦ μαγεία τῆς ὁράσεως! Ἡ ψυχή μου ἀναπαύεται εἰς ἀλησμόνητον γοητείαν ὀνείρου, τὴν ὁποίαν κατάβαθα αἰσθάνομαι, χωρὶς νὰ εἰμπορῶ νὰ ἐκφράσω. Αὐτὴν βέβαια ἠσθάνθη ὁ Ρενάν, ὅταν προσευχήθη τὴν θείαν προσευχὴν εἰς τὸν Ἱερὸν αὐτὸν βράχον. Ἠσθάνθη τὴν ἱεράν, τὴν μεγάλην Ἁρμονίαν.

Μετὰ δέκα λεπτὰ τὸ φῶς ἐχρωματίσθη. Ὁ Παρθενὼν ἐπρόβαλεν ἰόχρους. Ἄλλοτε ὁ Φειδίας, ἐναποθέτων τὴν ἀθάνατον θεὰν ἐντὸς τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Καλλικράτους, ἐζήτησε νὰ διαποικίλῃ τὰς θείας γραμμὰς τῆς ἁρμονίας. Καὶ ἐκαλλιτέχνησεν ἔξωθι τὰς ἀθανάτους μετόπας. Ἔσω εἰς τὰ κατάλευκα μάρμαρα τοῦ Πεντελικοῦ ἔθεσεν ἐπὶ τῶν ἐπιστυλίων χρώματα χρυσοῦν, κυανοῦν καὶ ἐρυθρόν. Ἀλλὰ τώρα ὁ ναὸς συντετριμμένος καὶ γυμνὸς τῶν στολισμῶν του δέχεται χαριέστερον τὸ χρῶμα τοῦ ἴου, τὸ χρῶμα τῆς θλίψεως, τοῦ παραπόνου. Ὤ, πόσον ἥρμοσεν εἰς τὸ παράπονον τοῦ μαρμάρου τὸ θλιβερὸν χρῶμα! Παράπονον εἰς τὸν πανδαμάτορα χρόνον, παράπονον εἰς τὴν ἁρπαγὴν τοῦ Ἐλγίνου, παράπονον εἰς τὴν τύχην μιᾶς βόμβας τοῦ Μοροζίνη!

Ἐντὸς ὀλίγου καὶ τὸ μάρμαρον ἐμειδίασεν ἀμέσως. Τὸ φῶς ἐχρωματίσθη κόκκινον, γλυκὺ καὶ ἐλαφρόν, ὅπως τὸ φορεῖ ἡ Αὐγὴ ἡ ροδοδάκτυλος. Ὁ Παρθενών, ὡσὰν νὰ ἀνέθορε ἀπὸ δούλειον ἧμαρ, ἀκτινοβολεῖ Ἐλευθερίαν. Αἱ γραμμαὶ διαγράφονται εὔθυμοι, ἐλαφραί, ἐλεύθεραι. Εἶνε ἡ Ἑλληνικὴ ἀνάστασις!

Μετ' ὀλίγα λεπτὰ τὸ ὁλόλευκον χρῶμα τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς χρωματίζει πάλιν τὸν Παρθενῶνα. Καὶ αἱ θεῖαι γραμμαὶ ἀλλάσσουσι μέλος. Αἱ γραμμαὶ ψάλλουσιν αἶνον εἰς τὸν Θεόν, τὸν αἰώνιον αἶνον!

Ὤ, ἡ Ἀκρόπολις φωταγωγημένη!

ΑΙ ΦΥΛΑΚΑΙ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

(Ἡ τελευταία διδασκαλία)

Εἰς αὐτὸν ἐδῶ τὸν λόφον, ἀντικρὺ τῆς Ἀκροπόλεως, τοποθετοῦν τὰς φυλακὰς τοῦ Σωκράτους. Τίποτε δὲν ἐξαίρει τὸν λόφον τοῦτον, οὔτε τὸν στολίζει κανὲν μνημεῖον. Εἰς τὰ σπλάγχνα του ὑπάρχει μέγα ὑπόγειον ὡς φυλακή, καὶ ἐμπρὸς προβάλλει πτωχικὴ εἴσοδος, φραγμένη ἀπὸ μεταγενέστερον κιγκλίδωμα. Τίποτε ἄλλο.

Ἐδῶ ὅμως ἐμαρτύρησε διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸν κόσμον ἡ ἀλήθεια τοῦ Ἑνὸς Θεοῦ. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶνε πάντοτε γυμνή, ὅπως γυμνὸς εἶνε αὐτὸς ὁ λόφος.

— «Νέον δαιμόνιον διδάσκει. Δὲν πιστεύει εἰς τοὺς Θεοὺς τῆς πόλεως. Καὶ διαφθείρει τοὺς νέους».

Αὐτὴ ἦτο ἡ ἐπίσημος κατηγορία. Καὶ οἱ δικασταὶ κατεδίκασαν τὸν Σωκράτη εἰς θάνατον.

Τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου πρὸς τὰ ἐξημερώματα ὁ μαθητὴς Κρίτων δωροδοκεῖ τοὺς φύλακας τῆς φυλακῆς καὶ εἰσέρχεται. Ὁ διδάσκαλος ἐκοιμᾶτο ἀκόμη ἥσυχος, γαλήνιος. Τόσον ἥσυχος, ὥστε ὁ Κρίτων διστάζει νὰ τὸν ἐξυπνίσῃ, πρὶν ἡ φθάσῃ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ὤ, πόσον ἤρεμα καὶ εὔκολα καὶ γλυκὰ περιμένει ὁ φιλόσοφος τὸν θάνατόν του.

Ὁ Κρίτων ὅμως τὸν ἐξορκίζει νὰ ἀγαπήσῃ τὴν ζωὴν καὶ νὰ θελήσῃ νὰ σωθῇ, νὰ θελήσῃ νὰ φύγῃ. Ὅλα εἶνε συμφωνημένα. Οἱ φύλακες, τὰ χρήματα, ἡ ὥρα, ἀκόμη καὶ οἱ φίλοι, οἱ ὁποῖοι τὸν περιμένουν ἐν Θεσσαλίᾳ. Εἶνε σκληρὸν εἰς

τόσους μαθητὰς νὰ λεχθῇ, ὅτι ἕνεκα χρημάτων δὲν ἔσωσαν τὸν διδάσκαλον. Ἄλλως τε ἔχει κανεὶς δικαίωμα, ὅταν εἰμπορῇ, νὰ μὴ σώζῃ ἑαυτόν; Καὶ τότε τὰ τέκνα; Διατί τὰ ἐγέννησεν, ὅταν ἐσκόπει ταλαιπωρούμενος νὰ μὴ τὰ προστατεύσῃ, νὰ μὴ τὰ ἐκπαιδεύσῃ;

Καὶ ὁ διδάσκαλος ἀνανήψας ἐρωτᾶ:

— Θέλεις λοιπὸν νὰ σωθῶ; θέλεις νὰ φύγω;

— Ναί, διδάσκαλε· ἀπαντᾷ ὁ Κρίτων. Θέλω καὶ πρέπει νὰ φύγῃς.

— Πρέπει! Ἄ! θὰ τὸ ἐξετάσωμεν. Ἐνθυμεῖσαι ὅ,τι ἐλέγομεν περὶ ἀδικίας καὶ περὶ ἐκδικήσεως; Ἢ ὅσα ἐλέγαμεν, ἦσαν διὰ τοὺς ξένους μόνον καὶ ὄχι δι' ἡμᾶς αὐτούς;

— Ἐνθυμοῦμαι.

— Ἐὰν λοιπὸν ἐγώ, παραβαίνων τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, θελήσω κρυφίως νὰ φύγω, εἶνε τοῦτο ἀδίκημα εἰς τοὺς νόμους καὶ εἰς τὴν πατρίδα, ἢ ὄχι;

— Εἶνε.

— Εἶνε τὸ ἴδιον, ὡσεὶ νὰ ἤθελον νὰ ἐκμηδενίσω καὶ νὰ καταστρέψω τοὺς νόμους τῆς πατρίδος ἢ ὄχι;

— Μοῦ φαίνεται τὸ ἴδιον.

— Φαντάσου λοιπὸν νὰ παρουσιασθοῦν οἱ νόμοι καὶ νὰ μὲ εἴπουν: «Διατί, διδάσκαλε. μᾶς πολεμεῖς;» Ἐγὼ θὰ ἀπήντων, ὅτι ἀδίκως μὲ κατεδίκασαν εἰς θάνατον. Ἀλλὰ τότε θὰ μὲ ἠρώτων: «Εἴχομεν ἰδιαιτέραν συμφωνίαν, ὥστε νὰ ἐπιτρέπεται καὶ εἰς σὲ νὰ ἀδικῇς, ὁσάκις νομίσῃς ὅτι ἡμεῖς σὲ ἀδικοῦμεν;» Ἔπειτα θὰ προβάλλουν τὰ ἑξῆς: «Διατί, διδάσκαλε, ἡμᾶς μὲν κατηγορεῖς, τὴν δὲ πατρίδα ἀδικεῖς; Δὲν σκέπτεσαι ὅτι εἴμεθα ἡ ψυχὴ τῆς πατρίδος καὶ ὅτι εἶνε ἀδύνατον αὕτη χωρὶς ἡμῶν οὔτε ἐπὶ στιγμὴν νὰ ζήσῃ; Δὲν ἔλαβεν ὁ πατήρ σου δι' ἡμῶν τὴν μητέρα σου, δὲν ηὐλογήθη δι' ἡμῶν ἡ γέννησίς σου, καὶ δὲν ἔζησες καὶ δὲν ἐξεπαιδεύθης, ὅταν παιδίον ἦσο, ὅπως ἡμεῖς ὑπεχρεώσαμεν τοὺς γονεῖς σου; Ἄρα ἰδικός μας εἶσαι καὶ ἰδικόν μας γέννημα. Ἐπιτρέπεται λοιπὸν νὰ πράξῃς εἰς ἡμᾶς ὅ,τι δικαιούμεθα ἡμεῖς νὰ πράξωμεν εἰς σέ; Σκέψου πῶς εἰμπορεῖ νὰ ἔχῃ τὰ αὐτὰ δικαιώματα ὁ κύριος καὶ ὁ δοῦλος; Πόσον δὲ φοβερὸν εἶνε νὰ ζητῇς — ὅσον ἀπὸ

SISMANOGLIO MEGARO

σοῦ ἐξαρτᾶται — νὰ θανατώσῃς ἡμᾶς τοὺς νόμους, διότι ἡμεῖς δικάσαντες ἐνομίσαμεν δίκαιον καὶ εὔλογον τὸν θάνατόν σου». Τί λέγεις, φίλε;

Ὁ Κρίτων δὲν ἀπήντα. Ἐδείκνυεν ὅμως ἐπιμονὴν εἰς τὴν γνώμην του. Καὶ ὁ Σωκράτης ἐξηκολούθησεν:

— Ὅταν ἐνθυμηθῇς, πόσον ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ ἀπὸ τὴν μητέρα καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς προγόνους εἶνε τιμιώτερον ἡ πατρὶς καὶ σεβαστότερον καὶ ἁγιώτερον, καὶ μεγαλητέρας λατρείας τὸ ὄνομά της εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἐνθυμηθῇς, ὁπόσον χρέος ἔχομεν νὰ ὑπακούωμεν εἰς αὐτὴν καὶ ὅταν μᾶς ὑβρίζῃ καὶ ὅταν μᾶς δέρῃ καὶ ὅταν εἰς πολέμους τὴν ζωήν μας ἐκθέτῃ καὶ ὅταν ποινὰς μᾶς ἐπιβάλλῃ εἰς τὰ δικαστήρια, πῶς θέλεις νὰ ἀντιτάξω ἐγὼ ἐκδίκησιν καὶ ἀδικίαν; Οἱ νόμοι θὰ μὲ εἴπουν: «Σὲ ἐγεννήσαμεν, σὲ ἐθρέψαμεν, σὲ ἐξεπαιδεύσαμεν. Σοὶ ἐδώκαμεν δὲ τὴν ἄδειαν νὰ ζήσῃς ἀλλαχοῦ, ὅπου ἂν θέλῃς, ἐὰν ἀπὸ ἡμᾶς δὲν ἔμενες εὐχαριστημένος. Σὺ δὲ καὶ ἔμενες καὶ ἐκαυχᾶσο, ὅτι ἐγεννήθης ἀθηναῖος. Δηλαδὴ ὡμολόγεις, ὅτι σοῦ ἤρεσκεν ἡ πατρίς, σοῦ ἤρεσκον οἱ νόμοι. Ἀκόμη δὲ εἶχες τὸ δικαίωμα νὰ φύγῃς καὶ ὀλίγον πρὸ τῆς δίκης, ἐὰν ἤθελες. Καὶ ὅμως δὲν ἔφυγες. Διότι βέβαια ἔκρινες, ὅτι καὶ δίκαιοι εἴμεθα καὶ χρηστοί. Τώρα φεύγεις, διότι κατεδικάσθης; Τί ἄλλο θὰ ἔκαμεν ὁ πλέον φαῦλος δοῦλος, παρὰ νὰ διαφθείρῃ τοὺς φύλακας, νὰ ἐπιορκήσῃ εἰς τὸν ὅρκον τοῦ πολίτου, νὰ καταστρέψῃ, ὅσον εἰμπορεῖ, τοὺς νόμους καὶ κρύφα νὰ φύγῃ;

Ὁ Κρίτων ἤκουεν ὡσὰν νὰ εἶχεν παγωμένον αἷμα. Ὁ Σωκράτης ἔστρεψε τὸ βλέμμα ἔξω καὶ προσέβλεπε τὴν Ἀκρόπολιν μὲ ἱλαρότητα. Ἡ ψυχή του ἅπαξ ἀκόμη ἐνετρύφησεν εἰς τὴν θέαν τοῦ ἱεροῦ βράχου.

Ἤδη ἡ πρωῒα εἶχε φωτίσῃ τὰ Προπύλαια καὶ τὸν Παρθενῶνα. Λιβανωτὸς ἀνεπέμπετο ἀπὸ τῶν θυσιαστηρίων. Καὶ ὁ Φοῖβος ἐχρύσωνε τὴν ἁρμονίαν τῶν μαρμαρίνων ναῶν, τὴν ἁρμονίαν τῆς Φύσεως. Ὁ γέρων φιλόσοφος ἔμενε προσηλωμένος ὡς νὰ προσηύχετο.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ φύλαξ τοῦ δεσμωτηρίου ἀνήγγειλε τὴν εἴσοδον καὶ ἄλλων μαθητῶν, ὁ δὲ ὑπηρέτης ἔδωκεν εἰς τὸν

διδάσκαλον μικρὸν κύπελλον. Εἰσήρχοντο τότε ὁ Πλάτων, ὁ Σιμμίας, ὁ Κέβης, ὁ Ξενοφῶν καὶ ὁ Ἀντισθένης. Ὁ διδάσκαλος ὑψώσας τὸ κύπελλον ἐκένωσεν αὐτὸ ὁλόκληρον.

— Εἶνε ἀρκετόν; ἠρώτησε τὸν ὑπηρέτην.

— Ὅσον πρέπει! ἀπήντησεν ἐκεῖνος.

Καὶ χαιρετήσας τοὺς ἐλθόντας μαθητὰς λέγει:

— Φαντασθῆτε νὰ μὲ ἀναγκάζῃ ὁ Κρίτων, ἑβδομηκοντούτη ἄνδρα, νὰ λυπηθῶ τὴν ὑπολειπομένην ὀλίγην ζωήν μου. Καὶ γελῶν ἐπανέλαβε: Ἐπιμένεις λοιπὸν ἀκόμη;

Ὁ Κρίτων ἀπὸ πολλοῦ ἔμενεν ἀφῃρημένος. Ὅταν συνῆλθεν, ἤρχισεν νὰ κλαίῃ. Ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἐξηκολούθησε:

— Διατί κλαίεις, φίλε μου; Δὲν εἶνε καλὸς ὁ θρῆνος εἰς τοὺς ἀποθνήσκοντας. Σὺ θέλεις καὶ ἐπιθυμεῖς νὰ φύγω. Ἀλλὰ τότε ὅλοι σεῖς δὲν εἶσθε συνεργοὶ καὶ ὑπεύθυνοι τῆς φυγῆς μου; Νὰ ἀτιμάσω λοιπὸν τὸν ἑαυτόν μου, νὰ ἀτιμάσω τοὺς φίλους μου, νὰ ἀτιμάσω ἀκόμη καὶ τὰ τέκνα μου; Νὰ φύγω! Ἀλλὰ ποία χώρα θὰ μὲ δεχθῇ καὶ θὰ μὲ προστατεύσῃ, ὅταν μάθῃ ὅτι ἐγὼ τῆς ἰδίας μου πατρίδος ὑπῆρξα ἐχθρός; Καὶ ὅταν ἀποθάνω — ὦ φρίκη — πῶς θὰ μὲ δεχθοῦν οἱ νόμοι τοῦ Ἅδου, ὅταν ἐγὼ τοὺς ἐδῶ ἀδελφούς των ἐπὶ τῆς γῆς ἔχω προδώσῃ.....

Εἶπε καὶ ὁ διδάσκαλος ὠχρίασε. Ἐκλονίσθη ὀλίγον καὶ προσήλωσεν ἐκ νέου τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Κανεὶς δὲν ἐκινεῖτο ἐπί τινας στιγμάς. Ἀλλὰ τότε ἀλλοίμονον! Παγετὸς κατελάμβανε τὸν διδάσκαλον. Ἤρχισε νὰ τρέμῃ, νὰ κλονίζεται σπασμωδικῶς ὁλόκληρος. Ὁ ὑπηρέτης ἐπανῆλθεν ἐξετάζων τὸν παγετὸν τοῦ σώματός του. Καὶ ὁ Ἀντισθένης ἐννοήσας τὰ πάντα ἐκραύγασεν ὀλοφυρόμενος:

— Κώνειον εἶχε, κώνειον! Τὸ κύπελλον εἶχε κώνειον!

Καὶ οἱ μαθηταὶ ἐχύθησαν εἰς θρήνους καὶ εἰς δάκρυα.

Ὁ Ἥλιος ἔρριπτε πλέον τὰς ἀκτῖνας του ἐντὸς τῆς φυλακῆς. Ἐνόμιζες ὅτι ἕνα μαλακὸν φῶς λευκόχρυσον ἀπεσπᾶτο ἀπὸ τὸ θάμβωμα τοῦ ἱεροῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐστεφάνωνε τὴν γηραλέαν αὐτὴν μορφήν, ἥτις ἐξηκολούθει ἀκόμη νὰ βλέπῃ μὲ ὀφθαλμοὺς ἁπλανεῖς, μὲ πρόσωπον ὠχρὸν καὶ μὲ μειδίαμα σβυσμένον.

Αἴφνης, ὡς νὰ κατέβαλεν ὑστάτην ἀγωνίαν, εἶδεν ὁ διδάσκαλος τοὺς μαθητὰς καὶ ἐψιθύρισε:

— Θυσιάσατέ μοι ἀλέκτορα . . . . . Ὦ Ἀλήθεια — Δικαιοσύνη — Ἁρμονία . . . . . Δαιμόνιον ἓν . . . . .

Καὶ ἔπεσε. Ὁ Κρίτων ἔκλεισε τοῦ διδασκάλου τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ στόμα.

Ἀλλ' ἡ μαρτυρία ἠκούσθη. Ἀλήθεια — Δικαιοσύνη — Ἁρμονία . . . . . Δαιμόνιον ἕν! Καὶ ἡ θυσία ἐγένετο.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πρώτην μαρτυρίαν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ ἀπηθανάτισαν ἔκτοτε αἱ φυλακαὶ αὐταὶ τοῦ Σωκράτους!

Η ΦΙΛΗΜΑΤΙΟΝ

(Τὸ κάτοπτρον τῆς ἑταίρας)

Α

Διὰ μυριοστὴν φορὰν ἡ Φιλημάτιον ἀποθαυμάζει ἑαυτήν. Κολακεύεται νομίζουσα, ὅτι οὐδεμία ἑταίρα τοῦ Κεραμεικοῦ δύναται νὰ ἐπιδείξῃ τοσοῦτον κάλλος καὶ τόσην μεγαλοπρέπειαν κορμοῦ, ὁσάκις ἵσταται εἴτε βαδίζει. Ἐξύπνησε σήμερον σχεδὸν τὴν μεσημβρίαν καὶ εἰς τὰ ὦτα της περιβομβοῦσιν ἀκόμη αἱ κολακεῖαι τῶν φίλων καὶ τὰ θορυβώδη συμπόσια τῆς χθεσινῆς ἑσπέρας. Βαρύνεται νὰ ἐγερθῇ.

Παρὰ τὸ προσκεφάλαιόν της ἐπὶ τραπέζης μονοπόδου, τὴν ὁποίαν σκέπει ὁλοσηρικὸν χρυσοκέντητον τῆς Σιδῶνος, ἵσταται θαυμαστὸν κάτοπτρον, ὅπερ τῇ ἐχάρισαν τὴν προτελευταίαν ἡμέραν. Ἦτο δῶρον τοῦ φίλου Τιμάνδρου καὶ ἡ Φιλημάτιον ἀρέσκεται νὰ τὸ φέρῃ μεθ' ἑαυτῆς.

Διὰ τοῦτο, λυσίκομος ἔτι, μὲ ὀφθαλμοὺς ἐξοιδαλέους ἐκ τοῦ ὕπνου, μόλις ἐξυπνήσασα ζητεῖ τὸ κάτοπτρόν της, ἵνα θαυμάσῃ ἑαυτὴν ἀτημέλητον, ἐν λευκῇ περιβολῇ ἀποπνεούσῃ θερμὸν καὶ λεπτὸν ἄρωμα τῆς ὀνειρώδους κλίνης. Κατοπτρίζεται ἐξαπλωθεῖσα νωχελῶς μὲ ἀπολαυστικὴν ἡδονήν, τὴν ὁποίαν θὰ ἐζήλευεν ἡ πλέον ὀργῶσα γυνὴ τοῦ περσικοῦ γυναικωνίτου. Καὶ ἀφοῦ ἔρριψεν ἐπανειλημμένα βλέμματα ἐπὶ τοῦ κατόπτρου, ἀφῆκεν ἠχηρὸν μειδίαμα.

— Χά-χά-χά! καγχάζει. Μὰ τὴν Κυθήρειαν, Τίμανδρε, εἶσαι εὐτυχὴς μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν. Σοὶ παρέχω τὰς ἀληθεῖς γραμμὰς τοῦ Καλοῦ, ὅσας μόνη ἡ φαντασία ἐν ὀνείροις πλάτ-

τει καὶ εὐτυχὴς θνητὸς ἀπολαύεις τῶν Χαρίτων συλλήβδην, ὅσας ζηλοτύπως αἱ θεαὶ μοὶ παρέσχον. Τὴν τράπεζάν σου θὰ στολίσω σήμερον ἑσπέρας μυρτοστεφής, αἰθερία καὶ ἰδανικὴ νύμφη. Μοὶ ἀνήγγειλες ὅτι ἐν τῷ συμποσίῳ θὰ ἦνε ὁ Σωσθένης, ὁ Νικίας καὶ ὁ Φαίδων, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης. Ὤ, δὲν θέλω τὸν τελευταῖον! Ὁμιλεῖ τόσον ἐγωϊστικῶς περὶ τῆς Φρύνης του... καὶ οἱ ἄλλοι, τὰ ἀνδράποδα, πῶς ἀνέχονται τὰς φλυαρίας του!

Ἄ! Φρύνη! Ἐν τῷ συμποσίῳ τοῦ ἐραστοῦ μου, σὺ καὶ ὁ θαυμαστής σου θὰ μείνετε ὅπου σᾶς ἁρμόζει. Διότι, μὰ τὸν κύνα καὶ τὴν κάππαριν, ἀπὸ πότε παρακαλῶ ὁ ἄστατος αὐτὸς σὸς νεανίας, ἐγένετο τὸ κριτήριον τῆς τέχνης καὶ τῆς αἰσθητικῆς; Σήμερον ἑσπέρας θὰ ἀποδειχθῇ. «Σέ, θεὰν τοῦ ἔρωτος, ξανθὴν Ἀφροδίτην, ἱκετεύω· ρίψον ἐπ' ἐμὲ τῆς ἡδονῆς τὸν γλυκὺν καὶ ἴμερον πέπλον καὶ δάνεισέ με πρὸς στιγμὴν τῶν σῶν Ἐρώτων τὰ χρυσᾶ καὶ εὐθυβόλα τόξα. Κύπρις, ἐπάκουσόν μου!»

Εἶπε καὶ πρόσταγμα ἠχηρὸν καλεῖ τὰς δούλας της ὅλας. Αἱ λήκυθοι, οἱ ἀλάβαστροι καὶ αἱ πυξίδες ἦσαν ἕτοιμοι πρὸ αὐτῆς καὶ τὰ ἡδονικὰ ἀρώματα τῆς Ἀραβίας καὶ Φοινίκης ἠνοίχθησαν. Ἡ Φιλημάτιον κατῆλθεν ἐκ τῆς κλίνης, ἵνα λουσθῇ ἐν τῇ πυέλῳ.

Χλιαρὸν ὕδωρ ἀπεσταγμένον ἐκ ῥόδων καὶ μεμιγμένον γάλακτι αἰγός, πλύνει τὸ ὡραῖον σῶμα τῆς ἑταίρας. Μαλακός, κατάλευκος καὶ πορώδης τῆς Βεγγάζης σπόγγος, μαλάσσει τὸ σῶμα της. Καὶ ὅταν ἐλαφρὸν αἴσθημα φρίσσοντος κρύου ἤρξατο αὐτὴν νὰ διατρέχῃ, τότε μὲ κροσσωτὰ δασύμαλλα μάκτρα καὶ σινδόνας ἀπομαχθεῖσα, ζητεῖ αὖθις τὸ κάτοπτρον καὶ ἀποτινάξασα μακρὰν τὰς σινδόνας φωνεῖ ὁλόγυμνος:

— Εἶχε λοιπὸν ἡ Λήδα ὡραιότερον σῶμα, ὅταν τὸ ἐζήλευσεν ὁ κύκνος ἐκεῖνος, καὶ ἡ Κυθήρεια διέγραφεν ὡραιοτέραν καλλονὴν ἐπὶ τῶν ἀφρῶν τῶν κυμάτων, ὅταν οἱ δελφῖνες, αἱ φῶκαι καὶ ὅλα τὰ μεγάλα τῆς θαλάσσης κογχύλια καὶ κήτη συνώδευον τὸ ᾆσμα της;

Παρατηρεῖ τὸ κάτοπτρόν της ἐκ νέου. Στρέφει αὐτὸ δεξιᾷ-ἀριστερᾷ, ἄνω-κάτω, καὶ κατοπτρίζεται τὸν ἐξαίσιον αὐτῆς

λαιμὸν ἀλαβάστρινον μὲ τὰς χάριτας πετώσας, κατοπτρίζεται τὰς παρειὰς καταπορφύρους μὲ ὅλην τὴν ἀπαλότητα βελούδου καὶ τὸ στῆθος μαρμαῖρον, ἐξ οὗ ἀσπαίρει ἡ νεότης, ἡ ἰκμάς.

Ἐνθυμεῖται, ὅτι ὁ Ἄδωνις ἐπεζήτει τὸ ῥίπισμα τῶν περιστερῶν, ἵνα ὀνειρεύηται γλυκύτατα ὄνειρα. Πρὸς τοῦτο ἠλείφετο μὲ τοιαῦτα μῦρα, ἅτινα αἱ περιστεραὶ ἀγαπῶσι, ἵνα αὗται εἰς τὸ αἴσθημα τῆς ὀσμῆς πετῶσαι περιΐπτανται καὶ ριπίζωσιν αὐτόν. Ἡ Φιλημάτιον ἐζήλευε τὸ παράδειγμα, ἀλλὰ διηρώτα ἑαυτήν, ἐὰν ἡ καλλονή της δὲν ἦτο ἀρκετὸς μαγνήτης, ἵνα προκαλέσῃ τῆς ἐρωτύλου πελείας τὸ ῥίπισμα καὶ τὴν λατρείαν. Ἐν τοσούτῳ σήμερον ἔχει ἀνάγκην εἰπέρ ποτε νὰ φανῇ ὡραία, νὰ λάμψῃ, νὰ θαμβώσῃ, νὰ νικήσῃ.

Ἐνεδύθη τὸν λευκὸν ἔξωμον χιτῶνα φθάνοντα μέχρι τῶν γονάτων, καὶ αἱ δοῦλαι περιέδεσαν τὰς κυανᾶς ταινίας ὑπὸ τὴν μασχάλην. Ἐκτένισαν τὴν κόμην, περιέκαυσαν κομψοὺς ἰούλους βοστρύχους, ἔβαψαν αὐτὴν βαφαῖς ξανθαῖς, ἤλειψαν μύροις καὶ συμπλέξασαι τὰς περιχρύσους τρίχας ἐπέδεσαν ἐπὶ τῆς κορυφῆς κομψὸν δεσμόν, τὸν κόρυμβον. Χρυσῆ καὶ μαργαριταρόστικτος σφενδόνη περιέθεε τὴν κεφαλὴν γύρῳ, ἐνῷ ἐπιχαρίτως ὀπίσω ἄφινε δύο ταινίας. Ἡ ἐργασία αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν. Κατόπιν ἐβάφησαν τὰ χείλη μὲ ἀληθῆ πορφύραν καὶ αἱ βλεφαρίδες μὲ κελαινὸν βαθὺ χρῶμα. Λεπτὴ δὲ κόνις ὡς νιφὰς χιόνος καὶ ἀρωματώδης ἐφυσήθη ἀνὰ τὴν ἀτμόσφαιραν. Ἡ Φιλημάτιον ἐξηπλώθη ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου μὲ τὸ κάτοπτρον ἀνὰ χεῖρας.

Μία ἐκ τῶν δούλων της, μαύρη, μὲ μικρὸν στέφανον κότινον καὶ γυμνόπους, ἀνεπήδησεν αἴφνης καὶ ἁρπάσασα τὴν λύραν ἐκ τοῦ τοίχου ἤρξατο νὰ κρούῃ ἐνώπιον τῆς δεσποίνης, ψάλλουσα τὴν ἕξῆς στροφὴν τοῦ Ἀνακρέοντος:

Πλέκοντας στεφάνι κάπου μιὰ φορὰ
μέσ' στὰ ῥόδα ἀφῆκα Ἔρωτα κρυμμένο,
ἅπλωσα τὸ χέρι στ' ἄσπρα του φτερὰ
κ' ἔτσι τὸν κατάπια στὸ κρασὶ βρεγμένο.
Ὅμως τὰ φτερά του τώρα, συμφορά μου!
γαργαλίζουν μέσα τὴν φτωχὴ καρδιά μου.

(Παραφρ. Δροσίνη)

Ἡ Φιλημάτιον παρεδόθη εἰς σκέψεις. Ἡ μορφὴ τῆς Φρύνης καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης τὴν ἐτυράννουν πολύ. Ἔτρεμε δὲ σύσσωμος καὶ εἰς τὴν ἁπλῆν ὑποψίαν, μὴ ὁ φίλος της Τίμανδρος παρελκυσθῇ. Ὤ, ἡ γυναικεία φύσις! Ἀναπτύσσει ἀλαζόνα ἐγωϊσμὸν καὶ ταὐτοχρόνως καχύποπτον δειλίαν. Αἱ δοῦλαι ἐν τούτῳ προσήρμοσαν χρυσᾶ καὶ ἀδαμαντόστικτα ἐλλόβια εἰς τὰ ὦτα, ἐκρέμασαν ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ἐκ σφυρηλάτου καὶ λεπτοῦ χρυσοῦ ὅρμους μὲ κεφαλὴν λέοντος ἐν τῷ μέσῳ, ἐπέρασαν ψέλλια χρυσᾶ περὶ τοὺς βραχίονας καὶ εἰς τοὺς δακτύλους ὄφεις. Ἡ ἑταίρα ἀπήστραπτεν ἤδη εἰς τὰς λάμψεις τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν πολυτίμων λίθων.

Ὅταν ἡ Φιλημάτιον συνῆλθεν ἀπὸ τὰς σκέψεις της, διέταξε νὰ τῇ φέρωσι τὰς ὡραιοτέρας τῶν στολῶν της. Αὐτοστιγμεὶ ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη. Ἡ ἀμφίπολος ἔφερε τὴν πρώτην στολὴν τῶν συμποσίων μὲ τὴν τραγικὴν ἐσθῆτα. Ἐν πολυτελεῖ κανίστρῳ ἦτο ἁπλωμένη περιπόρφυρος ἐφεστρὶς μὲ κροσσοὺς χρυσοστίκτους καὶ πεπορπημένη μὲ περόνας μακρὰς κατὰ τοὺς ὤμους καὶ τὰ στήθη, τὰς ὁποίας ἐκόσμουν πολύτιμοι λίθοι σμαράγδου καὶ ρουβινίου. Ἕτερος ποδήρης χιτὼν περσικός, χρώματος τῶν ἴων, ἡ καλουμένη καλάσιρις, ἀνέκειτο παραπλεύρως. Ἑτέρα δὲ δούλη ἐκράτει ἀνὰ χεῖρας τὴν θαυμασίως μεγαλοπρεπῆ, τὴν λεπτοΰφαντον καὶ χρυσόστικτον ἀκταίαν, θαῦμα ἰδέσθαι. Καὶ ἐν ἑτέρῳ μικρῷ κανίστρῳ τῆς Συρίας ἐφέροντο σανδάλια παταρικὰ καὶ πέδαι χρυσαῖ, τὰ περισφύρια.

Ἡ ἑταίρα εἰς τὴν ὄψιν τούτων δὲν συνεκινήθη. Ἡ μαύρη δούλη ἤλλαξε τὸ μέλος καὶ ἤρξατο ψάλλουσα τὸ ᾆσμα τοῦ ἐραστοῦ προσφέροντος ἄνθη:

Μὲ κλῶνας μύρτου νάρκισσον θὰ πλέξω ἁπαλήν,
θὰ πλέξω κρίνα, ἴα καὶ κρόκον ἀνθηρόν,
θὰ πλέξω ῥόδα προσφιλῆ τῶν ἐραστῶν στολὴν
καὶ ὑακίνθων ἄνθη θὰ πλέξω πορφυρῶν.
Νὰ στολισθῇ τῆς φίλης μου ἡ ἐρασμία κεφαλὴ
καὶ στὴν πλουσίαν κόμην της ὁ στέφανος ν' ἀνθοβολῇ.

(Παραφρ.)

Ἡ Φιλημάτιον ἀνεστέναξε τότε καὶ ἡ μαύρη δούλη ἔπαυσε τὸ ᾆσμα της. Αἱ λοιπαὶ θεραπαινίδες εἰσελθοῦσαι ἐκόμιζον μῦρα καὶ πυξίδας καὶ ἔπλεκον στεφάνους ἀπὸ ἄνθη. Μία ἐξ αὐτῶν τότε, λαβοῦσα ριπίδα τῶν Τανάγρων κυανῆν καὶ χρυσοστέφανον σχήματος φύλλου φοίνικος, ἐζήτησε νὰ ριπίσῃ τὴν κυρίαν της. Ἀλλ' ἐκείνη ἠγέρθη τότε αἰφνιδίως, ἔλαβε μύρτινον χρυσόστικτον στέφανον, ἔθεσεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ξανθῆς κόμης, ἀναδεδεμένης σπαρτιατικῷ τῷ τρόπῳ, καὶ ἐζήτησε τὸ κάτοπτρόν της. Ἰσχυρὰ αὐτοπεποίθησις περὶ τῆς νίκης ἤρξατο διαγραφομένη ἐπὶ τοῦ προσώπου της, ὡσεὶ πλέον νὰ μὴ ἐφοβεῖτο καμμίαν ἀντίπαλον. Ἐζήτησε νὰ γράψῃ ἐπιστολὴν εἰς τὸν Τίμανδρον καὶ μετά τινα λεπτὰ ἔγραψε τάδε:

«*Φιλημάτιον Τιμάνδρῳ χαίρειν.*

«Τὸ ἑσπέρας θὰ εἶμαι ἑτοίμη, Τίμανδρε, ὅπως ἐπεθύμησες. Ὅταν ἐξηγέρθην τῆς κλίνης, εἶχον ἀρκετὴν κεφαλαλγίαν· ἀλλ' ἤδη ἔχω κάλλιον. Θὰ προσπαθήσω ἐν τῷ δείπνῳ νὰ διασκεδάσω ἀπὸ τοῦ νοῦ μου πᾶσαν μελαγχολίαν καὶ ἀπὸ τῆς καρδίας μου πᾶσαν ταραχὴν κρυφίαν. Σκοπεύω νὰ σπείσω ἀφθόνως τῷ Βάκχῳ καὶ νὰ χαρῶ τόσον πολύ, ὥστε νὰ σὲ καταστήσω ζηλευτὸν εἰς τοὺς συνδαιτυμόνας. Πρὸ παντὸς ὅμως ἐρέτω ἡ φιλοσοφία! Θὰ παραλάβω λυσιῳδοὺς καὶ αὐλητρίδας τὰς ἀρίστας, ὥστε ὁ οἶνος σου νὰ θερμάνῃ τὰς καρδίας καὶ νὰ ἀνάψῃ τὰς φρένας. Ἑτοιμάζομαι λοιπὸν καὶ περὶ μέσας νύκτας πρόσμενέ με. Τίμανδρε, ἔρρωσο!»

Τὴν ἐπιστολὴν ἀπέστειλεν ἀμέσως. Κατόπιν ἀπεμάκρυνε τὰς ἀμφιπόλους καὶ στηρίξασα διὰ τῶν χειρῶν τὸ πρόσωπον παρεδόθη εἰς σκέψεις. Μετά τινα ὥραν, ὡσεὶ νὰ ἔλυσε τὸ πρόβλημα, ἤρξατο μονολογοῦσα:

— «Ἔγραψα ὅτι ἐν τῷ συμποσίῳ δὲν ἐπιθυμῶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τοὺς φιλοσόφους. Ἀλλ' ἔπρεπεν ἰδιαιτέρως νὰ δηλώσω τὸν Σωκράτη. Ὤ, τὸν κακόσχημον σοφιστήν! Ἀγνοῶ, μὰ τὸν Δία, πῶς οἱ Ἀθηναῖοι καλοῦσι σοφὸν καὶ εὐφυᾶ τὸν βαττολόγον γέροντα, υἱὸν λιθοξόου καὶ Σειληνὸν τὴν μορφήν. Πολὺ ἀπορῶ. Φήμη διεδόθη ἀνὰ τὰς Ἀθήνας, ὅτι ἐν τῷ παρ' Ἀγάθωνι συμποσίῳ τῆς παρελθούσης ἑβδομάδος,

ὅπου ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Πλάτων, ὁ ἰατρὸς Ἐρυξίμαχος, ὁ Σωκράτης, κακῇ δὲ μοίρᾳ ὁ Τίμανδρος καὶ ἄλλοι τινὲς παρῆσαν, οἱ συνδαιτυμόνες ἀποστείλαντες τὰς αὐλητρίδας εἰς τὸν γυναικωνίτην, αὐτοὶ ἐφιλοσόφουν μέχρι πρωΐας περὶ ἔρωτος καὶ κάλλους. Τὸ περίεργον δὲ εἶνε, ὅτι πάντας ἐνίκησεν ἡ γνώμη τοῦ Σωκράτους. Ἀστεῖον μὰ τὸν κύνα! Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τίνα γνώμην δύναται νὰ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος οὗτος περὶ ἔρωτος, ὅταν ἐξελέξατο σύνευνον καὶ ἠγάπησε τὴν Ξανθίππην; Ποίας θεωρίας, ποίους κανόνας ἐφήρμοσεν ἐν τῇ ἐκλογῇ του; Ἤθελον πραγματικῶς ἀπό τινος γωνίας νὰ παρηκολούθουν τὴν διάλεξιν τοῦ συμποσίου ἐκείνου, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ γελάσω, ὦ! κατάκαρδα νὰ γελάσω. Ἔμαθον ὅμως συνάμα ὅτι οἱ πλείονες τῶν δαιτυμόνων μεμεθυκότες καὶ βεβαρημένοι ἔκλειον τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Μορφέως. Καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ὑπὸ τοιαύτας μόνον συνθήκας θὰ νικᾷ ὁ παλαιὸς σοφιστής. Ἀλλὰ καὶ ὁ μαθητής του ἐκεῖνος ὁ ἀτάσθαλος νεανίας, ὅστις ἀείποτε κωμάζει σφόδρα μεθύων καὶ βοῶν..... ὦ νεότης τῶν Ἀθηνῶν! Πόσον ποταπὴ κατήντησες ἐπευφημοῦσα καὶ ἀκολουθοῦσα ἕνα Ἀλκιβιάδη! Τὸ ὄνομά του ἐξητυελίσθη ἀνὰ τὰς ἀγυιὰς καὶ τοὺς οἴκους τῶν ἱεροδούλων, καὶ σὺ θεωρεῖς τὸν ἐπιδεικτιῶντα νεανίαν ὡς ἡγέτην! Προχθὲς διέτρεχε τὸ Κεραμεικὸν μετὰ πατάγου καὶ ἀλαλητοῦ. Πρὸς τὴν πρωΐαν, κωμάζων πρὸ τῶν Προπυλαίων τῆς γείτονος Λαΐδος, ἀπέθεσε στεφάνους ἐπὶ τῆς θύρας καὶ τοὺς ὡραίους στίχους, τοὺς ὁποίους βεβαίως παρ' ἄλλου ἐδανείσθη:

Στεφάνια μὲ τὰ δάκρυα τοῦ ἔρωτος βαμμένα,
μείνατ' αὐτοῦ στὴν θύρα της ἀπ' ἔξω κρεμασμένα·
τὰ φύλλα μὴ σαλεύετε καὶ μοναχὰ σᾶν δῆτε
τὴν ἄπονη ἀγάπη μου νὰ βγαίνῃ ἀπ' τὴ φωλιά της,
στὴν εὔμορφή της κεφαλή, στεφάνια, τιναχθῆτε,
μὲ τῶν ματιῶν μου τὴν βροχὴ νὰ λούσῃ τὰ μαλλιά της.

(Παραφρ. Δροσίνη)

Ἡ Φιλημάτιον ὠχρίασεν εἰς τοὺς στίχους τούτους. Ἔπαυσε μονολογοῦσα ἐφ' ἱκανὸν καὶ κατόπιν ἐξηκολούθησε:

— «Καὶ γνωρίζεις, Τίμανδρε, πῶς ἀνταπεκρίθη ἡ Λαΐς; χά - χά - χά! Ἀπεφύλλισε τὰ ἄνθη πρὸ τῆς θύρας καὶ μὲ οἰκτρὸν χαμόγελον εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἰκόν της. Καὶ βεβαίως! Ἄνθρωπον πωλήσαντα ὄχι μόνον τὴν καρδίαν του, ἀλλὰ καὶ τὸ λογικόν του εἰς μίαν Φρύνην, οὕτως ἀξίζει νὰ ποδοπατῇ τις ὑπὸ τὴν πτέρναν του. Ἀλλὰ τὸ ἑσπέρας πιθανὸν νὰ εἶνε ἐν τῷ συμποσίῳ. Θὰ γελάσω τότε διὰ τοὺς ἔρωτας καὶ τὴν ἀστασίαν τοῦ διασήμου τούτου νεανίου».

Β

Ἅμα τῇ νυκτὶ τὸ συμπόσιον εἶχεν ἀρχίσῃ. Πολυτελὴς τράπεζα εἶχε καλυφθῇ ἀπὸ ρόδα καὶ ἀπὸ λευκὰ ἴα. Ἡ σκευὴ τῆς τραπέζης ἦτο ἐπάργυρος. Ἀπὸ τῶν τοίχων ἐκρέμαντο εἰκόνες ζωγράφων τῆς Σικυῶνος, παριστῶσαι μυθικὰ ἐπεισόδια, κλῶνοι κεχρυσωμένοι ἐκ δάφνης καὶ δοραὶ θηρίων ἀγρίων.

Ἦσαν ἐκεῖ ὁ Σωσθένης, ὁ Νικίας, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Φαίδων. Ὁ Τίμανδρος περιχαρὴς συνεζήτει περὶ κάλλους. Ἐὰν θὰ ἦνε δυνατὸν ὑπὸ καθαρῶς τεχνικὴν ἔποψιν νὰ εὑρεθῇ σῶμα συνενοῦν ὅλους τοὺς ὅρους τῆς καλλιτεχνίας. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης προὔβαλεν ὡς ἄμεμπτον ὑπόδειγμα τὴν Φρύνην.

Ἐξέθηκεν ὅλην τὴν θεωρίαν τοῦ Σκόπα, τὰς γεωμετρικὰς καταμετρήσεις τοῦ Πολυκλείτου, τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φειδίου καὶ κατέληξεν εἰς τὸν Πραξιτέλη, ὅστις ἐσπούδασε τὸ σῶμα τῆς Φρύνης, βεβαιώνων ὅτι εἰς ὅλας τὰς σχολὰς τῆς γλυπτικῆς, τῆς κεραμευτικῆς καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς κοσμητικῆς πᾶσα προσπάθεια κατεβλήθη, ἵνα ἀντιγραφῶσιν αἱ γραμμαὶ τοῦ σώματος τῆς φίλης του ὡς πρότυπα τοῦ ἀπολύτου κατ' ἄνθρωπον Καλοῦ καὶ Ἁρμονικοῦ. Ἡ συζήτησις διήρκεσεν ὥρας ὁλοκλήρους καὶ κατήντησε θορυβώδης, ὅταν ἀνηγγέλθη ἡ ἄφιξις τῆς διασήμου ἑταίρας.

Ἡ Φιλημάτιον! Ἡ Φιλημάτιον!

Ἀνέκραξαν ὅλοι. Καὶ ὁ Τίμανδρος ἀνεπήδησεν, ἵνα ὑποδεχθῇ τὴν φίλην του. Ἡ ἑταίρα ἦτο δαιμονίως ὡραία τὴν ἑσπέραν ἐκείνην. Τρεῖς ἄλλαι γυναῖκες παρηκολούθουν αὐτήν, ἐξ ὧν αἱ δύο ἦσαν περιλάλητοι λυσιῳδοὶ μὲ χρυσῆν φόρμιγγα

ἀνὰ χεῖρας καὶ μὲ λύραν. Ἡ τρίτη ἦτο διάσημος ὅτι ὠρχεῖτο ἄριστα τὰς Χάριτας, τὰς Ὥρας καὶ τὰς Νύμφας. Ἡ Φιλημάτιον, ἀστράπτουσα ἐκ τοῦ χρυσίου καὶ ἐκ τῶν πολυτίμων λίθων, φέρουσα δὲ στέφανον ἐκ μύρτου κεχρυσωμένον, ἐκάθησε παρὰ τὸν Τίμανδρον. Τὰ ποτήρια ἐπληρώθησαν ἀφρόεντος μαύρου οἴνου Σκιαθίτου δὶς καὶ τρίς.

— Ἄσμα! ἀνεφώνησαν ἅπαντες καὶ τὰ βλέμματα ὅλων ἐστράφησαν πρὸς τὴν Φιλημάτιον.

— Θέλετε ᾆσμα; ἀπαντᾷ ἐκείνη. Λυσιῳδέ, ἄρχου τοῦ ᾄσματος!

Ἀλλ' ἡ λυσιῳδὸς διστάζει καὶ οἱ συνδαιτυμόνες δὲν μένουσιν εὐχαριστημένοι.

— Ναί, ᾆσμα! ἀλλὰ παρὰ σοῦ, φίλη!

Λέγει ὁ Τίμανδρος. Καὶ πλησιάσας τὴν διάσημον ἑταίραν, ὅπως ἦτο ἀνακεκλιμένος, ἀποθέτει εἰς τὸν λακκίσκον τοῦ λαιμοῦ της θερμὸν φίλημα.

Ἡ Φιλημάτιον, δεχθεῖσα τὴν πρώτην θωπείαν τοῦ ἐγωϊσμοῦ της, ἔνευσεν εἰς τὰς λυσιῳδοὺς καὶ κατήρξατο ᾄσματος σαπφικοῦ. Λύρα καὶ φόρμιγξ τὴν παρηκολούθουν.

Ὦ θυγατέρα σεβαστὴ τοῦ Δία, δολοπλέχτρα,
χρυσόθρονη, ἀθάνατη, θεά μου Ἀφροδίτη,
παρακαλῶ μὴ βασανῇς μὲ θλίψεις τὴν ψυχήν μου,
μόν' πρόφθασε καὶ ἔλα δῶ καθὼς καὶ ἄλλοτ' ἦλθες,
ὁπόταν εἰσακούοντας ταῖς πάμπολλαις φωναῖς μου
εὐδόκησες καὶ ἔζευξες τ' ἁμάξι τὸ χρυσό σου.
Καὶ ἀπὸ τὰ βασίλεια κινῶντας τοῦ πατρός σου
σ' ἐπῆραν τὰ γοργότατα κι' ὡραῖα σου σπουργίτια,
κι' ὁρμῶντας ἀπ' τὸν οὐρανὸ καὶ μέσ' ἀπ' τὸν αἰθέρα,
εὐθὺς ἐδῶ σὲ ἔφεραν ἐδῶ στὴ μαύρη γῆ μας.
Καὶ σὺ μὲ τὸ ἀθάνατο, κυρία, πρόσωπό σου
χαμογελῶντας ρώτησες: Σαπφώ, ποιός σὲ πειράζει;
τί εἶνε καὶ τί ἔπαθες; καὶ διατί μὲ κράζεις;
τί θέλει ἡ ἀναμμένη σου καρδοῦλα νὰ σὲ γένῃ;
ποιόν φίλο πάλι προσπαθεῖς διὰ νὰ παγιδεύσῃς;

(Παραφρ. Χριστοπούλου)

Καὶ εἰς τὴν φράσιν ταύτην ἡ Φιλημάτιον διέκοψε τὸ ᾆσμα. Καταπόρφυρος ὅλη καὶ πάσχουσα προδήλως διέχεε δακέθυμον πάθος γυναικὸς ἐρώσης.

— Εὐοῖ! Εὐάν! ζήσειεν! ἀνέκραζον οἱ συμπόται. Καὶ ἡ Φιλημάτιον ὡσεὶ λιπόθυμος ἀφέθη ρεμβάζουσα ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου.

— Οἶνον! οἶνον! ἀνέκραξαν τότε. Καὶ ἐστεμμένος ἔφηβος, λαβὼν τὴν οἰνοχόην, ἐπλήρωσε τὰς κύλικας μαύρου σκιαθίτου οἴνου. Οἱ συμπόται ἔπιον ἐπανειλημμένως καὶ ἤρξαντο ἐναλλὰξ νὰ ψάλλωσι τὰ σκόλια.

— Λυσιῳδοί, δὲν θὰ ψάλητε τίποτε; ἠρώτησεν ὁ Νικίας. Καὶ ἡ πρώτη λυσιῳδὸς ἤρξατο νὰ ψάλῃ τὸ ᾆσμα τῆς Σαπφοῦς εἰς τὴν Ἀφροδίτην. Ἡ ἑτέρα λυσιῳδὸς παρηκολούθει.

Ἐλ' Ἀφροδίτη, κέρασε
μὲ τὰ χρυσᾶ ποτήρια
νέκταρ σμιγμένο μὲ λαμπραὶς
φιλαὶς καὶ φαγοπότια
στοὺς ἰδικούς μου τουτουνοὺς
καὶ ἰδικούς σου φίλους.

(Παραφρ. Δροσίνη)

— Εὐοῖ τὴν λυσιῳδόν! ἀνέκραξαν πάντες. Καὶ ἐγερθεὶς ὁ Σωσθένης ἔλαβε ρόδα ἀπὸ τῆς τραπέζης πολλὰ καὶ ἐστεφάνωσε τὴν λυσιῳδόν.

— Λυσιῳδέ! λέγει ὁ Ἀλκιβιάδης. Λάβε τὴν λύραν καὶ παρακολούθησε τὸ ᾆσμα μου! Ἡ λυσιῳδὸς ὑπήκουσε.

Ρόδα κρατεῖς στὰ χέρια σου
καὶ ρόδα στὴν μορφή σου,
ποιά ρόδ' ἀπὸ τὰ δυὸ πουλεῖς,
κορίτσι μου, ἀποκρίσου!

— Ρόδα! ρόδα! ἀνεφώνησεν ὁ Νικίας καὶ ἁρπάσας τοιαῦτα ἐκ τῆς τραπέζης ἔρραινε τὰς λυσιῳδούς.

Ἡ Φιλημάτιον ἀγερώχως ἐξηπλωμένη παρηκολούθει τὰς θυμικὰς ταύτας ἐκδηλώσεις μετά τινος ἀνησυχίας.

Ἀλλ' ὁ Τίμανδρος ἀποταθεὶς πρὸς τὴν φίλην του λέγει:

— Φιλημάτιον, εἶσαι ἡ θεὰ τοῦ συμποσίου καὶ τὸ ᾆσμα σου συγκινεῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς Ὀλυμπίους. Διάχυνε τὰς χάριτάς σου ἀφειδῶς καὶ σύρε κατόπιν τοῦ ἅρματός σου τὴν εὐγενῆ τῶν

Ἀθηνῶν νεολαίαν. Ὦ, εἶσαι σήμερον δαιμονίως ὡραία. Ἑταῖροι, ἐπικροτήσατε! Ἐὰν θεὰ κατέβη γυναικὸς ὁμοίωμα λαβοῦσα, εἴτε γυνὴ εἰς οὐράνια δώματα ἀνῆλθεν ἵνα στολισθῇ τόσον ἀφειδῶς μὲ ἐκείνων τὰ δῶρα, ὧ βεβαίως — μὰ τοὺς ἀθανάτους — ἡ Φιλημάτιον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον δὲν ἀνήκει.

— Ὁμολογοῦμεν! ἀνέκραξαν ὅλοι. Καὶ μόνος ὁ Ἀλκιβιάδης ἐφαίνετο σκυθρωπάζων. Φαίνεται, ὅτι ὁ ἀθηναῖος οὗτος εὐπατρίδης ἦτο ἐφεκτικὸς εἰς τὸν θαυμασμόν του. Λάτρης ἄλλης θεᾶς δὲν ἐφαίνετο συγκεκινημένος. Ἡ Φιλημάτιον ἐγίνωσκε τὸν θαυμαστήν καὶ φίλον τῆς ἀντιπάλου αὐτῆς Φρύνης, καὶ τὰ βλέμματά της σπανίως ἀπέσυρε ἀπὸ τοῦ συνδαιτυμόνος. Ἀλλ' ἡ ψυχρὰ ἀναστροφὴ ἐκείνου εἶχεν αὐτὴν πληγώσῃ καιρίως. Ὁ Τίμανδρος τότε, ἀντιληφθεὶς τῶν γινομένων καὶ ζητῶν νὰ παραπλανήσῃ πᾶσαν ἀντιζηλίαν τῆς φίλης του λέγει:

— Ἀλκιβιάδη, νομίζεις ὅτι οἱ Θεοὶ θὰ ἀποστείλωσιν εἰς τοὺς θνητοὺς ἐκ νέου ὅμοιον ἄλλο πρόπλασμα τοῦ κάλλους; ἢ συμφωνεῖς μετ' ἐμοῦ, ὅτι ἡ Φιλημάτιον θὰ μείνῃ καὶ παρὰ τοῖς ἐπιγόνοις ὡς ἡ μόνη γυνή, τὴν ὁποίαν οἱ θεοὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸν κόσμον ἅπαξ διὰ παντός, ἵνα ἐπιδείξωσι τὸ θεῖον κάλλος;

— Τοῦτο σημαίνει, Τίμανδρε, ἀπεκρίνατο ἐκεῖνος, ὅτι οἱ θεοὶ ἔδωκαν πολλὰς καὶ διαφόρους γνώμας ἐν τῷ ὁρᾶν καὶ κρίνειν τοὺς θνητούς. Ἄλλως πόλεμος καὶ μάχη θὰ κατέστρεφεν αὐτούς, ἐὰν ἦτο εἷς ὁ πόθος καὶ ὁ ἔρως ὅλων. Οὔτε αὐταὶ αἱ τὰ Ὀλύμπια ἔχουσαι ἀθάνατοι θεαὶ κέκτηνται τῶν ἰδίων χαρίτων. Ἢ νομίζεις ὅτι ἔλαχεν εὔκολον λαχνὸν ὁ θεοείκελος ἐκεῖνος Πάρις ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἴδης; Ἐγὼ μάλιστα νομίζω, ὅτι οὐδὲ καθ' ὅλας τὰς στιγμὰς εἶνε ἡ αὐτὴ καὶ μία γνώμη τῶν θνητῶν. Καὶ ἐὰν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην παρελκόμεθα ἁπλέτῳ θυμῷ πρὸς τὸ σφριγηλὸν κάλλος, ὅπερ τόσον τὰς ἐπιθυμίας ἡμῶν σαγηνεύει καὶ θωπεύει, ἐν τούτοις εἰς ἄλλας ὥρας ὀλιγώτερον τὴν σάρκα συγκινούσας, εἰς ὥρας μᾶλλον ἠρέμους καὶ μᾶλλον ὑψηλάς, ἡ ψυχὴ ἡμῶν θὰ φέρηται ὑψηλότερον πολὺ εἰς σφαίρας, ὅπου ἀτάραχος ὁ νοῦς καὶ μεμαγευμένος ἀπὸ ἀκτῖνας οὐρανίους θὰ φέρηται πρὸς τὴν Ἀλήθειαν καὶ τὰς γραμμὰς αὐτῆς, ὑπεράνω πάσης αἰσθητικῆς συγκινήσεως καὶ πρὸς ἐνδάλματα τῶν ἀθανάτων ὑπεράνω πάσης ἐποχῆς καὶ πάθους τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ Φιλημάτιον ἀκούουσα τὴν ὀχληρὰν αὐτὴν φιλοσοφίαν ᾐσθάνετο πνιγμὸν εἰς ἑκάστην ποιητικὴν ἔξαρσιν τοῦ Ἀλκιβιάδου. Ἐπληττεν εἰς τοὺς λόγους του καὶ ἐζήτει νὰ πατάξῃ τὴν αὐθάδη παρατονίαν, ἥτις ὕψωνε κεφαλήν, ἵνα ἀσχημίσῃ τὴν συμφωνίαν τῆς ἀποθεώσεώς της ἐν τῷ συμποσίῳ ἐκείνῳ. Ἀλλ' ἡ μορφὴ τῆς Φρύνης ἀδιάλειπτος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν της τὴν ἐξενεύριζεν. Ἠσθάνετο ὅλους τοὺς φοβεροὺς νυγμοὺς τῆς ζηλείας. Ἐπὶ τέλους ἔλαβε τὸν λόγον καὶ εἶπεν:

— Ἀλκιβιάδη, ἔχεις νωθρὰς τὰς σκέψεις. Σὺ ὁ καυχώμενος ὅτι εἶσαι ὁμιλητὴς τοσούτων σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων, πῶς ἀγνοεῖς τὸν ὁρισμὸν τοῦ ὡραίου καὶ πῶς, μαθητὴς τοῦ Σωκράτους λεγόμενος, δὲν ἀπέβαλες τὴν ὀφρῦν τῆς ὑπερηφανείας; Καὶ ἐὰν δὲν σαγηνεύῃ, ἐὰν δὲν παρέλκῃ, ἐὰν δὲν μαγνητίζῃ, ἐὰν δὲν ἀποσπᾷ τὴν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ οἰκείου σώματος εἰς ἕτερον, καὶ τίνα λοιπὸν ἄλλον σκοπόν, γνώρισμα καὶ ἀρετὴν ἔχει τὸ κάλλος; Ἀναφέρεις οὐρανούς, ἀστέρας καὶ ἐνδάλματα τῶν ἀθανάτων· ἀλλὰ τοῦτο σημαίνει ὅτι συγχέεις τὸ ὑψηλὸν καὶ μέγα μετὰ τοῦ Καλοῦ. Δὲν ἐγένετο ἄρα γε διάκρισις αὐτῶν εἰς τὰ Διδασκαλεῖα καὶ εἰς τὴν Ἀκαδήμειαν, ὅπου ἐφοίτας;

— Ἐγένετο, φίλη· ἀπαντᾷ ἐκεῖνος. Ἀλλὰ τὸ ἓν ἔρχεται ἐν στιγμαῖς παραφορᾶς, μέθης καὶ πάθους· τὸ ἄλλο δὲ ἐν στιγμαῖς νηφαλίοις, ὅπου ἡ ψυχή, ὡς εἶπες, ζητεῖ βεβαίως νὰ ἀποσπασθῇ ἀπὸ τοῦ σώματος, φερομένη ὅμως οὐχὶ πρὸς ἕτερον σῶμα, ἀλλὰ πρὸς ὄνειρον εὐγενὲς καὶ πρὸς κόσμον ἰδεώδη, ὃν συναπήρτισαν δύο ψυχαὶ ἐρῶσαι. Τοιοῦτος εἶνε ὁ εὐγενής, ὁ ὑψηλός, ὁ αἰώνιος καὶ μέγας ἔρως.

— Μὰ τὴν ἀλήθειαν! Ἀλκιβιάδη, δὲν σὲ ἐννοῶ, ἀπήντησεν ἡ Φιλημάτιον. Ἢ διατρέχεις ὑψηλὰς θεωρίας ὑπερφυσικὰς εἰς τοὺς θνητούς, ἢ ζητεῖς διαλεκτικὴν νὰ ἐπιδείξῃς καὶ νὰ τορνεύῃς φράσεις ἀκατανοήτους. Εἰπέ μοι. Ὅταν ἐρᾶσαι φίλης ἐρωμένης, τότε φιλοσοφεῖς μετ' αὐτῆς καὶ καταστρώνεις σχέδια καὶ θεωρίας ἰδανικοῦ ξένου κόσμου, εἴτε φέρεις ἐν τῇ ψυχῇ σου ἀκοίμητον φλόγα καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου ἀδιάλει-

πτον κτύπον ὑπάτης εὐτυχίας, ὅταν εὑρίσκεσαι πλησίον της, ὅταν ἀναπνέῃς τὸν αὐτὸν ἀέρα, ὅταν αἰσθάνεσαι μετ' ἐκείνης τοὺς αὐτοὺς πόθους, τὰς ἰδίας χαράς, τὰς αὐτὰς ἀπογοητεύσεις καὶ συγχρόνως συνενώῃς μετ' ἐκείνης τὴν τύχην, τὴν ψυχήν, τὸ σῶμα!

— Ἀλκιβιάδη, ἠττήθης! ὑπέλαβεν ὁ Σωσθένης. Ἡ Φιλημάτιον ἔχει δίκαιον. Ζήτω ὁ ἔρως τοῦ κάλλους, τῆς ἐρωμένης! Ζήτω ὁ πύρινος ἔρως, ἡ Φιλημάτιον!

— Ζήτω! εὖοῖ! ἐφώνησε καὶ ὁ Νικίας. Τὸ σῶμα τῆς καλῆς ἐρωμένης μαγεύει, ὁ ἔρως μεθύει, ἐνθουσιᾷ, ἀποσπᾷ καὶ ἐπὶ τέλους.....

— Καὶ ἐπὶ τέλους, Νικία; ἐρωτᾷ μετὰ πικροῦ καὶ εἴρωνος μειδιάματος ὁ Ἀλκιβιάδης.

— Καὶ ἐπὶ τέλους ἀφαιρεῖ τὰς φρένας, προτρέχων ἀπαντᾷ ὁ Σωσθένης.

— Τότε ἴσως ἐνωρίτερον· λέγει ὁ Ἀλκιβιάδης.

— Καὶ ἀφαιρεῖ τὰς φρένας, ἐξακολουθεῖ ὁ Σωσθένης, τόσον τελείως, ὥστε ἡμεῖς μέν, ἡγουμένου τοῦ Τιμάνδρου, νὰ στεφανῶμεν θεὰν ἀθάνατον τὴν Φιλημάτιον, σὺ δὲ παρ' ἄλλης φρεναπατηθείς, συσσωρεύεις ἀπ' ἀρχῆς διὰ τέλους παραλογισμούς, πλὴν — μὰ τὴν ἀλήθειαν — μετὰ πολλῆς τέχνης. Ὅλοι ὅμως ὑπονοοῦμεν τὰ πρότυπα τῆς ἐμπνεύσεως καὶ ὁμολογοῦμεν ἰσότητα πλήρη μεταξύ των. Εἰς τὸ ἰοστέφανον Ἄστυ τῆς Παλλάδος, ἥ τε Φρύνη καὶ ἡ Φιλημάτιον εἶνε δῶρα τῶν Ἀθανάτων. Οἶνον! οἶνον! Σπείσωμεν οἶνον!

— Σπείσωμεν, Σώσθενες! ἀπήντησεν ὁ Ἀλκιβιάδης. Ὁμολογῶ ὅμως, ὅτι δὲν μοὶ ἀρέσκουσιν αἱ συγκρίσεις, οὔτε ἐννοῶ νὰ θέσω ὑπὸ συζήτησιν καὶ σύγκρισιν ὅ,τι καὶ νὰ σκεφθῶ εὐλαβοῦμαι, ὅ,τι λατρεύει ἡ ψυχή μου ὡς ἀπείρως καλόν, ὡς μορφὴν θείαν φυγάδα τῶν Ἠλυσίων, ὡς μάγον ἀκτῖνα ξένου κόσμου, ὅπου μόνον θεοὶ καὶ μάκαρες ζῶσιν. Ὤ! πρὸς τῶν σῶν γενείων, Σώσθενες! Μὴ νύσσῃς, ὦ μή, ψυχὴν ἀνακυκλῶσαν ἐν ἑαυτῇ οὐράνιον κόσμον καὶ καρδίαν τρωθεῖσαν δεινῶς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης. Ἴσως εἶμαι τόσον ἐρωτευμένος, ὥστε πύρινον ἡ Ἀφροδίτη νὰ μοὶ ἀπέστειλε τὸν υἱόν της. Λέγει τὸ ᾆσμα:

Ἡ Κύπρις πῶς τοιοῦτον ἐγέννησεν υἱόν,
τοῦ κύματος ἡ κόρη, τὸν πύρινον Θεόν!

Ὤ, τὸν αἰσθάνομαι βαθύτατα μάλιστα. Προχθές, ἐνῷ ἐκῶμαζον ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ οἴνου παρὰ τῇ κιθαρῳδῷ Λαΐδι, ἤκουσα τὸ ἑξῆς νέον σκόλιον, ὅπερ ἐκείνη ἔψαλλεν ὑπομελῳδούσης τῆς κιθάρας:

Ἔχει φωτιὰ
στὰ μάτια της ἐκείνη,
μὲ μιὰ ματιὰ
σὲ καῖνε σᾶν καμίνι.

—

Κ' ἔχει θηλειὰ
στὰ χείλη της κρυμμένη,
μὲ δυὸ φιλιὰ
σᾶν σκλάβο της σὲ δένει!

(Antholog. greca *Δροσίνη*)

— Χά - χά - χά! ἀνεκάγχασεν ἡ Φιλημάτιον μετὰ πολλῆς πικρίας. Ὁμολόγησον λοιπόν! Καὶ κατόπιν τοιούτου πάθους, τόσου ἔρωτος, ἀναλαμβάνεις ἀδεκάστου κριτοῦ καὶ ἑλλανοδίκου πρόσωπον! Καὶ ὁμιλεῖς περὶ ἔρωτος, περὶ Καλοῦ! Χά - χά - χά!

— Ἀπορεῖς, Φιλημάτιον, διότι ὁμιλῶ περὶ Καλοῦ καὶ περὶ ἔρωτος; Ἀλλ' ἔχω ἐν τῇ ψυχῇ μου τὸ θαυμαστὸν πρότυπον, τὸ οὐράνιον κάλλος καὶ δὲν δικαιοῦμαι νὰ κρίνω καὶ νὰ δικάζω;

— Καὶ ἐγώ, Ἀλκιβιάδη, παρεμπίπτων λέγει ὁ Τίμανδρος, ἔχω ἐν τῇ καρδίᾳ μου θεῖον πρότυπον τοῦ ὡραίου, ἐπίφθονον καὶ τοῖς ἀθανάτοις. Ἔχω τὴν Φιλημάτιον καὶ τῇ ἀπονέμω τὸ πρωτεῖον!

— Καὶ οἱ δύο ἀξιοῦτε, λέγει ὁ Φαίδων, ὅτι κατέχετε θεῖα πρότυπα. Ἀλλὰ δὲν εἶνε δυνατὸν ἀμφότερα νὰ ἔχωσι τὰ πρωτεῖα.

— Τότε, λέγει ὁ Ἀλκιβιάδης, πρωτεύει τὸ ἰδικόν μου.

— Θὰ κρίνωμεν! ἀπαντᾷ ὁ Φαίδων.

Ἡ Φιλημάτιον ὑπέφερε πολύ. Ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ ζηλεία μετεῖχον ὅλης τῆς πεισμονῆς, ἥτις διακρίνει τὰς γυναῖκας.

Καὶ ἐζήτησε παρὰ τῆς δούλης της τὸ κάτοπτρον τοῦ Τιμάνδρου ἵνα διορθώσῃ τὴν κόμην της. Ἄπλετος εὐχαρίστησις ἐζωγραφήθη ἐπὶ τοῦ προσώπου της, ὡσεὶ νὰ ἀνεθάρρησεν ἀπὸ μεγάλης ἐπιτυχίας. Καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἔρριπτε ταχὺ βλέμμα ἐπὶ τοῦ ὡραίου κατόπτρου.

Τὸ κάτοπτρον ἦτο ἐκ χαλκοῦ ἐστιλβωμένου μετὰ λαβῆς γεγλυμμένης εἰς ὁμοίωμα τῆς Ἀφροδίτης, ἣν ἐνηγκαλίζοντο δύο ἔρωτες. Ὁ στιλπνὸς δίσκος ἔφερε γύρῳ ἀνάγλυφα παριστῶντα τὸν ὡραῖον Γανυμήδην, ὅταν ἡρπάζετο παρὰ τοῦ ἀετοῦ. Παρέκει παριστῶντο Σειληνοί, φέροντες ἐν φυγῇ τὰς Μαινάδας καὶ κάτωθι οἱ ἔρωτες τοῦ Διονύσου. Ἐπάργυροι ἀκτῖνες διέτρεχον τὸν δίσκον τοῦ κατόπτρου, ὅστις ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως ἔφερεν ἄλλας μυθολογικὰς παραστάσεις.

— Λοιπόν, Ἀλκιβιάδη, τίνας ἀποδείξεις ἔχεις, ὅτι πρότυπον τοῦ κάλλους εἶνε τὸ σὸν ἰδεῶδες;

— Τὴν τέχνην, φίλε! Θέλεις καλύτερον ταύτης κριτὴν καὶ γνώμονα;

— Τὴν τέχνην; ἀνεφώνησαν οἱ ἄλλοι μετ' ἀπορίας.

— Ἄ! Ὄχι! ἀπαντᾷ ὀργίλως ἡ Φιλημάτιον. Ἡ τέχνη κρίνει ὅ,τι βλέπει καὶ μετρεῖ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἀγνώστου πῶς θὰ κρίνῃ; Ἐγὼ δὲ ποτὲ δὲν ἐμιμήθην τὴν Φρύνην καὶ τὰς ὁμοίας αὐτῇ, αἵτινες ἀρέσκονται νὰ ἐκθέτωσι τὰς γραμμὰς τοῦ σώματός των πρὸ τεχνίτου, ἔστω καὶ ἂν οὗτος Πραξιτέλης καλῆται. Χαρίζω εἰς αὐτὰς ὅλας τὰς εὐτελεῖς κολακείας τοῦ τεχνίτου καὶ τὴν φήμην.

— Χαρίζεις, Φιλημάτιον, ὅ,τι δὲν σοὶ ἀνήκει; Καὶ ἐὰν οἱ θεοὶ ἔδωκαν εἰς θνητὴν πάγκαλον τὸ ὁμοίωμά των, τίς γυνὴ ἀλαζὼν καὶ κατὰ τῶν θεῶν δρῶσα, θὰ κρατήσῃ μυστικὸν καὶ ἄγνωστον τὸ θεῖον δώρημα, ὅπερ δὲν τῇ ἀνήκει, οὔτε ἐδόθη δι' αὐτήν;

— Ἀλκιβιάδη, ὑβρίζεις! λέγει ὁ Τίμανδρος.

— Τίμανδρε, ποτέ! Ἀλλὰ διατί τότε ἐπιζητεῖς τὸ Καλὸν εἰς τὰ Κεραμεῖα καὶ εἰς τὰ Σπουδαστήρια τῆς γραφῖδος καὶ τῆς σμίλης, ὅταν ἀποξενώνῃς τὰ πρότυπα τῆς ἐμπνεύσεώς των. Αὐτὸ τοῦτο τὸ κάτοπτρον, Τίμανδρε, ὅπερ ἐχάρισες, καὶ τὸ ὁποῖον ἡ Φιλημάτιον τόσον ἀγαπᾷ, πόθεν ἄλλοθεν θὰ εἶχε

τὴν ὡραίαν αὐτὴν παράστασιν, ἣν βλέπω, τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης, ἐὰν ὁ τεχνίτης ἤθελε ταύτην νὰ ἀπεικάσῃ;

— Ἔχει τὸ κάτοπτρον τοῦτο τὴν παράστασιν τῆς Ἀφροδίτης; ἐρωτᾷ ὁ Νικίας.

— Νομίζω, ἀπαντᾷ ὁ Ἀλκιβιάδης.

— Μάλιστα, λέγει ἐντόνως ἡ Φιλημάτιον. Ἀλλ' ὡς πρότυπον τῆς Ἀφροδίτης ταύτης, βεβαίως δὲν ἐχρησίμευσεν ἡ φίλη σου.

— Πάνυ καλῶς, ἐπιλέγει ὁ Ἀλκιβιάδης. Μοὶ ἐπιτρέπεις νὰ τὸ ἐπισκοπήσω;

Ὁ Ἀλκιβιάδης, παρατηρῶν μετὰ προσοχῆς τὸ κάτοπτρον, λέγει συγχρόνως τὰς κρίσεις του. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε θαυμασίας τέχνης τῆς Κορίνθου. Ὡραία εἶνε ἡ ἐπαργύρωσις καὶ διαφανὴς τοῦ δίσκου ἡ στιλπνότης. Τὰ ἀνάγλυφα τοῦ γύρου εἶνε πολὺ ὡραῖα γεγλυμμένα καὶ πολὺ λεπτά! Καὶ ἡ λαβὴ αὐτή.... ὦ θεοὶ ἀθάνατοι.... ἡ λαβὴ αὐτή....

Ὁ Ἀλκιβιάδης προσήλωσε ἀγωνιωδῶς τοὺς μεγάλους ὀφθαλμούς του ἐπὶ τῆς λαβῆς καὶ ἐπανέλαβε:

— Φαίδων, Τίμανδρε, Σώσθενες καὶ σεῖς οἱ ἄλλοι ἑταῖροι! Ἴδετε τὴν λαβὴν αὐτὴν εἰς τὴν θείαν καὶ ἔκπαγλον τοῦ προσώπου κατατομήν, εἰς τὸ ὑψηλὸν καὶ γελόεν μέτωπον, εἰς τοὺς θαυμαστοὺς χαρακτῆρας, ὦ! ἴδετε τὰ εὑρέα καὶ ἀσπαίροντα ἁρμονικὰ στήθη, τὸν θεσπέσιον τράχηλον καὶ εἴπατε, σεῖς εἴπατε, φίλοι, ὁποία ἀναπαράστασις εἶνε... Ὦ Φρύνη! Φρύνη!

Καὶ οἱ ἑταῖροι ἠθροίσθησαν περὶ τὸν Ἀλκιβιάδην.

— Ψεύδεσαι! ἀναφωνεῖ καταπόρφυρος καὶ ἀλλοφρονοῦσα ἡ Φιλημάτιον. Ψεύδεσαι!

— Ἐγώ;.... πιθανόν! ἀπαντᾷ ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἀλλ' ἡ τέχνη, ὦ! ἡ τέχνη ποτέ!

Καὶ ἐνηγκαλίσθη τὸ κάτοπτρον, τὸ ὁποῖον ἀπεικόνιζε πράγματι τὴν Φρύνην. Ἡ λαβή του παρίστα τὸ θαυμάσιον πρόπλασμα τῆς διασήμου ἑταίρας.

Ἀλλ' ἡ Φιλημάτιον ἔπεσε λιπόθυμος. Αἱ λυσιῳδοὶ ἔμειναν ἄφωνοι καὶ συγκεκινημέναι. Μόνον αἱ δοῦλαι προσδραμοῦσαι περιεποιοῦντο τὴν πρωταγωνίστριαν ἑταίραν ἡττηθεῖσαν. Οἱ

συνδαιτυμόνες ἀναγνωρίσαντες τὴν νίκην τοῦ Ἀλκιβιάδου ἔμειναν σιγηλοὶ καὶ περισσότερον ἐξ ὅλων κατηφὴς καὶ ἄναυδος ἔμεινεν ὁ Τίμανδρος. Τὸ συμπόσιον οὕτω διελύθη. Καὶ οἱ δοῦλοι ἔσβεσαν τὰ φῶτα.

Γ

Ὀλίγας ἡμέρας ἀργότερον ἡ Φιλημάτιον ἔφυγεν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κόρινθον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μίλητον. Πανταχοῦ ἀνὰ τὰς Ἀθήνας διελαλεῖτο ἡ σκηνὴ τοῦ συμποσίου ἐκείνου τοῦ Τιμάνδρου. Καὶ ὅταν ἐγνώσθη, ὅτι ἀναχωρεῖ ἡ διάσημος ἑταίρα, πλῆθος νέων θαυμαστῶν καὶ φίλων προσεπάθησαν νὰ μεταπείσωσιν αὐτὴν τοῦ σκοποῦ της. Ἀλλ' ἡ Φιλημάτιον ἔμεινεν ἀμετάπειστος.

Ὅταν ἐγνώσθη ἡ ἀναχώρησις, γενικὴ κατήφεια καὶ λύπη κατέλαβε τῶν Ἀθηνῶν τὴν νεολαίαν. Τὸ ὄνομά της ὅμως ἔμεινεν εἰς τὰς ὁμιλίας τῆς ἰοστεφάνου πόλεως.

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΙΖΥΗΝΟΣ

Ι

Τὸ δρᾶμα τοῦ Γκύ δὲ Μωπασσάν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ ἔτος 1892 ἐτάραξε τὸν φιλολογικὸν κόσμον τῶν Παρισίων, ἔσχε πικρὸν ἀντίκτυπον καὶ εἰς τὴν νεοελληνικὴν πτωχὴν φιλολογίαν. Ὁ κόσμος ἐκεῖ ἔκλαιε μίαν ἀτυχῆ διάνοιαν, κλεισθεῖσαν εἰς τὸ φρενοκομεῖον ἐν καιρῷ τοῦ σπινθηροβολισμοῦ της, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία προέπεμπε εἰς παρόμοιον ἄσυλον χαριτωμένον τέκνον της καὶ ἐμπνευσμένον ὅλου τοῦ κάλλους, τῆς δυνάμεως, τοῦ μυστηρίου της, τὸν Γεώργιον Μ. Βιζυηνόν. Ὤ! ἐνθυμοῦμαι ἀλήστως τὴν ἀλγεινὴν ἐκείνην νύκτα. Ὁ ποιητής, ὑπὸ τὸ ἀμυδρὸν σκιόφως τῆς ἑσπέρας, ἐστολισμένος μὲ ἄνθη λευκωπά, μὲ ἀνεμώνας, μὲ ὡραῖα ῥόδα, ὀλίγα ἀγριολούλουδα καὶ μὲ μαργαρίτας δύο-τρεῖς ἐπὶ τῆς κομβιοδόχης, ἰσχυρίζετο, ὅτι περιέμενε τὴν μνηστήν του, τὴν ξανθὴν καὶ γαλανὴν κόρην τῶν φαντασιοπλήκτων ὀνείρων του. Ἡ φυσιογνωμία του, νευρώδης, συνεσπᾶτο συχνὰ-πυκνὰ καὶ ὁ ἴδιος διασκελίζων τὴν αἴθουσαν, ἀπήγγελλε περιπαθεῖς στροφὰς φλογεροῦ ἔρωτος καὶ ἔρραινε πρὸ τῆς θύρας του δροσοπέταλα ῥόδα, ἐφ' ὧν θὰ ἐπάτει ἡ γαλανή του!

Ὤ, ἐκείνην τὴν νύκτα, τὴν τραγικὴν ἐξέλιξιν, τὰς τρομακτικὰς φάσεις σαιξπηρείου ἐμπνεύσεως! Ἐπεφυλάχθην μάρτυς ἐξαρθρώσεως ἀριστοτέχνου νοῦ εἰς ἀγνώριστον ἰκρίον, εἰς διανοητικὸν σκελετόν, εἰς ἐρείπιον. Ἐνίοτε ἡ μαλακή του, ἡ ἥσυχος μορφὴ ἔλαμπε καὶ πάλιν τὴν φυσικήν της γλυκύτητα, καὶ ἰδού αὐτός, ὡσεὶ οὐδὲν ἐκ τῶν προτέρων νὰ διεδραμάτιζε, μοὶ ἀπέτεινε σώφρονα τὸν λόγον καὶ συνεζήτει τὰ προσφιλῆ

του καλλιτεχνικὰ θέματα καὶ ἐσμίλευε καὶ ἐλάξευε περιπαθεῖς στίχους, ὢ! ἀκόμη εὐτυχοῦς συλλήψεως, αἰθερίας.

Ἐγὼ καταρώμενος τὴν ἀνηλεῆ μοῖραν, τὴν βάσκανον τύχην τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου, συνέσφιγγον τὴν καρδίαν μου καὶ συνεκράτουν τὸ δάκρυ, ἐνῷ παρεκάλουν τὸν Θεὸν νὰ ἐξημερώσῃ τὴν νύκτα, τὴν ἀτελείωτον ἐκείνην νύκτα.

Δύο ἑβδομάδας κατόπιν μετὰ τοῦ φίλου κ. Φέρμπου ἐπεσκεπτόμεθα τὸ Δρομοκαΐτειον φρενοκομεῖον. Καθ' ὁδὸν ὑπὸ τὸ κράτος ποικίλων αἰσθημάτων, οὔτ' ἐγὼ οὐδ' ἐκεῖνος προὔβαλλε θέμα διαλόγου. Ἐστρέφομεν μόνον ἐσθ' ὅτε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ ἰοστέφανον Ἄστυ καὶ ἐρρεμβάζομεν τί μεγαλούργημα δύναται νὰ συλλάβῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς καὶ ποῦ μοιραίως νὰ καταντήσῃ. Μετὰ τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἡ λευκὴ τοῦ καταστήματος πρόσοψις, τὸ ἐρυθρὸν πλαισίωμα καὶ ἡ ἠρεμία τοῦ ἀδένδρου πλὴν θεαματικοῦ τοπίου μᾶς περιέλουσαν ἀσυνήθη ψυχρότητα.

Ἡ ἅμαξά μας ἔστη, καὶ ὁ κρότος τῆς κιγκλιδωτῆς θύρας μᾶς ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς εἰσόδου. Ὡραῖον ἄσυλον, καλλίστη περιποίησις καὶ δεξιὰ διεύθυνσις. Ὁ ἀτυχὴς ποιητὴς ἦτο τὸ ἀντικείμενον γενικῆς συμπαθείας. Τὸ νόσημα ἐχαρακτηρίσθη ἀνίατον, ὡς ὀργανικὴ ἀλλοίωσις τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νωτιαίου ἐν ταὐτῷ. Ἐν τῷ δωματίῳ τῆς διευθύνσεως, ὅπου ἐγενόμεθα δεκτοί, παρετήρησα ὅτι ἐπὶ τῆς τραπέζης ἔκειντο φύλλα ἐρριμένα μὲ ἡμίσβεστον γραφὴν καὶ μὲ μελανώματα. Τί σύμπτωσις! Ἦσαν ποιήματα τοῦ Βιζυηνοῦ. Ἁπλήστως τότε προσεπάθησα ν' ἀναγνώσω. Πλὴν ἦσαν θέματα φρενολογικῆς μελέτης καὶ ὄχι ποιήματα. Ἓν ἐξ αὐτῶν ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν διευθυντὴν κ. Τσιριγώτην «στὸν Θεόν μου»: Παρίστα διαδοχικὰς φάσεις ἀναλαμπούσης φαντασίας καὶ πρὸς βῆμα χωλαινούσης, ἐκτροχιαζομένης. Ἤρχιζεν ἀπὸ καλῆς ἐννοίας καὶ ὁ τρίτος στίχος ἀνέκλωθε τὴν θεοληπτικὴν στροφὴν «θεέ, δύναμις, κατάβηθι...» ἐνῷ ὁ τέταρτος ἦτο ἐντελῶς δυσανάγνωστος. Ἐνθυμήθην τὰς ἀνταλλαγὰς τῶν Βυζαντινῶν ἁλουργίδων μὲ τὰ καλογηρικὰ ῥάσα καὶ τὰς ἁβροδιαίτους ἐσπερίδας τῶν χρόνων ἐκείνων, μὲ τὰς παννυχίδας τοῦ Μεγάλου Κανόνος. Ἐνῷ δὲ ἀπησχολούμην εἰς τὴν

ἀνάγνωσιν ἑτέρου χειρογράφου, εἰσάγεται ὁ ποιητής, διασκελίζει τὴν αἴθουσαν καὶ ῥίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας μου. Δὲν θὰ θελήσω νὰ γράψω οὔτε τὸ τί ἠσθάνθην, οὔτε τὸ τί μεταξύ μας ἐξ ἐγγυτάτης φιλίας ἐλέχθη. Θὰ ἱστορήσω μόνον ἐν ὀλίγοις τὸν ποιητήν, καὶ ὁ ἀναγνώστης ἂς φέρῃ τὴν φαντασίαν ἀλγεινὴν εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἐπισκέψεως ἐκείνης.

II

Ραφτάκι μ' ἤθελ' ἄλλοτες ἡ τύχη,
γιατί νὰ ντροπιασθῶ καὶ νὰ τ' ἀρνοῦμαι —
Ἐλησμόνησα τὰ ράμματα, τὴν πήχη,
μὰ τὴν ἰδέαν τῆς τέχνης τὴν θυμοῦμαι.

Ἦτο ἡ πρώτη στροφὴ τοῦ ποιήματος, τὸ ὁποῖον ὡς ἐξομολόγησιν τῆς τέχνης του πρὸς σοφὸν πατέρα, ἀφιέρου ὁ Γεώργιος Βιζυηνὸς πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ πρεσβευτήν μας, τὸν ἀείμνηστον φιλόσοφον Βράϊλαν Ἀρμένη. Ἐστάλη οὕτω παιδὶ δέκα ἐτῶν ἀπὸ τὴν πατρίδα του Βιζώ, τὸ ἄγνωστο χωριὸ τῆς Θράκης, ῥαφτάκι εἰς τὸν ἐν Κων/πόλει θεῖον του, διαμένοντα εἰς ἓν ἀπὸ τὰ μεγάλα χάνια τοῦ Βυζαντίου, ὅπου καὶ σήμερον οἱ ρουμελιῶται ἀμπατζῆδες ἔχουσι τὰ ἐργαστήριά των. Πρέπει νὰ γνωρίσῃ τις τὸν μονότονον βίον τῶν ἀνθρώπων τούτων, τὴν γλίσχρον ζωήν των, πῶς ἀπὸ πρωΐας μέχρι μέσης νυκτὸς εἶνε εἰς τὴν βελόνην ἠσχολημένοι, καὶ τὰς ἑορτὰς καὶ Κυριακὰς πῶς ἐγκύπτουσιν εἰς τὰ ἱερὰ βιβλία, τὸ εὐαγγέλιον, τὰς φυλλάδας τῶν ἁγίων, τὴν «Ἁμαρτωλῶν σωτηρίαν» καὶ λοιπὰ θρησκευτικὰ ἀπόκρυφα, ἵνα νοήσῃ τὴν πλήρη ὑποταγὴν τοῦ πνεύματος τοῦ Βιζυηνοῦ εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν θεοφοβίαν καὶ τὸν εὐέξαπτον φαντασιώδη φανατισμόν του εἰς τὸ πῶς νὰ σώσῃ τὴν ψυχήν του. Δύο ἔτη κατόπιν ὁ θεῖος του ἀποθνήσκει καὶ ὁ Βιζυηνὸς μένει ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Τσελεμπῆ Γιάγκου, ἐμπόρου τοῦ θείου του, παρ' οὗ καὶ ἀποστέλλεται εἰς Κύπρον ὡς ὑποτακτικὸς παρὰ τῷ ἐκεῖ συγγενεῖ του Μητροπολίτῃ.

Οὐδέποτε ὁ νεαρὸς ἱερόπαις ἠσθάνθη μεγαλειτέραν χαρὰν ὅσην τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἐφόρεσε τὸ ῥάσον καὶ τὸν σκοῦ-

φον. Ἐνόμιζεν ὅτι ἐπάτησε τὴν πρώτην βαθμῖδα ἄνωθι τῶν κοινῶν βροτῶν, ἣν μὲ ὅλην τὴν ἀπειρίαν τοῦ κόσμου τοσάκις ὠνειρεύθη. Ἀλλ' ὁ θεοκρατικὸς αὐτὸς κλοιός, ὅστις ἐκύκλωσε τὸ πνεῦμά του, οὐδεμίαν καὶ διὰ τὴν καρδίαν του ἰσχὺν εἶχε. Μελανόφθαλμος ξανθὴ κόρη, ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς Μητροπόλεως, τῷ ἐνέπνευσε τὸν πρῶτον ἔρωτα. Νύκτωρ κατήρχετο κρεμάμενος ἀπὸ σχοινίου τὸν τοῖχον τοῦ κελλίου καὶ ἀνερριχᾶτο ψιθυρίζων τοὺς ἐξορκισμούς του καὶ σταυροκοπούμενος συχνὰ πυκνά, ἵνα διώξῃ πᾶν κακοποιὸν πνεῦμα φθονερὸν τοῦ ἔρωτός του. Ἀλλὰ μίαν νύκτα συνελήφθη. Καὶ ἡ καταδίκη του ἦτο ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας νὰ τρώγῃ ξηρὸν ἄρτον καὶ νὰ διαβάζῃ τρὶς τὸ Μέγα Ἀπόδειπνον. Συνάμα τῷ ἐδόθη κομποσχοῖνι δι' ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα γονυκλισίας καθ' ἑσπέραν.

Ὑπὸ τὸ ἡμίσβεστον φῶς κανδήλας πρὸ τοῦ προσκυνηταρίου τῆς Μητροπόλεως, ἀποτίνων ἐν μιᾷ νυκτὶ τὴν ὀφειλήν του, ὁ ἐρωτύλος ὑποτακτικὸς ρασοφόρος ἀπεκοιμήθη. Τὸ ὄνειρόν του ἦτο ἀποχαιρετισμὸς παντοτεινὸς τῆς ἐκλεκτῆς του. Καὶ τὸ ὄνειρον δὲν ἐψεύσθη. Τὴν ἑπομένην πρωΐαν διέκρινε θόρυβον ἀσυνήθη εἰς τὸν οἶκον τῆς φίλης του, καὶ κατόπιν εἶδεν, ὅτι μεγάλη συνοδία κινεῖ ἀπὸ τῆς ἀπέναντι οἰκίας διευθυνομένη εἰς τὴν ἀποβάθραν. Ἐσκέφθη ἀμέσως τὸ ὄνειρον καὶ σπεύδει, πνευστιᾷ, προφθάνει. Ἦτο ἐκείνη. Τὴν παρελάμβανον συγγενεῖς τοῦ πατρός της ἐκ μακρυνοῦ χωρίου, ἵνα λείψῃ τὸ σκάνδαλον. Ἔκτοτε οὐδέποτε τὴν εἶδε. Μετὰ δέκα μόνον καὶ πέντε ἔτη, ὅταν ἐπέστρεψεν ἐξ Εὐρώπης καὶ αἱ ἐφημερίδες διετυμπάνιζον τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, τότε ἔλαβεν ὁ Βιζυηνὸς ἐπιστολὴν ἐκ Κύπρου, γεγραμμένην ὑπὸ γυναικείας χειρός, καὶ δι' ἧς ἠρωτᾶτο, ἂν ποτε νέος ἔμεινεν εἰς τὴν Μητρόπολιν τῆς Κύπρου. Ὦ! οἱ ἐρασταὶ ἀνεγνωρίσθησαν ἀπὸ μακράν!

Τὸν χρόνον ὅμως ἐκεῖνον τῆς νεότητός του ἡ Κύπρος ὑπέφερεν ἐκ δεινῆς ἀνομβρίας. Ὁ ποιητὴς πόσον ὡραῖα περιγράφει τὸν λιμὸν τῆς νήσου εἰς ὡραῖον ποίημά του «τὸ πτωχὸν τῆς Κύπρου». Τὸ ἄμοιρον, ἀπορφανισθὲν μητρὸς καὶ πατρός, ζητεῖ ἐλεημοσύνην εἰς τοὺς δρόμους τῆς Κων/πόλεως.

. . . . . .

— Καλέ μου σύ, ἀφεντικό,
μὲ τὴν χρυσῆ καδένα,
λυπήσου με κι' ἐμένα
ποὖμαι γυμνὸ καὶ νηστικό.

—

Στὴν Κύπρο ἡ καλοκαιριὰ
τὰ κεραμίδια λυώνει,
κι' ἐδῶ πῶς μὲ παγώνει
τὸ κρύο τοῦ παληοβοριᾶ!

Ὁ Βιζυηνὸς ἦτο συνάμα διωρισμένος παιδονόμος τοῦ σχολαρχείου ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα ἀκούῃ μαθήματα ἐν αὐτῷ. Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ὑπουργημάτων του ἐκέρδιζε 50 γρ. κατὰ μῆνα. Εὐτυχῶς ὁ Μητροπολίτης τόσον ἠγάπα αὐτόν, ὥστε, ὅταν ὁ πρόεδρος τοῦ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου ἀείμνηστος Ἡροκλῆς Βασιάδης ἠρώτησεν, ὅπως καὶ ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς σχολὰς τῆς Ἀνατολῆς, τίς ὁ ἄριστος τῶν μαθητῶν, συνεστήθη ὑπὸ τῆς Ἐφορίας ὁ ξένος σπουδαστὴς Βιζυηνός. Ἄλλος ὅμως ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Μητροπολίτου. Ἐκεῖνος ἤθελε νὰ τὸν χειροτονήσῃ ἱεροδιάκονον καὶ κατόπιν νὰ τὸν στείλῃ διδάσκαλον εἰς μονὴν τῆς Κύπρου. Ἀκριβῶς δὲ τὸν μοναχικὸν βίον ἐπόθει καὶ ἐκεῖνος μετὰ τὸν ἀτυχῆ του ἔρωτα. Ἐνθυμοῦμαι πόσον ζωηρῶς μοὶ περιέγραφεν ὁ ἀτυχὴς ποιητὴς τὴν ἀλγεινὴν τῆς νεότητός του μελαγχολίαν, καὶ πῶς ὁλονὲν καταφεύγων εἰς τὴν ἐρημίαν ἀπήγγελλε τὰ κυριακὰ εὐαγγέλια, δοκιμάζων οὕτω τὴν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος ἱκανότητά του! Ἀλλ' ἡ θεία Πρόνοια ἄλλα τῷ ἐξημέρωσεν.

Τὸ Βουλγαρικὸν σχίσμα ἀπησχόλει τότε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, καὶ ὁ Μητροπολίτης Κύπρου προσκαλεῖται εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τίς θ' ἀκολουθήσῃ τὸν Μητροπολίτην, ἦτο ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν καλογεροπαίδων ὅλων τῆς Μητροπόλεως. Εὐτυχῶς ἐκλέγεται ὁ Βιζυηνός. Ἔλειπεν ἤδη ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τέσσαρα ἔτη καὶ ἀκατάσχετος τῷ ὑπεξεκαύθη νοσταλγία νὰ ἴδῃ τὸ χωριό του, τὴν Βιζώ, τὴν κυρὰ Μιχάλαινα τὴν μητέρα του.

. . . . . .

Μικρὸ μικρὸ μ᾽ ὠρφάνεψεν ἡ ἀλύπητη μου μοῖρα,
μικρὸ μικρὸ τῆς ξενητειᾶς τὸ μονοπάτι πῆρα
μὲ χείλη πικραμένα·
μὰ τώρα πιὰ τὰ χόρτασα τῆς ξενητειᾶς τὰ κάλλη,
ἂς ἦνε καὶ παράδεισος, θὰ τὴν ἀφήσω πάλι,
βαρέθηκα τὰ ξένα.

—

Μικρὸ χελιδονάκι μου, γιὰ μιὰ σταλίτσα στάσου,
γιὰ μιὰ σταλιὰ λυπήσου με καὶ δόσ᾽ με τὰ φτερά σου
τὰ λεφτοκαμωμένα·
θέλω τὸ δύστυχο κι᾽ ἐγὼ στὸ σπίτι μας νὰ πάγω,
θέλω στῆς μάννας τὸ πλευρὸ λίγο ψωμὶ νὰ φάγω,
βαρέθηκα τὰ ξένα.

Τὸ κατώρθωσεν. Ἡ συνάντησις τῆς μητρός του ὑπῆρξε συγκινητική, καὶ ὅλο τὸ χωριὸ ἐθεώρησε τὸν ῥασοφορεμένον ὑποτακτικὸν ὡς τὸν πρῶτον «καλαμαρᾶ ποῦ ἔβγαλε». Ὅταν ἀνεχώρησεν, ἀφῆκεν αὐτὴν τὴν ἀποχαιρετιστήριον ἐλπίδα εἰς τὴν μητέρα του :

Ὅσαις γλυκάδες καὶ χαραὶς μᾶς περιχύν᾽ ὁ ἐρχομός,
τόσαις πικράδαις καὶ χολαῖς μᾶς δίν᾽ ὁ μαῦρος χωρισμός.
Ἄχ ! ἂς ἠμπόργα νὰ σταθῶ !
Μάννα ! μὴν κλαῖς, θὰ ξαναρθῶ !

—

Πλάκωσε γύρω καταχνιὰ κι᾽ ἤλθε στὰ χείλη μ᾽ ἡ ψυχή,
δόσ᾽ με τὴν ἅγια σου δεξιά, δόσ᾽ με συντρόφισσα εὐχὴ
νὰ μὲ φυλάγῃ, μὴ χαθῶ,
Μάννα ! μὴν κλαῖς, θὰ ξαναρθῶ !

Ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐζήτει δεξιᾷ ἀριστερᾷ προστασίαν ἵνα σπουδάσῃ. Κατ᾽ εὐτυχῆ σύμπτωσιν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀειμνήστου Λυκούργου, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σύρου, ὅστις διέμενεν ὡσαύτως διὰ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνιστᾶται εἰς τὸν κ. Χασιώτην, ὅστις καὶ προθύμως ἀναλαμβάνει τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Βιζυηνοῦ εἰς

τὴν ἐν Χάλκῃ Θεολογικὴν Σχολήν. Ἐντεῦθεν ἄρχεται τὸ στάδιόν του. Ὁ νεαρὸς ἱεροσπουδαστὴς εἵλκυσεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν τῶν καθηγητῶν ἐπὶ τῇ προκοπῇ του, καὶ ἡ φήμη του ὡς ποιητοῦ διεδίδετο ὁλοὲν μετὰ μεγαλειτέρας ἐντάσεως. Ὁ καθηγητὴς τῆς σχολῆς καὶ διαπρεπὴς ποιητὴς ἀείμνηστος Ἡλίας ὁ Τανταλίδης περιπαθῶς τὸν ἠγάπησεν. Πολλάκις δ᾽ ἔλεγε, ὅτι ἤθελε ν᾽ ἄφινε αὐτὸν διάδοχόν του. Ὑπὸ τὰ δροσερὰ φυλλώματα τῆς μοσχοβόλου νήσου, ὑπὸ τὸν εὔγραμμον ὁρίζοντα καὶ τὴν θελκτικὴν ἀκτὴν τῆς Χάλκης, ὁ Βιζυηνὸς ἐλάμβανε τὰς πρώτας του ἐμπνεύσεις. Ἐκεῖ ὑπὸ τὴν λεπτοτάτην κρίσιν τῆς τυφλῆς τοῦ Βοσπόρου Μούσης, τοῦ ἀειμνήστου Τανταλίδου, τὰ πτερυγίσματα ἐκεῖνα θαλερᾶς φαντασίας ἐσμιλεύοντο καὶ ἐλαξεύοντο μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν. Ἓν ἀπὸ τὰ ὡραῖα τότε τοῦ νεαροῦ σπουδαστοῦ ποιήματα ἦτο καὶ τὸ πρὸς τὴν Θεολογικὴν Σχολήν, ἐν ᾗ ἐμαθήτευεν :

Κοντὰ στὸν Βόσπορο ἕνα νησάκι
μὲ χάρι λούεται σὰν τὸ χηνάκι
στῆς Προποντίδος τὴν ἀγκαλιά.
Χάλκη τὠνόμασαν, γιατὶ στὰ στήθη
εἶχε, μὲ λέγουν — μὰ λησμονήθη —
θεοχτισμένη χαλκοφωλιά.

. . . . . .

Τὸ ποίημα τοῦτο, οὗτινος παρεθέσαμεν τὴν πρώτην στροφήν, διελαλήθη ἀνὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἡ μουσοτραφὴς κυρία Συγγροῦ, τότε χήρα Ἀντωνιάδου, τὸν ἐζήτησεν ὑπότροφόν της. Ἀλλ᾽ ὁ ἀείμνηστος Ἐθνικὸς εὐεργέτης Γεώργιος Ζαρίφης ἐνόει αὐτὸς νὰ τὸν ἐκπαιδεύσῃ διὰ τέλους, καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος διὰ πλουσίας ὑποτροφίας τὸν ἀποστέλλει εἰς Ἀθήνας. Ἐνεγράφη εἰς τὴν φιλολογίαν.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐφάνη παράξενος τύπος. Κατατομὴ ἰδιαζόντως ἀνατολική, ἦτο ἐκ τῶν προνομιούχων ἐκείνων, αἵτινες ἐγχαράττονται διαρκῶς εἰς τὴν μνήμην. Ὀφθαλμοὶ λοξοὶ ὡς κινέζου, φρύδια καμαρωτά, λοξά, κατάμαυρα, φυσιογνωμία mignon ἀλλὰ μὲ ἐξωγκωμένα μῆλα ῥουμελιώτου πρόσφυγος. Καὶ φωνήν ! ὤ ! οὐδέποτε εἰς τὴν ζωήν του παρεδέχθη

ὅτι εἶνε ὀχληρά. Ὅταν, πρωτοετὴς φοιτητὴς ἀκόμη, τῷ 1874 ἐν τῷ ποιητικῷ διαγωνισμῷ ἐβραβεύθη καὶ ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἀγωνοδίκου ἐκθέσεως ἀείμνηστος Ἀφεντούλης ἐκάλεσεν, ἵνα στεφανώσῃ τὸν ποιητήν, ὁ κόσμος εἶχεν ἀπορήσει διὰ τὸν παράξενον αὐτὸν τύπον. Ἀλλ' ἀμέσως ὅλη ἡ ἀπορία του μετηλλάγη εἰς θερμὴν συμπάθειαν διὰ τὸν ἐνθουσιασμόν, μεθ' οὗ ἐκρίθη τὸ ποίημά του «ὁ Κόδρος». Ὁ εἰσηγητὴς εὗρε «στιχουργίαν ἀνεπίληπτον, γλῶσσαν οὐ μόνον γραμματικῶς ἀκριβεστάτην, ἀλλὰ καὶ ἔχουσαν πᾶσαν τῆς ποιητικῆς καλλιλογίας τὰς ἀρετάς, τὴν χάριν, τὴν δύναμιν, τὴν γραφικὴν καλλονὴν καὶ τὴν ἰδέαν πολλάκις αἰρομένην εἰς τ' ἀληθῆ τῆς ποιήσεως ὕψη καὶ πρωτοτύπως ἐκφραζομένην». Τὸ ποίημα ἤρχετο δι' ἐπικλήσεως πρὸς τὴν Μοῦσαν.

Μικρὸν ἀφεῖσα τὸν Ἑλικῶνα,
ὦ μοῦσα, κόρη τοῦ οὐρανοῦ,
μυσταγωγός μου πρὸς τὸν αἰῶνα
τῶν ἰσοθέων παραγενοῦ.

—

Πρὸ τοῦ νοός μου κρατοῦσα φάρον,
μακρῶν αἰώνων τὸν πέπλον ἄρον,
ἐπὶ πηγάσου ἀνάγαγέ με
παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Κηφισσοῦ,
καὶ μ' ἕνα κλάδον στεφάνωσέ με
τοῦ καλλιδάφνιδος Παρνασσοῦ.
. . . . . .

Μετ' αὐτὸν ἐπηνέθησαν αἱ ποιήσεις τοῦ κ. Ἀγγέλου Βλάχου καὶ τοῦ Κλέωνος Ραγκαβῆ. Ὅταν δὲ παρὰ τῶν συναγωνιστῶν του σφοδρὰ ἠγέρθη διαμαρτυρία κατὰ τοῦ ἀγνώστου νικητοῦ, ὁ Βιζυηνὸς ἀπήντησεν εὐτόλμως ἀποδείξας, ὅτι ὅσα σφάλματα ἐκεῖνοι εἶπον, εἶνε τοὐναντίον μιμήσεις κλασικαὶ ἄψογοι, αὐτὸς δὲ γνωρίζει ποῦ χωλαίνει τὸ ποίημά του καὶ ἀνέφερε τὰ λάθη του. Εἰς δηκτικὸν δὲ ποίημα ἐσατύρισε τὰς κατ' αὐτοῦ ἐπιθέσεις τῶν συναγωνιστῶν του, ἐξ ὧν εἷς ἀγορεύων αὐτοῖς λέγει τάδε:

. . . . . .

Ἦλθεν ἕνας ἀπὸ τόπο
βάρβαρο καὶ θρακικό,
καὶ θρονιάστηκε μὲ τρόπο
σὲ σκαμνὶ ποιητικό!
πρὶν τὸ διῶ καὶ ξεροβήξω
γὼ καὶ σὺ κι' ὁ κὺρ Μυτάκος,
πρὶν μὲ πῆτε, θὰ τοῦ δείξω
πόσ' ἀπίδια βάλλ' ὁ σάκκος.

. . . . . .

Ἀλλ' ὁ Βιζυηνὸς δὲν ἱκανοποιεῖτο ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ τὸ ἑπόμενον ἔτος ἀποστέλλεται παρὰ τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη εἰς Εὐρώπην, ἵνα σπουδάσῃ φιλοσοφίαν. Ἀρκεῖ νὰ ἴδῃ τις τὰ χειρόγραφα ὅλων τῶν καθηγητῶν του, ἅτινα ἀφῆκε, ἵνα ἀριθμήσῃ τὸ πλῆθος καὶ τὸ πολυσχιδὲς τῶν μελετῶν, εἰς ἃς ἀνενδότως κατεγίνετο καὶ εἰργάζετο ὡς ἐπιστήμων ὁ Βιζυηνός. Ἐν Γοτίγγῃ ἐντὸς μικροῦ ἐξέμαθε τὴν γερμανικὴν ἀγαπηθεὶς ὑπὸ τοῦ περικλεοῦς Λότσε, ἐν Βερολίνῳ ἐχρημάτισε πρῶτος ὁμιλητὴς τοῦ φροντιστηρίου τοῦ μεγάλου Τσέλλερ, καὶ ἐν Λειψίᾳ ἦτο φίλος πλέον τοῦ Βοίντ. Πᾶν ὅ,τι ἐπιθύμει εἰς ἐντελῆ καταρτισμόν του, ὁ Γεώργιος Ζαρίφης τῷ παρεῖχε πλουσίως. Ἡ βιβλιοθήκη του ἠρίθμει χιλιάδας τόμων τῶν κλασικωτέρων ἐκδόσεων.

Ἀλλὰ καὶ τὴν ποίησιν δὲν ἠννόει ποσῶς ν' ἀφίσῃ. Τὸ δεύτερον ἤδη ἔτος τῶν σπουδῶν του ὁ Βιζυηνὸς ἀπέστειλεν εἰς τὸν ποιητικὸν διαγωνισμὸν νέαν συλλογὴν ποιήσεων ὑπὸ τὸν παράξενον τίτλον: «Ἄρες, μάρες, κουκουνάρες» συναγωνισθεὶς πρὸς τὸν Διευθητὴν τοῦ *Ἐθνικοῦ Ἡμερολογίου* κ. Σκόκον εἰς τὰς λυρικὰς ποιήσεις «Ἀκτῖνες καὶ Μῦρα» λαβόντα τὸν πρῶτον ἔπαινον. Ὁ Βιζυηνὸς ἐβραβεύθη καὶ πάλιν. Ὁ εἰσηγητὴς ἀείμνηστος Ὀρφανίδης εὗρεν ἐν τοῖς ποιήμασί του λεπτότητα πνεύματος, πολὺ τὸ ἀποφθεγματικόν, διδακτικὸν καὶ χάριεν, πολλαχοῦ μὲν Χριστοπούλειον καὶ Ταντολίδειον μῦρον ἀποπνέοντα, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τῆς Ἀνακρεοντείου Μούσης τὴν φαιδρότητα μὴ στερούμενα».

Ὁ Βιζυηνὸς ἀνηγορεύθη ἐν Γερμανίᾳ διδάκτωρ τῆς φιλολογίας συγγράψας μεγάλην ἐναίσιμον μελέτην «περὶ τῆς παιδιᾶς ὑπὸ ἔποψιν ψυχολογικὴν καὶ παιδαγωγικήν. Τὸ ἑπόμενον ἔτος μετέβη εἰς Παρισίους. Ἐκεῖ ἔγραψε τὸ πρῶτον διήγημα «Τὸ ἁμάρτημα τῆς μητρός μου», ὅπερ μεταφράσας ἀπέστειλε εἰς τὸ ἔγκριτον περιοδικὸν Nouvelle Revue, γενόμενον μετ' ἐπευφημιῶν δεκτὸν ὑπὸ τῆς διασήμου διευθυντρίας Madame Adam καὶ πληρωθὲν ἀντὶ 380 φράγκων. Τῇ προτροπῇ δὲ τοῦ κ. Βικέλα καὶ τοῦ φιλέλληνος Σαὶντ - Ἰλαίρ, πλεῖστα ποιήματά του κατεχώρισεν εἰς γαλλικὰ καὶ γερμανικὰ περιοδικὰ ἀξιούμενα θερμοτάτων ἐπαίνων. Οἱ ἐκεῖ ὁμογενεῖς περιεποιοῦντο τὸν νεαρὸν ποιητὴν μετὰ θερμῆς ἀγάπης· εἰς Λονδῖνον δέ, ὅπου μετέβη, ἐλατρεύθη σχεδὸν ὑπὸ τῆς ἐκεῖ Ἑλληνικῆς παροικίας. Ἀλλ' εἰς τὰς δάφνας ταύτας μέλας ἐπεκάθησε πέπλος. Ὁ προστάτης του Γεώργιος Ζαρίφης ἀπέθανε καὶ ὁ Βιζυηνὸς ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ πόρους ζωῆς ἐν Ἑλλάδι. Ἐντεῦθεν πληρώνει ὅλην τὴν ἔννοιαν τῆς τύχης ἀντὶ πικρῶν δακρύων. Ὅταν ἔμαθε τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτου καὶ προστάτου του, προσηυχήθη πολλάκις εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἐκείνου.

. . . . . .

Μ' ἂν εἶσαι Σύ, ποῦ πρόσταξες ἓν' ἄγγελον εἰρήνης
νἀρθῇ στὸν κόσμο νὰ τὸν βρῇ καὶ νὰ τὸν ἀναπαύσῃ·
ἂν εἶσαι σὺ ποῦ σπλαχνικὰ τ' ἀγκάλια σου προτείνῃς
καὶ τὸν καλεῖς τοὺς οὐρανοὺς μαζί σου ν' ἀπολαύσῃ·
Ὦ, στρέψε, διὰ τὰ ὀρφανά, τὰ δύστυχα λυπήσου
καὶ πάρ' αὐτὸ τὸ πρόσταγμα καὶ τὴν βουλὴν ὀπίσου.

. . . . . .

Μόλις κατῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἀνηγορεύθη ὑφηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας διὰ τοῦ ἐπισημοτάτου συγγράμματός του « ἡ Φιλοσοφία παρὰ Πλωτίνῳ ». Ἡ μελέτη αὕτη ἤρκει καὶ μόνη νὰ τὸν δοξάσῃ. Φύσις ὅμως ἰδιόρρυθμος καθ' ὅλα, οὔτε ὡς καθηγητὴς γυμνασίου ἦτο κατάλληλος, οὔτε εἰς κολακείας πολιτικῶν κομμάτων ἦτο εὐλύγιστος, ὥστε νὰ κατάλάβῃ πανεπιστημιακὴν ἕδραν. Ἀμφότερα τῷ ἐπεφυλάξαντο στυγνὴν καταφορὰν καὶ ἄδικον πενίαν.

Καὶ ὅμως εἶχε τὴν ἄσβεστον φιλοδοξίαν νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τοῦ ὄγκου τῆς πνευματικῆς του ἐργασίας, διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἀξίας του. Ἀναχωρεῖ ἐκ δευτέρου εἰς Παρισίους καὶ Λονδῖνον καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ πόλει ἐκδίδει τὰς «Ἀθῖδας Αὖρας» συλλογὴν ποιήσεών του, ἐξ ὧν ἡ «Παράφρων», τὸ «Ὄνειρον», μάλιστα δὲ «ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος» εἶνε ποιήματα, ἅτινα ὁ χρόνος ποτὲ δὲν θὰ σκιάσῃ. Ἐπιστρέφων εἰσηγεῖται πρῶτος ἐν Ἑλλάδι τὴν Διηγηματογραφίαν, δημοσιεύσας ἐν τῇ *Ἑστίᾳ* «Τὸ μόνον τῆς ζωῆς μου ταξείδιον», «Ποῖος ἦτο ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου» — καὶ πρὸ πάντων «Αἱ συνέπειαι τῆς παλαιᾶς ἱστορίας», οὗτινος αἱ ποιητικαὶ σκηναὶ ἐξόχου δυνάμεως ἀνελίσσονται κατὰ σύμπτωσιν ἐν φρενοκομείῳ. Μὲ μικρὰν δὲ ἀνάπαυσιν ἐκδίδει δύο φιλοσοφικὰς μελέτας «περὶ καλοῦ», ἂν παραλίπωμεν τὴν «ψυχολογίαν καὶ λογικὴν» τὰ δύο του διδακτικὰ βιβλία καὶ τὰ ποιήματα, ἅτινα κατὰ καιρὸν ἐν τῇ «Ἑστίᾳ» ἐδημοσίευε *.

III

Ὅ,τι διέκρινε τὸν Βιζυηνόν, ἦτο ὁ φλογερός του ἔρως πρὸς τὸ καλόν. Ἠγάπα, ἠρᾶτο, ἦτο μαγευμένος ἀπὸ τὸ κάλλος καὶ ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς ἰδέας ταύτης κατ' ἄπειρον ψυχικὴν ἀφο-

* ΣΗΜ. Μεταξὺ τῶν πολλῶν του χειρογράφων ἄξια μεγάλης προσοχῆς καὶ δημοσιότητος εἶνε: «Αἱ ποιήσεις του αἱ παιδικαὶ» εἰς 3 τόμους μετὰ τῶν ἀναλόγων εἰκόνων, κατάλληλοι ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας μέχρι τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου. Νέα συλλογὴ ποιημάτων του «Εἰκόνες καὶ Σκέψεις», ἣν ἐσκόπει ν' ἀποστείλῃ εἰς ποιητικὸν διαγωνισμόν, ἐνδείας ἕνεκα. Μεγάλη συλλογὴ ποιημάτων του ὑπὸ τὸν τίτλον «Βοσπορίδες Αὖραι» καὶ πλῆθος ἄλλων ποιημάτων ἐχόντων ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα. Ὡσαύτως ἀφῆκε δύο διηγήματα «ὁ Μοσκὸβ Σελιμὴ ἢ ἱστορία ἑνὸς στρατιώτου» καὶ τὸ «Θλιβερὸ Πανηγῦρι» καὶ ἓν ἄλλο ὁ «Κορνέρας», οὗτινος ὅμως εἶνε διεσκορπισμέναι αἱ σελίδες. Ἐσχάτως εἶχε συγγράψῃ ἐκτενεστάτην «Ρυθμικὴν» καὶ «Δραματολογίαν», ἅτινα ἀφῆκε σχεδὸν πλήρη, ἐκ τῶν ἐν τῷ Ὠδείῳ παραδόσεών του. Περὶ μιᾶς δὲ πενταπράκτου τραγωδίας «ἡ Διαμάντω», ἣν ἀφῆκε εἰς τὰ χειρόγραφά του, ἀγνοοῦμεν διατί ποτὲ δὲν μᾶς ὡμίλησε. Τελευταίας δὲ φιλοσοφικάς του μελέτας εἶχεν ἐπὶ τῆς «Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας» τοῦ Τσέλλερ τῆς μεταφρασθείσης ὑπὸ τοῦ κ. Εὐαγγελίδου, σκοπεύων ἐπ' αὐτῆς νὰ καταδείξῃ καὶ ἑρμηνεύσῃ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου τὰς θεωρίας.

SISMANOGLIO

σίωσιν, συναίσθησιν καὶ πρᾶξιν. Ἠσθάνετο τὸν ἔρωτα, τὸν ὁποῖον ὥρισεν ὁ πολὺς Σπινόζας ὡς amor intellectualis dei. Φύσις καλλιεργήσασα τὴν ἀληθινὴν τέχνην, διάνοια διαυγὴς ὑπὸ τοὺς ἀριστοκρατικωτέρους τῆς ἁρμονίας τόνους μορφωθεῖσα, αἴσθησις διψῶσα τὸ καθαρὸν νᾶμα, τὸ κεκρυσταλλωμένον τῆς πηγῆς, καὶ εὐαίσθητος ἰδιοσυγκρασία, λεπτή, ποιητική. Παρατηρῶν τὸν κόσμον, ἐγκατωπτρίζετο τὴν ψυχήν του, καὶ δι' αὐτὸ ἔκρινε πάντοτε ἀπατηλῶς. Ἀκριβῶς ὅπως λέγει ἡ κυρία Στάελ, κρίνουσα τὸν Σίλλερ, ὅτι «μοῦσα του ἦτο ἡ συνείδησίς του».

Ὁ Λαμαρτῖνος λέγει, ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα εἶνε παντοτεινὴ θλῖψις. Ἡ ἱστορία τοῦ Βιζυηνοῦ τῷ παρέχει μίαν ἀκόμη ψῆφον, ἀγωνιώδης ἱστορία τοῦ Ὡραίου καὶ Ἀληθοῦς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κατάλληλος νὰ κατάσχῃ λαμπρὰν σελίδα εἰς τὰς Xenies τῶν δύο μεγάλων γερμανῶν ποιητῶν. Καὶ ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ὑπέφερεν ὅλα τὰ μαρτύρια παραγκωνισμοῦ παρὰ κηφήνων καὶ γελοίων ἀξιώσεων, αἵτινες τῷ προὐτίθεντο συναγωνισταί. Τὸ ἐπὶ τούτῳ πικρὸν παράπονον, ἄλγος ψυχικοῦ καὶ ἀπέλπιδος ἀθυμίας, κατεδήλωσεν ἀκέραιον ἐσχάτως, ὅταν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Νορβηγοῦ ποιητοῦ Ἴψεν, ἠρίθμει τοῦ καλλιτεχνικοῦ βίου τὰ παθήματα. Πόσον παθητικὴ καὶ ποῖον πόνον δὲν ἐκφράζει ἡ ὡραία εἰκὼν τοῦ Νορβηγοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν ἀΐδερῆ, τὴν πάπια τῆς θαλάσσης, ὅταν ἔφευγε τὴν ἀδιαφοροῦσαν πατρίδα του:

. . . . . .

τότε κι' αὐτὴ τὴν ἄνοιξι μὲ στήθια ματωμένα
ἀνοίγει νύχτα τὰ φτερὰ καὶ πάει μακρυὰ στὸν νότο,
ἐκεῖ ποῦ περισσότερο χαμογελοῦν τὰ οὐράνια.

Ὁ Βιζυηνὸς μετέφραζεν ὅ,τι καὶ ὁ ἴδιος ᾐσθάνετο. Ἐν τούτῳ ἡ ᾠδή του διαφέρει τῆς φιλομήλας τοῦ Σίλλερ. Ὁ γερμανὸς ποιητὴς εἶχε παρήγορον ἕνα Γκαῖτε. Ὁ Βιζυηνός, ἕνα ἄστρον τῆς ἀγάπης, αὐγερινὸ καὶ ἑσπερινό, τὸ ἄστρον τῆς Ἀφροδίτης. Ἕνα ἔρωτα. Καὶ τὸ αἴσθημά του τοῦτο, τόσον ὑψηλὸν καὶ μὲ τόσην οὐράνιον πραγματικὴν φιλοσοφίαν, ἔκαιε λαμπάδα ἀκοίμητον ὡς ἑστιὰς κόρη, ὡς τὸ κληρωθὲν

τῆς κοινωνίας θῦμα. Δι' αὐτὸ καὶ τὸ ἐσχάτως δημοσιευθὲν ἐν τῇ «*Ἑστίᾳ*» ποίημά του πρὸς τὴν «Ἀφροδίτην», ἐκίνησε τὴν ἔκπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν μας διὰ τὸ πάθος, ὅπερ ἐκφράζει, καὶ διὰ τὴν φιλοσοφικὴν τῆς ἀγάπης ἀνέλιξιν, ἣν διεπίστωσεν εἰς βαθὺ πνεῦμα καὶ εἰς τρυφερότητα ποιητικωτάτης καρδίας, ἥτις μᾶς ἐνθυμίζει ὅλον τὸν λῦρον τοῦ ὑψιπετοῦς τῆς Γερμανίας ποιητοῦ «πρὸς τὴν Ἔμμαν του».

Πρῶτο ἀπ' ὅλα τ' ἄστρα μέσ' τὸν οὐρανὸ
ἄστρο τῆς ἀγάπης σ' ἀγναντεύω,
σᾶν τοὺς μάγους σκύβω καὶ σὲ προσκυνῶ
σᾶν ἐρωτευμένος σὲ λατρεύω.

Πλὴν ὁ ἀστὴρ τοῦ ποιητοῦ εἶχε μοιραίαν φοράν. Τὸ ἔβλεπε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἠκολούθει τὸ πεπρωμένον ἐν τῇ προγνώσει τοῦ τέλους του. Ἦτο ἡ στιγμιαία ἔμπνευσις, ἥτις ἐνέπνευσε καὶ εἰς τὸν Χάμερλιγγ τὸν ἀπέλπιδα «Μονόλογον τοῦ αὐτόχειρος».

Ποῦ πᾷς, δικό μου ἀστέρι,
στὸν ἄφωτο βυθό,
καρτέρει με, καρτέρει,
κι' ἐγὼ σ' ἀκολουθῶ.

Καὶ ἐπὶ τέλους ἐκάμφθη καὶ ἐθραύσθη ὁ εὐγενὴς κλῶνος. Ὁ κόσμος ἐξεπλάγη διὰ τὸ τέλος καὶ συνεκινήθη. Τότε . . . ὁπότε ἠρίθμησεν ἓν περιπλέον εὐγενὲς θῦμα λεπτῆς, ποιητικωτάτης φύσεως!

. . . . . .

Νὰ βάλῃς τἄνθος νὰ κοσμῇ
τοῦ τάφου μου τὸ χῶμα.

—

Θενὰ τὸ βροῦν ἕνα πουρνὸ
νὰ ποῦνε: «τὸν καϋμένο,
τὸν θανατώνουν ζωντανό,
τὸν κλαῖν' ἀποθαμμένο».

Εἶνε τὸ τέλος, ὅπερ ὁ Βίκτωρ Οὐγκὼ περιέγραψεν εἰς τοὺς μελαγχολικοὺς στίχους τῶν «Ἀγώνων καὶ ὀνείρων του» διὰ

πᾶσαν μεγαλοφυΐαν ἀποτίνουσαν τὸν φόρον τῆς ὀδύνης καὶ τῆς ἀγρυπνίας, διότι ἠγάπησε πολύ, καὶ διότι ἐτίμησεν ὑπὲρ τὸ συμφέρον της τὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος. Θὰ μεταφράσω ὀλίγας του στροφάς. «Ἐπεφάνη ἡ μεγαλοφυΐα, γλυκεῖα, ἰσχυρά, μεγάλη. Ὡς τὸ λυκόφως, τὸ ὁποῖον κυλίεται ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ, οὕτωσὶ χρυσίζει δι' ἀκτῖνος ἅπαντα τὰ μέτωπα τοῦ πλήθους. Ἀκτινοβολεῖ. Φέρει τὴν ἰδέαν εἰς τὸν αἰῶνα, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἀνέμενε, καὶ ζητεῖ νὰ ὑψώσῃ τὰ πνεύματα, νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ἀθλιότητα... Ἔρχεται... Δὲν τῷ ἀνήκει στέφανος! Φεῦ! αἱ ὑλακαί, οἱ γιουχαϊσμοὶ μακρόθεν προβάλλουν! Γραφίσκοι σοφοί, λογοποιοί, ὄχλος, οἱ οὐδὲν γινώσκοντες, οἱ περὶ πάντων ἀμφιβάλλοντες, οἱ κόλακες τοῦ Βασιλέως, οἱ κόλακες τοῦ βορβόρου, ὅλοι συγχρόνως ὠρύονται, σμερδάλεον θορυβοῦντες. Καὶ ἐκεῖνος; Ἐνῷ στολίζουσι τὸν στέφανόν του, ὄρθιος μὲ ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας, μὲ ὑψιτενὲς τὸ μέτωπον καὶ γαλήνιον ὀφθαλμόν, μελετᾷ ἤρεμος τὸ ἰδεῶδες, τὸ Καλόν. Καὶ βαδίζει παλαίων, ἀλλ' ἀλλοίμονον, ἐξαντλεῖται καὶ θνήσκει. Τότε... ὁ φθόνος, ὁ ἄγρυπνος δαίμων, πρῶτος τρέχει, τὸν ἀναγνωρίζει, κλείει τὰ βλέφαρά του, τῷ σταυρώνει ἐπὶ τοῦ φερέτρου τὰς χεῖρας, κλίνει πρὸ αὐτοῦ τὸ γόνυ, κατασκοπεύει, ἀκροᾶται εἰς τὴν σκοτεινὴν νύκτα μήπως καὶ δὲν ἀπέθανε, καὶ ὅταν πεισθῇ ὅτι ἐξέλιπε... αἴ! ζαρώνει τὸ πρόσωπον καὶ σφογγίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναφωνῶν «Ἦτο μέγας ἀνήρ!...»

IV

Οἱ εἰσηγηταὶ τῶν ποιητικῶν διαγωνισμῶν ἔχουσιν ἀρκετὰ σαφῶς χαρακτηρίσει τοῦ Βιζυηνοῦ τὰς ποιήσεις, Πλαστικότης ἁρμονική, ἐφεύρεσις εὐφυὴς τοῦ μύθου, ἀποστροφαὶ συναρπαζούσης φαντασίας καὶ χάρις ἀριστοκρατικοῦ μύρου διακρίνουσι τὰς ποιήσεις του. Ὁ Βιζυηνὸς συνελάμβανεν ἐν στιγμῇ τὸν σκελετὸν τῆς ἰδέας, ἵνα τὴν πλάσῃ κατόπιν καὶ μαλάξῃ ὡς πρόπλασμα διὰ τῶν ἀμιμήτων στίχων του. Ἔγραφεν, ὅταν καὶ ὁ ἴδιος ἠγνόει, ἂν ἐπρόκειτο νὰ στιχουργήσῃ καὶ ἐν ὀλίγαις στιγμαῖς διετύπωνε, ὅ,τι ἡ φαντασία του εἶχε

συλλάβῃ ὑψηλόν, ἁρμονικόν, αἰθερίας ἐμπνεύσεως. Καὶ ἦτο περίκομψος δι' αὐτὸ ἡ ποίησίς του, λεπτή, χαριτωμένη, ἀξία μυροβόλου λευκώματος καὶ εὐαισθήτου αἰσθήσεως. Εἰς τοῦτο εὑρίσκω, ὅτι ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα μὲ τὰς ποιήσεις τοῦ Μπουρζέ. Χυδαία γεῦσις παρέρχεται τὸ ἄρωμα, διότι τὸ ἀγνοεῖ. Ὅταν ὁ ποιητὴς θέλει τὴν λαϊκότητα, ἔστω καὶ εἰς τὴν Patois, εἶνε ἀπὸ κάθε ἄλλον εὐγλωττότερος δημοκράτης. Οὐδεὶς κάλλιον αὐτοῦ εἰξεύρει νὰ χορδίζῃ τὸ λαϊκὸν αἴσθημα μὲ βαρεῖς ἀλλ' ἁρμονικοὺς κατακηλοῦντας τόνους. Ψάλλει τοὺς πόθους του μὲ λύραν Πινδάρου καὶ τὰ ἔπεα ὡς γιγαντόφωνος τροβαδοῦρος. Ἐνθυμοῦμαι δύο στροφάς του ἀνεκδότους, ἃς μοι διέσωσεν ἡ μνήμη ἐξ ὅλου τοῦ ποιήματος ὡς ἡδύμολπον παθητικὸ τραγοῦδι:

Πῶς βαστᾷς, ἀνάθεμά σε,
Μαργαρώνα Μαργαρώ,
πῶς βαστᾷς καὶ δὲν θυμᾶσαι
τὸν ἀξέχαστο καιρό,
τὴν βραδυὰ τὴν ζαχαρένια
μὲ μιὰ δύσι χρυσαφένια,
μ' ἕνα ἀγέρι δροσερό,
Μαργαρώνα Μαργαρώ,
Μαργαριταρένια!

—

Σμίξαμε τὰ δύο μας χέρια,
Μαργαρώνα Μαργαρώ,
δυὸ ψυχαῖς σᾶν περιστέρια
μ' ἕνα βλέμμα τρυφερό,
καὶ μὲ μάτια ζουμπουλένια
μὲ τηροῦσες ὅλο ἔννοια
στὸ πλευρό σου θλιβερό,
Μαργαρώνα Μαργαρώ,
Μαργαριταρένια!

Ἦτο καλλιτέχνης, ὅστις εἶχε τὴν δύναμιν φαντασίας ὄχι νὰ συλλάβῃ μόνον καὶ νὰ δώσῃ τὸ σκαρίφημα, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι δῶρον ἀπαιτεῖται καλαισθησίας, ἵνα τὸ χρωματίσῃ, τὸ φωτο-

σκιάσῃ, τὸ περικοσμήσῃ. Εἰς ποῖον δὲν ἀρέσκει, παρακαλῶ, ἡ Χριστοπούλεως χάρις αὐτοῦ π. χ. τοῦ ποιήματός του;

Κυρά μου Ἀφροδίτη,
ὁ γιός σου χθὲς τὴν τρίτη
τὸ ξέρεις ποῦ μ' ἀδίκησε;
Μὴ τάχα σ' εἶχε φταίξῃ,
μὴ σ' εἶπε καμμιὰ λέξι
κι' ἤρθε καὶ σ' ἐξεδίκησε;

Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐπηρεάσθη πολὺ παρὰ τοῦ Τανταλίδου. Ἀλλ' ὁ Βιζυηνὸς δὲν διακρίνεται κυρίως εἰς τὴν ποίησιν αὐτήν, τὴν Ἀνακρεόντειον. Βεβαίως ὁ Τανταλίδης ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματός του. Καὶ ὁ Βιζυηνὸς εἰς τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου του ἔψαλλε σπαρακτικὸν θρῆνον.

. . . . . .

Στὴν λύρα, ποῦ μ' ἐχάρισες, μιὰ κόρδα ἔχει σπάσῃ
καὶ τὸν φαιδρόν της τὸν σκοπὸν φοβοῦμαι μὴ ξεχάσῃ
στὴν θλῖψι μου τὴν ψυχική.
Ξύπνα, πατέρα, κροῦσε μου τ' ἁρμονικό βιολί σου
καὶ ταίριασε ἀκόμη μιὰ μὲ τὴν γλυκειὰ φωνή σου
τὴν θλιβερή μου μουσική!

—

Νὰ ψάλω θέλω 'να σκοπό, τὸν Χάρο νὰ κοιμήσω,
νὰ μπῶ στὴν μαύρη του σπηλιά, πατέρα, νὰ χυμήσω,
ν' ἀρθῶ στὴν ἀγκαλιά σου·
κ' ἢ νὰ σὲ κλέψω ἀπ' τὸ βαθύ, τὸ παγερὸ σκοτάδι,
ἢ ν' ἀπομείνω, νὰ πιασθῶ, νὰ σκλαβωθῶ στὸν Ἅδη
γιὰ νὰ λαλῶ σιμά σου!

Ἔκλαψε κανεὶς πλέον ἐγκαρδίως καὶ πλέον αἰσθηματικῶς τὸν ποιητὴν διδάσκαλόν του;

Λυποῦμαι πολύ, διότι αἱ περισσότεραί του ποιήσεις ἔμειναν σχεδὸν ἀνέκδοτοι, καὶ δὲν εἶνε γνωστὸν ὅλον τὸ πλάτος τῆς φαντασίας του. Τότε θὰ ὡμολογεῖτο ἐνθουσιωδέστερον ἡ δύναμις τῶν στίχων του, ἡ περιληπτικότης καλλιτεχνικῆς ἐννοίας, αἱ πλαστικαὶ εἰκόνες, καὶ τὸ ἐρριζοβολημένον βαθύ

του νόημα. Καὶ δι' αὐτὸ εἶνε ἀλήθεια, ὅτι ὁ Βιζυηνὸς δεόντως δὲν ἐξετιμήθη. Ἴσως μάλιστα ἠπόρει ὁ κόσμος διατί οἱ κριταὶ τὸν βραβεύουν. Ὁ Μυσσὲ λέγει ὅτι, διὰ νὰ ζήσῃ τὸ καλλιτέχνημα, χρειάζεται πρῶτον ν' ἀρέσῃ εἰς τὸ πλῆθος καὶ δεύτερον εἰς τοὺς ἐπαΐοντας, καὶ ὅτι εἶνε μὲν δύσκολον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ δύσκολον εἶνε καὶ νὰ ἔχῃ κανεὶς ἀληθινὴν εὐφυΐαν. Ὁ ὁρισμὸς εἶνε πολὺ ὀρθός, ἀλλ' ὄχι καὶ γενικὸς δι' ὅλα τὰ εἴδη τῆς ποιήσεως. Καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ κριθῇ ὁ Βιζυηνὸς διὰ τὰς ποιήσεις του τὰς ἐθνικάς, οὐδεὶς θὰ εἶχε μεῖζον δικαίωμα νὰ λάβῃ τὸν ἔπαινον τοῦ Μυσσέ. Ὁ «Κων σταντῖνος ὁ Παλαιολόγος» θὰ μείνῃ ἀνυπέρβλητος.

Γιὰ πές μας το! γιὰ πές μας το, παπποῦ τὸ παραμῦθι!
ἀκόμη μιὰ καὶ φθάνει.
Κι' αὐτός, τάχα δὲν ἄκουσε καὶ δὲν ἀπολογήθη,
ἐπίτηδες τὸ κάνει.

—

Ὀχτὼ παιδάκια μὲ 'ματιαῖς, μὲ τὴν γλυκειὰ φωνή τους,
τόνε πολιορκοῦνε·
Καὶ ἡ γρηά του στὰ κρυφὰ συμμάχησε μαζί τους
σᾶν νόνα τους ὁποῦνε.

—

Μπορεῖ νὰ τ' ἀποποιηθῇ; Μὰ ἔλα ποῦ τ' ἀρέσει
ν' ἀκούῃ παρακάλια.
Παππούλη, ἔλα νὰ χαρῇς! θρονίσου 'δῶ στὴ μέση
καὶ ἀρχίνα. Μὰ ἀγάλια!

. . . . . .

Ἐνθυμοῦμαι μὲ ποῖον πόνον μοὶ διηγεῖτο ὁ Βιζυηνὸς τὴν ἀποτυχίαν μιᾶς λαμπρᾶς ἰδέας τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας, ἵνα τὰ εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν πάντα — παραδόσεις, ἔθιμα, τραγούδια, παροιμίαι καὶ εἴτι ἕτερον, περισυλλεγῶσι παρὰ τῶν ἀπανταχοῦ προξένων καὶ ποιηθῶσι προσηκόντως ὡς ἐγκόλπια ἐθνικοῦ συνδέσμου. Ὁ ποιητὴς θὰ ἐμεγαλούργει ἐν τῷ στοιχείῳ του. Τὸν πόνον του ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ ταύτῃ μοὶ εἶπεν, ὅτε γερμανὸς ἐκδότης τῷ ἀπετάθη, ἵνα μεταφράσῃ ἐμμέτρως

γερμανιστὶ δημώδη ἑλληνικὰ ποιήματα. Σπεῖρα μικρονόων εὗρε τὸ πρᾶγμα ἀνάξιον προσοχῆς!

V

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης ὁ Βιζυηνὸς ἐγκύψας ἐν μακραῖς μελέταις εἶχε θεωρίαν, ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν πλάσσεται παρὰ τοῦ μὲν καὶ τοῦ δέ, ἀλλ' ὅτι ζῇ αὕτη καὶ τρέχει τὸν ῥοῦν της εἰς ὅλον τὸ ἔθνος. Καὶ δι' αὐτὸ ἐζήτει τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους ἀμιγῆ, ἀτροποποίητον, ἄνευ τεχνικῶν δεσμῶν καὶ γραμματικῆς κατὰ συνθήκην παραποιήσεως. Ὁ ἴδιος, γνωρίζων ὅλας τὰς παραλλαγὰς καὶ τοὺς ἰδιωτισμούς, ἐνόει νὰ δώσῃ εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ποιήσεως τὸ πλάτος, τὸ ὁποῖον ἔχει εἰς ὅλον τὸ ἔθνος, ὅταν ὁμιλῇ. Δὲν λησμονῶ ποσάκις ἐμόρφαζεν, ὅταν μοὶ ἀπήγγελλε καμμίαν ἄγνωστον εἰς ἐμὲ λέξιν, καὶ μετὰ ποίου θυμοῦ μοὶ ἀπεδείκνυε τὴν ἀμάθειάν μου, διότι αἴφνης ἠγνόουν, ὅτι τὸ γ' ἑνικὸν τοῦ ῥήματος «λέγω», οἱ Θρᾷκες ἔχουσι «λένα».

Τῆς Θρᾴκης τὰ χωριὰ πολλά,
σᾶν τὴν Βυζὼ κανένα,
μὲ γειτονιὰ στὰ χαμηλὰ
ποῦ Πλάτση τήνε λένα.
Στῆς Πλάτσας τὴν ἀγελαριὰ
μιὰ πέτρα 'να κοτρῶνι,
δίπλα στὴν πέτρα μιὰ γρηὰ
τὴν φούχτα της ἁπλώνει.
. . . . . .

Ἡ βιβλιοθήκη του ἠρίθμει ὅλα τὰ καλὰ συγγράμματα, καθ' ὅλους τοὺς ἰδιωτισμοὺς καὶ τὰς περιπετείας τῆς γλώσσης μας, ἀπὸ τοῦ Εὐσταθίου μέχρι τοῦ Χριστοπούλου, τοῦ Βηλαρᾶ καὶ τοῦ Σολωμοῦ. Ἐσχάτως δημοσιεύων τὸν βίον τοῦ ποιητοῦ Ἴψεν, ἀνέσυρε μικρὰν πτυχὴν τῶν γλωσσικῶν θεωριῶν του, ὅταν ἀπέδειξε πῶς ἡ Νορβηγικὴ γλῶσσα ἐρρυθμίσθη ὑπὸ τοῦ Ἴψεν καὶ Μπγιέρσον ἀποτινάξασα πᾶσαν γραμματικὴν σχολαστικότητα, καὶ πῶς βαπτισθεῖσα εἰς τὴν

ἰδίαν τοῦ ἔθνους κολυμβήθραν, διεπλάσθη εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἁρμονικωτέρας καὶ ὡραίας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Τὸ ζήτημα εἶνε τόσον ἀκανθῶδες, ὥστε μικρὸν μόνον μέλλον θὰ δείξῃ τίς ἔχει δίκαιον.

VI

Πρὶν γράψω τὴν μικρὰν ταύτην περὶ Βιζυηνοῦ μελέτην, ἐθεώρησα φρόνιμον νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ εἰς τὸ φρενοκομεῖον. Αἱ σωματικαί του δυνάμεις ἐπερρώσθησαν καὶ ὁ νοῦς του ἔχει ἀκόμη ἀναλαμπὰς ποιήσεως ἀληθινῆς. Ἐκράτει εἰς χεῖρας δέσμην τετραγώνων χαρτίων καὶ περιεπάτει γράφων στίχους. Θὰ ἀντιγράψω μερικοὺς ἐξ αὐτῶν, οὓς μοὶ ἐχάρισε, καὶ θὰ περατώσω τὴν σκιαγραφίαν τοῦ ἀτυχοῦς ποιητοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάμνησις παντοτεινὰ μοῦ γεννᾷ φρίκην, ὅταν συλλογισθῶ ὅτι εἶνε, ὦ! εἶνε τρελός!

Πάγει στὴν βρύσι
τ' ἀργὰ ἡ Βλαχοῦλα,
γιὰ νὰ γεμίσῃ
γλυκειὰ ξανθοῦλα,
κρατεῖ στὰ χέρια
μικρὸ σταμνί,
τηρᾷ τ' ἀστέρια
ὡσὰν αὐτὰ ἀγνή.
Ἡ μάννα μου μοῦ ἔχει εἰπωμένο,
ποτὲ ὅπου τύχῃ νὰ μὴ προσμένω.
Στὴν στράτα πάει
ἄδολο ἀρνάκι
καὶ δὲν κυττάει
λοξὰ λιγάκι·
Σᾶν ἀντικρύζει
παιδιὰ κοντά,
δὲν τὰ γνωρίζει,
δὲν χαιρετᾷ
— Μὲ στέλλουν κάπου; εἶνε γραμμένο
ποτὲ ὅπου τύχῃ νὰ μὴ προσμένω.

Ἀπ' ἀγκωνάρι
σᾶν τ' ἀλωπάκι
τὸ παλληκάρι
στρίβει μουστάκι,
λαλεῖ τραγοῦδι·
Ἡ κόρη δειλὴ
περνᾷ μαμοῦδι
σιωπηλή.
Ἡ μάννα μου μοῦ ἔχει εἰπωμένο
ποτὲ στὸ δρόμο νὰ μὴ συντυχαίνω.
Στενάζει ἐκεῖνος
— φωτιὰ ἡ παρθένα —
τὸ μάτι σᾶν χῆνος
κρατεῖ στὰ χαμένα,
θολὴ ἡ ματιά της,
ἡ κόρη σκυφτὴ
— κτυπᾷ ἡ καρδιά της —
τὸν ὅρκο κρατεῖ.
Ἡ μάννα μου μοῦ ἔχει εἰπωμένο
ποτὲ ὅπου τύχῃ νὰ μὴ προσμένω.

[Ἔγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ 7 Ἰουνίου 1893.]

Η ΤΡΕΛΛΑ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΟΥ

I

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1892 ἐπέστρεφα μίαν ἑσπέραν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον, ὅταν μοῦ ἀνήγγειλαν βιαστικά, ὅτι ὁ ποιητὴς Βιζυηνὸς παρεφρόνησεν!

Εἰς τὸν περίβολον τότε τῆς Βουλῆς, ὅπου ὑπῆρχε μικρὸν ζυθοπωλεῖον, μ' ἐπερίμεναν ὁ διευθυντὴς τοῦ Ὠδείου Νάζος καὶ ὁ νευρολόγος ἰατρὸς Ἀποστολίδης. Ὁ ποιητὴς εὑρίσκετο ἐκεῖ μεταξύ των. Εἶχεν ὠχρὰν τὴν ὄψιν καὶ φυσιογνωμίαν ἐξηγριωμένην. Πυκνὰ καὶ μαῦρα φρύδια ἐσκέπαζαν τὰ μάτια του, τὰ ὁποῖα ἦσαν λοξὰ ὀλίγον ὡς κινέζου. Μὰ ἡ ματιά του παντοῦ ἐπρόφθανε. Γοργὴ καὶ σπινθηροβόλος, ἔδειχνε πῶς ὁλόκληρος χορὸς ἰδεῶν γυρίζει ᾽ς τὸ κεφάλι του. Ἐκεῖ ὁ ποιητὴς ἀπήγγελλε ποιήματά του. Δὲν ἠξεύρω ἂν ἦσαν παλαιᾶς ἐμπνεύσεως καὶ παλαιᾶς ἐπεξεργασίας. Ἀπήγγελλεν ἀκατάπαυστα. Ἐνθυμοῦμαι μόνον, ὅτι διὰ κάθε περαστικὸν διαβάτην, διὰ κάθε ἐρώτησίν μας καὶ διὰ κάθε ἰδέαν του ἔκαμνε στίχους. Καὶ εἰς αὐτοὺς ἦσαν ποικίλοι οἱ ῥυθμοί, ἦσαν ὡραῖαι αἱ εἰκόνες καὶ μάλιστα, ὅταν ἐσατύριζε μὲ ἐξυπνάδα καὶ μὲ χάριν εἰρωνείας. Ἐκείνη δὲν ἦτο ποίησις. Ἦτο χείμαρρος ποιήσεως τῆς στιγμῆς!

II

Διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας ἦτο τότε ὁ ταγματάρχης Μπαϊρακτάρης. Ὅταν τῷ ἀνήγγειλα τὸ γεγονός, ἀνάστατος ἐκεῖνος

ἠρώτησε: — Τί λέτε; ὁ Βιζυηνὸς παρεφρόνησε! Ἔρριψα τὰ μάτια μου κάτω καὶ κατέπια τὸ δάκρυ μου. Ὤ, τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, τὸν ὁποῖον ἐθαύμασα καὶ ἠγάπησα συνάμα, ὤφειλα τώρα ἐγὼ νὰ ξενυκτίσω! Ἦτο κατάμονος καὶ ξένος. Ποῖος θὰ τὸν ἐπροφύλαττε; Δύο ἀστυνόμοι μὲ πολιτικὴν ἐνδυμασίαν ἐτέθησαν εἰς τὰς διαταγάς μου. Τοὺς παρουσίασα ὡς ἐξαδέλφους μου ἐλθόντας ἀπὸ τὴν Πόλιν ἀκριβῶς ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ ἐζήτησα ἀπὸ τὸν ποιητὴν φιλοξενίαν.

Μὲ τί ἀγωνίαν μᾶς ἐδίωκεν ὁ ἄτυχὴς ποιητής, ὅταν ἐξήντλησε κάθε λεπτὴν ἄρνησιν! Καὶ πῶς πάλιν ἀφῃρεῖτο εἰς τὰς ποιητικὰς στροφάς του, ὅταν ἐνθυμεῖτο τὴν γαλανὴν κόρην τῶν ὀνείρων του! Ἐκεῖνος αὐτὴν περιέμενε νὰ ἔλθῃ. Ρόδα καὶ ἀνεμώνας εἶχε μαζεύσῃ. Καὶ στίχους θερμοὺς ἔπλεξε νὰ ράνῃ τὴν εἴσοδον τῆς νύμφης. Τί ἐζήτουν οἱ ξένοι; Νὰ φύγουν, νὰ φύγουν! Ὤ, τὸ γλυκόφωνο κουδοῦνι, ποῦ εἶπεν ὁ Σαιξπῆρος. Εἶνε τώρα βραχνό, παράτονο καὶ ῥαγισμένο!

III

Μετὰ μίαν ἑβδομάδα ὁ Σύλλογος «Παρνασσὸς» ἑώρταζε τὴν εἰκοσιπενταετηρίδα του. Ἦτο μεγάλη ἑορτὴ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ τὴν Κυριακήν, ὅπως ἀνέγραφε τὸ πρόγραμμα, — ὁ Γεώργιος Βιζυηνὸς ἦτο ὁ ποιητὴς τῆς ἡμέρας. Ἡ καλλιτέχνις φύσις, ἡ ἐκλεκτὴ διάνοια ἐπρόφθασε; Ἀλλοίμονον! Ἄλλοτε, ὅταν ὁ ποιητής, τελειώσας εἰς τὴν Γερμανίαν τὰς σπουδάς του, ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁ Σύλλογος «Παρνασσὸς» ἤνοιξε τὰς αἰθούσας του εἰς δύο συνεχεῖς ποιητικὰς ἑσπερίδας. Προσεκάλει τὸν ἀθηναϊκὸν κόσμον ν' ἀκούσῃ τὸν νέον ποιητήν, τὸν ὁποῖον ἐθαύμασαν αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν Παρισίων. Καὶ ὁ Βιζυηνὸς ἀπήγγειλε τὴν «Μητέρα τῶν Ἑφτὰ» καὶ τὴν ἑπομένην τὴν «Κόρην τοῦ Πύργου».

Ἔκτακτα διπλᾶ φύλλα ἐξέδιδε τὴν ἐπαύριον ἡ «Νέα Ἐφημερὶς» τοῦ Ἰωάννου Καμπούρογλου διὰ τὰ δύο ἐκεῖνα μεγάλα ποιήματα. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ ἦτο εἰς τὰ στόματα ὅλων. Τί ἐλπίδας ἐστήριξαν τότε οἱ ἄνθρωποι τῶν

γραμμάτων. Τί ὠνειροπόλησε τὸ ἔθνος; Ὅλα ψέμματα! Τώρα τὸ πρόγραμμα τῆς μεγάλης ἑορτῆς ἔμεινεν ἐξαίφνης κολοβόν. Ὁ ποιητὴς εἶχε κλεισθῇ εἰς τὸ φρενοκομεῖον!

Ὁ ἄτυχος!

IV

Καὶ ὁ ἔρως του; Διατί ἀπομακρύνεται ἐδῶ ὁ κόσμος; Ἐκεῖνος ζητεῖ τὴν λατρευτήν του. Παντοῦ τὴν ζητεῖ. Παντοῦ κελαϊδεῖ τὸν πόνον του, καὶ αὐτὴν ζητεῖ νὰ συγκινήσῃ, τὴν πέτραν νὰ ῥαγίσῃ. Ἀρά γε θὰ τὴν εὕρῃ; Καὶ ἡ φωνή του πνίγεται. Εἰς αὐτὸ τὸ μέρος ὅμως ποῦ εὑρίσκεται τώρα, ὁ κόσμος ἄγνωστος τὸν τριγυρίζει. Κάτι πρόσωπα ἀφῃρημένα, φυσιογνωμίαι ποῦ δὲν ἐκφράζουν παρὰ κάτι ἀόριστο καὶ χαλασμένο. Ἐρωτᾷ δι' αὐτὸ ποῦ εἶνε; Ὁ ἴδιος δὲν καταλαμβάνει. Κλαίει μόνον καὶ σπάνει τὴν ψυχήν του εἰς συντρίμματα ὡσὰν μαργαριτάρια.

Ἄλλοι περνοῦν καὶ τὸν θωροῦν ὡσὰν ἀγάλματα. Καὶ ἄλλοι ὡσὰν νὰ χαμογελοῦν. Ἄχ! δὲν τὸν αἰσθάνεται κανείς; Ὅλα εἶνε κουφά, ὅπου κτυπᾷ ὁ στεναγμός του!

Μεσ' 'ς τὰ στήθια ἡ συμφορὰ
σὰν τὸ κῦμα πλημμυρᾷ,
σέρνω τὸ βαρύ μου βῆμα
σ' ἕνα μνῆμα!

V

Ἔρχονται στιγμαὶ ποῦ γελᾷ ὁ ποιητής. Πλάττει ὄνειρα, παλάτια. Ἡ κόρη τρεμοσβύνει μέσα στὸ μυαλό του καὶ τοῦ φαίνεται πῶς τὸν φωνάζει. Καὶ ἐνθουσιασμένος τρέχει... τρέχει ὡσὰν κάτι νὰ θέλῃ ν' ἀγκαλιάσῃ. Ἄχ! εἶνε φάντασμα ποῦ περπατάει. Τὸν βλέπει τότε ὁ καθεὶς καὶ μένει παγωμένος. Νέοι καὶ κορίτσια παύουν γέλια καὶ χαρά. Στέκονται βουβά, θλιμμένα. Τὰ γλυκόφωνα πουλιά, ἢ χρυσὲς ἡ πεταλοῦδες, δὲν ἀναγαλλιάζουν. Παραιτοῦνε τὰ τραγούδια, τὰ λουλούδια. Μαῦρα σύννεφα φορεῖ ὁ οὐρανός, σὰν νὰ κλαίῃ... Καὶ κλαίει ὁ ποιητής:

Σᾶν μ᾽ ἁρπάχθηκε ἡ χαρὰ
ποῦ ἐχαιρόμουν μιὰ φορά,
ἔτσι σὲ μιὰν ὥρα . . .
μεσ᾽ σ᾽ αὐτὴν τὴν χώρα
ὅλα ἄλλαξαν τώρα!

—

Καὶ ἀπ᾽ τότε ποῦ θρηνῶ
τὸ ξανθὸ καὶ γαλανὸ
καὶ οὐράνιο φῶς μου,
μετεβλήθη ἐντός μου
καὶ ὁ ῥυθμὸς τοῦ κόσμου.

—

Νειοὶ καὶ νειαῖς, ποῦ περπατοῦν
καὶ φαιδρὰ μὲ χαιρετοῦν,
ἡ φαιδρότης των θὰ λείψῃ
ἅμα ἰδοῦνε νὰ προκύψῃ
ἡ ἰδική μου θλῖψι.

—

Ὡς καὶ τὰ μικρὰ παιδιά,
ποῦ ἔχουν εὔθυμη καρδιά,
κάμνουν πρόσωπο θλιμμένο
σᾶν μὲ βλέπουν νὰ διαβαίνω
τὸν ὠρφανεμένο!

—

Εἰς τὸν πρῖνο, στὴν ἐλπὰ
τὰ γλυκόφωνα πουλιὰ
ποῦνε γιὰ νὰ κελαϊδοῦνε
καὶ τὸν ἴσκιο μου νὰ ἰδοῦνε,
σιωποῦνε.

—

Κι᾽ ὁ γαλάζιος οὐρανός,
σᾶν τὸν βλέπω ὀρφανός,
ὅψι στρέφει.
Φῶς τὰ ὡραῖα του νέφη
δὲν τὰ στέφει.

—

Καὶ ἡ θάλασσα ἡ πλατειὰ
δίχως μάτια, δίχως ᾽φτιά,
ὅταν νοιώσῃ τ᾽ ἀργό μου βῆμα
ἡσυχάζει πιὰ τὸ κῦμα
σᾶν νὰ κλαίῃ . . .
ἄχ! τί κρῖμα!

—

Στὸ λειβάδι τὸ βαθὺ
ἡ φωνή μου ν᾽ ἀκουσθῇ,
τὰ φαιδρὰ τὰ πεταλούδια
παραιτοῦνε τὰ λουλούδια,
τὰ τραγούδια.

—

Καὶ τὸ ρυάκι ποὺ λαλεῖ
παραμύθια καὶ πλαλεῖ,
στὴν σκιάν μου σᾶν διαβαίνει
σιωπᾷ καὶ μένει
καὶ δὲν κραίνει.

—

Καὶ τ᾽ ἀγέρι τὸ φαιδρὸ
εἰς τὸ φύλλωμα τ᾽ ἁδρὸ
σᾶν μὲ νοιώσῃ,
δὲν μπορεῖ πλέον νὰ δώσῃ
ἀρωμάδα τόση.

Ὁ ποιητὴς ἀπηλπίσθη. Δὲν συνάζει τὰ ὄνειρά του πλέον. Ἡ φαντασία του δὲν χρυσώνει τὰ σχέδιά του, οὔτε γλυκαίνει τὰς ἐλπίδας του. Βαρὺς τὸν ἐπλάκωσε χειμῶνας.

Μόν᾽ ὁ ἄγριος βορριᾶς
κρύος, μελανῆς θωρηᾶς
καβαλλάρης, πάνου στ᾽ ἄτι
μοῦ σφυρίζει στ᾽ αὐτὶ κάτι
καὶ διατάττει.

—

«Καὶ ἂν σὲ ἰδῶ παντοτεινά,
εἰς τὸν ψεύτη κόσμο αὐτὸ
τὴν χαράν σου στερημένος
εἶσαι ξένος!»

Ἐλάλησε τότε ἡ μοῖρά του. Εἰς τὸν κόσμον εἶνε ξένος. Ἐλάλησεν ὅμως, ὅταν ὁ ποιητὴς τίποτε δὲν ἐννοεῖ. Ὁ Βιζυηνὸς ἀπέθανε πρὸ πολλοῦ. Κάποια ἄγνωστη δύναμις μόνον τὸν τραβᾷ. Καὶ σύρει τὸ βῆμά του βαρὺ σ' ἕνα σταυρὸ καὶ σ' ἕνα μνῆμα. Κουρασμένος τότε γονατίζει. Μιὰ φωνὴ γλυκόλαλη βαθειὰ — βαθειὰ στὴ γῆ ἀκούει. Ποιός τὸν φωνάζει; Τὴν ἐνόησεν. Ἀγκαλιάζει τὸν σταυρὸν καὶ κοιμᾶται στὸ πλευρόν της.

Μεσ' στὰ στήθια ἡ συμφορὰ
σᾶν τὸ κῦμα πλημμυρᾷ,
σέρνω τὸ βαρύ μου βῆμα
σ' ἕνα μνῆμα . . .

—

Τὸν σταυρὸ τὸν ἀψηλὸ
ἀγκαλιὰ γλυκοφιλῶ,
τὸ μυριάκριβο ὄνομά της,
κι' ἀπ' τὰ χώματά της
ἡ φωνή της ἡ χρυσῆ
μὲ καλεῖ «ἔλα καὶ σὺ»
δίπλα στὸ ξανθὸ παιδί σου
καὶ κοιμήσου!» *

* ΣΗΜ. Αἱ στροφαὶ τοῦ ποιήματος τούτου ἀντεγράφησαν εἰς τὸ φρενοκομεῖον.

ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΟΥ ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΕΙΟΥ

(Μεταξὺ φιλοσόφου, ἰατροῦ καὶ καλλιτέχνιδος)

Θὰ ὀνομάσω τὸν ἕνα ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς πραγματείας μου ταύτης. Καὶ τοῦτο διότι θὰ δημοσιεύσω ᾄσμά του ἀπὸ πολλοῦ παρ' ἐμοῦ ἐκδεδομένον. Εἶνε δὲ τόσον γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ὥστε ὅλον τὸ ἔθνος ἔκλαυσε τότε τὸ μέγα ἀτύχημα τῆς ἐκλεκτῆς αὐτῆς διανοίας καὶ ὑπελόγισε βαρυτάτην τὴν ἀπώλειαν, ἣν ὑπέστη. Ἐννοῶ τὸν ἐθνικὸν ποιητὴν Γεώργιον Βιζυηνόν. Οἱ ἄλλοι δύο θὰ παρέλθωσιν ἀνωνύμως. Τὸ ὄνομα τοῦ ἰατροῦ, μόλις ἀποπερατώσαντος τὰς εἰδικὰς σπουδάς του ἐν Σελπετριέρῃ, θὰ ἀποσιωπήσω, ἵνα μὴ ἀναξεσθῇ πληγὴ αἱμάσσουσα ἀτυχησάσης οἰκογενείας. Εὐτυχῶς ἡ τρίτη πρωταγωνίστρια ἤδη εἶνε ὑγιής. Καὶ σήμερον ἐν τῷ οἰκογενειακῷ φίλτρῳ, ὅπερ περιβάλλει τὴν καλὴν οἰκοδέσποιναν, θὰ ἐπῆλθε λήθη τῶν παρακρούσεων, ὅσας ὁ νοῦς της σαλευθεὶς ὑπέστη. Τὴν ἡμέραν ὅμως ἐκείνην τῆς ἐπισκέψεώς μου — καὶ ἦτο ἡ δευτέρα τοιαύτη — ἐγὼ ποτὲ δὲν λησμονῶ. Ὡμοίαζον τὸν μικρὸν παῖδα, ὅστις ἐξαρθρώνει τὸ ἄθυρμα, ἵνα ἴδῃ τὸν μηχανισμὸν τῶν κινήσεών του.

Καὶ ἐγὼ παραδοθεὶς εἰς σκέψεις καὶ παρατηρήσεις ἔβλεπον μὲ οἶκτον, ὅστις μὲ συνεκλόνιζε, πῶς ἠγείρετο τὸ ἀνθρώπινον μεγαλεῖον, εἰς ὅ,τι ἡ ὑψηλὴ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ ἔφθασε, καὶ ἔξαφνα πῶς ἐξηρθροῦτο εἰς ἐλεεινὸν ἐρείπιον, εἰς διανοητικὸν πτῶμα. Ὤ, συμπαθῶ τοὺς ἀτυχεῖς! Ζῶσιν εἰς τὸν κόσμον τῶν ὀνείρων, ὅπου κατὰ μέρος αἱ διανοητικαὶ λειτουργίαι

χωροῦσι θαυμασίως. Ὑπολογίζουσιν ἀκριβῶς τὰ ὡραιότερα σχέδια καὶ συνδυάζουσι τὰς καλλιτέρας ὑποχρεώσεις. Ἀλλὰ δὲν στηρίζονται ἐπὶ τοῦ κόσμου. Μία χορδὴ ἐθραύσθη καὶ τὸ λυγηρὸν κελάδημα στερεῖται βάσεως· μία δοκὸς παρετοπίσθη καὶ τὸ ὡραῖον οἰκοδόμημα ἵσταται μετέωρον. Εἶνε ἀλγεινὸν τὸ πάθημά των. Καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς συμπάθεια εἶνε καθῆκον πάσης καρδίας εὐγενοῦς, καρδίας πονούσης.

— Βλέπεις αὐτὸν τὸν κύριον, ὅστις διασκελίζει τὴν αὐλὴν ἴσως διὰ χιλιοστὴν φοράν; μοὶ λέγει ὁ Βιζυηνός.

— Εἶνε συνάδελφός σου, ὅστις ἐσπούδασεν εἰδικῶς τὴν νευρολογίαν ἐν Παρισίοις. Πραγματικῶς γνωρίζει πολλὰ πράγματα, ἀλλὰ γνωρίζει καὶ πολὺ καλὰ νὰ τρώγῃ. Καταβροχθίζει σᾶν γλάρος. Εἶνε καλὴ ἡ συντροφιά του, μὰ ἔξω ἀπὸ τὸ τραπέζι.

Ὁ ἰατρός, ὑψηλὸς καὶ ἀδύνατος, εἶχεν ἡλικίαν 28 ἐτῶν. Ἔφερε σκοῦφον ναυτικόν, ἐνδυμασίαν χρώματος ἀνοικτοῦ καὶ περιεπάτει μὲ σπουδὴν προσηλωμένος εἰς σκέψεις. Αἴφνης ἵσταται ἐπὶ τοῦ παραθύρου καὶ παρατηρεῖ. Ἐξ ἄλλου μικροῦ οἰκίσκου τοῦ διαμερίσματος τῶν γυναικῶν ἐξῆλθε μία καλοενδεδυμένη συμπαθὴς κυρία, κρατοῦσα εἰς τὰς χεῖρας χρώματα, πινέλα, τρίσκελον ζωγραφικῆς καὶ σκαμνίον. Ἀμφότερα τὰ διαμερίσματα εἶχον κοινὸν κῆπον διὰ περίπατον. Ἡ κυρία ἐφόρει πλατύγυρον πῖλον, ἐκ τοῦ ὁποίου παρέπιπτεν ἡ κόμη ξεπλεγμένη, καὶ ἔφερε φαιόχρουν περιβολὴν προσηρμοσμένην στενῶς ὡς εἰς Ἀμαζόνα. Ὅταν ἔφθασεν εἰς μικρὰν σκιάδα, διηυθέτησε τὰ ἐργαλεῖα της καὶ ἀφῃρέθη παρατηροῦσα τὰς μάγους τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀποχρώσεις τοῦ ὁρίζοντος. Ὁ ἰατρὸς ἐξῆλθε καὶ διηυθύνθη πρὸς αὐτήν. Κάτι τῇ εἶπεν· ἀλλ' ἐκείνη δὲν ἀπήντησεν. Ἔβλεπεν ἀτενῶς τὸν ὁρίζοντα καὶ τὰ διάχυτα νέφη, ὅσα κατὰ τὸ δειλινὸν ὁ οὐρανὸς τῆς Ἀττικῆς ἐχρύσωνε. Εἰς τὰς ἀντανακλάσεις καὶ τὴν φωτοσκίασιν τοῦ ὡραίου πανοράματος ἦτο θαυμάσιος τοῦ ἡλίου ὁ δίσκος. Καὶ μόνον εἰς τὸ βάθος ἐπεφαίνετο τὸ ἀμαυρὸν δάσος χωρίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἤρεμος καὶ καμπύλη γραμμὴ ἐνόμιζες ὅτι ἐπλαισίου τὴν καλλονὴν τῆς φύσεως. Ἡ καλλιτέχνις ἵστατο ἀκίνητος. Ἀποτόμως κατόπιν ἔρριψε διὰ τοῦ χρωστῆρος μερικὲς πινελιὲς ἐπὶ τῆς ὀθόνης, ἀνέλυσε μερικοὺς χρωματισμούς, ἀντέγραψε τὸν θαυμάσιον οὐρανὸν εἰς μερικὰς γραμμὰς τῶν χρωμάτων ἐκείνων, καὶ ὡσεὶ νὰ ἔμεινε τελείως εὐχαριστημένη, ἐστράφη ἀποτόμως, ἐχαιρέτισε τὸν ἰατρὸν καὶ ἤρξατο μετ' αὐτοῦ συνομιλοῦσα.

Προέτεινα εἰς τὸν Βιζυηνὸν νὰ πλησιάσωμεν, ἵνα λάβωμεν καὶ ἡμεῖς μέρος εἰς τὴν συντροφίαν των. Συγκατένευσε καὶ μὲ συνέστησεν ὡς φίλον του στενὸν καὶ ὡς ἄνθρωπόν του «ποῦ τὸν νοιώθω». —

Καὶ πῶς σᾶς ἐφάνη τὸ μέρος μας; ἐρωτᾷ ἡ καλλιτέχνις.

— Κυρία, τῇ ἀπαντῶ, ὅπου ἡ φύσις μὲ τόσην γοητείαν σᾶς ἐμπνέει τὰς ὡραίας αὐτὰς γραμμὰς τοῦ χρωστῆρος σας, νομίζω ὅτι ἡ γνώμη καὶ ἡ ἀρέσκειά μου εἶνε προφανής. Βλέπω ἄλλως τε ὅτι καὶ ἡ συντροφιά σας εἶνε εὐχάριστος.

— Δηλαδὴ εὐτυχῶς ὅτι εὑρέθημεν ἡμεῖς οἱ τρεῖς ἐδῶ ἐν τῇ πρώτει θέσει. Ἀλλ' ἰδὲ τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῆς δευτέρας θέσεως, τὸ ἄξεστον καὶ χυδαῖον. Δέν σοι φαίνονται φυσιογνωμίαι νευροσπάτων; Ἐκεῖνος ὁ χονδρὸς καὶ καλοφορεμένος, εἶνε πλούσιος παντοπώλης τῶν Πατρῶν. Ἰδέτε τον, ὁλοὲν σκέπτεται. Ὑποθέτω τὸ *λαβεῖν* του. Δὲν τοῦ ὡμίλησα μακρόθεν, ἀλλὰ μοῦ ἔρριψε βλέμμα περιφρονήσεως. Τὸν ἄξεστον! Μὰ δὲν μᾶς λυπεῖσθε, ὅτι μᾶς ἔκλεισαν ἐδῶ ἄνευ λόγου, παραπλεύρως τοιαύτης ἀγέλης ἐκ μίσους καὶ ἔχθρας ἀδίκου; Εἰδοποιήσατε τὸν σύζυγόν μου... — Ναί, φωνεῖ ὁ ἰατρός, δότε εἴδησιν εἰς τὸν πατέρα μου τοὐλάχιστον.

— Καθ' ἑκάστην, ἐξακολουθεῖ ἡ καλλιτέχνις, μὲ ἀπατῶσιν, ὅτι τὸν εἰδοποίησαν, ὅτι ἔρχεται, ὅτι ἐπὶ τέλους ἀφίνω αὐτὸ τὸ ἀπομονωτήριον· πλὴν μάτην. Ἡ μία ἡμέρα διαδέχεται τὴν ἄλλην καὶ ἐγὼ μένω κλεισμένη ἐντὸς μικροῦ δωματίου, κατάμονος, μὲ μίαν ἀτυχῆ σύντροφον, οἰκοῦσαν τὸν ἀπέναντι οἰκίσκον. Μὰ τί θέλουν καὶ μὲ κρατοῦν, τί θέλουν ἀπὸ ἐμέ;

— Μὰ καὶ ἀπὸ ἐμὲ τί θέλουν, ἔ; λέγει ὁ ἰατρός.

— Μόνος ἐγὼ γνωρίζω τί θέλουν παρ' ἐμοῦ, ἐπιλέγει ὁ Βιζυηνός. Α! πρὸ πολλοῦ τὸ ἐγνώριζον καὶ κατεπολέμουν ὅλας τὰς παγίδας καὶ τὰς διαβολὰς τῶν καλοθελητῶν μου. Ἐπέμεναν νὰ μὴ μοῦ δώσουν τὴν τακτικὴν ἕδραν τῆς Ἱστο-

ρίας τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου. Αὐτὸ δὲν ἐπείραζεν. Ἀφ' ὅτου ὅμως ἐξέδωκα τὴν «Φιλοσοφίαν παρὰ Πλωτίνῳ», καὶ εἶδον ὅτι μετεφράζετο τὸ ἔργον μου ἐπαινετικώτατα ὑπὸ ξένων ἐθνῶν, ἀφ' ὅτου αἱ μελέται μου «περὶ Καλοῦ» ἀπήρεσαν εἰς μερικοὺς χονδροαισθήτους, ἀπὸ τότε μὲ ἔβλεπον ὡς παρείσακτον τῆς ἀθηναϊκῆς κινήσεως τῶν γραμμάτων. Καὶ ὅμως νὰ τὸ διακηρύξω;

Πρῶτος ἐγὼ διήνοιξα τὸν νέον δρόμον τῆς νεοελληνικῆς λογογραφίας, κατορθώσας διὰ τῶν ἐν τῇ «Ἑστίᾳ» διηγημάτων μου νὰ ὑποδείξω, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ τοῦ Ραγκαβῆ καὶ τῶν ἄλλων, τί ἐστὶ διήγημα, τί ἐστὶ μελέτη καὶ ἀναγραφὴ τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων ὑπὸ τύπον διηγήματος καὶ λογογραφίας, ἐν καθαρᾷ ψυχολογικῇ καὶ ἱστορικῇ κρίσει. Ἀλλ' ἀφίνω ταῦτα πάντα. Μὲ κατεδίωξαν λυσσωδῶς, ὄχι ὅταν ἀνηγορεύθην ὑφηγητής, ἀλλ' ὅταν ἤρχισα νὰ γίνωμαι πλούσιος, νὰ ἱδρύω ἑταιρείας, νὰ ἔχω μεταλλεῖα, καὶ ἐσκεπτόμην νὰ παραγγείλω ἁμάξας μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἅρματα ἱπποδρομίου καὶ... καὶ...

Ὁ Βιζυηνὸς εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα ἤρχισε νὰ παραφέρηται.

— Μόλις συγκρατῶ τοὺς πολεμίους, ἀναφωνεῖ ὁ ἰατρὸς στενάζων. Καὶ μὲ νευρικὸν τόνον, μὲ συσπωμένην φυσιογνωμίαν, ἐπιδεικνύων τὸν γρόνθον, ἀπεχώρησεν ἐσπευσμένως πρὸς τὸν τοῖχον, κάτωθι τοῦ ὁποίου περιεπάτουν οἱ ἀτυχεῖς τῆς δευτέρας θέσεως καὶ φωνεῖ:

— Ἄνδρες! Εἰς προσοχήν! Ἄρχεται ἡ ἐπίθεσις. Ἐφ' ὅπλου λόγχην καὶ τροχάδην κατὰ τετράδας. Ἔ, κύριοι, εἰς προσοχήν!

Ἐν τούτῳ ἐπεφάνη ὁ νοσοκόμος, ὅστις μὲ μειλίχιον τρόπον τὸν παρέλαβε καὶ ἐζήτει νὰ τῷ περισπάσῃ τὴν προσοχὴν περὶ ἄλλα. Γλυκεῖα ἀπήχησις ἠκούσθη μακρόθεν καὶ ὅλοι μας προσηλώσαμεν τὸ οὖς εἰς τὴν γλυκυτάτην τοῦ Σοῦμπερ σερενάταν, τὴν ὁποίαν κάποιος ἐξ ἀφανοῦς διὰ πλαγιαύλου ἐξετέλει.

— Ὤ, παθαίνω εἰς τὸ ἄκουσμά της, λέγει ἡ καλλιτέχνις. Ἤθελα νὰ εἶχον κλειδοκύμβαλον, ἵνα ἐκτελέσω πρὸ παντὸς τὴν μεταγραφήν της ὑπὸ Λίστ. Ὤ, πολὺ τὸ ἤθελα. Ἀκούσατε, ἀκούσατε τὴν ottava... ἀηδόνι, ἔ; Καὶ ὁ Βιζυηνὸς

ἐνθουσιασθείς, ἤρξατο νὰ τραγουδῇ τὴν πρώτην στροφήν της μὲ τὴν βραχνώδη καὶ ὑπόρρινον ἀηδῆ φωνήν του:

Leise flehen meine Lieder
durk die Nacht zu Dir...

Ὁ ἰατρὸς ἐξηκολούθει καθ' ἑαυτὸν νὰ μονολογῇ· κατόπιν δὲ ἀποτεινόμενος εἰς ἐμὲ λέγει:

— Κύριε συνάδελφε, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ συστήσω ἐμαυτὸν καὶ ὡς ἔφεδρον ἀνθυπολοχαγόν. Ὤ! μοὶ ἀρέσκουν τὰ στρατιωτικά. Ἐὰν δὲν ἤμην ἰατρός, ἤθελα νὰ ἤμαι στρατηγός. Νὰ ἐφαρμόζω τακτικὴν τοῦ Μόλτκε μὲ μερικὰς προσθαφαιρέσεις. Τί λέγει αὐτός; Σπάζε τὸ κέντρον τοῦ πολεμίου μὲ ὅλην σου τὴν δύναμιν καὶ μὴ κόψῃς τὴν συγκοινωνίαν μὲ τὰς πτέρυγάς σου. Ἔ! λοιπὸν αὐτό, ἐὰν ἤμην στρατηγός, θὰ τὸ κατώρθωνα. Μὰ τί θὰ ἔκαμνα μὲ τὴν πειθαρχίαν; ἐδῶ θὰ τὰ ἐλάσπωνα. Πῶς νὰ συμβιβάσῃ τις τὸ ἐνσυνείδητον καὶ ὑποσυνείδητον ὅπως καὶ τὰ ἄλλα *ἐγὼ* εἰς μίαν φύσιν θερμόαιμον καὶ ἀλαζόνα; Ἄ, τὸ ἐγὼ τοῦ Ρωμηοῦ...

Ὁ Βιζυηνὸς ἐγέλασε: χά, χά, χά, χά!

— Διατί γελᾶτε, λέγει μὲ πρόθυμον ὁ ἰατρός, διατί γελᾶτε;

— Ἐξακολουθεῖς πάλιν τὰ ἐνσυνείδητα καὶ ὑποσυνείδητα ἐγώ; ἀπαντᾷ ὁ Βιζυηνός.

Ὁ ἰατρὸς ἐσιώπησεν. Ἔκαμε δύο τρεῖς γύρους περιπάτου καὶ σύννους ἐπανῆλθεν. Ἡ φυσιογνωμία του ἀποκατέστη γαληνιαία. Σπουδαιότης ἀσυνήθης διεχύθη ἐπὶ τοῦ προσώπου του καὶ μετὰ καθηγητικοῦ ὕφους ἤρξατο λέγων. — Κύριε ὑφηγητὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ποιητὰ Βιζυηνέ. Λυποῦμαι, ὅτι μὲ ὅλην τὴν εὐφυΐαν καὶ πολυμάθειάν σας, ἀρνεῖσθε νὰ παραδεχθῆτε τὰς νεωτέρας τῆς ψυχολογίας ἐρεύνας, αἱ ὁποῖαι κατέστησαν πλέον μαθηματικαὶ ἀλήθειαι. Ἀναγνωρίζω ὅτι εἶσθε βαθὺς ψυχολόγος, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι εἶσθε ἀπὸ καθαρᾶς μεταφυσικῆς ἀπόψεως. Ἐγὼ ψυχολογῶ, ὅπως λέγει ὁ Ribot, κατὰ τὰ δεδομένα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Δὲν εἶμαι ἰδεολογιστής, διότι ἡ τοιαύτη ψυχολογία ἀνήκει εἰς τοὺς προπάτορας μας.

— Μήπως ἐγὼ εἶμαι ἰδεολογιστής; ἀπαντᾷ ὁ Βιζυηνός.

Καὶ λησμονεῖς ὅτι ἐν Λειψίᾳ ὑπῆρξα μαθητὴς τοῦ Wundt; καὶ εὑρίσκεις προκατακλυσμιαῖον ἐμέ, ὅστις ὑπῆρξα πρῶτος ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ τοῦ Τσέλλερ;

— Τοῦ Wundt; ἀναφωνεῖ ὁ ἰατρός. Καὶ τότε τίς ἄλλος ἀπὸ αὐτὸν συστηματικώτερον καὶ θαυμασιώτερον ἀνέλυσε καὶ πρῶτος διὰ πειραμάτων φυσικῶς κατεμέτρησε τὰς συναισθηματικὰς ἰδίᾳ καταστάσεις ἐπὶ βάσεως ψυχοφυσικῆς, τὴν ὁποίαν σαφῶς κατόπιν ἠρεύνησεν ὁ ἀμερικανὸς ψυχολόγος Münster; Τίς σήμερον πιστεύει πλέον τὸν Κάντιον, ὅτι δῆθεν τὰ ψυχικὰ φαινόμενα δὲν μετροῦνται;

— Δὲν τὸ ἀρνοῦμαι, λέγει ὁ Βιζυηνός. Γνωρίζω καλῶς ὅλας τὰς ἐργασίας τοῦ ἐν Βερολίνῳ ψυχολογικοῦ ἐργαστηρίου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ebbin Gaus καὶ τὰς ἐρεύνας τοῦ Μένδελσων ἐπὶ τῆς καταμετρήσεως τῶν αἰσθήσεων. Ἀφοῦ ἡ ψυχὴ ἐκφράζεται διὰ μέσου ὑλικοῦ — διὰ τοῦ ἐγκεφάλου — πῶς εἶνε δυνατὸν αἱ ἐκφράσεις αὐτῆς δι' ἐκείνου νὰ μὴ ὑπόκεινται εἰς τὸν καθαρισμὸν τῆς ὕλης; Ἐνθυμοῦμαι πόσον ἐξεπλάγην κατὰ πρῶτον, ὅταν εἶδον τὸ πείραμα τοῦ Φερέ. Θὰ ἀπεδείκνυον, ὅτι ἡ σωματικὴ τόνωσις θὰ ἐπέφερε καὶ ψυχικὴν τόνωσιν. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἔθεσαν ἐνώπιον συμμαθητοῦ μας, ὅστις εἶχεν ἀνοικτὸν τὸ στόμα καὶ ἐσκέπτετο γράμμα τι τοῦ ἀλφαβήτου, μίαν ὑστερικὴν γυναῖκα. Ἡ ὑστερικὴ θεᾶται τὸ στόμα προσεκτικῶς καὶ μετὰ δύο λεπτὰ εὑρίσκει τὸ γράμμα, ὅπερ ὁ συμμαθητής μας διαρκῶς ἐσκέπτετο. Κατόπιν σκέπτεται μίαν ὁλόκληρον λέξιν, ἀλλ' ἡ ὑστερικὴ δὲν τὴν εὑρίσκει. Θέτουσι ὅμως μαγνήτην ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της, δηλ. αὐξάνουσι τὴν σωματικὴν τόνωσιν καὶ ἀμέσως ἡ λέξις εὑρίσκεται. Ἐκ νέου πειραματίζονται. Ὁ συμμαθητὴς σκέπτεται ἄλλην λέξιν καὶ ἡ ὑστερικὴ ἄνευ τοῦ μαγνήτου μένει βωβή. Λαμβάνει ἐσωτερικῶς ὀλίγον μόσχον, δηλ. τονοῦται, καὶ μετὰ λεπτά τινα εὑρίσκει ἐκ νέου τὴν λέξιν. Πῶς εἶνε λοιπὸν δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶ τὴν στενὴν σχέσιν, ἣν ἔχουσι τὰ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ φαινόμενα, καὶ τὴν δυναμικὴν ἐνέργειαν, ἥτις ἐπιδρᾷ εἰς ἀμφότερα;

— A la bonne heure! ἀναφωνεῖ ὁ ἰατρός. Ἂς προχωρήσωμεν λοιπὸν ἐκ τῆς βάσεως ταύτης παρακάτω.

— Νὰ μὴ προχωρήσετε διόλου, λέγει ἡ καλλιτέχνις. Αὐτὰ εἶνε ὑλιστικὰ καὶ δὲν τὰ παραδέχομαι.

— Ὑλιστικά! διόλου, κυρία, λέγει ὁ Βιζυηνός. Ἡ ψυχὴ μένει πάντοτε ἀνωτέρα δύναμις εἴτε οὐσία τοῦ Πλάστου, ἥτις κινεῖ τὴν μηχανὴν αὐτήν, διὰ τῆς ὁποίας δρᾷ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἀφοῦ ὅμως πᾶσα ψυχικὴ ἐνέργεια ἐκφράζεται δι' ὡρισμένης ἐγκεφαλικῆς ἐνεργείας, ἕπεται ὅτι ἡ πρώτη σχετίζεται κατὰ ποσὸν καὶ κατὰ ποιὸν μὲ τὴν δευτέραν. Ὅστις θέλει νὰ μεταπλάσῃ τὴν ψυχήν, ὀφείλει νὰ μεταπλάσῃ ἐκ γενετῆς τὸ σῶμα. Ἀκριβῶς δ' ἐν τούτῳ κεῖται τὸ μυστήριον τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν λαῶν καὶ ἡ μελέτη τῆς ἐγκληματικότητος. Ἀλλ' ὁ ἰατρὸς λέγει ἄλλο τι. Λέγει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐνιαία συνείδησις, δὲν ὑπάρχει ***ἐγώ***. Ζητεῖ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ δηλ. τὴν ἀτομικότητά μας, τὴν ἔννοιαν τοῦ ***ἐγώ***.

— Δὲν τὴν ἀφαιρῶ. Λέγω μόνον ὅτι δὲν ἔχεις ἓν ἐγώ, ἀλλὰ πολλά. Ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ σὺ ***ἐγὼ*** λέγεις, εἶνε ἄθροισμα ἐγώ, εἶνε ἡ συνισταμένη τῶν συνειδήσεων καὶ τῶν προσωπικοτήτων σου. Καὶ ὅτι ὑπὸ δεδομένας συνθήκας δύνασαι νὰ παρουσιάσῃς πλείστας προσωπικότητας, ὅτὲ μὲν ταὐτοχρόνως καὶ ἄλλοτε συνεχῶς. Δύναται ἡ χείρ σου νὰ γράφῃ τι, ὅπερ σὺ διὰ τοῦ ἄλλου ἐγὼ δὲν ἐπιδοκιμάζεις εἴτε δὲν ἔχεις κἂν γνῶσιν αὐτοῦ. Εἰς τὴν ὑστερικὴν ἀναισθησίαν καὶ εἰς τὴν ὑπνοβασίαν προβάλλει προφανῶς πλὴν τοῦ κυρίως ἐγὼ καὶ δεύτερον τοιοῦτο, δευτέρα συνείδησις secondary self ὡς οἱ Ἄγγλοι λέγουσι. Τὸ ἓν ὀνομάζεται ἐνσυνείδητον καὶ τὸ ἄλλο ὑποσυνείδητον. Ταῦτα δύνανται νὰ συνεργάζωνται καὶ ἄλλοτε νὰ μάχωνται πρὸς ἄλληλα. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηροῦμεν εἰς τὰς λεγομένας μεθυπνωτιστικὰς μεταβολὰς καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς ψευδαισθήσεις. Σὺ δέ, ὅστις θεωρεῖσαι δεινὸς φιλόσοφος, θὰ ἐνθυμεῖσαι ὅ,τι μέγας ἠθικολόγος εἶπεν. «Ὅτι ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος δύναται νὰ μεταλλάξῃ διαδοχικῶς πλείονας προσωπικότητας τόσον ἀνομοίους, ὥστε, ἐὰν αὗται ἐνεσαρκοῦντο χωριστά, θὰ ἀπετέλουν ἄτομα ἀντιθέτων αἰσθημάτων καὶ διαφόρων χαρακτήρων. Κατ' οὐδένα τρόπον δὲν θὰ παρεδέχετο πράξεις ὑπ' αὐτοῦ ἄλλοτε ἐκτελεσθείσας». Εἶνε ἀνάγκη νὰ παραδειγματίσῃ τις ἱστορικῶς καὶ κοι-

νωνικῶς τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων;

— Κύριε ἰατρέ, εἶσαι νευρολόγος καὶ μὲ σκοτίζεις μὲ ὑπνωτιστικὰς καὶ παθολογικὰς καταστάσεις πρὸς ἀπόδειξιν τῶν θεωριῶν σου. Εἰς ἐμὲ ἀρέσκουν οἱ ὑγιεῖς καὶ τὰ φυσιολογικὰ φαινόμενα. Εἰς σέ, ἰατρὸν ἄνδρα, βεβαίως οἱ ἄρρωστοι.

— Θέλεις νὰ πειραματισθῇς ἐπὶ ὑγιῶν; Σὺ καταγίνεσαι εὐδοκιμώτατα εἰς τὰς καλαισθητικὰς μελέτας. Γνωρίζεις πότε προώδευσεν ἡ Ἀνατομικὴ τῶν Καλῶν Τεχνῶν; Πότε ἔμαθεν ὁ ζωγράφος μὲ μίαν μόνον κίνησιν μιᾶς γραμμῆς τοῦ προσώπου νὰ τὸ μεταβάλῃ καὶ νὰ κλαίῃ, ἢ νὰ γελᾷ, ἢ νὰ θαυμάζῃ; Ἔχομεν ἐδῶ καλλιτέχνιδα καὶ τὸ γνωρίζει.

— Βεβαίως, κύριοι, ἀπαντᾷ ἐκείνη. Ἄλλοτε ἐπιστεύετο ἡ θεωρία τοῦ Humbert τόσον εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν φύσιν. Ὅτι ἡ ὁριζόντιος καὶ αἱ παράλληλοι αὐτῆς δηλοῦσι τὴν ἠρεμίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον, ὅπως ὁ κέδρος καὶ οἱ κλῶνοι του. Ἑπομένως οἱ ὀφθαλμοί, ἡ ῥὶς καὶ τὰ χείλη, ἀκολουθοῦντα γραμμὰς ὁριζοντίους, δηλοῦσιν ἠρεμίαν. Ὅτι αἱ λοξαὶ γραμμαὶ πρὸς τὰ κάτω δηλοῦσι λύπην, ὅπως οἱ τάφοι καὶ τὰ δένδρα τῶν νεκροταφείων. Ἑπομένως οἱ ὀφθαλμοί, ἡ ῥὶς καὶ τὰ χείλη θὰ ἔκλινον εἰς τὰ κάτω καὶ ἔξω, ἵνα τὸ πρόσωπον φανερώσῃ λύπην. Ὅτι αἱ λοξαὶ γραμμαὶ πρὸς τὰ ἄνω δηλοῦσι χαρὰν καὶ ἀστάθειαν, ὅπως τὰ μνημεῖα τῶν Κινέζων. Ἑπομένως οἱ ὀφθαλμοί, ἡ ῥὶς καὶ τὰ χείλη θὰ ἔκλινον πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔξω, ἵνα τὸ πρόσωπον γελάσῃ. Ἀλλὰ τώρα πάντα ταῦτα εἶνε ἀπόψεις ἀφῃρημέναι καὶ εἰλημμέναι ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος. Τὴν σήμερον ἡ Ἀνατομία παρέχει εἰς τὸν ζωγράφον τὸν μῦν καὶ πιθανῶς δεύτερον μῦν βοηθητικόν, ἵνα τὸ ὅλον πρόσωπον ἐκφράσῃ χαράν, λύπην καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὴν σήμερον ἡ Σχολὴ τῶν Ὡραίων Τεχνῶν ἐν Παρισίοις διδάσκει τὴν γραμματικὴν τῆς ἐκφραστικῆς φυσιογνωμίας. Ἐγὼ δὲν εἶμαι συστηματικὴ καλλιτέχνις, οὔτε ἐσπούδασα εἰς Σχολὴν μεγάλην. Ὁ διδάσκαλός μου ὅμως μοὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ ἓξ μῆνας τὸ μάθημα τοῦτο. Καί, ὡς μοι εἶπε, τὸ μάθημα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν Duchenne de Boulogne.

— Bravo, ἀναφωνεῖ ὁ ἰατρός. Καὶ γνωρίζετε εἰς ποῖον ὀφείλει ὁ Duchenne de Boulogne τὴν ἀνακάλυψίν του; Θὰ σᾶς τὸ εἴπω. Εἰς ἕνα γέροντα ἄρρωστον, πάσχοντα τὴν σπανιωτάτην περίπτωσιν ἀναισθησίας τοῦ προσώπου. Εἰς τοῦτον κατώρθωσε νὰ ἠλεκτρίσῃ κάθε μῦν χωριστὰ καὶ μεμονωμένον, κατόπιν νὰ τοὺς φωτογραφήσῃ καὶ νὰ ἐκδώσῃ τὸν «Μηχανισμὸν τῆς ἀνθρωπίνου φυσιογνωμίας». Ἀπὸ τότε δὲ γνωρίζομεν τίς εἶνε ὁ μῦς τοῦ γέλωτος, τῆς λύπης, τῆς περιφρονήσεως μετὰ τῶν βοηθῶν αὐτῶν.

Ποῦ ἀλλαχοῦ λοιπὸν κατωρθώθη ἡ διάκρισις καὶ ἡ μελέτη παρὰ ἐπὶ παθολογικοῦ ἀρρώστου; Κύριε ἰατρέ, λέγει ἡ καλλιτέχνις συμφωνῶ. Ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦμεν συζητοῦντες νὰ ἔχωμεν πρὸ ἡμῶν ὑπνοβάτας καὶ ληθάργους. Οὔτε μὲ κάμνουν καλὸ εἰς τὰ νεῦρα αὐτὰ τὰ ὀνόματα. Τοὺς φοβοῦμαι. Ἀλλὰ ὑψωθῆτε ὀλίγον ἀπὸ τὴν ὕλην καὶ τὰ ἐργαστήριά της. Ἄφετε τὰ Ἀνατομεῖα καὶ τὰ ψυχιατρεῖα σας. Τὸ καλλίτερον ψυχιατρεῖον εἶνε ἡ ποίησις, εἶνε ὁ ῥεμβασμός, ὁ ἔρως. Μόνον αὐτὰ γλυκαίνουν τὸ σῶμα, σταλάζουν δρόσον εἰς τὴν καρδίαν καὶ ἡ γοητεία τῆς φαντασίας καθιστᾷ μαλακὸν καὶ ὑποφερτὸν τὸν βίον. Κύριε, λέγει ἀποτεινομένη πρὸς ἐμέ, ἐγὼ ἐνθυμοῦμαι μίαν στροφήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνδιαφέρεσθε. Καὶ ἤρξατο νὰ τὴν τραγουδῇ:

Σᾶν ἔβγῃ τὸ βράδυ τ' ἀστέρι τὠχρό,
θυμήσου Νινέττα· ἐγὼ καρτερῶ
τὴ δόλια σκιά σου στὸ δρόμο νὰ βγῇ,
νὰ φύγουμε, πρὶν μᾶς εὑρῇ ἡ αὐγή.

Εἶνε πολὺ ὡραία ἡ βαρκαρόλα αὐτὴ τοῦ Μένδελσων καὶ τῆς Μουσικῆς τὸ μέτρον εὑρέθη ἐπιτυχῶς μὲ τὴν πιστὴν μετάφρασιν. Ὅταν σᾶς συνέστησεν ὁ κ. Βιζυηνός, ἐνεθυμήθην ἀμέσως τὸνομά σας καθὼς καὶ ὅτι εἶσθε ὁ βιογράφος του.

— Βιογράφος μου; λέγει ὁ Βιζυηνός. Ἔγραψε περὶ ἐμοῦ ὡραίας ἀνοησίας μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἶνε αὗται καλογραμμέναι. Κατὰ βάθος ὅμως ἀνοησίαι.

— Καὶ οἱ δύο, λέγει ἡ καλλιτέχνις, εἶσθε ἀκατάλληλοι κριταὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Εἶμαι μόνον περίεργος νὰ μάθω πῶς ὁ κύριος ἔμαθε τοὺς παιδικούς σας ἔρωτας;

— Κύριε ἰατρέ· βλέπετε ὅτι θ' ἀσχοληθῶμεν πλέον ἐπὶ τοῦ ἔρωτος.

— Ἄ ! ἐκεῖ δὲν σᾶς ἀκολουθῶ καὶ φεύγω.

— Διατί, λέγει ὁ Βιζυηνός. Ποῖον *ἐγώ* σας δυσαρεστεῖται, παρακαλῶ, μὲ τὸν ἔρωτα ; Τὸ ἐνσυνείδητον, τὸ ὑποσυνείδητον ἢ κἄτι ἄλλο ; Καὶ διατί δὲν ἀναπτύσσετε πλεῖον τὸ *ἐγὼ* τοῦ ἔρωτος πρὸς μείωσιν τοῦ *ἐγὼ* τῆς σκληροκαρδίας ;

Ὁ ἰατρὸς ἀνεχώρησεν εἰς τὸ μέρος, ὅπου καὶ ἄλλοτε ἦτο, ἐξακολουθήσας νὰ περιπατῇ. Ἡ καλλιτέχνις σιγὰ μᾶς λέγει :

— Purus mathematicus purus asinus.

— Λοιπὸν ἐπὶ τὸ προκείμενον. Εἰμπορῶ νὰ μάθω παρ' ὑμῶν τοῦ γράψαντος τὴν βιογραφίαν, ἐὰν ἦνε ἀληθές, ὅτι ὁ φίλος μας εἶχεν ἔρωτα ;

Ὁ ποιητὴς πονηρῶς ὑπεμειδία ἀποφεύγων νὰ εἴπῃ τίποτε.

— Κυρία, ἀπαντῶ. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ ἤκουσα ἐκ τοῦ στόματός του, ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν τὸ ἤκουον, θὰ ἐμάντευον τὸ Μαριὼ ἀπὸ τὰ τραγούδια, ἅτινα τῷ ἀφιέρωσεν. Ἄλλως τε διὰ τοὺς ποιητὰς μία Λαύρα, μία Βεατρίκη θὰ ὑπάρχῃ κατ' ἀνάγκην πάντοτε, ἵνα ἀνάπτῃ τὴν ψυχὴν κανενὸς Δάντε ἢ Πετράρχου.

— Αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἔρωτα ἐξακολουθεῖ νὰ ψάλλῃ ἕως σήμερον καὶ ἔρωτα προδότην. Ὁ Βιζυηνὸς εἰς τὸ ἐπίθετον ἠρυθρίασεν ἀποτόμως καὶ νευρικὸς κλονισμὸς διέτρεξε τὴν φυσιογνωμίαν του. Αἴφνης ἀναλύεται εἰς λυγμοὺς καὶ δάκρυα κλαίων ὡς παιδίον. Ἀποτεινόμενος δὲ πρὸς ἐκείνην, ἀπαγγέλλει παθητικώτατα :

Μοῦ πέταξες ἀπ' τὰ κλαδιὰ
κι' ἀλλάζεις τὴ φωλιά σου.
Στεῖλε μου πίσω τὴν καρδιά,
σοῦ στέλλω τὰ φιλιά σου.
Ἡ πέτρα ποῦ κατρακυλᾷ.
. . . . . .

Δὲν ἀκούονται οἱ παρακάτω στίχοι του. Τελευταῖον μόνον στενάξας λέγει.

Ὅπου σταθῇς, κι' ὅπου κι' ἂν πᾷς,
θὰ θυμηθῇς ἐμένα.
Ὁποια καρδιὰ κι' ἂν ἀγαπᾷς,
δὲν θὲ νὰ βρῇς λιμένα.

— Λοιπὸν τὴν ἀγαπᾷς ; ἐρωτᾷ ἡ καλλιτέχνις. Καὶ ὅμως τὴν καταρᾶσαι ;

— Ἐὰν τὴν ἀγαπῶ ; ἀπαντᾷ ὁ ποιητής. Μὲ ἐρωτᾷς ἐὰν σήμερον τὴν ἀγαπῶ ;... Τί μέλλει εἰς τὸν νεκρόν, ἐὰν ὁ ἥλιος θ' ἀνατείλῃ ἐκ νέου εἴτε ὄχι ; Τί μέλλει εἰς τὸν ναυαγόν, ἐὰν θὰ παύσῃ αὔριον ὁ σάλος καὶ θὰ νηνεμήσῃ ἡ θάλασσα ; Ὤ, ἄφετέ με, παρακαλῶ. Μοῦ ἔκλεψαν τὰ μέγαρα, τὰ πλούτη, τοὺς βαθμούς μου. Μὲ ἐγελωτοποίησαν ὅσον ἠμπόρεσαν καὶ μὲ ἔρριψαν οἱ ἀνηλεεῖς ἐδῶ, ἵνα χάσω τὸ γλυκύτερον φῶς τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ὤ, εἶμαι πλέον πτῶμα. Τὸ προῃσθάνθην ὅπως ὁ κύκνος ὁ ἀρχαῖος. Γνωρίζετε «Τὸ ὄνειρον μου» κυρία· τὸ εἴχατε ἀποστηθίσει. Ἀπαγγείλατέ το, παρακαλῶ, ἵνα ἐλαφρυνθῇ ἡ ψυχή μου, ἀπαγγείλατέ το !

— Εὐχαρίστως, λέγει ἡ καλλιτέχνις, θὰ τὸ ἀπαγγείλω· οἱ στίχοι του εἶνε θαυμάσιοι εἰς τὸ βάθος καὶ τὴν γλαφυρότητα. Πολὺ συγκινοῦν αἱ λέξεις του καὶ ἡ πλαστική του εἰκὼν παντοτεινὰ μὲ γοητεύουν. Θὰ τὸ ἀπαγγείλω ἐκ στήθους :

Ἐγὲς εἶδα στὸν ὕπνον μου
ἕνα βαθὺ ποτάμι,
—Θεὸς νὰ μὴ τὸ κάμῃ
νὰ γίνῃ ἀληθινό.—
Στὴν ὄχθη του στεκότανε
γνωστό μου παλληκάρι,
χλωμὸ σὰν τὸ φεγγάρι,
σὰ νύχτα σιγανό.

—

Ἀγέρας τὸ παράσπρωχνε
μὲ δύναμι μεγάλη,
σᾶν νάθε νὰ τὸ βγάλῃ
ἀπ' τῆς ζωῆς τὴ μέση

Καὶ τὸ νερὸ π' ἀχόρταγα
τὰ πόδια του φιλοῦσε,
θαρρεῖς, τὸ προσκαλοῦσε
'στ' ἀγκάλια του νὰ πέσῃ.

—

—Δὲν εἶν' ἀγέρας, σκέφθηκα,
καὶ 'σένα ποῦ σὲ δέρνει,
ἡ ἀπελπισιὰ σὲ παίρνει
κ' ἡ ἀπονιὰ τοῦ κόσμου —
Κ' ἐχύθηκ' ἀπ' τὸν θάνατο
τὸν δύστυχο ν' ἁρπάξω . . .
'Ωϊμέ! πρὶν ἢ προφθάξω,
ἐχάθηκε ἀπ' ἐμπρός μου!

—

'Στὰ ρέμματα παράσκυψα,
νὰ τὸν εὕρω γυρεύω,
'στὰ ρέμματ' ἀγναντεύω
τὸ λείψανο μ' ἀχνό! . . .
'Εψὲς εἶδα στὸν ὕπνο μου
ἕνα βαθὺ ποτάμι
—Θεὸς νὰ μὴ τὸ κάμῃ
νὰ γίν' ἀληθινό! —

Ἡ καλλιτέχνις ἀπήγγειλε μὲ τόσην περιπάθειαν καὶ τοιοῦτον αἴσθημα, ὥστε ἐδάκρυε συνεχῶς καὶ εἰς τὸ τέλος ἀνελύθη εἰς δάκρυα. Ἐγὼ μόλις συνεκράτουν τοὺς λυγμούς μου καὶ ὁ ποιητὴς ἴστατο ἀπολελιθωμένος. Ἐπανέλαβε μόνον σιγὰ τὸ τελευταῖον δίστιχον μ' ἕνα ἐμφαντικὸν μορφασμὸν τῆς πικρᾶς εἰρωνείας, ἣν ὑπέστη καὶ ὑπετονθόρυσε:

Θεὸς νὰ μὴ τὸ κάμῃ
νὰ γίν' ἀληθινό!

III

Καὶ ἀκριβῶς τότε ὁ κώδων τοῦ καταστήματος ἐκάλει τοὺς ἀτυχεῖς εἰς τὰ δωμάτιά των. Θόρυβος καὶ ταραχὴ ἤρξατο.

Οἱ τῆς δευτέρας τάξεως ἔτρεχον σωρηδόν, ἀλλὰ καὶ διαμαρτυρόμενοι συνάμα, ὅτι δῆθεν ἐνωρὶς ἔκρουσεν ὁ κώδων. Ὁ ἰατρὸς ἐπεφάνη αὖθις τρέχων πρὸς τὸ διαμέρισμα τῆς τάξεως ταύτης καὶ σταθεὶς ἐπὶ ὑψώματος ἐφώνει:

— Κύριοι, εἰς γραμμήν! Βῆμα ταχύ! Κατὰ τετράδας εἰσέλθετε! Σᾶς καλεῖ ὁ ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς καὶ ἰατρός σας!

Ὁ νοσοκόμος παρουσιάσθη καὶ διὰ τοὺς ἀτυχεῖς τῆς πρώτης θέσεως. Ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀποχαιρετήσω καὶ ἤρχισα νὰ προλογίζωμαι ἀναλόγως. Ἀλλ' ἡ καλλιτέχνις μοὶ ἔτεινεν ἱκέτιδας τὰς χεῖρας, καὶ ὁ ποιητής, λησμονήσας τὴν προηγουμένην σκηνήν του, μὲ παρεκάλει νὰ μὴ τὸν ἀφήσω. Νὰ τὸν παραλάβω εἰς τὴν πόλιν. Ἕως πότε, ἐπὶ τέλους, θὰ τὸν τυραννοῦν οἱ ἐχθροί του; Οἴκτον!

Διὰ χιλίων προφάσεων κατώρθωσα νὰ φύγω. Ὅταν ἐκλείσθη ἡ ἔξω θύρα καὶ ἐπέστρεφον οἴκοι, ἡ ἐπῳδὸς τοῦ ὀνείρου ἐκράτει σφικτὰ τὴν σκέψιν μου:

'Εψὲς εἶδα 'στὸν ὕπνο μου
ἕνα βαθὺ ποτάμι
—Θεὸς νὰ μὴ τὸ κάμῃ
νὰ γίν' ἀληθινό! —

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,, ΜΑΪΣΝΕΡ & ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ 7531